

NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES

I. OBRES GENERALS I BIBLIOGRAFIES

Dictionnaire de Spiritualité Ascétique et Mystique. Fascicule dernier: *Vocation-Zyphaeus*, París, Beauchesne 1994, cols. 1153-1680.

Els articles que recauen en el nostre camp en aquest darrer fascicle són: *Xiberta Roqueta (Barthélemy Marie)*, de Redemptus Maria Valabeck (1518-1525); *Zamora (Laurent)*, monjo de Porta Coeli, autor d'algunes obres, d'Augustin Devaux (1600); i *Zaragoza de Heredia (Michel Ange)*, alacantí, de Saturnino Gómez Santidrián (1603-1606).— J. P. E. [10679]

Dizionario Biografico degli Italiani. XLIV. *Fabron-Farina*, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana 1994, XX i 826 pp.

Aquest volum conté articles dedicats a *Facchinetti (Fachenetti)*, *Cesare*, de Markus Völkel (31-33): era nunci a Madrid en començar la Guerra de Separació de Catalunya, el 1640; a *Facciotto, Guglielmo*, de Massimo Ceresa: fou l'impressor que publicà a Roma els *Dialoghi intorno alle medaglie...*, d'Antoni Agostí el 1592; a *Bartolomeo Facio*, de Paolo Viti: fou un dels humanistes secretaris d'Alfons dit el Magnànim a Nàpols, que escriví *De rebus gestis ab Alphonso primo Neapolitanorum rege* [cf. ATCA, XI, (1992), 482-483] i dedicà a Lluís Despuig la traducció llatina d'un dels capítols del *Decameron* de Giovanni Boccaccio (113-121); a *Falcone, Federico*, i a *Falcone, Pandolfo*, ambdós d'Andreas Kiesewetter: guerrejaren a favor dels Anjou en les guerres posteriors a les Vespres Sicilianes (336-337 i 341-342); a *Ferlier, Michele*, de Giorgio Ravegnani: era batlle venecià del Negropont en el moment en què hi actuava la Companyia Catalana d'Almogàvers sota Bernat de Rocafort (440-442); i a *Fallamonica Gentile, Bartolomeo*, genovès lul·lista [aquesta biografia és resumida en la secció tercera d'aquestes notícies, entre els estudis dedicats a Ramon Llull i al lul·lisme].— J. P. E. [10680]

Lexikon für Theologie und Kirche. Dritte, völlig neu bearbeitete Auflage. Herausgegeben von Walter KASPER. Zweiter Band. *Barclay bis Damodos*, Freiburg · Basel · Rom · Wien, Herder 1994, 14* pp i 1388 columnes.

Aquest volum proporciona informació sobre edicions del *Beatus* de la Catedral de Girona (109); i dedica articles a *Bertran, Luis*, de Thomas Eggensperger (195); a *Benedikt XIII*, de Dieter Girgensohn (208); a *Bernat (de) Oliver*, d'Adolar Zumkeller (274); a *Bernhard v. Roussergues*, de Ludger Joos (275); a *Bonaventura v. Barcelona*, de Wilhelm Forster (572); a sis membres de la família Borja, de Joseph Gelmi (595-596); a *Boxadors, Johannes Thomas de*, d'Alain Kordel (621); a *Calixtus III*, de Georg Schwaiger (892-893); a *Capilla (Capella), Andrés*, de Fernando Domínguez (931); a *Cardona, Katherina v.*, de Karl Suso Frank (944); a *Chasdai ben Abraham, Crescas*, de Johann Maier (1029); a *Cisneros, García Jiménez de*, de Michaela Puzicha (1205-1206); a *Claudius v. Turín*, de Josef Sammler (1216); a *Claver, Petrus*, de Michael Hakenes (1217-1218); a *Cuxá (Cuisà)*, d'Odilo Engels (1362-1363); i a *Dalmatius Moner*, de Karl Suso Frank (1381).— J. P. E. [10681]

Marienlexikon herausgegeben im Auftrag des Institutum Marianum Regensburg E. V. von Professor Dr. Remigius BÄUMER und Professor Dr. Leo SCHEFFCZYK, Fünfter Band: *Orante - Scherer*, St. Ottilien, Eos Verlag 1993, 704 pp.

Marienlexikon herausgegeben im Auftrag des Institutum Marianum Regensburg E. V. von

Professor Dr. Remigius BÄUMER und Professor Dr. Leo SCHEFFCZYK, Sechster Band: *Scherer - Zypressen. Nachträge*, St. Ottilien, Eos Verlag 1994, 872 pp.

Trobem en el cinquè volum els següents articles que ens afecten: *Orosio, Augustinus*, d'Adolar Zumkeller (30-31: portuguès, prior de Sant Agustí i provincial a Barcelona, professor de Lleida en els segles XVI-XVII, autor de sermons, un d'ells sobre la Puríssima, traduït a l'italià); *Pacianus, Bischof von Barcelona*, d'A. Viciano (50-51); *Pastrana, Pedro de*, de C. Wedler (120: músic del s. XVI); *Pedro de San José*, prior de Sant Agustí de Barcelona (135); *Rabassa, Pedro*, de L. Berger (394: mestre de capella de Vic, València i Sevilla, autor d'un tractat de composició, perdut en la guerra 1936-1939); *Raimund v. Peñyafort*, de M. R. Schneider i W. Baier (404); *Ribalta, Francisco*, de N. Schmuck (480-481); i *Ribera, Josepe de*, del mateix autor (481-482).

El darrer volum ens ofereix els següents articles: *Serra, vier Malebrüder*, de N. Schmuck (139-141); *Serra, Junípero*, de V[íctor] Sánchez (141-142); *Soler, Antonio*, d'E. Löwe (198); *Thomas v. Vilanova, OSA, Hl.*, de J. Stöhr/A[dolar] Zumkeller (413-415); *Valls, Francisco*, d'E. Löwe (559); *Vincenz Ferrer, OP, hl.*, de J. Grohe (W. Baier) (638-639); *Ximenes de Cisneros, García, OSB*, de G. Rovira (773-774); i ja en l'apèndix, *Moxena (Muxena, Mogen, Mojena, Mujena), Diego*, OFM., d'I. Vázquez Janeiro (862-863 [Vázquez atribueix a Moxena la *Disputatio saecularis et iacobitae* de Ramon Astruc de Cortielles i «mit grossen Wahrscheinlichkeit» les cartes i tractats publicats en aquestes pàgines d'ATCA, III (1984), 59-191; cf. també, XI (1992), 665-666, núm. 7690]; però l'afirmació que Moxena «nahm als einziger spanischer Theologe als Redner von König Ferdinand am Konzil von Konstanz teil» és, senzillament, falsa; el 'Redner' oficial de Ferran d'Antequera foren dos teòlegs, Antoni Caixal i Felip de Malla; aquest, ultra d'ésser barceloní i un convençut puríssim, predicà davant tot el concili de Constança i fou elector de Martí V].— J. P. E. [10682-10683

Pere BALANÀ i ABADIA, *Visió cosmopolita de Catalunya*, Vol. I: *Relats de viatges i escriptors (segles I aC-XIX)*. [Presentació de Marc-Aureli VILA] (Textos i documents, 9), Barcelona, Generalitat de Catalunya 1991, 290 pp.

Objectiu: oferir la visió múltiple que al llarg de la història de Catalunya i dels catalans han expressat una sèrie d'homes i de dones no catalans (13) en «textos escrits en llengües de tot el món» (15) en llibres de viatges, però també de ficció o de reflexió, que només són mostra, no pas recopilació exhaustiva (14). De fet, hi trobem trenta-un extrems textuals escrits fins a darreries del segle XVIII successivament per Polibi (19-21), Juli Cèsar (23-28), Estrabó (29-32), Titus Livi (33-38), Plini (39-41), Luci Anneu Florus (43-44), Aviè (45-47), Ausoni-Paulí de Nola (49-55), Ibn Hàuqal (57-59), Ar-Razí (61-64), el *Liber Maiorichinus* (65-68), Al-Adriíf (69-72), Iaqùt (73-77), Jean d'Arras (79-88), Al-Himairí (89-95), el Marquès de Santillana (97-99), Alonso de Palencia (101-105), Hieronymus Münzer (107-109), Piero Guicciardini (111-118), Andrea Navagero (119-123), Sigismondo Cavalli (125-129), Henri Cock (131-139), Barthélemy Joly (141-145), un anònim (147-158), Miguel de Cervantes (159-169), Marie-Cathérine d'Aulnoy (171-174), Giacomo Girolamo Casanova (175-188), José Cadalso (189-192), Antonio Ponz (193-197), Arthur Young (199-203) i Francisco de Zamora (205-212).— J. P. E. [10684

Salvador CLARAMUNT, *L'Edat Mitjana, una edat de catàstrofes?*, dins *La catàstrofe i el catastrofisme*, Barcelona, Departament de Cultura 1994, 145-174.

Aquestes pàgines són d'abast internacional, però fan referència al 'mal any primer' (156-157), a la pesta del 1475 en els Països Catalans (162-163), al pas d'un cometa per l'horitzó de Barcelona el 1456 (166) i al terratrèmol del 1428 (168-169) mitjançant transcripció de fragments textuals; els dos darrers procedeixen, respectivament, del *Llibre de les solemnitats de Barcelona* i d'Esteve Gilabert i Bruniquer.— J. P. E. [10685

Demetrio MANSILLA REOYO, *Geografía eclesiástica de España. Estudio histórico geográfico de las diócesis*. Tomo I (Publicaciones del Instituto Español de Historia Eclesiástica. Monografías núm. 35), Roma, Iglesia Nacional Española 1994, 396 pp.

Aplec d'estudis de l'autor en dos volums, dels quals aquest és el primer. Els articles són reproduïts sense reelaboració per a l'edició actual. Hi trobem: *Antiguas divisiones político-administrativas de España*, del 1989 (23-62), amb pàgines dedicades als límits de la Tarraconense (39-48 i 52-55) i al concili de València del 546 (58-61); *Obispos de existencia cierta en el siglo III (131-180)*, on trobem pàgines sobre Tarragona (131-133), Barcelona (146-147), Egara i Barcelona (154-156), Girona (156-157), Rhode (160-162), Illes Balears i Pitiüses (166-171); *Organización eclesiástica visigoda*, on són transcrits i analitzats tant el text pràctic de la divisió de Wamba (252-256) com els *Nomina sedium episcopaliun* (260-274); *Las suscripciones conciliares de la época visigótica (277-307)*, on són estudiades les de Emporiae, Emporion (Ampurias) (277-278), d'Ausa, Auso, Ausona (Vich) (278), Urgellum (Seo de Urgel) (279), Ilerda (Lerida) (279-280), Dertosa (Tortosa) (280), Ilici (Elche, Alicante) (287-288); Setabi (Jàtiva, Valencia) (288), Valentia (Valencia) (289), Dianium (Denia, Alicante) (289-290); i *Orígenes de la organización metropolitana en la Iglesia Española (323-355)* té pàgines dedicades a la metròpoli tarraconense (328-334) i a la cartaginesa (346-355).— J. P. E. [10686

Concilis Provincials Tarraconenses. Introducció i traducció de Josep M. MARQUÈS (Clàssics del Cristianisme, 50 bis) Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya i Fundació Enciclopèdia Catalana 1994, 196 pp.

Dues parts ben clares constitueixen aquest llibre: la introductòria (7-47) i la dedicada a traducció de textos conciliaris (51-191). En la primera ens passa davant els ulls la successiva extensió de la província eclesiàstica tarraconense i veiem resumides les etapes de la seva activitat conciliar: l'antiga, amb particular atenció a les noves dades dels *Commonitoria* de Consentius (12-15), i la posterior a la invasió àrab centrada en la metròpoli de Narbona i en la purificació d'una església massa mundanitzada, ja amb presència de llegats papals (16-19). Restablerta la metròpoli tarraconina, els concilis provincials reafirmaren la independència dels béns de l'Església, la reforma, ara impulsada pels ordes mendicants, i per un legat papal com Jean d'Abbeville (Sabinensis), i pel seu concili de Lleida del 1229 i pels bisbes dominicans com Pere d'Albalat (22-23); Joan d'Aragó en faria la síntesi en el del 1330, cos jurídic d'ample influx i durada (25), tan important com el de Tortosa del 1429, que posà punt final al Cisma d'Occident (27-28); el 1253 hi havien començat d'assistir els capítols de les catedrals (25-26), que el segle XV en foren els impulsors, atesa l'absència dels bisbes en cort papal (28-29). Ja coincidint amb el Concili de Trento arribaria la primera edició d'una compilació de Constitucions Provincials, d'estructura calcada en els cinc llibres de les *Decretals* (30). Durant els dos segles posteriors al dit concili, els nostres provincials, controlats fins a un cert punt pel rei, s'ocuparien de l'estat i vida dels clergues, de l'atenció al poble en predicació i catecisme en la seva llengua, de punts diversos de culte i de vida cristiana i d'ajut pecuniari al rei (31-36); ja sota control borbònic, molt més fort, el 1758 arribaria el darrer (36-37); un segle més tard, el metropolità J. Domènec Costa i Borràs publicaria una nova compilació i assajaria un 'concili per correu' (37). Clouen la primera part una cronologia (40-41) i una bibliografia (42-47). La segona ofereix una selecció de textos conciliaris tarraconenses, traduïts; llur nucli central són les constitucions de Lleida 1229 (91-106) i la compilació del 1330 de Joan d'Aragó (107-147), publicades íntegres. Abans tenim una selecció de prescripcions dels concilis hispano-romans i visigòtics (53-82) i de la Reforma Gregoriana (83-89); i després una selecció de constitucions datades entre el 1230 i el 1727 (149-183). Clouen l'aplec les constitucions publicadores quatre vegades l'any (185-188) i els avisos que havien d'ésser llegits al poble en les quatre festes anyals (188-191).— J. P. E. [10687

Josep MORAN i OCERINJAUREGUI, *Treballs de lingüística catalana* (Biblioteca Serra d'Or, 137), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1994, 200 pp.

Aplec de deu estudis, publicats entre el 1980 i el 1992, vuit dels quals recauen, de forma més o menys directa (almenys per la documentació estudiada) en el nostre camp; alguns són ja coneguts dels nostres lectors. Els aplegats són els següents: *Notes sobre la formació de la llengua catalana*, del 1984 (9-24); *Notes sobre la confluència de V i B en català*, del 1989 (25-41); *El carrer de Basea*, del 1980 (43-53); *L'aparició del català a l'escriptura*, del 1989 (55-93) [cf. ATCA, X (1991), 429, núm. 6070]; *Jurament de Pau i Treva del comte Pere Ramon de Pallars Jussà al bisbe d'Urgell. Transcripció i estudi lingüístic*, del 1993 (95-117) [cf. ATCA, XIV (1995), 514, núm. 10160]; *De la Portella a Castellví de Rosanes*, del 1986 (119-127) [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 531, núm. 4526]; *La Vall de Senyiu i els comtats de Pallars i Ribagorça*, del 1984 (129-140) [cf. ATCA, V (1986), 425, núm. 2693]; *Un document familiar català del segle XVIII. Transcripció i comentari lingüístic*, del 1987 (141-167) [cf. ATCA, X (1991), 655, núm. 6930]; i encara, per algunes de les seves pàgines, *Consideracions sobre els liberals espanyols i la llengua catalana*, del 1986 (169-185) [cf. ATCA, X (1991), 434, núm. 6089].— J. P. E. [10688

Paul FREEDMAN, *Church, Law and Society in Catalonia, 900-1500* (Collected Studies Series CS 440), Aldershot, Variorum Reprints 1994, XII i 270 pp.

Recopilació només coneguda per referència; hi són aplegats setze articles, publicats entre el 1979 i el 1992, fora d'un, el setè, inèdit: *Jurisdictional Disputes over Sant Pere d'Àger (Catalonia) in Light of New Papal Documents* [cf. també ATCA, XIII (1994), 473, núm. 8916; i XIV (1995), 518-519, núms. 10175-10178].— J. P. E. [10689

Josep ROMEU i FIGUERAS, *Lectura de textos medievals i renaixentistes* (Biblioteca Sanchis Guarner, 29), València i Barcelona, Institut de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1994, 290 pp.

Josep ROMEU i FIGUERAS, *Teatre català antic*, I (Biblioteca de cultura catalana, 77-78), Barcelona, Curial edicions catalanes 1994, 276 pp.

Aplec de treballs de l'autor, tant ja publicats com encara inèdits, on, després d'una presentació inicial, trobem: *Oposició dramàtica a Del contrast de Natana e Nastàsia (Ramon Llull, Blanquerna, capítol 19)* (19-45); *La dança de Pere Alamany* (47-62); *Guerau de Maçanet, entre la realitat lírica i la identificació hipotètica* (63-101); *Pere March, Al punt c-on naix comença de morir* (103-137); *Dos poemes del cançoner català de Pere Torroella* (139-161); *Ficció que féu la reprovada Vinda a Tirant. Comentaris al capítol 283 de Tirant lo Blanc* (163-175); *Edició i lectura de sis poemes populars del segle XVI* (179-203); *Quatre epístoles paròdiques procedents d'un plec solt valencià* (205-230); *Un passatge dels Col·loquis tortosins de Cristòfor Despuig* (231-267); *Pere Serafi, Càntich de amors: anàlisi i context petrarquista i renaixentista* (269-289).

El segon aplec, monogràfic, engloba: *Teatre antic als Països Catalans* (37-52); *El drama eclesiàstic o litúrgic De tribus Mariis: un estudi i un muntatge* (55-93); *La llegenda de Judes Iscariot en el teatre català i occità. Assaig de classificació de les Passions dramàtiques catalanes* (97-143); *Cop d'ull a les Passions dramàtiques a Catalunya* (144-158); *Els textos dramàtics sobre el Davallament de la Creu a Catalunya i el fragment inèdit d'Uldeona* (159-198); *Els Pastorets i l'antic teatre nadalenc a Catalunya: una síntesi breu* (201-203); *La cançó popular nadalenca, font d'un misteri dramàtic de vènica medieval* (204-233); *Els dos textos catalans del Sermó del bisbetó* (234-275 [cf. ATCA, XIV (1995), 580, núm. 10376]).— J. P. E. [10690-10691

Cebrià BARAUT, *Les publicacions dels últims vint-i-cinc anys sobre la història d'Andorra*, dins «Quaderns

d'Estudis Andorrans», 6 (1994), 137-151.

Les primeres pàgines presenten una visió del conjunt, dins el qual l'autor distingeix tres apartats: publicacions de fonts, on destaquen el *Cartulari de la Vall d'Andorra* i el *Diplomatari de la Vall d'Andorra del segle XIV* i reedicions del *Manual Digest* d'Antoni Fiter i Rossell i el *Politar Andorrà* d'Antoni Puig; les aportacions puntuals sobretot en les noves publicacions periòdiques; i les monografies dedicades a una època o a una personalitat (137-139). Segueixen les llistes bibliogràfiques de títols relatius a l'Edat Mitjana (140-143) i a l'Edat Moderna (143-147), amb el complement d'una llista de títols que abasten èpoques diverses (150-151).— J. P. E. [10692]

Josep Maria SOLIAS I ARÍS, *Historiografia de les investigacions arqueològiques sobre el període ibero-romà al Baix Llobregat*, dins «Misc. Codina», 467-501.

Dues parts ben diverses constitueixen aquesta exposició: la primera (467-484) narra l'atenció posada en el coneixement i estudi del passat arqueològic de la comarca des de la segona meitat del segle XIX, en què començaren les publicacions esparses i superficials. La primera empena seriosa, encapçalada per grans noms de l'arqueologia, s'estén del 1920 al 1936; després, costà de soliditzar una represa, en part en continuïtat amb l'etapa anterior i servida per publicacions específiques, fins que en la dècada del 1980 l'empena ha estat molt major per la confluència de nombre d'universitaris, per la presència de museus i d'associacions dedicades a l'arqueologia i per la publicació dels estudis; la segona (485-501) conté la llista bibliogràfica de les publicacions, alfabèticament ordenada seguint el cognom dels autors. Hi ha referència a inscripcions en ambdues parts (469, 494).— J. P. E. [10693]

Margarita VALLEJO GIRBÉS, *Bibliografia referencial sobre Ceuta y Baleares bizantinas*, dins «Tempus. Revista de actualización científica», 4 (1993), 59-71.

La secció dedicada a les Illes Balears ocupa les pàgines 67-71; l'autora hi recorda i breument presenta estudis publicats en les darreres dècades sobre els últims segles de l'Imperi Romà fins a l'ocupació sarraïna, tant els realitzats des de perspectiva cristiana (p.e., els dos volums de Josep Amengual i Batle [ja coneguts dels nostres lectors per la recensió publicada dins ATCA, XII (1993), 421-424]), com musulmana.— J. P. E. [10694]

Pere de PALOL, *L'arqueologia cristiana hispànica després del 1982*, dins *III Arqueologia Cristiana*, 3-40.

Aquestes pàgines ofereixen informació dels treballs realitzats en el camp de l'Arqueologia Cristiana en els Països Catalans durant la dècada que va del 1978 al 1988, centrats en la revisió i reinterpretació dels vells jaciments (3). La primera informació es refereix a la Basílica de Barcelona i a l'arqueologia cristiana urbana; també a les troballes de València (5-8); després passa al món rural tant de les Balears com de Catalunya: Son Bou (8-10), ses Salines, Cap des Port, Fornells, de Menorca (11-16); Son Peretó, Manacor, de Mallorca (17-26); el Bovalar, de Serós, Lleida (26-29) i el temple de la vil·la Fortunatus, de Fraga (30-37). Les darreres pàgines són dedicades a edificis civils i militars (37-39). Són diverses al llarg de la informació les referències a elements escrits en monedes tant àrabs com visigòtiques, i a d'altres fonts, com el *Laterculus regum visigotorum*, procedent de Girona, ara a París, BN, lat. 4667 (26). Hi ha, de més a més, vint-i-cinc plànols.— J. P. E. [10695]

Josep M. GASSET I SALAFRANCA, *Noves aportacions a l'estudi sobre els ordes religioso-militars als Països Catalans*, dins *Ordes religioso-militars*, 522-529.

Hom pot trobar en aquestes pàgines presentació i avaluació de les aportacions bibliogràfiques

al tema indicat en el títol, realitzades fins entorn el 1975; de les principals posteriors; i, sobretot, una metodologia esquematitzada de recerca, on no manquen les indicacions relatives a les fonts (524), als textos normatius (525) i als aspectes culturals en la vida dels cavallers religiosos (526-527).— J. P. E. [10696]

Antoni GAVALDÀ I TORRENTS, *Bibliografia Vallmollenca*, VI, dins «Quaderns de Vilaniu. Miscel·lània de l'Alt Camp», núm. 25 (maig 1994), 49-66.

Aquest lliurament d'informacions bibliogràfiques relacionades amb la població de Vallmoll, en el qual, ultra la referència bibliogràfica, trobem resum del contingut i en alguns casos il·lustració fotogràfica, porta la llista des del núm. 476 al 525; algunes de les publicacions recauen en el nostre camp, com les dues relatives a demografia (54), algunes de la secció d'art (57), la de religió i algunes d'història global (62-66).— J. P. E. [10697]

Josep M. FONT I RIUS, *La potestat normativa del municipi català medieval*, dins «Estudis d'Abadal», 131-164.

La dita potestat normativa es concretà en les ordinacions i per això és aquest el tema de l'estudi. Es tracta d'«aquells cossos o conjunts de normes emanades de les autoritats populars del municipi, amb l'aprovació o conformitat de l'autoritat superior, i destinades a l'ordenació del règim intern de la ciutat o vila» (132); l'autor subratlla que es tracta de potestat normativa, no pas simplement administrativa (133), i veu quatre etapes de llur vigència en la vida de les poblacions, des del moment en què ens consten a Lleida a darreries del segle XIII: són la fase municipal consular (segles XII-XIII) (134-135), l'establiment i extensió d'un règim orgànic municipal (segles XIII-XIV) (135-137), el desplegament ciutadà i els inicis del rural (segle XV), i la consolidació ciutadana i l'ampliació rural (segles XVI-XVII). La fonamentació jurídica de la formulació de les ordinacions rau en la concessió de privilegis específics pel poder superior o en llur possessió consuetudinària (138-142); era normal que fossin elaborades pels representants de la comunitat, aprovades per l'autoritat reial o senyorial, i publicades a veu de crida (143-148), i es presentaven en rècula uniforme o estructurades en un cos més o menys orgànic d'un conjunt de capítols (148-153); i encara que normalment n'era prevista l'observança immediata i indefinida, en alguns casos podia ésser assignat un termini (154-156). En apèndix tenim el *Registre de les ordinacions municipals de Catalunya (ss. XIII-XVII)*, on trobem indicació de les d'Àger, Amposta, Balaguer, Barcelona, Castelló d'Empúries, Conesa, Espluga de Francolí, Fullola, Galera, Girona, Granollers, Guàrdia dels Prats, Lleida, la Masó, Mataró, Montblanc, el Perelló, Perpinyà, Prenafeta, Miramar, Figuerola i Montornés, Reus, Sabadell, Sant Celoni, Sant Feliu de Guíxols, la Selva del Camp, la Seu d'Urgell, Tarragona, Torroella de Montgrí, Tortosa, Valfogona de Riucorb, Valls i Vic (158-163). Hi ha bibliografia (163-164).— J. P. E. [10698]

Ana M. BARRERO GARCÍA, M. LUZ ALONSO MARÍN, *Textos de derecho local español en la Edad Media*.

Catálogo de Fueros y Costums municipales. Presentación de Alfonso GARCÍA-GALLO. Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1989, 588 pp.

[Els textos d'ordinació jurídica de la vida municipal aplegats en aquest volum estenen el qualificatiu d'espanyol a tot el territori de la Catalunya medieval, fins als estanyos de Leucata, d'una banda, i a tot el territori de Portugal, de l'altra. I així trobem indicacions sobre els textos constitutius de dret municipal i sobre llurs edicions] dels llocs següents: Adzeneta d'Albaida (92-93), Agramunt (93), Agres (94), Aguilar (Vilanova de la Barca) (95), Aïn (96), 'Albario', Albarix (98), Albocàsser (99-100), Alboraià (100), Alcalà de Xivert (101), Alcanar (103 i 176), Alzira (106), (Vilanova d')Alcolea, l'Alcora, Alcover (107), Alcúdia (de Carlet), l'Aldea (108),

Alfama (109), l'Alforja (110-111), Alacant (112-113), Almacelles (114), Almàserra (116-117), Almassora, Almedíxer (117), Amer, Amposta (121), Andorra (122), Àneu (123-124), Aran (126), Aranyonal (126-127), l'Arbós (127), Ares del Mestre (130), Ascó (137-138), Aiora (137), Bagà (140), Balaguer (140-141), Ballestar (141), Banyoles (142), Barcelona (143-145), Batea (146), Bexís (147), Belloc, Belltall (149), Bellver (149-150), Benassal (152), Beniaixò / Benlloc, Benicarló (153), Benidorm, Benihabib (154), Berita (155), Bimaraix, Bocairent, Boixar (157), Borriol (159), Borriana (166-167); çà Llacuna/Cunit (167), Cabanes (168), Cadaqués (169), Calaceit (171), Calella, Cambrils (174), Camprodon (175-176), Canar/Alcanar (176), Cardedeu (181), Cardona (181-182), Carlet (182), Carrascal/Mas de Barberans, Carrascal/Cervera del Mestre (183), Castell de Cabres (186-187), Castellar/Castellnovo, Castellar d'En Hug (187), Castellbó, Castelló/Pallars del Cantó, Castell Pagès (188), Castielfabib (191), Castles, Castell d'Òpol (194), Catí, Caxia/Garcia (197), Celsona/Solsona (199), Cervelló, Cervera, Cervera del Mestre, Cervià (201), les Cingles (203), Ciutadella (204-205), Ciurana, Clarà (205), Cotlliure (206-207), Coratxar (209), les Coves de Vinromà (216), Creixell (215), Culla, Cullera, Cunillera (219), Xelva, Xestalcamp (220), Xivert, Xous (221), Dénia (223), Elx, Elda (226), Escornalbou (229), Eslida (230), l'Espuga de Francolí, Espot (Vall d') (231), Faners (234), Figueres, Figuerola (236), Flix, Font del Perelló (237), Forcall (238), Formentera (238), Fraga, Fredes (239), Font de l'Ametlla (242), Fullola (244), Gandesa (246), Girona (248-249), Gironella, Golmés (250), Gomsem/Gombreny, Gósol (251), Granollers (252), Granyanella (253), Guardamar (254), Horta (de Sant Joan) (259-260), Eivissa (262), Igualada (263), Xàtiva (268-269), Jova d'Alcúdia (270), Juncosa (271), Labastida de Clarença (271), Lleida (280-281), Llíria (282-283), Lluçena (285), Lledó (287), Llívia, Llop Sanç (288), Maçalefa (289), Maó (291), Mallorca (292-293), Maranges (294-295), Mariola, Martorell, Mascarell (296), Mataplana (297), Menorca (301), Miramar (303), Miravet (305), Miravet (Castell de) (306), Mola Escobaça (307), Montcada (309), Montesa (314), Montpeller (315), Mora (d'Ebre) (316-317), Morella (318-319), Museros (323), Olèrdola (Castell d') (330), Onda (331), Organyà (334), Oriola (334-335), Orpesa (335), Palamós (339), Pardiniyes (345), Peduls/Paiüls (346), Pelés (347), Peníscola (351), Peralada (352), Perpinyà (352-353), Picanya (353), la Pobla de Claramunt, la Pobla de Lillet, la Pobla de Segur (355), Prades/Prats de Molló (360), els Prats del Rei, Prenafeta (361), la Pobla de Vallbona (365), Puigmoltó, Puigcerdà (367), Pulpis, Punta de la Ràpita, Puzol (368), Ratalan/Carlet (372), Rafalgarí, la Règula (373), Ribesalbes (375), Riu d'Algars, Riudaira (377), Rossell (379), Sagunt/Morvedre (380), Salic/Carlet (383), Salsadella, Salses (384), Santpedor (386), Sant Cugat del Vallès, Sant Daniel de Maifrè (388), Sant Feliu de Guíxols (389), Sant Hilari Sacalm (390), Sant Joan de les Abadesses (391), Sant Llorenç de la Salanca, Sant Lluç d'Ulldecona (393), Sant Martí de Sèsquioles, Sant Mateu (395), Sant Pere d'Osor (397), Santa Creu d'Horta (405), Sarreal, Saucelles (414), Segúries (417), Seguíer (418), Set Aigües (421), Soleràs (423), Sueca (425), Torre de Susanna (426), Tahalfazar (427), Tales, Tamarit (428), Tarragona (429-430), Terrassa, Tàrrrega (430), Tiviça (433), Tírig, Tírvia (434), Torms (439), Torreblanca (440-441), Torrent (441), Torroella de Montgrí, Tortosa (442), Tossa (444), Trucelles (446), Ulldecona (451), Ulldemolins (452), la Seu d'Urgell (453), Vallderoures (457), Vall d'Alba, Vall de Lord, Vall d'Uixó, Vall Mesquida (459), Vall Picat, Vallada (460), Vallcanera (461), Vallibona (463), Veo, Verdú (466), Vic (468), Vilagrassa (469), Vilanova/Castell de Cabres, Vilanova (i la Geltrú) (470), Vilanova de Palafrons, Vilanova de Prades, Vilar de Santa Maria (471), Vilafamés (475), Vilafranca de Conflent, Vilafranca del Cid (476), Vilafranca del Penedès (477), Villahermosa del Río (479), Vilanova de la Barca (484), Vilar de Canes (485), Vila-real (486), Villena (491), Vinaròs, Vinrabí/Torre d'En Besora (493), Vistabella (494), Viver (495). En apèndix són assenyalades totes les cartes atorgades pels reis de Catalunya-Aragó des de Jaume I (522-524), pels comtes de Barcelona (524-525), pels reis de Mallorca (525), pels comtes d'Urgell (525), pels mestres de Montesa i de Sant Jordi d'Alfama (528), del Temple (530), pels bisbes de Barcelona (531), Tarragona, Tortosa, Urgell (533-534), per diversos monestirs (534-537) i per senyors laics (540-542), pels mateixos consells municipals

(543) i per juristes locals (544). Un segon apèndix aplega els textos legals per famílies (558-559: Saragossa al Regne de València); 559-560 (agrupacions catalanes). El terç indica textos de vigència més general, com els *Usatges*, aplicats en àmbit local (565; *Furs de València*: 566; *Çunna*: 566-567). Recordem les pàgines dedicades a bibliografia (39-88).— J. P. E. [10699]

Valentí GUAL VILÀ, *L'administració de la justícia senyorial. Els llibres de cort*, dins *Institucions Catalanes*, II, 289-296.

L'autor comença explicant els conceptes bàsics del sistema d'administració senyorial de justícia (alta i baixa, mer i mixt imperi..., i de com el tribunal era constituït, amb particular atenció al procés penal; els *Llibres de cort* eren el registre de les actuacions del dit tribunal en forma de decisions jurídiques personals o en forma de crides públiques entorn quatre temes predominants: conservació de l'ordre i de la moral públiques cristianes; mesures de policia i de regulació de la vida econòmica; capteniment davant guerres, fams i malalties; i protecció dels drets senyorials (291). A Conesa, Arxiu Municipal es conserven dos volums que corresponen als dos senyors que en compartien jurisdicció: el rei i l'abat de Santes Creus, de cada un dels quals és resumit el contingut (292-294); el *Llibre de cort de les Piles* es conserva a Tarragona, AHA, també és resumit (294-295). Hi ha bibliografia (295-296).— J. P. E. [10700]

Enric GUINOT I RODRÍGUEZ, *Mestre i comanadors: aproximació al repartiment de poders dins l'Orde de Montesa a l'època medieval*, dins *Ordres religioso-militars*, 539-554.

A base d'allò que ja és publicat i de documentació inèdita de Madrid, AHN, *Órdenes militares. Montesa*, i de València, ARV, *Clergat. Montesa*, l'autor es proposa d'esbrinar en aquestes pàgines «quina va ser la distribució territorial del senyoriu de Montesa, i com evolucionà amb el temps a l'època medieval... i del repartiment de poder i de funcions entre els membres de l'Orde» (539). I així tenim llista de castells o batllies, amb indicació del corresponent abast geogràfic (541); etapes en la distribució de poder: en un primeríssim moment només hi havia mestre i membres, entre els quals aviat s'anirien interposant graus intermitjos (lloctinents del mestre, clauers, comanadors locals), fins a completar l'escala: mestre, comanador major, clauer, sots-comanador del convent, sots-claver, comanadors, companys (542-546; cf. 550). Els repartiments de poder i de funcions dins l'orde, com també d'altres aspectes de la vida interna de les cases, són coneguts per les *Definicions* de visitadors, corregidors i capítols, on hi ha informació de tipus econòmic i del canvi que entorn el 1380 s'hauria produït en les particions entre els membres de l'orde (547-553).— J. P. E. [10701]

Sebastià SOLÉ I COT, Pere VERDÉS I PIJOAN, *L'aportació dels notaris a la societat catalana en els camps del dret, la història, la literatura i la política*, dins *Actes Història Notariat*, 13-130.

«Hem intentat d'aplegar totes aquelles aportacions notables dels notaris a la societat catalana», sobretot en el camp del dret, i no tant «a la resta de la ciència jurídica..., a la intervenció dels notaris en les institucions polítiques i en la seva aportació al camp de la llengua i de les lletres» (17) fins entorn el 1960 (24). La part corresponent al nostre anuari es limita, doncs, a informacions personals i bibliogràfiques anteriors al segle XIX: relatives a tractats sobre ciència i pràctica jurídica notarial (38-39), als seus formularis (39-40), a la càtedra de notariat dins el Col·legi de Notaris de Barcelona des del 1795 (42), a l'expedició de còpies autèntiques i a l'elaboració de compilacions normatives (44-50), a la participació en els organismes de govern i en els moments de conflictes (66-79). En el camp de la història, trobem indicacions de la participació de notaris en l'elaboració de cròniques i de dietaris (89-92), i dels notaris historiadors (95 i 102-105). En el camp de la llengua i de la literatura, són recordats articles recents sobre l'esforç de notaris a arribar a una prosa catalana cisellada en la

Baixa Edat Mitjana en lletres, traduccions i poesies (107-114); la utilització de la impremta (115) i el capteniment en els segles moderns (116-121). Les darreres pàgines recorden fills il·lustres de notaris (127-130).— J. P. E. [10702]

Ignasi J. BAIGES I JARDÍ, *El notariat català: origen i evolució*, dins *Actes Història Notariat*, 131-166.

Després d'unes pàgines inicials de tema general, l'autor recorda la successiva professionalització dels notaris i la compareixença de les primeres escriptories públiques durant la segona meitat del segle XII (132-134); les concessions senyoriales o reials d'escriptories, conseqüència de la introducció del dret comú; també nasqueren els notaris públics i els volums de registre, el més antic dels quals seria a Catalunya el del 1222, de Manresa (134-136); seguí la regulació, el primer capítol de la qual fou la política reial que els notaris fossin súbdits del rei, no eclesiàstics, amb examen previ d'idoneïtat establert per la Cort del 1289, i determinació de les taxes notariales (138-139); de fet, els notaris responien als senyorijs, del quals rebien la legitimitat (140-143); amb el temps se succeïren les fórmules i els formularis en els quals els notaris, normalment incapaces de redactar, s'inspiraven, car la formació prèvia a l'examen es realitzava a tall d'aprenentatge, perquè la notaria no era una ciència, ans una art (144-145). Les pàgines 145-164 sintetitzen les prescripcions relatives a notaris i a notariat en els diversos llocs de Catalunya durant els segles XIV-XV: requisits, nomenament, taxes i retribució, conservació i transmissió dels protocols notariales i conflictes entre classes diverses de notaris.— J. P. E. [10703]

Arcadi GARCIA I SANZ, *Precedents, origen i evolució dels col·legis notariales*, dins *Actes Història Notariat*, 167-187.

Les primeres pàgines recorden els passos anteriors a les constitucions de col·legis [cf. resum precedent], el més antic dels quals seria el de Cervera, documentat el 1348 (176); seguí el de València, del qual són conegudes *Ordinacions del 1369* i unes de noves del 1384; ambdós tenien forta configuració religiosa i assistencial, a diferència del dels notaris de la ciutat de Barcelona, del 1395, més professional i vinculat a la ciutat (177-182). Del segle XV ençà, és possible de fer algunes constatacions: l'interès dels notaris a ésser reconeguts llurs col·legis, però, en canvi, el desinterès en la vida associativa, i l'augment de consciència de classe, que arribà a pretendre l'ennobliment, pel sol fet de pertànyer a col·legi notarial (182-187).— J. P. E. [10704]

Joan EGEA FERNÁNDEZ, Juan MARSAL GUILLAMET, *L'aportació dels notaris a la ciència jurídica catalana*, dins *Actes Història Notariat*, 277-320.

Sense pretensió d'exhaustivitat, els autors presenten «aquells aspectes del nostre dret en els quals ha tingut més transcendència, des del punt de vista històric, la tasca notarial» (278). El primer punt és el pas del dret visigòtic al comú o romà, que els notaris realitzaren evolucionant des de formularis visigòtics (tal com demostra la documentació urgellesa publicada per Cebrià Baraut, ací citada), que anaren substituint pels italians, darrera els quals hi havia el Dret Romà (279-282); l'influx de notaris en les compilacions locals seria visible en els *Costums de Tortosa*, que els notaris Tamarit i Gil estructuraren seguint el *Codex Iustinianaeus* (281-282); quant a la literatura jurídica produïda per notaris, els autors distingeixen entre temàtica d'art de notaria i altra; mostra d'aquesta és la *Lucerna laudemiorum* de Francesc Solsona (283-285); ell mateix té un *Stylus capibreviandi...* (286), Jeroni Galí i Ramon un aplec d'*Opera artis notariae*, Barcelona 1882 (287), Josep Comes un *Viridarium artis notariae* en dos volums, Girona 1704-1706 (289-292) i, ja després del *Decret de Nova Planta*, Vicenç Gibert, de Tortosa, una *Theorica artis notariae* (293-294); és d'autor anònim un *Libre, en lo qual estan continuades totes les festes...* (286). El 1795 eren creades en el Col·legi de Notaris Públics de Barcelona quatre càtedres per a la formació de

futurs notaris, on immediatament fou publicat un llibre de text: *Artis Notariae theorica...* (295-297).— J. P. E. [10705]

Eulàlia DURAN, *L'aportació dels notaris a la historiografia catalana*, dins *Actes Història Notariat*, 321-331.

El tema podria ésser molt més ampli, però l'autora es limita a presentar els notaris-dietaristes i els notaris-arxivers dels segles XIV-XVII; els primers són personificats en els dietaris de les ciutats de Barcelona, València, Ciutat de Mallorca i en part Perpinyà (322-323, notes 1-4) i en l'obra més personal de Jaume Safont (323; cf. ATCA, XIII (1994), 623-624, núm. 9455), de Pere Joan Comes (324) i de Dídac i Jaume Garcia (325); representen els segons Pere Miquel Carbonell (326), Antoni Viladamar, que publicà un primer volum d'una *Història General de Catalunya*, destinada a omplir els silencis de Jerónimo Zurita (327-328), Rafael Martí de Viciano (329) i Francesc Comte (330). L'aportació principal dels notaris a la historiografia hauria estat «la incorporació sistemàtica de la documentació com a font de coneixement, quan encara en l'àmbit català els humanistes vivien enlluernats pel descobriment de les fonts clàssiques» (331).— J. P. E. [10706]

Laureà PAGAROLAS I SABATÉ, *Notariat i cultura. Els registres notariais*, dins *Actes Història Notariat*, 333-350.

L'autor es fixa en allò que és més propi dels notaris: els registres en tant que «dipositaris i vehicles de la memòria cultural catalana i com a testimonis socials espontanis» (335). Després d'unes pàgines dedicades al tema de l'arrelament social del notariat (335-337), l'autor sintetitza allò que era l'arxiu i sobretot la biblioteca d'un notari, on troba llibres de cultura general, llibres de l'ofici i llibres de lleis i de dret (338-339), resumeix l'aprenentatge d'un notari (340-341), i l'evolució històrica dels registres notariais (341-344), començant per llurs denominacions (342); recorda la legislació sobre protocols (*Costums de Tortosa*, ordinations de Lleida i de Barcelona entre els segles XIII i XV; i llei de les Corts de Perpinyà 1351) (343). A mitjan segle XIV compareixien dues sèries de llibres notariais: 'manuale' i 'capibrevium' (o *Liber notularum*), als quals en el segle XVI se n'afegiria una tercera: 'manualetum', 'manuale aprisiarum'; i a Barcelona sobretot, els registres agrupats per matèries o persones; després del *Decret de Nova Planta* vindria la imposició del sistema castellà (344); descrits externament els llibres de protocols, l'autor es fixa en les anotacions marginals o en papers afegits de naturalesa variadíssima, més abundants durant el segle XV; desapareixerien el segle XVIII, tot i que encara el 1710 hi ha una estrofa al·lusiva a la situació: *Que vejan los castellans...* (348, nota 32).— J. P. E. [10707]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Irregularitats i falsificacions notariais*, dins *Actes Història Notariat*, 463-478.

L'autora presenta «diversos casos, que van de l'error involuntari i de les negligències a la falsificació deliberada en els documents notariais» (463), pràcticament tots coneguts per l'ACA, *Canc., Reg.*, perquè hagueren d'ésser subsanats per intervenció reial; van del segle XIII a començaments del XV, però la majoria és del segle XIV.— J. P. E. [10708]

José Antonio RIESTRA, Amalia RIESTRA, *Bibliografía sobre el adopcionismo español del siglo VIII: 1951-1990*, dins «Scripta Theologica», XXVI (1994), 1093-1152.

Aquestes pàgines ofereixen dues simples llistes bibliogràfiques. La primera aplega els títols relatius a l'adopcionisme globalment considerat, entre els quals es troben els dedicats a Felíu

d'Urgell (1095-1122); la segona, els estudis sobre els *Beatus*, on hi ha els que s'han ocupat dels exemplars catalans (1122-1152). Cada llista és ordenada seguint els anys successius entre els dos indicats en el títol; i els títols de cada any són col·locats per ordre alfabètic del primer cognom dels autors.— J. P. E. [10709]

Romanische Bibliographie 1991. Herausgegeben von Gustav INEICHEN. I. Teilband: *Verzeichnisse. Register*. II. Teilband: *Spachwissenschaft*. III. Teilband: *Literaturwissenschaft*, Tübinga, Max Niemeyer Verlag 1993, XVI i 310; XIV i 226; i XIV i 530 pp.

El primer volum només proporciona notícies nostres escampades dins contextos més amplis, com els de títols de 429 publicacions periòdiques buidades (1-19); de publicacions d'actes de congressos o similars (20-49: de Jornades sobre Antoni Febrer i Cardona, 28; sobre el Barroc Català, 31; i del VIII Congrés de Llengua i Literatura, 47); de reculls d'estudis d'un mateix autor (50-87), i de miscel·lànies (87-99). Aquest volum, encara, conté les taules alfabètiques tant d'autors com de recensionadors, presents en els altres dos toms. El segon d'aquests integra la secció dedicada a llengua catalana (*Katalanisch*: p. 156, núm. 3753-p. 169, núm. 3911), i ofereix nombre d'indicacions bibliogràfiques que recauen en el nostre camp. La secció dedicada a la literatura catalana (*Katalanische Literatur*: 322, núm. 10011-344, núm. 10345) en el volum terç recau tota en el nostre camp tant com fa referència a obres anteriors al segle XIX i a autors posteriors que se n'han ocupat.— J. P. E. [10710]

Manuel de CASTRO Y CASTRO, *Bibliografía hispanofranciscana*, Santiago de Compostela 1994, 896 pp.; publicada també formant volum de «Liceo Franciscano», XLVI (1994), 896 pp.

[Cal dir d'entrada que la base bibliogràfica damunt la qual reposa aquest aplec no és completa]. Molts dels seus 10515 títols recauen en el nostre camp, sobretot dins la secció de fonts i bibliografia (66-81); en la de províncies franciscanes, els títols relacionats amb la d'Aragó (81-83, núms. 431-448), de Catalunya (87-89, núms. 500-526), de les Balears (92, núms. 564-568) i de València (98-99, núms. 652-668; cf. 107-105, núms. 735-740); en la de convents: la d'Alcoi (109, núm. 782); Alacant (109, núm. 783), Balaguer (115, núms. 849-851), Barcelona (116, núms. 853-860); Bellpuig (117, núms. 867-868), Berga (117, núms. 870-871), Carcaixent (121, núm. 922), Castelló de la Plana (122, núm. 933), Cervera (124, núm. 947), Cocentaina (124, núm. 954-955), Cullera (126, núm. 973), Escornalbou (127-128, núms. 989-995), Figueres (128, núm. 1003), Girona (129, núm. 1009-1012), Gilet (129-130, núms. 1013-1021), Horta (133, núm. 1055), Xàtiva (133, núm. 1059), la Bisbal (135, núm. 1085), Lleida (140, núms. 1141-1143), Manresa (145, núm. 1203), Montblanc (148, núm. 1230), Morella (148, núm. 1240), Ontinyent (150, núms. 1255-1257), Oriola (151, núm. 1271-1273), Palma de Mallorca (153-154, núms. 1290-1300), Puigcerdà (157, núm. 1337), Randa (157, núm. 1338), Reus (158, núms. 1342-1345), Sogorb (165-166, núm. 1444-1445), Sueca (167, núms. 1461-1463), Tarragona (168, núms. 1471-1472), Terrassa (168, núm. 1473), València (172-173, núms. 1520-1527), Vic (174, núm. 1537-1539), Vilafranca del Penedès (175, núm. 1548), Vila-real (176, núms. 1555-1558) i Vinaròs (176, núm. 1563). En la secció de cases d'estudis, assenyalen els títols dedicats a les de la província d'Aragó (194-195, núm. 1789-1739). La secció dedicada als escriptors conté bibliografia referida a: Jofre de Goixà (278, núms. 3088-3089), Ramon Font (278, núm. 3090), traduccions catalanes de Joan de Gal·les (278, núms. 3091-3094), Antoni Andreu (279-280, núms. 3100-3105), Pedro de Atarrabia (280, núms. 3107-3114), Joan de Bassols (280, núm. 3115), Nicolau Bonet (281, núms. 3118-3119), Ponç Carbonell (281-282, núms. 3120-3128), Jaume de Xiva (282, núm. 3131), Nicolau Espital (282, núm. 3132), Francesc Eiximenis (282-286, núms. 3133-3139), Joan Eixemenó (287, núms. 3200-3205), Francesc de la Marca (287, núm. 3206; 292, núm. 3275), Bernat Fuster (287, núm. 3207), Alfred Gonter

(290, núm. 3244-3245), Pere d'Aragó (296-297, núms. 3331-3339), Joan de Peguera (297, núm. 3341), Pere Ribes (297, núm. 3345), Guillem Rubió (297-298, núms. 3347-3352), Pere Rossell (298, núm. 3353), Pere Tomàs (298-299, núms. 3360-3370), Mateu d'Agrigent (299-300, núms. 3372-3375), Martí Border (301, núm. 3390), Joan Pasqual (305, núm. 3438), Nicolau Quilis (307, núm. 3462-3463), Anselm Turmeda (310-311, núm. 3503-3516), Nicolau Factor (344-346, núms. 4007-4026), Pasqual Bailón (351-353, núms. 4107-4143), Salvador d'Horta (360, núms. 4237-4252), Bonaventura de Barcelona (367, núm. 4329-4336), Pere Esteve (371, núm. 4370), Joan Fogueres (402, núms. 4642-4643), Pere Font (402, núm. 4644), Antoni Perelló (415, núm. 4759) i Pere Vives Ivars (419, núm. 4785-4787). Segueixen quatre seccions, en les quals la presència de referències bibliogràfiques nostres no forma conjunts unitaris; són les de bisbes (437-457), confessors reials (457-461), apostolat (462-470) i missions (470-646). En la dedicada a convents de menoretes o clarisses trobem: Alacant (653-654, núms. 8201-8205), Balaguer (656, núm. 8236), Barcelona (657-658, núms. 8238-8261), Castelló de la Plana (661, núms. 8288-8289), Cervera (661, núm. 8293), Ciutadella, Cocentaina (662, núms. 8297-8299), Gandia, Girona (663, núms. 8306-8311), Inca (664, núms. 8323-8324), Xàtiva (665, núms. 8328-8333), Lleida (665, núm. 8336), Mallorca (670, núm. 8381), Montblanc (671, núm. 8399) i València (680-681, núms. 8505-8516); segueix una sots-secció de biografies: Anna Maria Antígó (689, núms. 8608-8609), Francesca de Borja (690, núm. 8617), Maria Angèlica Centelles de Sant Josep (691, núm. 8635), Maria dels Àngels (696, núm. 8679), Maria de Santa Clara (700, núm. 8722), Isabel de Villena (702, núms. 8733-8739); altra sots-secció és dedicada a les concepcionistes, amb convent a Tortosa (714, núms. 8882-8883). En canvi, les darreres seccions, dedicades al terç orde seglar (731-762) o regular (762-783) i a l'art (783-822), no tenen sots-títols temàtics; podem, però, assenyalar en el primer dues pàgines de bibliografia lul·liana (757-758, núms. 9492-9523). Hi ha addicions, entre les quals trobem les de: Pedró de Castrovol (822, núms. 10468-10470) i Pere Garcia (822, núm. 10471). Hi ha taula única onomàstica, toponímica i temàtica (829-895).— J. P. E. [10711

Collectanea Franciscana. Bibliographia Franciscana. Tomus XVII Principialiora complectens opera annis 1990-1992 edita, Roma, Istituto Storico dei Cappuccini 1994, 684 pp.

L'única secció completa d'aquestes pàgines dedicada a un autor nostre és la de bibliografia lul·liana: *Raimundus Lullus (ofs? +1316)* (213-231, núms. 2279-2501); la bibliografia recent dedicada a altres autors franciscans nostres es troba dins conjunts més amplis, com és ara la de Francesc Eiximenis (251-252, núms. 2740-2750); d'Antoni Andreu (232-233, núms. 2519-2521), o de Pere Tomàs (233, núm. 2531). També la relativa a la fundació de convents (360 ss.), a les diverses branques franciscanes (363 ss.), a la implantació i activitat dels caputxins (366 ss.) i als monestirs de menoretes (508 ss.).— J. P. E. [10712

D[ominique Lavedrine] DE COURCELLES, *Espagne de 1450 à 1550*, dins *Hagiographies. Histoire internationale de la littérature hagiographique latine et vernaculaire en Occident des origines à 1550*, sous la direction de Guy PHILIPPART, Volume I (Corpus Christianorum. Hagiographies I), Turnhout, Brepols 1994, 155-188.

Les referències bibliogràfiques a textos antics que recauen en el nostre camp es troben col·locades per ordre alfabètic d'autors dins les generals de la Península Ibèrica (155-176); però segueix una secció intitolada *Exemples de quelques ouvrages, principalement catalans, imprimés entre 1450 et 1550, qui donnent à connaître des textes hagiographiques antérieurs* (177-178). Hi ha bibliografia (181-188).— J. P. E. [10713

J. M. De BUJANDA, avec l'assistance de René DAVIGNON, Ela STANEK, Marcella RICHTER, *Index de l'Inquisition espagnole. 1583, 1584* (Index des livres interdits, VI), Sherbrooke i Ginebra, Centre d'Études de la Renaissance i Librairie Droz 1993, 1248 pp.

[Cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 650 per als volums anteriors]. Les següents obres incloses en el primer índex recauen en el nostre camp: *Annotationes sive scholia, prologi et indices Erasmi et Ludovici Vives in divum Augustinum, nisi repurgentur* (172/70); *Arnaldus de Villanova, nisi repurgentur* (180/100); *Bartholomaei Janoës liber de adventu antichristi* (serà Genovès?: 186/126); *Bononia sive de libris sacris in vernaculam linguam convertendis, libri duo, auctore (!) Friderico Furió Caeriolano Valentino* (226/248); *Claudii Taurinensis, qui scripsit de imaginibus, opera omnia* (248/344); *Friderici Furií Caeriolani Valentini Bononia* (325-326/622); *Horae beatae Mariae secundum congregationem monachorum beati Benedicti Vallisoletani, impressa Barchinonae, per Petrum Mompesat, anno 1532* (367/805); *Ioannis Balistarii opera omnia. Alius est a Catalano, qui vixit anno 1374* (392-393/912); *Ludovici Vives Valentini Annotationes in D. Augustinum, nisi repurgentur* (455/1217); *Manipulus curatorum* (456-457/1224); *Philosophia amoris, sine nomine auctoris* (508/1458); *Raymundi de Sabunde prologus in Theologiam naturalem* (521/1498); *Arte de bien morir, sin nombre de autor* (569-570/1715); *Despertador del alma* (587/1759); *Exercitatorio de la vida espiritual, sin nombre de autor* (593/1774); *Gamaliel* (599/1786); *Libro llamado del asno, de fray Anselmo Turmeda* (610-611/1824); *Manipulus curatorum* (613/1827); *Obras del christiano, compuestas por don Francisco de Borja, duque de Gandía, en romance o en otra lengua vulgar solamente* (617/1839); *Oración de la emparedada* (només documentada en català) (618/1842); i *Violeta del ánima* (638-639/1905). L'índex del 1584 presenta: *Ex Arnaldi de Villanova operibus reiciantur sequentes tractatus: Remedia contra maleficia, Expositiones visionum quae fiunt in somniis, Liber de iudiciis astronomiae, Rosarius Philosophorum, Novum lumen, Tractatus de sigillis, Flos florum* (787/6) i *Ex Annotationibus Erasmi et Scholiis Ludovicí Vives in Opera D. August.* (787-788). En la taula de llocs d'edició, trobem Barcelona (1115), Montserrat (1120) i València (1137).— J. P. E. [10714

J. M. De BUJANDA, Ugo ROZZO, Peter G. BIETENHOLZ, Paul F. GRENDLER avec l'assistance de René DAVIGNON, Ela STANEK, Marcella RICHTER, *Index de Parme 1580. Index de Rome 1590, 1596* (Index des livres interdits, IX), Sherbrooke i Ginebra, Centre d'Études de la Renaissance i Librairie Droz 1994, 1174 pp.

L'Índex de Parma 1580 conté els següents títols: *Arnaldus de Villanova Hispanus* (80/28, 53); *Arnaldus Albertinus, De praepositionibus haereticis agnoscendis, indiget correctione* (87/54); *Bernardi della Vinecha, Explanatio artis Raimundi Lulli, Practica artis Raimundi Lulli per magn. Bernard. della Vinetba* (91/65, 414); *Bernaldus de Bualdach. Durandus de Baldach* (94/83, 185); *Ludovicus Vives in Aug. De civitate Dei* (152/360); *Manipulus curatorum, cosi volgare come latino* (155/380); i *Raimundi Lulli opera alias damnata* (168/446). En l'Índex de Roma 1590, trobem: *Anselmi Turmedas liber de asino* (354/04); *Viola animae* (358/023); *Collirium spirituale, Collirio spirituale, de s. Francesc de Borja* (366/050, 0303); *De conservanda bona valetudine opusculum Scholae Salernitanae, nisi commentaria iuxta easdem regulas revisa et approbata fuerint*, atribuïts a Arnau de Vilanova (371/089); *Manipulus curatorum, vernacula lingua scriptus* (389/0155); i *Raymundi Lulli opera per Gregorium XI damnata* (423/0264). Finalment, l'Índex de Roma 1596 contenia les referències que segueixen: *Arnaldi de Villanova opera, nisi expurgentur* (465/72); *Bononia, sive de libris sacris convertendis in vernaculam linguam, libri duo, auctore Friderico Furió Caeriolano Valentino* (478-479/114); *Durandus de Baldach* (518/246); *Exercitatio vitae spiritualis, sine nomine auctorum et quocumque idiomate impressa* (539/309); *Iacobus Iusti* (588/517); *Ludovici Vives Valentini Annotationes in S. Augustinum, nisi expurgentur* (635/738); i *Philosophia amoris* (696/968). [Alguns noms figuren als índexs per la raó única d'haver estat inclosos per Nicolau Eimeric en les llistes d'heretges, sense que haguessin escrit ni publicat res: Duran de Baldac i Jaume Just, ambdóls gironins, per exemple]. En la taula de llocs d'edició només figuren Montserrat (1065) i València (1070).— J. P. E. [10715

UNIDAD DE HISTORIA DE LA CIENCIA DEL I. E. D. H. C. (C. S. I. C.- UNIVERSITAT DE VALÈNCIA), *Bibliografía histórica sobre la Ciencia y la Técnica en España*. 1992, dins «Asclepio. Revista de Historia de la Medicina y de la Ciencia», XLV (1993), 229-302.

P. C. AGUIRRE MARCO, M. J. BÁGUENA CERVELLERA, J. R. BERTOMEU SÁNCHEZ, M[aria] L[uz] LÓPEZ TERRADA, J. PARDO TOMÀS, V[icent] L[luís] SALAVERT FABIANI, M. A. SOLER SÁIZ, *Bibliografía histórica sobre la Ciencia y la Técnica en España*. 1993, dins «Asclepio. Revista de Historia de la Ciencia y de la Técnica», XLVI (1994), 231-299.

Cada una d'aquestes dues bibliografies es dividida en dues seccions: la de la llista d'estudis alfabèticament ordenats segons el primer cognom dels autors, i la de la taula de matèries. En la primera secció, les seves 750 fitxes ocupen les pàgines 231-285 i la taula temàtica les 287-302; mitjançant aquesta darrera trobarem notícia de publicacions que recauen en el nostre camp, dedicades a l'Arxiu Municipal d'Alacant, a les Balears, Barcelona, el Berguedà (288), Camp del Túria, Joaquim Carreras i Artau, Catalunya, Antoni Josep Cavanilles (289), Igualada (294), Jacob ben David Bonjorn, Jordi Joan i Santacília, Lleida, Llíria (295), Mallorca (296), Moianès (297), Oliva (298), el Priorat (299), Santa Maria de Vallbona, Sueca (300), València (302: amb la biblioteca del marquès de Dosaigües, 289; l'Hospital General, 294; la Universitat, 302), Vic, Vilanova i la Geltrú i Joan Lluís Vives (302).

Les dues seccions del segon article ocupen, respectivament, les pàgines 233-283, amb 656 fitxes, i les 285-299. Ofereixen informació bibliogràfica sobre història de la medicina i de la ciència relativa a Alacant (285), Arnau de Vilanova, Barcelona (286), Catalunya, Antoni Josep Cavanilles (287), hospitals (Santa Creu, Esperit Sant, Valls) (291), Jordi Joan i Santacília, Pere Jutge, Lleida, Ramon Llull (292), Mallorca (293), Palma de Mallorca (295), Santes Creus, Serra de Daró (297), Tarragona (298 i València amb particular referència a la seva Universitat (299).— J. P. E. [10716-10717

Rafael MAS, Antoni VADELL, *Catàleg de llibres escrits per preveres diocesans (1962-1992)* (Publicacions del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, 19), Ciutat de Mallorca 1993, 83 pp.

Després d'una presentació global, signada per Josep Amengual i Batle (7-23), en la qual hi ha pàgines genèriques, pròximes al nostre tema, sobre les idees que pogueren presidir la represa cristiana després de la conquesta (11-13), el cos de la bibliografia presenta autors i obres que recauen, ni que sigui parcialment, en el nostre camp: Manuel Bauzà i Ochogavia (32-33), Antoni R. Cano i Oleo (38-39), Josep Capó i Juan (39), Jaume Capó i Villalonga (40), Ramon Cifre i Cifre (41), Santiago Cortès i Forteza (42), Pere Fiol i Tornila (43), Sebastià Garcias i Palou (44-45), Jordi Gayà Estelrich (46), Antoni Gili i Ferrer (47-48), Bartomeu Guasp i Gelabert (48), Pere-Joan Llabrés i Martorell (49), Llorenç Lliteras i Lliteras (51), Sebastià Mesquida i Sureda (52), Bartomeu Mulet i Ramis (53), Joan Parets i Serra (56), Joan Rosselló i Lliteras (62-63), Bartomeu Torres i Gost (68-69) i Pere Xamena i Fiol (71-72). Hi ha taula de publicacions per anys (73-75) i per matèries (77-81); i apèndix dels llibres publicats fins a l'abril del 1993 (83-84).— J. P. E. [10718

Pere MOLAS i RIBALTA, *Institucions i grups socials a la Catalunya dels Àustries*, dins *Institucions Catalanes*, II, 573-581.

Visió de conjunt de l'estat en què es troben els estudis sobre institucions polítiques del Principat de Catalunya en els segles XVI i XVII en el moment de cloure's el III Congrés d'Història Moderna de Catalunya el 1993. Hi són tocats els temes següents: la seva col·locació dins la Monarquia dels Àustries pel fet de no existir un títol unitari de Catalunya (574); els regnes de la Corona catalano-argonesa (Principat i comtats; Regne de València ençà i dellà Xixona) (575); les institucions de Catalunya, tant les reials (Governació(ns), Mestre racional, Audiència), com la

Diputació del General (575-578); l'aristocràcia integrada en les grans cases de Castella (576-577) i la petita noblesa empeltada de juristes (578-579), però amb idees clares quant al pactisme i el respecte del poder reial a les lleis de la terra (580). La Nova Planta no sols suprimiria les institucions del país, ans encara les de l'administració reial (580-581).— J. P. E. [10719]

Jaume DANTÍ [I RIU], *Redreçament econòmic i moviment pagès el darrer terç del segle XVII*, dins «L'Avenç. Revista d'història», núm. 184 (setembre 1994), 16-19.

El cos de l'article exposa les causes del redreç o de la seva estroncada (augment de producció agrícola, extensió de la indústria tèxtil, empenta comercial per mar i per terra, etc.). Però allò que cal assenyalar ací són les referències bibliogràfiques a estudis econòmics dedicats a comarques o a poblacions catalanes d'aquell moment (19) [que converteixen aquestes pàgines en una mena de butlletí bibliogràfic sobre el tema].— J. P. E. [10720]

Germà COLÓN I DOMÈNECH, *L'«Arxiu de Textos Catalans Antics»*, dins «Revista de Catalunya», núm. 85 (Maig de 1994), 128-132; i dins «Anuari IEC. Curs 1993-1994», Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1995, 56-61.

Narració de les seves relacions i valoració d'ATCA, en particular del volum XII, i més en concret de les edicions de textos.— J. P. E. [10721]

«Medioevo Latino. Bolletino bibliografico della cultura europea dal secolo VI al XIV», XV (1994), XLII i 1484 pp.

La primera part, dedicada a la bibliografia recent relativa a autors o a obres anònimes dels dits segles contenen informació que recau dins l'àmbit d'aquest anuari: Abraham Iudaeus Tortuosensis (9), Agobardus Lugdunensis (23), Antonius Andreae (59), Arnaldus de Villanova (62-64), Arnaldus de Villanova, ps. (64), Benedictus XIII (Petrus de Luna) (82), Bernardus de Podio Cercoso (107), *Carmina Rivipullensia* (131), Dhouda (156-157), Florus Lugdunensis (176), Fridericus III Aragoniae, Trinacriae rex (186), *Gesta Comitum Barcinonensium* (206), Gondemarus Gerundensis (211), Guillelmus Botet (232), Guillelmus Sedacerius (246), Inghetus Contardus (284-285), *Liber Maiorichinus* (338), Nahmanides (359), Nicolaus Eimericus (362), Oliva Ausonensis (370), Petrus de Aragonia (381), Philippus Maioricensis Princeps (396), Raymundus de Area (405), Raymundus Lullus (405-412), Raymundus Lullus, ps. (412), Raymundus Martini (413), Raymundus de Pennaforte (413), Romerius de Brugaria (428), Savasorda (Abraham Bar Hiyya) (434-435), Thomas Migerii (Le Myésier), Atrebatensis can. (495), Vencentius Ferrarius (505). En la secció de biografies trobem: Ermengaudus Urgellensis (529), Felix Gerundae martyr (530), Fructuosus Tarraconensis et diaconi (533), Vincentius Caesaraugustanus, Valentiae martyr (567). Es troben referències a temes nostres en altres seccions d'aquell volum com és ara en la dedicada a catedrals (1062-1104) o a ciutats (1104-1147).— J. P. E. [10722]

José SIMON DÍAZ, *Bibliografía de la literatura hispánica*. Tomo XVI, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1994, XVI i 808 pp.

[Aplegarem en aquesta notícia bibliogràfica els noms dels autors que, pel fet d'ésser catalans, o pel d'haver estat publicada alguna de llurs obres en Països Catalans abans del segle XIX, encaixen dins el present anuari. Quan es tracti d'autors de fora els Països Catalans, després del nom i pàgina, assenyallarem amb l'abreviatura «núm'. els números que informen d'edicions realitzades ací abans d'acabar el segle XVIII. Al començament, l'autor remarca que s'ha limitat a les publicacions en

llengua castellana. Són les següents]: *Necesidad de la guerra y desconfianza de la paz*, València 1696 (2/13); Francisco de Neyla, (4/33); Sebastià Nicolini (5/46-47); Juan Eusebio Nieremberg (núms. 69, 83-84, 103-104, 109, 116, 121, 124, 130, 139, 150, 152, 156-159, 161, 164-167, 171, 177, 180-181, 187-189, 205-206, 265-267, 325, 326, 333, 369-370); Juan Nieto de Valcárcel (56/551 i 556); *El Nigromántico de Sulpicio Severo* (58/núms. 569-570); fr. Juanetín Niño (59/núm. 581); José Niño Español y Mur (61/597-598); Diego Niseno (64/núm. 628, 633-634, 638, 640-641, 643, 645, 647, 653, 655, 658-659, 662, 664-665); Miguel de Nofuentes (81/núm. 800); Francesc Noguer (81/801); Josep Noguera (82/806); Joan de Noguera (82/807); Vicent Noguera (82/808-814); Vicente Noguera (83/núms. 815-817 [però és difícil que sigui aquest portuguès el traductor de Sant Pacià, traducció només publicada un segle més tard]); Vicente Noguera (83/núm. 820); Pere Noguera i Roig (83-84/822-824); Cristòfor Nogués (84/831); Dionís Nogués (84/832); Francesc Nogués (84/833); Josep Nogués (85/834-835); Rafael Nogués (85/837-842); *Noticia histórica de Casa[re Monferrato]* (93/núm. 900); *Noticia verdadera de la victoria y muerte del Gran Visir* (94/núm. 910); *Noticia verdadera del cerco y toma de la plaza de Caramagnola* (94/núm. 911); *Noticias ciertas venidas a esta ciudad de Barcelona* (95/núm. 921); *Noticias ciertas y verdaderas que contienen los sucesos de la Armada Imperial* (95/núm. 922); *Noticias extraordinarias de Cataluña* (98/núm. 944); *Noticias generales de Europa venidas a Barcelona* (103/núms. 962-964); Francesc Novella (109/1003-1011); Lambert Novella (110/1012-1020); Manuel Novella (110/núms. 1021-1023); Benito Remigio Noydens (111/núms. 1033, 1045, 1047, 1049, 1057, 1059, 1061, 1062, 1064, 1067-1068, 1070-1071, 1074, 1076, 1089); *Nueva instrucción y ordenança...* (118/núms. 1104); *Nueva relación de la feliz victoria... sobre el sitio y socorro de Lérida* (118/1110); *Nueva relación de los buenos sucesos... en Cataluña* (119/1112); *Nueva relación y copia de carta... en Cataluña* (119/1113); *Nueva relación y curioso romance...* (119-120/1116-1117); *Nueva verdadera y regocijada...* (120/núm. 1122); *Nueva y admirable batalla...* (120/1123); *Nueva y verdadera relación...* (121/1127); *Nuevas ciertas y fidedignas...* (122/1132); *Nuevas de Amsterdam...* (122/1133); *Nuevas enviadas a un caballero de Barcelona...* (122/1140); *Nuevas escritas... del señor conde de Harcourt...* (123/1141); *Nuevo espectáculo y lastimosa tragedia...* (124/1158); *Nuevo y curioso romance...* (126/1170-1171); Juan Nuevo y Alcocer (127/núms. 1178-1179); *Nuevos avisos de Italia y otras partes* (127/1180); *Nuevos triunfos de la sentencia p[er]...* (128/1186); Doctor Núñez (130/1211); Francisco Núñez (135/núm. 1256); Joan Andreu Núñez (136-137/1270-1272, 1274-1275); Pere Núñez (137/1278-1279); Pere Núñez Bosch (143/1315-1318); Alonso Núñez de Castro (152/núm. 1408); Francisco Núñez de Cepeda (158/núms. 1455-1456); Francisco Núñez de Coria (159/núm. 1470); Hernán Núñez de Guzmán (164/núm. 1519); Francisco Núñez Navarro (172/núm. 1585); Rodrigo Núñez Saldaña (176/núm. 1623).

Obligaciones y excelencias de las órdenes militares (185/núms. 1680-1682); *Obra nueva...* (186/1684-1685); Francisco Ocampo (191/núm. 1734); Manuel de Ocampo (193/núm. 1744); Pedro Juan Ochoa (198/1781-1782); Francisco Olaegui (206/núm. 1843); Jaime de Oleza (210/1872-1873); Pere Olginat de Mèdicis (210-211/1876-1880); Antonio Oliván Maldonado (214/núm. 1913); *Olivante de Laura* (215/núm. 1915); Joan Bra. Olivay (220/1962); Misser Oliver (220/1965); Alonso Oliver (220/1966-1967); Baltasar Oliver (220-221/1969-1971); Bartomeu Oliver (221/1972); Gaspar Oliver (221/1973-1974); Josep Oliver (221/1975-1976); Matias Oliver (222/1978); Reginald Oliver (222/1979-1980); Nicolau d'Oliver i Fullana (222-224/1981-2001); Juan Oliver Piñero (224/2002); Bartomeu Oliveras (224/2006); Carles Olivon (225/2009); Tomàs Olivon (225/2010-2015); Alonso de Olmedo (226/núm. 2024); Josep Vicent del Olmo (228/2037-2041); Juan del Olmo (229/núm. 2045); Vicent del Olmo (229-230/2047); Vicent del Olmo Generoso (230/2050); Josep d'Olzina (232/2067-2070); Vicent Olleme (232/2071); Jeroni Oller (232-233/2073); Josep Oller (233/2074); Joan Pau Oller (233/2075); Rafael Oller (233/2076-2077); Jaime Ollero (233/2078); Tomás de Oña (245/2170); Pedro de Oñate (246/núm. 2178); José da Orada (250/2213); José Ordíñez (253/2243-2247); Bartolomé Ordíñez (254/núm. 2250); Juan Ordíñez de la Barrera (256/núm. 2272); Pedro de Orellano

(263/2330); Jacint Orfanell (263-264/2332-2333); Francesc Oriol (265/2351); Francisco de Orozco (270/núms. 2392-2398); Francisco de Ortega (274/2421); Marc Antoni Ortí i Ballester (281-285/2481-2502); Josep Ortí i Moles (285-286/2503-2519); Marc Antoni Ortí i Moles (286-287/2520-2525); Esteban Ortiz (295/2599); Lamberto Ortiz de Castro (304/2677-2678); Francisco Ortiz Lucio (307/núms. 2699, 2702, 2703, 2722); Diego Ortiz de Moncayo (314/núm. 2763); Francisco Ortiz de Salcedo (317/núm. 2791); Jaume Orts (322-323/2844-2850); Francesc Osona (325/2866); Miquel Joan Osona (325/2867); Agustín Osorio (325-327/2869-2888); Jerónimo de Osorio (329/núm. 2904); Pablo Osorio (330/2912); Fulgencio Osorio y Pinelo (335/núm. 2954); Joan d'Osta (336/2966-2967); Francisco Otero (341/3007); Juan de Ovando (347/núms. 3064-3065); Gaspar de Oviedo (359-360/3113); Atanasio Ozeita y Olano (366/3173);

Pau d'Alacant (367/3183); Pablo de Málaga (368/núm. 3196); Gonzalo Pacheco (384-385/núm. 3317); Luis Pacheco de Narváez (391/núm. 3371); Nicolau de Pachs (393/3387); Antoni de Padilla (394/3389-3390); Lorenzo Padilla (398/núm. 3433); Tomàs Padrell (407/3512); Baltasar Pérez (408/núm. 3514); Juan Pérez de Castro (411/3546); Juan Pérez de Valenzuela (417/3588); Pau Païssa (419/3603); Joan Bta. Palacio (419-420/3609-3616); Juan de Palafox y Mendoza (432/núm. 3715, 3757, 3761, 3764, 3766, 3771, 3809, 3824, 3827, 3845); Bartolomé Palau (468/núms. 3992-3998, 4002); Francesc Palau (469/4011-4017); Lluís Palau (470/4018); Marc Antoni Palau (470-471/4019-4026); P. Palència (475/4065); Francisco de Palencia (476/4067); Luis de la Palma (478/núms. 4090, 4094, 4104, 4107, 4127); Francisco de Palma y Fajardo (485/núm. 4152); Miquel Palmerola (486/4157-4158); Joan Llorenç Palmireno (486-498/4159-4262); Jacinto Palomares (498/4268); Martí Palomero (500/4280); Antonio Palomino de Castro y Velasco (502/núm. 4300); Doctor Pal-ladi Guiu (505/4324); Josep Pallarès (505/4325); Josep Simon Pallarès (505/4326-4327); Francisco de Pamane (507/4340); *Panegírico breve a la entrada de madama Margarita de Cambout... en el Principado de Cataluña* (512/4381); *Panegírico en alabaça... de la casa y nombre de Mora* (512-513/4386); Antoni Panés (513-518/4391-4397); Francesc Manuel de Panno (520/4409-4410); Diego Pantoja (521/núm. 4420); José Lupercio Panzano Ibáñez de Aoiz (524/4446); Bernat Papiol (525/4456-4459); Ramon Par (525/4461); *Parabién a la insigne ciudad de Valencia...* (526/4463-4464); Luis de Paracuellos Cabeza de Vaca (528/4472); Montserrat Parareda (530/4486); Jaime Paravezino (530/4487); Hortensio Félix Paravicino (535/4537); Feliu Pardo de la Casta (556/4702-4705); Josep Pardo de la Casta (557/4707-4709); Pere Pardo de la Casta (557/4710); *Parezeres sobre la defensa del castillo de Bellaguarda* (563/4758); Bernardo de Paredes (564/núm. 4768); Licenciado Pareja (569/4805); Gaspar Parent (572/4835-4836); Benito de la Parra (574/4855); Jacinto de la Parra (574-575/4859, 4881); Lluís Parra (579/4896); Josep Pascot (582/4918-4919); Antoni Pascual (582/4920); Antoni Pascual (582-583/4921-4922); Ciril Pascual (583/4923); Felicià Pascual (583/4925); Francesc Pascual (583/4926-4927); Joan Pascual (583-584/4928-4933); Marcelino Pascual (584/4935); Miquel Àngel Pascual (584-585/4937-4944); Miquel Joan Pascual (585-586/4945-4954); Raimon Pascual (587/4955-4960); s. Pascual Baylón (587/núm. 4962); Alons Pastor (590-591/4980-4985); Carles Nicolau Pastor (591/4986-4989); Francisco Luis Pastor (591/4993); Juan Pastor (592-593/5003); Juan del Pastor (593/5004-5005); Rafael Pastor (595/5021); *Vicent Pastor i Fernández* (595/5023-5028); Josep Pastor i Mora (596/5029); Esteban Paternina (598/núm. 5046); Francesc Pau i Rocabertí (601/5067-5068); Cosme de Pavia (601-602/5071-5072); José Pavia de Sigüenza (602/5073); Antonio Payno (602/núm. 5075); Tomàs Manuel de Paz (605/núm. 5104). En apèndix complementari de volums anteriors, trobem *Noticias principales y verdaderas...* (612/5130). Hi ha taula unitària de noms d'autors i de títols d'obres anònimes (621-689), de primers versos, tant de poesies (691-725) com d'obres dramàtiques (727-728), de biblioteques on es troben exemplars inclosos en el volum (729-752), i de temes (753-805).— J. P. E.

Jerónimo HERRERA NAVARRO, *Catálogo de autores teatrales del siglo XVIII*, Madrid, Fundación Universitaria Española 1993, LVIII i 730 pp.

[Entren en el present volum del nostre anuari les informacions biogràfiques i bibliogràfiques relatives als següents autors dels segles XVII i XVIII]: fra Feliu d'Adzeneta (3), Raimon Alafort (7-8), Simó Manuel d'Alarcon (8-9), Baltasar M. Alemany (10-11), Joan Andrés (19-20), Cristòfor Andreu (20), Francesc Bahamonde i Sessé (36), Francesc Balart (37-38), Lluís Ballester i Pallardo (38-39), Pasqual Bergadà (50), Carles Bosch i Mata (54), Jaume Borellas (54), Miquel Bover Ramonell, Bernat Antoni de Boixadors, comte de Peralada (56), Albert Burguny Castelló (60), Salvador Busquets (60-61), Teodoro Cáceres y Laredo (64), Baltasar Calafat i Danús (67), Antoni Capdevila (85-96), Vicent Coll (106-107), Joan Collado (107), Joan Bta. Colomé (107-108), Lluçia Francesc Comella i Vilamitjana (107-123), Joan Company (124), Gertrudis Conradó (129), Joan Bta. Chavarria (147), Josep Díaz (149), Vicent Díaz de Serralde (150), Maria Igual, marquesa de Castellfort (155), Pasqual Esclapés de Guilló (165), Joan Bta. Esplugues Palavicino i Bergadà (166), Pau Esteve i Grimau (167-168), Antoni Eiximeno (169-170), Lluís Focos (187), Lluçia Gallissà i Costa (196), Bernat Garcia (201), Carles Gazulla d'Ursinos (212-213), Sebastià Gelabert (213-214), Joan Bta. Gener (214), Antoni Gras (228), Pere-Pau Gregori (228), Maties Janer i Perarnau (249), Manuel Lassala i Sangerman (258-259), Antoni Llodrà (281), Bernardí de Mallorca (284), Josep March i Borràs (285), Manuel Martí Saragossà (291), Josep M. Mas Casellas i Enrich (297), Ascensi Masot (297-298), Francesc Mercadal (304), Ignasi Monseny i Goya (319-320), Pere Montengon i Paret (320-321), Jaume Antoni Obrador de Velar (339), Manuel d'Oms i de Santa Pau, marquès de Castelllosrius (343-344), Josep Vicent Ortí i Mayor (344-345), Josep Francesc Ortiz i Sanz (346), Joan Petit i Aguilar (355), Ignasi Planas (358-359), Genís Pomares (360), Manuel Postius (365), Joan Ramis i Ramis (370-371), Pere Ramis i Ramis (371), Enric Ramos (371-372), Joan Reinés Vidal (373), Josep Ribas (379), Guillem Roca i Seguí (385), Josep Roig (395), Carles Ros (398-399), Joan de Salas i Cotoner (404), Antoni de Sant Jeroni (409), Rafael Sastre de Puigderós (416), Marià Seriol (420), Francesc Serra (420), Tomàs Serra i Palos (420-421), Tomàs Serrano Pérez (421-422), Ignasi Sobrevia (426), Pedro de Soria (430), Jacobo Soriano Jiménez (430), Joan Surià (432), Bartomeu Tormo, Agustí Torres (440), Jaume València de Mendiolaza (449), Josep Vallès (de València) (463), Josep Vallès (de Barcelona) (464), Baptista Ventura (472), Jacint Verdaguer, jesuïta del XVIII (473). Segueixen la bibliografia en què es basa l'anterior catàleg (501-522), la taula onomàstica (523-605) i la d'obres teatrals (607-728).— J. P. E. [10724

Marco BUONOCORE, *Bibliografia retrospectiva dei fondi manoscritti della Biblioteca Vaticana*. I (Studi e Testi, 361), Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana 1994, 568 pp.

La Biblioteca Apostòlica Vaticana havia ja publicat recentment reculls de la bibliografia dedicada a l'estudi dels seus fons [cf. ATCA, XII (1993), 487, núm. 8124]. Comparat amb aquell, l'actual aplec té dues característiques: la d'ésser retrospectiu i la d'ésser parcial. És parcial perquè s'ha limitat a aplegar allò que fa referència als diversos fons de la dita biblioteca en vint-i-sis col·leccions d'estudis, vint-i-dues de les quals són italianes o vaticanes, una dels Estats Units d'Amèrica, una de França i dues de Bèlgica; deu de les dites col·leccions es començaren de publicar durant el segle passat; la data més antiga és el 1863. La informació és dividida en dues seccions. La primera conté llista bibliogràfica dels títols publicats en les dites col·leccions que han d'entrar en una bibliografia dels fons de la Biblioteca Vaticana (11-98); tota la part restant del volum ressegueix per ordre alfabètic cada un dels fons o sèries, i dins cada una d'aquestes, per successió numèrica, la referència resumida a aquell estudi de la primera part que conté quelcom sobre el volum corresponent. No cal dir que hi ha bibliografia sobre manuscrits que entren en el nostre camp. Cal només cercar en la sèrie i número corresponent si hi ha referència a algun estudi publicat dins les col·leccions buidades.— J. P. E. [10725

Miquel TRENCHS I MESTRE, *Cultura: Índex de monografies*, dins «Quaderns de Vilaniu. Miscel·lània de l'Alt Camp», núm. 25 (maig 1994), 3-47.

«Cultura» és publicació periòdica editada a Valls des del 1928, la qual, fins al 1991 no tingué taula de títols publicats en cada volum. D'ací ve aquest, que engloba dins vint-i-cinc unitats temàtiques els publicats entre el 1928 i el 1990; en gairebé totes hi ha pàgines que encaixen dins les nostres, però en particular en les dedicades a «Història medieval i moderna» (28-37), medicina (39) i religió (42-43).— J. P. E. [10726]

J. M. LEYDA DAMIÀ, *Índex temàtic de la revista NUMARIO HISPÁNICO*, dins «Acta Numismàtica», 24 (1994), 21-30.

Hi ha seccions dedicades a Aragó, Catalunya i Mallorca tant per a l'Edat Mitjana (25) com per a la moderna (26); de més a més, hi ha en les altres seccions indicacions bibliogràfiques escadusseres que recauen en el camp d'aquestes pàgines.— J. P. E. [10727]

Manuel J. PELÁEZ [ALBENDEA], *Ramon d'Abadal i de Vinyals y la historia del Derecho catalán y francés. Primera etapa de formación y producción científica (1904-1914)*, dins «Estudios d'Abadal», 209-218.

Pàgines ja conegudes dels nostres lectors pel resum publicat dins ATCA, XIV (1995), 410, núm. 9771.— J. P. E. [10728]

Frederic UDINA I MARTORELL, *Breu assaig historiogràfic de l'obra escrita de Ramon d'Abadal*, dins «Estudios d'Abadal», 219-232.

L'obra escrita de Ramon d'Abadal és ací aplegada en cinc grups temàtics: el període visigòtic, per al qual el principal estudi hauria estat *La batalla del adopcianismo...* (20-221); el període carolingi, en el qual destaca l'aplec documental de *Catalunya Carolíngia* i la síntesi d'*Els primers comtes*; l'autor creu que la definició de Catalunya com a 'carolíngia' és excessiu, perquè «el domini carolingi sobre Catalunya fou efímer, realment no durà més que un segle» (222), però reconeix la validesa de la versió de d'Abadal sobre els orígens de Catalunya (222-223); la baixa edat mitjana, on destaca la presentació del temps de Pere el Cerimoniós com el dels inicis de la decadència de Catalunya (225-226); les visions de síntesi i d'interpretació de la història de Catalunya (226-229); i els assaigs historiogràfics (229).— J. P. E. [10729]

Dolors CONDOM I GRACACÓS, *Les recerques de J. Balari i Jovany en l'Arxiu de la Cúria Eclesiàstica de Girona*, dins «Misc. Marquès», II, 643-653.

L'autora presenta d'antuvi breument la personalitat i l'obra d'En Josep Balari i Jovany i després se centra en els seus estudis als arxius barcelonins per a recopilar material destinat a la seva obra d'«història filològica»; finalment exposa alguns resultats de les recerques als documents dels segles IX-XVI conservats en el *Cartoral gironí dit de Carlemany*.— J. de P. [10730]

[Manuel BORRÀS DE PALAU], *La iglesia parroquial de Santa María. Domus Dei et Porta coeli*. Presentació de Nicolau GUANYABENS I CALVET. Notes de Manuel SALICRÚ I PUIG, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria» [de Mataró], núm. 50 (octubre 1994), 41-50.

Aquestes pàgines de Manuel Borràs i de Palau porten data del 1883 i eren inèdites fins ara a Argentona, Arxiu de Can Cabanyes. Són recordades com a manifestació de la personalitat del seu autor, que procurà d'informar-se sobre els orígens d'aquell temple en documentació contem-

porània, que cita, i de la qual transcriu alguna frase (44). La introducció recorda les posteriors aportacions al tema (42).— J. P. E. [10731

Pere LLUÍS FONT, *Centenari. Joaquim Carreras i Artau (1894-1994)*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya 1994, 52 pp.

Les primeres pàgines presenten i avaluen molt positivament les aportacions de Joaquim Carreras tant en la docència (ja des del temps de professor d'institut de segon ensenyament, per a ell tan important com la recerca) com en la investigació i publicació d'obres sobre filosofia a Catalunya, en particular sobre Arnau de Vilanova i Ramon Llull, protagonistes de la *Historia de la Filosofia...* [vegeu el resum que segueix] (5-14); és publicat un text del 1958 fins ara inèdit, *La filosofia escocesa a Catalunya* (15-29); una nota biogràfica (31-38) i la bibliografia, tant de (39-48: 144 títols) com sobre Joaquim Carreras i Artau (49).— J. P. E. [10732

Joan VERGÈS XIFRA, *Cent anys del professor Joaquim Carreras i Artau*, dins «Revista de Girona», núm. 167 (novembre-desembre 1964), 30-33.

Són recordades les grans etapes de la seva formació i vida acadèmica, sobretot la posterior al 1939 a la Universitat de Barcelona dins la càtedra d'Història de la Filosofia; ja abans havia començat l'estudi de la història de la filosofia hispànica medieval, catalana en particular, i encara més de Ramon Llull i d'Arnau de Vilanova en la *Historia de la Filosofia Española. La filosofia cristiana de los siglos XIV y XV*; estudi que en anys posteriors encara es concentraria més en el darrer. [Anelles posteriors al temps d'aquest anuari contribuirien a forjar la cadena del pensament tradicional català].— J. P. E. [10733

Lluís CALVO I CALVO, *Tomàs Carreras i Artau o el temps de l'etnologia catalana* (Biblioteca de Cultura Popular Valeri Serra i Boldú, 5), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1994, 164 pp.

Ferran RELLA I FORO, *Tomàs Carreras i Artau, un nou concepte etnogràfic*, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm. 185 (octubre 1994), 70-71.

En la llarga biografia inclosa en aquestes pàgines (17-44), hi ha informació particularment rica de l'ambient familiar gironí (17-23) i dels estudis universitaris a Barcelona i a Madrid (23-28); també dels temes tractats per Carreras en els primers anys d'actuació (31-32: sant Ramon de Penyafort, Joan Lluís Vives, entre d'altres), i Ramon Llull en especial (36). [La seva dedicació a l'etnografia el posà en contacte amb herència cultural de segles passats, com ho demostren els fons de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya], sobretot en un punt concret: el de la història de la ciència i en particular del lul·lisme (136-137).

Rella presenta el llibre de Calvo, *L'exposició, Temps d'ahir: l'Arxiu d'Etnologia i Folklore de Catalunya'* i el catàleg de la mateixa.— J. P. E. [10734-10735

Joan VILÀ VALENTÍ, *Jaume Codina, estudiós de la terra i de la gent*, dins «Misc. Codina», 13-18.

Margarida GÓMEZ, Gregori GUTIÉRREZ, Manuel LUENGO, *Jaume Codina. Apunts biogràfics. Bibliografia*, dins «Misc. Codina», 23-48.

Joan FERNÁNDEZ TRABAL, *Jaume Codina, un historiador per a Catalunya*, dins «Misc. Codina», 49-61.

Alícia COMPANYY I PUGÈS, Benjamí COMPANYY I GONZÁLEZ, *Jaume Codina o la història del país petit*, dins «Misc. Codina», 63-68.

Ignasi RIERA I GASSIOT, *Jaume Codina o la pedagogia del comarcalisme càlid*, dins «Misc. Codina», 69-71.

Maribel OLLÉ, Mercè RENOM, Gemma TRIBÓ, *Jaume Codina i el Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat*, dins «Misc. Codina», 73-84.

Enric FERRERAS, *Activitats, publicacions i responsables del Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat*, dins «Misc. Codina», 85-113.

Vilà presenta la relació entre macro- i microhistòria realitzada en els estudis dedicats per Codina al Prat i al Delta del Llobregat, indispensables per a la comprensió de la història moderna de Catalunya; també en remarca la vivacitat en les descripcions i el llenguatge viu i abundant, just i evocador (16-17).

La biografia, tant privada com pública, d'En Jaume Codina ocupa les pàgines 23-28; les 29-40 són dedicades a la bibliografia, la major part de la qual recau en el camp d'aquest anuari. Els Company i En Riera subratllen tant les activitats, àdhuc públiques i polítiques (campanya per al respecte al curs del Llobregat), com les publicacions d'En Jaume Codina dedicades al Prat de Llobregat i a la comarca del Baix Llobregat.

Per a Fernández Trabal hi ha dues etapes en el treball i en les publicacions de l'historiador Codina: una primera de més local, de mètode minuciós de tots els elements determinants de la vida col·lectiva i en particular de la geografia (52), amb un intens afany globalitzador (54); i una etapa de maduresa, personificada en la publicació de la seva tesi doctoral el 1971 sobre *El Delta del Llobregat i Barcelona...*, i que, en llibres o articles, ha estat centrada en tres temes: la demografia, els problemes pagesos específics, i el bandolerisme i les guerrilles.

Un aspecte de la seva actuació pública ha estat la intervenció en la naixença i en les activitats del «Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat», la trajectòria del qual és ací resumida primer, i després concretada en una cronologia dels anys 1974-1993 (86-103), a la qual segueix la llista de les publicacions (104-105); i la dels socis fundadors i dels membres de les successives juntes.— J. P. E. [10736-10737-10738-10739-10740-10741-10742

Francesc TORRALBA ROSSELLÓ, *Perfil humà i biogràfic del professor Eusebi Colomer*, dins «Misc. Colomer», 11-29.

Ceferino SANTOS-ESCUADERO, *Bibliografia del profesor Eusebio Colomer y Pous*, dins «Misc. Colomer», 31-50.

Després de les dades biogràfiques bàsiques, l'autor exposa la seva percepció de l'homenatjat, del qual subratlla aquests aspectes: una presència afable (13-14), filòsof del diàleg (14-14), el diàleg transhistòric (15-17), el pensar dialògic (17-19), la lliçó històrica (19-22), el rerafons metafísic (22), la pregunta teològica (23-26), i el tema de l'absència a l'enyor de Déu (27-29).

La bibliografia és dividida en dos apartats, dedicat el primer a les publicacions, de les quals el prof. Dr. Eusebi Colomer és autor: són disposades cronològicament, agrupades per anys, en cada un dels quals és mantinguda la graduació de llibres, articles i recensions; sumen dues-centes seixanta-cinc unitats, que s'estenen del 1953 al 1994 [a les quals hom pot afegir les pàgines d'ATCA, XIV (1995), 209-226 (article), i 333-341 (recensió)] (31-49). Una gran part recau en el camp d'aquest anuari [aspecte que hom no copsaria en el primer article]. La segona secció aplega les publicacions relatives a Eusebi Colomer, que porten la llista fins al número 272 (49-50).— J. P. E. [10743-10744

Giuseppe TAVANI, *Pròleg*, dins «Misc. Colón, 1», 5-8.

Beatrice SCHMID, *Bibliografia de Germà Colón Domènech*, dins «Misc. Colón, 1», 9-28.

Giuseppe Tavani, després de resumir la formació i el mestratge universitaris de Germà Colón, en destaca els seus estudis lingüístics i les seves edicions de textos.

La bibliografia distingeix entre llibres (9), edicions de textos (9-10), articles (10-22), recensions (23-28) i activitats editorials i de coedició (28).— J. P. E. [10745-10746]

Bibliographie de Marcel Durliat établie jusqu'en 1991, dins «Travaux Durliat», 9-27.

Llista llarga de 414 entrades, constituint els grups següents: volums (10-11, núms. 1-29); col·laboracions en volums col·lectius (11-15; núms. 30-96); prefacis (15-16; núms. 98-106); articles (16-21; núms. 107-276); catàlegs d'exposicions (21-22; núms. 277-293); biografies i bibliografies (22-23; núms. 294-302); cròniques i recensions (23-27; núms. núms. 303-414). Molts d'aquests títols recauen en el nostre camp.— J. P. E. [10747]

Manuel AYUSO TORRES, *Francisco Elías de Tejada en la ciencia jurídico-política hispana*, dins «Revista de Estudios Extremeños», L (1994), 423-444.

Presentació personal, doctrinal i política de l'autor de *Las doctrinas políticas en la Cataluña medieval*, obra publicada a Barcelona el 1950; posteriorment convertida en els tres volums, dedicats respectivament a cada un dels Països Catalans, de la *Historia del pensamiento político catalán*, publicats a Sevilla, el 1963.— J. P. E. [10748]

Àngel JIMÉNEZ, *Lluís Esteve, investigador i defensor del patrimoni guixolenc*, dins «Revista de Girona», núm. 167 (novembre-desembre 1994), 34-37.

Iniciat en la investigació com a arqueòleg, després s'anà desplaçant vers la recerca en arxius; fou arxiver de l'Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols; la seva fidelitat al document el portà a refer la història de la població. Defensà el respecte als vestigis de temps passats i, en no ésser escoltat, dimití de president de la Junta del Museu. Hi ha una tria bibliogràfica de la seva obra escrita (37).— J. P. E. [10749]

J[ordi] GAYÀ, *Dr. Sebastià Garcias Palou (1908-1993)*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XXXIII (1993 [1994]), 70-71.

J[ocelyn] N. HILLGARTH, *El dr. D. Sebastián Garcias Palou*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XXXIII (1993 [1994]), 71-73.

Amb motiu del traspàs del Dr. Sebastià Garcias i Palou [en el bon record del qual ens associem en aquestes línies], Jordi Gayà subratlla la seva activitat en la conducció, durant tants d'anys, de la «Maioricensis Schola Lullistica», dins la qual cal esmentar el naixement d'«Estudios Lulianos», l'edició de les obres llatines de Lluïa, els Congressos internacionals de lul·lisme, i la creació de la biblioteca especialitzada, en uns moments en què les condicions ambientals no facilitaven les dites tasques.

El Prof. Hillgarth subratlla sobretot el fet que, en la línia de l'aportació de Joaquim i Tomàs Carreras i Artau, Garcias féu passar l'atenció a l'obra lul·liana del camp de la llengua al del pensament dins el context de la filosofia i de la teologia medieval.— J. P. E. [10750-10751]

Pere ROSSELLÓ BOVER, *Aproximació bibliogràfica al P. Rafael Ginard Bauçà (1899-1976)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana», L (1994), 415-440.

Encara que el principal camp del treball del P. Ginard fou el de la cultura popular, no manquen en la seva bibliografia articles «sobre Ramon Llull i altres personatges de la nostra història» (415). De fet, la bibliografia és acf aplegada en set seccions: llibres (416), pròlegs i parlaments (416-417), poemes (417-422), proses (422), articles (422-435) i altres escrits (435); la setena és dedicada a

articles i treballs sobre ell (435-438). La bibliografia que més encaixa en les nostres pàgines és tant en la secció de pròlegs i parlaments com en la d'articles.— J. P. E. [10752]

Salvatore FODALE, *Ricordo di Francesco Giunta*, dins «Quaderni medievali», 37 (giugno 1994), 5-13.

Una bona part d'aquestes pàgines recorda la dedicació de Francesco Giunta a l'estudi de les relacions entre l'illa de Sicília i Catalunya, sobretot en la Baixa Edat Mitjana, no sols en forma d'estudis, ans també en l'edició de fonts en especial en la col·lecció d'*Acta Siculo-Aragonensia*, punt en el qual constituï una escola que continua la seva obra (7-9 i 11 [Vespres Sicilianes] i 13).— J. P. E. [10753]

Salvador CLARAMUNT, *Necrológica: Prof. Francesco Giunta*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 14-15 (1993-1994), 445-448.

L'autor reproduïx el parlament pronunciat per ell en l'acte de concessió del doctorat 'honoris causa' al prof. Francesco Giunta per la Universitat de Barcelona, en el qual subratlla el fet biogràfic de les seves estades de recerca arxivística a Barcelona i la importància que la temàtica relacionada amb la Catalunya medieval té en l'obra d'aquell investigador.— J. P. E. [10754]

Jaume MASSÓ I CARBALLIDO, Joan MENCHÓN, *Introducció a Bonaventura HERNÁNDEZ SANAHUJA, Ruinas del antiguo pueblo de Oleastrum* (Quaderns d'Història Local, 1), Hospitalet de l'Infant, Foment Cultural 1991, 5-12.

Pàgines introductòries que recorden les dades biogràfiques bàsiques d'Hernández Sanahuja (1810-1891), les seves activitats en el camp de l'arqueologia de les comarques tarragonines i en particular la visita a Cambrils i a l'Hospitalet de l'Infant amb la localització precisa d',Oleastrum', acceptada i confirmada pels estudiosos posteriors.— J. P. E. [10755]

Escrits de Josep Iglésies i Fort, Tarragona, Diputació de Tarragona 1994, 92 pp.

Hi ha una presentació política d'Iglésies signada pel president de la Diputació Provincial de Tarragona, Josep Mariné i Gran; i una presentació global dels múltiples camps de l'activitat científica d'Iglésies [dins la qual destaca la publicació de fogatges i de censos de població anteriors al segle XIX], de Lluís Casassas i Simó, en particular les seves aportacions a la geografia de Catalunya (9-14). El cos de l'opuscle aplega set títols esparso: *Les comarques* (17-23); *Límits de Catalunya* (25-43); *La Catalunya Nord* (43-56); *Sobre Artur Osona* (37-63); *La població* (65-74); *Les Muntanyes de Prades, el Montsant i Serra la Llana* (75-86) i *Presentació del volum Priorat al Centre Escursionista de Catalunya* (87-92).— J. P. E. [10756]

Gabriel ROURA I GÜIBAS, *El dr. Jaume Marquès i Casanovas. Apunt biogràfic*, dins «Misc. Marquès», I, 13-23.

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Bibliografia del dr. Jaume Marquès*, dins «Misc. Marquès», I, 25-36.

Joan AINAUD DE LASARTE, *El dr. Marquès, l'art i els museus*, dins «Misc. Marquès», I, 39-42.

[Una nota editorial (13) ens indica que les primeres pàgines són reproducció de les ja conegudes dels nostres lectors: ATCA, XIV (1995), 412, núm. 9784]. La bibliografia presenta en sèrie única cronològica les cent quaranta-una publicacions (llibres i articles) del traspassat dr. Marquès entre el 1946 i el 1993, en la seva major part basada en documentació

de l'ACG. Les darreres pàgines subratllen les publicacions dedicades, primer, a santuaris comarcans, després a la ciutat de Girona, i en tercer lloc a la mateixa catedral, amb l'edició del *Beatus*.— J. P. E. [10757-10758-10759]

Josep CLARA I RESPLANDIS, *Josep M. Millàs i Vallicrosa, víctima de la dictadura de Primo de Rivera*, dins «Quaderns de la Selva», 7 (1994), 171-177.

És ací resumit el fet (i publicats els documents que s'hi refereixen, 173-177) que, tot i haver obtingut els vots unànimes del tribunal d'oposicions, Millàs i Vallicrosa no obtingué la càtedra d'Hebreu de la Universitat de Barcelona el 1926 perquè presentà els seus *Documents hebraics de jueus catalans* en llengua catalana; el 1932 li foren reconeguts els drets derivats de la dita oposició.— J. P. E. [10760]

Jesús ALTURO I PERUCHO, *Biobibliografia de Manuel Mundó i Marçet*, dins «Studia Monastica», 36 (1994), 83-99.

Dues pàgines són dedicades a informar de les activitats acadèmiques de Manuel Mundó (83-84); les restants contenen llista cronològica de les seves publicacions, que comencen el 1944, i el 1993 arriben al nombre de 221; bon nombre recauen en la temàtica d'aquest anuari.— J. P. E. [10761]

Antoni CONTRERAS MAS, *Record de Llorenç Pérez Martínez*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana», L (1994), 589-590.

Record global de la persona, del treball múltiple i de la dedicació de Llorenç Pérez a la vida acadèmica de la Societat.— J. P. E. [10762]

Narcís PUIGDEVALL, *Miquel Oliva, vint anys en el record*, dins «Revista de Girona», núm. 167 (novembre-desembre 1994), 38-40.

M. Aurora MARTÍN, *Una personalitat irrepètible*, dins «Revista de Girona», núm. 167 (novembre-desembre 1994), 41-43.

El primer article recorda la trajectòria biogràfica i les diverses facetes de la personalitat humana d'En Miquel Oliva, mentre el segon se centra en la seva activitat professional d'arqueòleg de camp i de museu (Ullastret i la conservació de la ciutadella de Roses, on seria descoberta Rhode, la segona colònia grega, en constituïrien el cim).— J. P. E. [10763-10764]

Xavier TORRES I SANS, *Reglà, l'historiador que volia comprendre el món*, dins «Revista de Girona», núm. 164 (maig-juny 1994), 74-76.

Ricard GARCÍA CÁRCEL, *Reglà, historiador i mestre*, dins «Revista de Girona», núm. 164 (maig-juny 1994), 77-79.

Enric MIRAMBELL I BELLOC, *Reglà, víctima d'un rebuig inexplicable*, dins «Revista de Girona», núm. 164 (maig-juny 1994), 93-95.

Segons Torres, Reglà s'hauria considerat ell mateix «manobre d'arxiu més que no pas arquitecte de grans teories o protagonista de polèmiques abrandades» (74), que, però, també hauria fet un esforç per a comprendre el món, en particular Catalunya i València, com a tensió entre marina i muntanya.

El text de Garcia Cárcel és del 1974 i recorda pas i impacte de Reglà en la Universitat de València.

Mirambell resumeix i documenta els fets, protagonitzats per l'aleshores governador civil de Girona, el qual impedí que Joan Reglà fos director del novell Col·legi Universitari de Girona. La seva mort en acabar el 1973 ho impediria de forma definitiva.— J. P. E. [10765-10766-[10767

Marià Ribas i Bertran, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria» [de Mataró], núm. 48 (gener 1994), 1-2.

Narració bio-bibliogràfica molt resumida d'En Manuel Ribas i Bertran, les publicacions del qual començaren l'any 1933, i que als seus noranta anys «continua treballant en plena maduresa activa» [en aquest volum hi ha resum d'un dels seus darrers estudis].— J. P. E. [10768

Christian GUILLERÉ, *Homenatge d'un historiador francès a Sobrequés*, dins «Revista de Girona», núm. 164 (maig-juny 1994), 70-73.

Josep M. NOLLA, *Sobrequés, professor d'Institut*, dins «Revista de Girona», núm. 164 (maig-juny 1994), 80-82.

Josep CLARA i RESPLANDIS, *Actituds polítiques de Sobrequés*, dins «Revista de Girona», núm. 164 (maig-juny 1994), 83-86.

Jordi DALMAI i COROMINAS, *Sobrequés, herència de civisme*, dins «Revista de Girona», núm. 164 (maig-juny 1994), 87-89

Guilleré recorda la seva relació personal amb Santiago Sobrequés i concreta en tres camps la seva obra d'investigador i d'historiador, que van de més concret a més general: el de la noblesa catalana, el de la Girona baixmedieval i el de la síntesi d'història de Catalunya i àdhuc peninsular; subratlla el seu domini de les fonts arxivístiques.

El primer record que Nolla conserva del professor Sobrequés és el d'«un home despistat, amb abric i una gran cartera, que feia la sensació d'arribar tard als llocs» (80); després s'adonaria que «acabava sempre el programa i podia, de vegades, fer un repàs de temes i qüestions» (81); «tarannà tranquil», en resum, que «algunes vegades es trencava i llavors emergia un senyor Sobrequés terrible com l'àngel venjador bíblic» (82).

Clara ressegueix l'el·lipsi que, per raó de les 'circumstàncies' fou la trajectòria política de Sobrequés.

Dalmau, la seva disponibilitat per a tot allò que representés manifestació de l'autèntica vida o aspiracions del poble.— J. P. E. [10769-10770-10771-10772

Josep FONTANA [I LÁZARO], *Ferran Soldevila, un diàleg constant entre el passat i el present*, dins «Revista de Catalunya», núm. 88 (Setembre de 1994), 43-47.

Enric PUJOL, *La proposta historiogràfica de Ferran Soldevila*, dins «Revista de Catalunya», núm. 88 (Setembre de 1994), 48-52.

El primer article subratlla que «la seva obra d'historiador se'ns apareix com a fruit d'un diàleg constant entre el passat i el present, com una mena de contribució, des de l'estudi de la història, als debats i a les lluites polítiques del moment en què escriu, i de vegades com un advertiment per al futur» (43), cosa que Fontana aplica a successives obres de Soldevila, i posa en relació a la respectiva conjuntura de Catalunya.

El segon assenyalava que l'objectiu de Soldevila fou el de fer de Catalunya un poble normal (49), recolzat en dues bases: la utilització del català com a llengua de cultura i el planteig dels temes en l'amplitud dels Països Catalans (49-50), amb el pressupòsit d'una certa normalitat política; la mateixa riquesa documental ben visible en la seva obra seria una forma de convèncer de la solidesa de convenciments que havien d'ésser acceptats per tot el cos social (50-51). Hi ha, encara, «la vàlua literària dels seus escrits historiogràfics» (51).— J. P. E. [10773-10774

Ferran Soldevila (1894-1994), Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya 1994, 64 pp.

Aquest fascicle, publicat amb motiu del centenari del naixement de l'historiador, conté en primer lloc una Antologia de textos de Ferran Soldevila, on són aollits: Pregària (7), El plor dels herois (8-13), fragments del Prefaci a la primera edició de la Història de Catalunya (14-16), l'Advertiment preliminar a l'edició del 1962 (17), i La unió amb Aragó i la partició d'Espanya (18-23). Una segona secció ofereix de Manuel Riu [i Riu], La vida i l'obra de Ferran Soldevila, el qual, partint d'una vivència personal, el presenta com a «home polític, fi, sensible, prudent, sincer i confiat, de tracte afable, respectuós envers l'opinió dels altres fins i tot en les rares ocasions en les quals es mostrà polèmic, exigent amb si mateix» (28); en repassa les dades biogràfiques (30-36) i agrupa les publicacions en Obres de síntesi (37-38), Assaigs (41), Primeres recerques (41-42), La recerca de la poesia èpico-popular (42), altres aspectes historiogràfics (43), L'expansió catalana a la mediterrània, els grans comtes de Barcelona, els grans reis de la Baixa Edat Mitjana (44-46), Aspectes institucionals (46-47), Direcció i participació en obres col·lectives (47-48). Les darreres pàgines contenen Bibliografia selectiva de Ferran Soldevila (51-57), i Bibliografia sobre Ferran Soldevila (58-59).— J. P. E. [10775]

Pere de PALOL, *Dr. Miquel Tarradell i Mateu*, dins «Pyrenae», núm. 25 (1994), 13-14.

Presentació global d'aquell arqueòleg, de la seva trajectòria universitària i dels camps en els quals més concentrà el seu treball de recerca.— J. P. E. [10776]

Gener GONZALVO I BOU, Oriol SAULA I BRIANSÓ, *Homenatge a Joan Tous i Sanabra (1911-1992)*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 5 (1993), 5-12.

Resum biogràfic d'aquell personatge, que el juliol del 1936 salvà el patrimoni arxivístic i bibliogràfic del col·legi dels escolapis i de la parròquia de Tàrraga. Fou arqueòleg descobridor de jaciments diversos, creador del Museu de Tàrraga, cofundador del Centre Comarcal de Cultura, i estudis de la gliptografia existent des de Poblet a la Catalunya Nord, passant per la Seu Vella de Lleida. Hi ha la seva bibliografia (11-12).— J. P. E. [10777]

Bartolomé F. María Xiberta: datos biográficos y bibliográficos, dins *In mansuetudine sapientiae (James 3: 13)*. Miscellanea in honour of Bartolomé María Xiberta, O. Carm. edited by Redemptus Maria VALABECK, Roma, Institutum Carmelitanum 1990, 11-66 i 321-328.

La biografia recorda sobretot els treballs intel·lectuals i acadèmics de Bartomeu M. Xiberta (11-13); segueix la bibliografia, agrupada per anys, des del 1922 al 1987 i arriba al núm. 387, on trobem els seus estudis de teòlegs carmelitans medievals, en especial de catalans, al centre dels quals hi ha Guiu Terrena (14-63); una secció complementària, que va del núm. 388 al 407, presenta llista d'explicacions escolars ciclostilades, normalment de tema teològic (64-66). Al final del volum hi ha una taula dels manuscrits utilitzats per Xiberta en el seu *De scriptoribus scholasticis saeculi XIV ex ordine carmelitarum*, Lovaina 1931 (321-328).— J. P. E. [10778]

II. ESTUDIS DE REFERÈNCIA LOCAL

Lluís PONS SERRA, *La Confraria del Sant Esperit d'Agramunt. Algunes notícies dels seus primers temps (1272-1300)*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 5 (1993), 99-109.

Aplec de notícies espigolades en la documentació relativa a Agramunt agrupada i traduïda per Josep M. Benet i Caparà, potser de l'ACA; tenen per objecte donacions a la confraria o inversions en censals a favor de la mateixa. Són reunits en quadres sinòptics els donatius i llur quantitat, els censals i llurs capitals i rendes (107), els noms dels testimonis i els dels majorals de la dita confraria en aquella trentena d'anys (108).— J. P. E. [10779]

Luz ORTIZ GARCÍA-BUSTELO, *El Derecho Público Catalán aplicado a municipios valencianos: el caso de Agullent (Vall d'Albaida)*, dins *Institucions Catalanes*, I, 609-617.

El «Diario de Valencia» dedicà tres articles a la Vall d'Albaida, els dies 17, 24 i 15 d'abril del 1792, en part transcrits (610). Agullent, segregat d'Ontinyent, esdevenia municipi el 1585 [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 397, núm. 4011 (i següents)]; ací n'és resumida l'estructura jurídica (613); fins aleshores hi havia perviscut el ,dret de carreratge' (cf. 611); el Palomar seguia camí idèntic i esdevenia universitat entorn el 1604 (615); així, ambdós llocs deixaven d'ésser ,carrers' seguint el dret català i esdevenien municipis d'acord amb el dret del Regne de València. La documentació d'aquells esdeveniments es troba en els AM d'Albaida, *Lligalls*; i d'Agullent, *Llibre de consells*, i en l'ARV, *Diversorium*, núm. 357.— J. P. E. [10780]

Francisco CASTILLÓN CORTADA, *El Cos Sant fray Benito Latras, abad del monasterio de Santa María de Alaón*, dins «Argensola. Revista de Ciencias Sociales del Instituto de Estudios Altoaragoneses», núm. 108 (1994), 9-83.

L'autor recorda la devoció popular al ,Cos Sant' d'Alaó (10), resumeix orígens i trajectòria del monestir (11-13) i la biografia de fra Benet abans d'ésser abat (14-15), el seu nomenament i presa de possessió de l'abadia i dels senyories temporals (15-18), i les visites canòniques realitzades per altres abats a Alaó entre el 1671 i el 1681 (19-21). La projecció espiritual envers la comarca es realitzava a través de la Confraria de Sant Esteve, de la qual són reproduïts els capítols actualment coneguts (23-31), del priorat dels Masos (31-32) i de la vicaria de Sopeira (32). En el capítol relatiu a l'economia tenim notícia de fundacions o d'establiments de censals (33-35), seguida de la llista de béns i drets de l'abat (35-49), coneguts pel *Lucero*, seguida de les de cada un dels càrrecs monàstics (49-69), coneguts pel *Capbreu*. L'abat formava part de les corts del regne d'Aragó, i el monestir tenia procuradors davant institucions diverses (73). Latras morí el 1682 i les seves despulles foren traslladades al temple (74-77). L'apèndix transcriu els documents del seu nomenament a abat el 1669 (77-81), de Lleida, ACLL, Prestatgeria VI. *Protocolos notariales*. Els altres fons d'on procedeix la documentació bàsica són el diocesà de Lleida, el de Montserrat, i els de Saragossa, Diputació Provincial, i Parròquia de San Pablo (7).— J. P. E. [10781]

Joan Hilari MUÑOZ I SEBASTIÀ, *Una casa d'Alcanar de principis del segle XVIII*, dins «Ramàs. Institut d'Estudis Comarcals del Montsià», 3 (agost 1994), 26-30.

Dins un plec de documentació relativa a Alcanar donada per Josep Matamoros el 1924 a l'Arxiu de Tortosa i ara a Tortosa, Arxiu Històric de les Terres de l'Ebre, hi ha l'inventari dels béns d'En Josep Reverter, datat els primers dies del 1712, ací transcrit (28-30). Les dades són prèviament aplegades d'acord amb la situació que tenien dins la casa (27-28).— J. P. E. [10782]

Lluís TORRÓ GIL, *Sobre la protoindustrialització. Reflexions a partir d'un cas local: Alcoi (segles XVI-XIX)*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 19 (1994), 659-680.

Article de tesi, en el qual l'autor s'encara amb la teoria de la 'protoindustrialització' i formula: «tan sols pretenc aportar alguns elements que la qüestionen, mitjançant l'anàlisi d'un cas que sembla ajustar-se a les exigències de la teoria, el de la draperia alcoiana preindustrial» (661-662). Les bases documentals es troben a l'ARV, *Mestre racional. Batllia d'Alcoi*, Alcoi, Arxiu Municipal, i Arxiu de la Textil Alcoiana, *Llibre primer*, que conserva els *Capítols per a la fàbrica de draps del 1561* i d'altres (665, nota 19). Quant als diversos elements que podien influir en el procés d'industrialització, tenim que l'expulsió dels moriscs provocà només una crisi passatgera, que vers el 1620 ja es podia donar per tancada (663), i així el creixement demogràfic multiplicaria per tres la població entre el 1650 i el 1800 (672; gràfica: 662; Anton Josep Cavanilles comptà 14.626 habitants en acabar el segle XVIII: 673); creixeria l'interès en la propietat de la terra tant per part dels mateixos llauradors com dels menestrals (664); de l'agricultura anirien inversions a les draperies, entre d'altres, mitjançant feina a casa (670, nota 45; 674, nota 70). Tot el procés no s'hauria escapat de les mans del gremi. En apèndix són aplegades les xifres relatives d'una banda a l'índex d'activitat industrial i de l'altra a l'edat nupcial tant d'homes com de dones en els pobles de l'Alcoià, del Comtat i de la Vall d'Albaida en el *Cens de Floridablanca* (679-680).— J. P. E. [10783]

Antoni PLADEVALL I FONT, *Privilegis reials de constitució del règim municipal de la vila i vall d'Amer*, dins «Misc. Marquès», II, 57-75.

L'autor estudia i publica fragments de privilegis reials i d'altra documentació continguda en un manuscrit de propietat privada i conservat a Sant Hilari Sacalm, intitulat *Privilegis de la vila i terme d'Amer*, fragments que permeten de seguir les circumstàncies que feren possible a la gent d'Amer de tenir un òrgan de govern propi i d'independitzar-se dels oficials reials de Girona.— J. de P. [10784]

Cebrià BARAUT, *Evolució política de la senyoria d'Andorra des dels orígens fins als pariatges (segles IX-XIII)*, dins «Urgellia», XI (1992-1993), 225-299.

A base de la documentació ja aplegada per autors diversos, i pel mateix autor en el *Cartulari de la Vall d'Andorra. Segles IX-XIII* [cf. ATCA, IX (1990), 369-370, i X (1991), 391-393] o en d'altres publicacions, ell mateix reconstrueix ací aquella evolució en tres etapes: la de l'Andorra comtal, del 843 al 1132 (225-237), la de l'episcopal, del 1133 al 1241 (237-276) i la de la cosenyorial, del 1241 al 1288 (277-289); l'apèndix conté dues transcripcions (290-299). Els documents de la primera etapa, des del 848 en què hi compareix (225), presenten una Vall d'Andorra integrada dins el comtat d'Urgell, exactament igual que les altres seves terres; l'església d'Urgell va esdevenint el primer propietari aloer d'Andorra fins que, segons la butlla d'Urbà II del 988, tota la Vall era propietat de l'Església d'Urgell, però sense cap sobirania (232-234); des de mitjan segle XI els Caboet compareixen «com a associats i feudataris de la Mitra» (236). En la segona etapa, l'afebliment del poder comtal per absència geogràfica dels titulars permet el creixement dels feudals i dels bisbes; i així, el 1133 el comte venia a la Mitra propietats i drets senyorials, judicials inclosos, damunt Andorra (240); la falsa *Carta de poblament* fou inventada entre el 1118 i el 1163 a favor dels comtes de Barcelona (244); el 1163 arribava la primera concòrdia entre la totalitat de territoris i habitants d'Andorra i l'Església d'Urgell, ratificada el 1176 «amb major pressió senyorial» (246-249); les concòrdies serien successivament confirmades en els juraments de fidelitat i en les prestacions d'homenatge als nous bisbes d'Urgell (249-250). Segueixen pàgines dedicades a la sinuosa història de les infeudacions del senyoriu eclesiàstic, presidides per aquest principi: «Una cosa és la senyoria de l'església d'Urgell, posseïda en propietat, i una altra la participació en aquest domini atorgat, en feu, als senyors de Caboet»

(251) o a d'altres, com els Castellbò, per successió d'aquells (264-267), o als Foix, per casament amb Ermessenda de Castellbò el 1226 (275); simultàniament s'havia produït un altre canvi: de l'amistat entre els bisbes d'Urgell i els Caboet, es passà a la conflictivitat amb els Castellbò [també per albigeisme?] i amb els Foix, que resultaven contrincants més poderosos que els bisbes d'Urgell, tot i que la situació jurídica era en tots tres casos la mateixa (275-276). En un clima de «conflicte permanent» (288), arribaren els pariatges del 1278 (283-285) i del 1288 (285-286), en els quals els avantatges econòmics eren a favor de Foix, el qual, però, reconeixia i ratificava explícitament, quant a Andorra, el seu vassallatge feudal envers el bisbe d'Urgell (286-287). És reeditat l'impressionant *Memorial al metropolità de Tarragona dels danys i injustícies fetes pel vescomte de Castellbò i el comte de Foix contra l'església d'Urgell* datable d'entre el 1241 i el 1251 (290-298) i publicada per primer cop la butlla de Nicolau III encarregant l'any 1277 el metropolità tarragoní d'esbrinar la veritat de les acusacions fetes pel bisbe d'Urgell, Pere d'Urtx, al comte de Foix (298-299). Ambdós documents procedeixen, respectivament, dels arxius Capitular i Municipal de la Seu d'Urgell.— J. P. E. [10785]

Cebrià BARAUT, *Les advocacions i la cronologia de les esglésies andorranes, segles IX-XX*, dins «Quaderns d'Estudis Andorrans», 6 (1994), 5-10.

Hom compta actualment setanta-set llocs de culte a Andorra (mapa: 9), set dels quals són les parròquies ja esmentades el segle IX en l'*Acta de consagració* de la catedral d'Urgell; l'autor desgrana en ordre cronològic els respectius sants titulars, amb indicació dels documents o publicacions que s'hi refereixen.— J. P. E. [10786]

Enric MOLINÉ, *Extractes de setze documents sobre Andorra dels anys 1241 al 1517*, dins «Quaderns d'Estudis Andorrans», 6 (1994), 107-115.

Els dits documents es conserven en el *Capbreu o Lucerna dels feus de la Mensa Episcopal* d'Urgell, elaborat el 1570 i conservat en l'Arxiu Capitular de la mateixa Seu d'Urgell. La primera pàgina, ací reproduïda (111), explica els principis que guieren la dita elaboració; entre les notícies documentals n'hi ha de relatives a documents perduts. El conjunt dels pertocants a les Valls d'Andorra són setze: els dos primers són extrets en llatí de juraments de fidelitat del comte de Foix al bisbe d'Urgell pels feus que per aquest tenia dins el bisbat (112); els altres són registres en català de documentació diversa (113-115).— J. P. E. [10787]

Domènec BASCOMPTE I GRAU, *La resolució dels litigis de servitud a les Valls d'Andorra (segles XVI-XVIII)*, dins *Institucions Catalanes*, II, 297-303.

Els fons documentals dels Arxius nacionals d'Andorra i dels comunals d'Ordino, d'Andorra i de Sant Julià (303) i la bibliografia pertinent (302) condueixen a l'afirmació d'un principi: «A Andorra és la mateixa comunitat, en darrera instància, la responsable de solucionar els litigis de servitud» (297); però aquest és un punt, al qual Andorra ha arribat per un camí de segles, en el qual l'autor esbrina quatre punts: administració de les servituds durant el període medieval: el 1419 els consenyors confirmaven el Consell de la Terra com a màxima institució de règim local i a darreries del segle XVI consells parroquials i Consell de la Terra feien ús de llur sobirania en tema de servituds (298); l'arbitratge en qüestions de drets de servitud no és documentat durant el segle XVI, cosa que no vol dir que no fos aplicat (298-299); en canvi, el 1594 el Consell de la Terra establí i dos anys més tard es constituïa el Tribunal de Visura (o, de Veedoria), que en anys posteriors concretaria el seu procediment, amb la qual cosa es dibuixaven les tres instàncies en causes de servitud: la local, la del Tribunal de Visura i el Consell General, inapel·lable (299-300); la solució dels litigis podia arribar per camí de concòrdia entre les parts i, si aquestes no concordaven, per sentència del tribunal arbitral (301-302).— J. P. E. [10788]

David MAS, *La ramaderia andorrana al segle XVIII. L'ús de pasturatges a les parròquies d'Ordino, Andorra i Canillo*, dins «Quaderns d'Estudis Andorrans», 6 (1994), 55-96.

«Ens limitem a estudiar l'aprofitament dels terrenys de pastura» de les tres parròquies indicades en el títol (55), a base sobretot dels *Llibres d'actes* dels tres comuns (56), els quals permeten per a cada cas oferir una visió de conjunt per a tot el segle i després precisar els adjudicataris i els preus de venda de drets de pastura de cada un dels cortons, any per any: Ordino (56-65), Andorra (67-75) i Canillo (78-92); al final de les pàgines dedicades a cada una de les parròquies hi ha gràfica de l'evolució dels preus durant el dit segle. Hi havia d'altres emprius d'ús més o menys comunitari, anomenats ,solans' i ,rebaixants'.— J. P. E. [10789

Josep M. PLANAS I CLOSA, *Els senyors de l'Aranyó durant la Baixa Edat Mitjana i l'Antic Règim*. dins «Monografies», núm. 5 (Desembre 1994), 11-16.

Els primers anys del segle XVII, el cerquer Joan Folcràs, que n'acabaria comprant el senyoriu, escriví les vicissituds dels successius senyors de l'Aranyó, en relació als quals l'autor aplega en nota notícies diverses (11-12); aquell escrit, l'*Arbre del loch del Aranjó*, ara conservat a Tàrrrega, AHC, *Fons Pedrolo*, c. 5, lligall 5, és transcrit sencer (14-16).— J. P. E. [10790

Carmel BIARNÈS I BIARNÈS (+), *La comanda templera d'Ascó (s. XII-XIV)*, dins *Ordres religioso-militars*, 121-131.

Dins la narració de la reconquesta de la Ribera d'Ebre, durant la qual els sarraïns reberen de Ramon Berenguer IV una *Carta de Seguretat* considerablement benigna, trobem que el posterior senyoriu del Temple intentà de restringir-ne les concessions. D'ací ve el document de protesta del 1293, conservat a Madrid, AHN, *Ordres Militars. San Juan de Jerusalén. Amposta, Ascó*, 183, ací transcrit (123-124; reproducció fotogràfica d'una pàgina: 131) i resumit (125), en què era discutida la legitimitat de certes pretensions senyorials (coll, baleig i solada; dret de fadiga; mesada del vi; redempció amb fermança; sofrà: 126-129; amb fragments textuais explicatius, de segles diversos); la resposta, favorable a la població, és ací resumida (129). Hi ha llista de comandadors entre el 1182 i el 1304 (130).— J. P. E. [10791

Joan TRAYTER I SABATER, *Benefici de les confraries de Sant Jaume i Santa Maria de la parròquia d'Avinyonet de Puigventós durant el període dels segles XIII al XVII*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 27 (1994), 81-115.

L'autor assenyala tres documents de l'Arxiu Parroquial d'Avinyonet de Puigventós, el primer dels quals *Notícies tretes dels actes de pergami... contenint lo benefici de Sant Jaume de Aviñonet per la capbreuació fahedora en lo any 1734*, fa conèixer en regest el contingut de vuitanta-cinc documents, datats o datables entre el 1215 i el 1689 (84-102), la majoria dels quals (seixanta-set) pertany als segles XV-XVII (102); també hi destaca el cognom ,de Galliners' (104-105); l'autor presenta llista cronològica dels topònims d'Avinyonet (105-107), de Vilafant, de Santa Llogaia, de Figueres, de Vilanant (108), de Llers i dels no localitzats (109). Hi ha croquis del terme (110) i fotografies de quatre masos (112-113). És resumit en apèndix el document de redotació del dit benefici i determinació d'obligacions del beneficiat el 1783 (114-115).— J. P. E. [10792

Albert BENET I CLARÀ, *La crisi demogràfica baix-medieval al Bages. L'exemple d'Artés*, dins *Crisi Catalunya Central*, 37-67; també dins: Albert BENET I CLARÀ, Llorenç FERRER I ALÒS, *Artés. Societat i economia d'un poble de la Catalunya Central*, Artés, Ajuntament 1990, 71-96.

Recordades les avaluacions quantitatives de les víctimes de la Pesta Negra en general i a

Catalunya en particular (37-38), l'autor, basant-se en la rica documentació específica per a la demografia del senyoriu episcopal constituït per Artés i Horta d'Avinyó, ara a Vic, AE (39-40), completada per la local i àdhuc de masos (assenyalem la doble notícia contraposada, de la conservació de l'Arxiu Parroquial d'Horta d'Avinyó, i de la pèrdua del d'Artés per incendi l'estiu del 1936: 41-42). Els documents i les dades són: una sentència del 938, segons la qual 110 persones tenien propietats a Artés (57-58); ve un conveni del 1199, segons el qual hi havia 55 masos, vint dels quals pertanyien a Horta d'Avinyó; en el fogatge del 1358 consten 82 focs fiscals; un capbreu del 1377 parla de 35 masos habitats i de 18 desafocats a Artés i de 22 i 14 respectivament a Horta d'Avinyó: entre totes dues parròquies 57 masos habitats; un fogatge del 1395 dona 92 focs fiscals; però la demografia baixà fort la segona meitat del segle XV, car els capbreus dels anys 1511 i 1516 donen només 22 masos habitats a Artés i 14 a Horta d'Avinyó. D'altra banda, el nucli o Puig d'Artés, documentat el 17 desembre 1102, hauria augmentat molt lentament: set famílies i rector el 1377, vuit el 1497, 12 el 1515, 31 el 1553 i 88 el 1898. En el segle XVI consten vint-i-dos gatxos.— J. P. E. [10793]

Jordi GARCIA I PARDO, *Entorn a l'origen de l'estructura agrària pre-feudal a la comarca del Baix Llobregat. Els mecanismes d'apropiació de la terra*, dins «Misc. Codina», 263-272.

Objectiu de l'autor: «estudi de les diverses formes d'accés a la propietat de la terra o al seu ús, buscant perfilar el punt de sortida de la posterior organització feudal de la propietat» (263). La base de l'exposició és constituïda pel *Cartulari de Sant Cugat del Vallès* i pels *Libri Antiquitatum Sedis Barchinone*. El primer pas hauria estat l',aprisio' efectuada per peoners agosarats, que arrancaren terres abans de la conquesta formal (263-264); haurien seguit les compra-ventes (264), les donacions, tant de particulars com del poder públic a entitats eclesiàstiques, o d'aquestes a particulars, convertits en propietaris útils i obligats a la tasca en reconeixement de senyoriu (264-266), els intercanvis de propietats amb vistes a llur concentració (267), l'aplicació de sentència judicial o ,compositio' (268) i les donacions per a ,complantatio' (270). Les formes de donació establien els dos plans de propietat i acostaven al feudalisme.— J. P. E. [10794]

Assumpta MUSET I PONS, *Desenvolupament econòmic i proveïment de cereals al Baix Llobregat «Nord» a finals del segle XVIII*, dins «Misc. Codina», 345-364.

Les primeres pàgines resumeixen investigacions de la mateixa autora i d'altri entorn l'empenta demogràfica i econòmica (agrícola i industrial) del segle XVIII en particular en la dita comarca, (Collbató-Sant Andreu de la Barca), en gran part procedents de Francisco de Zamora. Allò que constitueix aportació nova és el resum de dades sobre remeses de cereals i llegums de Barcelona (Sants) a Martorell per a ésser redistribuïts per la comarca durant els mesos entre el novembre 1796 i el maig 1797 conegudes pel plet conservat a l'ACA, *Consolat de Comerç*, núm. 5972 (356), on també consten els trenta-quatre traguers que en feren el transport (360).— J. P. E. [10795]

Romà PIÑA I HOMS, *Les Institucions de les Balears: una resposta il·lenca als models catalans des de l'associació Regne de Mallorca-Principat*, dins *Institucions Catalanes*, I, 35-44.

L'autor exposa així l'objectiu d'aquestes pàgines: «analitzar i enriquir un possible debat sobre unes institucions que, sense deixar de ser catalanes, són distintes... i... evolucionen sota inquietuds anàlogues als d'altres països dits ,catalans' de la Corona d'Aragó» (35); i precisa: «dibuixar el quadre polític-administratiu de les Balears —el Regne de Mallorca e illes d'aquell— remodelat a l'edat moderna, tenint en compte que, encara que s'ha establert partint dels models del Principat, adquireix perfils propis, condicionats substancialment pel fet insular, l'allunyament del poder reial i la mai normalitzada connexió amb el Principat» (36). La conquesta, i per tant la

primera estructura política de Mallorca, fou obra de Catalunya (37) i, amb l'excepció del temps del Regne autònom, la integració amb Catalunya arribà a ésser formulada oficialment per les corts de Tortosa 1364 (38) i de Montsó 1376 (40); les reticències de l'illa de Mallorca envers Catalunya i de les altres illes envers Mallorca, situacions difícils com els rèdits dels censals i la voluntat desintegradora dels Trastàmara conduïren al privilegi de Gaeta 1439 que el Regne de Mallorca «en res del món sia sotmès al Principat de Catalunya» (42); la creació de l'Audiència el 1571 encara aniria en la mateixa línia (43), en un moment en què la política reial, desatenta envers la constitució dels regnes, forçava a una entesa entre Mallorca i Catalunya (42-44).— J. P. E. [10796

Imma CARRIÓN, Júlia CHINCHILLA, Núria FONTDEVILA, *Les pintures murals gòtiques de la Pia Almoïna de Banyoles*, dins «Quaderns. Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles», 1992-1994, 81-97.

Pàgines dedicades a analitzar l'estructura arquitectònica de l'edifici i la tècnica de les pintures. Hi trobem transcripció completa i segura d'una de les inscripcions, del 1401 (82), i fragmentària d'una altra, per ara incompleta (83).— J. P. E. [10797

Joan VILARDELL I BAQUÉ, *Els draps de Banyoles. Notes històriques*, dins «Quaderns. Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles», 1992-1994, 99-112.

El primer esment documentat d'indústria tèxtil a Catalunya es trobaria el 1151 a Prats de Molló (99); el 1209 consta un molí draper vora el Ter, el 1263 un a Banyoles; són recordats els altres esments de molins drapers a Banyoles durant el segle XIII (102); el 'drap gros de Banyoles' és esmentat en documentació barcelonina, valenciana o perpinyanesa en la segona meitat del mateix segle (103). Segueix explicació de les diverses denominacions de draps (103-104) i notícies de les vicissituds del tint de Banyoles en la Baixa Edat Mitjana (104-106); de la seva importància econòmica, on és copiat un fragment relatiu als oficis vinculats a la indústria tèxtil de Banyoles el 1413, de l'Arxiu Històric de Banyoles, *Pergamins* (107). Trobem resum de les ordinacions del respectiu gremi (108-110). En començar l'Edat Moderna, fou impossible de competir amb els teixits d'importació (111).— J. P. E. [10798

Rosa LLUCH BRAMON, Jeroni MONER, Lluís PRIVAT, *La farga de Banyoles: Història, arquitectura i funcionament*, dins «Quaderns. Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles», 1992-1994, 141-171.

Les primeres pàgines recorden o resumeixen la documentació inicial de la 'farga o martinet' d'aquella vila, de la segona meitat del segle XVI, amb particular esment de la *Concordia entre el monestir i la vila de Banyoles* del 1685, en virtut de la qual la darrera obtenia el domini útil de l'aigua de l'estany (143); simultàniament consta la concessió d'una farga d'aram (144-146), que durant un període fou llogada i el 1703 venuda (146-148). Després són analitzats arquitectònicament l'edifici de la farga i les seves successives modificacions (148-156), i dinàmicament els diversos elements de la farga: sistema hidràulic, rodes hidràuliques, trompa, fornals i martinets (156-170: amb nombre de croquis). La primera part es basa en l'AHC de Banyoles, i en particular en el *Manual dels jurats*, en el *Llibre de privilegis de la present vila* i en el *Llibre del secretariat de la universitat* (171). Hi ha bibliografia (171).— J. P. E. [10799

Joan PAPELL I TARDIU, *Disposicions senyorials al llibre de la Cort de Barbens: segle XVII*, dins *Ordes religioso-militars*, 382-396.

L'AHC de Valls, *Secció Pau Mercadé*, posseeix el *Llibre de la cort de l'honorable batlle de la vila de*

Barbens..., que l'autor descriu (fins i tot amb el detall que les dues seves meitats ara són capiculades) (382-383). L'autor es fixa en les set ordinacions fetes cridar pel respectiu procurador general entre els anys 1613 i 1669, totes elles centrades en l'aplicació de la religió cristiana, i en la defensa dels drets de la senyoria i de la pau entre els habitants (383-386). Són ací transcrites (387-396); és remarcable la diferència entre les dels anys 1615 i 1617 (388-391), contemporànies de la crisi del bandolerisme, i l'anterior i les posteriors a la Guerra dels Segadors.— J. P. E. [10800

Francesc OLIVÉ I OLLÉ, *Una comanda hospitalera a l'edat moderna: Barbens a finals del segle XVI*, dins *Ordres religioso-militars*, 364-369.

A base del *Llibre...* [esmentat en la notícia anterior], l'autor aplega notícies sobre la dita comanda en la segona meitat del segle XVI (comanadors, vicaris parroquials, batlles); transcriu l'inventari de la casa de la comanda el 1598 (366) i una crida de nomenament de batlle (367). És transcrita en apèndix la crida amb què el comanador feia públiques les ordinacions del 1561 (368-369).— J. P. E. [10801

Valentí GUAL I VILÀ, *Barberà i els hospitalers el 1678*, dins *Ordres religioso-militars*, 428-432.

El *Capbreu de Barberà, 1678*, es conserva a Tarragona, Biblioteca del Seminari, manuscrit 184; l'autor n'exposa la part que fa referència a la determinació d'aspectes generals (p. e., forma de delmar els diferents productes o animals; obligació de jóves) o al reconeixement de drets col·lectius, que el comú administrava en exclusiva per concessió de la senyoria (forn, llòsol, aigües, terres del prior). Les capbreuacions d'establiments a particulars no són objecte d'aquestes pàgines (431).— J. P. E. [10802

Lluís NAVARRO I MIRALLES, Josep M. SABATÉ I BOSCH, *Terme del Cogull, comanda de Barberà de l'Orde de Sant Joan. Dades per al seu estudi (1701)*, dins *Ordres religioso-militars*, 449-456.

Aquestes pàgines exposen les dades proporcionades pel *Capbreu del Cogull*, conservat a Tarragona, Biblioteca Pública, amb particular atenció al cerimonial, com és ara el detall de cessar el batlle anterior a l'acte de capbreuar i de renovar-li el càrrec, amb la presa i retorn del bastó de batlle (450). Són resumits tant els aspectes comuns, com els més particulars de la capbreuació de domini útil dels dinou territoris amb vint-i-set confessions, els aspectes quantitius de les quals són reduïts a quadre diferenciat per a cada partida del terme (452-453 i 455): la suma total pujava a quasi mig centenar de quarteres de blat, pagadores per la mare de Déu d'Agost (454) i deu lliures per quístia (455).— J. P. E. [10803

Gaspar FELIU [I MONTFORT], *El patrimoni de la seu de Barcelona durant el pontificat del bisbe Aeci (995-1010)*, dins «Estudis d'Abadal», 51-68.

Entre l'assalt a Barcelona d'al-Mansur i l'expedició de càstig a Còrdova, on morí Aeci, es donaren en l'església de Barcelona fets importants com la fundació de la canònica i la creació d'un hospital adjunt. L'autor se centra en el patrimoni de la seu barcelonina (gestió, defensa i augment del patrimoni: 52). La procedència d'Aeci és segura (Carcassona?). La política del seu pontificat en relació al patrimoni, molt espars (54), fou la «de concentració i racionalització»; així s'explica que «la major part dels documents... siguin commutacions, sobretot al pla de Barcelona i al Vallès» (54). A partir d'ací, l'autor analitza els instruments dels *Libri antiquitatum* relatius a la gestió del patrimoni, on el punt més important fou la restauració de la torre de la Granada, al Penedès (54-59), a la defensa del mateix sobretot contra la cobejança dels nobles, punt en el qual hi hauria hagut pèrdues a Cervelló (59-61), i a l'augment del mateix patrimoni, amb quadre de

disset donacions testamentàries entre el 997 i el 1010 (63-64), una de les quals conduí al restabliment de la canònica (64-67).— J. P. E. [10804]

David DALMASES I PONS, *La capella d'En Marcús, els antecedents del seu fundador i l'advocació de la Mare de Déu de la Guia*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», VI (1991-1993 [1994]), 114-159.

Ubicada i descrita la capella, l'autor aplega i resumeix les referències que des del 1166 hi ha en fonts diverses (ACA, *Canc.*, *Pergamins*; *Sant Cugat del Vallès. Cartulari*; ACB, *Libri Antiquitatum*), tant sobre el fundador, Bernat Marcús (126-135), com sobre la seva raguèlia, documentada en cent trenta-set instruments, des del 977 (136-152). Hi ha bibliografia (153-158).— J. P. E. [10805]

Anna CASTELLANO I TRESSERRA, *L'església de Sant Llätzer i l'hospital de leprosos de Barcelona a través de la documentació històrica*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», VI (1991-1993 [1994]), 41-50.

Les pàgines de l'article apleguen les notícies derivades de la documentació tant publicada com inèdita (ACB, *Libri Antiquitatum*, *Mensa Capitular*; ADB, *Communium*, *Visites pastorals* i *Campillo*; AHCb, *Llegat Mn. Mas*; Arxiu de l'Hospital de la Santa Creu, des del 1188 (42) fins a la desaparició de la capella ja en ple segle XX. Hi ha indicació de fons documentals (49) i bibliografia (50).— J. P. E. [10806]

Victòria MORA I PONS, *Els Banys Nous de Barcelona*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», (1991-1993 [1994]), 27-39.

Tenim en aquestes pàgines resum de les descripcions que dels Banys Nous feren autors dels segles moderns que els vegeren (28; cf. 32 i 34); i de la publicació de documents per part de Jaume Villanueva (29). Aquests i d'altres, algun dels quals encara inèdit d'ACA, *Canc.*, *reg.*, permeten de saber quelcom dels banys fins a darreries del segle XV, en què haurien deixat de funcionar (31-32), de llur parament (33) i de les normes d'utilització en dies diversos per a homes i dones, per a cristians, jueus i musulmans (36).— J. P. E. [10807]

Laureà PAGAROLAS [I SABATÉ], *Notaris i auxiliars de la funció notarial a les escriptories de la Barcelona medieval*, dins «Lligall», 8 (1994), 53-72.

El mateix autor resumeix així aquestes pàgines: «recullen de manera exhaustiva les referències dels inventaris 'post mortem' de notaris barcelonins localitzats i que contenen relacions de llibres; alguns d'aquests inventaris han estat ja editats per J. M. Madurell, R. Carreres Valls i J. Rubió» (*Actes Història Notariat*, 339, nota 14).— J. P. E. [10808]

Jordi GÜNZBERG MOLL, *Primeros arrendamientos de fincas en la Barcelona Medieval*, dins «Miscel·lània de Textos Medievals», 7 (1994), 1-33.

A base de disset documents, tots aplegats en l'ACB, *Diversorum (C)*, datats entre el 1226 i el 1362 i transcrits sencers, l'autor, recordades les bases del dret romà i del propi, per exemple en *Recognoverunt proceres* (1-3), distribueix els documents en arrendament d'obraders, els primers coneguts; de cases, el primer dels quals és del 1252; i de terra amb aigua, del 1270. Els contractes d'arrendament eren a termini determinat, i en això es diferenciava de l'emfiteusi, com també en el fet que no eren transmissibles per herència (6), encara que es coneix algun cas de renovació de contracte (8). Ja es dibuixaven zones cares: el Born i el Carrer Ample (7). En els tres darrers

documents, de mitjan segle XIV, compareixen ,scriptores': Pere d'Om i Bonanat Riera (31), Jaume Bâyer (32) i Pere de Vilardell (33). [El Guillelmus de Medalia protagonista del document núm. 10, no és pas Guillem de Mediona, ans Guillem de Malla].— J. P. E. [10809]

Jaume AURELL I CARDONA, *Vida privada i negoci mercantil a la Barcelona baixmedieval*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 14-15 (1993-1994), 219-241.

La base documental d'aquestes pàgines es troba en els tres arxius barcelonins d'ACB, AHCB, i AHPB, en particular en els capítols matrimonials, inventaris i testaments (d'aquests darrers, l'autor n'ha aplegat 305, datats entre el 1370 i el 1470: 222); l'autor n'esbrina sociològicament les dades relatives a la vida familiar de la capa ciutadana dels mercaders, que redueix a quadres sinòptics relatius a l'estat conjugal dels testadors (225), a l'herència de mercaders per a la muller (231) i per als fills (238), al nombre de fills per matrimoni (239), amb freqüent transcripció de fragments.— J. P. E. [10810]

F. DOMINGO I SELLART, *Noves aportacions al «Catàleg dels croats de Barcelona, 1285-1706»*, dins «Acta Numismàtica», 24 (1994), 107-110.

Presentació de dotze exemplars, de procedència i propietat diverses, les inscripcions dels quals són transcrites; van de Jaume II a Felip IV de Castella, 1632; n'hi ha de Pere el Cerimoniós, de Ferran d'Antequera i d'Alfons dit el Magnànim. Les peces són fotogràficament reproduïdes.— J. P. E. [10811]

Josefina MUTGÉ I VIVES, *Documents sobre vida ciutadana i urbanisme a Barcelona durant el regnat d'Alfons el Benigne (1327-1336)*, dins «Miscel·lània de Textos Medievals», 7 (1994), 259-322.

Complement documental del llibre de l'autora, *La ciudad de Barcelona durante el reinado de Alfonso el Benigno*, del 1987. Són transcrits ací cinquanta-set documents d'ACA, *Canc.*, *Reg.* entre el registre 430 i el 533 (265-315), resumits en els corresponents registres i sintetitzades en les pàgines inicials les notícies que proporcionen (259-263). La majoria reporten intervencions en casos d'alçament d'envans o de parets. Però alguns incideixen en obres importants per a la ciutat: el rec (Comtal) i els nous molins (268, 284, 309, 310), el cobriment de les drassanes (272, 311), els problemes constants de delimitació entre call i ciutat (285-286) i la tensió entre la ciutat i el rei entorn de dos punts conflictius: les llicències d'armes majors que un punyal i les ordinacions sobre indumentària i luxe; en ambdós casos, la ciutat era més estricta. Hi ha taula alfabètica de noms (316-322).— J. P. E. [10812]

Pere ORTÍ I GOST, *La casa i les possessions d'un jurista barceloní segons el seu inventari de béns: Burget de Sarrià (1338)*, dins «Miscel·lània de Textos Medievals», 7 (1994), 323-369.

L'inventari esmentat es troba a l'ACB, *Notaris. Bernat Vilarrúbia*, 36, i és ací transcrit (346-369). Les seves notícies relatives a béns són primer resumides en part de la introducció (333-337) i després reduïdes a dos quadres, dedicats respectivament a les rendes agràries i a les urbanes (341-345). De més a més, la introducció resumeix dades sobre la família (324-326), amb l'arbre genealògic (325) i, seguint l'inventari, ressegueix les diverses parts de la casa amb els corresponents objectes (326-333), entre els quals figura la biblioteca, assortida de llibres de dret i de religió (332-333: [el *Mandagot*, no identificat és una de les obres del decretalista Guillem de Mandagot; cf. ATCA, VI (1987), 256-257]).— J. P. E. [10813]

Anna ADROER I TASIS, *El palau de la reina Elionor: un monument desaparegut*, dins "Lambard. Estudis d'Art Medieval", VI (1991-1993 [1994]), 248-264.

L'autora recorda la descripció que Francesc Sociés, en l'inèdit *Llibre de les fonts de la present ciutat de Barcelona...* féu en el segle XVII d'allò que aleshores restava del dit palau, anomenat 'Palau Menor' (248), en precisa la localització actual (250), i, a base d'ACA, *Canc., reg. i Reial Patrimoni*, resumeix, ordenant-les cronològicament, les notícies relatives a les obres de construcció o de reforma entre el 1368 i el 1387 (251-256), a les fonts de finançament (256), al parament d'algunes de les cambres (257-258) i al *Verger de la reina Elionor*, incipient jardí botànic i parc zoològic (259-261).— J. P. E. [10814

Josep HERNANDO I DELGADO, *La creu de terme de la Trinitat al Coll de Finestrelles*, dins «Finestrelles», 6 (1994), 25-29.

Un document notarial del 1375, tret de l'ACB, *Pere Borrell. Capbreu 1375*, ací resumit i transcrit (28-29), certifica que, després d'haver estat esmicolada per una biga, una creu havia estat obrada de nou i col·locada al Coll de Finestrelles, davant la capella de la Santíssima Trinitat. Hi ha croquis de la localització dins el barri actual (27), en el qual hom intentaria darrerament de restituir-la.— J. P. E. [10815

Prim BERTRAN I ROIGÉ, *La 'Dècima' del bisbat de Barcelona (1391-1392)*, dins «Miscel·lània de Textos Medievals», 7 (1994), 371-498.

Prim BERTRAN I ROIGÉ, *Los monasterios benedictinos de Cataluña a finales del siglo XIV, según las cuentas de la 'Dècima Apostòlica'*, dins «Mélanges Marcel Pacaut. Papauté, Monachisme et Théories Politiques», II, Lió, Presses Universitaires de Lyon 1994, 217-227.

Pàgines centrades en el volum d'ACA, *Mestre racional* 1850, ff. 1-142. L'autor hi resumeix origen i estructura de la dècima en els territoris de l'antiga Corona Catalano-Aragonesa, on, entre d'altres detalls específics, hi ha el que l'exacció fou sempre controlada per eclesiàstics. En aquell moment, la suma de la dècima percebuda a Barcelona fou el 14'9% del Principat i pujà a 72.730 sous, 10 diners i òbol, d'on el rei rebé els dos terços i la Cambra apostòlica l'altre terç. La part reial fou destinada a eixugar deutes diversos (374). Si les rendes de la clerecia secular eren molt diversificades, les dels ordes religiosos es concentraven fortament en els cinc monestirs benedictins del bisbat, que sumaven el 23'35% del total (375-376), tal com hom pot veure en les quatre gràfiques (379-381). La transcripció del *Liber decime biennalis... concessio... Iobanni, regi Aragonum...*, ocupa les pàgines 383-487, i permet de saber no sols els beneficis del bisbat de Barcelona, ans també la suma que cada beneficiat acceptava com a base de la taxa (...«habuit ratam extimationem ...», es repeteix constantment). Les pàgines 487-491 contenen les anotacions crítiques; les 492-498 la taula toponímica.

El segon article només m'és conegut per referència.— J. P. E.

[10816-10817

José Luis HERNANDO GARRIDO, *Los artistas llegados al foco barcelonés durante el gótico internacional (1390-1450): procedencia, actividad y posible asentamiento. Aspectos documentales*, dins «Lambard. Estudis d'Art Medieval», VI (1991-1993 [10994]), 359-388.

El mateix autor diu que el seu treball ha pres per base les nombroses compilacions documentals catalanes publicades durant aquest segle (360), en les quals li han interessat sobretot les dades d'enquesta sociològica: els camins d'assolir la ciutadania barcelonina, on són indicades les lleis que en fixaven les condicions o la presència a Barcelona del genovès Francesco Becca, 'magister cartarum navigandi' (361-370); les formes d'arribada a la ciutat (371-376), la procedència dels artistes, on és indicada la importància dels llibres de mostres d'objectes artístics

(376-378); les especialitats artístiques, on trobem notícia d'algun immigrant aprenent de lletra rodona i de la il·luminació de llibres el 1405 (379-380; cf. 372, nota 58); la categoria social i econòmica (383-385). Els temes de procedència i d'especialitats artístiques són reduïts a gràfiques (381-382). En les referències als documents, l'autor fa constar l'arxiu d'on el tregué el respectiu compilador.— J. P. E. [10818]

Carme BATLLE [I GALLART], *Francesc Ferrer, apotecari de Barcelona, vers el 1400, i el seu obrador*, dins «Miscel·lània de Textos Medievals», 7 (1994), 499-547.

L'ACB, *Notaris. Julià de Roure*, caps d'inventaris, núm. 520, conté el realitzar els dies 17-22 de juliol del 1410. L'objectiu de l'autora és el de «conèixer la casa i la seva distribució interior, seguint els passos del notari» (501): entrada, obrador i estatge (501-505), i encara un segon estatge (505-506). En l'inventari dels béns «consten els noms dels clients deutors i les sumes degudes al difunt» (507), que figuraven en un llibre, del qual eren escrits setanta folis i mig (537-546); ací són resumits (507-509). Les darreres pàgines ens informen dels compradors en l'encant, on foren venuts set llibres (512). La transcripció del *Inventari dels béns d'En Francesc Ferrer, quondam specier*, ocupa les pàgines 514-546; és completat amb anotacions crítiques (547).— J. P. E. [10819]

Josep M. VILA I CARABASA, *L'organització administrativa d'una confraria professional. L'exemple dels terrissers de Barcelona (1402-1531)*, dins *Institucions Catalanes*, II, 341-348.

L'organització de la Confraria de Sant Hipòlit d'ollers, gerrers i rajolers de Barcelona tingué efecte el 1402 amb l'aprovació de les corresponents ordinations, ja publicades el 1910 per Francesc de Bofarull i Sans en el volum XLI del «Codoïn»; ací són resumides en allò que afecta l'accés a la confraria, l'assemblea general, els càrrecs administratius (els prohoms i llurs funcions, l'andador-clavari i els oficials no permanents, etc.), i el consell d'antics prohoms. Les dades de les ordinations són completades amb les de l'AHCB, *Consell de Cent. Ordinations*, i amb les del *Llibre de la confraria*, conservat en la Biblioteca del Museu de Ceràmica de Barcelona.— J. P. E. [10820]

M. Rosa TERÉS I TOMÀS, *Obres del segle XV a la Catedral de Barcelona. La construcció de l'antiga sala capitular*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», VI (1991-1993 [10994]), 389-411.

La font són els *Llibres d'obra* de l'ACB, dels quals són transcrits anotacions escadusseres en les notes del cos de l'article; «les referències a la Sala Capitular es troben recollides en l'Apèndix documental» (396, nota 28), que consta de sis documents, entre els quals hi ha *Despeses fetes per fer la mostra del portal major, la qual féu mestra Carlí, francès* (Charles Gautier, que abans havia treballat en la Seu de Lleida: 394) (407-411). Les primeres pàgines resumeixen dades sobre mètodes de treball i obrers en dos portals els anys 1401-1403 (391-396), segueixen les relatives a obres en la Sala Capitular (actual capella del Santíssim), amb particular atenció als encarregats de les obres (397-403), i s'acaba amb les de la construcció de capelles al seu interior fins entorn el 1430 (403-406).— J. P. E.

Cristina BORAU I MORELL, *El sistema beneficial a la Seu de Barcelona: fundadors, advocacions i finançament artístic durant el segle XV*, dins *Institucions Catalanes*, II, 139-147.

L'autora vol «reivindicar la importància del Sistema Beneficial com a marc del finançament artístic de temàtica sacra» (140); resumeix la doctrina jurídica sobre establiment de beneficis eclesiàstics (141-144), i a base tant de l'ACA, *Reial Patrimoni*, d'ACB, *Llibres d'obra* i *Llibres de resolucions capitulars*, com sobretot d'ADB, *Liber dotalium*, assenyalant casos en els quals és documentada la repercussió d'un establiment de benefici en activitats artístiques (construcció de

capelles i d'altars, encàrrec de retaules, etc.).— J. P. E.

[10821

Fabienne PLAZOLLES-GUILLÉN, *Les courtiers de commerce à Barcelone au XVe siècle*, dins «Mélanges de la Casa de Velázquez», XXIX (1993), 127-154.

Recordat un fragment d'Antoni de Capmany i de Montpalau, l'autora reproduceix les agrupacions dels corredors mercantils ('auris', 'animalium', 'phelpe', 'cuiram', sobretot les de cristians i jueus, 128-133) i, a base de successives *Ordinacions municipals*, en particular de les del 1271, i de fons notariais entre els que destaca el de l'ACB del pas del s. XIV al XV (132, nota 22), presenta successivament intervenció i retribució dels corredors en les transaccions privades (134-136), en les vendes públiques (137-139) i en els encants institucionals (140-141). Les successives *Ordinacions* són vistes com a intents d'alliberar l'ofici de possibles abusos; el ple reconeixement arribà a darreries del s. XIV, quan, després d'examen, foren integrats en els registres del Consolat de mar, i cresqué la pròpia estima (142-150). Les darreres pàgines presenten tres quadres, on consten respectivament, els corredors cristians (151-153) i els conversos certs o possibles (153-154).— J. P. E.

[10822

Santiago QUESADA, *Utilitzar i ordenar la ciutat. Disposicions del Consell de Cent 1463- 1639*, dins *Institucions Catalanes*, I, 619-630.

El *Registre d'ordinacions* [de l'AHCB?] és estudiat i resumit per l'autor en tres punts: el control dels espais; on destaca l'interès a mantenir els carrers nets, i murs i valls en bon estat, també com a passeig; el control social i la moralitat pública, contra el joc i els desordres de beguda, sexe i blasfèmia, d'una banda, i a favor de l'atenció als pobres, de l'altra, amb la Casa de la Misericòrdia des del 1584; i les celebracions i actes públics vinculats a un lloc (el jurament dels Privilegis, a la Plaça davant Sant Francesc: 627), centrats en els itineraris de manifestacions civils, fins i tot per la matança de Sant Bartomeu a França (626), i sobretot de processons religioses, cada una de les quals tenia el seu. Hi ha croquis dels itineraris (628) i bibliografia (629-630).— J. P. E.

[10823

Xavier LENCINA PÉREZ, *Activitat laboral i espai familiar en els gremis barcelonins de l'època moderna*, dins *Institucions Catalanes*, II, 335-339.

Per regla general, la casa barcelonina servia d'habitatge i d'obrador o botiga. L'autor esbrina en els inventaris dels *Protocols notariais* tant de l'AHCB com de l'AHPB, les disposicions estructurals de les cases d'artistes o de menestrals d'oficis diversos.— J. P. E.

[10824

Maria Adela FARGAS PEÑARROCHA, *Auge i davallada d'una família de notaris de Barcelona, durant l'època moderna*, dins *Actes Història Notariat*, 351-360.

Descendents del conegut Jaume Safont, llur trajectòria durant els segles XVI-XVII és reconstruïda a base d'estudis ja publicats i de documentació de Barcelona, AHPB, en registres notariais d'ells mateixos o d'altres, i d'ACA, *Canc., reg.*; en resulta «la dilatada presència dels Safont a la Cancelleria» reial (357); Francesc Safont fou extret com a conseller de la ciutat el 1624 i posseïa un molt consistent patrimoni (358); llur posició contrària a Felip IV en la Guerra de Separació els portaria a la posta tant política com social i econòmica (358-360).— J. P. E.

[10825

Jaume DANTÍ I RIU, *La hisenda municipal de la ciutat de Barcelona al segle XVI: el miratge del redreç*, dins *Institucions Catalanes*, I, 505-512.

La documentació de l'AHCB, *Consell de Cent. Deliberacions, Diversorum* i *Ordinacions*, propor-

cions dades que l'autor aplega globalment, formant blocs, primer, sobre la insuficiència de recursos en comparació amb la sangonella constant que era la importació de gra i de bestiar i les contribucions a la política reial i a la defensa de la costa; a continuació es refereix a la constant descurança dels mecanismes de control, com tenir els llibres al dia, i a les mil formes d'apropiació o de frau en els assortiments de productes; i en terç lloc, el desinterès envers una administració més estricta per part del claviari i del racional de la ciutat, àdhuc en el control de la Taula de Canvis. Els càrrecs eren utilitzats en propi profit.— J. P. E. [10826]

José Luis BETRÁN MOYA, *La consolidación de la Vuitena del morbo en la ciudad de Barcelona (1560-1600)*, dins *Instituciones Catalanes*, I, 631-642.

L'autor recorda la plena autoritat de la ciutat en tema de sanitat [però no esmenta la fundació de l'Hospital de Barcelona, unificant tots els anteriors el 1400]. La documentació de l'AHCB, *Consell de Cent. Registre de deliberacions*, i *Lletres Closes*, permet de conèixer la constitució de la 'Vuitena del morbo' el 1565 i les seves atribucions; de fet, gràcies també als 'morbers' (637-638), en gairebé un segle i mig, Barcelona només es veié dues vegades afectada de pesta (634); l'autor s'interessa en la pertanyença social dels membres de la Vuitena, que redueix a quadre (640-641), i en particular a la dels seus facultatius (641) i dels 'Batlles del morbo' (641-642).— J. P. E. [10827]

Luis R. CORTEGUERA, *El motín ¿una institución de la política popular en la Barcelona del XVI y XVII?*, dins *Instituciones Catalanes*, II, 235-241.

Article de tesi: els avalots populars (els de Barcelona són ací documentats a base de les *Rúbriques de Bruniquer*, del *Dietari* de Jeroni Pujades, d'ACA, *Consell d'Aragó*, i de l'AHCB, *Consell de Cent*) són interpretats seguint la tesi de Natalie Z. Davis, que «ha formulado la noción de motines y manifestaciones como instituciones de la cultura popular» (235) i que, doncs, no haurien estat «sucesos caóticos e irracionales», ans «instituciones informales» (236). Proves: els avalotats clamaven justícia, o que els consellers complissin llurs obligacions a favor del poble, o s'oposaven a decisions que consideraven afavoridores de la guerra (239). Els avalotats estaven segurs d'actuar per exigència del bé elemental del poble i les autoritats no eren gaire decidides a ofegar les explosions populars. En conseqüència, aquells avalots es basaven en «naciones políticas compartidas por el pueblo de Barcelona» (241).— J. P. E. [10828]

Enric SUBIRÀ I BLASI, *El Seminario de Barcelona (1593-1917). Aportació per a una anàlisi de la influència de la formació del clergat en el desenvolupament del pensament catòlic a Catalunya*. Pròleg de Casimir MARTÍ (Scripta et Documenta, 49), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1993, 464 pp.

L'autor concreta així el seu propòsit: «presentar una anàlisi institucional al llarg de quasi quatre segles, dividit en set parts: l'evolució conjuntural del Seminari i les seves diferents implantacions a partir d'una perspectiva històrica (Primera Part). L'inventari de reglaments que articulen l'estatut del seminarista (Segona Part). Els elements que configuren la vida quotidiana (Tercera Part). Les pràctiques religioses dins l'espiritualitat del seminarista (Quarta Part). L'ensenyament a través dels diferents plans d'estudi i altres aspectes de la vida intel·lectual (Cinquena Part). La relació del Seminari amb el moviment de la pre-Renaixença catalana (Sisena Part). Algunes dades sobre aspectes econòmics i estadístics (Setena Part). S'inclouen també, com a annexos, els documents que ens semblen pertinents des d'un punt de vista institucional» (14-15). Les fonts han estat sobretot l'ADB i la Biblioteca Episcopal del Seminari (16). Immediatament després del Concili de Trento, el bisbe Guillem Cassador decretà el 1567 la *Erectio*

Seminarii; fallà la base econòmica (24-26), que el 1593 fou escassament assegurada mitjançant les rendes de Montalegre (27-29); hi tenien cabuda els 'escolans de cota de grana' de la Seu (29-31). Aquesta primera etapa arribaria fins al 1650, en què el Seminari tancà i només reobriria el 1735, en part suplint la manca d'universitat a Barcelona (34-37); després de l'expulsió dels jesuïtes, el bisbe Josep Climent obtindria per al seminari llur col·legi de Betlem el 1771 i l'enfortiria en tots sentits (38-44; cf. 48). El segon apartat se centra en els successius reglaments, a través dels quals hom assegurava la formació sacerdotal: les *Ordinacions del Col·legi o Seminari Episcopal...*, del bisbe Lluís Sans, del 1614 (reproduïdes: 339-389), reelaborades i reproduïdes el 1736-1737 pel bisbe Felip de Aguado i Requejo; i substituïdes el 1784 per les *Constituciones...* del bisbe Gabino de Valladares (també reproduïdes: 397-434) i per normes complementàries (120-122). La tercera part ressegueix l'evolució tant dels diversos càrrecs com de la configuració de la vida comuna en les successives reglamentacions (151-180). La quarta part, dedicada a la vida espiritual de l'aspirant al presbiterat, descriu sobretot les directrius dels dos darrers segles; tenim, però, la llista d'himnes que eren cantats en començar la missa cada dia de la setmana, ja des dels primers moments (183-184) i els temes dels recessos proposats per a cada un dels quatre diumenges d'advent durant la dècada 1790-1800 (192-194); també hi ha reproducció dels *Goigs de sant Theobald que-s canten en la capella del col·legi del bisbe* (185). El tema de la cinquena part és la formació intel·lectual; només poques pàgines recorden les escasses prescripcions del 1617, quan els estudiants seguien anant a l'Estudi (206), i les distribucions d'assignatures del 1770 i 1784 (207-208), amb les accentuacions d'aquestes en el domini del llatí i del castellà (cf. 251-253), els exercicis públics i les limitades possibilitats per a estudis no previstos (208-210); també sabem els noms de professors i d'ajudants el 1793 (211). Joan Tomàs de Boixadors i els bisbes Josep Climent i Gabino Valladares impulsaren fortament l'aproximació de l'ensenyament del seminari a les posicions tomistes, d'on procediren les *Institutiones Philosophicae...* de Fèlix Amat, publicades el 1778 (255-262). Climent creà la Biblioteca Pública Episcopal el 1775 (271-273), a la qual el mateix any 1800 Ignasi Torres Amat afegia una secció d'*Auctores Nostri* dedicada als escriptors dels Països Catalans (274); i propicià la preparació del seu *Diccionario de autores catalanes* (281-282) i de la *Gramàtica Catalana* de Josep Pau Ballot (283-285). Hi ha dades de darreries del segle XVIII sobre dotació econòmica de la institució (289-292). Són publicats en apèndix: la butlla de Climent VIII suprimint el monestir de Montalegre, destinat a Seminari de Barcelona el 1593, amb els corresponents decrets episcopals executant la butlla i erigint el seminari (332-339); les *Ordinacions del Col·legi o Seminari Episcopal* del 1600 (339-389); i les *Constituciones del Seminario Episcopal de Barcelona*, del 1784 (397-434). Hi ha bibliografia (453-458).— J. P. E. [10829

Pedro FATJÓ GÓMEZ, *Aproximación a una élite institucional de la Cataluña moderna: los capitulares de la Seo de Barcelona en el siglo XVII*, dins *Instituciones Catalanes*, II, 149-161.

[El lector d'ATCA recorda d'altres pàgines de l'autor entorn el mateix tema, resumides dins XIV (1995), 429, núms. 9856 i 9857]. Ací presenta un «estudio social del capítulo de canónigos de la Seo de Barcelona en el siglo XVII, atendiendo tanto a sus orígenes geográficos como... a su medio social de procedencia y a la incidencia que tuvo en la configuración de la institución» (150). La base documental per al coneixement dels cent seixanta canonges barcelonins d'aquell segle es troba en sèries diverses de l'ACB: *Mensa Capitular*, *Administración general de la caritat* i *Albarans de la caritat*; de l'ADB: *Gratiarium*, *Ordinationum* i *Communium*; i de l'AHPB. Quaranta-tres dels setanta-tres canonges d'origen conegut eren del bisbat de Barcelona (31 de la ciutat), set de Girona, sis d'Elna, cinc de Tarragona i de Vic, tres de la Seu d'Urgell, dos de Lleida i un de Solsona (150); molts eren emparentats o relacionats amb raguèlies importants (152-153); és coneguda la categoria social de les famílies de cent sis: cinquanta-vuit eren nobles o donzells, catorze pagesos, deu menestrals, vuit ciutadans honrats o mercaders, quatre juristes, tres militars i un pescador (155-156). En una societat estamental tan estricta, «la Iglesia era uno de los pocos caminos... para

eludir esta clase de restricciones» (159). Hi ha quadre cronològic de tots els canonges barcelonins del segle XVII (160-161).— J. P. E. [10830]

Antònia M. PERELLÓ FERRER, *Els càrrecs oficials del Consell de Cent relacionats amb la construcció, a la Barcelona del segle XVII*, dins *Institucions Catalanes*, I, 595-600.

La documentació conservada a l'AHCB, *Consell de Cent. Deliberacions*, completada amb la de les sèries d'*Obreria*, i de *Llibres del mostassaf*, permet de conèixer les persones que vitaliciament ocuparen càrrecs influents en la configuració arquitectònica de la ciutat: el Mestre de Cases, ocupat només per cinc persones durant el segle XVII (596), el Mestre de les fonts i de les mines, càrrec que podia esdevenir conflictiu en temps de secada i arribà al xoc amb el Capítol de la Seu; foren nou mestres durant aquell segle (596-597); els mestres fusters foren set (597-598); els escrivans de les obres foren vuit (598-599); els obrers eren elegits cada any i es regien per les pròpies *Ordinacions* (599-600).— J. P. E. [10831]

Joan-Ramon TRIADÓ, *Artista i societat a la Catalunya del segle XVII*, dins *Institucions Catalanes*, II, 441-447.

En realitat, el tema d'aquestes pàgines és l'esforç dels pintors barcelonins a tenir col·legi propi, tal com acordaren el 1605 (442); atesa l'oposició dels fusters, al gremi dels quals pertanyien, l'autoritat ciutadana no s'atreví a desmembrar aquest gremi, cosa que arribà el 1677 per privilegi reial a favor dels escultors (443); el 1687, els pintors pretengueren el mateix reconeixement, i encarregaren el jurista Bosser una *Jurídica demostració de la noblesa de la art i professors de la pintura* i obtingueren semblant privilegi reial de constitució del Col·legi de Pintors el 1688 (444); ací són resumits els capítols de les *Ordinacions* relatius a les proves prèvies a la incorporació al col·legi (444-445). Són transcrits els versos en què Francesc Fontanella recorda pintors catalans contemporanis (442).— J. P. E. [10832]

Pere MOLAS RIBALTA, *La condició social dels notaris de Barcelona a l'Edat Moderna*, dins *Actes Història Notariat*, 713-726.

La notaria era considerada art; en conseqüència, els notaris no eren ciutadans honorats, ans de mà mitjana, situació confirmada per sentència de l'Audiència; entre els artistes, era el col·legi primer (714); foren buscaires i amb als altres artistes tigueren accés a una de les cinc places de consellers de la ciutat de Barcelona (715); són resumides les condicions per a esdevenir membre dels dos col·legis notariais (públics o reials), les tensions i les concòrdies entre ells (716); algun notari pogué saltar a ciutadà honorat, normalment per casori (717). El *Decret de Nova Planta* provocà un trasbals institucional i el gremi passà de dependre de la ciutat a ésser sotmès a l'Audiència, i inicià una normativa homogeneïtzadora (720). Les darreres pàgines són dedicades als sis o set notaris de Mataró, que no constituïen col·legi, però formaven autèntiques raguèlies de notaris. Hi ha llista dels que foren consellers quart o cinquè de la ciutat de Barcelona entre el 1457 i el 1713 (725-726).— J. P. E. [10833]

Xavier LENCINA PÉREZ, *Els objectes culturals en l'entorn quotidià dels notaris barcelonins del segle XVII*, dins *Actes Història Notariat*, 607-615.

Aquestes pàgines són tast d'un estudi que abasta oficis altres que els notaris, basat en l'escorcoll de 149 registres i sis caixes d'inventaris de l'AHPB. Agrupa les dades en tres períodes de vuit anys: 1597-1604 (9 inventaris), 1653-1660 (17 inventaris), 1683-1690 (tretze inventaris); entre el segon bloc i el tercer desaparegué la tauleta del notari al carrer, i es generalitzà l'estudi

dins casa; una primera mostra es fixa en les armes, de metall o de foc (609-610 = desaparició del pedrenyal en els blocs segon i tercer, aparició de l'espasi i de la pistola en el tercer); amb excepcions, és escassa la presència de llibres no professionals, amb predomini dels religiosos (611); hi ha llista de quadres de cada bloc: 44, 87, 195 (612-614).— J. P. E. [10834]

Maria VICENTE VALENTÍN, *Darrera les estructures gremials: dones i institucions econòmiques a la Barcelona del XVII*, dins *Institucions Catalanes*, II, 329-333.

El 31 de maig del 1628 un escamot de filadores s'avalotà i entrà a la Casa de la Ciutat al crit de «Via fora, fam!», exigint que els teixidors no treguessin llana a teixir fora ciutat; l'episodi és ocasió d'esbrinar en la documentació de l'AHCB, *Consell de Cent. Registre de Deliberacions o Gremis. General*, i en els *Fulletons Bonsoms* de la BC, «el debat... sobre la natura del treball de les dones en l'àmbit de la manufactura sedera a Barcelona» (331), més liberal que el dels gremis, perquè «un important nombre d'unitats domèstiques —concretament un vint per cent...— tenien com a cap de família una dona» (330); una ordenança del 1636 els permetia de produir a mà petites peces de seda i de vendre-les en mercat públic (331); el gremi s'hi oposà fins al 1685 en què acceptà el dit treball perquè era favorable als mestres agremiats, però no que venguessin el producte a l'entrada de casa, detall reservat als mestres; el 1692, mestres seders i dones s'aliaren contra unes primeres fàbriques semimecanitzades. Això no obstant, el treball de les dones obria la porta al d'altres no agremiats i posava en dubte el mateix sistema gremial; la Ciutat mirà de jugar entre gremis i llibertat (332).— J. P. E. [10835]

Antoni SIMON TARRÉS, Antonio ESPINO LÓPEZ, *Les institucions i formes d'organització militar catalanes abans de la Guerra dels Segadors*, dins *Institucions Catalanes*, I, 143-150.

Els autors, basant-se en fonts generalment publicades, recorden els primers passos vers un exèrcit mínimament estable en temps de Pere el Cerimoniós, que després tingué sobretot la forma d'host ciutadana (144-145); del *Dietari de l'Antic Consell Barceloní* i de les *Rúbriques de Bruniquer* resulta evident que durant el segle XVI, Barcelona féu un esforç a fi que la seva host fos més nombrosa i ben assortida (146-147); mentrestant, els estats veïns havien creat exèrcits regulars, amb nombre d'efectius, armament, caps i disciplina, que les hosts ciutadanes no tenien i per això foren vençudes (148-150).— J. P. E. [10836]

Núria FLORENSA I SOLER, *La insaculació pactada. Barcelona 1640*, dins *Institucions Catalanes*, I, 447-455.

El 29 de novembre de 1490 s'hauria introduït el sistema insaculatori en l'elecció de càrrecs de la Ciutat de Barcelona (448), sistema que tres anys després entraria en el *Llibre verd*, ara a Barcelona, AHCB (447, nota 3). El *Llibre d'insaculacions* i la sèrie *Deliberacions* del mateix arxiu permeten de conèixer fets diversos en les insaculacions fins entrat el segle XVII (448-451); per la seva banda, atès que el 1640 es donà el cas que «els líders catalans més oposats a l'absolutisme de la monarquia hispànica serien els qui ocuparien els càrrecs més elevats de les institucions de Catalunya en els moments més conflictius» (453), l'autora exposa cinc consideracions que la porten a malfiar-se de si la insaculació del 1638 per al Consell de Cent fou manipulada (452-454).— J. P. E. [10837]

Josep M. TORRAS I RIBÉ, *El control polític de les insaculacions del Consell de Cent de Barcelona (1652-1700)*, dins *Institucions Catalanes*, I, 457-468.

«...aquest article pretén aportar arguments documentals diversos sobre els mecanismes

d'aplicació pràctica d'aquest control de les insaculacions per part de la monarquia...» (457-458), a base sobretot de la documentació aportada per l'ACA, *Consell d'Aragó. Lligalls*. Consta que no sols foren desestimades, sobretot per l'acusació d'haver estat afectes a França, persones proposades pel Consell de Cent (458-461), ans encara foren desinsaculades, per haver-se manifestat independents en llur actuació pública, persones que havien arribat a càrrecs després de passar tots els controls (461-462). Un altre efecte fou l'allau de peticions directes al rei, fent valdre l'adhesió, peticions que augmentaren entre el 1652 i el 1656, i entre el 1678 i el 1682 (464). La utilització de la intervenció reial en les insaculacions obtingué que «oy con mucho rendimiento acuden a los pies de Vuestra Magestad para gozar deste beneficio» els mateixos que abans eren font de malestar (468).— J. P. E. [10838]

Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Una imatge crítica del, neoforalisme': el control polític de les insaculacions de Barcelona a finals del segle XVII*, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm. 184 (setembre 1994), 30-35.

Després del 1652, els mateixos teòrics de la monarquia hispànica, com Juan de Palafox y Mendoza, propugnaven el respecte a les ordinacions jurídiques dels diversos regnes, en comptes de la tesi del comte-duc d'Olivares, de reducció «al estilo y leyes de Castilla» (30). En realitat, però, «existí paral·lelament un procés intens de sotmetiment del país als dictats de la monarquia» (30), mitjançant el control de les insaculacions tant del Consell de Cent com de la Generalitat. La documentació d'ACA, *Consell d'Aragó*, demostra que durant aquella segona meitat del segle XVII la cort considerava el dit control com a cosa indispensable per a «tener a raya a la ciudad de Barcelona» (32) i que, per part contrària, la ciutat féu el possible a fi que tal control desaparegués o almenys per tal que la cort no tanqués tota possibilitat d'obtenir càrrecs ciutadans als no insaculats.— J. P. E. [10839]

Fernando ANGLADA NAVARRO, *Els terços de la Ciutat de Barcelona: participació de la ciutat en la defensa de la monarquia, durant les guerres de revolució, d'Holanda i de les Unions (1667-1684)*, dins *Instituciones Catalanes*, I, 573-580.

Aquestes pàgines expliquen la dinàmica que provocava en la ciutat de Barcelona la formació dels seus terços destinats a la defensa en operacions bèl·liques en les quals s'hagueren de confrontar amb les maquinàries bèl·liques franceses conduïdes «pel geni de Turenne, Condé, Luxembourg, Noailles o Vendôme» (573), en comparació a les quals els nostres eren escamots d'arraplegats (579), ni que fossin exèrcits de diversos regnes de la Corona catalano-aragonesa (574). Les informacions procedeixen del *Dietari de l'Antic Consell Barceloní*, XIX, de l'ACA, *Consell d'Aragó. Lligalls*, i *Generalitat. Guerra*, i de l'AHCB, *Consellers. Guerra, Registre de deliberacions*, i *Cartes Comunes Originals*. Som, doncs, informats, de les lleves destinades a cada una de les tres guerres (575), de les formes de financiació mitjançant nous impostos, del recrutament, de la intenció durant la campanya i dels diversos sous (577-578) i dels tres pitjors perills: malalties, baixes en combat i, sobretot, desercions (579-580).— J. P. E. [10840]

Manuel CALVO RODRÍGUEZ, *Embajadas y embajadores de Barcelona enviados a la corte, en la segunda mitad del siglo XVII*, dins *Instituciones Catalanes*, I, 535-544.

Les primeres pàgines recorden allò que fins ara havien publicat autors diversos sobre les ambaixades barcelonines al rei (535-536); després, se centren en la designació per part de la Ciutat (537-538) i sobretot en la defensa de la categoria d'ambaixada amb motiu de la del 1693-1694 a fi d'enfortir la defensa del Principat davant les incursions militars franceses; però el gran problema per als consells reials fou el de si reconeixien a la Ciutat de Barcelona la capacitat d'enviar

ambaixadors al rei, arribant a la conclusió que el títol podia ésser acceptat, no pas l'equiparació (539-543). Tor l'afer és conegut per l'ACA, *Consell d'Aragó*, i per l'AHCB, *Lletres closes, Consell de Cent. Deliberacions*.— J. P. E. [10841]

Isabel LOBATO, *Activitat econòmica i actitud política de la burgesia mercantil barcelonina al final del segle XVII: la família Dalmases*, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm. 184 (setembre 1994), 20-23.

La documentació de Barcelona, AHPB, i l'AHCB, *Fons comercial. Correspondència mercantil de Pau Dalmases i Ros*, permet de conèixer l'ascens familiar fins a la categoria de cavallers el 1685 i de nobles el 1692; i les activitats econòmiques de la casa, que abastaven de Sardenya a Sevilla; també és recordada la personalitat de Pau Ignasi Dalmases i Ros i el seu influx en la vida intel·lectual de Barcelona en el pas del segle XVII al XVIII [amb la creació de l'Acadèmia dels Desconfiants: vegeu en la tercera secció el resum de l'article d'Isabel Germán Torres].— J. P. E. [10842]

Montserrat CARBONELL I ESTELLER, *Pobresa i estratègies de supervivència a Barcelona a la segona meitat del segle XVIII*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», V (1994), 147-153.

Resum de tesi doctoral. Objectiu: indicar el camí com hom esdevenia pobre i quin recurs feia a la institució assistencial barcelonina (Casa de Misericòrdia) i al petit crèdit urbà a base de canvi de penyores (Mont de Pietat). La base documental és representada pels arxius d'ambdues institucions. L'autora es fixa en la procedència dels assistits (gairebé sempre assistides) a la dita Casa, el 70% de les quals eren de pobles de Catalunya, i només el 30% barcelonines, del sector manufacturer i d'oficis tradicionals (mapa de procedències: 149), i en el moment vital en què és necessari l'ajut (noies d'entre els 15 i els 19 anys), essent aquest un extrem que estudis anteriors no havien constatat (gràfica d'edats: 151). El recurs al Mont de Pietat era el darrer pas abans d'arribar a la Casa de la Misericòrdia. L'anàlisi del testament de Maria Blanch i Gubern permet de veure la xarxa familiar d'ajut (152-153). Hi ha bibliografia (153).— J. P. E. [10843]

Carlos SÁEZ, *Signos y notarios en la Carta Puebla de Benidorm (1430)*, dins *Actes Història Notariat*, 635-641.

La carta de poblament de Benidorm fou atorgada per Jaume II a Bernat de Sarrià el 1325; el 1430, el senyor, infant Juan de Trastámara, futur Joan II, en venia els drets senyorials a Rodrigo Díaz de Mendoza (640), raó per la qual es feren còpies de la dita carta; d'aquesta còpia, ara de propietat particular a Benidorm, se'n feren fotografies abans del 1950 a Madrid, BN, una de les quals és en poder de l'autor i una altra a Madrid, Archivo del Museo Naval. Ací són reproduïts en fotocòpia els cinc signes notariais (636), i transcrites les fórmules de l'escatocol i de signatura dels notaris que garantien l'autenticitat del text (638-640).— J. P. E. [10844]

Ignacio MARTÍNEZ BUENAGA, *Monasterio Cisterciense de Benifassà*, dins «Cistercium. Revista Monástica», XLVI (1994), 129-211.

Descripció arquitectònica i artística del monestir i dels seus edificis comparats amb «la edificia cisterciense que se desarrolla en nuestro país» (131). L'apartat destinat a l'aplec de dades històriques es basa en fonts i estudis d'altri (131-137), abundantment aplegats en la bibliografia (184-191). Assenyalem el paràgraf dedicat a l'antic «armarium / arxivet», destinat a desar-hi els llibres d'ús (159; cf. 144, nota 50). Són reproduïdes les marques de picapedrers (192-207). Hi ha quatre fotografies (208-211).— J. P. E. [10845]

Josep M. LLORENS I RAMS, Susanna MANZANO I VILAR, *El castell de Sant Joan de Blanes*, dins «Quaderns de la Selva», 7 (1994), 61-78.

En l'exposició inicial trobem transcripció de fragments de documentació diversa, normalment ja publicada, on consta l'existència de Blanes el 1002 (62), l'encàrrec de construcció del castell el 1037 (64), la política reial de reforçament de defenses en temps de Pere el Cerimoniós (66), fins al final, en què pedra i fusta foren utilitzades per a la construcció del convent de caputxins (68); Francisco de Zamora l'esmenta el 1790 (69). Hi ha fotografies i croquis (74-78).— J. P. E. [10846]

Meritxell BRAGULAT VALLVERDÚ, *Els acords del comú de la universitat de Calella, 1650-1653*, dins *Institucions Catalanes*, I, 601-608.

Recordats els precedents històrics del municipi de Calella, dins la baronia de Cabrera-Montclús, l'autora resumeix «els temes més recorrents... segons les actes dels acords del comú d'aquest període» (603), ja publicades: 41 de relatius a proveïments de vitualles, 31 sobre guerra, 26 sobre pesta i 46 sobre diversos (603), i en sintetitza el contingut per grups (603-605); també dóna unes primeres dades relatives al *Llibre del clavari*: foren despeses (respectivament, en lliures, sous i diners): 1468/18/2 en concepte de guerra; 158/4/6, en aliments; 955/0/2 en diversos; 303/1/6 per pesta; i 233/12/0, en pagaments no classificats (605); les pàgines finals contextualitzen.— J. P. E. [10847]

Montserrat MARTÍN I DOMÍNGUEZ, Misericòrdia PRATS I FABRA, Anna M. ROMEA I PUJADES, *Aspectes jurisdiccionals de l'administració d'un territori: el cas del Camp de Tarragona del 1477 fins al 1675*, dins *Institucions catalanes*, I, 581-586.

Presentació de les cinc *Ordinacions del Territori del Camp de Tarragona* dels anys 1477, 1597, 1602, 1635 i 1674-1675, conservades a Tarragona, AHM; llurs prescripcions són reduïdes a quadre sinòptic, on les autores, per a cada un dels conceptes (p. e., el fet que un bestiar gros es fiqui en una vinya) fan constar la sanció, la quantitat pecuniària, la forma de repartiment d'aquesta i les possibles modificacions en temps posterior (583-586).— J. P. E. [10848]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *El lloc del Canós, segons un capbreu de l'any 1659*, dins «Monografies», 5 (Desembre 1994), 2-10.

El capbreu esmentat es conserva a Cervera, AHC, *Fons notarial. Cervera* 103. Ací són resumits els dinou reconeixements de senyoriu, presentada la llista alfabètica dels declarants, reduïts a quadre sinòptic els principals béns declarats (9) i reconstruïda l'estructura de la població que en resulta (3 i 10).— J. P. E. [10849]

Elia GONZÁLBEB ESTEVE, «Capítols i ordinacions convenients i concernents del lloch de Catadau», dins *Dels Furs a l'Estatut*. Actes del I Congrés d'Administració Valenciana: de la història a la modernitat, València, Generalitat Valenciana 1992, 519-523.

La *Carta de repoblament* posterior a l'expulsió dels moriscs concedia als representats legals de la població la facultat d'elaborar i de promulgar ordinacions de bon regim i govern comunitari. Són ací publicades les del 1613, els cinquanta capítols de les quals vigiren durant el segle XVII. Però aquestes pàgines només em són conegudes per referència.— J. P. E. [10850]

Lluís GRIFELL I PONS, *Sants i mites de Catalunya*. Volum I. *Jordí, Ramon Nonat, Miquel Arcàngel*,

Moià, Edicions Raima 1993, 120 pp.

Les pàgines 40-45 contenen traducció catalana de la *Carta de poblament* de Cardona del 986.—
J. P. E. [10851

Andreu GALERA I PEDROSA, *L'escrivania pública de la canònica de Sant Vicenç de Cardona entre els anys 1326 i 1498*, dins *Actes Història Notariat*, 563-665.

Exposició de com s'organitzava i funcionava dins la comunitat la notaria primitiva de Sant Vicenç, i com es relacionava amb les altres, en particular amb la segona parroquial, de Sant Miquel. La base documental és a l'Arxiu de la Canònica, integrat dins el Parroquial de Cardona, a l'Arxiu Històric de la vila i ACA, *Notaries. Cardona*; també en l'*Índex i recopilació...* elaborat per Miquel Mitjans i Llenguat entorn el 1720, ara a Solsona, AD. Aleshores hi havia 21 registres pertanyents als anys indicats en el títol; se n'han salvat deu (654-655). La parròquia antiga de Sant Vicenç es desdoblà en la de Sant Miquel en el pas del segle XIII al XIV, també les escrivanies, de lliure elecció. A Sant Vicenç el càrrec de notari era vinculat al de sagristà (656-657); però des del 1326 hi hagué un regent l'escrivania (658-661). Són transcrits en apèndix dos nomenaments de regents els anys 1326 i 1498 (663-665).— J. P. E. [10852

Andreu GALERA I PEDROSA, *Les salines de Cardona i la Pesta Negra de 1348. La disminució de les rendes de la sal*, dins *Crisi Catalunya Central*, 71-98.

El tema de l'explotació de la sal a Catalunya és pràcticament inèdit i no és accessible la documentació senyorial, ara a Madrid, en poder de l'actual duquessa, Casilda Fernández de Córdoba y Rey (73, nota 10). La base de l'estudi són, doncs, els fons de Cardona, Arxiu Històric i Arxiu Parroquial, els manuscrits de Jaume Pasqual i de Lorenzo Ortiz de Zárate, a Barcelona, BC, i Solsona, Arxiu Episcopal, respectivament (73); el document central és de l'Arxiu Històric de Cardona, datat el 1352, en el qual el vescomte reconeixia que, repercussió de la Pesta Negra, els rèdits de la sal havien minvat tant que s'havia fet impossible de satisfer les concessions atorgades anteriorment (97-98: transcripció). Aquesta dada conduí l'autor a aplegar notícies de les concessions tant a la universitat de la població i terme de Cardona (80-81) com a diverses institucions eclesiàstiques o a particulars de la població, rodalia o Catalunya (81-85); de fet, però, els pagaments mai no tornaren a ésser com abans (89-92). Les primeres pàgines apleguen notícies dels segles anteriors relatives a la sal de Cardona (74-78). Les darreres ofereixen una transcripció de dos altres documents del segle XIII, un de l'arxiu parroquial i l'altre de l'històric de Cardona (95-97).— J. P. E. [10853

Andreu GALERA I PEDROSA, *El Libre en lo qual stan continguts la forma y modo de ensacular de dos en dos anys y traure quiscum any los honorables cònsols de la vila de Cardona (any 1558)*, dins *Institucions Catalanes*, I, 485-493.

Ultra les notícies sobre Cardona i el seu govern municipal, tenim ací presentació del manuscrit conservat a Cardona, AH, *Secció IX*, 1 (485), i transcripció de les *Ordinacions establertes pels cònsols de l'any 1557* [i no, sembla, del 1558, com l'autor repeteix en 448 i 493] *per a la insaculació dels futurs cònsols de la vila de Cardona* (488-493), en compliment del mandat ducal d'insacular, del mateix any (498).— J. P. E. [10854

José SÁNCHEZ ADELL, *Toponímia rural de Castellón de la Plana en la Edad Media (s. XIV-XV)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXX (1994), 516-600.

L'autor recorda col·laboracions recents al tema de l'onomàstica de Castelló i presenta aquesta

seva dient que ha buidat de forma total la secció de Castelló, AM, *Llibres de vàlues de la peyta*, i ocasionalment els *Manuals de Consells*. El resultat consisteix a transcriure per a cada denominació, alfabèticament ordenats, els esments de les dites fonts, normalment una frase, però en algun cas, documents sencers; n'ha exceptuat les referències al 'sas', objecte de precedents pàgines seves (518, nota 3) [cf. ATCA, XII (1993), 509, núm. 8215].— J. P. E. [10855]

Ferran OLUCHA MONTINS, *Objectes d'ús litúrgic en l'Església de Santa Maria de Castelló. Segles XIV-XVII*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXX (1994), 241-305.

Intent de l'autor: «deixar constància, tant de les successives incorporacions dels diversos objectes al patrimoni de l'Església, com de l'activitat dels artífexs que des del segle XIV fins a les darreries del segle XVII feinejaren en ella» (241), mitjançant el buidatge sistemàtic dels *Manuals de consells* de Castelló, AM, els fragments dels quals, relatius a objectes litúrgics, són normalment transcrits en nota; a través d'aquestes notícies sabem de l'encàrrec (247, nota 31) o de la compra (242, nota 5) de llibres manuscrits; també dels posseïts el 1528 (249) i de la substitució dels llibres litúrgics del bisbat de Tortosa pels romans després del Concili de Trento el 1572 (255, nota 74). Dos punts retenen l'atenció de l'autor: el robatori de les creus portàtils de la parròquia el 1572 (260-264) i la fuga el 1540 de l'argenter encarregat de construir la custòdia, amb la plata que hom li havia lliurada (265-266). En apèndix són transcrits sencers dinou documents, tots en català, datats entre el 1403 i el 1596 (267-300), dels dits *Manuals*; i sis inventaris, del mateix arxiu, *Protocols notarians*; en el del 1566 compareix per primera vegada «un missal de empremta», però ja vell i rebregat (283). Un segon apèndix conté vuit fotografies d'ornaments litúrgics o detalls i de calzes, amb la corresponent explicació (301-305).— J. P. E. [10856]

María Jesús GIMENO SANFELIU, *El proceso de vinculación de las baronías de los Casalduch. (Castelló, siglos XVI-XVII)*, dins *Instituciones Catalanes*, II, 279-287.

Sobre la base de la documentació familiar, conservada [a Castelló?], Arxiu Vallès, som informats de la compra de drets senyorials damunt alguns pobles a començaments del segle XVI per Nicolau de Casalduc, de la vinculació dels drets esmentats a successius hereus de la raguèlia i de la forma ben diversa de la prevista com de fet es realitzaren les dites successions, fins que el 1620 les baronies de Benicàssim i de Montornés eren venudes.— J. P. E. [10857]

Pasqual MAS I USÓ, *Teatre i pràctiques escèniques a Castelló segons el Llibre vert (1588-1889)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXX (1994), 9-22.

Recauen en el nostre anuari les quatre anotacions transcrites del llibre esmentat (ara a Castelló, AM), relatives a processons del Corpus que resultaren accidentades per causa de pluja en anys diversos entre el 1680 i el 1724; també hi ha la llista dels personatges que figuraven en la representació del misteri de l'Assumpció, potser el 1677 (10-11).— J. P. E. [10858]

Albert RIERA I PAIRÓ, Anna M. PUIG I GRIESENBERGER, *Emplaçament de l'orde dels dominics en l'ambient urbà baixmedieval de Castelló d'Empúries. El primer convent*, dins «Misc. Marquès», II, 377-393.

Perdut l'arxiu conventual dels dominicans de Castelló d'Empúries, els autors han intentat d'estudiar la presència d'aquests religiosos a Castelló a base de documentació d'altres arxius; discuteixen la ubicació del primer edifici conventual, que ells situen fora muralla, al raval de Sant Marc. Són publicats en apèndix tres documents de Girona, AH., *Notaris de Castelló d'Empúries*, dos de Bernat Jonquera (1316 i 1320), i un del notari Pere Pellicer (1392).— J. de P. [10859]

Miquel PUJOL I CANELLES, *El retaule de Sant Miquel de Castelló d'Empúries i la seva circumstància socio-cultural*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 27 (1994), 43-79 i vuit reproduccions fotogràfiques a color.

Coneguda de temps l'autoria d'aquell retaule, ara l'autor s'ensença a emmarcar-lo en el segle XV castellanenc i a precisar-ne algun detall. L'ambient cultural era determinat pel fet d'ésser cap de comtat amb els propis tribunals, i, doncs, lloc de concentració de convents d'ordes mendicants i població propícia a professionals del dret (47-48); per les escoles de gramàtica i de cant, pels llibres que Bernat Estruç i Nicolau Eimeric dedicaven el comte d'Empúries, pels jueus metges que traduïen obres de medicina, i per una llarga llista de copistes de lletra rodona i d'enquadernadors i pergaminaires (49); també per cultivadors de poesia en occità, que escrivien versos propis com *Pues dey trobar a novela*, o *Trop m'à virat en maltrayre*, o *Amor m'atray e-m cimbela* (50). Els qui donaven el to, però, eren els estols d'artistes, orfebres i pintors (50-52). El 1427, el bisbe de Girona Andreu Bertran erigia la Confraria de Sant Miquel per a comerciants i notaris, amb 41 confreres fundadors (52: acta fundacional: 69-72), que s'emprendria la construcció del retaule entre el 1439 i el 1448 (53). Les pàgines següents desvelen vicissituds relativament modernes del dit retaule (53-55), temàtica i fonts, entre els quals hi ha la *Llegenda àuria* (55-57), i els seus condicionants artístics en la pintura gòtica internacional de Catalunya (57-60). Segueixen dues pàgines d'anàlisi atenta dels detalls figuratius del retaule (60-62), unànimement exalçat a una de les millors obres d'art català de tots els temps (63). Els rebuts o èpoques ja coneguts i publicats, i ací reproduïts (73-74), donen els tres noms dels pintors autors del retaule: Francesc Vergós, que n'hauria pintades dues figures abans de morir el 1453, i Joan Antigó i Honorat Borrassà, que l'haurien acabat, i que podrien ésser autors d'altres taules gòtiques (63-67). Són publicats en apèndix set documents de Girona, AH, *Castelló d'Empúries. Protocols notariais*, i de Puigcerdà, AHC, *Protocols notariais*, èpoques de quantitats pagades i cobrades o altra documentació de naturalesa econòmica (68-76); també l'acta de constitució de la Confraria de Sant Miquel l'any 1427 (69-72). Les darreres pàgines donen tres arbres genealògics, dels quals és indicada la documentació bàsica: dels Vergós (77), dels Banyoles (78), dels Antigó-Borrassà (79).— J. P. E.

[10860]

Jordi BOLÓS I MASCLANS, *Aportació al coneixement de les terres de conreu a Catalunya a l'Edat Mitjana*, dins «Acta historica et archaeologica Mediaevalia», 14-15 (1993-1994), 143-174.

L'autor contribueix al coneixement de les terres de conreu a la Catalunya dels segles X i XI, basant-se en algunes de les col·leccions documentals ja publicades, assenyalades en la bibliografia de les pàgines finals (173-174). Repassa, en primer lloc, les denominacions: 'terra', 'campus', 'sors', 'partita', 'clausus', 'insula', que sovint anaven acompanyades de la denominació de les plantes que hi eren cultivades (145-153); segueixen les mides, p. e., 'modiata' (154-158), les denominacions apropiades a la creació i al manteniment de les terres de conreu, com és ara: 'maliolus', 'vinea', 'ortus', 'pomiferi / impomiferi' (158-162) i la relació entre les terres de conreu i l'habitatge: 'mansus', 'pariliata', 'kasa et curte', 'clausus' (163-166). Les pàgines 168-172 contenen un mapa i gràfiques.— J. P. E.

[10861]

Anthony LUTTRELL, *El Priorat de Catalunya el segle XIII*, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm. 179 (març 1994), 28-33.

Narració de la constitució institucional i de la vida de les cases del Priorat de Catalunya, del començ al final d'aquell segle, basada en la documentació d'ACA, *Gran Priorat de Catalunya*, de l'Arxiu Secret Vaticà, *Collettorie*, i de La Valletta, National Library, *Archives of the Order of Saint John*. La supressió dels Templers repercutí en la mateixa organització de l'Hospital, car perdé les cases de València a favor de Montesa i guanyà les de Catalunya i Aragó, raó per la qual foren

constituïts els respectius Priorats, separats per l'Ebre; entorn el 1320, el de Catalunya tenia vint-i-nou cases amb senyoriu sobre 2.281 focs i els ingressos sobretot per drets senyorials pujaven a 19.662 lliures. Hi hagué tensió amb la casa reial pel control del càrrec prioral, sobretot en els moments d'eleccions i nomenaments. Part dels ingressos havia d'ésser enviada a Rodes per a la defensa, on sempre hi hagué cavallers catalans, entre els quals dos mestres generals: Antoni Fluvià i Ramon Sacosta.— J. P. E. [10862]

Antoni M. UDINA ABELLÓ, *Els Ordes Religiosos-militars i les corts catalanes (1283-1412)*, dins *Ordes religiosos-militars*, 132-139.

Aplec, sovint amb transcripció de fragments textuais de les respectives actes ja publicades, de les dades sobre la representació en corts de Catalunya, tant de l'Orde del Temple com de la de Sant Joan de Jerusalem. Al final, llista dels representants dels dits ordes en les esmentades corts (138-139).— J. P. E. [10863]

Antoni RIERA I MELIS, *Estructura social y sistemas alimentarios en la Cataluña bajomedieval*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 14-15 (1993-1994), 193-217.

A base de documentació de Barcelona, ACA, ACB, AHCB, AHPB; de Perpinyà, Archives Communales; de Tarragona, Arxiu Capitular; i de Vic, Arxiu Episcopal, completada puntualment per la d'altres fons, l'autor aplega notícies sobre les formes d'alimentació corresponents a cada un dels estrats d'una societat tan jerarquitzada com la medieval a Europa. L'ACA, *Canc., reg.*, i *Reial Patrimoni* fan conèixer les compres de queviures i, doncs, la dieta de la casa reial, excessiva en greixos i en proteïnes (200). El *Llibre de cob de la Canonja de Tarragona* i un quadern de Santa Anna de Barcelona, ara a l'AHCB, *Vària*, informen de la dieta de col·lectius eclesiàstics; era raonable i equilibrada, sense deficiències qualitatives importants (202); la de la burgesia ciutadana és coneguda per les informacions dels factors de la Companyia Datini, de Prato, i per una sentència arbitral del 1400, de l'ACB, *Notaris. Gabriel Canyelles*: una família de set membres necessitava un pressupost anyal de 75 ll., 5 s., 7 d., ultra el vi, de collita pròpia (202-205). En canvi, pràcticament manquen les dades relatives a l'alimentació dels estrats inferiors de població: els menestrals i pagesos s'alimentaven bàsicament de pa i algun tros de cansalada, bou, cabra i ovella, i qualche plat de llegums i d'hortalissa (205-207); en canvi, les Almoines de les catedrals proporcionaven una manutenció de subsistència, però monòtona (210-215). Les dades proporcionades pels arxius són constantment confirmades per fragments textuais de Francesc Eiximenis.— J. P. E. [10864]

Flocel SABATÉ, *Femmes et violence dans la Catalogne du XIV siècle*, dins «Annales du Midi», CVI (1994), 277-316.

L'autor té coneixement d'uns tres-mil processos criminals catalans del s. XIV, conservats a Barcelona, ACA i BC; a Vic, Arxiu de la Cúria Fumada, Arxiu del Veguer i Arxiu Municipal; a Perpinyà, ADPO; a Girona, AMG; a Terrassa, AHM; a Lleida, Arxiu de la Paeria; i a Tortosa, AHM (278, nota 6). La dona compareix en un 34% de casos de processos per actes violents, en els altres en un 30%; quan compareix en processos per actes violents, la dona ja havia estat víctima en un 90% de casos. A continuació, trobem resum d'allò que els processos diuen de les diverses formes de violència: verbal (280-281), o física, que va de les amenaces (282-287), als casos de cadàvers trobats (287-289), d'infanticidis (289-292), d'emmetzinaments (292-293), de suïcidis (293-294), de violència sexual (294-299), de desaparicions i raptos (299-300), de resistència a l'autoritat reial (301) i de danys en béns materials (301-302). La segona part aplega les indicacions documentals relatives a l'enquadrament social dels actes violents, començant per la família

(303-304), i en particular entre els esposos, amics i amants (304-308), entre veïns (308-309) i entre bandositats (309-311). També són aplegades les notícies relatives als llocs de tals violències (311-313) i a tres categories especials de persones: jueus, esclaus i nobles (313-315). La possibilitat de la dona catalana de defensar-se davant l'autoritat pública de mals tractes d'obra rebuts del marit no era dret general a Europa (304).— J. P. E. [10865]

Anna M. BALAGUER, *Troballes Monetàries X*, dins «Acta Numismàtica», 24 (1994), 195-217.

Descripció de peces diverses que van des d'època romana als segles moderns. Contenen inscripcions el bronze de Camarasa, dels primers segles pC. (197); el trient visigot d'imitació imperial dels tipus de Justinià, trobat al Pallars Jussà (198-200); el trient visigot d'Anglesola (201); el trient visigot gironí de Sant Llorenç de Montgai (202-203); diverses peces comtals de Barcelona dels segles X-XI, trobades a Torroella de Montgrí, el Solsonès, Agramunt i Sant Llorenç de Montgai (206-210); diners d'Alfons IX de Castella trobats a Agramunt (212-214); un òbol d'Alfons dit el Magnànim, trobat a Sureda (215) i dues pallofes de Sant Llorenç de Morunys (o dels Piteus) i de la Seu de Manresa, trobades a Cervera (216-217).— J. P. E. [10866]

M. CRUSAFONT I SABATER, *Acreixements a la moneda catalana local*, dins «Acta Numismàtica», 24 (1994), 141-174.

Aplec de notícies sobre peces comparegudes darrerament, en general pertanyents als segles moderns; porten inscripcions l'encunyada pels Cardona a Agramunt entre els 1516-1581 (142-143); les dues noves incuses probablement d'Agramunt (143-145); el senyal 1010, també d'Agramunt (148-149); la pugesa (?) d'Almenar (156); l'inèdit senyal de plom de Balaguer (156-159); senyals d'aram, de Bellpuig (159-160); un senyal, sembla, de Cardona (162-163); una incusa inèdita de Castelló de Farfanya (163); altra inèdita de Fraga (166); dos diners inèdits de Lleida (166-167); incuses de Margarit (167-168) i de Mequinensa (169); les altres peces analitzades en aquestes pàgines són anepígrafes. De totes hi ha reproducció fotogràfica.— J. P. E. [10867]

Ernest BELENGUER CEBRIÀ, *La monarquia hispànica i la Corona d'Aragó: el progressiu condicionament del pactisme a Catalunya*, dins *Institucions Catalanes*, I, 207-215.

Recauen en el nostre camp les indicacions crítiques que des de darrerries del XV fins a començaments del XVI autors diversos feren sentir a Catalunya (i a l'Aragó, Jerónimo de Zurita), contra la progressiva identificació de la monarquia amb Castella, que es traduí en l'escassa celebració de corts i en la recerca de camins de relació al marge o contra la representació oficial dels estats. El tema de si les institucions tingueren més o menys poder no entra en aquestes pàgines, fora del moment en què és esmentat com a mostra d'una certa eufòria econòmica el llibre de Dionís Jorba, *Excel·lències de Barcelona*, del 1588 (213).— J. P. E. [10868]

Rogelio PÉREZ BUSTAMANTE, *Virreialització i castellanització de la lloctinència del Principat de Catalunya (segles XVI i XVII)*, dins *Institucions Catalanes*, I, 75-94.

Ultra presentar la llista dels cinquanta-un lloctinents generals de Catalunya entre els anys 1514 i 1703 (77-78), llurs vinculacions familiars i els principals càrrecs de cada un dels esmentats (79-94), l'autor assenyala que cal una investigació en els arxius familiars d'aquelles raguèlies (75) i que els moments de més tensió arribaren sota lloctinents nobles d'origen castellà, no pas sota els eclesiàstics ni sota els d'origen napolità (76-77).— J. P. E. [10869]

M. Adela FARGAS PEÑARROCHA, *Història del poder i estructures familiars de la classe dominant a la Catalunya moderna*, dins *Institucions Catalanes*, II, 243-248.

Aquestes pàgines propugnen la tesi que cal estudiar, simultàniament, l'estructura de les famílies dedicades a la política i la del poder, interaccionant-les (244), i la il·lustra amb mostres de famílies catalanes dels segles XVI-XVII documentades en els innombrables 'memorials de serveis' conservats a l'ACA, *Consell d'Aragó*, o *Canc.*, *reg.*, en els quals l'autora distingeix els dos camins del servei a les institucions reials i de la integració en la ciutat o en la Generalitat (245-248). Conclusió: «el fet familiar en relació amb la classe dominant és un fet polític» (248)-J. P. E. [10870

Bernardo HERNÁNDEZ HERNÁNDEZ, *La receptoría de la Bailía General de Cataluña durante el siglo XVI*, dins *Institucions Catalanes*, II, 25-33.

Dins la trajectòria de progressiva alienació dels drets reials com a contrapartida de préstecs a la Corona fets sobretot per la ciutat de Barcelona ja durant el segle XV, l'autor treu de l'ACA, *Consell d'Aragó*, vol. 111, l'estat de comptes de la Batllia General els anys 1576-1580 (28-29) i del 1600 (29-30), que resumeix en quadres de tots els estats de la Corona catalano-aragonesa (30); i en particular els dels ingressos, que s'anaren recuperant a partir del 1560, amb un cim al espectacular d'unes 85.000 lliures entorn el 1595 (33); aquest augment hauria coincidit amb el fet que Felip II féu revisar les bases dels drets reials amb vistes a una capbreuació (ACA, *Batllia General*), d'on sorgí un *Liber Patrimonii Regii*; tot plegat «ha sido de muy grande aumento al Real Patrimonio» (31).— J. P. E. [10871

Miquel Àngel MARTÍNEZ I RODRÍGUEZ, *Aproximació a l'estudi d'una família catalana als segles XVI-XVII: els Meca*, dins *Institucions Catalanes*, II, 255-262.

La documentació d'ACA, AS, i de l'AHPB, permeten de reconstruir l'ascens i les successives vinculacions familiars d'una branca dels Meca, els de Castellar (257), i la dedicació dels seus membres al servei tant de les institucions del país com a la Reial Audiència (258-261); en la Guerra dels Segadors foren filipistes i en la de Successió austriacistes.— J. P. E. [10872

Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Els oficis de blanquer i assaonador a Catalunya durant el segle moderns*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», V (1994), 11-28.

Una primera part recorda i resumeix els estudis dedicats a blanquers i assaonadors i a llurs gremis de poblacions catalanes diverses (12-14), també la localització de les adoberies barcelonines medievals en el barri de Ribera (15-17: plànol: 16). A partir d'ací, a base de documentació inèdita d'ACA, *Reial Audiència. Expedients*, o *Diversorium*, de l'AHCB, *Almotaceria*, *Fons de la Junta de Comerç*, *Fons Gremial*, coneixem, també mitjançant transcripció de fragments, els límits entre blanqueria i adoberia i les condicions per a l'exercici de cada una (18-19); amb el temps, ja en la segona meitat del segle XVIII, els límits entre els dos oficis tendiren a difuminar-se car els blanquers foren protegits per la Junta de Comerç a fi que poguessin legalment realitzar tots els passos d'adoberia de pells; els adobers o assaonadors, en canvi, protegits per la Reial Audiència, mantingueren les seves exclusives en relació als últims trams de preparació; i així, a Vic, hom vencé les dificultats i obtingué la unificació de blanquers, assaonadors i basters, a diferència de Barcelona, on la tensió entre els gremis afectats continuava a darrerries del segle XVIII (20-26).— J. P. E. [10873

Josep M. TORRAS I RIBÉ, *La industria del curtido en Cataluña: del trabajo manual al uso de la energía*

eléctrica, dins Jordi NADAL, Jordi CATALÁN (eds.), *La cara oculta de la industrialización española. La modernización de los sectores no líderes (siglos XIX y XX)* (Alianza Universidad 792), Madrid, Alianza Editorial 1994, 295-319.

Les pàgines 297-304 informen de la situació tradicional de les adoberies, en general situades fora però prop les poblacions de Catalunya, vora riberes, estat de coses conegut per nombre d'estudis locals [vegeu bibliografia: 397-427] i per la documentació d'ACA, *Canc.*, i *Reial Audiència* (301), cosa que ha permès d'elaborar el mapa de la distribució geogràfica (302); la situació del segle XVIII és en gran part coneguda gràcies a les informacions de Jaume Caresmar i de Francisco de Zamora (305).— J. P. E. [10874]

Martí GELABERTÓ VILAGRAN, *Cofradías y sociabilidad festiva en la Cataluña del siglo XVII*, dins *Instituciones Catalanes*, II, 495-501.

Les reflexions de l'autor giren entorn manifestacions del capteniment posttridentí del bisbe de Barcelona (i del de Vic) de control de les confraries i en particular de les xirinoles, àpats o altres dispendis profans, propicis a disbauxa; la base documental és de l'ADB, *Communium i Visitationum* (també de Vic, Arxiu Episcopal), d'on són transcrits nombre de paràgrafs. En casos més públics, l'autoritat diocesana arribà al procés judicial (499-500).— J. P. E. [10875]

Domènec MIQUEL I SERRA, *Estructura geogràfica de les botigues d'apotecari en la Catalunya dels segles XVII i XVIII*, dins *Jornades Història Ciència*, 203-220, i sis pàgines de mapes.

Durant l'època moderna, els apotecaris eren sotmesos al protomedicat tant en la concessió de títols, com en el control de l'exercici professional; les visites són documentades a Barcelona, AHPB, *Francisc Devesa Galceran*, per al darrer decenni del segle XVI (206-207), i en registres d'altres notaris per al segle XVII (209) i XVIII (213-214). Sis mapes de Catalunya reproduïxen la distribució d'apotecaries conegudes els anys 1592-1595, 1621-1624, 1674, 1707-1712, 1719 i 1774.— J. P. E. [10876]

Antonio ESPINO LÓPEZ, *La guerra dels nou anys a Catalunya (1689-1697)*, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm. 184 (setembre 1994), 24-29.

La documentació de Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*, de l'AHCB, *Lletres comunes i Lletres closes*, de Sant Cugat del Vallès, Arxiu Nacional de Catalunya, *Marquès de Castellodrosius*, de Perpinyà, Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals, de Madrid, BN, mss., i de Simancas, Archivo General, permet a l'autor de concentrar les seves dades en un aspecte d'aquella guerra: la manca d'infraestructura eficaç per a assegurar l'assortiment de l'exèrcit espanyol, cosa que revertí en la incapacitat de l'exèrcit i en les exaccions sobre el poble (també per part de l'exèrcit francès), sobretot a pagès, que, d'altra banda, no podia confiar-hi per a la seva defensa; de més a més, el setge francès a Barcelona del 1697 acabaria de decantar la balança contra França i a favor de la dinastia d'Habsburg en la Guerra de Successió.— J. P. E. [10877]

Assumpta MUSET I PONS, *Catalunya i el mercat interior espanyol al segle XVIII*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», V (1994), 156-162.

Resum de tesi doctoral. Si durant una temporada hom es fixà en el comerç català amb Amèrica, ara hom completa aquell estudi amb el dels intercanvis comercials amb la Península. La base documental és l'AHCB, *Fons de fallides*, i *Protocols notariats*; també Simancas, Archivo General; Madrid, AHN; Sevilla, Archivo de la Cámara de Comercio, Industria y Navegación; i Jaén i Segòvia, AHProvincial (156). L'autora ha esbrinat l'organització i evolució dels intercanvis

comercials amb els altres regnes de la Península. Suposada l'empenta demogràfica i econòmica catalana del segle XVIII, l'autora ha reconstruït xarxes de distribució i transport de productes (normalment d'«ús massiu, de baix preu i d'escassa qualitat»: 158 i 159), tant per mar com per terra i el flux i reflux de manufacturats, d'una banda, i de primeres matèries, de l'altra, circulant per les dies xarxes i, a destí, ofertes «en unes avantatjoses condicions de pagaments a terminis» (159). La xarxa comercial se sobreposava, sovint, a la familiar.— J. P. E. [10878]

Lluís M. FIGUERAS I FONTANALS, *Comanadors i carlans de Celma*, dins *Ordres religioso-militars*, 329-334.

Contra tot principi de dret, en l'estructura jurídica del Gran Priorat Hospitaler de Catalunya, els castlans no juraven fidelitat al respectiu comanador, sinó al Prior de Catalunya. Un cas de Celma a mitjan segle XIV, documentat en font que l'autor no indica, però del qual copia fragments (entre els quals el del dit jurament: 330-331), ens permet de copsar fins a quin punt un carlà podia trufar-se del propi comanador i cometre tota mena d'injustícies (330-333). La dita situació només trobà remei en el capítol provincial del 1495, que legislà en el sentit que els encarregats de feus i de castlanies havien de jurar fidelitat «no al Prior de Catalunya, més als comanadors dins la jurisdicció e territori dels quals són dits feus e castlanies» (334).— J. P. E. [10879]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *La circulació monetària a la vegueria de Cervera segons la documentació comarcal (1338-1497)*, dins «Gaceta Numismàtica», núm. 115 (diciembre 1994), 51-66.

A fi de donar a conèixer les denominacions de les monedes documentades a Cervera entre els anys indicats, l'autor aplega i transcriu vint-i-set anotacions o documents extensos de sèries diverses de Cervera, AHC; les trenta-cinc denominacions i llur equivalència en lliures, sous i diners són a la pàgina 62.— J. P. E. [10880]

J[osep] M. LLOBET I PORTELLA, *Documents per a la història de la moneda municipal de Cervera (1462-1626)*, dins «Acta Numismàtica», 24 (1994), 111-140.

De temps hom publicava documentació relativa a l'encuny de monedes a Cervera; en aquesta ocasió, l'autor ha aplegat i reproduït tant la ja coneguda com la que encara era inèdita. El conjunt consta de cinquanta-tres documents ací regestats, la majoria dels quals són transcrits, 'in extenso', procedents de l'AHC de Cervera, Fons Municipal. Consells o Claveria; i Fons Notarial, i fan referència a l'encunyació de moneda engrunada per part de la Paeria, des de la Guerra contra Joan II fins que Felip IV de Castella hi posà punt final amb un «no y ha llugar» (140).— J. P. E. [10881]

Pere VERDÉS PIJUAN, *Paisatge agrari i abastament a Cervera (1370-1380)*, dins «Miscel·lània Cerverina», 9 (1994), 29-67.

Són indicades en aquestes pàgines i de vegades fragmentàriament transcrites les decisions municipals (Cervera, AHC, *Manuale de Consells, Actes i negocis*) preses en especial a l'hora de la verema o d'altres collites en relació al raïm i a l'assortiment de vi (31-37), al safrà (38-44), a l'aprovisionament de carn (45-54: referència a *Capítols del 1428* entre la Peria i els carnisseres), i al de gra (54-62: transcripció d'un manifest del 1374, a través del qual hom pot endevinar circuits comercials: 57-58). Hi ha un quadre dels esments de cultius diversos en els *Manifestos* dels caps de casa dels quaters de la Plaça i de Montseré (67).— J. P. E. [10882]

Ramon MIRÓ i BALDRICH, *Els paers cerverins entre els anys 1400 i 1719*, dins «Miscel·lània Cerverina», 9 (1994), 147-171.

Aquest estudi completa [el resumit dins ATCA, XIII (1994), 501, núm. 9034]. Ultra les sèries diverses del *Fons Municipal* de Cervera, AHC, l'autor s'ha valgut d'un manuscrit de Frederic Gómez, conservat en el mateix arxiu. I així tenim, en successió cronològica, els noms dels quatre paers anyals (150-162), noms que després són presentats en taula alfabètica de cognoms (163-171).— J. P. E. [10883]

F. Xavier RIVERA SENTÍS, *Mentalitat, actitud i disposicions de menestrals i mercaders cerverins davant la proximitat de la mort (1425-1428)*, dins «Miscel·lània Cerverina», 9 (1994), 69-93.

Setze testaments i dos inventaris de béns 'post mortem' de menestrals i mercaders (un d'aquests, alemany, de Constança), conservats a Cervera, AHC, *Fons Notarial. Pere Noguers* (92-93) constitueixen la base documental d'aquesta exposició, atenta sobretot a les interpretacions antropològiques de les decisions testamentàries de soterrament del cos, del bé d'ànima (on és clarament diferenciat el cas del mercader alemany: 78), de la continuïtat en el o els hereus i en la distribució de béns, mobles o immobles, on es dibuixen tres graus de solidaritat.— J. P. E. [10884]

Enric TELLO, *Visca el rei i les calces d'estopa! Reialistes i botiflers a la Cervera setcentista*, Barcelona, Editorial Crítica 1991.

Enric TELLO, *Estratègia reialista comunitària, ¿Una opció alternativa de lluita antisenyorial? Trets generals del cas de Cervera*, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm. 178 (febrer 1994), 8-15.

El mateix autor diu que l'article «és una molt breu síntesi del llibre» (15) [i per necessitat d'espai aquesta notícia haurà d'ésser síntesi de la síntesi]. La interpretació de les opcions de Cervera en les revoltes del 1687-1689 i en la Guerra de Successió no es poden explicar ni per l'element 'nació', ni pel de 'classe social', car també hi pesava «la comunitat veïnal vilatana» defensant les pròpies prerrogatives. Per això, hauria optat a no contraposar-se al rei, ans a negociar, a fi de rebaixar les exigències reials i de defensar els propis privilegis, entre els quals destacaven la plena disposició de les aigües i l'exempció de delme i primícia (10-11), prerrogatives que serien mitificades; d'altres fets diversos contribuïren a la col·locació de Cervera en el bàndol de Felip V, entre els quals la contraposició als nobles que predominaven tant a la Generalitat com a la Ciutat de Barcelona. Però la Nova Planta també arrasà les prerrogatives municipals cerverines, col·locà el municipi en mans de pocs i l'avalot popular tornava a associar rei i plebeus o calces d'estopa (14-15).— J. P. E. [10885-10886]

Pere Enric BARREDA i EDO, *Un recull documental sobre els ordes militars al castell de Culla (Alt Maestrat) (1213-1330)*, dins *Ordes religioso-militars*, 188-199.

Aquestes pàgines resumeixen la trajectòria de Culla després de la reconquesta: del domini reial al senyoriu de Blas de Alagón, a Guillem d'Anglesola i a l'Orde del Temple; altra vegada al domini reial entorn el 1310 amb motiu de la dissolució d'aquest orde, i al nou creat de Montesa, successor en el Regne de València dels béns de templers i d'hospitalers; Culla i les poblacions de la Tinença es regiren a Fur de Saragossa fins al 1329, en què la Cort del Regne de València imposà els *Furs de València* a tot el regne (192-194). En apèndix són transcrits sencers cinc documents relatius al pas de Culla als Templers i al canvi de furs [vegeu el resum següent]; quatre són d'ACA, *Canç., reg.* i un de Benassal, Arxiu Municipal (194-199). Hi ha dos mapes (193).— J. P. E. [10887]

Pere Enric BARREDA i EDO, *L'ús dels Furs de València a la Tinença de Culla*, dins *Imatge de Culla. Estudis recollits en el 750è aniversari de la Carta de Població (1244-1994)*, Culla, Comissió

de Cultura 1994, 379-412.

Aquestes pàgines exposen les vicissituds que seguí la substitució del fur de Saragossa pels *Furs de València* a la Tinença de Culla entre el 1244 i el 1404 i 1407, en què la Cort de València, confirmada per Martí l'Humà, decretà la definitiva vigència i aplicació dels furs del Regne, en particular en relació a la instància capacitada a rebre les apel·lacions judicials. Les vicissituds es complicaren pel fet que el 1326 el mestre de Montesa, senyor de Culla, s'atribuí la jurisdicció damunt les apel·lacions i començà un colla i amolla amb el rei, que també se l'atribuïa. Davant la campanya de reintegració del Regne de Mallorca, el rei la vengué a l'orde, cosa que fou atacada militarment per la Unió, vençuda la qual, Montesa reafirmà la seva jurisdicció; res no hi valgueren els intents de Culla, fins a la solució definitiva del 1404. Són transcrits en apèndix dotze documents, datats entre el 1329 i el 1381, un de Madrid, AHN, *Órdenes Militares. Montesa*, i els altres de Culla, Arxiu Municipal, *Judiciari i Pergamins* (399-412).— J. P. E. [10888

Artur COT I MIRÓ, *Establiments santjoanistes a les illes de l'Ebre als segles XVII i XVIII*, dins *Ordres religioso-militars*, 433-439.

„Aiguadeixos” [i encara abans, „aigualeixos”] són les llenques de terra que es van formant per al·luvió als marges del riu, en aquest cas de l'Ebre, i que successivament per noves aportacions perden llur „insularitat” (433-439). L'ACA, *Reial Audiència. Reg.*, conserva documents relatius tant al dret senyorial d'establir també aquestes terres a emfiteusi, com als contenciosos que llur propietat útil anava presentant a Vinebre (435), a Ginestar (436), a Miravet (437: notícia d'un notari morisc, Guasquf de Miravet: 437-439) i en particular a l'Illa de Putxo (439).— J. P. E. [10889

Laureà PAGAROLAS I SABATÉ, *Els senyorius templers de les Terres de l'Ebre. Significació i síntesi*, dins *Ordres religioso-militars*, 54-66.

Ramon Berenguer IV, en tant que representant de la casa reial aragonesa, havia d'agrair als templers que no s'haguessin volgut quedar amb aquell regne que els havia llegat Alfons el Bataller; en aquell moment, només eren en mans de sarraïns les terres de l'Ebre i del Segre, que els templers contribuirien a reconquerir; per ambdues raons s'explica la importància dels dominis territorials i jurisdiccionals en la dita zona, que l'autor il·lustra amb documentació d'ACA, ja publicada, i amb d'altra d'encara inèdita del mateix arxiu (*Canc., reg. i Pergamins; G. P., Cartulari de Tortosa*) i de Madrid, AHN, *Órdenes Militares. Montesa*, i *San Juan de Jerusalén. Horta*; les informacions es refereixen a Tortosa (56-61), a Miravet (62-63), a Horta (63-64) i a Ascó i Riba-roja (64-65).— J. P. E. [10890

Antonio GIL OLCINA, Gregorio CANALES MARTÍNEZ, *La desintegración del patrimonio señorial de un gran estado valenciano: el marquesado de Elche*, dins «Revista de Historia Moderna. Universidad de Alicante», 12 (1993), 227-246.

Només la primera part d'aquest estudi recau en el nostre temps. Hi trobem la llista dels titulars del marquesat des del moment en què s'extingí la raga del primer marquès, Gutierre de Cárdenas, a qui Isabel la Catòlica, en qualitat de reina consort, l'atorgà el 1481, alienant-lo de la Corona (227-228). La major font d'ingressos, coneguts per documentació d'Elx, AM, *Noticia circunstanciada de los pueblos del marquesado de Elche... i Cargas satisfechas con cargo a las rentas del duque de Arcos...*, en la segona meitat del segle XVIII, no eren pas els drets senyoriais, ans la participació en els delmes. Les sumes són reduïdes a quadre, tant per a Elx (230-231: 146.060 rals, 6 diners el 1751; 158.682 rals, 9 diners el 1765) com per a Crevillent (232: 145.895 rals, 10 diners, mitjana del quinquenni 1786-1790); a Elx les atencions vinculades al senyoriu pujaven entorn els 90.000 rals.— J. P. E. [10891

Ferran del CAMPO i JORDÀ, Sílvia LÓPEZ i GOYTISOLO, *Castells i viles fortificades dels ordes religioso-militars a l'Alt Empordà*, dins *Ordes religioso-militars*, 178-187.

Anàlisi arquitectònica de les fortaleses tant de l'orde del Temple (Castelló d'Empúries, Cabrera, Cadins), com del Sant Sepulcre (prop Peralada) i de Sant Joan de Jerusalem (Avinyonet, Castelló d'Empúries), que aplega algunes dades de la documentació ja publicada per estudiosos diversos (187), dades que són sintetitzades en les pàgines finals (185-187).— J. P. E. [10892]

Ernest ZARAGOZA PASCUAL, *Los agustinos en el Ampurdán*, dins «Revista Agustiniana», XXXV (1994), 805-860.

Les primeres pàgines apleguen notícies sobre els tres convents de fundació medieval: Torroella de Montgrí (805-807), Castelló d'Empúries (808-810) i Peralada (811), on trobem informació de cases i esglésies i dels frares més coneguts de cada convent; segueixen les pàgines dedicades als dos posteriors a la Contrareforma: Palamós (812-823: semblança de fra Basilio Cordero, transcrita del llibre de Jaime Jordán, *Historia de la Provincia de la Corona de Aragón de la... Orden de Ermitaños de... San Agustín*, València 1704: 815-818), i Sant Feliu de Guíxols, de curta i conflictiva vida per desavinences amb el Monestir Benedití, també transcrites de l'esmentat Jordán (824-826; 826-831; 831-839; 839-844; 844-858).— J. P. E. [10893]

Pere GUIFRE i RIBAS, *Universitats, fiscalitat de guerra i privilegiats. A propòsit d'algunes universitats empordaneses durant la Guerra de Secesió*, dins *Institucions Catalanes*, I, 561-572.

La legislació de les *Constitucions de Catalunya*, precisada en dictàmens de juristes, era taxativa quant a allò que la gent normal havia de proporcionar a les tropes; no cal dir que els oficials reials procuraren d'ampliar-ho; els parers d'uns i d'altres són conservats a Barcelona, BC, *Fulletons Bonsoms* (561-563); les sèries de *Protocolos notariales* de l'AH de Girona, procedents de poblacions diverses, fan conèixer la protesta davant notari pels abusos, les imposicions de censals que hagueren d'acceptar les universitats, concretades en les de la vila de Cadaqués entre el 1623 i el 1653 (568-569), i casos en què l'exèrcit francès del castell de Roses arribà al segrest de persones a fi d'extorsió (569-570). Com que segons una versió, les obligacions requeien no en persones concretes, sinó en béns, hom cercà tots els subterfugis a fi que aquests constessin pertànyer a persones exemptes (ciutadans honrats, familiars del Sant Ofici, alguns càrrecs públics, i eclesiàstics).— J. P. E. [10894]

Pablo de la FUENTE DE PABLO, *Notícia sobre un projecte de fortificació al litoral de l'Empordà durant el segle XVIII: la torre de Sant Miquel de Colera*, dins «Misc. Marquès», II, 651-665.

En apèndix, l'autor publica dos documents, dels anys 1773 i 1774, procedents de Simancas, Archivo General, *Guerra Moderna*, sobre el projecte fallit de fortificar la costa de Colera.— J. de P. [10895]

Pere IZQUIERDO i TUGAS, *El terme d'Eramprunyà, de la baixa romanitat al feudalisme. Una revisió crítica*, dins «Misc. Codina», 273-308.

A començaments de segle, Francesc de Bofarull i Sans dedicà un estudi al castell i baronia d'Eramprunyà, que segueix essent bàsic sobretot per al coneixement de la documentació medieval de l'ACA. Per la seva banda, l'autor es proposa una relectura de les fonts documentals a partir de l'anàlisi de les restes arqueològiques (273-274). De fet, presenta les fonts documentals: el *Llibre de la baronia d'Eramprunyà*, ara a Madrid, arxiu marquesal de Pozorrubio, secció d'Eramprunyà; el *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*; i els *Libri Antiquitatum Sedis Barcinone* (274-277); també els

jaciments arqueològics, on destaquen els de Santa Maria de Castelldefels, Santa Maria de Sales i Sant Pere de Gavà, perquè presenten indicis de permanència en l'hàbitat (277-287: assenyalen el tresoret de dirhams cordobesos trobat a la Cova de can Sadurní, de Begues, un dels quals, d'al-Hakem II, és al Museu de Gavà; la làpida de mitjan segle X de Rocabrúna; i el 'cippus' amb inscripció llatina de la rectoria de Castelldefels); també té en compte la toponímia, deduïble de la documentació de l'Alta Edat Mitjana, encara que per la multiplicitat de grafies i d'interpretacions, proporcioni dades poc segures (287-294). Després, les notícies ofertes pels tres camps esmentats són integrades dins una fitxa per a cada antropònim o topònim (296-298), cosa que permet de reconstruir la dinàmica de persones i de propietats i la formació de patrimonis, àdhuc concretant en croquis la localització de topònims entre el Llobregat i el Garraf (292-293) i la distribució de les unitats agrícoles entorn Eramprunyà, a la Vall de la Sentiu, el darrer terç del segle X (305).— J. P. E. [10896]

Manuel BONET I ESTRADÉ, *Un exemple d'arrendament de la Comanda de l'Espluga de Francolí a finals del segle XVII*, dins *Ordres religioso-militars*, 397-402.

Aquestes pàgines es basen en el contracte d'arrendament global dels rèdits per drets senyoriais de l'Espluga de Francolí el 1672, ara a l'ACA, *Gran Priorat de Catalunya*, arm. 15 (399, nota 6), dins un document més ampli, intitulat *Visita de millores de la Comanda de l'Espluga de Francolí*, completat amb documents de l'Espluga, Arxiu Històric Municipal; l'arrendador havia de pagar 1100 lliures barceloneses cada any per tot el conjunt de drets en qualsevol eventualitat, cent menys que dotze anys abans, però cinquanta més que els anys immediatament anteriors (400); també hi ha aplec de dades publicades per Joaquim Miret i Sans sobre allò que l'Espluga de Francolí representava dins el Gran Priorat Hospitaler de Catalunya (309-399).— J. P. E. [10897]

Albert COTS I CASTAÑÉ, *Els conflictes entre el comanador i els veïns de l'Espluga de Francolí en els segles XVIII i començaments del XIX: una aportació al seu estudi*, dins *Ordres religioso-militars*, 488-497.

L'anàlisi d'uns plets datats entre els anys 1737 i 1800 i conservats a l'ACA, *Gran Priorat de Catalunya*. Arm. 15, i *Reial Audiència. Processos civils*, ha conduït l'autor a la conclusió que, si durant la primera meitat del segle el punt discutit era la quantitat de les càrregues tributàries, cap al final era el fet de la càrrega en ella mateixa. També creu que s'havia format un partit contrari al reconeixement dels drets senyoriais, segurament per raons egoistes. Hi ha transcripció de fragments.— J. P. E. [10898]

Josep M. BERNILS I MACH, *El procés urbanístic de Figueres*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 27 (1994), 149-199.

[Atesa l'explosió urbanística general de les darreres dècades, és natural que la majoria d'aquestes pàgines s'ocupi del segle XX]. «Quant a les dades d'edificacions en els segles XVI, XVII, XVIII i XIX, s'han consultat els arxius de protocols notariais...» (199) i les aportacions d'altres autors. Així trobem resumides les dades tradicionals sobre la població abans de la *Carta de poblament* del 1267, atorgada per Jaume I (153); les notícies posteriors es basen en l'ADG, *Lletres episcopals* i en el *Llibre de privilegis de la vila de Figueres* (154-155) o en croquis com el de la parcel·lació del 1699 (158) o en els plànols del segle XVIII, realitzats per enginyers militars tant de l'Estat Espanyol com del Francès (160, 162, 163 i 166), en els quals és observable l'allargament del nucli seguint els diversos camins.— J. P. E. [10899]

Pablo de la FUENTE [DE PABLO], *El castell de Sant Ferran que no va ser*, dins «Revista de Girona»,

núm. 163 (març-abril 1994), 48-51.

La frontera d'Estat a la Jonquera amb el castell de Bellaguarda en mans de França, obligava a la construcció d'una nova fortalesa per a cas de defensa. Ultra el projecte de Juan Martín Zermeño, d'acord amb el qual fou construït el castell de Figueres, hi hagué el de Pedro de Lacuze, conegut a través dels seus *Primer reconocimiento para... una plaza fuerte en el Ampurdán*, i *Principios de fortificación*, publicat a Barcelona el 1772, de Simancas, Archivo General, *Guerra moderna*, lligalls 573 i 2995, i Madrid, Servicio Histórico Militar, *Aparici*, t. 55. Ací són exposats avantatges i inconvenients del pla Lacuze. L'explicació és il·lustrada amb tres plànols contemporanis.— J. P. E. [10900]

José EIXARCH FRASNO, *Forcall. Trabajos Históricos. 1966-1993*, Forcall, Ajuntament 1994, 564 pp.

Tal com deixa endevinar el títol, aquestes pàgines apleguen articles publicats entre aquelles dues dates. En la presentació que l'autor fa de l'aplec, ens informa que es tracta de col·laboracions en programes de Festa Major i en el butlletí local «Bisgargis», de les quals ha estat respectat el text «tal como se publicó en su día» (11). De fet, dins la seva brevetat, l'exposició de cada un dels temes es basa, dins el possible, en documentació de primera mà, tant de Barcelona, ACA, com de Morella, Arxiu Arxiprestal i Arxiu Notarial, i el Forcall, Arxius Municipal i Parroquial, i d'altres (554), amb freqüent i de vegades extensa, transcripció de fragments. Els articles, si el recompte és exacte, són vora quatre-cents (tres-cents noranta-set), i han estat aplegats en cent quatre grups (i dins cada grup per ordre cronològic d'aparició), els setanta-sis primers dels quals són dedicats a aspectes o moments diversos d'el Forcall i els altres als pobles de la comarca (Castellfort, Cincorres, la Mata, Ortells, Portell, Saranyana (la Todolella), la Todolella, Villorres i Sorita, 421-539). Assenyalem els capítols dedicats a la biografia i bibliografia de Gaspar Gil (260-262), a les sèries de l'Arxiu Parroquial d'el Forcall (277), a les *Ordinacions de les confraries de les aldees* (280-292), a Baltasar Fort, fundador de la Universitat de Manila el 1611 (360-368), als organistes amb les corresponents oposicions, que eren allora mestres de xiquets durant els segles XVII i XVIII (226-243), i el que narra la construcció d'un convent de dominicans, escola de l'ordre per a l'ensenyament de gramàtica, filosofia i teologia (293-308). D'entre les nombroses transcripcions, subratlem la de la *Concordia entre lo justicia i jurats de Forcall amb lo rector*, de l'any 1560, de Morella, Arxiu de Protocols notariais (330-333). El text és enriquit amb nombre d'il·lustracions, entre les quals no manquen reproduccions de pàgines,- J. P. E. [10901]

Marc-Aureli VILA i COMAPOSADA, *Fortià, un municipi empordanès. Notes geogràfiques*, dins «Treballs de la Societat Catalana de Geografia», IX (núm. 38) (desembre 1994), 147-171.

Entre aquestes notes hi ha l'observació relativa al clima de l'Empordà escrita el 1790 per Francisco de Zamora (153), les dades demogràfiques dels fogatges (157) i del *Cens de Floridablanca*, on consten 327 habitants (358). Hi ha bibliografia (368).— J. P. E. [10902]

Antonio BERENGUER GALINDO, *Un ejemplo para el estudio de los libros de confradías de oficios: La confradía de San Joseph de Fraga*, dins «Argensola. Revista de Ciencias Sociales del Instituto de Estudios Altoaragoneses», núm. 107 (1993), 235-249.

Tres són els llibres conservats [en l'Arxiu Parroquial?] de la «Confraria de sant Josep, de paletes i fusters», i dos d'ells recauen en el temps d'aquest anuari, car van del 1661 al 1765 (236). L'autor n'aprofita les dades per a conèixer les oscil·lacions en els preus de tres productes: seda, blat i oli (341-246); i transcriu les *Ordinacions que deven observar los cofrades... que son los oficios de carpinteros y albañiles de la ciudad de Fraga*, del 1707 (247-249).— J. P. E. [10903]

Antonio BERENGUER GALINDO, *Búsqueda de variaciones en la población fragatina a partir de fuentes indirectas*, dins «Argensola. Revista de Ciencias Sociales del Instituto de Estudios Altoaragoneses», núm. 108 (1994), 227-234.

No existeixen recomptes directes de població de Fraga a l'Edat Moderna; les fonts indirectes, pertanyents a l'Arxiu Municipal, ací emprades són: *Libro de apeo o catastro 1751*, el seu *Índice de personados* i tres plecs relatius al cadastre del 1786, ara inexistent o desconegut, destinats a terres, a pagaments i a cases (227-228). L'autor n'extreu notícies de cognoms que es mantenen o compareixen i desapareixen, amb vista a un estudi dels oficis dels contribuents. Un primer quadre permet de saber que aquests gairebé es doblaren entre el 1751 (580) i el 1786 (1.101). L'autor percep la tendència a l'endogàmia i la immigració (232-234).— J. P. E. [10904]

Jordi RIUS I JOVÉ, *Els molins hidràulics: una innovació tecnològica com a eina de treball i de dominació feudal*, dins «Quaderns de Vilaniu. Miscel·lània de l'Alt Camp», núm. 26 (novembre 1994), 77-88.

Aquestes pàgines contenen transcripció i comentari dels fragments textuais de la segona meitat del segle XII, relatius a molins localitzats prop el riu Francolí, procedents de documentació ja publicada (78-82). L'autor creu que mancaven les condicions objectives per a l'existència d'algun molí paperer en aquelles dates (84).— J. P. E. [10905]

Josep Miquel TOMÀS I ESTEBAN, *L'actitud davant la mort a la comarca del Montsià. La Galera del Pla (1734-1785)*, dins «Ramàs. Institut d'Estudis Comarcals del Montsià», 3 (agost 1994), 3-15.

Exposició de dades procedents de la Galera, Arxiu Parroquial, *Llibres de testaments*, *Llibres de defuncions* i *Llibre de la confraria del Roser*; els testaments estudiats són 230, corresponents als anys indicats en el títol; arribaven al 80% dels difunts, predominant les testadores amb el 51'52% (7). L'autor indica successivament allò que de les dites darreres voluntats hom pot deduir de la figura del marmessor (8), de les quantitats destinades a enterrament i funerals (9-10), dels encàrrecs de misses (10-11), dels rectors actuants i de les invocacions inicials, algunes de les quals són transcrites (12), i d'altres aspectes sociològics.— J. P. E. [10906]

Jaume VILAGINÉS, *Gallecs, notícies històriques*, dins «Notes. Centre d'Estudis Molletans», 8 (1994), 31-46.

Entre el començament del segle X i mitjan segle XI, la documentació barcelonina, sobretot la del *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, completada amb d'altra d'ACA, ACB i ADB, conté almenys trenta-tres esments de Gallecs o de persones o de propietats d'aquell terme; els dits documents són ací resumits (33-46), i llurs dades, sobretot les relatives a bases econòmiques, sintetitzades en les pàgines inicials. Hi ha croquis de la contrada (34).— J. P. E. [10907]

Joan GARCIA, Joan-Ramon GONZÀLEZ, Juli MARKALAIN, *La comanda templera de Gardeny*, dins *Ordres religiós-militars*, 154-166.

Estudi arquitectònic de l'edifici principal d'aquella comanda, en el qual els autors han tingut en compte la documentació relativa a la dita casa, que estudiosos diversos (J. Pleyan de Porta, Joaquim Miret i Sans, Josep Lladonosa i Pujol) han anat aportant durant el darrer segle, cosa que els permet d'oferir una síntesi històrica (156-160) i de reconstruir el croquis de les construccions (166).— J. P. E. [10908]

Dolors PIFARRÉ TORRES, *L'explotació dels béns territorials de la comanda templera de Gardeny de Lleida (segle XIII)*, dins *Ordres religioso-militars*, 111-116.

El *Capbreu* del 1214, ara a l'ACA, *Gran Priorat de Catalunya*, Armari 11, permet de conèixer les percepcions senyoriales de la dita casa, de les quals l'autora explica primer els conceptes com cafís, faneques, almuts i d'altres; després, la distribució geogràfica dels diversos tributs, la suma dels quals era: 251 cafissos, 106'5 faneques, 46'5 almuts, 10 lliures d'oli, 630 sous i 11 diners, i 231 gallines (116).— J. P. E. [10909]

Montserrat PAGÈS I PARETAS, *La Mare de Déu de Bruquers*, dins «Misc. Codina», 383-389.

Descrita i fotogràficament reproduïda la imatge, de Gavà (383-384), n'és resumida la narració de Narcís Camós sobre la seva troballa (384-383), i recordada la vinculació amb la raguèlia dels Marc [on manca referència a la reconstrucció de la família realitzada per Josep Hernando en aquestes pàgines d'ATCA, XII (1993), 305-314]; el Marc més relacionat amb la capella i àdhuc amb la imatge sembla ésser Jaume Marc II, documentat a l'ADB, *Gratiarum*, com a receptor d'un permís episcopal de construir dos altars, un d'ells dedicat a la Mare de Déu (387). La imatge podria ésser obra de Pere Oller (387-388).— J. P. E. [10910]

Manel ALONSO I FIGUERES, *Pagesos i minaires a Gavà*, dins «Misc. Codina», 117-144.

Aquestes pàgines posen marc general al tema de les mines a Gavà, en relació al qual les pàgines 134-138 apleguen notícies diverses entre els anys 1000 i 1800, derivades de documents ja publicats. A darreries del segle XVIII, la importància de les antigues mines de ferro fou substituïda per la d'aigües minerals, a les quals foren dedicades almenys dues publicacions: Antonio Menéndez de San Pedro, *Memoria y breve descripción de las aguas minerales de la fuente Grogga y de Gavà...*, Manresa, Ignasi Abadal 1790; i Francesc Santpons, *Análisis de las aguas minerales de Gavà...*, Barcelona, Vda. Piferter 1792.— J. P. E. [10911]

Santiago LA PARRA LÓPEZ, *Els Borja, ducs de Gandia*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 17 (1994 = *Els Borja*), 11-28.

Resum de la trajectòria secular realitzada per la família Borja des del moment en què el 1485 compraren el ducat de Gandia amb diners proporcionats per Alexandre VI, i Ferran II, el Catòlic, els elevava a la categoria de ducs, fins als anys foscs del segle XVII després de l'expulsió dels moriscs. La síntesi es basa tant en publicacions de l'autor i d'altri, com en documentació de Gandia, AM, B-18, de Madrid, AHN, *Osuna*, i de Simancas, AG, *Estado*. Són subratllades la bona administració de la primera duquessa vídua, Marfa Enríquez, la relació del futur sant Francesc de Borja amb Carles V i la doble fundació del col·legi de Gandia, que al cap de poc seria elevat a Universitat en mans dels jesuïtes, i del convent dominicà de Llombai (25). Al cap de poc arribaria la posta (26-28: [cf. el resum del llibre de l'autor sobre aquest punt, dins ATCA, XIII (1994), 506-507, núm. 9051]).— J. P. E. [10912]

Enric MIRAMBELL BELLOC, *Aportació a la història del notariat gironí*, dins *Actes Història Notariat*, 699-712.

Aplec de dades recollides en l'AMG, *Llibre verd*, *Llibre vermell*, *Llibre groc*; en els *Manuals de consells* i en la documentació conservada en un lligall específic. Els documents són datats entre el 1311 (aranzels) i el 1793 (declaració reial que els fills de notaris poden ésser membres dels Ordres Militars); entre aquestes dues dates trobem normativa del 1512 sobre aprenentatge previ a l'examen de l'aspirant a notari; també som informats que els darrers temps el Col·legi es regia

per unes ordinations del 1772 (710); però el fet més vistós és el plet del 1724 amb el qual el Col·legi de Notaris defensava davant la Reial Audiència la seva independència dels jurats de la Ciutat (703-707).— J. P. E. [10913]

Maria Àngels ADROER I PELLICER, Josep MATAS I BALAGUER, *Sobre la propietat i la regència de les notaries a la demarcació de Girona*, dins *Actes Història Notariat*, 493-514.

Les observacions publicades en aquestes notes van del segle XIII al XIX i esbrinen «alguns aspectes del règim de propietat de les notaries corresponents als actuals partits judicials de la Bisbal, Figueres i Girona» (493) i es basen en l'escorcoll dels registres notariais de quaranta-cinc poblacions, ara a l'AH de Girona: Albons, Amer, l'Armentera-l'Escala, Banyoles, Bàscara, Begur, la Bisbal, Caldes-Llagostera, Calonge, Cassà de la Selva, Castelló d'Empúries, Colomers, Cornellà, Corçà, Cruïlles, Esponellà, Figueres, Fitor, Garriguella, Girona, Lladó, Llençà, Llers, Monells, Navata, Palafrugell, Pals, la Pera, Peralada, Peratallada, Púbol, Sant Cebrià de Lledó, Santa Pellaia, Sant Esteve de Guialbes, Sant Feliu de Guíxols, Sant Iscle, Sant Llorenç de la Muga, Sant Pere Pescador, Sant Quirze de Colera, Sant Sadurní de l'Heura, Siurana, Terrades, Ullà, Ullastret, Vall d'Aro i Verges. Els autors s'interessen a exposar la relació entre domini directe i domini útil en les notaries; en les de senyoriu reial, el domini útil (de vegades concedit a les universitats) era més consistent; menys, en canvi, en les de senyoriu baronial (494-495), car els barons es reservaven mecanismes de control, començant pel nomenament del notari (o regent: 511), i la propietat dels registres (496). Les pàgines següents reflecteixen les variants concretes de relació entre els dos dominis en les diverses poblacions, i alguns dels problemes com el de la vinculació d'una notaria a una població determinada o l'intrusisme.— J. P. E. [10914]

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Confraries medievals del bisbat de Girona*, dins «Misc. Marquès», II, 335-375.

L'autor estudia el fenomen religiós de les confraries a base de documentació de Girona, AD., des del segle XI fins al lliendar del segle XVI, prometent per a més endavant un estudi de les confraries d'època moderna. És el primer estudi d'aquest gènere en l'àmbit diocesà gironí i Marquès assenyala la varietat de les formes de constitució i organització d'aquests grups devocionals, que durant el període esmentat arriben a cent quaranta-vuit. En apèndix, l'autor publica les *Ordinacions* de la confraria de sant Narcís, de l'església de Sant Feliu de Girona, del 1307; les de la confraria de sant Sebastià, de Mollet, del 1348; i el document d'institució de la de santa Bàrbara i les Onze Mil Verges, de Pontós, del 1347.— J. de P. [10915]

Antoni PLADEVALL I FONT, *Arnau i Bertran de Mont-rodon, dos grans bisbes gironins del segle XIV*, dins «Misc. Marquès», II, 395-425.

Dins el desplaçament de dues petites biografies sobre aquests dos bisbes gironins, construïdes sobre documents ja editats, l'autor publica un extret o traducció d'un instrument contingut en un volum de 1691, propietat dels Mont-rodon actuals, referent a una donació de relíquies efectuada l'any 1343 per Arnau de Montrodon.— J. de P. [10916]

Lluís PRATS, *El sepulcre de Bernat de Pau, obispo de Girona (1436-1457)*, dins «Misc. Marquès», I, 453-479.

L'autor estudia breument la personalitat de Bernat de Pau i la construcció de la capella que havia de contenir el seu sepulcre, així com la dotació de la mateixa; analitza el sepulcre des del punt de vista iconogràfic, identifica fonts i tallers que hi van contribuir, i remata l'article amb

nou fotografies del monument funerari. El treball conté referències i citacions del *Llibre d'obra* i del *Manual de beneficis* de Girona, Arxiu Capitular, i de les *Visites pastorals* i del *Llibre de dotaties*, també de Girona, Arxiu Diocesà [amb errors de transcripció].— J. de P. [10917]

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Sis-cents pidolaires (1368-1540). Captius, esclaus i peregrins* (sic), dins «Estudis del Baix Empordà», 13 (1994), 137-165.

El 1368, amb el títol de *Requisitòries*, s'encetava a la cancelleria episcopal de Girona una nova sèrie, dedicada a permisos d'acaptar, que duraria dos segles. L'autor presenta tres quadres, en els quals són quantificades les diverses qualificacions dels receptors de les dites llicències entre el 1367 i el 1499, la pertanyença dels captius afavorits a poblacions del bisbat de Girona entre el 1367 i el 1540, i les poblacions sarraïnes on es trobaven els captius, amb clar predomini de Bugia (55 d'entre 112) (138-142); també subratlla alguns elements, com el preu, dels esclaus (143) i d'altres categories (mutilats, malalts, víctimes de catàstrofes, pelegrins i conversos) (144-145). L'apèndix fa llista de les llicències concedides a persones particulars (no a institucions), amb indicació de nom, procedència, raó del permís d'acaptar i referència arxivística (146-165).— J. P. E. [10918]

Meritxell VINAIXA I PLANAS, *Pere Ponç de Vic, efímer organista de la Seu de Girona el 1473*, dins «Misc. Marquès», II, 457-460.

Citant la sèrie *Resolucions* de Girona, AC, l'autora documenta la fugaç aparició a la seu gironina de l'organista Pere Ponç, que substituï temporalment Gerald o Guerau Puig, fins que es féu fonedís sense atendre als compromisos contrets amb el capítol.— J. P. E. [10919]

Narcís CASTELLS I CALZADA, *L'evolució de la població de la ciutat de Girona durant el segle XVI*, dins «Misc. Marquès», II, 81-112.

L'autor intenta de precisar l'evolució de la població de Girona des del 1462 al 1572 utilitzant tota la documentació disponible als arxius gironins, que és rica (conté fins a vuintanta-nou recomptes de població), però que cal analitzar amb sentit crític. Els documents estudiats són un cens del 1462 (ja publicat per Santiago Sobrequés i Vidal), les talles del 1462, 1473, 1474, 1475, 1477, 1478, 1485, els focs de 1491 i 1496, les talles del 1493, 1496, 1497, 1498, 1500, 1503, 1504, 1505, 1507, el fogatge del 1513, tres documents parcials del 1516, talla del 1517, nominacions de 1519 i 1523 [aquesta inconclusa], talles de 1523, 1524, 1525, 1526, fogatges de 1528 i 1533, talles de 1534, 1535, 1536, 1537, 1538, 1541, 1543, 1548-1549, fogatges de 1547-1559 i 1564-1572. Tots aquests documents són de Girona, Arxiu Històric de la Ciutat i, per tant, no comprenen les persones eclesiàstiques. L'article és enriquit amb set quadres, on són resumides les dades extretes de la documentació, i amb un quadre de la corba poblacional del període estudiat.— J. de P. [10920]

Pere FREIXES I CAMPS, *Documents per a l'art renaixentista català. L'orfebreria a Girona de 1500 a 1550*, dins «Misc. Marquès», I, 563-579.

L'autor transcriu ací cinc documents del segle XVI, provinents de Girona, AH, i relatius als argenters gironins Antoni Coll, Joan Grau Coromines, Andreu [...], Guerau Gonech i Salvador Canals. En apèndix dóna un regest d'argenters actius a Girona durant el dit segle, a base de treballs d'altri i de notícies de l'arxiu esmentat.— J. de P. [10921]

Catalina BUEZO, «Festejos y máscaras en honor de San Ignacio de Loyola en el siglo XVII», dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», CXC (1993), 313-325.

Girona se sumà a les celebracions de la canonització de sants jesuïtes i fou publicada crònica de les dites festes: Francisco Ruiz, *Relación de las fiestas que hizo el Colegio de la Compañía de Jesús de Girona, en la canonización de su patriarca San Ignacio... Con el torneo poético mantenido i premiado por Don Martín de Agullana...*, Barcelona, Sebastià i Jaume Matevat 1623. N'és assenyalat exemplar a Madrid, BN 2/64.205 (323-324).— J. P. E. [10922]

Juan Miguel MUÑOZ, *Les reformes hidràuliques al Ter i les fortificacions de Girona (1715-1746)*, dins «Revista de Girona», núm. 164 (maig-juny 1994), 48-53.

L'autor avisa en nota que, per les característiques de la publicació, no li ha estat possible d'afegir les notes demostratives de l'exposició; en el seu decurs, però, transcriu nombre de fragments de la documentació original. Les riuades dels rius gironins també afectaven el sistema militar defensiu de la ciutat, i per això sorgiren projectes de solucionar-ne els efectes. La primera obra fou una presa, amunt del dic provisional, davant Figuerola; també l'Onyar demanava d'ésser regulat; i així el 1736 hom es plantejava una solució global i constituí una Junta de Reales Obras de Girona; per una resposta al Ministeri de la Guerra són conegudes tant les fonts d'ingressos com les sortides de la 'Taula de Comuns Dipòsits' de Girona; el 1737 hom empenia «un ambiciós projecte... adreçat a controlar les aigües dels tres rius i del torrent de Galligants, que circumdaven la ciutat» (51): canalització de l'Onyar des de Montjuïc a la confluència amb el Ter, solidificació dels marges del Ter, nou llit per al Ter i canalització del Güell en el tram final. Les obres, començades a mitjan abril 1741, resultaren desfetes per riuades successives, sobretot les dels darrers dies de desembre 1742. La manca de diners deixà les coses tal com estaven.— J. P. E. [10923]

Narcís FIGUERAS I CAPDEVILA, *Els estudis clàssics a Girona. L'erudició, el mestratge i la projecció*, dins «Revista de Girona», núm. 163 (març-abril 1994), 80-85.

Aquestes pàgines són atentes als dits estudis en els dos darrers segles, però s'enceten amb el record de l'obra de tres gironins del segle XVIII: Mateu Eimeric, Francesc Xavier Dorca i Cirus Valls i Geli (80-81).— J. P. E. [10924]

Isabel SEGARRA I ANÓN, Guadalupe GALO BARDES I MARTÍ, *Pergamins reials de Guimerà*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 6 (1994), 35-55.

Els dits pergamins són dos, un d'Alfons dit el Magnànim, del 1417, i l'altre de l'emperador Carles d'Àustria, del 1525, traslladant el dia del mercat setmanal, del dimecres al dimarts, i el de la fira i 'retorn' de començaments d'agost als darrers dies de gener i els dos primers de febrer (de sant Vicenç màrtir a la Cendelera). Els dos pergamins són reproduïts en fotografia, transcrits, traduïts i analitzats diplomàticament.— J. P. E. [10925]

Valentí GUAL I VILÀ, *Notes sobre l'evolució de la mortalitat al segle XV: els casos de Guimerà i Sant Martí de Maldà*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 6 (1994), 57-69.

La base de l'estudi és constituïda pels obituaris del segle XV d'ambdues poblacions, ara conservats a Tarragona, AHA, en les seccions corresponents a cada un dels pobles esmentats; les dades que proporcionen són sintetitzades en quadres sinòptics, tant per a la mortalitat en general, com en particular per a l'adults (66-69). A Guimerà, entre el 1441 i el 1498, quan els difunts eren un promig anyal de vuit, baixaren a un el 1473, però pujaren a trenta-vuit el 1495; a Sant

Martí de Maldà, amb una mitjana anyal d'uns quatre òbits entre el 1473 i el 1492, els anys 1474, 1475 i el 1479 no en tingueren cap, però, en canvi, el 1476 foren onze, als quals s'han d'afegir vint-i-quatre albat; també el 1488 foren onze.— J. P. E. [10926]

Josefina CUBELLS I LLORENS, *Martí de Lihori de l'Orde de l'Hospital i el municipi d'Horta de Sant Joan*, dins *Ordres religioso-militars*, 335-338.

El 1391 el castell d'Amposta, Martí de Lihori, arrendava d'Avinyó estant, els drets de la sisena d'Horta de Sant Joan a un mercader de Tortosa; l'operació deixà cinc documents notariais, a Tarragona, Arxiu Històric, *Protocols notariais. Tortosa*, ací resumits també en allò que afectava les relacions entre senyoria i població, poc satisfeta de la forma com s'havia realitzat l'arrendament.— J. P. E. [10927]

Xavier MORENO I JULIÀ, *Aproximació a l'estructura de la propietat agrària a l'Hospitalet de Llobregat l'any 1737*, dins «Misc. Codina», 325-344.

La base de l'estudi és constituït pel *Cadastré del 1737*, per la banda de l'Hospitalet, i per unes clades relatives a una recanació del Pla de Barcelona del 1723 [de cap dels dos documents no és indicada la referència arxivística]. L'estudi té en compte tant les quantitats de terra, de conreu o de secà, posseïdes pels respectius propietaris, agrupats en quatre categories, com la qualitat de la terra i la conseqüent gravació fiscal. Els resultats són concretats en dotze quadres sinòptics.— J. P. E. [10928]

Josep CANAL, Carles FOCHS, M. Mercè HOMS, *La Vall d'Hostoles en el segle XV*, dins «Annals 1994. Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca», 69-88.

La pagesia encetava el segle XV amb dues greus preocupacions: alliberar-se de la jurisdicció senyorial i enfranquir-se del lligam personal al mas; el primer, malgrat les indecisions del poder reial durant pràcticament tot el segle, sobretot amb motiu de la celebració de Corts, en què el rei s'havia d'ajupir a les exigències del braç dels senyors, nobles i cavallers, resultava solucionat pel privilegi reial del 1419, que elevava la Vall d'Hostoles a universitat; el segon, per la sentència arbitral de Guadalupe; entremig, els problemes s'entortolligaren amb la Guerra contra Joan II, amb les activitats de Francesc de Verntallat i amb les tensions socials que ho acompanyaren. Remarquem la indicació de fons documentals en sèries diverses d'ACA, *Reial Patrimoni, Gratiarium, Batllia reial i Canc., reg.*; de Sant Feliu de Pallerols, Arxiu Parroquial, *Llibres de privilegis reials de la Vall d'Hostoles*; i de Girona, ADG, *Capbreus de l'abat d'Amer*. Hi ha reproducció d'un document de Martí l'Humà, d'Olot, AHC (74); i croquis de la vila fortificada de Sant Feliu de Pallerols (85).— J. P. E. [10929]

Joan CRUZ I RODRÍGUEZ, *Notaris i escrivans a Igualada: una aproximació a la seva història*, dins *Actes Història Notariat*, 549-557.

Primer estudi sobre el tema, que n'ofereix una visió de conjunt, basat en la documentació aplegada en l'Arxiu Parroquial de Santa Maria d'Igualada a començament del segle XIX amb motiu d'un plet entorn la titularitat de la notaria, del rector de la vila. L'acord del 1234 entre l'abat de Sant Cugat i el rei pel condomini de la vila no afectà la titularitat de la notaria, però des d'aleshores el rector fou 'notari pel senyor rei'; de fet, la notaria era portada per un regent en nom del rector-notari; el 1683 era establerta per seixanta lliures anyals. És publicat en apèndix un formulari, on són donades literalment les fórmules de la signatura del notari i del regent i altres indicacions per a la redacció de documents (557).— J. P. E. [10930]

Joan CRUZ I RODRÍGUEZ, *Batlles i oligarquies urbanes (Igualada, 1400-1419)*, dins *Institucions Catalanes*, I, 393-399.

Efectuat un escorcoll sistemàtic dels vuit volums dels *Libri universitatis*, corresponents als dos primers decennis del segle XV, ara a Igualada, AHC, l'autor arriba a la conclusió que la batllia reial canviava sovint de detentor, no tant la de Sant Cugat del Vallès; i que si aquest era una de les persones socialment més encimbellades, el reial podia ésser un fadrí de casa bona; que el càrrec de batlle reial fou unit al de sots-veguer; i que anà caient sota l'influx de les autoritats municipals.— J. P. E. [10931]

Olivier POISSON, «Rien. Rien.» *L'église Saint-Sauveur de Casanoves et son décor peint*, dins «Travaux Durliat», 261-283.

Sant Salvador de Casanoves, dins el terme d'Illa, ha estat objecte d'expoliació de pintures murals descobertes per Marcel Durliat el 1953 (cf. 278); alguns fragments han restat 'in situ'; hi ha paraules o fragments (IUDA, -DREA, IACOBUS) que permeten de saber que la paret sota l'absis tenia els dotze apòstols; també hi eren figurats els quatre evangelistes; s'han conservat la inscripció relativa a Mateu: MATEUS NATUM DE VIRGINE PREDICAT AGNUM (269), el nom de MARCUS i part del de -NNES i d'altres de no desxifrats (270). Les representacions manifesten influència dels *Beatus* (275-276). Les pintures serien de la primera meitat del segle XII i llur realització seria la de 'manuscrit lineal' (277). La inscripció de Mateu també es troba a Sant Martí de Fenollar (Maurellàs), completada allí per les dels altres evangelistes, que són del *Carmen paschale* de Seduli [hom substituït, doncs, en ambdós llocs almenys, el vers d'aquest: «Hoc Matheus agens hominem generaliter implet», per l'actual].— J. P. E. [10932]

David GUASCH I DALMAU, *La Comanda de la Joncosa de Montmell*, dins *Ordres religioso-militars*, 117-120.

L'autor resumeix la «ben poca documentació» (120), que els arxius barcelonins proporcionen sobre aquella masada del Temple: comandadors i algun establiment; són d'ACA, *Armari 17 de Vilafranca del Penedès* i *Comuns. Calaix 12*; ACB, *Libri Antiquitatum*, IV; i ADB, *Mensa Episcopalis. Títol XVI*.— J. P. E. [10933]

Armand de FLUVIÀ I ESCORSA, *Genealogia de la família Puiggener: de pagesos de Jorba a marquesos de Barcelona*, dins «Misc. Martí», 257-263.

A base del *Fons Castellodorius*, de l'Arxiu Nacional de Catalunya, l'autor reconstrueix les successives generacions d'aquella raguèlia, que entre el final del segle XV i el del XVIII, saltà de pagesos a mercaders, després a ciutadans honorats i finalment a nobles entre el final del segle XV i el del XVIII.— J. P. E. [10934]

Jordi BOIX POCIELLO, *Els Ordres religioso-militars a la franja de Ponent*, dins *Ordres religioso-militars*, 200-214.

L'autor comença recordant la moda del pelegrinatge a Jerusalem que s'hauria estès per Europa entorn de l'any 1000 i del qual els urgellencs haurien estat els capdavanters a Catalunya (llista de pelegrins a Jerusalem documentats entre 1024 i 1106: 201 [però el 972 consta en el *Diplomatari de la Catedral de Barcelona*, 300-301 —cf. la primera recensió d'aquest volum— que un vallesà morí a Jerusalem, que no anava sol i que els seus companys portaren la notícia a Barcelona en un mes); al cap de poc, aquella dèria incidia en el moviment de les croades i en la 'Militia Christi'. Resumides algunes notícies relatives a templers (203-205) i a hospitalers (205-206) en les terres

de Lleida, l'autor posa atenció en els esdeveniments de constitució, base econòmica i vida de la comanda hospitalera de Siscar, coneguts per la documentació d'ACA, *Sant Joan de Jerusalem*, arm. 2, d'on en són transcrits cinc, datats entre el 1152 i el 1280 (210-214).— J. P. E. [10935]

Caterina ARGILÉS I ALUJA, *El rellotge medieval de la Seu Vella de Lleida*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 14-15 (1993-1994), 259-273.

La sèrie de Llibres d'obra de Lleida, Arxiu de la Catedral, corresponents als anys 1358-1500, han proporcionat nombre de notícies sobre la col·locació d'un rellotge a la torre de la Seu Vella de Lleida, que l'autora mira d'emmarcar dins els processos de construcció i funcionament dels rellotges medievals. Després d'unes primeres provatures, els pagaments per a la fabricació i col·locació i arranjaments del que podríem anomenar rellotge definitiu s'acumulen entre els darrers anys del segle XIV i el 1420; les anotacions corresponents són sovint transcrites en nota. En apèndix també ho són els *Capítols convinguts entre els canonges de la catedral de Lleida i mestre Mateu, alemany*, de Lleida, ACLI, *Recollectum* 5 (271), del 1406 (266). Hi ha tres fotografies de maquinària de rellotges, dues de les quals corresponen a darreries del segle XV; l'altra a darreries del segle XVIII (272-273).— J. P. E. [10936]

Prim BERTRAN I ROIGÉ, *Sobre els inicis d'una institució benèfica baixmedieval: l'Hospital de Santa Maria de la ciutat de Lleida (1435-1519)*, dins «Universitas Tarraconensis», X (1991 [1992] = Homenatge al professor Francesc Cortiella i Òdena), 33-53.

L'autor ha recercat i presenta en aquestes pàgines, amb transcripció dels corresponents paràgrafs, les successives decisions tant de la Peria com del Capítol de la Seu en relació a la fundació i a les dificultats durant la construcció de l'Hospital de Lleida, que unificava els anteriors, i consten en els respectius arxius de la Paeria, *Consells Generals*, i de la Catedral, *Resolucions Capitulars* entre les dates indicades en el títol [cal afegir-hi les butlles relatives al mateix tema, publicades en la secció de Notes i Documents d'aquest volum, *Documentació papal relativa als Països Catalans en quatre registres del s. XV de l'Archivio Segreto Vaticano*].— J. P. E. [10938]

Antoni PASSOLA TEJEDOR, *Contra abusos y corrupciones. La limitación de poderes en la magistratura municipal leridana*, dins *Instituciones Catalanes*, I, 437-446.

L'autor, basat en Lleida, AM, *Consell General*, i en ACA, *Canc. reg.*, ressegueix el camí que, en virtut de la insaculació atorgada el 1499, conduí del predomini absolut de la Mà Major (demostrable en els decenniis anteriors: 440, nota 11, on eren possibles clares formes de corrupció, 441, nota 14), a l'entrada de les altres dues en la Paeria el 1509 (442), cosa que llevà capacitat decisòria a la Mà Major sola, a la creació de la matrícula de Mercaders i Ciutadans el 1591, que encara lligava més les mans dels paers a l'hora d'insacular, i, el 1685, a la publicitat en la insaculació, que havia d'ésser feta en Consell General (445). Els paers s'acostaven així a ésser uns simples administradors (445-446).— J. P. E. [10939]

Maria José VILALTA I ESCOBAR, *Tradicció, civisme i moralitat pública a la Lleida del segle XVI. Les Ordinacions municipals de 1559*, dins *Instituciones Catalanes*, II, 357-365.

El 7 d'abril del 1559 fou publicat el *Llibre d'ordinacions de la Ciutat de Lleida*, ara a AM, *Manuscripts*, 13. L'autora se les mira a contrallum a fi de descobrir-hi «els valors que conformaven la vida diària dels lleidetans del cinc-cents, llurs reaccions, resistències i progressives adaptacions...» (259); serien els de «seny, sabiduria i temor de Déu», el control del mercat, la definició de noves pautes de convivència i la vigilància dels oficis i el treball (359-364). Hi ha transcripció de fragments textuais.— J. P. E. [10940]

Elia GONZÁLBEB ESTEVE, *Administración del marquesado de Llobai tras la 'Nueva Planta'*, dins «Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante», 12 (1993), 185-206.

Després de la repoblació posterior a l'expulsió dels moriscs, una de les poblacions del marquesat, Catadau, tingué la seva *Carta de població* i les consegüents *Ordinacions* per al bon regiment i govern; després del *Decret de Nova Planta*, l'autoritat revertí en el marquès, qui el 1725 encarregà un judici de residència, conseqüència del qual foren unes *Normas para el buen gobierno del marquesado* (188), ací resumides de Madrid, AHN, *Osuna*, lligalls diversos; les seves prescripcions començaven per la mateixa casa de la vila, i per les reunions del consell, obligant que els regidors anessin honestament vestits (189: «se juntan con paños menores, que incitan vascosidad al que político los mira»); restringia dràsticament les competències de l'alcalde, fins al punt que hi hagué plet el 1731 (190-191); les funcions del mostassaf eren les mateixes que abans, només que el nom era un altre, el d'almotacén' (192); uns quants anys més tard, un altre governador, Francesc Benlloc, filaria molt prim en concretar les atribucions dels diferents càrrecs (193-194); també les del governador del marquesat eren semblants a les de l'antic Procurador General; en el pla municipal, en alguns aspectes del govern local hi hauria hagut «cierta continuidad» (194) abans i després de la *Nova Planta*. En el capítol de serveis municipals, hom demanava més eficàcia i desinterès a favor del bé públic i alhora més consciència en el pagament dels impostos (197-199). Hi ha llista dels governadors del marquesat el segle XVIII (196).— J. P. E. [10941

Agustí M. VILÀ, *La participació del rerapais en el comerç marítim de la Selva. Notes sobre el port de Lloret de Mar*, dins «Quaderns de la Selva», 7 (1994), 165-170.

L'autor aplega en els arxius de Mataró, AM, *Escrivania de Marina*, i de Barcelona, ACA, *Notaria de Mataró*, i AHPB, notaris diversos, notícies del darrer quart del segle XVIII relatives a la constitució de societats navilieres, de les quals fa constar nominalment els parçoners de pobles de la Selva (266-267); també aplega l'anotació de Francisco de Zamora, segons la qual a Lloret hi havia el 1790 dotze mestres boters, que utilitzaven la fusta dels boscos locals (169).— J. P. E. [10942

David ABULAFIA, *A Mediterranean Emporium. The Catalan Kingdom of Majorca*, Cambridge, University Press 1994, XXIV i 294 pp.

Objectiu d'aquest estudi: veure amb quin grau de coherència funcionà aquell Regne, en especial en tant que cruïlla de camins comercials entre Europa i l'Àfrica (XI). Un primer capítol és presentació del reialme, tant en la seva realitat física com històrica (3-19). El segon s'intitula *El reialme i els seus historiadors*; hi són presentades tant publicacions de fora Mallorca (21-24), com de Mallorca, Menorca i el Rosselló (25-26), i les *Cròniques* (27); també els fons arxivístics, tan rics com els catalans (28-29), les aportacions recents dels Congressos de la Corona d'Aragó (29-32), en particular sobre el fet de la reintegració a la Confederació Catalano-Aragonesa (33). El capítol terç s'encara amb el problema constitucional: a Montpeller la complicació de jurisdiccions entre el bisbe de Meguelona, el rei de Mallorca i les aspiracions del rei de França, portà la ciutat a les mans d'aquest; en les altres terres, el xoc entre la voluntat de sobirania (atiada pels juristes, per als quals un rei no podia ésser sotmès a un altre) d'una banda i la d'exigència d'obediència, traduïda en esquemes feudals, per l'altra, fou constant font de tensió i àdhuc de guerra; de més a més, les terres del Regne de Mallorca eren vistes com a zona de seguretat tant per al regne de França com per a la Corona Catalano-Aragonesa (34-55). Els capítols següents són dedicats respectivament a *Un regne i tres religions: els musulmans* (56-74), i *Els jueus* (75-99). La segona part porta el títol: *La cruïlla de camins de la Mediterrània* i consta dels següents capítols: el creixement del comerç a Ciutat de Mallorca (103-128); *El comerç durant els anys de les Vespres* (amb una taula dels vaixells que reberen llicència de salpar del port de Mallorca i de llur destí el 1284: 142-143) (129-149); *Vers la integració*

econòmica: començaments del segle XIV (150-164); El comerç del regne autònom en les dues darreres dècades (165-187); De la Mediterrània a l'Atlàntic (188-215); i La reconstrucció de l'economia mallorquina, 1343-1500 (216-231). La conclusió subratlla la inhabilitat dels reis de Mallorca a conservar la independència d'unes terres que posseïen una posició de primer ordre en el comerç internacional (232-234). És publicada en el primer apèndix, sobre Mallorca i Sardenya, la *Donatio facta per dominum Jacobum infanti Jacobo de Regno Sardinie*, de l'any 1267, de París, Archives Nationales, *Chambre des comptes*; i la *Carta de franquesa que l senyor rey en Jacme d'Aragó atorga als homes de Perpinyà e d'altres lochs en la vila (!: illa) de Cerdanya (235-252)*; en el segon: part de l'enquesta de Montpeller 1338-1339, de Montpeller, Archives Municipales, *Grand Chartier. Armoire A, Cassete XII (253-263)*. Les pàgines 164-166 indiquen les fonts manuscrites, en les quals s'ha basat la investigació: Montpeller, Archives Départementales, Archives Municipales; París, Archives Nationales i BN; Perpinyà, Archives Départementales; Prato, Archivio di Stato, *Fondo Datini*; Genova, Archivio di Stato, *Cartolare Notarile*; Ciutat de Mallorca, Arxiu Capitular; i ARM; Londres, British Library i Public Record Office (264-266) [manca totalment l'indispensable ACA]; segueix la bibliografia 266-283; i la Taula onomàstica (284-292).— J. P. E. [10943]

Reis FONTANALS, *Gestió d'un sistema hidràulic i interferències des d'un poder exterior. El cas de la Sèquia de la Vila (Ciutat de Mallorca), als segles XIII i XIV*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 18 (1994 = *Conquesta i organització feudal de Mallorca*), 337-346.

L'autora estableix el principi que almenys en la corona catalano-aragonesa no hi ha cap estructura de regadiu d'alguna envergadura aliena a l'acció de la monarquia o dels senyors jurisdiccionals (338). De fet, a Ciutat de Mallorca, la Sèquia de la Vila, heretada dels sarraïns, després de la conquesta pel creixement de la població fou objecte de concessions descontrolades i de tota mena d'abusos particulars. La situació, insostenible a darreries del segle XIV, obligà a una revisió a fons des del 1381, coneguda pel *Còdex Sagarriga* de l'ARM, on consten cinquanta-cinc concessions d'ús d'aigua de la dita sèquia des de l'endemà de la conquesta fins a aquella data (342-344), en les quals predominen les dels anys 1350-1360 (345); també consta que se'n regaven més de mil quarterades (345). La sentència del governador Sagarriga «resultà força esquivada» (345).— J. P. E. [10944]

Plàcid PÉREZ I PASTOR, *El feu de Guillem de Torrella i la cavalleria de Guillem Sacosta (segles XIII i XIV)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», L (1994), 69-96.

Un dels magnats que col·laboraren en la reconquesta de Mallorca, Guillem de Cabanelles, bisbe de Girona, nomenà el seu nebot, Guillem de Torrella, procurador seu en els béns que li havien correspost a l'illa i li'n donà alguns en feu (71-72). Ací són recordades les principals vicissituds de la raguèlia (arbre: 79), que un segle més tard acabaria prop de la misèria, després que un dels hereus morís sense descendència, cavaller de ventura a Fes el 1312 (77-78). La documentació de base és a Girona, Arxiu Diocesà, *Vestuari*, i a Ciutat de Mallorca, ARM, *Reial Patrimoni, Fons Torrella* i d'altres (ERC, LR); d'aquestes darreres sèries són els cinc documents, relatius a béns i a transaccions, transcrits sencers, entre els quals hi ha l'inventari dels béns trobats a Fes, mort Arnau de Torrella (89-94). Hi ha bibliografia (87-88).— J. P. E. [10945]

Pere de MONTANER, *Els orígens de l'aristocràcia vella mallorquina. Un estat de la qüestió*, dins «Afers. Fulls de Recerca i Pensament», 18 (1994 = *Conquesta i organització feudal de Mallorca*), 405-425.

Contra la idea que a Mallorca no hi hagué aristocràcia abans del segle XVI, l'autor es proposa de fer «un lleuger estat de la qüestió dels orígens de l'aristocràcia mallorquina» (406), a base de

dades d'arxius diversos (405, nota), seguint el treball de Josep Ramis d'Ayreflor i Sureda i de Jaume Cirera i Prim (411). Recorda que ningú no pot dubtar dels orígens genealògics dels Rocabertí, dels Torrella o dels Santmartí (408-410) i, per la seva banda, aplega algunes notícies anteriors al segle XVI dels llinatges Nunís, Burguet, Espanyol, Torroella, Vida, Santjoan, Montçó, Desbrull, Burgués, Puigdorfila, Net, Bordils, Rossinyol, Sureda, Tornamira, Tagamanent, Olesa, Montaner, Térmens i Santacília (412-425). En resum: existí una aristocràcia mallorquina, no mancada de «documentació medieval que pot explicar-nos per què determinats llinatges han conformat els grups dominants fins al segle XX» (425).— J. P. E. [10946]

Jaume PORTELLA i COMAS, *Les baronies i cavalleries de Mallorca dels segles XIII i XIV*. In *feudum ad consuetudinem Barchinone*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 18 (1994 = *Conquesta i organització feudal de Mallorca*), 427-441.

L'autor parteix de «la necessitat de revisar la història de la conquesta i colonització catalana del 1229 des de la perspectiva feudo-vassallàtica, perquè ens permetrà d'entendre com s'organitzen els poders feudals a Mallorca» (429). Parteix del *Memorial de tots los cristians cavallers los quals foren en la presó de la ciutat de Malorca*, unit al *Llibre del repartiment* (431) i entén «cavallers cristians» en el sentit de «les unitats de servei vassallàtic anomenades cavalleries» (433). Segons el *Llibre del repartiment* i el primer *Capbreu reial* els «grans senyors» posseïen «jurisdicció omnímoda» (434-435), «alta i baixa, i mer i mixt imperi» (437); en el grau inferior de les cavalleries, aquestes haurien estat «unitats de feu» i, «com a Catalunya, constitueixen alhora unitats de servei vassallàtic» (441); posteriorment, algunes cavalleries reberen nivells jurisdiccionals superiors.— J. P. E. [10947]

Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *La abogacía en Mallorca (Siglos XIII-XVIII)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», L (1994), 329-366.

Les primeres pàgines resumeixen les normes posteriors a la reconquesta, relatives a l'obligatorietat de l'assistència d'advocats en diverses classes de processos a Mallorca, o a la possibilitat que fossin suplerts per d'altres juristes (329-336). Els era vedat d'actuar en el Consolat de Mar, perquè aquest volgué seguir practicant judicis sumaris (337-338). El 1342, Pere el Cerimoniós establí l'advocat dels pobres, que al cap de poc es convertia en càrrec vitalici pagat amb vuitanta lliures anyals (339-342). Pocs decennis després de la reconquesta començaven les decisions institucionals exigint estudis de dret, amb examen des del 1343, i estudis universitaris des del 1380 (342-346; 344: estudiants en Estudis d'Itàlia); també exigiren la possessió dels llibres jurídics bàsics (347-348). Ja el 1247 hom prohibí que clergues fessin d'advocats davant tribunals civils (349-350); i no fou aquesta l'única incompatibilitat, car també hi havia la d'exercir més d'una funció dins un judici (351-352). Essent pocs, els advocats gaudiren d'una alta situació social i ja a començaments del segle XIV tenien la pretensió d'ésser tractats com a cavallers; els doctors pogueren entrar en la Confraria de Sant Jordi (353-354); ja el 1291 els foren taxats els honoraris (355), però el col·legi de juristes només és documentat el 1433 (357). La documentació, les dades de la qual figuren en aquestes pàgines, és bàsicament de l'ARM, *Actes del Gran e General Consell*, *Arxiu Històric*, *Audiència*, *Lletres reials* i *Reial Acord*, bona part d'ella ja publicada.— J. P. E. [10948]

Núria de DALMASES, Joan DOMENGE, *L'argenteria en el Regne de Mallorca*, dins «Travaux Durliat», 463-479.

Visió de conjunt, només excepcionalment basada en documentació manuscrita (Barcelona, BC, ms. 89: *Llibre del gremi d'argenters de Mallorca*), però amb referència constant a ordinacions i a inventaris, tant del Rosselló com de Mallorca, i en particular a les *Lleis palatines* de Jaume III

de Mallorca (465-467); també són reproduïdes les llegendes dels punxons de Montpeller (465, 468, 470, 471) i de Perpinyà (473).— J. P. E. [10949]

Antoni MAS I FORNERS, *El procés repoblador a Mallorca durant la primera meitat del segle XIV. Una aportació al seu estudi*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», L (1994), 167-198.

Les primeres pàgines recorden que el tema de la repoblació de Mallorca posterior a la conquesta té darrerament implicacions polítiques; recorden també els autors que hi han aportat dades documentals, tant a partir d'arxius mallorquins com catalans, concretament, de Girona, AH, *Protocols notariais* (172, nota 11). L'autor basa les seves pàgines en l'ARM, *Protocols notariais* (172, notes 13 i 14), i pretén d'aportar dades que manifestin no pas el fet escadusser, ans el procés constant de repoblació en algunes parròquies de Mallorca, sobretot en Santa Margalida, abans de la Pesta Negra (172-173). De fet, les pàgines següents exposen, àdhuc reduint-los a gràfiques (177 i 181) i a mapes (175 i 180), els resultats d'estudis tant d'ell com d'altri; i resumeix en apèndix cinquanta-un documents, tots llevat del darrer notariais, que van del 1329 al 1351 (189-196). Hi ha bibliografia (196-198).— J. P. E. [10950]

Jaime SASTRE MOLL, *El puerto de la ciudad de Mallorca durante el reinado de Sancho y la regencia de Felipe de Mallorca (1311-1330). Rentas reales portuarias y su reinversión*, dins «Miscel·lània de Textos Medievals», 7 (1994), 141-188.

Les primeres pàgines apleguen notícies de l'ARM, *Reial Patrimoni*, sobre els diversos elements que constituïen el port i el moll de Ciutat: cadena, far, drassanes, botigues de la mar (142-145), encarregats dels diversos serveis, tant de les drassanes com del port: guardians, lleuders, drassaners, escrivans, etc. (146-149). Calia mantenir, l'estol del Pariatge' pagat per la Ciutat i la Corona, pagar l'almirall (151-152) i la feina realitzada en les drassanes (153-157), conservar, reparar i renovar el material (156-158), i revendre tot allò que ja no servia (158-159). Les percepcions per lleuda i per ancoratge permeten de seguir el moviment comercial del port, que tingué la punta mínima el 1323 (vàlua comercial: 146.405 lliures) i la màxima el 1328 (vàlua comercial: 344.580 lliures); les dades relatives a ancoratge proporcionen procedència i noms de vaixells i de llurs patrons entre el 1316 i el 1324 (162-165). La suma total dels tributs cobrats al port tocà fons el 1318 amb 2.645 lliures i pujà al màxim amb 6.359 el 1325 (168-169). Hi ha quadre dels vaixells armats contra pirates entre el 1311 i el 1330 (170) i dels destinats a serveis polítics o de correu (171). L'apèndix ofereix transcripció de les anotacions de pagament, ara a l'ARM, *Reial Patrimoni*, 3036 (174-177), 3038 (178-180), 3039 (180-183), 3040 (183-186) i 3041 (187-188).— J. P. E. [10951]

Joan DOMENGE I MESQUIDA, *Una croce italiana del primo trecento nella Cattedrale di Maiorca*, dins «Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa. Classe di Lettere e Filosofia», Serie III, vol. XXIV (1994), 613-628.

De la creu del tresor catedralici de Ciutat de Mallorca (làmines CLXXXVI-CXCVC i CXCIX), l'autor en subratlla en aquestes pàgines «la derivazione senese dell'opera» (614), en línia amb J. M. Sureda Verí (marquès de Vivot), i amb Josep Miralles Sbert. Les dues primeres pàgines esbrinen, amb resultat dubtós, si la documentació de l'ACM permet d'endevinar la dita creu en les anotacions dels inventaris del 1392, 1397, 1399 i 1420, o en informacions posteriors (614-615). Després de la descripció estilística, l'autor recorda la presència documentada d'argenteros italians als Països Catalans en el primer terç del segle XIV, en particular la de Tutxo (Tuccio) de Senis (621-622), que podrien haver estat els artífexs d'aquella creu; així «non c'è dubbio che la cultura artistica a cui si collega è, alla fine, quella senese» (628).— J. P. E. [10952]

Gabriel JOVER, *La crisi tardomedieval i el desenvolupament d'una ramaderia senyorial a Mallorca, segles XIV-XVI*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», V (1994), 81-99.

El mateix autor resumeix així el resultat del seu estudi: «En els dos segles posteriors a la pesta negra es desenvolupà a Mallorca un important sector pecuari caracteritzat per la seva vocació comercial. Un procés en el qual convergiren l'alienació de les tinences pageses i l'organització de grans patrimonis agraris senyorials, la demanda externa de llanes, el desenvolupament d'una draperia autòctona d'exportació i unes condicions naturals i demogràfiques adients» (82). La base documental es troba a l'ARM, sobretot en les sèries de *Protocols notarialis*, i les dades són aplegades en quatre quadres sinòptics sobre el producte brut agrari entre el 1324 i el 1583, i l'evolució del producte constatat a partir dels delmes, entre el 1413 i el 1569 (86-87); el nombre [creixent] de paraires i de teixidors a Ciutat de Mallorca entre el 1446 i el 1576 (94) i els ingressos ramaders de tres cases senyorials durant el segle XVI (94). Hi ha bibliografia.— J. P. E. [10953]

Antoni GILI I FERRER, *Contribució a la història musical de Mallorca (segles XIV-XVIII)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», L (1994), 97-104.

L'autor ha aplegat sobretot de Mallorca, ARM, *Protocols notarialis* de vint-i-vuit notaris, i ha completat amb dades de l'Arxiu Capitular, de l'ADM, i de l'AMM, notícies sobre músics o instruments de música que van del 1338 al 1772. Un bon nombre informa de construccions d'orgues en esglésies mallorquines durant els segles moderns. Cada indicació comporta la corresponent referència arxivística.— J. P. E. [10954]

Gabriel LLOMPART I MORAGUES, *El albergue de Real Pere en la Ciutat de Mallorca (1383)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», L (1994), 105-138.

L'inventari d'aquell alberg es conserva a Ciutat de Mallorca, ARM, *Protocols notarialis. Pere Ribalta. Testaments i inventaris*, i és ací transcrit sencer (110-136). La seva minuciositat permet de reconstruir en les pàgines introductòries les diverses estances de la casa amb el parament que hi fou trobat, normalment denominat en català (106-110). No hi mancava un escriptori amb el seu escambell, amb una caixa d'escriptures (128), algunes de les quals devien ésser les dels censals descrits (131-135); també hi havia dos *Saltiris*, un d'ells 'in plano', i el manual d'estudiar llatí: *Partes, Regulae, Cato, Contemptus, Thobias* (135).— J. P. E. [10955]

Maria BARCELÓ CRESPI, Antoni CONTRERAS MAS, *Farmàcia i alimentació: l'exemple del sucre a la Mallorca baixmedieval*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», L (1994), 199-218.

Pàgines, en les quals són aplegades de l'ARM, *Arxiu Històric, EU, Protocols notarialis*, les primeres notícies conegudes per documentació de presència de sucre o d'algun trepig a Mallorca en la segona meitat del segle XV (201-204); la part més específica, es basa en quatre inventaris d'apotecaris mallorquins entre el 1473 i el 1507, tot dels *Protocols notarialis* de l'ARM (199 i 206). En tots consta algun exemplar del *Antidotarium Nicolai* (206-207); el sucre s'hi troba en ell mateix (208), o com a ingredient per a confeccionar o conservar dolços (209-212) o per a l'elaboració de remeis (213-216). En cada cas és transcrita la denominació dels preparats consignada en els inventaris.— J. P. E. [10956]

Margalida BERNAT I ROCA, *AERIS SALUBRITATE. Neteja i Higiene pública a Ciutat de Mallorca (s. XIV-XVII)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», L (1994), 253-286.

La medicina científica del temps feia dependre les malalties de l'estat de l'aire i dels miasmes

que a través d'ell es transmetien i Joan Binimelis aplicà la teoria a Mallorca (254-255); la política sanitària la concretà, tal com demostra el *Llibre del mostassaf* i els seus apèndixs (ARM, AH, 5.409), els *Capítols fabricats acirca la recta y bona administració del ofici del mostassaf* i els *Capítols per lo exercici de la jurisdicció del magnífich mostassaf* (258-259), i es traduí en l'atenció constant a la netedat dels carrers, tant traient-ne sòlids i líquids procedents de la vida privada o de les indústries contaminadores d'aigua o d'aire (drapers i tintorers, assaonadors, saboners, carnicers, etc.), com a l'existència de desguassos i canonades (260-274). Un altre capítol d'atenció i de control foren els mercats i els queviures, la carn sobretot, seguida del peix i de la fruita, del vi i del pa (276-279). La ciutat s'assortia d'aigua procedent de punts diversos, amb clara contraposició entre les deficiències de la Font de la Vila, que obligava a contínues neteges de canonades, i la qualitat de la Sèquia d'En Baster, antic 'qanât' (280-283).— J. P. E. [10957]

Margalida BERNAT ROCA, *De la companyia al monopoli. El cas dels tints (segle XV)*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 18 (1994 = *Conquesta i organització feudal de Mallorca*), 443-460.

Ultra l'aplec de dades sobre l'ofici del tint a Mallorca després de la conquesta, tenim en aquestes pàgines transcripció (457-460) i anàlisi d'un esborrany de capitulacions per a la constitució (446-450) d'una companyia de tints en règim de monopoli per part d'empresaris o 'senyors de tints', de l'ARM, *Gremis*, caixa 3, amb particular atenció a parçoners i a beneficis; també hi ha reconstrucció d'un tint, a base d'un inventari ja publicat (446, nota 12, i 451, nota 33) i quadre de les contribucions pecuniàries dels tintorers a la Ciutat en la talla del 1478 (454). Sociològicament, la capa de menestrals hauria estat relativament àmplia, la de senyors considerablement reduïda, sense capes intermèdies (455).— J. P. E. [10958]

Pau CATEURA BENNÀSSER, *Mallorca: de la revuelta foránea al fracaso del 'redreç'*, dins *Institucions Catalanes*, I, 27-34.

Ja abans de la Revolta Forana les pensions a pagar per censals eren a l'illa de Mallorca insuportables; després s'hi afegiren les despeses i les penalitzacions posteriors a la desfeta militar d'Inca; i les viles anaven perdent habitants (ARM, Arxiu Històric, EU, AGC, LM, LR). De fet, Joan II només propicià una tímida reforma d'aspectes secundaris (30). El planteig d'un 'redreç', arribà amb Ferran II, en el qual l'autor veu tres períodes: del 1479 al 1493: reformes puntuals fomentant la indústria, àdhuc amb mesures proteccionistes (31-32); del 1494 al 1509: reformes financeres i administratives de pacificació de l'illa, de reforma financera de la institució política mallorquina (Universitat) i reequilibri a favor de la part forana, que tingué la contraposició dels afectats; malgrat un èxit parcial en l'extinció del deute (35.000 lliures en tres anys) (32-33), els darrers anys, 1510-1516, assistiren al fracàs del 'redreç', sobretot per la desigualtat de tributació relativa entre forans i ciutadans (33-34).— J. P. E. [10959]

Miquel Josep DEYÀ BAUZÀ, *La intervenció dels jurats i síndic del Regne de Mallorca, al sector industrial (ss. XVI-XVII)*, dins *Institucions Catalanes*, II, 83-91.

La base d'aquest estudi es troba a Ciutat de Mallorca, ARM, *Presidencials Decrets*, en els quals l'autor, avisant que jurats i síndic de Ciutat no tenien jurisdicció directa damunt el sector industrial, cospa el sentit de la política municipal a favor de la industrialització sense les traves del sistema gremial, en el reconeixement de títols de mestre atorgats fora el Regne, en la llibertat de nombre de mossos en cada obrador, en la il·limitació del nombre de telers (84-87); la dita posició és particularment clara en els suggeriments relatius a la liberalització del comerç del cuir i a la igualtat del gremi de sabaters amb el de blanquers o assaonadors en la possessió de la pròpia adoberia i en l'accés a les importacions de cuiram (88-89): ací la font és el mateix ARM, *Arxiu*

Històric); també en la política envers les primeres matèries per als tints (90).— J. P. E. [10960

Jaume SERRA BARCELÓ, *El Bandolerisme Mallorquí del Barroc: alguns punts de partida*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», L (1994), 219-252.

Pàgines destinades a demostrar una tesi: «...malgrat les peculiaritats regionals, el fenomen de les banderies i el bandolerisme dels segles XVI i XVII a Catalunya, València, Mallorca, Menorca i Eivissa parteix d'esquemes i estructures semblants» (220), cosa que ja havien vist autors d'aquells segles com Vicenç Mut o Miquel Ferrando de la Càrcel (221-222) i alguns de posteriors haurien negat. En conseqüència, l'autor, basat tant en documentació inèdita de l'ARM, AH, com en publicacions d'historiadors actuals, creu que aquell bandolerisme no fou causat ni per la demografia ni per la conjuntura agrària, ni hauria estat un fenomen específicament muntanyenc, ans de tota l'illa (224-228); de fet, hi havia colles en molts pobles, encara que les grosses eren les de Sóller, Bunyola i Selva (229-232). La paraula 'bandejat' tenia un sentit ben precís en els textos legals de l'època (233-241: transcripció d'una crida de bandeig, 237-238), no tant en l'altra documentació. Les bandes haurien estat més efecte d'un ambient de violència clànica i venjativa, que implicava totes les capes socials, que de la pobresa (ací hi hauria una diferència amb Catalunya: no eren, en general, assaltadors de camins); també eren la darrera possibilitat de llibertat per als fugats de la justícia, com el cas d'Antoni Gibert (a. 'Trefoc') i d'altres (248-251).— J. P. E. [10961

Jaume SERRA I BARCELÓ, *Canamunt i Canavall. Quelcom més que banderies aristocràtiques*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 18 (1994 = *Conquesta i organització feudal de Mallorca*), 461-478.

Davant la tesi, segons la qual les bandositats mallorquines de Canamunt i Canavall haurien estat purament aristocràtiques (462-463), l'autor formula la seva: «...paral·lelament a les diferents banderies nobiliàries, n'hi hagueren de populars» (466); en serien prova «les diferents fonts documentals, les darreres aportacions referides a l'estament nobiliari i clàssiques històries locals» (468), i sobretot el fet, documentat en l'ARM, RA-CR, *Conclusions criminals*, i en el *Llibre de memòries de Rafael Sanxo*, de l'Arxiu Torrella, que després que, en virtut de les concòrdies de 1632 i 1645, es pacificaven els aristòcrates Canamunt-Canavall (472-474), la bandositat continuava a nivell popular (475-476).— J. P. E. [10962

Gonçal LÓPEZ NADAL, *El corsarisme com a institució marítima; els judicis de preses a Mallorca (1654-1687)*, dins *Institucions Catalanes*, II, 93-101.

La documentació de base es troba a Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó. Secretaria de Mallorca*, completada amb qualque document de l'ARM, *Protocols notariais*. L'autor distingeix entre el cors contra els enemics 'estructurals' o de la fe, envers els quals tot acte de cors és donat per ben fet (98), i el practicat contra enemics 'conjunturals', com podia ésser França en certs moments de la segona meitat del segle XVII; per a aquests casos, calia un judici del Tribunal de Capitania General, on pesava el document de concessió de cors (95-96; cf. 99) i la situació de pau o de guerra amb l'estat al qual pertanyia la nau apresada, extrem que podia portar a situacions particularment controvertides i a plets de llarga durada (99-100).— J. P. E. [10963

Joan ROSSELLÓ LLITERAS, *La capella de música de la Seu. Aproximació històrica*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», L (1994), 287-308.

Una discussió entre el capítol i un grup de músics de la Seu de Mallorca l'any 1728, derivà en plet, conservat a l'ADM, 17/83/1 i 17/83/6, i base d'aquestes pàgines. El capítol defensava i veié reconegut el seu dret a determinar quins músics havien de formar el cor de la catedral i amb

aquesta finalitat presentà còpia de les resolucions capitulars, en les quals des de darreries del segle XVI havia exercit el dret esmentat. En aquestes pàgines són transcrites les dites resolucions capitulars; en un parell de casos, hi ha notícia de publicacions musicals d'un d'aquells músics, Miquel Suau, els anys 1719 i 1728 (306); també hi ha cronologia dels principals fets que podien incidir en el procés, entre el 1607 i el 1720 (307-308).— J. P. E. [10964]

Ricard SOTO I COMPANYY, *La porció de Nunó Sanç. Repartiment i repoblació de les terres del Sud-est de Mallorca*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 18 (1994 = *Conquesta i organització feudal de Mallorca*), 347-365.

La comparació entre les dades relatives a Manacor (382) del *Llibre del repartiment*, amb les de la documentació de l'Escrivania de Cartes Reials de l'ARM i, sobretot, de la *Remembrança de Nuno Sanç* (publicada el 1993), permet a l'autor de constatar, primer, la dificultat de fer encaixar les dades anteriors i les posteriors a la conquesta quant a la identificació i magnitud de les explotacions agràries, i les diferències numèriques entre les tres fonts esmentades, diferències que poden ésser explicades d'acord amb hipòtesis diverses, però que l'autor creu resultants del fet que alguns establiments [semblants a Cartes de poblament, que transferien a persones determinades l'en-càrrec de repoblar] fracassaren (360-362). Hi ha un quadre dedicat a les explotacions de Campos en l'Escrivania de Cartes Reials i en la *Remembrança* (363). Hi ha bibliografia (364-365).— J. P. E. [10965]

Diplomatari de la Ciutat de Manresa. (Segles IX-X). Edició a cura d'Albert BENET I CLARÀ (Col·lecció *Diplomatari*, 6), Barcelona, Fundació Noguera 1994, 314 pp.

Aplec de textos (1 i 279), inscripcions (2-6) i documents, 291 en total [pocs dels quals es refereixen a la 'ciutat', car en realitat es refereixen al 'comitatus' de Manresa], en els quals l'autor es basà per a l'elaboració del primer volum de la seva *Història de Manresa* [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 455-456, núm. 4237]. Molts dels documents no s'han conservat ni en original ni en còpia, i només en són reportats resums o extrems fets en temps diversos (27-28). La immensa majoria dels d'alguna manera transcrits íntegres són documents de compra-venda redactats seguint el formulari «Ego... vinditor (vinditrice)... Per hanc scripturam venditionis (vinditionis)...»; segueixen a molta distància les donacions manifestades amb el formulari «Ego... (cum)... donator(es)...»: són dinou; hi ha quatre actes de canvi de propietats: «Ego... comutator sum tibi...» i una amb «Placuit nobis nostrisque convenit animis comutatio...»; també hi ha els formularis «(Certum quidem et) Manifestum est...» (una vegada en cada versió); i la «Magnum nobis et satis licitum...»; hi ha set testaments sacramentals (57, 144, 147, 177, 182, 201 i 235), però dos almenys dels testaments salten fora del normal: els de Guisad, bisbe de la Seu d'Urgell (núm. 77), i de Seniofred (de Lluçà) (núm. 206); també les donacions de Sala (69, 74) i de Radulf (73) a Sant Benet de Bages, i la dotàlia del mateix monestir (92); i tres actes de judici (124, 277 i 283), el primer dels quals és particularment interessant, perquè certifica la possessió fàctica d'una Vallfornosa per part de quaranta-vuit propietaris trenta anys abans que un delegat del comte pretengués agregar-la al fisc; tenim, finalment, una butlla de Benet VII, confirmant els termens del bisbat de Vic (279). Hi ha pàgines introductòries, particularment atentes a l'autenticitat d'algunes de les peces (15-27), relació d'escrivans (263-265), taula única onomàstica i toponímica (267-310) i bibliografia (311-313).— J. P. E. [10966]

Francesc RAFAT I SELGA, *Manresa en l'exportació de safrà durant el segle XIV*, dins *Crisi Catalunya Central*, 9-25.

La documentació conservada a Manresa, Arxiu Històric de la Ciutat, *Arxiu Històric de Protocols*,

permet de conèixer, d'una banda, que el ròdol de cultiu del safrà s'estenia fins a l'extrem nord del Bages, a Avinyó, i més enllà de la comarca, fins a Cardona i Cervera; de l'altra, les operacions comercials, els destins de les trameses i els noms dels qui hi intervingueren (mercaders, traginers). Les operacions documentades són reduïdes a quadre sinòptic, que abasta del 1334 al 1354, on consten per a cada cas: mercader, traginer, mercaderia, destinació, dies de viatge, cost de la tragina i data i signatura arxivística del contracte (20-25). L'exportació tocà cim al 1336 amb 524 sacs i, deixats els anys en què no consta cap contracte, arribà al mínim els anys 1351 i 1354 amb només catorze sacs. Durant gairebé deu anys (1334-1343 [1342]), París fou el destí pràcticament exclusiu; en els successius, anà compartint importància amb Bruges.— J. P. E. [10967]

Marc TORRAS I SERRA, *La crisi de la Baixa Edat Mitjana a Manresa a través dels protocols notariais*, dins *Crisi Catalunya Central*, 29-34.

L'autor assenyala un fons, fins ara no utilitzat per a l'estudi de la dita crisi, que hauria de permetre de refer-ne la cronologia per als segles XIV-XV. La crisi demogràfica és innegable, però l'autor creu no constatar l'econòmica, car, la documentació fa que, «la ciutat doni una imatge de normalitat econòmica i social, i de progrés, que dura fins a mitjan segle XV» (30); en la segona meitat, en canvi, ell parla de «gran desfeta econòmica» (30). La sola distribució dels registres o manuals comuns de l'escribania, la sèrie dels quals és completa fins al 1500, ho confirma, car consta de vint-i-quatre volums per als decennis 1341-1350 i 1391-1400; mentre dos dels quatre decennis entre 1460 i 1500 només pugen a quatre exemplars i dos no passen de dos cada dècada (32): hi hagué, doncs, una quasi paralització econòmica de la ciutat (33). Resultat paral·lel dona l'anàlisi dels 447 protocols particulars, 369 dels quals són anteriors al 1450, no passen de catorze entre el 1461-1470 i baixen a menys de deu cada dècada entre el 1471 i el començament del segle XVI (33-34).— J. P. E. [10968]

Marc TORRAS I SERRA, *La carestia de blat de 1374-1376 a Manresa*, dins *Crisi Catalunya Central*, 101-139.

Recordades les aportacions anteriors relatives al mateix tema, l'autor assenyala els fons documentals, tant municipals (102-104; 133-134), com notariais (104-105; 134-135), i senyoriais (veguer i batlle: 106; 136), que són a la base d'aquest estudi; basat sobretot en els *Manuale de consells*, recorda les vicissituds d'aquells anys (prohibició de treure gra de la ciutat, recerca de forment comprador, constitució de censals per a pagar-lo), agreujades pel fet que part de les possibilitats econòmiques s'hagueren d'aplicar al reforçament del sistema defensiu davant la contingència que Manresa fos atacada en la invasió del darrer Jaume de Mallorca (107-127). De fet, el preu màxim de 41 sous, pagats per una quartera de forment l'abril del 1376 (128), és lluny dels 60-65 documentats a Barcelona del desembre 1374-febrer 1375 (130, nota 73). Són transcrits en apèndix quatre documents o fragments: dos del *Manual de consells*, un del *Memorial dels consellers* i un del *Llibre de finançaments de la ciutat* (136-137).— J. P. E. [10969]

Raquel VALDENEBRO MANRIQUE, *Les muralles de Manresa en el segle XIV*, dins *Crisi Catalunya Central*, 163-177.

Els *Manuale de consells*, de Manresa, Arxiu Històric (164, notes 5 i 6), permeten de resseguir les successives obres que, en prevenció de possibles atacs de les Companyies Blanques [o de Jaume de Mallorca: cf. resum anterior], del 1362 ençà dotaren Manresa d'una muralla que defensés tot el perímetre de la ciutat (165-172); en canvi, ni el 1465 ni el 1485, tot i que el consell de la ciutat decidí de renovar els murs, de fet no hi hagué muralla nova (172-173). Les del segle XIV foren les muralles que el 1877 hom permetia d'enderrocar (175).— J. P. E. [10970]

Marc TORRAS I SERRA, *Els béns dels notaris de Manresa en el segle XV*, dins *Actes Història Notariat*, 643-651.

A base de set volums del *Liber manifesti* de Manresa, AHC i AM, que abasten del 1408 al 1493, completats amb testaments i capítols matrimonials i per d'altres sèries del mateix arxiu (*Llibre Verd*, *Manuale de consells*, *Memorials dels consellers*), l'autor esbrina la situació econòmica de deu dels catorze notaris manresans documentats, que, si presenta extrems com els de 235 lliures, 8 sous de Pere Artús el 1408-1411, i de 961 lliures, 6 sous i 8 diners de Pere Vilella el 1453 (644-645), mantenen nivells de 550 lliures el trienni 1408-1411, 611 el 1453, i 392 el 1490-1493, el doble o el triple més alts que la mitjana de manresans contemporanis, però considerablement inferiors que els notaris de Cervera un segle abans (646); eren, doncs, de bona posició econòmica i els capítols matrimonials demostren llur prestigi social (645-646); i si mentre exercien no podien ocupar càrrecs públics, en plegar de notaris, alguns arribaren a consellers de la ciutat (647). Són considerats en particular Francesc Joan de Gamiçans a començaments de segle i Pere Serra a l'acabament, com a mostra de l'acumulació de riquesa en pocs anys (647-649). Hi ha quadre sinòptic per al conjunt i per als dos considerats en particular (650-651).— J. P. E. [10971

Llorenç FERRER I ALÓS, *La cintería en Manresa en el siglo XIX. Industrialización y pequeña empresa*, dins Jordi NADAL, Jordi CATALÁN (eds.), *La cara oculta de la industrialización española. La modernización de los sectores no líderes (siglos XIX y XX)* (Alianza Universidad 792), Madrid, Alianza Editorial 1994, 225-266.

Les pàgines 229-231 informen de la fabricació de vels, sobretot de seda, i de classes diverses de vetes durant el segle XVIII, a base d'una informació al bisbe de Vic, del 1780, i de l'*Almanak Mercantil* del 1799. Els teixidors de vels haurien saltat de 76 el 1722 a 509 el 1788 i els de galó de 38 el 1786 a 111 el 1788. També consten els noms dels principals fabricants. La mercaderia era enviada sobretot a Amèrica.— J. P. E. [10972

Coral CUADRADA, *La pagesia medieval, una classe homogènia? Anàlisi de la condició social dels camperols del Maresme, segles XIII-XIV*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», V (1994), 67-80.

L'autora creu trobar resposta a la seva pregunta en un capbreu del 1354, de Vilassar de Dalt, Arxiu Patrimonial dels Marquesos de Barberà (68, nota 3: vuitanta-sis confessions: 70), i en un de Mataró, conservat a l'ACA, *Reial Patrimoni*, BF 3 (70, nota 13: noranta confessions: 70), completats amb documentació d'arxius diversos, també particulars (77, nota 40), pel fet que entre els propietaris útils documentats hi ha diferències, no sols de fet, ans de condició jurídica: hi consten, en efecte, homes solius, afocats i sotmesos als mals usos, d'altres que són adscrits a un mas, uns altres que són sotmesos a serveis i taxes diverses, uns que només havien de pagar censos, i d'altres, finalment, que eren aloers de béns propis (72); de més a més, hi havia casos en què, a la participació en dret sobre la terra, s'afegien els drets de 'vicarius / veguer' (75: la corresponent confessió conté referència a una escriptura del 1199); també fruïen d'estatut especial els menestrals d'ofici, com el o els ferrers (76).— J. P. E. [10973

Montserrat FARRENY, Alfred MAURI, Miquel VIVES, *La seqüència històrica del Pont del Diable i el seu context territorial*, dins «Misc. Codina», 219-250.

Trobem entre aquestes, algunes pàgines dedicades a les múltiples concrecions de la trajectòria de la Via Augusta abans i després de passar pel Pont del Diable de Martorell (222-224), i indicacions de documentació relativa al «triangle pont-vila-castell»; Martorell és documentat l'any 1032, el pont el 1089 (228-229) i les referències són més abundoses a mesura que passen

els segles; els treballs de reconstrucció del pont eren col·locats sota protecció reial de Pere el Gran el 1283 (230-243); d'entre els documents destaquen els dibuixos o croquis del pont durant el segle XVIII (236-239); hi ha un esquema cronològic (242). Hi ha bibliografia (249-250).— J. P. E. [10974]

Andreu OLIVER, *Les obres dels templers del Masdeu (s. XII-XIV)*, dins *Ordres religioso-militars*, 167-177.

Aquestes pàgines es basen en el *Cartulari del Masdeu*, d'on extreuen les dades directament o indirectament relacionades amb l'activitat econòmica de la casa: llocs de senyoriu, propietats més o menys grans, extensions de terreny, no totes pròpies, per a la pastura i, en conseqüència, venda dels productes, un dels quals, la llana, podia propiciar activitats en indústria tèxtil; forns i llur utilització, establiments a cens; l'autor posa una atenció particular en els assecaments d'estanys o d'aiguamolls, que aportaven noves terres productives, i en l'actuació dels templers en la creació de nous barris de Perpinyà. És transcrita l'acta de concessió a cens en 'sterlings' de pati per a la construcció de cases en terrenys del Temple (175-176).— J. P. E. [10975]

Albert BARELLA I MIRÓ, *L'entorn de Matadepera en els mapes antics de Catalunya*, dins «Treballs de la Societat Catalana de Geografia», núm. 38 (desembre 1994), 23-39.

[Continuació d'unes pàgines resumides dins ATCA, XIV (1995), 455-456, núm. 9945]. El perímetre de Matadepera s'entén el «format per Sabadell - Terrassa - Rellinars - Sant Llorenç Savall i Castellar del Vallès» (23). Els 'mapes antics', dels segles XVII i XVIII, als quals es limita el present estudi (24), són trenta-nou, cronològicament presentats en les pàgines 30-33; també en el contorn de l'article, els mapes de l'escola flamenca de primeries del segle XVII són més fidels que els posteriors d'escola francesa (25). Ací són aplegades les variants que els topònims experimenten en els mapes analitzats (27-30); també els esquemes diversos de llur col·locació (35-36). Les pàgines 37-41 ofereixen reproducció de la contrada en cinc dels dits mapes, entre el 1642 i el 1824.— J. P. E. [10976]

Josep COLOMER I BUSQUETS, *Acta de la consagració de l'església gòtica de Santa Maria de Mataró, diumenge 28 d'octubre de 1526*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria» [de Mataró], núm. 50 (octubre 1994), 13-17.

L'any 1679, hom engrandia Santa Maria de Mataró i en desfeia l'altar major antic; hi fou trobada una capseta rodona, l'obertura de la qual fou realitzada davant notari; ací és transcrita l'acta notarial, d'ACA, *Protocols de Mataró*, la qual fa constar que la dita caixeta contenia un fragment de pergami escrit, el text del qual fou inclòs en l'acta notarial: era el certificat de consagració d'església i altar el 28 d'octubre del 1526 (16). Són també aplegades dades documentals de la construcció d'aquella església aixecada en el pas del segle XV al XVI (14-15). Hi ha reproducció de la portada d'un *Appendix Calendarii Dioecesis Barchinonensis... pro ecclesia Civitatis Mataronae*, imprès per Joan Abadal el 1787 (14).— J. P. E. [10977]

Lluís ADAN I FERRER, *Genealogia mataronina de la família Balansó*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria» [de Mataró], núm. 48 (gener 1994), 14-18.

Pere Balansó declarava el 1637 ésser oriünd d'Aurinyac, bisbat de Comenge (14); les sèries de registres parroquials de Santa Maria de Mataró han permès de refer la raguèlia posterior fins a darreries del segle XVIII. Hi ha croquis geogràfic i arbre genealògic (15) i quatre reproduccions dels dits registres (16 i 17).— J. P. E. [10978]

Rafael SOLER I FONRODONA, *300 anys de la venerable Congregació de la Mare de Déu dels Dolors*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria» [de Mataró], núm. 42 (gener 1994), 3-5.

El Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró conserva en la secció de la *Congregació dels Dolors*, entre d'altres, el *Llibre d'homes* i el *Llibre de resolucions*, d'on és transcrita la nota relativa als inicis de la dita Congregació el 1693 i les informacions sobre la seva posterior actuació sobretot en direcció cultural (capella pròpia, ornamentació, consistència i personalitats de la mateixa Congregació) durant el segle XVIII.— J. P. E. [10979]

Francesc CORTÈS, *L'orgue català durant el segle XVIII. L'orguener Antoni Boscà i l'orgue de Santa Maria de Mataró*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria» [de Mataró], núm. 48 (gener 1994), 19-33.

Set documents datats entre els anys 1731 i 1760, tots de Mataró, Arxiu Municipal, *Manuale d'acords*, permeten de resseguir la construcció d'un orgue nou per a la parròquia de Santa Maria. Són particularment interessants el primer, que informa d'organistes i mestre de cant en el pas del segle XVII al XVIII, i el darrer, contracte detallat per a cada mena de peces del nou orgue (29-33). L'exposició introductòria recorda, àdhuc amb transcripció de fragments textuais, que el nou orgue era destinat a la nova església (19-21), aplega notícies sobre la raguèlia d'orgueners Boscà (on és transcrita la disposició dels registres de l'orgue, de documentació contemporània: 22) i compara el de Mataró amb d'altres orgues de Catalunya (25-26).— J. P. E. [10980]

M[an(u)el] S[ALICRÚ I] P[UIG], *Manuale dels vicaris (VII)*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria» [de Mataró], núm. 50 (octubre 1994), 52-56.

Transcripció de quatre documents, tots procedents de Mataró, Arxiu de Santa Maria, *Fons del rector. Manual del vicari Ignasi Reniu i Padró*, tots datats el 1774, relatius a discussions entre el rector i la comunitat de preveres, d'una banda, i els administradors de la Confraria de la Minerva, de l'altra, sobre punts diversos de les processons del Santíssim. En notes, l'editor completa informació sobre les celebracions de la confraria, per Corpus i la seva vuitada a Mataró el segle XVIII.— J. P. E. [10981]

Jaume SASTRE MOLL, *Rentas eclesiàstiques de la Isla de Menorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», L (1994), 139-166.

Pàgines que en la introducció recorden el sistema de financiació de l'església de Mallorca després de la reconquesta i en particular el *Pariatge entre rei i església* del 1315-1317, i sintetitzen, també mitjançant quadres (146-148), sobretot allò que es refereix al 'Dret del Blat', que permet d'estimar la producció cerealística global (143), i les dades proporcionades pels set documents trobats en l'Arxiu de la Catedral de Mallorca, *Registres*, i publicats en apèndix; van del 1327 al 1347. Són els següents: *Ressesptes de les rendes de Menorca del any XXVII* (149); *Rendes de Menorcha del any M CCC XX VIII* (149-151); *Summes de totes les rendes del any M CCC XXIX* (151-153); *Rendes de Manorcha del any M CCC XXX* (153-156); *Suma general de totes les rendes del any XXXI* (156-158); *Summa general del any M CCC XXX II* (158-161); *Rendes de l'illa de Menorca* (161-164).— J. P. E. [10982]

Vicent L. SALAVERTE FABIANI, *Tècnica militar i projectisme en els plans de recuperació de Menorca durant el segle XVIII*, dins *Actes Història Ciència*, 399-415.

A base de bibliografia anterior (413-415) i de documentació de París, Archives du Quai d'Orsay, C. P. *Espagne* 523, l'autor recorda que al final de l'època dels Àustries els governants eren

conscients de la indefensió de Menorca, extrem confirmat no gaires anys després, el 1708, en caure en poder d'Anglaterra, que fortificà el port de Maó (401-402), fins al 1736 (404); però serviren de poc davant l'atac francès el 1756 (408-409), malgrat el qual els anglesos seguiren dominant l'illa fins al 1782, en què caigué en mans dels exèrcits hispano-francesos, tot i que els memorials dels darrers protestessin per la forma de planificar les accions bèl·liques (410-411). Hi ha bibliografia (413-415).— J. P. E. [10983]

Philip D. RASICO, *Consideracions històrico-filològiques sobre el contracte del Dr. Turnbull i els menorquins emigrats a la Florida l'any 1768*, dins «Revista de Menorca», LXXXIV (1993), 239-252.

El text d'aquell contracte, en virtut del qual alguns centenars de menorquins se'n anaren a la Florida, ja conegut des del segle passat, però considerat perdut, ha estat trobat a Maó, Arxiu Històric, *Protocols notarial*s (242), i és ací transcrit a base de la còpia manuscrita (250-251). Escrit en castellà, conté nombroses catalanades (242-245). Potser no fou tal contracte, car molts dels emigrats d'aquella ocasió manifestaren no tenir-ne notícia. Les pàgines contenen nombroses dades sobre la vida d'aquells emigrats.— J. P. E. [10984]

Ramon TARTER I FONTS, *L'aprenentatge i les admissions en el Gremi de Paraires de Moià durant el decenni 1770-1779*, dins «Modilianum», 10 (setembre 1994), 25-58.

L'Arxiu Històric de Moià conserva un llibre d'actes del Gremi de Paraires dels anys 1715-1761; un llibre d'actes 1743-1800 i un plec d'altra documentació (26-27), d'on han estat transcrits ordinacions diverses relatives a l'aprenentatge (51-52), una acta d'ingrés en el gremi, del 1770 (53-54), i la llista de nous membres entre el 1770 i el 1779 (55-58). En les pàgines inicials són agrupades les notícies sobre els diversos extrems: obligatorietat, condicions legals i durada de l'aprenentatge (31-37), el control del gremi (38) i l'acabament amb l'ingrés en el gremi (40-45), amb quadre sociològic dels ingressats els anys 1770-1779 (46-48). Hi ha reproducció d'una pàgina d'acta d'ingrés (42).— J. P. E. [10985]

Rosend CASALLARCH I MONTRÀS, *Història del gremi de paraires i teixidors de Moià*, Moià, Edició de l'autor 1993, 95 pp.

Rosend CASALLARCH I MONTRÀS, *Història de l'Escola Pia de Moià (1682-1992)*, Moià, Edició de l'autor 1994, 231 pp.

Estudis només coneguts per referència.— J. P. E.

[10986-10987]

Josep GALOBART I SOLER, *El contracte de construcció d'una campana, per a l'església parroquial de Moià, signat pel fonedor Pere Ribot*, dins «Modilianum», 11 (desembre 1994), 9-16.

El contracte, conservat a Barcelona, ACA, *Notarial*s. *Manresa*, 68, és datat el 30 de juny del 1689 i ací transcrit (15-16). En la introducció són aplegades notícies d'altres campanes fabricades pel mateix Pere Ribot en diversos indrets del Principat i a Eivissa (11).— J. P. E. [10988]

Xavier PÉREZ [I GÓMEZ], *Conflictes territorials entre Mollet, Sant Fost i Martorelles als segles XIV i XV*, dins «Notes. Centre d'Estudis Molletans», 8 (1994), 47-54.

A diferència de les parròquies veïnes (50: croquis), de Mollet no es coneix acta de consagració de l'església; els límits, doncs, s'han de deduir de les actes de les dites localitats veïnes (47-48); un límit o almenys punt de referència sovint esmentat era «lo camí reyal francès» (49). Dos plets d'entorn el 1390 i dels anys 1437-1439 precisaren els límits entre Mollet i Martorelles, d'una

banda, i Santa Perpètua, Sant Fost i Cabanyes, de l'altra (51-53).— J. P. E. [10989]

Diego GRANADO, *Aproximació a la vida i la mort de Francesc Bruy, pagès molletà de principis del segle XVIII*, dins «Notes. Centre d'Estudis Molletans», 8 (1994), 55-60.

Presentació i resum del testament d'aquell fadrí, datat el maig del 1713, conservat a Barcelona, ADB, *Arxius Parroquials. Mollet*. És representatiu tant de les relacions amb l'hereu dins la família, com de l'ambient religiós de la parròquia, configurat per la Contrareforma.— J. P. E. [10990]

Jaume FELIP I SÁNCHEZ, *El convent de la Mercè, segles XIII-XVI*, dins Josep M. TORRELL I PARETA, et alii, *Història del convent i del col·legi episcopal Mare de Déu de la Mercè de Montblanc*, Montblanc 1994, 29-46.

És documentat el 1288 que la vila de Montblanc donà un pati als mercedaris per a construir-hi un convent i cap a darreries del segle XIII ja compareixen mercedaris pels volts de Montblanc en documentació notarial de la Guàrdia dels Prats, ara a Tarragona, AHA (33). A partir d'ací, a base de documentació diversa (de l'arxiu esmentat, de Barcelona, ACA, *Canc.*, *reg.* i *Monacals d'Hisenda* i de Montblanc, Museu, *Pergamins*) ens són resumides les vicissituds tant de la comunitat religiosa i dels seus comanadors, com de l'església, del convent i dels béns en general; a mitjan segle XVI tot el conjunt es morfonia (42-43 [vegeu la revifada dels segles moderns en el resum següent]). L'apèndix ofereix tres documents, dos de l'ACA, *Canc.*, *reg.* (el que informa de la donació del pati; i un de relatiu a una herència, del 1374) i una acta de visita pastoral del 1450, de Tarragona, l'AHA, *Llibre de visita pastoral* (44-46).— J. P. E. [10991]

Jospe M. T. GRAU I PUJOL, Roser PUIG I TÀRRECH, *El convent mercedari del Miracle a l'època moderna*, dins Josep M. TORRELL I PARETA, et alii, *Història del convent i del col·legi episcopal Mare de Déu de la Mercè de Montblanc*, Montblanc 1994, 47-80.

Les primeres pàgines informen dels fons arxivístics relatius al dit convent, esparsos entre el mateix Montblanc, Arxiu de la Plebania, Llibre d'inventaris, i Llibre major de la Mercè, del pas del segle XVIII al XIX, l'ACA, *Monacals d'Hisenda*, i el Puig (València), Arxiu del Monestir, on es troben, entre d'altres documents, el *Registre de l'Arxiu*, *Llibre de professions i entrades*, *Llibre de cartes...*, *Llibre de visites*, *Mètode i estil de les missions...*, i Llibres de comptes: Llibre major recibo de la santa redempció... i Llevador major de les rendes de censals... (47-48). A base d'aquestes i d'altres fonts, com el *Jardín de María...* de Narcís Camós, som informats de la imatge de la Mare de Déu del Miracle, del temple i les capelles, de la confraria i dels paraments i ornamentals de la sagristia el 1759 (51-52: amb transcripció de llarg fragment d'inventari), del convent, la biblioteca del qual tenia 1200 volums el 1788 i augmentava constantment per deixes de frares difunts, i de l'arxiu, que ocupava una cel·la (53); a darreries del segle XVIII, augmentà considerablement el nombre de montblanquins que escolliren sepultura en l'església del convent (quadre, del 1686-1790: 55). El patrimoni rústic és conegut per la desamortització del segle XIX (61), com també ho són els jornals pagats en cultiu de terres pròpies (57-58). Entrades i eixides eren equilibrades en els tres darrers triennis del segle XVIII, amb superàvits de 281, 300 i 221 lliures, respectivament (62). També som informats dels noms dels comanadors (62), i dels religiosos que el 1790 ocupaven cada una de les dotze cel·les (64); un fragment d'inventari del 1788 permet de saber els estris emprats en les missions populars (68-69). Les altres pàgines informen del segle XIX.— J. P. E. [10992]

Ramon ESPADALER [I PARCERISAS], *El castell de Montesquiú a la darrereria de l'Edat Mitjana* (Col·lecció Història Local, 1), Barcelona, L'Avenç-Diputació de Barcelona 1993, 213 pp.

En passar a propietat pública, hom trobà en el Castell de Montesquiú un arxiu dins «una trentena llarga de carpetes» (7), a la descripció del qual són dedicades les pàgines 11 i 199-206; hi ha documentació des del segle XI. L'autor aprofita dos capbreus del segle XIV per establir nom i nombre de masos (26-28), als quals haurien correspost uns 354 habitants (24). Un inventari del 1389 li permet de reconstruir el complex d'edificis aleshores existents entorn el casal de Montesquiú (31-45), en una cambra del qual hi havia dues caixes, una que contenia documents contractuals diversos i l'altra, anomenada cofre, era «plenum instrumentorum antiquorum» (43). El capítol següent s'ocupa d'*Els homes*, que divideix en guerrers, obrers i orants. Els primers, començant per la raguèlia dels Besora, eren feudataris del monestir de Sant Joan de les Abadesses; tenien sota seu alguns cavallers (milites) i sobretot quantitats ingents de deutes: 96.881 s., 4 d., el 1340, segons la *Memòria... dels deutes que dege...* En Jaume de Besora (50-61); la secció dels treballadors recorda l'existència de comptats aloers, dins una majoria d'emfiteutes, amb mostra d'aquests contractes (62-66). Els orants eren bàsicament les dues parròquies de Santa Maria i de Sant Quirze de Besora, alimentades de delmes, primícies i altres drets parroquials; no mancaren, com arreu en el segle XIV, les fundacions de capellania i de benefici (66-73: amb transcripció d'un fragment de condicions fundacionals del benifet: 68-69); pertanyen a aquest apartat les institucions religioses senyores de part del terme; monestir de Sant Joan de les Abadesses i pabordia de Palau del monestir de Ripoll, de la qual s'ha conservat el *Llibre de la pabòrdia de Palau*, ara a Vic, Arxiu Episcopal (72; [i ATCA, VII-VIII (1988-1989), 267-271?]). El capítol següent és dedicat a *Alguns aspectes de la quotidianitat* i es basa en les no excessivament abundants dades de la documentació sobre aspectes molt concrets de la vida diària: aprofitament de la força física en molins, eines i mesures locals; alimentació: productes i preparació dels menjars; la família i el seu parament; i la mort i la seva solemnització social (77-125): les dades són reduïdes a quadres sinòptics: denominacions documentades d'eines i d'estris (82-83); de peces de vestir (109); de roba de cambra (111); de guarniment de la llar (112); de despeses de l'enterrament d'Arnau Guillem de Besora ([la segona meitat del segle XIV] 122-123 i 124: 15 florins d'or, 58 lliures, 4 s., 3 d.). El darrer apartat de l'estudi és dedicat a esbrinar l'evolució arquitectònica del casal de Montesquiú, del segle XIV als nostres dies (129-152: quadre sinòptic de les mides de les diverses estances: 139). Hi ha un apèndix documental amb una certa transcripció d'una desena de documents (167-195); un altre és dedicat a plànols, plantes i genealogies (209-210). Hi ha bibliografia (211-213). [El text de les pàgines 22-24 ha d'ésser llegit així: 22, 24, 23].— J. P. E. [10994

Francesc FITÉ I LLEVOT, *La presència dels Ordes religioso-militars al Montsec. L'Hospital d'Ares*, dins *Ordes religioso-militars*, 275-282.

L'Hospital d'Ares era una casa de l'orde de Sant Joan; l'autor ha pogut aplegar cinc testaments que hi fan deixes, datats entre el 1127 i el 1199, procedents de Barcelona, ACA, *Canc.*, *Pergamins de Pere I*; BC, *Pergamins*; i Lleida, Arxiu de la Catedral, *Fons d'Àger*, ací publicats (277-281).— J. P. E. [10994

Ignasi FERNÀNDEZ TERRICABRAS, *Reforma i obediència: actituds institucionals durant la visita del monestir de Montserrat (1583-1586)*, dins *Institucions Catalanes*, II, 171-180.

Cent anys després d'haver col·locat Montserrat dins la congregació de San Benito de Valladolid, la tensió entre monjos castellans i catalans havia esdevingut insuportable; els episodis de tota mena i gravetat són coneguts per Barcelona, AHCB, Madrid, Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores i Archivo Zabálburu, i Simancas, Archivo General. *Estado. Aragón*; afegim-hi

les pressions sobre els visitadors, la intervenció de la Ciutat de Barcelona a favor dels monjos de la Corona catalano-aragonesa, i la implicació de la lluita conventual interna amb bandolerisme (175). En una segona secció, l'autor es pregunta què podien cercar les parts amb llur intervenció; la ciutat de Barcelona, defensant que els càrrecs de Catalunya havien d'ésser ocupats per catalans defensava les *Constitucions de Catalunya*, però també les possibilitats de col·locació per a fills de famílies indígenes (177); el rei, defensava seguir tenint a les seves mans el control de Montserrat mitjançant la Congregació de Valladolid (178-180).— J. P. E. [10995]

Àngel SÀNCHEZ GOZALBO (+), *Teatro religioso en el Corpus de Morella*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXX (1994), 5-9.

Reedició d'unes pàgines publicades el 1946, en l'any en què l'autor n'hauria complert cent. Hi són transcrits fragments de documentació notarial i d'altra documentació morellana. Consta que el 1413 hi eren representats 'entremeses'; les altres notícies, ja del segle XVI, fan referència al pas de la mort de la Mare de Déu.— J. P. E. [10996]

Vicente FORCADA MARTÍ, *Torres de vigia y defensa de la costa del Distrito del Castell de Nules: los nombres de 'Beniesma', 'Moncófar' y 'Santa Isabel de Carrillo'*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXX (1994), 43-81.

Objectiu d'aquest treball: demostrar que en altre temps hi hagué a la costa marina entre Moncófar i Borriana una torre de guaita i defensa, avui totalment desconeguda (44). Es basa en notícies i documentació, sobretot dels segles moderns, ja publicades, a base de les quals recorda successivament l'existència dels carregadors de l'Estany de Nules i de l'estany de Moncófar (45-48), i les torres de defensa: de Borriana, d'Almenara i de Nules (dues, amb tres noms: Beniesma, Moncófar i Santa Isabel de Carrillo, car Beniesma i Moncófar serien una) (49-57) Les necessitats de defensa de l'època moderna obligaren, a començaments del segle XVII, a decidir la construcció d'una de nova «en la vora del estany que està entre les torres de Almenara i de Beniesma» (64), la de Santa Isabel, alçada entre el 1633 i el 1649; a darreries del mateix segle ja era coneguda com 'la Torre de Moncofa' (68-69); el 1693 ja figurava, ben localitzada, en els mapes (71). La seva destrucció cau fora dels límits del nostre temps (72-74). Hi ha un mapa, dos croquis i vuit fotografies (75-81).— J. P. E. [10997]

Susana FERRER MARTÍ, *La capilla de San José en la Iglesia del Convento de Nules: un programa carmelita*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXX (1994), 441-463.

Aquestes pàgines exposen el significat de la construcció i de les decoracions d'aquella capella a base de fonts bíbliques, de tradició eclesiàstica (*Legenda aurea / Flos sanctorum*) i d'aportacions carmelitanes, sobretot de santa Teresa de Jesús. Ens afecta la notícia de l'existència d'un *Libre verd de la fundació del convent de Nules*, ara a l'Arxiu Parroquial de la mateixa població (443, nota 2).— J. P. E. [10998]

Carles DORICO I ALUJAS, *La dauradura del retaule del Roser de l'església parroquial de Sant Esteve d'Olot*, dins «Annals 1994. Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca», 103-132.

Els fets objecte d'aquestes pàgines són fora del normal: Pau Costa acabava el retaule del Roser l'any fatídic del 1714; la confraria del Roser no tenia diners per a fer-lo daurar i hagué d'esperar una deixa testamentària; el contracte amb els germans Antoni i Joaquim Soler i Colobran es veié destorbat per la l'oferta d'assenament (= de 'sisè', oferta de realitzar la mateixa feina a un preu una sisena part més baix que l'estipulat amb un altre contractant) de Francesc Basil, amb el qual,

però, els marmessors de la deixa testamentària no volgueren saber res; els germans Soler acabaren l'obra. Els fets són coneguts per Olot, AHC, *Protocols notariais*, completat per l'Arxiu Parroquial de Sant Esteve, *Llibre de resolucions de la Confraria del Roser*, i per Vic, Arxiu Episcopal, *Torelló. Fons notarial*, que permeten de refer i de resumir en els respectius arbres genealògics les raguèlies Soler (115) i Basil (121). El contracte amb els germans Soler i la notificació oficial, amb què la confraria els comunicava la proposta assisenada d'En Basil i els demanava resposta, són ací transcrits (126-132) a partir d'Olot, AHC, *Notari Jaume Oliveras* 1719.— J. P. E. [10999]

Albert DOU, Jordi ROCA, *Olot i la Companyia de Jesús*, dins «Annals 1994. Patronat d'Estudis d'Olot i Comarca», 171-188.

Encara que el títol es limiti a la Companyia de Jesús, les primeres pàgines són dedicades al caputxí, Lluís d'Olot i al seu *Tratado del origen y arte de escribir bien...* (173-175); les altres, a l'herència d'Antoni Llopis, destinada a l'establiment a Olot d'un Col·legi de la Companyia, projecte al qual mancà només la confirmació reial, que mai no arribà per la imminència de l'expulsió dels jesuïtes el 1767 (175-181). La base documental és l'oferta per l'Arxiu de la Província dels Jesuïtes de Catalunya, a Sant Cugat del Vallès, d'on són transcrites senceres algunes de les lletres que es cursaren aquells anys. Hi ha quadre dels jesuïtes olotins, quinze dels quals recauen en el nostre camp (185-186). [A base de documentació olotina, el llegat d'Antoni Llopis havia estat objecte d'un estudi d'En Miquel Puig i Reixach, publicat tres anys abans en el mateix anuari, resumit dins ATCA, XIII (1994), 525-526, núm 9127, però no citat ni a la bibliografia].— J. P. E. [11000]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Les pastures i la ramaderia a la Governació d'Oriola*, dins «Miscel·lània de Textos Medievals», 7 (1994), 79-139.

L'autora comença exposant les procedències i els llocs de pastura dels ramats, i els problemes que en derivaven (drets de pas, drets sobre l'herba, etc.) (79-85). Successivament són tractats els problemes de la inseguretat del territori amb les seves repercussions en la política reial i en la pràctica de la ramaderia (85-89), de la tensió entre pagesos i ramaders, de la provocació d'incendis forestals (89-90), dels diversos impostos, el principal dels quals era l'herbatge, que tendí a disminuir vers darreries del segle XIV (91-97; quadre d'entrades: 95), dels encarregats tant de la seguretat com de la percepció de tributs (97-98), dels arrendadors i col·lectors d'aquests (99). Les notícies relatives a la ramaderia de la mateixa zona són més escasses (100-101). La Governació d'Oriola era deficitària en carn i en llana, però exportava productes de cuir i sèu (101-102). Hi ha mapa del territori de la Governació (109). Són transcrits íntegrament en apèndix vint-i-set documents, que van del 1302 al 1406; vint-i-sis són de l'ACA, vint-i-quatre dels quals de *Cancelleria. Registres*, i dos de *Reial Patrimoni. Mestre racional*, 1722 (134-139); l'altre és de València, ARV, *Mestre Racional* (128-131).— J. P. E. [11001]

Juan Antonio BARRIO BARRIO, *La intervenció reial en la ciutat de Oriuela a través de la suspensió de la insaculació en 1450 y su reimplantació en 1459*, dins *Institucions Catalanes*, I, 401-408.

El 1445 el rei atorgava a Oriola el procediment d'insaculació per a la designació de càrrecs públics, però una sèrie d'incidents en qüestionaren l'aplicació: la documentació d'Oriola, Archivo Municipal, *Contestador*, i de València, ARV, *Reial, reg.*, permeten de resseguir les complicades vicissituds de l'afer, en fons del qual hi havia la divergència de judici entre els oficials reials i els representants del municipi entorn «el mecanisme que regulaba la pertinença de cada vecino en cada una de las tres bolsas» i la tensió per les inhabilitacions, que deixava la porta oberta a la intervenció dels representants reials (408).— J. P. E. [11002]

José Luis MELENDRERAS GIMENO, *Fiestas celebradas en Orihuela, con motivo de la proclamación del Rey Carlos IV, en 1789*, dins «Archivo de Arte Valenciano», LXXIV (1993), 87-91.

Aquelles festes foren recordades en un llibre específic: *De las fiestas celebradas en la Ciudad de Orihuela...*, Madrid, Imprenta Real 1790; l'autor el completa amb sèries del Archivo Municipal d'Oriola, *Libros de fábrica de la catedral, Libros de fábrica de Santa Justa y Rufina, i Actas capitulares*. Són resumides en aquestes pàgines les festes de les quatre jornades de començaments d'agost del 1789; entre les manifestacions no mancaren les poesies (80). Són transcrits dos fragments d'*Actas Capitulares*, relatius a les provisions de queviures i a construccions efímeres (90-91).— J. P. E. [11003]

Armand de FLUVIÀ, *Contribució a l'estudi genealògic dels llinatges del comtat d'Osona: els Orís*, dins «Estudis d'Abadal», 121-129.

La documentació de la casa marquesal de Castelludosrius, ara a l'Arxiu Nacional de Catalunya (Sant Cugat del Vallès), l'inventari de la qual ha estat publicat darrerament [cf. ATCA, XI (1992), 750-751, núm. 7991], permet a l'autor d'establir la genealogia de la ragaülia d'Orís, de la primera meitat del segle XIII fins a darrerries del segle XVII. Consten els successius hereus, fills i mullers.— J. P. E. [11004]

Josep PALLÍ I ROIG, *Els mestres d'aixa de Palamós*, dins «Estudis del Baix Empordà», 13 (1994), 167-177.

Les primeres pàgines recorden la possibilitat que entorn el 1430 a Palamós hi hagués almenys una dressana; després resumeixen les dades sobre mestres d'aixa de Palamós fornides per d'altres autors a base de la documentació de l'ADG sobre benediccions de barques [cf. ATCA, XIII (1994), 508, núm. 9056] i dels pergamins de l'Arxiu de Santa Maria de Palamós (169-170); per la seva banda, l'autor aplega les notícies existents en el mateix arxiu parroquial, *Baptismes*, on figuren les actes de benediccions de barques del segle XVIII, una de les quals, del 1782, és transcrita (171-172). Les notícies posteriors pertanyen al segle XIX.— J. P. E. [11005]

Pere TRIJUEQUE, *Els molins fariners de la batllia de Palamós*, dins «Estudis del Baix Empordà», 13 (1994), 99-136.

L'autor aplega les referències a molins de Palamós, Vila-romà i Vall-llobrega en l'Arxiu Històric de la mateixa població, a Girona, AH, *Protocols notariais*, i en l'ACA. Primer resumeix dades generals (llista dels quinze coneguts (103) i dades sobre recs i arrendament). Després recull en apartats propis de cada molí les notícies que s'hi refereixen, començant pels hidràulics de Vila-romà (105-120) i seguint pels de Vall-llobrega (121-124) i pels de Palamós i altres (125-129). Al final trobem les dades sobre molins de vent de Palamós (130-134) i de Vila-romà (134-135). Hi ha transcripció de fragments en tot l'article i part de l'acte d'arrendament d'un molí de Vila-romà el 1577, de Girona, AH (136).— J. P. E. [11006]

Josep M. BRINGUÉ I PORTELLA, *Comunitats, senyors i societat rural al Pallars Sobirà (segles XV-XVII)*, dins «Mélanges de la Casa de Velázquez», XXIX/2 (1993), 135-151.

Les primeres pàgines resumeixen les aportacions dels darrers anys al tema de les relacions econòmiques i també polítiques entre senyors i emfiteutes, on darrerament hom s'ha adonat de la importància dels sotsestabliments, que introduïen diferències considerables entre els darrers. Però l'autor creu que hi ha zones (Val d'Aran, Valls d'Andorra, Tortosa, Pallars), on aquella explicació general no és vàlida (137). Al Pallars, per a l'Edat Moderna el fet bàsic és el canvi de senyoriu a

favor dels Cardona, per compra, el 1488; el primer segle del nou senyoriu hauria anat d'una bonhomia inicial a un enduriment, fins que a darreries del s. XVI, la crisi dels Cardona fa carregar damunt les poblacions el pagament de censals de més de 40.000 lliures (139); les poblacions readquiriren així participació en rendes senyorials i àdhuc en poder judicial, després perdut per la Nova Planta, no, en canvi, la participació en els drets senyorials (139-140). Les pàgines següents ofereixen dades sobre les rendes senyorials, concretades en quadres per als censos (143), i sobre la 'quístia', per la qual calia pagar divuit sous per casa, rica o pobra; i així sabem que la Vall d'Aneu tenia 293 focs + 27 d'Esterri el 1540; 308 focs + 27 d'Esterri, i 221 ajudants el 1579; i 275 focs + els 27 d'Esterri, el 1669; el 1628, els veïns eren 579, als quals s'havien d'afegir els 117 d'Esterri (149). La base documental és constituïda per l'Arxiu Ducal de Medinaceli, *Pallars*, per l'ACA, per l'AHPB i per l'Arxiu Diocesà d'Urgell.— J. P. E. [11007]

Pablo de la FUENTE DE PABLO, *Notes preliminars per a l'estudi de la Capitania de Fronteres de Perpinyà. Anàlisi de diferents aspectes organitzatius (ss. XVI-XVII)*, dins *Institucions Catalanes*, I, 137-141.

A base de documentació de Simancas, Archivo General, *Guerra Antigua i Estado*, l'autor recorda que entre el 1493 i el 1659, calgué plantejar d'acord amb els reptes de les possibilitats modernes tant d'atac com sobretot de defensa, i fou necessari de replantejar la protecció de la frontera en una zona coneguda aleshores en la documentació específica com a Capitania de Fronteres de Perpinyà, dividida en tres sectors: la línia de frontera amb França; els eixos de penetració i els nuclis de població; i la franja litoral, que arribava fins a la fortalesa de Roses. Hi ha un croquis geogràfic de la zona (141).— J. P. E. [11008]

Enric MOLINÉ, *Tractats de Pau entre valls Pirinenques: unes passeries de 1653 i 1654*, dins «Urgellia», XI (1992-1993 [1994]), 186-208.

Malgrat la guerra entorn de Catalunya entre les corones d'Espanya i de França del 1640 ençà, la vida i l'aprofitament dels recursos naturals entre les valls frontereres a ambdues bandes dels Pirineus seguien en seu curs i necessitaven pau; amb l'aquiescència condicionada d'ambdues corones, representants de Coserans i de la Vall d'Aneu el 1653, als quals s'uniren els del Castillonès i de la Val d'Aran el 1654, formularen les condicions a les quals se sotmetien ambdues parts a fi que en la zona fronterera (croquis: 187) la vida i les relacions seguissin llur curs normal. Els dos textos, conservat el primer a l'Arxiu General dera Val d'Aran (193-201), i el segon en el mateix Arxiu i en el Diocesà d'Urgell, *Fons de Salardú* (201-207), són ací transcrits i completats amb l'acta de les vistes de les dues parts al Port d'Orla el 1660 «per a verificar certes represalles són estades fetes» (207-208) contra les dites passeries. També aquesta acta prové de l'Arxiu General dera Val d'Aran.— J. P. E. [11009]

Josep M. PORTA I BALANYÀ, *El senyoriu de l'Orde de l'Hospital a Pira el 1701: aspectes jurídics*, dins *Ordes religioso-militars*, 440-448.

Amb la intenció de donar a conèixer el funcionament del règim senyorial a la Conca de Barberà a començaments del segle XVIII, l'autor, recordades algunes dades relatives a Pira, presenta el *Capbreu del 1701*, conservat en l'Arxiu Municipal de Pira, del qual exposa els aspectes generals, vàlids per a tota la població (crida del capbreu, presentació de capbrevants i de títols jurídics; reconeixement de senyoriu; ròdol del terme; forma de delmar els diversos productes o animals; treballs de jóva) i en particular per al consell municipal o per als seus membres (forn de pa, aigües, botiga).— J. P. E. [11010]

Rosa LLUCH BRAMON, *Graffiti a la comarca del Pla de l'Estany*, dins «Quaderns. Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles», 1992-1994, 113-128.

Només un dels sis 'graffiti', el corresponent a la figura 3 (119), de la Sala Major de la Pia Almoina de Banyoles, porta un fragment d'inscripció, que segons l'autora seria datable entre el 1480 i el 1520 (116-117).— J. P. E. [11011

Àngel M. RODRÍGUEZ CARREÑO, *Dos moments en la colonització feudal del Nord-oest de Mallorca (Pollença, 1298/1304-1319/1325)*, dins «Afers. Fulls de Recerca i Pensament», núm. 18 (1994), 367-403.

L'autor elabora les dades proporcionades per dues fonts documentals entorn a dues alqueries de Pollença, la de Cuxach (Reia/Roia) i la de Lanayre (368): el *Llibre d'Actes del Temple*, dels anys 1298-1304, qualificats d'expansius, de l'AM de Pollença; i la sèrie de *Protocolos notariales*, de l'ARM entre els anys 1319-1325, qualificats per l'estabilització (401); compara els dos moments, expansius i estabilitzats, en cada una de les dites alqueries (368-371 i 372-388, aquesta darrera secció és abundant en quadres); la documentació és més abundant en el primer bloc d'anys (389), en què predominen els establiments emfitèutics (cf. 391, nota 46); en el segon bloc, en canvi, els censals i les compra-ventes; i permet d'adonar-se que la població ha tendit a concentrar-se en la vila i que els tipus de conreu són els extensius destinats a cereal, amb progressiva desaparició d'erms i boscos (388-392). L'apèndix esquematitza els establiments emfitèutics en les diverses alqueries (396-400 i 403).— J. P. E. [11012

Bartomeu SERVERA I SITJAR, *Distribució social de la terra a Porreres a finals del segle XVII*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», L (1994), 309-328.

Presentat geogràficament el municipi de Porreres, l'autor indica les fonts del seu estudi: l'ARM, D-1255: *Estims de Porreres...*, del 1685-1693; D-1286: *Cadastrs de Porreres...*, del 1693-1695; D-343: *Llibre dels alous de Porreres...*, del 1695. L'exposició estructurada del tema diferencia les 'parcel·les' de les 'posseessions' en un terme gairebé tot ell cultivat amb cereals i vinya (311-313) pel sistema de l'emfiteusi, el senyoriu del qual era repartit entre el rei (la Vila, formada per 778 cases, i el 47% dels béns rurals), la Seu de Mallorca (13'7% del terme), dos senyors i quatre cavalleries, ultra dues posseessions en franc alou (314-319). El domini útil era en mans de totes les classes socials, amb 681 porrerencs i 24 habitants de Ciutat; d'entre els porrerencs, 330 haurien estat de mà menor (menys de 200 lliures), 72 de mà mitjana (entre 200 i 10.000 lliures) i 80 de mà major (més de 10.000 lliures), dos dels quals són destacats (320-323). El cadastre també informa de censals (324). Hi ha dos quadres i dues gràfiques (312, 315-316); i bibliografia (325-326).— J. P. E. [11013

Núria SALES, *Censos, censals i masies del monestir de la Portella. De la ruïna del segle XV a la recuperació del XVI-XVIII*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 19 (1994), 575-597.

La documentació relativa al monestir de la Portella conservada a Solsona, Arxiu Diocesà, i en part publicada per Joan Santamaria i Rovira (576-577, nota 2), i la d'ACA, *Monacals d'Hisenda*, núms. 1134-1141, on es troben, entre d'altres, el *Llibre en què se conté una notícia general de tots los instruments que de present se encontran en lo arxiu del Monastir de Sant Pere de la Portella...*, del 1766, és a la base d'aquestes pàgines; els dits instruments permeten a l'autora de documentar al detall no sols la política relativa als censos, ans també les vicissituds numèriques de la comunitat monàstica i l'extensió canviant del seu domini eminent (a mitjan segle XVI monestir i béns semblaven pròxims a l'extinció: 582), àdhuc més enllà del Berguedà, amb les corresponents tensions a l'hora d'ésser reconegut per altres senyors eminents i acceptat pels propietaris útils en

els successius capbreus, tensions que arribaren ben vives al segle XIX; sovint les notícies són donades mitjançant transcripció de fragments textuais que informen de punts molt concrets de nombre de masies de la contrada.— J. P. E. [11014]

Josep ALANYÀ I ROIG, *Una font històrica per a la toponímia dels Ports d'Orta: el plet entre les universitats d'Arnes i Lledó* (s. XVI-XVII), dins «Actes de les Primeres Jornades d'Estudi sobre la Terra Alta» (La Baralluga, 2), Horta de Sant Joan, Centre d'Estudis de la Terra Alta 1994, 95-140.

En la introducció, l'autor deplora la deformació secular d'antropònims i de topònims catalans, deguda a causes diverses (98-99), repassa filològicament els de la comarca (100-104) i, avançant en una línia ja encetada [cf. ATCA, XII (1993), 535, núm. 8302], es fixa ara en el procés entorn d'empríus entre els dos pobles indicats en el títol, allargat de l'octubre del 1603 al setembre del 1604, conservat a l'ACA, *Reial Audiència. Plets Civils*, 7968, ací resumit amb transcripció de fragments i llista de topònims (105-114), comentats un per un en les pàgines 115-137. Hi ha bibliografia (137-140).— J. P. E. [11015]

Rosa SERRA I ROTÉS, *Explotació de la comanda hospitalera de Puig-reig al segle XVIII (estudi d'uns capbreus)*, dins *Ordres religioso-militars*, 457-471.

La comanda Hospitalera de Puig-reig era el centre de les possessions de l'Orde al Berguedà i a tota la Cerdanya (la d'Espanya i la de França); per al segle XVIII, hi ha a l'ACA, *Notarials. Berga. Vària*, l'original del *Capbreu de Puig-reig, Fonollet i Berga...* del 1722-1723, i dos resums corresponents a les dues parts de la Cerdanya, aquests a ACA, *Gran Priorat de S. Joan de Jerusalem, arm.* 3; les dades es poden completar amb l'Arxiu de la masia del Lledó, *Capbreu núm. 4* (459, nota 5). A Puig-reig hi hagué 29 confessants per vint-i-set masos nominalment elencats (459-461); a Berga el patrimoni era bàsicament urbà, entorn Sant Joan, amb 23 confessants (461); a la Cerdanya predominava la part francesa, amb 31 confessants contra 18 (462-463). Les quantificacions sociològiques o aritmètiques són objecte de vuit gràfiques i quadres (465-469), completats amb un croquis del Berguedà i un de Berga (470-471).— J. P. E. [11016]

Francesc CORTIELLA I ÒDENA, *La Comanda de Renau-Pinós*, dins *Ordres religioso-militars*, 472-481.

Establerta per fundació particular tardana (només el 1727 fou acceptada per l'Orde: 473), basada en l'arrendament dels drets senyoriais de Renau, Masllorens, els Cocons, el Padrós, les Cavalleries de Vilabella i les Comes d'Ulldemolins per unes mil lliures anyals, en anys dolents completables amb rendes de Vallfogona de Riucorb, és coneguda per la documentació d'ACA, *Gran Priorat de Sant Joan de Jerusalem, arm.* 31: les seves dades permeten de conèixer amb detall les quantitats satisfetes per cada concepte en cada població, i a base d'aquestes, la corresponent producció total (476-479); també els noms dels comanadors i dos plets, un dels quals posat per un descendent del fundador entorn la mateixa propietat de la comanda el 1783, d'on són transcrits fragments (480-481).— J. P. E. [11017]

Manuel IGLÉSIAS COSTA, *El Cartulario de Roda según Abad y Lasierra* (continuació), dins «Argensola. Revista de Ciencias Sociales del Instituto de Estudios Altoaragoneses», núm. 107 (1993), 287-318.

Segon lliurament del conjunt començat de publicar el 1991 [i resumit dins ATCA, XII (1993), 539, núm. 8318]. En les pàgines d'aquest segon són publicats els documents que van del núm. XLVI al XCII de la dita sèrie segons transcripció de Manuel Abad i Lasierra. Són en general donacions o d'altres documents relatius a les mateixes (el núm. LXVIII és judici entorn una donació

feta primer a Roda i després a Ripoll: 299) i arriben fins a començaments del segle XII, com aquell del 1103, en què Dodon Pere ven un «honore sive alodio» als canonges de Sant Vicenç de Roda, el preu del qual era destinat «in redemptione filiorum meorum, qui obsides pro me in Lerida tenebantur captivi» (308).— J. P. E. [11018]

Anna M. PUIG GRIESENBERGER, Marcel PUJOL i HAMELINK, Gemma VIEYRA i BOSCH, Carme CARRASCAL i PARDO, *Els recintes emmurallats de la vila medieval de Roses*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 27 (1994), 17-41.

Estudi arqueològic i arquitectònic dels dits recintes i dels resultats d'excavacions recents, completats, çà i lla, per dades de documentació medieval, en general ja publicada (22, 25), amb transcripció parcial d'una lletra de l'ADG, *Lletres episcopals*, del 1350 (41). Hi ha reproducció de plànols del segle XVI (23) i XVII (30, 39), amb sobreposició dels dos primers (32). Hi ha bibliografia (39-41: [cal precisar que el títol atribuït a Josep M. Pons i Guri, és en realitat una recensió del llibre que porta el dit títol]).— J. P. E. [11019]

Pablo de la FUENTE, *La fortaleza de Roses i els enginyers de Lluís XIV: una aportació al coneixement de la seva actuació (1693-1714)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 27 (1994), 117-148.

A base de fons documentals de l'Estat Espanyol (ACA, Simancas, AG, *Guerra Antigua*; Madrid, Servicio Cartográfico del Ejército) i del Francès (Perpinyà, ADPO, *Série C*; Vincennes?, Archives du Génie, *Article 14* i *Article 15*; i París?, Caisse Nationale des Monuments Historiques et des Sites, *Plans en Relief*) (144-145), l'autor exposa allò que el govern francès, personificat en aquest punt per Sebastien Le Preste, marquès de Vauban, projectà de realitzar en el castell de Roses, després d'haver-lo conquerit amb només nou dies de setge el 1693, gràcies a les informacions de Ramon Trobat (123; cf. 129, 131), a fi de defensar-ne la propietat tant abans com durant la Guerra de Successió, sempre en mans felipistes (135-143): som informats tant dels successius projectes de reforçament de defenses, com de construcció, finalment no realitzada, de noves casernes (131-133); hi ha reproducció de catorze plànols contemporanis de procedència francesa. Hi ha bibliografia (145). Són reproduïts en apèndix el *Projet des ouvrages à faire à Roses pendant 1694*, que té anotacions autògrafes de Vauban, ací transcrites en lletra cursiva (145-147), i la *Mémoire des choses les plus nécessaires à faire à Rose...* del 1707 (147-148).— J. P. E. [11020]

Pere PONSICH, *El problema de la partició del comtat de Rosselló entre els casals de Cerdanya i d'Empúries a la mort del comte Miró I, el Vell (896)*, dins «Estudis Universitaris Catalans», XXX, tercera època (1994 = Estudis d'història oferts a Ramon d'Abadal i de Vinyals en el centenari del seu naixement), 9-24.

Una primera part resumeix documentació relativa a actes de Miró el Vell des del moment en què esdevé comte de Conflent el 871, i encara més des del 878 en què s'apoderà dels comtats del Rosselló i del Vallespir, conservada en el *Cartulari d'Eixalada-Cuixà* (10), i en el *Liber feudorum maior* (11), o ja publicada en reculls diversos (10-14). A partir d'ací, l'autor s'ha de limitar a formular dues hipòtesis, dins les quals engloba les dades fornides per la documentació, tant ja publicada, com encara inèdita, per exemple, a Perpinyà, ADPO, *Fonds Passa*: les hipòtesis són la d'una rivalitat entre sunyerians [d'Empúries] i guifredians [de Cerdanya i Barcelona, reflectits en els *Gesta comitum Barcinonensium*, 22] durant els darrers anys del segle IX i primers del X, en un moment en què els comtes es converteixen en hereditaris, rivalitat que explicaria moltes anomalies, altrament poc explicables, tant en la història profana com en l'eclesiàstica (23); i la d'un acord entre els dos casals a propòsit dels comtats de Rosselló, de Besalú i de Girona (24).— J. P. E. [11021]

José A. ARMILLAS VICENTE, *Las cortes de Tarazona (1495) y la defensa del Rossellón*, dins *Instituciones Catalanes*, I, 229-243.

Les notícies aplegades per Jerónimo Zurita i per Jerónimo Blancas, i la documentació de Saragossa, Archivo de la Diputación, *Actos comunes*, permeten a l'autor d'exposar les vicissituds, a través de les quals la cort de Tarazona atorgà un 'servei' triennal d'unes 50.290 lliures anyals a Ferran el Catòlic per a la defensa del Rosselló, els encarregats per la dita cort aplegaren l'exèrcit, i els diputats d'Aragó pagaren l'exèrcit estacionat en poblacions diverses de l'Empordà (240-241).— J. P. E. [11022

Juan Manuel BELLO LEÓN, *Andalucía en el abastecimiento del ejército durante la defensa del Rosellón (1495-1503)*, dins «En la España Medieval», 17 (1994), 213-234.

Els comtats s'havien reintegrat a Catalunya el 1493. Però l'augment de tensió entre el rei de França i els Catòlics tornà el perill de guerra al Rosselló i calgué mantenir-hi un exèrcit. A base de documentació de Simancas, AG, *Guerra Antigua, R.G.S.* i CMC, completada amb d'altra de Sevilla, Archivo Municipal, l'autor documenta i redueix a quadre, les descàrregues de gra a Cotlliure 1495-1496 (219), el gra transportat de Mazarrón a Cotlliure el 1494, el de Xerès a Cotlliure (222), les extraccions de gra destinat al Rosselló de les set col·lacions de Sevilla el 1502 (224-225) i el procedent del maestrat de Santiago els anys 1502 (227) i 1503 (228). No apareixeria «en la documentació conocida ni un solo barco que descargue cereales comprados en otra región que no sea la andaluza» (233).— J. P. E. [11023

Alficia MARCET JUNCOSA, *El Consell Sobirà del Rosselló al segle XVII*, dins *Instituciones Catalanes*, I, 151-157.

Signat el Tractat dels Pirineus el 1659, calgué estructurar els Comtats entre la realitat institucional catalana i la monarquia francesa. Les institucions catalanes (Corts, Generalitat, Audiència, Reial Patrimoni, Mestre Racional) foren reunides en el Consell Sobirà del Rosselló, que s'havia de regir per *Usatges i Constitucions* aplegades en el volum de les *Constitucions de Catalunya* (153). L'autora en precisa les funcions a base de fons inèdits de Perpinyà, ADPO, com la *Mémoire de R. Trobat à M. Le Tellier* o la *Mémoire sur quelques objets d'administration de la Province du Roussillon*, i dels edictes reials de Lluís XIV del juny del 1660. L'autoritat efectiva era la de l'intendent reial. Els membres del Consell Sobirà foren catalans refugiats del Principat i un rossellonès. El Consell fou acusat d'actuar amb poca eficàcia en els casos de resistència a França, però de fet acceptà la successiva aculturació francesa del Rosselló, iniciada immediatament després, sobretot mitjançant escoles (155-156).— J. P. E.

Alain AYATS, *Les premières années de l'intendance du Roussillon (1660-1681) et l'ascension (!) de Ramon Trobat*, dins *Instituciones Catalanes*, I, 159-166.

Ramon Trobat era un jurista barceloní que en la Guerra de Separació es posà al costat de França i restà al Rosselló després de la Pau dels Pirineus. Pel seu coneixement de les constitucions i de les institucions de Catalunya i per la confiança que es guanyà dels nous sobirans i de llurs ministres (Louvois, per exemple), ell fou l'home clau en la creació de les noves institucions catalanes al Rosselló (Consell Sobirà dels comtats de Rosselló i del Conflent), i n'ocupà el càrrec d'intendent, essencial per a l'èxit de les operacions guerreres dels anys 1674-1677. La documentació de base, de la qual són extrets fragments, pertany a la tesi doctoral de l'autor.— J. P. E. [11024

Carme SANMARTÍ I ROSET, *La pagesia benestant a la Catalunya Central. L'exemple del mas Sanmartí*,

dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», V (1994), 135-145.

Resum de tesi doctoral centrada en el dit mas de Sallent des de la seva compareixença en documentació al segle XIII fins a la dissolució dels nostres dies. Es basa en l'arxiu del mateix mas, que del segle XIII al XVII se centra en la possessió de la terra, els dots, els matrimonis i els testaments; la posterior és més rica, car informa amb més amplitud sobre esdeveniments familiars, obres realitzades en el mas, contractes de jornalers i àdhuc correspondència; és completada amb la d'arxius de la comarca (AHC de Manresa, Episcopal de Vic, Montserrat, *Fons de Sant Benet de Bages*, Registre de la Propietat de Manresa) i de l'ACA (136-137). En successius capítols és estudiada la propietat sota senyoriu de la cambreria de Sant Benet de Bages, la productivitat, la utilització del capital, la vitalitat de la raguèlia i àdhuc la configuració de l'edifici. Les conclusions de la tesi semblen transcrites 'in extenso' (139-145).— J. P. E. [11025]

Joan CERDÀ HOSPITAL, Josep TRESSERRAS BASELA, *Legislació sobre les guaites de la universitat de Sant Andreu i Sant Vicenç de Llavaneres*, dins *Institucions Catalanes*, I, 589-594.

La forma com les poblacions esmentades es defensaren del perill de pirates marins és coneguda pels dos *Llibres de la Universitat dels sancts Andreu i Vicenç de Llavaneres*, ara a Sant Andreu de Llavaneres, Arxiu Municipal, on consta l'atenció de l'autoritat municipal al dit perill entre el 1551 i el 1570 (591), les decisions de la qual són indicades amb transcripció de frases relatives a la formació de grups de guaita (quatrenes, sisenes, desenes) i a llurs obligacions (592-593).— J. P. E. [11026]

Rafael SOLER I FONRODONA, *Antoni Riera (1610-1676), un constructor de retaules desconegut*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria» [de Mataró], núm. 50 (octubre 1994), 18-26.

L'ACA, *Protocols Notarials. Mataró*, ha conservat, entre d'altra documentació personal d'Antoni Riera, «fuster de la vila de Mataró» (20), dos contractes dels anys 1662 i 1664 per a la confecció de sengles retaules (de sant Joan i de la Mare de Déu dels Ous) en l'església parroquial de Sant Andreu de Llavaneres, ací transcrits (25-26). Són també aplegades les dades documentals biogràfiques (18-19), subratllades algunes particularitats artístiques (columnes salomòniques en el segon) (19-22); també hi ha notícies sobre imaginaires mataronins contemporanis, d'entre els quals destaca el 'tracista' fra Josep de la Concepció (23-24).— J. P. E. [11027]

Maria Lledó BARREDA I CASANOVA, *Les santboianes d'època moderna i contemporània (segles XVII-mitjan XIX)*, dins «Misc. Codina», 169-192.

L'autora poua en l'Arxiu Històric Municipal de Sant Boi de Llobregat i aplega d'altres fonts, ja publicades, les notícies de darreries de l'Edat Mitjana ençà relatives a dones relacionades amb Sant Boi, que ella ordena d'acord amb grups socials: les religioses (171-173), les nobles (173-174), les dones propietàries documentades en cadastres (174-175), les treballadores o revenedores (176-179); hi havia mestre de primeres lletres per a nois, però, encara a darreries del segle XVIII, només algunes dones ensenyaven de fer punta a noies (181): el sexe «és el factor més important que ha configurat la seva pròpia vida» (189). Hi ha bibliografia (191-192).— J. P. E. [11028]

Carles SERRET I BERNÚS, *1743-1993: 250 anys de la mort de Rafael Casanova*, dins «Misc. Codina», 443-466.

Aquestes pàgines no es refereixen al personatge magnificat, ans a fets posteriors a la seva mort, començant per l'acta d'enterrament el 3 de maig 1743, conservada malgrat que l'Arxiu Parroquial de Sant Boi de Llobregat resultés malmès el juliol del 1936 (444). També n'és reconstruïda la

descendència durant el segle XVIII, que entorn el 1820 canvià de cognom per casament de pubilla (447-448). Les pàgines següents fan referència als segles XIX i XX; assenyalem, però, la publicació de la primera biografia de Rafael de Casanova, el 1912 per part de Rafael Carreras i Bulbena (444 i 449).— J. P. E. [11029]

Josep M. PONS I GURI, *La comanda de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem a Sant Celoni*, dins *Ordes religioso-militars*, 288-301.

Les primeres pàgines resumeixen les notícies sobre els primers temps de presència de l'Ordre Hospitaler a Sant Celoni (288-290), la sentència favorable als frares entorn drets senyorials sobre la mateixa població en el plet entre ells i Ramon de Cabrera el 1278, de manera que Sant Celoni només seria dels Cabrera, per compra, del 1405 ençà (291-294). El govern de la comanda (295-296) obligà a solucions de diferències amb els habitants de la vila, solucions que, de tant en tant, eren favorables als darrers: són resumits trenta-set documents relatius a les dites solucions, conservats a Arenys de Mar, Arxiu Històric Fidel Fita, *Pergamins*, datats entre el 1203 i el 1405, i ací resumits (297-301).— J. P. E. [11030]

Montserrat RUMBAU, *Aproximació a la història de les set parròquies medievals de Sant Cugat del Vallès*, dins «Gausac. Publicació del Grup d'Estudis Locals de Sant Cugat del Vallès», núm. 4 (juny 1994), 39-57.

Treball destinat no pas a professionals, ans a ésser «llegit per un nombre molt ampli de persones» (39), en el qual són indicats els documents medievals i àdhuc en són reproduïdes frases que permeten de conèixer detalls de les dites set parròquies: Sant Pere d'Octavià, Sant Adjutori, Sant Medir, Sant Vicenç del Bosc i la 'Vila de Cerdèdol', Santa Maria de Campanyà i Sant Cebrià de Valldoreix, l'única, amb Sant Pere d'Octavià refosa en l'església del Monestir, que ha subsistit a través dels segles.— J. P. E. [11031]

Benet JULIÀ I FIGUERAS, *Història del col·lectiu sanitari guixolenc*, dins «Estudis del Baix Empordà», 13 (1994), 179-197.

Entren en el nostre camp les notícies de l'infermeria del monestir de Sant Feliu de Guíxols (181); un fragment d'inventari d'un cirurgià del 1727, on són detallades les seves eines (183); les dades de cadastres del segle XVIII sobre les cases dels merges (184) i llista de sanitaris nominalment coneguts des del segle XIII (185-189), notícies que en els segles XVII i XVIII s'estenen a raguèlies senceres: els Buscarons (189-193), els Quirch (193); de Pere Tauler i Pi, a qui el 1746 fou confiada l'atenció mèdica de l'Hospital (195), s'ha conservat [a l'Arxiu d'aquest?] una llibreta de comptes corresponents a conductes i a visites.— J. P. E. [11032]

[Elena i Lluís ESTEVA], *Llibre de grades de monjos. Monestir de Sant Felin de Guíxols (1766-1818)*, dins «Estudis del Baix Empordà», 13 (1994), 205-215.

Per donació dels hereus i marmessors d'En Joan Bordàs, pertany ara a l'Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols el dit *Llibre de grades*. Són del segle XVIII les dades personals dels primers dotze monjos que ingressaren al monestir entre el 1766 i el final de segle (206-209). Hi ha reproducció fotogràfica d'algunes signatures.— J. P. E. [11033]

Marc TORRAS I SERRA, *Els béns de l'Orde de l'Hospital a Sant Iscle de Bages (s. XVII-XVIII)*, dins

Ordres religioso-militars, 403-417.

Localitzat Sant Iscle de Bages entre Manresa, Sant Fuitós i Santpedor (cf. 407), l'autor recorda les notícies relatives a la presència de la comanda hospitalària de Cervera a la contrada bàsicament per la propietat de quatre masos, concretada en els quatre capbreus entre el 1628 i el 1725, conservats a l'ACA, *Gran Priorat de Jerusalem. Secció 2, arm. 3*; la percepció de drets fou sensiblement igual, gairebé tots ells en diner: 180 sous el 1628, 139 els anys 1645-1648, 119 els anys 1668-1670 i 196 els anys 1716-1725 (406); el quadre engrunat dels reconeixements de senyoriu ocupa les pàgines 408-417.— J. P. E. [11034]

Manuel RIU I RIU, *Excavació d'urgència a la capella gòtica de la Pietat de Sant Llorenç de Morunys*, dins «Urgellia», 11 (1992-1993), 161-184.

Aquestes pàgines contenen resum dels orígens més o menys llegendaris de la capella de la Pietat, descripció de la mateixa (168: croquis, amb particular atenció al mausoleu i al retaule (164-165), i notícia del recent projecte de restauració, que propicià l'excavació d'urgència, realitzada els dies 28-30 de març del 1994 (166). Dins l'inventari de les noranta-sis unitats de materials trobats (175-183), hi ha indicació de possibles inscripcions de dos, els 18 i 20. També és transcrita una butlla d'Innocenci VIII atorgant indulgències a favor de la dita capella el 1488, conservada a Sant Llorenç de Morunys (o dels Piteus), Arxiu de la Baronia d'Ancies (183-184).— J. P. E. [11035]

Josep MORA I CASTELLÀ, Miquel TORRES I BENET, *L'ermita de Sant Roc de Sant Martí de Maldà un monument a recuperar*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 6 (1994), 125-140.

Les primeres pàgines apleguen notícies relatives a la dita ermita, ja publicades, basades en documentació dels segles XVII i XVIII (128-129); hi ha fotografia d'una dovella amb inscripció [de mitjan segle XVIII?] (128) i notícies de la devoció popular durant el mateix segle (138). La part central de l'estudi se centra en l'aspecte arquitectònic.— J. P. E. [11036]

José Antonio GÓMEZ SANJUÁN, *La Torre Hospitalaria y el Palacio Montesiano de Sant Mateu*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXX (1994), 83-99.

L'autor enceta l'exposició analitzant el gravat que Martí de Viciana dedicà a Sant Mateu en la seva *Crònica...*, reproduït al final (99). Després, basant-se en els escatocols de documents dels segles XIII i XIV, conclou que durant aquell temps no hi hagué edifici del mestre de Montesa a Sant Mateu (84-88), edifici que, en canvi, ja és documentat el 1406 (90). Hi ha bibliografia (95-97) i dues reproduccions d'un plànol del 1773 (98).— J. P. E. [11037]

Joan GAY I PUIGVERT, *Les pintures de Sant Pere de Navata: una obra d'art o una lliçó d'història*, dins «Misc. Marquès», I, 607-631.

Descobertes unes pintures murals del segle XVIII quan fou destruït el retaule del mateix segle durant la darrera Guerra Civil (1936-1939), l'autor documenta el procés de la seva execució i restauracions posteriors, gràcies al *Llibre de comptes de l'obra*, de Navata, Arxiu Parroquial, del qual cita diversos fragments; també en cita de les sèries de *Visites pastorals* de Girona, AD, i reproduïx tres fragments de la *Instrucció pastoral per lo bon govern de les parròquies del bisbat de Girona*, del bisbe Josep de Taverner i d'Ardena, del 1725.— J. de P. [11038]

Pere BENITO I MONCLÚS, *Santa Cecília de Montserrat i els capbreus de 1259 i 1334: aproximació a*

l'estructura d'un domini territorial monàstic, dins «Miscel·lània de Textos Medievals», 7 (1994), 35-70.

Els dos capbreus esmentats en el títol es troben a l'ACA, *Monacals d'Hisenda*, 1554. El primer, que tenia intenció de completesa, és mancat d'almenys un plec i, doncs, incomplet (44, nota 4); el segon es limita a les possessions de la dreta del Cardener, a migdia de la serra de Castelltallat (Castelltallat, Sant Mateu de Bages, Fals). El conjunt dóna seixanta-nou masos capbreuats. L'autor en subratlla les dades geogràfiques (mapa: 48), l'estructura i composició del domini territorial del monestir; i el règim rendal (37). Aquest darrer presenta grans diferències en les quantitats satisfetes tant en espècie com en moneda o en les prestacions personals imposades (40-42). La transcripció del *Caputbreve Sancte Cecilie Montiserrati de omnibus honoribus quos habet in omnibus baiuliis vel in diversis locis* ocupa les pàgines 49-61; i la del *Capbreu de tot ço que el monestir de Santa Cília ha ne pren al terme de Castelltallat, Sant Mateu, Falcs i mercat de Calaf*, les 62-66.— J. P. E. [11039]

Josep M. LLORENS, Gemma FONT, Sandra PUJADAS, *Santa Coloma de Farners a l'Alta Edat Mitjana: la vila, l'ermita, el castell*, dins «Misc. Marquès», I, 355-371.

Els autors realitzen una lectura, glossa i contrastació de set documents, el primer de l'any 886, el darrer de l'any 1200, ja publicats per Raimon d'Abadal, Pèire de Marca, Josep M. Millàs - E. Rabassa, Frederic Udina Martorell i Xavier Monsalvatge [alguns dels quals han estat de nou publicats dins *Catalunya Romànica*, V (1991)], sobre el passat medieval de Santa Coloma de Farners i els seus entorns immediats. Hi ha bibliografia (372-375) i tres reproduccions fotogràfiques (376-377).— J. de P. [11040]

Carme BATLLE I GALLART, *Notícies dels habitants de Santa Eulàlia de Provençana pels volts del 1300*, dins «Finestrelles», 7 (1994), 97-118.

L'autora delimita aquestes pàgines dient que hi recull algunes notícies dels habitants de Provençana i de llur nivell de vida en el moment de màxima empenya de tot el país, del segle XIII a la Pesta Negra. La base documental és l'ACB, *Pergamins*, d'entre els quals han estat analitzats sobretot els testaments. L'exposició comença aplegant les notícies relatives a la parròquia (97-99), al rector i als altres clergues (100-102), als pagesos i propietaris de terres (102-105), en particular a la raguèlia Desmàs (105-110: amb quadre de llurs propietats documentades entre el 1227 i el 1282: 106), i als cavallers, normalment barcelonins, també propietaris en el dit terme (111-112). Les darreres pàgines apleguen les dades que permeten de conèixer i avaluar el nivell de vida dels qui feren els testaments conservats (112-118). Hi ha notícia d'una sentència arbitral del 1207 (98 i nota 5).— J. P. E. [11041]

Josep M. FEIXAS I SANCHO, *Aproximació a les muralles medievals de la vila de Santpedor*, dins *Crisi Catalunya Central*, 181-222.

Pàgines dedicades principalment a presentar l'aspecte arquitectònic i urbanístic de les dites muralles. La base documental s'ha vist dificultada pel «fet lamentable de la total destrucció del ric i copiós fons documental que es guardava a l'Arxiu Parroquial de Santpedor» (182) l'estiu del 1936, dins el qual hi havia també l'arxiu municipal i el *Llibre de murs i valls de la vila de Sant Pere d'Or*; per això, només són indicats o parcialment transcrits els documents salvats per Anton Vila i Sala, *Notícia històrica de Santpedor*, 1898 (185, nota 3), d'on procedeixen les tres lletres reials dels anys 1368-1369, avisant els santpedorencs de refugiar-se a Manresa davant el perill de les Companyies Blanques (206-207) o indicant les característiques que havia de tenir la muralla aleshores construïdora (189-191; cf. 188-194); i el certificat de l'estat de murs i valls de Santpedor el 1396 (207-208; cf. 194-198). Les darreres pàgines (210-222) són dedicades a croquis i a fotografies.— J. P. E. [11042]

Luisa D'ARIENZO, *Gli Ordini Militari in Sardegna nel Basso Medioevo*, dins *Ordes religioso-militars*, 339-347.

Els Ordes Militars d'Hospitalers i de Sant Jordi d'Alfama es feren presents a Sardenya en operacions de conquesta durant els dos quarts centrals del segle XIV, però deixaren poc rastre documental. L'autora aplega dades de Càller, Archivio di Stato, *Antico Archivio Regio*, vol. K5, i *Atti notarili sciolti dalla tappa di Cagliari*, sobre drets diversos d'hospitalers (343-344); l'ordre d'Alfama col·laborà al setge de l'Alguer el 1354 i fou recompensat amb les esglésies de San Saturno de Càller i Santa Maria di Uta, al comtat de Quirra (345-346).— J. P. E. [11043]

Josep M. FONT I RIUS, *Les apel·lacions de la Selva al tribunal arquebisbal, als segles medievals*, dins «Butlletí del Centre d'Estudis Selvatans», 3 (desembre 1994), 9.

Josep M. FONT I RIUS, *Algunes prestacions dels habitants de la Selva al senyor arquebisbe, a principis del segle XIII*, dins «Butlletí del Centre d'Estudis Selvatans», 3 (desembre 1994), 11.

Dins el primer article trobem transcripció d'un fragment del *Llibre de les franqueses i costums de la ciutat i del Camp de Tarragona*, del 1280. El llibre és perdut, però el paràgraf fou transcrit en l'actual pergamí de Reus, Arxiu Municipal, *Carpeta de Diplomes*, núm. 28.

El segon conté resum de dos punts, els 21 i 22, de la *Sentència arbitral del 1214*, sobre percepció de dret senyorial en traspassos de propietat a la Selva del Camp, si n'hi havia 'llarg costum', i sobre obligació popular d'assegurar una guayta, si es podia provar per just títol. La sentència es conserva a Tarragona, AHM, *Calaix 33. Pergamí 1*.— J. P. E. [11044-11045]

M. Àngels RUF, Albert VILLARÓ, *L'església romànica de Santa Eulàlia de la Seu d'Urgell*, dins «Urgellia», XI (1992-1993 [1994]), 487-509.

Unes excavacions en l'edifici de la Casa de la Ciutat realitzades els anys 1991-1993 han permès d'identificar dins el dit edifici les restes de la capella de Santa Eulàlia. Amb aquest motiu, els autors recorden la compareixença i posterior presència de la dita capella en documentació notarial urgel·litana des del 1036, car hi havia l'altar per als testaments sacramentals (488). Durant el segle XIII, el 42% dels testadors es recordaven d'aquella capella en llurs deixes i des del XIV alguns hi volien ésser enterrats (488-490). Des del segle XV, la documentació municipal (*Llibres de consells*) esmenta l'hospital establert al costat de Santa Eulàlia, capella que encara a començaments del segle XVII era demanada per la Congregació de la Puríssima Sang, però ja no se'n feia menció el 1729, en què tant el Terç Orde de Sant Francesc com la dita Congregació tenien la seu en la capella de l'Hospital (494-496).— J. P. E. [11046]

Joan ALIAGA MORELL, *Un retaule d'estil gòtic internacional procedent de Sueca*, dins «Archivo de Arte Valenciano», LXXIV (1993), 20-30.

L'autor atribueix a un mateix retaule de Sueca quatre peces d'una col·lecció particular valenciana i dues que encara són a l'església de Sant Pere, d'aquella població; resumeix els estudis que hom havia dedicat a les actualment valencianes (21-23); serien de la primera meitat del segle XV; el seu autor és designat com a Mestre de Sueca (24). L'evolució de moments diversos de la vida de sant Pere és explicada mitjançant transcripció de fragments textuals de la primitiva traducció catalana de la *Llegenda àurea* (27-30).— J. P. E. [11047]

Joan MENCHON I BES, Josep M. MACIAS I SOLÉ, Andreu MUÑOZ MELGAR, *Aproximació al procés transformador de la ciutat de Tarraco. Del Baix Imperi a l'Edat Mitjana*, dins «Pyrenae», 25

(1994), 225-243.

Els autors defineixen aquestes pàgines d'«aportació sintètica de les dades conegudes referents a la transformació morfològica de la ciutat, des del s. III d.C. fins a l'ocupació alt medieval... malgrat els profunds canvis, ... l'empenta de la ciutat romana persisteix notòriament i ... els tractaments urbanístics posteriors es caracteritzen per la continuïtat i l'aprofitament» (226). Malgrat la destrucció de Tarragona pels francs en el segle III i la manca de dades arqueològiques i documentals del segle IV, Ausoni seguia comptant Tarragona entre les ciutats més importants (227). Després, per Consenci i l'*Oracional de Verona*, consta la forta reorganització cristiana de la ciutat (228-229). En els segles sarraïns no acaba de definir-se quina vida hi havia a Tarragona i al Camp (229-230). Les dades documentals posteriors a la restauració cristiana no han desembocat encara en una visió global de la distribució dels nous nuclis de vida (231-233). Les pàgines 235-241 contenen els croquis de les successives etapes de la configuració de la ciutat i les 242-243 la bibliografia.— J. P. E. [11048]

Francisco Javier FACI LACASTA, *Algunas observaciones sobre la restauración de Tarragona*, dins «Misc. Altisent», 469-485.

L'autor qualifica aquestes pàgines de «simple aproximación» (484). De fet resumeix les investigacions de L. J. McCrank sobre la restauració metropolitana de Tarragona dins el context general de la política de la Santa Seu, deduïble de la documentació dels papas contemporanis, en particular de la relacionada amb els punts de croada i en especial amb la dels regnes hispànics, en els segles XI-XII, en la qual ocupa un lloc destacat la reconquesta i restauració de Toledo com a seu primada el 1088 (474), davant la qual el futur sant Oleguer reafirmava que l'església de Tarragona era «caput ecclesiarum totius Citerioris Hispaniae» (483); per això «cabría plantearse, como simple hipótesis de trabajo, que la restauración tarraconense podría haber ido de la mano de la creación de una monarquía catalana» (484).— J. P. E. [11049]

Eloy BENITO RUANO, *El Principado de Tarragona*, dins «Estudis d'Abadal», 107-119.

La intenció de l'autor és la de «perfilar y definir el significado de esta titulación en el lugar y tiempo en que se produce» (107); ell mateix defineix aquestes pàgines com a «relato abreviado -y documentado- del desarrollo fáctico-temporal de este particular estado feudal» (117); a base de documentació de procedència diversa (comtal i pontifícia, sobretot), ja publicada, i de la qual sovint són transcrits fragments, l'autor recorda les vicissituds de tot l'afer i en particular les personals i familiars de Robert (Guillem) Bordet, i subratlla que es tractà d'un primer intent en la política pontifícia de croada; que dins el mateix marc sorgiren a l'orient principats paral·lels (Edessa, Trípoli, Antioquia, etc.: 118) i que «lo que cabe subrayar más vigorosamente en ese examen es la excepcional dependencia pontificia del feudo» (117); excepcionalitat que arribà fins al detall que un comte (el de Barcelona), infeudés a l'arquebisbe de Tarragona drets i autoritat damunt Tarragona i territori; que l'arquebisbe l'infeudés a un inferior seu i del comte (110: anàlisi de les clàusules de la concessió), el qual sotmès, en virtut de la dita infeudació, esdevenia 'princeps' i el seu feu 'principat' (118-119).— J. P. E. [11050]

Emma LIAÑO MARTÍNEZ, *Reinard de Fonoll maestro de obras de la Seo de Tarragona. Una hipótesis sobre su obra*, dins «Misc. Altisent», 379-392.

La venda d'una casa a Tarragona el 1373, protagonitzada per Reinard des Fonoll, el qualifica de «magister operis sedis Terracone»; el document, ací transcrit (401), es conserva a Madrid, AHN, *Clero*, 14497; l'autora el completa amb l'altra documentació coneguda relativa al mateix Reinard i a la seva actuació a Santes Creus i a Montblanc (380-381; cf. 384-387), als altres quatre

mestres d'obra coneguts de la mateixa Seu (391-382), i àdhuc a possibles col·laboradors seus (399-400). Assenyalades les parts de l'obra que li podrien correspondre, l'autora es fixa en les capelles de la dita Seu dedicades a les Onze Mil Verges, a sant Miquel, i en la dels Sastres, de la qual descriu una inscripció [que potser no està en nominatiu, sinó en vocatiu: «Sancte Iacobe apostole...», 395], i recorda alguna de les solemnitats, que hi eren celebrades, acollides en la *Consuetu* escrita el 1369 per Pere Figuerola (397-399). En el document de venda consten un Berenguer Company, escrivà de lletra formada, comprador de la casa, i dos altres escrivans tarragonins, Francesc Antoni i Antoni Gili.— J. P. E. [11051]

Jordi ROVIRA i PORT, Salvador RAMON i VINYES, Àngels CASANOVAS i ROMEU, *Els gravats i grafitis de la Catedral de Tarragona, una primera aproximació*, dins «Butlletí Arqueològic», Època V/15 (1994), 313-327.

Aquestes pàgines són presentades com a «ràpid esment» d'un projecte d'estudi de la totalitat de les manifestacions gravades / grafitades més interessants de la catedral de Tarragona (314). Els autors exposen les agrupacions en què creuen que es poden encabir els diversos grafitis en general (314-317) i a continuació n'examinen set d'aquella Catedral; en els que porten el núm. 1 i 4 hi ha frases, alguna de les quals ha estat desxifrada i transcrita (317-318; 321-322). Serien de la Baixa Edat Mitjana, posteriors a la dedicació de la catedral per Joan d'Aragó el 1331.— J. P. E. [11052]

Jordi MORELLÓ i BEGET, *El fogatge del 1414 als pobles de la comuna del Camp de Tarragona*, dins «Miscel·lània de Textos Medievals», 7 (1994), 591-528.

El pergami 395 de l'Arxiu de la Selva del Camp, *Fons de la Comuna del Camp*, és còpia realitzada el 1424 del fogatge de deu anys abans, ací transcrit (600-627). Hi figuren nominalment els 1.584 contribuents de trenta-sis poblacions del Camp de Tarragona. També hi ha plànol de la comarca i itinerari de la recaptació (599). Comparat amb el fogatge del 1378, el nombre de focs del 1414 era clarament inferior; el del 1496 només de vegades donava un nombre més elevat de contribuents que el del 1414.— J. P. E. [11053]

Santi CASAS RABASA, *Alguns apunts sobre el govern municipal a la Ciutat de Tarragona (ss. XV-XVI). Els privilegis d'insaculació*, dins *Institucions Catalanes*, I, 409-418.

Joan Lluís MALLOL i PARGA, Sebastià VENDRELL i ARAGONESES, *El govern de la ciutat de Tarragona a través de l'estudi d'un privilegi reial (s. XVI): el procediment de la insaculació*, dins *Institucions Catalanes*, I, 419-428.

Sota els dos títols anteriors, hom troba, primer, presentació i transcripció del privilegi d'insaculació per a l'elecció de càrrecs municipals, concedit a Tarragona el 1501 pel Lloctinent del Rei «en lo Principat de Cathalunya e comtats de Rosselló i Cerdanya», transcrit de Tarragona, AH, *Pergamins, calaix 1, C 9* (415-418); després, l'aprovació reial del 1579, a les ordinacions d'aplicació de l'esmentat privilegi, que, en virtut del dit document, havien elaborat els cònsols de Tarragona, transcrit de Tarragona, Arxiu Històric Municipal, *Armari 19, Carpeta 17* (424-428).— J. P. E. [11054-11055]

Salvador J. ROVIRA i GÓMEZ, *Els veguers de Tarragona (segles XVI-XVII)*, dins *Institucions Catalanes*, I, 103-110.

L'escorcoll dels arxius tarragonins: catedralici (llibres sacramentals i notariais), municipal (llibres d'acords i 'Documents de paper'), i Històric (fons notarial), ha permès a l'autor d'establir

unes primeres llistes de 132 veguers (62 de l'arquebisbe i 71 del rei) entre el 1501 i el 1700 (106-109), d'alguns dels quals encara pot completar dades en nota. En la introducció recorda que la duplicitat de veguers venia de les concòrdies dels anys 1151 i 1171, el caràcter indivís de llur autoritat i les diferències entre els dos i llur camp d'actuació (104-106).— J. P. E. [11056]

Manuel GÜELL I JUNKERT, *La cort dels veguers de Tarragona durant la primera meitat del segle XVII*, dins *Institucions Catalanes*, I, 111-118

[Pel resum anterior sabem que a Tarragona hi havia dos veguers]. En aquestes pàgines, després d'haver fet observar que a Tarragona el poder era triple (el d'un senyor feudal, l'arquebisbe, dels més poderosos de Catalunya; un municipi, conscient de les seves prerrogatives; i un poder reial, que acabaria predominant), l'autor, basat en l'AH de Tarragona, *Actes municipals i Economia i Hisenda*, estableix que l'autoritat senyorial era exercida de forma unitària pels dos veguers, amb oficina i cort única (113-114), el nomenament dels quals, però, necessitava l'aprovació prèvia de la ciutat «per a l'habilitació dels oficials del senyor o senyors de la ciutat» (115, nota 20). El veguer reial, però, actuava per ell, amb cort diversa, en els quatre casos de regalia (117-118).— J. P. E. [11057]

Josep PITARCH LÓPEZ, Julio Luis QUÍLEZ MATA, *El conflicte entre els veguers de Tarragona; maig-juliol 1613: un arquetipus clàssic de competències entre jurisdiccions*, dins *Institucions Catalanes*, I, 119-123.

El pontificat de Joan de Montcada a Tarragona fou ric de conflictes, un dels quals fou el dels veguers del 1613, en el qual, contra allò que era establert almenys per costum, en un moment de necessitat de substituir els dos veguers, absents o impeditos, ell tirà al dret i nomenà un nou veguer episcopal. Els fets són coneguts per l'AH de Tarragona, *Actes Municipals i Economia i Hisenda*, i són descrits a base d'aquestes fonts. Les coses arribaren al punt de ruptura per excomunió, ja anunciada, del veguer substituït legal, però mai no promulgada.— J. P. E. [11058]

Elisabeth BALDOR ABRIL, Marta INGLÈS AGUDO, *La situació del notariat català a la ciutat de Tarragona, a les darreries del segle XVI*, dins *Institucions Catalanes*, II, 313-317.

Presentació de les prescripcions del privilegi reial, conservat a l'AH de Tarragona, que el 1583 permetia de crear-hi un col·legi de notaris reials; les autores resumeixen cada un dels deu capítols, en els quals trobem determinacions relatives als anys d'aprenentatge i a l'examen davant el Col·legi, amb especial atenció al desè, destinat a conservar a Tarragona els llibres de notaris passats.— J. P. E. [11059]

Roser BARBA, Paulina FELIU, Manuel GÜELL, *Noblesa local versus consell municipal. Una aproximació als antagonismes i conflictivitats urbanes de principis del segle XVII a la Ciutat de Tarragona*, dins *Institucions Catalanes*, I, 545-551.

La Confraria de Sant Jordi dels Cavallers de Tarragona de temps maldava inútilment a entrar en el consell municipal; la tensió creada es manifestà en nombre de conflictes, algun dels quals arribà a la Reial Audiència del Principat, la qual fallà a favor del consell municipal (547-550); la situació creada per la Guerra dels Segadors propicià una solució favorable als Cavallers (551). La dita confrontació és coneguda per l'Arxiu Històric de Tarragona, *Actes municipals i Carpeta 10*.— J. P. E. [11060]

Manuel GÜELL [I JUNKERT], *Notes sobre les rendes de l'arquebisbe de Tarragona a mitjan segle XVII*,

dins «Missiva. Fulls d'informació històrica i opinió cultural», núm. 9 (octubre-desembre 1994), 2-5.

En acabar el segle XVIII, les rendes de l'arquebisbe de Tarragona pujaven a 828.550 rals de billó (3). Abans del 1640, consta per documentació de l'ACA, *Consell d'Aragó*, que hom estimava aquelles rendes entorn les 20.000 lliures, la majoria de les quals s'havien d'esmerçar en pensions, sous i obligacions diverses (4); en la Guerra dels Segadors l'arquebisbe s'hauria vist «reducido a los términos de un pobre clérigo» (5).— J. P. E. [11061]

Jesús BLANCO CALVO, Julio Luis QUÍLEZ MATA, Rodrigo ROYO CASTELL, Dolors SANAHUJA BOFARULL, *Protocolo de entradas de arzobispos de la ciudad de Tarragona: el caso del arzobispo Joan de Montcada (1612-1613)*, dins *Institucions Catalanes*, II, 133-138.

Petits detalls discutits en el cerimonial de visita de primera salutació de les autoritats al nou arquebisbe i en el de l'entrada de Joan de Montcada a Tarragona el 1613, es complicaren fins al punt d'arribar a la Reial Audiència de Catalunya; ambdues parts defensaren llurs punts de vista amb memorials de les entrades d'arquebisbes anteriors, amb declaracions de testimonis de les dites entrades i amb al·legacions jurídiques, en les quals la ciutat defensava que l'únic senyor de Tarragona era el rei des del moment que un dels primers arquebisbes posteriors a la restauració, Bernat Tort, n'havia fet donació a Ramon Berenguer (136), i que, en conseqüència l'arquebisbe només era «un ciutadà honorat de la ciutat» (137). La documentació relativa és en part publicada dins el *Repertori Municipal* (Col·lecció de documents de l'Arxiu Històric Municipal de Tarragona, 9), Tarragona, Ajuntament 1993; o encara inèdita, dins l'AH, *Economia i Hisenda Municipal*, 42, i *Caixa* 11.— J. P. E. [11062]

Man[ujel] GÜELL [I JUNKERT], *Notes sobre el col·lectiu notarial tarragoní del segle XVIII*, dins *Actes Història Notariat*, 667-683.

Per informació proporcionada per Tarragona, AH, *Economia i Hisenda*, 178, corresponent al 1715, i *Quaderno general de la estimación...*, del 1773, l'autor recorda que els professionals eren 24 i 22 respectivament (667-668); d'altra documentació de l'AHA, *Fons Foixà* (que també conserva els esborranys de les obres de Francesc Xavier de Garma i de Duran, 669, nota 7), permet d'estendre la comparació amb els col·lectius notarians de Barcelona (63 notaries el 1773) i de Vic (20 notaries el 1788) (669). La llista nominal dels tarragonins permet de veure l'endogàmia del grup (671-673); la situació econòmica era el 1715 una quarta part superior al normal (685'2 lliures de mitjana per família; 900'8 cada notari, 673-674); la riquesa personal es pot veure en la llista de les pàgines 673-674, i en la de les rendes estimades per a cada un (675-676); però només quatre eren ciutadans honorats, tres dels quals foren clars austriacistes (676-677). L'apèndix ofereix llista dels 63 notaris de Barcelona el 1773 (679-680) i dels 112 documentats a Vic des del segle XIII (680-683).— J. P. E. [11063]

Ramon MIRÓ I BALDRICH, *Fasts reials a Tàrrrega a finals de l'Edat Mitjana*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 5 (1993), 129-149.

Les celebracions per esdeveniments reials podien respondre a doble situació: la visita d'un personatge reial a la vila o la celebració de funerals, cada un dels quals tenia la pròpia seqüència d'actuacions (134-135). Els detalls són coneguts per documents diversos, ací transcrits: un de relativament extens, el *Memorial dels canvis de senyoria de la vila de Tàrrrega* d'entre els anys 1459-1504, d'AHC de Tàrrrega, *Llibre de comptes del consell* (139-141); *Despeses de l'entrada de Joana Enríquez, muller de Joan II*, d'ibid. (141-143); quatre anotacions relatives a l'entrada d'Isabel de Castella, la Catòlica, el 1481 (143-145), i tres de l'entrada del 1484 (145-146), totes d'ibid.,

Llibres d'albarans. Les dades que en resulten són exposades en les pàgines introductòries.— J. P. E. [11064]

Ramon MIRÓ I BALDRICH, *Els fasts barrocs a Tàrrrega. Funeràries per la mort de Felip III (1621)*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 6 (1994), 71-94.

Al començament, l'autor assenyala les seves fonts, de Tàrrrega, AHC: *Llibre d'ordinacions i crides 1493-1590*; *Llibre de cerimònies, 1592-1661*; *Llibre, en lo qual estan continuades alguns actes y memòries...*; i *Llibre de capitulacions*. N'ha extret cinc documents, transcrits, 'in extenso' (79-90), on, ultra les successives decisions del Consell General (79-83), tenim textos de més amplitud: *Crida de les confraries, de la celebració de les obsequis celebradores...* (en realitat, són dues crides: 83-85); *Nota de les serimònies de la capella ardent de sa magestat* (85-88); i els també successius albarans de pagament de les despeses dels funerals (88-90). És reproduït el dibuix contemporani del cadafal de la capella ardent, on també és transcrita una quarteta en català, «Aquesta pira ardent...»; n'hi havia tres d'altres en castellà (88 i 93-94). El conjunt de dades deduïbles de les fonts esmentades són ordenades en les pàgines introductòries, en les quals i en les de notes (91-94), l'autor també assenyala punts de referència tant llunyans com de la veïna Cervera (91-93): [Cervera, AHC, *Llibre verd del racional*].— J. P. E. [11065]

Pere MOLAS I RIBALTA, *Al servei de la monarquia: els Moixó de Tàrrrega*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 5 (1993), 167-177.

Estudis ja publicats i documentació de Barcelona, BC, *Fulletons Bonsoms*; de Madrid, AHN, *Consejos suprimidos i Títulos y grandezas*; i de València, ARV, *Reial Acord*, permeten de reconstruir la trajectòria de la raguèlia dels Moixó (i, en part, dels Maranyosa, de Lleida) durant els segles XVII i XVIII. Un dels primers fou Josep Antoni de Moixó i de Francolí, el qual pronuncià l'*Oratio in sollemni anniversario funere Philippi V*, en nom de la Universitat de Cervera (172 i 177).— J. P. E. [11066]

Josep M. PLANES, *Hisendats i capellans a l'antiga Tàrrrega: els Ribera del Carrer de la Font*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 5 (1993), 179-195.

La reconstrucció de la trajectòria de la dita raguèlia des de mitjan segle XVII fins a darreries del XVIII es basa en Tàrrrega, AHC, *Llibre de cerimònies, Llibre de consells, i Llibre registre*; i en l'Arxiu Parroquial, *Llibres d'òbits*; en l'AHC de Cervera, *Fons notarial. Tàrrrega*; i en l'AH de Lleida, *Cadastres*. En resulta una família pagesa en ascensió social per estudis i professió jurídica, que entrà en l'oligarquia local governant, i esmerçà diners a censal i ja a darreries del segle XVII es dedicava a l'elaboració d'aiguardent (182-183); mantingué la categoria malgrat les crisis externes i les dificultats internes; una de les característiques fou la integració de membres capellans, àdhuc com a hereus (189-190).— J. P. E. [11067]

Gener GONZALVO I BOU, Miquel Àngel FARRÉ I TARGA, *Una destacada família de la Tàrrrega de l'Antic Règim: els Terés*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 6 (1994), 95-111.

Gener GONZALVO I BOU, Miquel Àngel FARRÉ I TARGA, *Una nissaga de notaris de Tàrrrega: els Terés (segles XVIII-XIX)*, dins *Actes Història Notariat*, 361-372.

El primer article informa de la conservació dels documents familiars, ara a Tàrrrega, AHC, procedents de l'AM; els autors precisen que llur objectiu és el de resumir «l'ascens social d'una família... al llarg dels segles XVII, XVIII i XIX» i, més enllà del localisme, un cas, en el qual és copsable 'la dimensió social del notari', resultat del creixement de les propietats, els enllaços

matrimonials, la implicació en els corrents polítics de l'època i la intervenció en el govern municipal (97). [Vegeu el resum del segon article, amb el qual en gran part coincideix].

Els Terés són documentats a Tàrrega (AHC, *Fons municipal*; Arxiu Parroquial, *Llibres de baptismes*; Arxiu Familiar Terés) des del segle XVII amb dues branques, austriacista i botiflera, respectivament (371-372: arbres genealògics): «La competència i rivalitat entre les dues branques dels Terés és una constant al llarg del segle XVIII» (364), i en el pas a aquest darrer segle, ultra els membres eclesiàstics, compareixia el primer notari, seguit per tota una raguèlia. Intervingueren diversament en el règim municipal (364-365). El 1816 hom feia inventari de béns relictos de Marià Terés, on constaven «...manuals... desde lo any mil set-cents vint-y-tres...» (369).— J. P. E. [11068-11069]

Anton MONNER, *Les cartes de poblament de la Terra Alta*, dins «Actes de les Primeres Jornades d'Estudi sobre la Terra Alta» (La Baralluga, 2), Horta de Sant Joan, Centre d'Estudis de la Terra Alta 1994, 367-406.

Les primeres pàgines resumeixen les dades relatives al repoblament i a les seves etapes després de la reconquesta de la comarca des del 1134 (367-373); una segona secció ofereix traduïdes en llengua catalana a partir del text proporcionat per Josep M. Font i Rius, les cartes de poblament immediates a la conquesta: la de Miravet (374-375) i la d'Horta i Bené (376-380); la del Riu Algars i Batea, com a mostra de les de l'etapa de consolidació de les fronteres (380-383); i la de Gandesa, per a l'etapa del repoblament efectiu (384-386), retocada en una segona del 1194 (386-387). Les pàgines següents expliquen alguns dels extrems normalment inclosos en cartes de poblament i en concret en la de Gandesa: encarregat d'aquest, beneficiaris, retencions senyorials, i l'establiment a *Costum d'Horta*, etc. (387-395). La darrera part resumeix d'altres cartes de poblament comarcanes: del Pinell 1198 (395-396), de Batea (396-397), del Pinell 1207 (397-398), Camposines (398), Prat de Comte (398-399), Vilalba (399-400), Vall Major (400-402), Gandesola (402), l'Almudèfar o Mudefe (403), Pinyeres (403), l'Algars (403-404), i la Pobla de Masaluça (404-406).— J. P. E. [11070]

Gemma GARCIA, Antonio MORO, Joan PIERA, Mary RUIZ, Glòria SOLER, Montserrat TRIAS, *Excavació arqueològica a la Plaça Vella. Primers resultats*, dins «Terme», núm. 9 (novembre 1994), 14-18.

L'excavació ha anat acompanyada del treball de reconstruir la configuració de la plaça en els segles successius, amb la notícia d'haver-hi estat trobada una inscripció ibèrica (15 i 18, nota 7); a partir del segle XIII, però sobretot en els moderns, les notícies són donades aprofitant per a cada moment fragments contemporanis de documentació, tant de l'Arxiu Municipal com del Parroquial de Terrassa, ja publicada. Les successives situacions són concretades en quatre plànols (16-17).— J. P. E. [11071]

Pere PUIG I USTRELL, *Senyoria directa, domini útil i funció notarial a la notaria i l'escrivania públiques de Terrassa*, dins *Actes Història Notariat*, 617-633.

El conflicte entre les pretensions del rei i els drets del prior de Sant Pere de Terrassa entorn l'escrivania fou solucionat per sentència de Pere Albert, que reafirmava els drets del rei i la propietat del prior, confirmada en diverses ocasions (618-620); aquest la concedí en enfiteusi i així els notaris ho eren «castri et ville Terracie auctoritate prioris dicti monasterii Terracie» (622). L'autor exposa en aquestes pàgines les vicissituds tant dels drets reials, atorgats al castlà de Terrassa, com del domini directe del prior, que maldà a engrandir la seva jurisdicció més enllà de capítols matrimonials i de testaments, i de l'útil, posseït successivament per raguèlies diverses

de notaris: la sentència del 1613 clarificà drets d'uns i d'altres, confirmant que el de Terrassa era un notari de districte i, doncs, tenia l'exclusiva en el terme (627); però aquests drets el 1615 foren venuts al castellà, en el qual se sumaren drets reials i domini útil (628), conjunt que al cap de poc, el 1620-1622, també fou venut a la Universitat de Terrassa (630), la qual també l'hagué de vendre el 1661 a particulars; aquests veieren els seus béns, també l'escrivania, segrestats per Felip V (632). Tot és documentat per Terrassa, AHC, *Pergamins. Protocols notariais*, i en particular per la *Nota dels actes fabents per la notaria...* (621, nota 7).— J. P. E. [11072]

Rafael COMAS I EZEQUIEL, *Les monedes terrassenques. Els V rals de plata de la universitat de la Vila (1641-1642)*, dins «Terme», núm. 9 (novembre 1994), 19-24.

[Continuació dels treballs de l'autor sobre moneda terrassenca: cf. ATCA, XII (1993), 551, núm. 8362; i XIV (1995), 478-479, núm. 10034]. Aquestes pàgines semblen ésser reproducció de les resumides dins ATCA, XIV (1995), 479, núm. 10036.— J. P. E. [11073]

Marc ESCOLÀ, Pau TUTUSAUS, *Del canvi Temple-Hospital a la Comanda de Torres de Segre (Segrià), 1307-1320*, dins *Ordes religioso-militars*, 215-218.

L'entesa entre Jaume II i el papa Joan XXII destinava als hospitalers els antics béns dels templers de Catalunya i Aragó. En la comanda de Torres de Segre, hom passà dels templers a l'administració reial i al cap de pocs anys als hospitalers; l'administració dels representats reials fou tan conflictiva que suscità un avalot popular, aquest una posterior intervenció armada que afectà el senyoriu d'Or de Montcada i provocà la presentació d'un memorial de greuges per part dels súbdits dels hospitalers el 1321. N'hi ha documentació a l'ACA, *Canc.*, reg.— J. P. E. [11074]

Dolors VISA I ORÓ, *Aproximació històrica al terme d'Adar, de la comanda hospitalera de Torres de Segre (ss. XIV- XVIII)*, dins *Ordes religioso-militars*, 370-375.

Conegut fins ara per la *Carta de poblament del 1314*, el terme d'Adar ho és més, gràcies als sis capbreus d'anys que van del 1560 al 1778. L'autora constata que, exceptuades poques variants, els textos són transcripció els uns dels altres, i en reporta els paràgrafs corresponents a herbes, fruita i gra, servituds i prestacions i a terres i possessions del comanador (373), amb quadre del nombre de successius capbreuants de Maials i de Llardecans (374); també hi ha alguna notícia del capbreu del 1778, posterior a una concòrdia que modificava les prestacions (374-375).— J. P. E. [11075]

M. Victòria ALMUNI BALADA, *L'obra de la Seu de Tortosa (1345-1441)* (Dertosa 34; Publicacions de l'Institut d'Estudis Dertosenses, 3), Tortosa 1991, 304 pp.

L'autora precisa el camp del seu estudi: les obres de l'encapçalament de la catedral gòtica de Tortosa, en tant que són conegudes per la sèrie de *Llibres d'obra* conservats en l'Arxiu de la mateixa Catedral (26-27; i sobretot 273-282, on hi ha presentació de cada un d'ells); s'ha fixat en les informacions relatives a l'evolució constructora, a l'organització del treball establert al seu redós, i als materials utilitzats (14). La primera part de l'estudi exposa, en primer lloc en successió cronològica, les dades proporcionades pels dits *Llibres* sobre la financiació, resumida en quadre sinòptic (47-54: amb un total de 118.961 sous i 5 diners), i sobre el procés de construcció, que experimentà una llarga aturada entre el 1347 i el 1376 [determinada, almenys en part, per les conseqüències de la Pesta Negra?] (55-79); dades que són sintetitzades amb les conegudes per d'altres publicacions (79-93: hi ha dos quadres sinòptics dels jornals esmerçats en l'obra [94-100] i dels pagats en la pedrera: 100-101). El capítol següent explica l'organització i el cost del treball, on trobem resum del conveni signat amb el mestre de l'obra, Bernat d'Alguayre (114), i quadres

per als jornals de les diverses categories de menestrals (126), i per a l'evolució salarial entre el 1345 i el 1441 (130). El darrer capítol d'aquesta part exposa les dades relatives als materials de construcció emprats, a les eines utilitzades en la feina i a la tecnologia que hi era aplicada, sobretot per a l'alçament de pesos (135-149). L'altra part important del llibre és el vocabulari alfabètic de la construcció tret d'aquells *Llibres d'obra*, on cada paraula és il·lustrada amb la frase dins la qual es troba (135-216), denominacions que, en les pàgines següents, són aplegades per grups homogenis (217-223). Una tercera secció reproduïx vint-i-quatre figures (225-246) i quaranta-nou reproduccions fotogràfiques (247-272), la primera de les quals és la traça de la planta dibuixada per Antoni Guarc el 1345 i la darrera és la inscripció sepulcral de Bernat Flandina, canonge obrer de la Seu de Tortosa (272). L'apèndix documental ofereix transcripció de nou documents, la majoria de l'Arxiu Capitular, i algun de Tortosa, Arxiu Municipal (285-294). Hi ha taula única per a antropònims i topònims (295-296) i bibliografia (297-301).— J. P. E. [11076]

Núria CANYELLAS I VILAR, *Els Costums de Tortosa i la seva pràctica al segle XV: el Llibre de testaments de Bernat Vicents, notari de Tortosa*, dins *Actes Història Notariat*, 515-547.

L'autora estudia els cent cinquanta-nou testaments aplegats en el volum de Tarragona, AH, *Caixa 74*, núm. 1218, que conté testaments tortosins datats entre el 1425 i el 1455. Analitza, transcrivint-ne una mostra, cada una de les parts del testament, després de la qual assenyala la relació amb els *Costums de Tortosa*, que no són aplicats en alguns casos, en els quals aquells establien certes limitacions a la capacitat jurídica de la dona: i així, alguna és designada marmessora «quamquam sit prohibitum De Consuetudine» (521); i en un 25% de casos, fou desestimada la norma dels *Costums*, segons la qual la dona no podia designar un hereu substituït del principal (539); en d'altres casos la decisió del testador és explícitament recolzada amb la referència al *Costum* (531-532).— J. P. E. [11077]

Francesca ESPAÑOL I BERTRAN, *Els sepulcres monumentals d'època gòtica a l'Urgell*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 5 (1993), 109-129.

L'autora aplega descripcions de sepulcres urgellencs escrites abans del segle XIX, i documents, tant ja publicats com inèdits procedents d'arxius i de biblioteques diverses (Madrid, Biblioteca del Palacio Real, manuscrits; AHN, *Monacales. Poblet*; Barcelona, BC, *Arxiu*; ACA) relatius a sepulcres construïts en els monestirs del Pedregal, de Vallbona de les Monges, i de la Vallsanta; a Sant Miquel de Ciutadella, i a Tàrrega (capella del Corpus Christi). Hi ha dotze reproduccions fotogràfiques.— J. P. E. [11078]

Miquel Àngel FARRÉ I TARGA, *Els orígens de l'expansió de l'olivera a l'Urgell i a les Garrigues als segles XVI i XVII*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 5 (1993), 149-165.

L'interès en una major rendibilitat econòmica impulsà al seu moment el cultiu de l'olivera. La documentació certifica l'existència d'oliveres poc després de la reconquesta. «L'arribada de la Il·lustració afavorí l'aparició de noves idees, que impulsaren la gran expansió del conreu de l'olivera a les Garrigues» (152). L'autor confronta aquestes idees generals amb les dades de capbreus diversos de l'Espuga Calba entre el 1510 i el 1610, ara a l'ACA, *Gran Priorat de Catalunya*, o a Cervera, AHC, *Notari Joan Miró*, completats amb el *Plet del delme d'olives 1586-1620* d'ACA, *Gran Priorat de Catalunya*, o de Tàrrega, AHC, *Llibre d'estimes del quarter de Santes Creus*, el *Cadastre del 1716*, la *Recanació del terme 1728* o el *Llibre d'arrendaments 1659*; també de Guimerà, Arxiu Municipal, *Testimonio de la concordia 1606*. A l'Espuga Calba el 1410 hom comptava 2.109 oliveres, que el 1580 havien pujat a 4.202 (157); «a Tàrrega sembla produir-se un cert paral·lelisme amb el cas de l'Espuga Calba» (158). Hi ha dues gràfiques i un mapa. Són transcrits

dos documents dels anys 1610 (164: d'ACA, *Gran Priorat de Catalunya. Plet del delme d'olives*) i 1606 (165: Guimerà, Arxiu Municipal, *Testimonio*).— J. P. E. [11079]

Emilia SALVADOR ESTEBAN, *La «Frontera» intraregnícola valenciana y su impacto en las instituciones reales. El ejemplo de las dos baillías generales*, dins *Instituciones Catalanes*, II, 11-23.

El Regne de València fou constituït en dues etapes, que, tant com existí, es reflectiren en la seva constitució: la part conquerida per Jaume I (ençà Xixona) i la part afegida per Jaume II (dellà Xixona). Alguns dels organismes reials (virrei i Audiència, i mestre racional) es projectaven damunt tot el territori, prescindint de la ratlla diferenciadora que anava de Villena a Xixona i a la Vilajoiosa; en canvi, hi havia dos portantveus de governador, dos batlles generals i dos lloctinents de tresorer general (11-13). El 1687 Alacant rebia de la Corona honors semblants als que posseïa València i aquesta s'afanyà a defensar la seva preeminència en memorial ací resumit, de València, BU, ms. 802 (14-16); el 1647, el rei traslladava a Alacant la batllia general dellà Xixona i l'autora aplega de lligalls diversos de València, ARV, *Mestre racional*, les dades de l'evolució de les rendes en ambdues seus: el 1486 Oriola i Alacant rendien 12.000 i 10.500 sous, respectivament; el 1699, 25.000 i 561.000, també respectivament (18); un salt quantitatiu semblant es donava entre les dues parts del Regne: el 1601, dellà Xixona rendia 233.000 sous, deçà 1.750.000 (21); paral·lelament són coneguts per ARV, *Canc., reg.*, intents diversos del batlle general deçà d'imposar la seva autoritat dellà (22-23).— J. P. E. [11080]

David BERNABÉ GIL, *Una coexistència conflictiva: municipios realengos y señoríos de su contribución general en la Valencia foral*, dins «Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante», 12 (1993), 11-77.

L'autor estudia la repercussió de les 'contribucions generals' en l'antic Regne de València; són el conjunt format per una població principal i llogarrets diversos que pertanyen al terme d'aquella, en són considerats 'carrers', i poden trobar-se sota senyoriu diversos, com el reial i el baronial. L'estudi té dues parts: la primera considera globalment les tres conseqüències que la dita situació podia presentar en el Regne de València: els habitants dels 'carrers' eren considerats veïns de la població principal a tots els efectes, bons i dolents; d'acord amb els *Furs de València* i amb algunes *Constitucions de Cort* les autoritats de la població principal podien tenir i exercir drets jurisdiccionals damunt els 'carrers'; i en particular podien exercir-los coactivament en tema de percepció de tributs (11-19). La segona part, basada en documentació d'ACA, *Consell d'Aragó*, de València, ARV, *Manaments i empares*, i Oriola, Archivo Municipal, *Contestador*, estudia en concret les situacions conflictives creades en la 'contribució general' d'Oriola, ciutat reial, com també ho eren alguns dels seus llogarrets, mentre d'altres eren de senyoriu baronial, ja que llur poblament (en nombre de casos, després de l'expulsió dels moriscs) havia estat encarregat a personatges determinats, que havien rebut la jurisdicció alfonsina damunt els llogarrets, fins i tot amb la col·laboració de la ciutat; no és estrany que sorgissin problemes de jurisdicció, que, igual com els que seguiran, arribaren a plets davant la Reial Audiència (22-32); també nasqueren conflictes pels drets d'aprofitament de l'aigua del Segura (33-35); altra font de plets foren les imposicions de contribució i d'altres drets per part de la Ciutat (35-43); ho foren sobretot els drets de pastures i d'empriu (43-59). Tot plegat manifestaria «la existencia de un antagonismo básico de fondo» (60).— J. P. E. [11081]

Vicent GARCIA EDO, *El procés d'exàmens dels notaris de València de 1350-1351*, dins *Actes Història Notariat*, 579-589.

L'AMV, VV2, guarda un fragment de procés enantat per la mateixa Ciutat davant el Justícia

Civil, en virtut d'una lletra de Pere el Cerimoniós manant que es complissin les condicions per a accedir al notariat establertes en la Cort de València 1329 (581). En conseqüència, el Justícia féu crida de citació als notaris, setanta dels quals s'aplegaren i foren sotmesos a examen; les preguntes i respostes del dit examen s'han conservat en aquell fragment de procés i algunes són ací transcrites o resumides; demostren la raó de la Ciutat i del Rei a exigir nous exàmens; indirectament, també indiquen que en aquell moment no hi havia Col·legi Notarial a València, car hauria estat part en la defensa dels notaris citats i novament examinats (582).— J. P. E. [11081

Vicent PONS ALÓS, *Els col·legis notariais valencians a l'època foral*, dins *Actes Història Notariat*, 745-765.

Visió global del resultat dels estudis entorn el notariat a l'antic Regne de València; les primeres pàgines són dedicades al problema dels inicis del Col·legi Notarial de la ciutat de València [amb posicions compartides tant amb el resum anterior com amb el posterior] (746-749); les pàgines següents proporcionen informació sobre els altres col·legis de notaris del Regne de València, amb indicació de les localitats de procedència o destinació dels notaris creats els anys 1419-1446 (750); després, ve una proposta de cronologia (752-759); finalment, una aportació a la bibliografia del notariat valencià (759-765).— J. P. E. [11082

José M. CRUSELLES GÓMEZ, *El Colegio Notarial de Valencia, entre poder político ciudadano y desarrollo corporativo*, dins *Actes Història Notariat*, 727-743.

Objectiu de l'autor: a base de l'*Aureum opus...*, dels *Fori Regni Valentiae...*, i de l'AMV, *Manuale d'acords*, «conocer... los progresos organizativos de la profesión notarial», tot centrat en el tema de si hi hagué o no i quan un Col·legi de Notaris (de la Ciutat de València) (729). El 1239 Jaume I s'adreçava a la «universitas notariorum», col·lectiu que el 1283 tenia representants en el Consell de la Ciutat (730); essent de mà mitjana, potser feren el joc a la mà major (730-732); en el tribunal d'exàmens del 1329 hi havia notaris, no col·legi, però hi començava d'haver una autoritat, el co-regidor (733); això no obstant, el dit col·lectiu no passava d'ésser un de tants oficis integrats en l'estructura de la Ciutat (735), dins el qual seguien destacant els prohoms, al cap de poc també examinadors, ultra co-regidors; el 1369 ja es parlava de col·legi, i més encara el 1384 (736-737); la presència en la casa de la ciutat resultaria enfortida el 1403 (737-738) i entre el 1409 i el 1412 adquirí presència efectiva i independent en el tribunal d'exàmens i el Consell de la Ciutat potencïà els prohoms - majorals (738-739). El col·lectiu, després Col·legi, de Notaris tenia una personalitat limitada tant per la ciutat com per la corona (741-742).— J. P. E. [11083

Francisco Javier CERVANTES PERIS, *La receptoría general del Antiguo Patrimonio de María de Luna. La gestión de la deuda censal en unos estados feudales del XV valenciano*, dins *Instituciones Catalanes*, II, 249-254.

Maria de Luna, esposa de Martí l'Humà, posseïa el patrimoni senyorial dels Luna al Regne de València; ací són enumerades les poblacions que el constituïen (249 i 251), però llurs rèdits eren empenyorats; el 1403 la parella reial redimí les poblacions amb la constitució de censals que també les gravaven; l'administració d'aquells béns, encomanada al Mestre Racional del Regne de València, és coneguda per l'ARV, *Mestre racional*; en el canvi de dinastia continuà en mans de l'hereu del patrimoni familiar dels Luna, Frederic d'Aragó i de Luna, el qual tornà a carregar els rèdits amb tants de censals, que finalment, en virtut de la mateixa dinàmica censalista, els pagaments anyals recaigueren en les mateixes poblacions (252-253).— J. P. E. [11084

Francesc VALERO OLMOS, *La Claveria a la València Trastamara*, dins *Institucions Catalanes*, I, 513-519.

La sèrie *Claveria dels censals* de l'AMV permet a l'autor de resumir la dinàmica del tractament d'un censal dins l'administració municipal de València del segle XV, on també sabem l'existència d'un *Liber actionum iudicialium curie administratoris* i d'unes *Ordinacions del quitament de censals* (515-516); també li permet d'exposar i de resumir en quadre sinòptic la distribució socio-econòmica dels clavaris de les tres claveries: la comuna, la de censals i la de quitament i dipòsits, amb clar predomini de mercaders i de ciutadans (517-519).— J. P. E. [11085]

Rafael BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, *Características y evolución de la comunidad rural en la Valencia moderna*, dins «Mélanges de la Casa de Velázquez», XXIX/2 (1993), 93-106.

Exposició dels resultats, als quals han arribat els estudis dels darrers anys, des de la significació dels *Furs de València* o de les *Cartes de poblament* en la repoblació del camp valencià, passant per la progressiva adquisició del dret d'elecció de càrrecs municipals mitjançant 'sac i sort', la repercussió en les zones de pagès de la implantació de la Reial Audiència en competència amb les justícies senyoriales, les germanies i l'expulsió dels moriscs amb la consegüent segona onada de repoblements realitzada pels senyors, més gasius que els de la reconquesta, la Nova Planta i el ròsec dels deutes de la Guerra de Successió amb l'augment de la fiscalitat municipal, que arribà a provocar aldarulls, i deixava en mínims els serveis municipals, entre els quals no mancava, normalment, un malpagat mestre de minyons i, de vegades, un de música. És constatable un progressiu control dels comuns per part del rei i dels senyors.— J. P. E. [11086]

Manuel ARDIT LUCAS, *Normativa municipal sobre el bestiar al País Valencià modern. La formació d'un peculiar equilibri entre agricultura i ramaderia*, dins *Institucions Catalanes*, II, 71-82.

A base d'una sèrie d'*Ordinacions* locals (d'Alzira, Algar, el Boixar, Castelló de la Plana, Gandia, Ontinyent i Vila-real) ja publicades (80-81) i de sis de Llombai, inèdites a Madrid, AHN, *Osuna*, lligalls diversos, i de publicacions anteriors (81-82), l'autor intenta, primer des d'una perspectiva temàtica, «dreçar una panoràmica de la normativa municipal sobre els bestiaris» (74), que, partint dels *Furs* i de la *Sentència sobre emprius* de Martí l'Humà, aplica a situacions i a menes de bestiar diverses el principi que s'ha d'evitar que les bèsties causin dany a hortes, a camps i a arbres fruiters (74-78); les sis ordenances de Llombai, datades entre el 1613 i el 1730, permeten una visió més diacrònica del tema (78-80), on seria perceptible «l'augment de les limitacions imposades als bestiaris com a conseqüència del desenvolupament agrari» (80).— J. P. E. [11087]

Primitivo J. PLA ALBEROLA, *Los municipios de señorío en el seiscientos valenciano: a la búsqueda de un nuevo equilibrio*, dins «Mélanges de la Casa de Velázquez», XXIX/1 (1993), 107-117.

Hi havia una graduació de municipis valencians: ciutats, viles, universitats i llocs. Les relacions amb els senyors són exposades entorn a dos casos: 1) el de nomenament i activitat dels càrrecs municipals, on el senyor era jutge en els casos de conflicte en insaculacions i podia posar i treure insaculats, d'acord amb sentències de l'Audiència dels anys 1600 i 1593, respectivament; quant a l'exercici, posseïa competència paral·lela i superior a la del justícia, era necessari el seu consentiment per al carregament de censals damunt la comunitat, i fiscalitzava l'activitat dels càrrecs cessants (109-112); 2) l'altre cas és el de conflicte entre comunitat i senyor, que l'Audiència en sentències del 1581 i 1584 avocava als tribunals reials (113-116). L'autor no veu clar que les cartes de poblament posteriors a l'expulsió dels moriscs representessin una refeudalització (116).— J. P. E. [11088]

Teresa CANET ÀPARISI, *La Audiencia valenciana: estructura de poder y grupo de servicio*, dins *Instituciones Catalanes*, I, 45-52.

Resum d'estudis de l'autora i d'altres. Quan amb Ferran el Catòlic es consumà l'absència del rei i del primogènit dels regnes i terres de la corona catalano-aragonesa, aquella fou suplerta amb noves institucions: les del virrei, com a 'alter ego' del rei en el camp polític general, i de l'Audiència, com a cos assessor del virrei i instrument en l'administració de justícia (45-46), amb jurisdicció il·limitada, sobretot en els casos de fricció entre jurisdiccions (48-49). A València, les noves institucions visqueren moments de tensió provocades per les apetències del braç nobiliari, però també propiciaren l'ascens social i polític dels juristes, que havien d'ésser 'regnícoles' (50-51).— J. P. E. [11089]

José M. CASTILLO DEL CARPIO, *Poder económico y prestigio social en torno a una institución valenciana. La deuda pública y la Diputación del General, a comienzos del siglo XVI*, dins *Instituciones Catalanes*, I, 317-326.

La documentació de València, ARV, *Generalitat. Protocols; Generalitat. Provisions; Generalitat. Claveria; Generalitat. Àpoques*, i BU, ms. 217, permet de precisar en quines ocasions la Generalitat Valenciana podia carregar censals i en quines ho féu (319); la distribució social dels inversors (320: quadre) i llur llista personal amb les respectives quantitats (232-326), on no manquen els grans cognoms valencians (322).— J. P. E. [11090]

Manuel ARDIT I LUCAS, *El hombre y la tierra del País Valencià (siglos XVI-XVIII)*. I-II (Biblioteca d'Història dels Països Catalans, 7-8), Barcelona, Curial Edicions Catalanes 1993, 324 i 334 pp.

«A mig camí entre el manual acadèmic i l'assaig de reflexió històrica» (8), aquest intent de síntesi es basa en «l'abundància d'estudis apareguts els darrers anys» (7: vegeu la bibliografia: 225-294 del segon volum) i en autors ja consagrats, com és ara Martí de Viciana, Gaspar Escolano, Gregori Maians i sobretot Anton Josep Cavanilles, les informacions del qual transcriuen nombre de pàgines, i en fons inèdits sobretot de València, ARV i de Madrid, AHN (12). El primer tema discutit és el de la validesa de les fonts diverses que permeten de conèixer la demografia valenciana d'aquells segles: uns 405.000 habitants el 1580, que constituïen l'ocupació humana del territori, fins al 1609 poblat per cristians i moriscs, en proporció de dues terceres parts els primers i una els segons (21). Conseqüència de l'expulsió dels moriscs, dues-centes aldees foren definitivament abandonades i els habitants haurien baixat a uns 275.000 (38); afegim-hi les grans epidèmies (el 1653 el Regne no hauria superat els 317.000 habitants), d'efecte semblant al de la Guerra de Successió (44); però entre el 1768 i el 1786 el *Cens de Floridablanca* donava 817.245 habitants (51-52), efecte de l'alta natalitat (61) i de l'absència d'epidèmies (69). L'apartat següent esbrina la incidència senyorial en l'explotació de la terra; també ací l'aportació documental esmicolaria la teoria, segons la qual la majoria de valencians era pobra per culpa de les rendes senyorials (79-82) i permet de quantificar terres de reialenc i de senyoriu amb les respectives fiscalitats (82-117). El mercat de la terra resultà afectat per les dues desamortitzacions (la dels béns dels jesuïtes expulsats i la de Godoy, del 1798, que afectà 1244'6 hectàries rústiques i 316 finques urbanes, 135); hi havia quatre formes d'explotació: la directa, l'emfiteusi, l'arrendament i la parceria (138-174). Esbrinades les conseqüències de l'expulsió, que propicià noves *Cartes de poblament* (191-210), l'autor conclou que existí un eixamplament de la propietat directa i de l'emfiteusi, marc jurídic normal en aquells moments (214); estudia l'estructura de la propietat agrària, de gran varietat, que sofreix l'impacte del capital urbà (243-247). Segueixen els capítols dedicats a conreus i tècniques (251-320: hi ha quadre de la producció agrícola els anys entre 1791 i 1799 (276); un altre del creixement de la superfície arrossera: 116.000 h el 1710 i 200.000 el 1796 (290); i un tercer de la producció de sucre al Ducat de Gandia: 14370 formes el 1569-1570;

36.108 el 1581-1582; i només 934 el 1610-1611 (309); i II, 9-90, on trobem una descripció dels sistemes de regadiu, del Millars al Segura: 11-27; un quadre de la ramaderia valenciana del segle XVI (54); i un resum (75-82) de l'obra de Josep A. Valcárcel, *Agricultura general y gobierno de la casa de campo*, obra en deu volums publicada entre el 1765 i el 1795), a indicadors de conjuntura, capítol particularment ric en gràfiques (II, 93-147) i a la corresponent societat rural (II, 151-210). En la conclusió, l'autor assenyala teories ja superades: la «d'un suposat subdesenvolupament econòmic valencià com a conseqüència del pes d'un règim senyorial opressiu»; també «hi ha raons més que sobrades per a suposar que l'expulsió dels moriscos no tingué conseqüències catastròfiques sobre l'economia i la societat valencianes» (II, 212); en conseqüència, «es fa difícil, si no impossible, de continuar sostenint la hipòtesi d'un suposat subdesenvolupament econòmic valencià» (II, 212-213). En apèndix trobem *Notes metroològiques* (II, 217-223) i bibliografia (II, 225-294). Hi ha taula alfabètica única d'antropònims i de topònims (II, 295-331). En ambdós volums són nombrosos tant els quadres com les gràfiques.— J. P. E. [11091]

Pascale GANDOULPHE, *Les finances de la Batllia General de Valence (1555-1624): Moyens et reflets d'une politique*, dins «Mélanges de la Casa de Velázquez», XXIX/2 (1993), 7-35.

La base arxivística d'aquestes pàgines és València, ARV, *Mestre Racional*, registres entre el 161 i 226 (11, nota 14). L'autora es proposa de contribuir al coneixement d'una part dels mitjans financers de què disposava la corona (els de la batllia general de València, no pas els de la d'allà Xixona o d'Oriola) i de la utilització que en feia en pagues, en pensions a particulars i en sumes encaminades fora Regne; les sortides permeten d'endevinar una línia política (8-9). La batllia de València ingressà el 1621 60.000 lliures valencianes, contra unes 10.000 la d'Oriola (11). El resultat tant d'entrades com de sortides per quinquennis és reduït a gràfica (13) i a dos quadres finals, on també són assenyalades les equivalències relatives (30-35). El 1646 arribava una primera previsió global d'entrades i eixides, amb un dèficit d'11.695 lliures (12). En nombres relatius, si recordem que en despeses el quinquenni 1555-1559 equival a 100, el de 1620-1624 hauria pujat a 360%, i a un 414% els anys 1605-1609 (15); l'autora considera significatives les pagues dels oficials reials, les pensions vitalícies i les quantitats esmerçades fora el Regne de València (16). Les despeses de cada un d'aquests conceptes són reduïdes a la corresponent gràfica; les pagues dels oficials reials responen a la voluntat d'enfortir l'Estat; les pensions augmentaren significativament després de cada Cort, en paga dels vots a favor de les exigències reials; les quantitats remeses fora Regne s'encaminaren a pagar obligacions reials a l'Aragó i a Catalunya sobretot (25).— J. P. E. [11092]

José Luis CASTÁN ESTEBAN, *La ciudad de Valencia y el abastecimiento de carne en la época foral moderna*, dins *Instituciones Catalanes*, I, 643-651.

Els habitants del Regne de València tenien dret a aprofitar durant tres dies les pastures, i els de la ciutat dret a emprar de tota la superfície no destinada al servei comú; però es presentaren els casos d'estrangers castellans, que portaven bestiar destinat a valencians o que aquests ja havien comprat, i que pretenien plevir-se dels privilegis esmentats contra la voluntat de les autoritats, les quals arribaren a la confiscació de ramats (647); els dits casos són coneguts per l'ARV, *Batllia. Lletres P*, d'on són transcrits en apèndix quatre documents, datats entre el 1434 i el 1638 (649-651).— J. P. E. [11093]

Josep Vicent BOIRA MAÏQUES, *Geografia i control del territori. El coneixement i la defensa del litoral valencià al segle XVI: l'informe de l'enginyer Joan Baptista Antonelli*, dins «Cuadernos de

Geografia», núm. 52 (1994), 183-199.

Josep Vicent BOIRA MAÍQUES, *Viles, castells i torres de guaita al litoral valencià del segle XVI. Les cartes del virrei Vespasià Gonzaga Colonna*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 19 (1994), 555-574.

El *Discurso sobre la fortificación y defensa del reyno de Valencia, del Maestro racional de aquel Reyno y de Juan Baptista Antonelli*, inèdit a Simancas, Archivo General, E-329/I, del 1563, és a la base del primer article i és resumit per l'autor en el segon així: «conté informació militar sobre l'estat del regne, la proposta d'una nova organització de les viles i punts forts de la defensa, a més de la més antiga i completa relació de torres de guaita que hi havia al litoral valencià» (557). Quant a la seguretat del regne, la novetat era que les torres ja no havien de servir només per a informació, ans s'havien de convertir en punts de defensa que tinguessin a l'abast dels seus trets tot l'espai entre les dues torres contigües (558). Les corts valencianes del 1564 demanaren que no es realitzés pel seu cost massa elevat (558-559).

Les lletres de Vespasiano Gonzaga Colonna, del 1575, en què a València fou «virrei, enginyer, arquitecte, soldat professional i visitador de la costa» (560), es conserven a València, BU, mss. 5, núms. 73-75, i en còpia a Simancas, Archivo General. Fou visitador de la costa per necessitat de donar resposta a les constants incursions sarraïnes. Dibuí una xarxa de defensa que també tenia en compte el rera país d'on havien de venir els reforços de tota mena en cas de necessitat; la zona de Llevant o Nord era concentrada a Peníscola, de Morella a Morvedre (563); vers Ponent o Sud de València, els punts forts havien d'ésser Cullera, Dénia, Bèrnia-Altea, Benidorm, la Vila Joiosa, Alacant, Santa Pola i Guardamar; els trobà inútils «de quanto quatro cañones le lleguen a batir», tal com deia del de Bèrnia (565). Proposà la construcció de set noves torres de guaita (567), capacitades per a l'artilleria, dotades d'almenys tres homes; considerava particularment importants les de la Torre Foradada (acabada entre el 1580-1595), de l'illa de Benidorm (no construïda) i de la desembocadura del Xúquer, acabada el 1577 (868-871). Hi ha bibliografia (573-574).— J. P. E. [11094-11095]

Mª Lluïsa MUÑOZ I ALTBERT, *El servei de 1602. Una contribució extraordinària del Regne de València a la Monarquia*, dins *Institucions Catalanes*, I, 123-136.

Les vicissituds d'aquell 'servei voluntari' a Felip III de Castella són conegudes per l'ARV, *Generalitat i Corts per Estaments*; per l'AMV, *Manuals de Consells*; i ACA, *Consell d'Aragó. Secretaria de València*. Hom pretenia d'obtenir diners, evitant noves Corts: 'un servei graciós i voluntari'; seria l'únic en aquell regnat, fora de Corts; calia, doncs, encert a convèncer els contribuents (126). Les darreres pàgines contenen llista i quantitat de l'oferta voluntària de viles, prelat i particulars al servei del 1602 (134-136).— J. P. E. [11096]

Isabel Amparo BAIXAULI JUAN, *Institucions per maridar órfenes i donzelles pobres a la València del segle XVII. L'administració fundada per Lluís Beltran*, dins *Institucions Catalanes*, II, 349-356.

Francesc Lluís Beltran, beneficiat en la parròquia de Sant Nicolau de València, feia testament el 1610, en el qual establia una obra pia de 'donzelles pobres a maridar', concretada en *Los motivos para fundar la memoria de las pobres doncellas huérfanas*, ara a l'ARV, *Clerecia*, 3196, d'on són transcrits els paràgrafs relatius a les raons i al sentit paternalista i piadós de la decisió (351-352); també en *Las condiciones con que está instituyda la memoria del casamiento de doncellas pobres...*, del mateix volum; en són transcrits els articles I, V-VII (353-355). Subsistí fins al 1836.— J. P. E. [11097]

Mercedes GÓMEZ-FERRER LOZANO, *La iglesia de la Compañía de Jesús de Valencia. El contrato para la finalización de las obras de su cabecera en 1621*, dins «Archivo de Arte Valenciano», LXXIV

(1993), 56-68.

El projecte de construcció de l'església de la Companyia i les corresponents capitulacions porten data de 1595; fou acabada el 1599 (58). Seguirien les obres de l'interior (58-59) i ací trobem notícia documentada d'un projecte del 1611 (61); el 1621, hom signava el llarg contracte per a l'acabament de la dita obra (60), redactat en llengua catalana, i datat el 28 octubre 1621, prové de València, ARV, *Clerecia*, caixa 214 (65-68). L'autor subratlla els novetats arquitectòniques de traces i d'obra.— J. P. E. [11098]

María Socorro REIZÁBAL GARRIGOSA, *La crisis financiera de la Ciudad de Valencia en el siglo XVII.*

Las repercusiones inmediatas de la expulsión de los moriscos, dins *Instituciones Catalanes*, I, 521-534.

La base d'aquesta exposició es troba a València, AMV, *Protocolos del quitament, Manuals de consells i establiments, Cartes missives, Cartes reials*; l'autora hi recorda la dinàmica dels censals dins l'administració de la Ciutat de València i, ja en el segle XVII amb motiu de l'expulsió dels moriscos, que repercutí en l'abatiment de cases nobles i de famílies senyoriales valencianes, i en ocasió d'altres dificultats com les males collites, la Ciutat, amb permís reial, hagué de recórrer a continuats batiments de moneda (527-528) i a nous carregaments de censals, fou impotent a evitar la fallida de la Taula de Canvis i Dipòsits, i àdhuc de la Nova Taula i de la Novíssima (528-531); i arribà en la dècada del 1640 la Guerra de Catalunya: els interessos dels censals pujaren al 20% anyal; la crisi de la ciutat requeria en la de la monarquia (532).— J. P. E. [11099]

Amparo FELIPE ORTS, *L'accés de la noblesa titulada al govern de la Ciutat de València (1652-1707)*, dins *Instituciones Catalanes*, I, 469-483.

A base de documentació ja publicada i de la inèdita de València, ARV, *Reial*, de l'AMV, *Manuals de Consells*, i H3, i de Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó. Lligalls*, l'autora recorda que, després de bregar-hi molt, el 1652 els nobles entraven en les insaculacions per a càrrecs de la Ciutat de València (470-473); les pàgines següents ofereixen llista dels nobles insaculats (473) i presentació dels qui són pràcticament desconeguts (475), dels qui centraren la seva activitat en la Ciutat de València (475-476), dels qui optaren a institucions diverses (476-481), i de la vintena que no arribaren a ocupar càrrec en el municipi (482).— J. P. E. [11100]

M. Carme PÉREZ APARICIO, *Centralisme monàrquic i resposta estamental: l'ambaixada valenciana del senyor de Cortes (1667-1668)*, dins *Instituciones Catalanes*, I, 327-340.

Una sentència donada el 1667 per la Càmera de Castella sobre la titularitat del ducat d'Elx i Maqueda, evident contrafur, suscità defensa de la Generalitat Valenciana, coneguda per l'ARV, *Reial Cancelleria. Corts per estaments*. Ací és resumida la complexitat de les múltiples actuacions, diplomàtiques i judicials incloses: «En definitiva: a les darreries del segle XVII les institucions valencianes mostraven plena vitalitat a l'hora de respondre als atacs a la legislació foral» (340).— J. P. E. [11101]

M. Pilar MONTEAGUDO ROBLEDO, *Fiesta política y enfrentamiento institucional. La celebración de la Paz de Nimega en Valencia*, dins *Instituciones Catalanes*, I, 553-560.

Els esdeveniments d'aquella celebració per la Pau de Nimega del 1678 entre França i Espanya, i en particular la topada entre el Consell de la Ciutat i el Capítol de la Seu de València, són coneguts per Joaquim Ayerdi, *Notícies de València y son regne...*, de València, BU, ms. 59; *Luz de la verdad y realidad ingenua del becho que ha pasado en la función del Te Deum...*, de València, Col·legi del Patriarca, Fons Maiaens; i per Josep de la Torre i Orumbella, *Disertación histórico-jurídica sobre el derecho de indiciar processiones...*, Madrid 1680. Les informacions d'aquests escrits, completades amb la documentació

de l'AMV, *Cartes reials*, són ací resumides (557-560).— J. P. E.

[11102

M. José LÓPEZ AZORÍN, *El testamento de Juan Pérez Castiel y otras noticias biográficas*, dins «Archivo de Arte Valenciano», LXXIV (1993), 75-80.

Juan Pérez Castiel hauria estat «protagonista del barroco decorativo valenciano... adjetivado como variación del barroco churrigueresco de raíz castellana» (75) i és ara més conegut, també en la seva vinculació valenciana, pel testament, ací transcrit (76-77) i per una acta de poders notariais a favor d'un dels seus fills, també transcrita (77-78), ambdós documents de l'ARV, *Reial de Justícia* 786 i 781, respectivament. Hauria estat austriacista i, en conseqüència, desterrat durant un quant temps.— J. P. E.

[11103

Fernando PINGARRÓN, *El antiguo convento de nuestra Señora del Pilar, de Valencia*, dins «Archivo de Arte Valenciano», LXXIV (1994), 44-55.

La descripció de l'església i d'algunes de les seves seccions en llur estat primitiu és feta en part a base d'allò que en consignà Josep Teixidor en el *Lumen domus* del dit convent, del 1774, ara a València, AMV, *Serrano Morales*, núm. 6.411 (44: reproducció de la portada del llibre; 51, reproducció del veïnatge del convent en el pla de Vicent Tosca, del 1704). Són transcrits els contractes per a la construcció del claustre, del 1703 (53-54), i per a la reforma del portal d'entrada a l'església, del 1730 (54-55). Tots dos es troben a València, Col·legi del Patriarca, *Protocols notariais*, 27.524 i 9.780, respectivament.— J. P. E.

[11104

Miquel-Àngel CATALÀ, *Noticias en torno al retablo de Ignacio Vergara para la Real Capilla de Nuestra Señora de los Desamparados*, dins «Archivo de Arte Valenciano», LXXIV (1993), 69-74.

Presentació i transcripció de vint-i-un documents (resolucions, lletres, etc.), datats entre el 1758 i el 1771, procedents de l'AMV, *Libro de instrumentos del capitular ordinario* i del *Libro capitular ordinario*. S'hi tracta de passos a donar a fi de construir o de pagar el dit retaule.— J. P. E. [11105

Ricard FRANCH BENAVENT, *El comerç valencià amb Amèrica al segle XVIII. Una relació de caràcter indirecte*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 19 (1994), 639-658.

Les primeres pàgines resumeixen hipòtesis formulades recentment entorn a l'absència d'un comerç valencià significatiu amb Amèrica a partir del moment en què hi hagué llibertat. L'autor creu que, d'una banda, la majoria dels productes valencians tenien de temps destinació europea i que, de l'altra, els negociants preferien enviar a través de Cadis els productes destinats a Amèrica. Ho confirmaria el comerç de la seda, conegut per la documentació conservada a València, Arxiu del Col·legi de l'Art Major de la Seda, a base de la qual l'autor redueix a quadre tant la producció de seda entre el 1774 i el 1778 (71.586 vares, el 44% de les quals fou comercialitzat a través de Cadis) (652), com les quantitats venudes a un sol intermediari (653) i la rendibilitat que hom en tragué (un 24'40% de benefici) (656).— J. P. E.

[11106

Carmen RODRIGO ZARZOSA, *Documentos sobre Fernando Selma en los archivos de Valencia*, dins «Archivo de Arte Valenciano», LXXIV (1993), 84-86.

Amb motiu d'una recent exposició d'obres del gravador Ferran Selma, són ací aplegats nou documents, datats entre el 1768 i el 1794, relacionats justament amb la seva activitat de gravador tant a València com a Madrid. Procedeixen de València, AMV i Arxiu de la Reial Acadèmia de Sant Carles (85-86).— J. P. E.

[11107

M. Àngels SANLLEHÍ I SABÍ, *La comunitat aranesa (segles XVII-XIX): una aproximació al seu estudi, dins «Mélanges de la Casa de Velázquez», XXIX/2 (1993), 119-134.*

La Val d'Aran presenta un cas específic d'estudi, car allí no entren les relacions senyor-vassalls, ans només les internes a la mateixa comunitat. L'autora presenta «un esbós dels mecanismes econòmics i socials i de llur repercussió en l'organització comunitària que assegurava la subsistència i l'autoreproducció» (119-120). Els béns comunals determinaren no sols l'economia, ans també les formes de convivència social i les estructures polítiques de la Val (120), car només per afillament dins una casa, vella o nova, hom tenia accés als dits béns (122), sense els quals la vida era impossible, en particular la dels comuns, que en depenien econòmicament. Des de la segona meitat del segle XVIII fou més forta la tendència a convertir el dret d'ús en dret de propietat privada (125-130) i un dels passos fou el de posar tanques a espais, que d'aquesta manera esdevenien d'ús exclusiu (131-133). Ultra l'ACA, *Reial Audiència. Plets civils*, arxius diversos dera Val d'Aran, tant de comuns (Vielha, Bossost) com de cases particulars, han proporcionat la base documental d'aquestes pàgines.— J. P. E. [11108]

Patrici POUJADE, *Els conflictes del segle XVII i del començament del XVIII a la Vall d'Aran*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 19 (1994), 599-614.

Narració de les repercussions de la Guerra dels Segadors (602-610) i de la Guerra de Successió i de la de la Quàdruple-Aliança (610-614) a la Val d'Aran, amb els canvis de bàndol governant. Es basa tant en publicacions documentals i en estudis com en fons arxivístics (fulletons de la Biblioteca de Les: 606, nota 16). L'autor remarca tres fets: l'opció del baró de Les pel rei d'Espanya en ambdues guerres; la manca d'exigències franceses damunt la Val en el Tractat dels Pirineus; i la no aplicació del Decret de Nova Planta a la Val.— J. P. E. [11109]

Ramon LLONGARRIU I MONSALVATGE, *Llongarriu de la Vall del Bac*, Olot, Edició de l'autor 1994, 238 pp.

L'autor defineix aquestes pàgines d'«aplec de notícies» reunides per tota la família, a la qual és destinada la present edició (9), dividida en dotze capítols, un per a cada una de les generacions que van des del primer Llongarriu, un gavatx de Vilallonga, bisbat de Tarbes, que el 1576 signava capítols matrimonials amb Joana Coll, de Sant Pere de les Preses, fins als pares de l'autor. La narració, basada en la documentació, sobretot en testaments, en capítols matrimonials i en algun inventari (p. e., 67 ss.; 85-87), conservats a Olot, AHC, *Protocols notariais*, completada amb la de l'arxiu familiar i amb la de nombre d'altres, sobretot de Girona, ADG, *Visites pastorals*, o ACG, *Relacions de dècimes*, recorda els actes documentats de cada generació, no sols els del tronc, ans també els de les branques empeltades en d'altres poblacions, com és ara Barcelona, ja en el segle XVII (41-43); cada capítol és acompanyat del corresponent esquema familiar; és constantment recordada l'actuació en la parròquia; també hi ha informació de festes populars (90-91). És possible de reconstruir la successiva configuració del conjunt de propietats de la família. Ja en la segona meitat del segle XVIII compareixen, d'una banda, unes tesis en filosofia, defensades pel carmelitè fra Simó Llongarriu (99), i anotacions de l'amo Llongarriu sobre el nombre de caps de bestiar els anys 1769-1774, del quadern *Comptas y recibos* (107-108); i un recompte dels arbres de diverses menes existents en la Vall del Bac (110-113). La setena generació ja entra en el segle XIX (117-127).— J. P. E. [11110]

Antoni F. GRAU I ESCORIHUELA, *Un domini senyorial de la Casa de Medinaceli al País Valencià. Usos i evolució del sòl a la Vall d'Uixó, Castro i Fondegulla, 1613-1729*, dins «Afers. Fulls de recerca

i pensament», núm. 19 (1994), 615-638.

Després de l'expulsió dels moriscs, calgué repoblar aquelles poblacions. El resultat de la repoblació i el seu curs posterior són coneguts pels capbreus dels anys 1613, del 1651 i del 1729, tots conservats [almenys fins ara a Sevilla], Archivo Ducal Medinaceli, *Secció Sogorb. Lligalls* diversos (616-617). Les respectives dades sobre la relació entre domini eminent i útil i les càrregues d'aquest són exposades i reduïdes a quadre sinòptic (per al 1613: 616-621; quadre: 619; per al 1651: 621-628; quadres: 627 i 629; per al 1729: 630-635; quadres: 630 i 634). Els trets generals es redueixen a la compareixença i augment de la producció d'espardenyes; i a l'agudització de les diferències econòmico-socials en el segle XVIII (636); però la «diferenciació es degué més a factors intrínsecs de la seva pròpia dinàmica interna que a l'actuació de grups socials estranys» (637). Hi ha bibliografia (638).— J. P. E. [11111

Mercè AVENTÍN I PUIG, *Terra i societat al Vallès Oriental (segles XIII-XVI). Investigació sobre els mecanismes del comportament econòmic de la pagesia tradicional*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», V (1994), 111-119.

Resum de tesi doctoral; l'objectiu (i el resultat) ha estat el d'«entrar a les cases de pagès i als arxius de les esglésies rurals per mirar de trobar-hi els testimonis escrits que els pagesos han volgut o pogut conservar de la seva història. Els resultats, que hem contrastat amb fonts d'arxius senyorial, han estat sorprenents. Els documents pagesos del Vallès Oriental als segles XIII-XVI mostren que, a despit de les servituds, els pagesos, satisfeta la renda, organitzaven el cicle productiu i l'essencial de la seva vida social i familiar per ells mateixos, al marge dels senyors» (111-112). Tota la primera part de la tesi és anàlisi directa de les dades documentals sobre establiments, sobre mercat de terres i la formació dels preus de la terra, l'endeutament i la inversió a pagès i, finalment, sobre el matrimoni i els testaments (112-114); són explícitament citats els casos [cal suposar coneguts per documentació familiar] dels masos Mir i Solà de Senata, ambdós de Llinars del Vallès (114). Segueixen les parts dedicades a la interpretació, tant del model (114-116) com de la dinàmica de la pagesia tradicional (117-118).— J. P. E. [11112

Mercè AVENTÍN I PUIG, *El crèdit a pagès als segles XIV-XVI. Sobre la lògica econòmica del mercat de rendes*, dins *Institucions Catalanes*, II, 55-64.

La zona afectada per aquestes pàgines és el Vallès, també per la procedència de la documentació bàsica: Llinars del Vallès, Can Llobera; Sant Antoni de Vilamajor, Antic Arxiu Parroquial; Arenys de Mar, Arxiu Fidel Fita, *Documentació de Sant Celoni*; i Vilassar de Mar, Arxiu del Marquès de Barberà (57, nota 10), que han permès de resumir les dades sobre els clients del mercat de crèdits a censal, en el qual els eclesiàstics són gairebé només inversors, els pagesos inversors i encara més compradors, i menestrals i universitats gairebé només compradors (58-59). La raó dels censals damunt col·lectivitats i la seva mecànica és exposada en el cas de Sant Celoni (60) i l'autora es pregunta si en ambient pagès certs censals creats a favor de l'Església no eren un sistema d'autodefensa, ja que l'inversor podia entrar en llur administració (62) o tenir més a l'abast, en un moment de necessitat, una inversió a censal a baix preu (63).— J. P. E. [11113

Ismael ALMAZÁN FERNÁNDEZ, *Poder, propiedad y represión del delito. Algunas reflexiones sobre la funcionalidad de las Unions contra lladres i bandolers en 1606*, dins *Institucions Catalanes*, I, 665-673.

[L'autor ha tocat el tema en d'altres ocasions: cf. ATCA, V (1986), 441, núm. 2745; VII-VIII (1988-1989), 487, núm. 4356; X (1991), 518, núm. 6436; i XIV (1995), 491, núm. 10074]. A començaments del segle XVII, la lluita contra els malfactors obligà a establir Unions d'Armes al

Vallès a base de ciutadans civils (666); ací són presentades les de Sabadell i de Terrassa, conegudes per Terrassa, AHC, *Batllia. Processos*, i assenyalats els 14 processos incoats per robatori a Terrassa entre el 1606 i 1611, cinc dels quals a càrrec de gavatxos (559). A Sabadell, entre el 1606 i el 1612, trenta d'entre 168 processos procedien d'actuacions de la Unió; dels trenta, disset són datats els dos anys 1606 i 1607 (671), la majoria per robatoris.— J. P. E. [11114]

Borja de QUEROL, *La baronia de Vallmoll, la successió via la dona o els fills no matrimonials*, dins *Institucions Catalanes*, II, 273-278.

Anàlisi d'un document conservat a Sant Cugat del Vallès, Arxiu de la Província de Catalunya de la Companyia de Jesús, *Arxiu del Palau Requesens*: presentats els successius membres, legítims o no, de la raguèlia, que es posà al costat dels Trastàmara (274-245), som informats d'un plet successori entre un fill il·legítim i un de legítimat, resolt, segons que sembla, a favor d'aquest (275-276). L'autor hi afegeix comentaris jurídic, econòmic i social.— J. P. E. [11115]

Josep M. MARBÀ I RIUS, Xavier TORRES I SANS, *Conflictes jurisdiccionals al voltant de l'Orde de Sant Joan: els plets de Vallverd (1596-1624)*, dins *Ordres religioso-militars*, 376-381.

Els Biura eren carlans de Vallverd sota el Prior de Sant Joan, però pretengueren intitular-se i fer-hi de senyors jurisdiccionals, alçat forques pròpies i destruint les de l'Orde; el Gran Priorat s'hi oposà i arribà el plet, conegut per ACA, *Sant Joan de Jerusalem. Armari 13*; tot plegat es barrejà amb quadrilles d'En Rocaguinarda i d'En Miquel Morell, que el rector de Vallfogona, Vicent Garcia, acollí a casa seva (377); la causa sembla emmudir entorn el 1630 (380), però el 1661 consta decidida a favor de l'Orde. Hi hagué altres plets jurisdiccionals durant els segles XVI i XVII (380-381).— J. P. E. [11116]

Maria Lluïsa CASES I LOSCOS, *El Col·legi Notarial de Vic*, dins *Actes Història Notariat*, 685-697.

La documentació és de Vic, Arxiu de la Catedral, Calaixos, i Arxiu de la Cúria Fumada; i Barcelona, ACA, Canc. reg. El primer escrivà documentat a Vic és del 1155 i del 1234 el primer 'notarius publicus', el qual a darreries del segle XIII tenia un lloctinent; a començaments del segle XIV, l'escrivania de Vic presentava l'estructura completa: notari, lloctinent, escriptor jurat i escrivent (686); des del 1315 era definitivament establerta la diferència entre notaris reials, per als tribunals del rei, i episcopals, posseïdors de l'exclusiva per a tots els altres afers en el terme de Vic (686-687); el 1362, aquesta fou vitalficiament establerta a dos notaris reials. Durant segle i mig se succeïren tres intents, fracassats, d'establir col·legi de notaris: 1611, 1695 i 1748 (688-691); entremig, el 1730, el Capítol promulgà una normativa per als seus notaris (690). Per ordre reial, el 1763 els notaris reials eren facultats a tota mena d'actes en ambdues parts de la ciutat, però en registres separats, i el 1790 arribava el Col·legi de Notaris (691), del qual tenim llistes de priors, de visitadors i de secretaris (692-693) i resum de les ordenances (694-696).— J. P. E. [11117]

Lluís ORRIOLS I MONSET, *Manuscrits del bé i del mal. Arxius vigatans (Segles XIV-XVII)* (Col·lecció Camí Ral, núm. 3), Barcelona, Rafael Dalmau editor 1993, 248 pp.

Aplec de setanta-set narracions de fets diversos, normalment objecte d'intervenció de la justícia, datats entre els anys 1374 i el 1699, coneguts per la documentació conservada en els arxius de Vic, sobretot en l'Arxiu del Veguer (seixanta-un casos), en el de la Cúria Fumada (onze), en la Biblioteca Episcopal i en l'Arxiu Municipal (dos cada un), i en l'Arxiu Episcopal (un). Cada narració conté transcripció de fragments textuais i reconstrucció (i comentari, de vegades) de l'autor, sense solució de continuïtat. Dins el conjunt, cal assenyalar les pàgines dedicades a un

llibre de comptes de Santa Clara, dels anys 1432-1442 (31-38), les receptes del mateix segle (63-65), els comptes presentats per Onofre Coma del seu viatge de Vic a Lisboa i retorn (107-108), l'acta de visita pastoral a Sant Hipòlit de Voltregà (151-152), i les *Ordinacions sobre bestiar*, de la ciutat de Vic (159). Subratllem també la compareixença de gavatxos des de mitjan segle XVI (83-92, 111-113, 153-155, 175-176, 205-207 i 236), la de bandolers el 1612 (195) i la de soldats exigint serveis a la població civil el 1613 (197). Hi ha fotocòpies de pàgines o de paràgrafs (65, 102, 236) i taula de poblacions que foren escenari dels fets (241-242).— J. P. E. [11118

Xavier TORRES I SANS, *Bandolerisme honorable i bandolerisme reprovable a la Catalunya dels segles XVI i XVII (els senyors 'nyerros' de Vic)*, dins *Institucions Catalanes*, II, 223-234.

Article de tesi, també exposada per l'autor en el seu *Nyerros i cadells: bàndols i bandolerisme a la Catalunya moderna*, Barcelona 1993: «el bandolerisme senyorial, al Principat igual que en altres latituds, emanava... de la mateixa estructura feudal; i amb prou independència, si més no, de la quantia o de la conjuntura dels ingressos senyorials» (226). La seva concreció vigatana [cf. ATCA, XII (1993), 661-662, núm. 8737; 667, núm. 8755; i XIII (1994), 473, núms. 8913-8914], es basa ací en «la voluminosa i atapeïda informació segregada per un seguit de plets del segon terç del segle XVII, endegats pels Savassona i els successors de Carles de Vilademany» (232-233) i conservats en l'ACA, *Reial Audiència*, completats amb Girona, AH, *Protocolos notariales*: una causa objectiva hauria estat la gran lentitud de la justícia, que abocava a tirar al dret (227-232); de més a més, «a començaments del segle XVII, si més no, allò que semblava intolerable a la Corona no era tant el desordre o el bandolerisme com, sobretot, el pactisme» (234 [cf. l'article d'Ignasi Fernández Terricabras sobre Montserrat, 697-698, n. 10995]).— J. P. E. [11119

Josep M. T. GRAU I PUJOL, Roser PUIG I TÀRRECH, *La notaria de Vidreres (segles XVII-XIX)*, dins *Actes Història Notariat*, 591-606.

Documentada el 1272 (592), suprimida el 1875 (591), manuals seus es troben ara a Girona, AH, i Santa Coloma de Farners, AHC. Com en tants d'altres casos, sovint hi hagué bipolaritat entre el senyoriu directe i l'útil de la notaria, almenys des del 1436 (592-593); aquest passà el 1681 al comú de Vidreres per carta de gràcia, que seria reemborsada, i la notaria tornà a mans particulars (597); els primers llibres ara conservats són dels anys 1465 i 1546, amb certificació dels perduts el 1653 (593). Aquestes pàgines exposen les transaccions que experimentà el domini útil, tant per venda com per successions de pubilles.— J. P. E. [11120

Valentí NIÑO I CASAUS, *Una visió històrica de Viladecans a partir de les excavacions de la Torre del Baró. Viladecans. Baix Llobregat*, dins «Misc. Codina», 365-381.

Localitzada la Torre del Baró, al costat de la Casa de la Vila de Viladecans, descrita la seva estructura i recordades les recents intervencions arqueològiques, són assenyalats els documents en els quals es troba el primer esment de la població el 1011 en el *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, i els posteriors d'ACA, relatius a la concessió de senyoriu damunt la vila a Guillem Burgués per Jaume I el 1265, confirmada als successors encara el 1444 per Alfons dit el Magnànim; en l'excavació fou trobat un tresor de 296 diners de billó dels segles XIII i XIV (369-372); segueix recordant la presència d'altres descendents tant al Consell de la Ciutat de Barcelona com a la Generalitat de Catalunya, la venda del senyoriu a Joan d'Agullana el 1539 i pels Agullana a Hug Joan Fivaller i de Palou el 1562 (373-375: AHPB, *Manuale apprisiorum* de Lluís Rufet). Un plet entorn de termes i de pastures dels anys 1687-1700 (375-375 [sense referència arxivística]) permet de conèixer nombres i detalls de ramaderia. Des del 1970 és propietat de l'Ajuntament (378). Hi ha bibliografia (379-381).— J. P. E. [11121

Jordi VALLÈS I CUEVAS, *La comanda de Sant Valentí a Vilafranca*, dins *Ordres religioso-militars*, 283-287.

La presència d'Hospitalers al Penedès i en concret a Vilafranca ja era coneguda; ara, però, la base documental s'ha vist enriquida per l'*Inventari dels documents de la comanda de Sant Joan de Vilafranca i les Gunyoles*, trobat a Vilafranca, Arxiu Judicial. L'autor presenta tres quadres relatius a béns donats o venuts a la dita casa entre el 1135 i el 1306 (286-287).— J. P. E. [11122

Josep M. MASACHS I SURIOL, *El patrimoni de Sant Joan de Jerusalem a les rodalies de Vilafranca*, dins *Ordres religioso-militars*, 348-363.

Un *Capbreu de la Comanda* del 1405 s'ha trobat a Vilafranca del Penedès, Arxiu Històric de Protocols. És incomplet, car comença amb 'Ítem' i manca almenys de tota la part relativa a Vilafranca, car es limita a les cinquanta actes de reconeixement de senyoriu per cent vuitanta-sis establiments, afectuades a Sant Cugat Sesrovires, les Gunyoles, Arboçar, Cantallops, Castellví, Santa Margarida, Sant Martí, la Cunillera, les Cabanyes i Pacs (350); els cinquanta emfiteutes realitzaven cent vint-i-dues formes de pagament, la més nombrosa de les quals, aplicada en seixanta casos, era l'efectuada en metàl·lic, seguida de quaranta-vuit en ordi, vint-i-sis en gallines, vint-i-quatre en capons, divuit en blat i només una en oli (352). La suma total pujava a 162 sous de Barcelona, 61 capons, 40 i 3/4 de gallines, 45 quarteres i 7 punyerons d'ordi, 10 quarteres, 7 quartans i 9 punyerons de blat, i 2 quartans d'oli (353). Hi ha quadre sinòptic de dades de cada una de les declaracions per cada un dels establiments (355-363).— J. P. E. [11123

Jordi VIDAL I PLA, *Modificacions del regiment municipal a l'època moderna. El cas de Vilafranca del Penedès (s. XV-XVII)*, dins *Institucions Catalanes*, I, 429-436.

L'exposició de les modificacions s'encamina en la intenció de l'autor a «trobar la significació històrica d'aquests canvis» (430); es basa en Vilafranca, AHC, *Llibre Verd* i *Llibre de privilegis*; i en bibliografia anterior. El 1390, Joan I havia abolit inútilment el Consell General, substituint-lo per un Consell de 52 cavallers i quatre jurats (431); el 1420 arribava una altra reforma reductora [però no en nom de Ferran I, mort quatre anys abans: 432] i encara una altra el 1468. Ferran II, el 1500, capgirava el règim municipal de Vilafranca, introduint-hi la insaculació, que hagué d'ésser revisada el 1516, perquè la insaculació encara no s'havia pogut aplicar plenament, i el 1519 hi havia perill d'avalot popular (432-433); la insaculació de tots els càrrecs només arribaria el 1605, «a petició del propi Consell» (434); després, són documentades les tensions entre menestrals i nobles pel predomini (434-435).— J. P. E. [11124

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Els noms de les partides dels termes de Vilagrassa i la Quadra, i algunes del Mor i de Tàrrrega, segons dos capbreus del segle XVIII*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 6 (1994), 113-123.

Els dos capbreus són conservats a Cervera, AHC, *Fons notarial*; són, respectivament, dels anys 1718-1719 i 1756-1762 (115 i 122). L'autor agrupa per termes els topònims que hi són documentats; i dins cada terme aplega els que fan referència al relleu, a l'aigua, a la flora, a l'home i activitats humanes, i a mots indeterminats; grups que, al final, són reduïts a quadre sinòptic, a esquema (120-121) i a llista alfabètica (122-123).— J. P. E. [11125

Josep PUJOL COLL, *La construcció del temple parroquial de Vilobí d'Onyar*, dins «Quaderns de la Selva», 7 (1994), 79-91.

L'actual temple de Vilobí d'Onyar fou construït entre el 1759 i el 1858. Les primeres

actuacions, tant les edificadores com les econòmiques, són conegudes a través de les notes escrites pel rector, el gallec Domingo Gañete, conservades a Vilobí, Arxiu Parroquial, *Llibre d'obra*, d'on són transcrits fragments.— J. P. E. [11126]

Miquel A. BAILIA I PALLARÈS, *Creixement demogràfic i urbà de Vinaròs (1750-1850)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXX (1994), 377-388.

Ambdós creixements anaren plegats a Vinaròs, com arreu; el demogràfic del segle XVIII és conegut pel cens del 1754, segons el qual caldria atribuir 3.925 habitants a la dita població, i 5.999 el 1787, segons el *Cens de Floridablanca*; les defuncions, per contra, baixaren de 268 el 1766 a 249 el 1778 i a 207 el 1792 (378-380). El creixement urbà del segle XVIII saltà per damunt els murs i seguí els diversos camins d'eixida de la població en totes direccions (382-383: croquis: 384). Hi ha bibliografia (387-388).— J. P. E. [11127]

III. ESTUDIS DE REFERÈNCIA CRONOLÒGICA

Languedoc-Roussillon, dins «Gallia Informations. Préhistoire et Histoire», (1992-1 [1993]), 87-200.

Una part d'aquesta secció informa de les excavacions realitzades en els anys entorn del 1990 en pobles i estacions dels Comtats o Departament dels Pirineus Orientals (162-173), on trobem notícia de ceràmiques paleocristianes estampades a Ribesaltes, Parets d'En Burrut (170); un altre apartat informa de prospeccions (189-191) a la Cerdanya, en roques d'Err, de la Torre de Querol, d'Osseja i d'Ur, on havien estat gravades inscripcions-grafit amb caràcters ibèrics, descobertes en vuit llocs, amb un total d'unes set-centes lletres (189).— J. P. E. [11128]

Domingo FLETCHER VALLS, Josep A. GISBERT, *Hallazgo de una inscripción ibérica en el Camí del Molí (Terrateig, la Vall d'Albaida)*, dins «Archivo de Arqueología Valenciana», XXI (1994), 343-356.

Precisada la localització de la troballa i els resultats globals de la prospecció, és descrita la làpida i reproduïda la inscripció (348), de tres línies, cada una de les quals és analitzada i, paraula per paraula, transliterada en caràcters llatins (348-350); també és col·locada dins la llista de les trobades en el País Valencià, progressivament més escasses al sud (350), amb particular atenció a les quatre funeràries (351): hi ha bibliografia (352-353) i quatre fotografies (355-357).— J. P. E. [11129]

M. C. AGUAROD OTAL, *Un ánfora Tarraconensis 1/Layetana 1 con sello ibérico procedente de Salduie*, dins «Museo de Zaragoza. Boletín», 11 (1992 [1994]), 109-116.

En excavació del centre de Saragossa fou trobat un fragment de rebava de boca d'ànfora, amb inscripció ibèrica 'e i ke hi...' (111, figura 1); l'anàlisi de la terrissa en localitza la fabricació entre Badalona, el Vallès Occidental i Lloret de Mar (112); fins ara, seria «el único sello conocido con signos ibéricos sobre un ánfora Tarraconense 1/Layetana 1» i seria detable de la primera meitat del segle I aC. (114). Hi ha bibliografia (115-116).— J. P. E. [11130]

Miguel FERNÁNDEZ ARAGÓN, *Datos para el estudio del poblamiento antiguo -bronce, ibérico tardío y romano- en torno al Castellet de Bernabé (Llíria, València)*, dins «Archivo de Arqueología

Valenciana», XXI (1994), 135-153.

Hi han estat trobades monedes alto-imperials (143 i 147), ibèriques amb inscripció KESE i ARSGIDAR (145), i un as de Vespasià, aquest datable els anys 70-74 pC. (151); hi ha fotografia de les monedes (153).— J. P. E. [11131

Carmen ARANEGUI GASCÓ, *De la ciudad ibérica a la ciudad romana: Sagunto*, dins *Ciutat món romà*, I, 69-78.

En aquestes pàgines, l'autora esbossa els successius emplaçaments de la població de Saguntum entorn el nucli primitiu. Ultra les dades arqueològiques, aprofita les troballes monetals d'Arse-Saguntum, que respondrien a una economia civil de transaccions menudes (71-72), i la descripció de Sal-lusti (72); recorda allò que per les excavacions hom pot saber de Sagunt en l'època republicana (72-74), i resumeix les dades que en proporcionen els textos, que li atribueixen les prerrogatives de ciutat, i recorden la procedència diversa dels seus pobladors (grecs i llatins, entre d'altres); a aquests dos haurien respost els dos temples de Diana en la ciutat alta i de Venus en el Grau Vell; l'autora s'estén en hipòtesis entorn la denominació primitiva del lloc (75-76). Hi ha bibliografia (77-78).— J. P. E. [11132

Joaquín ANDRÉS BOSCH, *Aportaciones a la arqueología de els Ports. Hallazgos y yacimientos arqueológicos del término municipal de Morella*, dins «Archivo de Arqueología Valenciana», XXI (1994), 155-186.

Han estat trobats a la Serrà del Mas de Martí del Moll [fragments?] d'inscripcions ibèriques, ací reproduïdes i transliterades (164); un òbol de billó, amb inscripcions il·legibles, a Torre Montserrat (167); i al Mas de la Perera, un escut, que també figura en un protocol notarial de Morella, Arxiu Històric Eclesiàstic (175-176); hi ha bibliografia (180-181) i reproduccions fotogràfiques de la inscripció ibèrica (183, núm. 1) i de l'escut (185, núm. 4).— J. P. E. [11133

Eudald VILAS, *Les fonts plinianes i les ciutats de la Tarraconesa mediterrània*, dins *Ciutat món romà*, II, 431-433.

Presentació d'un projecte d'estudi de les informacions proporcionades per la *Naturalis Historia* de Plini el Vell, sobre la qualificació de les poblacions de la zona ('colonia, municipium, civitas libera, foederata, stipendiaria'), la configuració dels 'conuentus iuridici' i la significació del genitiu 'romanorum' en sintagmes com 'oppidum romanorum' o 'municipium romanorum'.— J. P. E. [11134

Oriol OLESTI, *Les actuacions pompeianes a la Catalunya central: reorganització del territori i fundació de noves ciutats*, dins *Ciutat món romà*, II, 316-317.

L'autor sintetitza les fonts literàries (Cèsar, Plutarc), que informen del poder que durant vint-i-cinc anys exercí Pompeu sobre aquest territori, bo i recordant les seves 'magnas clientelas' i l'assentament de veterans, tot encaminat a la romanització del país, el segon quart del segle I aC. Les dades arqueològiques ho confirmen a Iluro, Gerunda, Baetulo, Blandae.— J. P. E. [11135

G. CASTELLVÍ, J[osep] M. NOLLA, I[sabel] RODÀ, *Pompey's Trophies*, dins *Ciutat món romà*, II, 93-93.

Diversos autors clàssics (Sal-lusti, Estrabó, Plini el Vell, Dio Càssius, Exuperi) informen que, vençut Sartori, Pompeu erigí trofeus al Pirineu. Les ruïnes descobertes el 1984 al Coll de Panissars

pertanyerien a un gran monument romà oficial, datable el 71 a.C., el qual només podria identificar-se amb els trofeus de Pompeu.— J. P. E. [11136]

Javier ARCE, *Los trofeos de Pompeyo «in Pyrenaei Iugis»*, dins «Archivo Español de Arqueología», 67 (1994), 261-268.

La comparació amb el trofeu de Tourion, recentment descobert i ja publicat, que rememora la victòria de Sil·la a Queronea el 86 a.C. i és, doncs, pràcticament contemporani del de Pompeu, sumada a l'anàlisi de les dades proporcionades per Estrabó (264) i per Plini, aquest en la *Naturalis Historia* (265-266), condueixen l'autor a refusar la identificació dels dits trofeus amb l'estructura romana del Coll de Panissars, la qual «es posible que sea una de las ,praetenturae' o ,clausurae' que formaban parte de la defensa pirenaica» (268, nota 44). Hi ha croquis d'allò que haurien estat els trofeus de Pompeu (268).— J. P. E. [11137]

Joan GÓMEZ PALLARÈS, *Corpus de Inscripciones Musivas de Hispania: primeras conclusiones*, dins «Faventia», 16 (1994 [1995]), 65-71.

Joan GÓMEZ PALLARÈS, *Els paviments musius amb inscripcions a Hispania i el seu context iconogràfic i edilici*, dins *Ciutat món romà*, II, 176-177.

L'autor ha comptabilitzat cent-tretze inscripcions musives, setanta-cinc de les quals són a la Tarraconense (66), que el segle I a.C. constitueixen gairebé la totalitat de les d'Hispania i es mantenen en el 37'22% els segles IV-V p.C. (68). Les distribueix en dotze grups temàtics, en tres dels quals (els de noms d'artesans i de comitents amb el 50%; de textos de benvinguda amb el 83'3%; i el de les cristianes amb el 78'57%), el predomini de la Tarraconense damunt les altres províncies d'Hispania és evident (69-70).

En el segon article, l'autor resumeix el seu treball: ha cercat la relació entre text escrit i representació figurativa dels trenta-set paviments musius, la majoria dels quals són de la Tarraconense i els construïts amb ,opus signinum' es troben pràcticament tots en la zona de la costa.— J. P. E. [11138-11139]

Xavier DUPRÉ I RAVENTÓS, *L'Arc Romà de Berà (Hispania Citerior)* (Monografies de la Secció Històrico-Arqueològica, III), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1994, 322 pp.

La intenció de l'autor és la de formular una «comprensió global de l'Arc de Berà des d'una òptica científica» (17). [Tots els aspectes arqueològics i arquitectònics cauen fora del nostre camp]. En canvi, trobem tot un capítol destinat a repassar allò que els autors n'han dit, des de Francesc Vicenç el ple segle XV, passant per Lluís Ponç d'Icart, Antoni Agostí, Josep Finestres i Gregori Maians, fins a Joan Francesc Masdeu ja en el pas dels segles XVIII al XIX (21-64), pàgines que s'han de completar amb les 287-288, relatives a la repercussió de l'edició romana del 1592 dels *Dialoghi... intorno alle Medaglie...*, d'Antoni Agostí; cal afegir que les aportacions dels segles XIX-XX incideixen en els intents de llegir i completar la inscripció que corona l'Arc (64-96). Entre el 1525 (Michelangelo Accursio) i el 1975 (Geza Alföldy) els intents de lectura han estat cinquanta-tres (97-108) i quinze les representacions gràfiques anteriors al segle XIX, entre Pere Anton Beuter (109) i les reelaboracions de Jeroni Pujades el 1777 (108-112). També som informats, amb reproducció de documents contemporanis, dels primers intents datables almenys el 1776 (123-129). En el capítol dedicat a descripció i anàlisi dels elements que formen l'Arc hi ha les pàgines dedicades a la inscripció (172-180); seguiran les dedicades a l'anàlisi detallada de les vint-i-nou lletres que la constitueixen (231-245); en el seu estat actual, la inscripció seria només la segona línia de la total primitiva; la primera formulària la consagració de l'Arc al ,numen' d'August, extrem confirmat pel fet que fins al 1840 se n'havien conservat les lletres «consa...»;

la segona línia és així llegida i reconstruïda per l'autor: «*Ex testamento L(uci) Licini L(uci) f(ili) Serg(ia tribu) Surae consa[13/14 vv]*» (276). [És de dordre una relliscada com la de la pàgina 129, que fa dir a Theodor Hauschild: «sub comitè de España...», com a traducció de «sub comite de España... = sota el comte d'Espanya...»].— J. P. E. [11140]

Xavier DUPRÉ RAVENTÓS, *Los arcos honoríficos de Tarraco*, dins *Ciutat món romà*, 177-188.

Les pàgines 180-184 són dedicades a l'Arc de Berà [cf. resum anterior]. Les inicials reinterpreten els materials conservats de l'Arc del Fòrum, que seria l'alçat els anys 26-25 aC. a honor d'August per les seves victòries en el NE d'Hispania (177-179); el del Pont de Martorell correspondria a la 'mansio ad fines' dels itineraris conservats en els *Vasos de Vicarello* i hauria estat construït a iniciativa pública els anys 17-12 aC. i respondria a les encunyacions monetàries contemporànies amb inscripció «*Quod Viae Munitae sint*» (184-185); l'arc tarragoní de Galba seria dels anys 68-69 pC. i celebraria la caiguda de Neró (185-186). Hi ha bibliografia (187-188).— J. P. E. [11141]

Margarida GENERA I MONELLS, Dertosa: *Una ciutat romana*, dins *Ciutat món romà*, II, 171.

Dertosa és present en els *Vasos Apol·linars* i documentada des de l'època alto-imperial per la numismàtica i l'epigrafia; aquesta confirmaria que des del segle III pC. fou centre administratiu de relativa importància. La seva seca continuà funcionant en època visigòtica i la inscripció trilingüe [cf. més avall, núm. 11186] hi confirmaria la presència d'ètnies diverses.— J. P. E. [11142]

Josep GUITART I DURAN, Joaquim PERA I ISERN, *La ciutat romana de Iesso (Guissona, la Segarra)*, dins *Ciutat món antic*, II, 186-188.

Iesso és esmentada per Plini el Vell i per Ptolomeu i confirmada per quatre inscripcions legibles. Les restes arqueològiques fan conèixer quelcom de la seva configuració urbana.— J. P. E. [11143]

Josep Antoni CERDÀ I MELLADO, Joaquim GARCIA I ROSSELLÓ, Carles MARTÍ I GARCIA, Joaquim PERA I ISERN, Jaume PUJOL I DEL HORNO, Víctor REVILLA I CALVO, Iluro, oppidum civium romanorum: *Estado de la cuestión*, dins *Ciutat món romà*, II, 97-99.

Iluro és recordada per Plini el Vell i per Pomponius Mela, i confirmada per una inscripció. Els resultats de les excavacions han proporcionat materials datables entre els segles I aC. i VI pC. i permeten de formular una hipòtesi sobre la configuració urbana, concretada en un plànol (98). [Vegeu també les dades de les pàgines 220-222 del mateix volum].— J. P. E. [11144]

Christian RICO, *Production et diffusion des matériaux de construction en terre cuite dans le monde romain: l'exemple de la Tarraconaise d'après l'épigraphie*, dins «*Mélanges de la Casa de Velázquez*», XXIX (1993), 51-86.

Les marques epigràfiques emprades per les bòviles permeten de resseguir la cronologia de llur producció. Després de l'abundància d'Itàlia, la Tarragonesa destaca per damunt tant de França com d'Espanya amb unes setanta, esparses per la costa i Mallorca (53: croquis: 52). La primera constatació és que el marcatge era operació aleatòria, altrament no s'explicaria la presència de tan poques a Empúries i rodal (56). En canvi, acceptat que la marca era garantia de qualitat, l'autor no s'acaba de decidir entre si era signe de l'empresari de la bòvila o d'aquell que havia encarregada una o part d'una cuita de materials (57-64). A continuació s'estén en el punt de la localització de

les bòviles, sempre en lloc adient al transport (64-68), en especial vora mar (69-71); remarca la presència de tres narbonesos, sobretot la de L. Herennius Optatus, en els jaciments dels Països Catalans (72-77, amb croquis geogràfic: 73), on també es troben productes italians (77-79); se'n dedueix un consistent comerç marítim fins a començaments del segle III pC. (80-85). Ultra la contínua transcripció de les abreviatures, hi ha en quatre d'aquestes pàgines reproduccions fotogràfiques de les marques, i cinc cartes de localitzacions geogràfiques.— J. P. E. [11145]

Francesc TARRATS BOU, *Figlinae Tarraconenses: producciones cerámicas alto-imperiales en la ciudad de Tarraco*, dins *Ciutat món romà*, II, 405-407.

Informació dels resultats obtinguts en l'excavació del pati del Passatge de Cobos, núm. 8, on fou descobert un abocador; entre els seus materials hi ha nombrosa 'terra sigil-lata', amb unes sis-centes marques de terrissaires, del segle I pC. Tarraco n'hauria estat un gran centre productor.— J. P. E. [11146]

Patrizio PENSABENE, *Classi sociali e programmi decorativi nelle provincie occidentali*, dins *Ciutat Món Romà*, 293-321.

Les pàgines dedicades tant al Fòrum Provincial (310-313) com al Teatre de Tarragona (313-315) es troben dins la secció de l'article dedicat als encàrrecs ('committenze'). Les nombroses inscripcions demostrarien que el dit Fòrum era dedicat al culte imperial; el seu model hauria estat l'Ara Pacis de Roma (310): l'autor es pregunta qui l'hauria pagat i assenyala vers les famílies importants dels diversos 'conventus' de la Tarraconense, famílies que compareixen en les marques d'ànfores, d'on es dedueix que llur riquesa es basava en el comerç de vins (313); seria datable entre el 60 i el 80 pC. Les pàgines dedicades al Teatre no contenen referència a inscripcions.— J. P. E. [11147]

Miquel CURA-MORERA, *Ceràmiques de bernís negre procedents del Molí d'Espígol al Museu Comarcal de l'Urgell*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 5 (1993), 33-50.

L'objecte núm. 14 és una pàtera, al fons intern de la qual hi ha la marca 'Nikia' en forma de creu (41; reproducció: 47). Hi ha bibliografia (50).— J. P. E. [11148]

Joan LLINÀS POL, Susanna MANZANO VILAR, Alons RAMÍREZ GARCÍA, *Món ibèric i romanització al terme de Maçanet de la Selva. Estat de la qüestió*, dins «Quaderns de la Selva», 7 (1994), 143-150.

En la presentació d'estacions arqueològiques, som assabentats que al Turó de Sant Jordi es trobaren quatre monedes de Constantí i Constanci II, dels anys entre 330 i 364 pC. (144). També hi ha el segell d'un terrissarier en un fragment de bol (149/4)- J. P. E. [11149]

Amèrica BARTI CATALÀ, Rosa PLANA MALLART, *La terrisseria d'època romana de Llafranc (Palafrugell, Girona)*, dins «Cypsela», X (1993), 87-99.

Alguns fragments han conservat marques diverses (90-91, fotografia: 96; 92, núms. 2 i 9). Al final són resumides les notícies documentades de l'existència de vinyes des de Palafrugell a Begur (97), confirmades per la toponímia present en capbreus begurins dels segles XV-XVI, ara a la Bisbal, AHC (98).— J. P. E. [11150]

Juan Matías OJEDA TORRES, *El servicio administrativo imperial ecuestre en la Hispania Romana durante el Alto Imperio I. Prosopografía* («Kolaios. Publicaciones Ocasionales», 2), Sevilla, Asociación Cultural para el Estudio de la Antigüedad 1993, 284 pp.

Estudi dedicat a les «funciones estatales encomendadas a miembros del orden ecuestre» (7) entre August i Gal·le. Una part del volum és dedicada a la 'Provincia Tarraconensis' (129-160), on trobem transcrits les inscripcions o els fragments textuals, amb les corresponents indicacions de fonts, relatiu a Q. Octavius L. F. Ser. Sagitta (129-131), a Q. Licinius M. f. Gal. Silvanus Granius (132-134), a C. Plinius Secundus (135-140), a Sex. Attius L. f. Vol. Svbrianus Aemilianus (140-144), a Marius Matrvs (144-146), a un Ignotus (147-148), a T. Fvrvs L. f. Oal. Victorinus (148-152), a P. Aelius Crispinus (152-153), a P. Cominius P. f. Cl. Clemens (154), a C. Valerius Quir. Fvscvs (154-155), a L. Aelius Ianvarius (156-158) i a un altre Ignotus (159-160). Les informacions textuals permeten de presentar en cada cas la llista de càrrecs i una síntesi biogràfica.— J. P. E. [11151

J. FERNÁNDEZ CACHO, *Algunas consideraciones lingüísticas sobre el bronce latino de Contrebia*, dins «Caesaraugusta», 69 (1992), 63-74.

El text llatí [que hauria estat compost per un funcionari romà de Tarragona], ací transcrit (64), seria d'interpretació dubtosa en tres punts: 1. «sei Sosinestana ceivitas...», on, després de 'ceivitas' mancaria, per omisió, 'iure suo' (64-68); 2. «quos magistratus Contrebiensis quinque ex senatu suo dederit»: ací, 'magistratus Contrebiensis' serien acusatius del plural (69-70); 3. «quod iudicium nostrum est»: equivaldria a un ablatiu absolut i significaria: «atesa la nostra facultat de judicar» (70-71). Hi ha traducció castellana (72) i bibliografia (73-74).— J. P. E. [11152

Joan LLINÀS I POL, Jordi SAGRERA I ARADILLA, *Una construcció alt-imperial a Llafranc. Fases, estratigrafia i materials*, dins «Cypsela», X (1993), 105-127.

L'excavació proporcionà fragments amb marques de terrissaire, algunes de les quals repetides (110); d'altres no ho semblen (113, núms. 7 i 8; 116, núm. 6; 124, núms. 8 i 9); també hi ha grafitis (113, núm. 8; 122, núms. 2 i 4), als quals és dedicat el darrer paràgraf de l'article (127).— J. P. E. [11153

Arturo PÉREZ ALMOGUERA, *Dos nuevas inscripciones de Isona, Pallars Jussà. Los Antonii de Aeso*, dins «Pyrenae», núm. 25 (1994), 205-213.

Trobades en llocs diversos de la contrada, ambdues làpides contenen fragments d'inscripcions, ací reproduïdes, també fotogràficament (207 i 209); és reconstruïda la primera, escrita damunt marbre importat d'Itàlia. Ambdues fan referència a individus 'Antonii', cosa que destacaria la importància de la dita 'gens' en aquella comarca.— J. P. E. [11154

Arturo PÉREZ ALMOGUERA, *Sobre las fundaciones republicanas en Hispania. El caso de Ilerda*, dins *Ciudad món romà*, II, 325-327.

Aquella 'civitas' és documentada per la numismàtica ja entorn el 200 aC. Segons el Bronze d'Ascoli, tres ilerdens haurien format part de la 'turma Salluitana' entorn el 90 aC. La ciutat romana hauria baixat vora el Segre en el pas del segle II al I aC, extrem confirmat pels quatre mil·liaris trobats pels voltants.— J. P. E. [11155

Joaquim PERA I ISERN, *Reflexions entorn el Municipium Sigarrensis*, dins *Ciutat món romà*, II, 323-325.

Documentar per Ptolomeu (encara que n'equivoqués la localització), confirmat per l'epigrafia ja des del segle XVIII (les inscripcions són ara set), aquell 'municipium', ara Prats del Rei, també ho és per altres dades arqueològiques. Documentació escrita del segle X parla del 'Campus Segarrens', densament poblat, d'esglésies i altars de Santa Maria, i d'una 'villa antiqua'.— J. P. E. [11156]

Félix J. MONTÓN BROTO, *La molduración de los Monumentos Epigráficos de Tárraco. Ensayo de clasificación y seriación cronológica*, dins «Butlletí Arqueològic», Època V/15 (1994), 33-55.

Estudi de totes les motlures que emmarquen les inscripcions en el Museu Arqueològic, en l'actual Pretori i en el Museu Paleocristià de Tarragona i de les de procedència idèntica en el Museu Municipal de Reus. Indirectament incideix en la datació de les inscripcions, car la classificació dels diversos esquemes de les motlures (45-57) ha conduït l'autor a proposar una cronologia de les inscripcions, que abasta els tres primers segles pC. (41-43).— J. P. E. [11157]

Darío BERNAL CASASOLA, *Lucernae Tarraconenses: Las lámparas romanas del Museu Nacional Arqueològic y del Museu i Necròpolis Paleocristians*, dins «Butlletí Arqueològic», Època V/15 (1994), 59-298.

L'autor es proposa de presentar una anàlisi global de les dues-centes cinquanta-tres peces conservades en els dos museus esmentats. Després de la introducció, on n'és recordada procedència i tipologia de les llànties i llur marca o signatura (76-77), i la bibliografia corresponent (86-93), el cos de l'estudi consisteix en la presentació analítica de cada una (101-224); el conjunt presenta un arc cronològic que va del segle II aC al VI pC. Segueix índex de les signatures (225-227), croquis diversos, on també són representades les inscripcions (235-241) i reproducció fotogràfica de cada una (242-298).— J. P. E. [11158]

Josep M. ESCOLÀ, Manuel GÜELL, *Una nova inscripció a la terrassa mitja de Tàrraco*, dins «Butlletí Arqueològic», Època V/15 (1994), 309-312.

Notícia de la troballa d'aquesta inscripció funerària al carrer-plaça dels Àngels de la dita ciutat. És acf fotogràficament reproduïda, transcrita (310-311) i completada (312). Seria del s. II pC.— J. P. E. [11159]

Pere CASTANYER, Enric SANMARTÍ, Marta SANTOS, Joaquim TREMOLEDA, Cristina BENET, Josep M. CARRETÉ, Xavier FÀBREGA, Josep Anton REMOLÀ, Xavier ROCAS, *L'excavació del kardò B. Noves aportacions sobre l'abandonament de la ciutat romana d'Empúries*, dins «Cypsela», X (1993), 159-194.

En l'excavació comparegueren marques, sobretot en llànties (171 i 172) o en d'altres fragments de terrissa (175, núms. 5-8; cf. 180); i 42 monedes, la datació de les quals no arriba en cap cas a darreries del segle III pC. (186-190). Tot indicaria que en aquell moment hauria acabat àdhuc la presència humana mínima en la dita zona (192).— J. P. E. [11160]

Ramón JÁRREGA DOMÍNGUEZ, *Transformaciones urbanas y relación ciudad-campo en el este de la Tarraconense durante la Antigüedad tardía. Aproximación al tema*, dins *Ciutat món romà*, II, 223-224.

Dues inscripcions tarragonines del segle IV pC. demostren la normalitat de la vida oficial:

una de les seves actuacions hauria estat la restauració de les 'Thermae Montanae'. Prats del Rei consta com a entitat municipal. Fonts escrites dels segles VI-VII informen de l'existència de bisbat a Empúries, Girona, Barcelona, i d'esglésies diverses a Tarragona, esmentades en l'*Oracional de Verona*.— J. P. E. [11161]

Oriol SAULA I BRIANSÓ, amb la col·laboració de Ramon BOLEDA I CASES, *Història de les excavacions arqueològiques a la comarca de l'Urgell (II). De la postguerra a l'any 1975*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 6 (1994), 5-33.

Ultra la notícia de la troballa, anys enrera, d'algunes monedes ibèriques i romanes (14), tenim informació i fotografies de dues làpides trobades a Castellselvà i transcripció de les respectives inscripcions llatines, datades entre darrerries del segle I i començament del segle IV. Són a Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, *Museu Arqueològic* (25-27). Hi ha bibliografia (32-33).— J. P. E. [11162]

Àngel ANGLADA I ANFRUNS, *Consideraciones sobre el ritmo de la prosa de Paciano*, dins *Actas del I Simposio de Latín Cristiano*, editadas por José OROZ RETA, 1990, 21-43.

Pàgines només conegudes per referència.— J. P. E. [11163]

Josep MORAN I OCERINJAUREGUI, *Toponímia romana del Baix Llobregat*, dins «Misc. Codina», 309-324.

L'autor defensa en les pàgines inicials que l'arqueologia no pot ésser l'únic element determinant a l'hora de fixar l'antiguitat d'objectes o llocs, l'inici dels quals no ha estat consignat documentalment, i que «la lingüística històrica ens pot aportar una informació valuosa» (310). I així, ell creu que només dos topònims són amb seguretat pre-romans: Olorda i Olesa, essent discutibles els altres assenyalats per autors diversos (312); i prosseguint la feina de Josep Balari i Jovany, de Paul Aebischer, de Joan Coromines i d'ell mateix, la completa amb explicacions basades en la documentació més antiga en relació als topònims Cornellà, Eramprunyà, Gavà, Gorgonçana, Mizano, Pallejà, Provençana, Quintiano, Tiano-Diciano, Vallirana i Verç (315-323). Hi ha un croquis de la localització geogràfica dels dits topònims.— J. P. E. [11164]

Marià RIBAS I BERTRAN, *La ruta de la Via Augusta en el Maresme*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria», núm. 48 (gener 1994), 8-13.

L'autor refà els passos dels estudis, investigacions i excavacions, entorn al tema de si la Via Augusta passava pel Maresme, fins que el 12 de juny del 1954 es descobrí un mil·liari en el terme de Vilassar de Mar, prop del de Cabrera, en el qual figurava explícita la denominació de VIA AVGVSTA (10); és indicada la documentació tant antiga com moderna que parla de la 'strata' de Barcelona a Girona pel Maresme i àdhuc d'un altre mil·liari del Maresme (11). Tot plegat permet de reconstruir-ne l'itinerari (11). Hi ha reproducció d'altres troballes romanes (12-13).— J. P. E. [11165]

Bonaventura HERNÁNDEZ SANAHUJA, *Ruinas del antiguo pueblo de Oleastrum. Manuscrit inèdit de 1865 conservat a la Real Academia de la Historia, Madrid*. Introducció, edició i notes a cura de Jaume MASSÓ i Joan MENCHON (Quaderns d'Història Local, 1), l'Hospitalet de l'Infant 1991, 32 pp.

La informació que, en forma de lletra, Hernández Sanahuja trameté a la 'Real Academia de

la *Historia*, on encara es conserva en la signatura de ,11-1-3 / 8009 / 3' (15; reproducció de la portada: 14), es referia a la seva visita tant a Cambrils com a l'Hospitalet de l'Infant el 1865, a la recerca de l'hostal ,*Oleastrum*' esmentat en l'*Itinerarium Antonini*; subratllem les notícies relatives als antics arxius municipal i parroquial de Cambrils (16) i la descripció i transcripcions de la làpida que recordava els orígens de l'Hospital del Coll de Balaguer, alçat per l'infant, futur fra, Pere d'Aragó (20-22). Hi ha localització en el mapa actual (28).— J. P. E. [11166

Isabel RODÀ, *Balanç actual de l'epigrafia cristiana a Catalunya*, dins *III Arqueologia Cristiana*, 111-113.

Sumant les làpides de medi rural a les ciutadanes, predominants, tindriem en les quatre províncies catalanes el nombre següent d'inscripcions cristianes, majoritàriament funeràries, tret d'alguna de corresponent a deposició de relíquies: 140 a Tarragona (datables entre el 352-503), 10 a Barcelona, 4 a Girona i 3 a Lleida; en algun cas, la inscripció arribà importada (sobretot del N. d'Àfrica) amb la llosa, en d'altres fou escrita i gravada ací, seguint la fórmula ,*Hic quiescit*'.— J. P. E. [11167

Emili JUNYENT, Arturo PÉREZ, *El Bajo Imperio Ilerdense: las excavaciones de la Paeria*, dins *III Arqueologia Cristiana*, 127-150.

Presentació de les dites excavacions, al començament de la qual trobem esquema estratigràfic amb la corresponent cronologia (128). Abunden els fragments de tipus diversos de ,terra sigil-lata', però les inscripcions semblen trobar-se només en monedes, que comparegueren en dos sectors de l'excavació: dues del darrer quart del segle IV (136-137) i altres quatre de contemporànies (145-146); al final són reportats els testimoniatges literaris, d'entre els quals destaca el de Consentius (148). Hi ha bibliografia (149-150; [a la qual ara hom podria afegir el títol reportat dins ATCA, XIII (1994), 510, núm. 9063]).— J. P. E. [11168

Damià CERDÀ, *La crisi del segle III a Pollentia i a dues naus de Cabrera*, dins *III Arqueologia Cristiana*, 289-309.

Estudi de les àmfores o fragments trobats en els dos punts indicats en el títol. Quan s'han conservat, llurs marques de fàbrica o segells són reproduïts acompanyant el croquis de cada peça i en algun cas fotografiats (294 b. d), i transcrits (299-306). Hi ha bibliografia (308-309).— J. P. E. [11169

J. M. GURT, T. MAROT, *Estudi dels models de circulació monetària a les Balears: Pollentia (Alcúdia, Mallorca)*, dins *III Arqueologia Cristiana*, 223-233.

L'excavació ací estudiada es localitza a Sa Portella. Moltes de les monedes es troben en tan mal estat que no han pogut ésser estudiades. Les altres s'estenen entre el 335 i la segona meitat del segle V, tant a ,Pollentia' (224) com a Fornells (229) i procedeixen tant de l'Imperi d'Orient com del d'Occident; hi ha una moneda dels vàndals. Les inscripcions consten a les pàgines 225-227 i 230-231. «,Pollentia' testimonia un contacte estret i de velocitat amb Àfrica» (230).— J. P. E. [11170

Josep M. CARRETÉ I NADAL, *La circulació monetària a Tàrraco del 346 al 400*, dins *III Arqueologia Cristiana*, 235-242.

Presentació estadística, fins i tot reduïda a quadre sinòptic global (237), de les 736

monedes d'aquells anys, ara propietat del Museu Arqueològic de Tarragona. En diversos llocs de l'article són reproduïdes algunes inscripcions (235, 240, 241). Hi ha bibliografia (242).— J. P. E. [11171

J[osep] M. CARRETÉ I NADAL, X[avier] DUPRÉ I RAVENTÓS, *La fase tardoantiga de l'audiència de Tarragona*, dins *III Arqueologia Cristiana*, 157-165.

Entre els objectes proporcionats per l'excavació, ultra nombre de fragments de, terra sigil·lata' i d'àmfores (165-166), hi ha trenta-vuit monedes, l'estat de moltes de les quals fa difícil la identificació; les identificades són datables d'entre el final del segle IV i la segona meitat del V pC. (164). Hi ha bibliografia (164-165).— J. P. E. [11172

Margarita ORFILA PONS, Miguel Ángel CAU ONTIVEROS, *Las cerámicas finas procedentes de la cisterna de Sa Mesquida, Calvià (Mallorca)*, dins *III Arqueologia Cristiana*, 257-288.

La procedència de les dites ceràmiques confirmaria i estendria a Mallorca allò que tant l'*Epistola Severi, Minoricensis Episcopi* com els *Commonitoria* de Consenci diuen de contactes marítims entre Menorca i el Nord d'Àfrica, la Gallia Narbonensis i Tarragona (285-286). Hi ha bibliografia (286-288).— J. P. E. [11173

Josep AMENGUAL [BATLE], *Vestigis d'edificia en les cartes de Consenci i Sever*, dins *III Arqueologia Cristiana*, 489-499.

Els dos *Commonitoria* de Consenci i l'*Epistola Severi, Minoricensis episcopi*, que l'autor també atribueix a aquell, formant un conjunt com a obra de propaganda destinada a «imposar la unitat religiosa legislada pels emperadors de la Tardana Romanitat» (490), «il·luminen alguns canvis ben característics de la Tarda Romanitat, com són ara la presència dels edificis dels cristians i la suplantació dels cultes anteriors, com és el cas de, 'Magona' de Menorca» (489). Dues poblacions de l'illa són, 'oppida', Lleida, en canvi, i Tarragona són, 'civitates' i aquesta àdhuc, 'urbs' com Cartago i Roma (490). A Magona hi ha sinagoga, la qual, dins una batussa amb pedregades per ambdues parts, passà dels jueus als cristians, que els haurien lliurat l', 'argentum', però s'haurien reservat els llibres; l'edifici cremà, restant només les parets (491); el temple cristià anterior era a les afores; era qualificat d', 'ecclesia' i darrerament de, 'basilica' (491-492). A Tarragona, la basílica també era denominada, 'ecclesia' i tenia un, 'secretarium, in quo episcopi residebant' (493); a Lleida, de més a més, consta un, 'archivium ecclesiae' (492-493). Les dades sobre cases privades ('domus', una vegada, 'atrium') són escasses; alguna vegada hom podia transformar una cova (spelunca) en, 'torcular' i àdhuc passar-hi alguns dies (494); casos especials són els del, 'praetorium' del, 'comes' Asterius, que hauria estat també la seva casa familiar; 'castellum', en canvi, no significaria llogarret, ans «una mansió solitària, senyorial, que devia disposar d'algunes estructures de defensa» (495); hi ha, 'hospitium', 'hostal', a Magona; finalment, 'suburbanum' devia ésser com una, 'torre a l'horta', apropiada a temps d'esbarjo (496).— J. P. E. [11174

J. VILELLA, Advocati et patroni. *Los santos y la coexistencia de romanos y bárbaros en Hispania (siglos V-VI)*, dins *III Arqueologia Cristiana*, 501-507.

[Els textos esmentats en el resum anterior] són presentats per l'autor en tant que defensa de la protecció celestial, manifestada mitjançant la presència i els, 'miracles' de les relíquies de Sant Esteve Protomàrtir a Maó, a favor de la solució del problema de la coexistència de dues comunitats religioses (jueus i cristians) a Menorca, ja que «el éxito de las acciones -con participación o no de los santos- en favor de la ortodoxia católica estaba prácticamente garantizado» (503).— J. P. E. [11175

Josep AMENGUAL I BATLE, *San Agustín, teólogo norteafricano, maestro en la Baleárica y en la Tarraconense*, dins «Augustinianum», XXIV (1987) = Convegno Internazionale su S. Agostino nel XVI Centenario della Conversione (Roma, 15-20 settembre 1986), 483-500.

L. A. GARCÍA MORENO, *Nueva luz sobre la España de las invasiones de principios del siglo V. La epístola XI de Consencio a S. Agustín*, dins *Verbo de Dios y palabras humanas*, Pamplona, Eunsu 1988, 153-174.

Pàgines només conegudes per referència.— J. P. E.

[11176-11177

Cristina GODOY FERNÁNDEZ, Miquel dels S. GROS I PUJOL, *L'oracional hispànic de Verona i la topografia cristiana de Tarraco a l'antiguitat tardana: possibilitats i límits*, dins «Pyrenae», 25 (1994), 245-255.

El *Liber orationum de festivitibus*, conegut com a *Oracional de Verona* és de localització i datació segura a Tarragona poc abans de la irrupció àrab. Els autors concentren llur atenció en les processons de la *Dominica ad carnes tollendas*, ací resumides (246-247). En dedueixen que no hauria estat escrit per a la catedral, ans per a una altra església (247). Les rúbriques de la *Dominica...* parlen de tres escenaris de culte en la litúrgia estacional per a aquesta festa: Sant Fruitós, Santa Jherusalem, i Sant Pere (248). Quant al primer, no és demostrat que només hi hagués una església dedicada al bisbe màrtir, però en qualsevol hipòtesi, el St. Fruitós de la *Dominica* «és l'església de l'Amfiteatre» (251). La Sancta Jherusalem era la catedral visigoda, però la seva localització no és segura (251-252). Sant Pere seria la donada el 1174 a Poblet en document ací transcrit, «situada a la capçalera oriental del circ, molt a prop del Pretori, de l'actual Plaça del Rei i del Portal del Rei» (253). El *Liber...* hauria estat escrit per a una quarta església (Sant Hipòlit?), d'on haurien sortit dues processons aquell diumenge, una després de matines, vers St. Fruitós-Amfiteatre; l'altra, després de completúria i benedicció, cloent segones vespres, vers Sant Pere. St. Hipòlit seria al sector oriental, extramurs de la ciutat (255). Hi ha croquis de localitzacions (256) i bibliografia (257-258).— J. P. E.

[11178

TALLER ESCOLA D'ARQUEOLOGIA, *Noves aportacions a l'estudi de la basílica cristiana de l'amfiteatre de Tàrraco*, dins *III Arqueologia Cristiana*, 167-183.

Dins l'amfiteatre romà de Tarragona hi ha restes d'una església medieval, i dins aquestes les d'una de visigòtica. Recordada la notícia d'aquelles restes en els llibres de Lluís Ponç d'Icard, d'Alexandre de Laborde i en estudis posteriors (167-169), els autors exposen els resultats de l'excavació en l'església visigòtica i en l'àrea cementirial annexa (171-177), resultats que permeten de datar la dita església «en un moment posterior a la segona meitat del segle V dC» (177), i que són completats amb dades proporcionades per l'*Oracional de Verona* (169, 183); hi ha referència als epitafis dels bisbes tarragonins Joan i Sergi (179-180) i a versos de Prudenci (181).— J. P. E.

[11179

J. BLASCO, V. ESCRIVÀ, A. RIBERA, R. SORIANO, *Estat actual de la investigació arqueològica de l'antiguitat tardana a la ciutat de València*, dins *III Arqueologia Cristiana*, 185-197.

En les primeres pàgines els autors repassen les darreres novetats dels diversos jaciments de Valentia, amb abundants sigil·lates i amb una 'lauda sepulcralis' a la Boadella (187-188); ja per als temps visigòtics, hom recorda el concili de València celebrat entre el 546-549 (191) i se centra en els treballs de la plaça de l'Almoina, de la qual és traduïda una lauda sepulcral (194). Hi ha bibliografia (196-197).— J. P. E.

[11180

Victor SAXER, *Une version romaine de la passion de S. Vincent? Deux notes sur BHL 8639*, dins

HISTORIAM PICTURA REFERT. «Miscellanea del Prof. Alejandro Recio Veganzones», Ciutat del Vaticà, Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana 1994, 533-551.

L'anàlisi d'un nombre considerable de manuscrits (537-538; 545-551), ha conduït l'autor a constatar quatre fases en la narració del martiri de sant Vicent Màrtir, en particular en la relativa a l'intent d'esqueixar-lo pel mig de viu en viu: a) els versos de Prudenci; b) la que anomena versió comuna de la *Passio sancti Vincentii*; c) la versió de Saint Germain; i d) la versió interpolada o romana (536; cf. 543). Les interpolacions consistirien en un pròleg que comença: «Probabile satis est...» (539-541, en edició crítica); i en la frase que narra l'intent d'esqueixar-lo (542-543, també en edició crítica). Aquests afegitons haurien estat interpolats a darreries del s. IX o començaments del s. X (543-544), hipotèticament a Roma (545).— J. P. E. [11181

Luciano PÉREZ VILATELA, *In Augustana provincia (Passio Vincentii, BHL 8638)*, dins «Gerion», 12 (1994), 255-267.

L'autor recorda que la *Passio Vincentii* evolucionà des de l'estrat més primitiu, el de BHL 8638, paral·lel al del *Peristephanon* de Prudenci (258-259: comparació dels dos esquemes). El text de la *Passio* localitza els fets del martiri «in Augustana provincia civitate Valentia» (259); aquest detall indicaria que l'autor hauria estat un valencià «acostumbrado a referirse a su ciudad de esta manera» (260), com si encara vigés l'antiga província Augustana, predecessora de la Cartaginesa fins als anys 309/312 (262-264). Prudenci, en canvi, hauria col·locat el sepulcre del màrtir vora Sagunt, perquè així el conservava dins la «seva» província, la *Tarraconense* (262). El culte a sant Vicent màrtir hauria tingut, per tant, dues tradicions primitives: la saragossana, formulada per Prudenci, i la valenciana, manifestada en la *Passio* de BHL 8628 (265); aquesta, de més a més, confirmaria la historicitat del «praeses' Dacià (266-267).— J. P. E. [11182

Victor SAXER, *Archéologie et Hagiographie à propos des martyrs de la Tarraconaise inscrits dans le Martyrologe Hiéronymien*, dins *III Archeologia Cristiana*, 453-460.

L'autor presenta una mostra de la mútua col·laboració que es poden oferir arqueologia (dades dels llocs de culte) i hagiografia (dades del culte) per al coneixement dels sants antics (els de les èpoques romana i visigòtica) i l'aplica al dels màrtirs de Tarragona i als de la *Tarraconense*, en seccions separades. En el primer cas les aportacions serien molt positives, car hi ha d'una banda el fragment d'inscripció dedicada als màrtirs trobada en el cementiri paleocristià de Tarragona, a la qual s'ha d'afegir llur *Passio*, on l'autor assenyala un nucli anterior a sant Agustí i a Prudenci i elements posteriors, i de l'altra, la tradició cultural, transmissora de textos dels segles VI-VII (454-455). Quant a d'altres màrtirs de la *Tarraconense*, l'arqueologia o estudi dels monuments no aporta cap «preuve claire de leurs rapports, explicites, directs et primitifs à la fois, avec le culte des martyrs locaux» (456); d'ací la importància dels textos: als sants Feliu de Girona i Cugat de Barcelona es refereixen versos de Prudenci, el *Martirologi Jeronimià* i les respectives passions; hi ha, doncs, una autenticitat històrica bàsica. La *Passio* de sant Feliu hauria estat escrita en un moment més pròxim al segle V que al VIII. Sant Cugat entra en l'*Oracional de Verona* i, doncs, en la litúrgia de Tarragona anterior a la invasió musulmana, encara que la *Passio* ja sigui carolíngia; ambdós textos s'haurien inspirat en un del segle VII (458-459). El culte de sant Feliu és documentat almenys des de mitjan segle V i el de sant Cugat és esmentat en dues dates pel *Martyrologium Hieronymianum* en frases datables els anys 592-593 (460).— J. P. E. [11183

Narcís AMICH I RAURICH, *El culte a sant Feliu de Girona en els llibres litúrgics hispànics d'època visigòtica (segles VI-VII)*, dins «Misc. Marquès», II, 303-333.

L'autor estudia tots els textos litúrgics coneguts referents a sant Feliu de Girona, que apareixen

en calendaris, martirologis, oracionals, en el *Liber comicus* (leccionari), homiliaris, passionaris, himnaris i missals. Estableix tres grans etapes en el desenvolupament del culte litúrgic al sant gironí, i publica les traduccions en català d'Andreu Soler i Solei, del *Sermó del dia de sant Feliu*, de la *Passió de sant Feliu*, recollida per Àngel Fàbrega dins el *Pasionario Hispánico* publicat el 1955, de les *Oracions per al dia de sant Feliu* de l'*Oracional* de Tarragona, publicat per Josep Vives i J. Claveras el 1946, i de l'himne *Fons, Deus, vitae perennis*. Hi ha bibliografia (333).— J. de P.

[11184]

Gabriel ROURA I GÜIBAS, *El sermó en honor de Sant Feliu de Girona*, dins «Misc. Marquès», II, 295-302.

L'autor emmarca històricament les tres peces essencials de la litúrgia de sant Feliu de Girona: la *Passio*, l'himne de vespres de l'ofici del sant contingut en el breuari gòtic fet publicar pel cardenal Francisco Jiménez de Cisneros, i el *Sermo in diem sancti Felicis*, descrit per Germain Morin i publicat per Manuel Díaz y Díaz. Segons l'autor, els dits tres textos poden ésser atribuïts al bisbe gironí Nonnit (primera meitat del segle VII). Al final de l'article es publica el text del *Sermo*, transcrit de l'*Homiliarium Silense* del segle IX, actualment conservat a la British Library, Add. [...], ff. 114-115.— J. de P.

[11185]

Guillem GRACIÀ I MUR, *Els textos grec i llatí de la trilingüe de Tortosa*, dins «Auriga. Revista de Divulgació i Debat del Món Clàssic», núm. 10 (Primavera 1994), 8-10.

Anàlisi d'algunes de les característiques tant de la làpida en ella mateixa com de les tres inscripcions: el tipus de lletra hebreu correspondria al del Nord d'Àfrica entorn del segle VI, data en la qual convergeixen d'altres indicadors gràfics de les altres dues llengües. La redacció llatina hauria estat l'original, la grega, traducció. L'autor analitza algunes de les paraules emprades. Globalment considerada, la trilingüe seria una mostra del cosmopolitisme de Tortosa devers el segle VI i de la presència de jueus potser procedents, directament o indirecta, d'Alexandria.— J. P. E.

[11186]

John C. CAVADINI, *The Last Christology of the West. Adoptionism in Spain and Gaul, 785-820* (Middle Ages Series), Philadelphia, University of Pennsylvania Press 1993, XII i 226 pp.

La introducció exposa allò que hom pot considerar el pressupòsit d'aquest llibre: l'adopcionisme fou un desplegament de la cristologia occidental, tal com era percebuda dins l'església visigòtica, que no tenia massa consciència d'allò que podien haver representat les definicions del concili de Calcedònia (5-9; cf. 104). Des del capítol quart, persona central del llibre és Feliu d'Urgell, el qual en el dit capítol comparteix el protagonisme amb Alcuí (71-102), però ja no el comparteix amb ningú en l'apèndix primer, dedicat a exposar *The Teaching of Felix* (107-127); afegim-hi les corresponents notes, aplegades al final del volum (183-209). El dit capítol quart comença recordant la crítica que des del papa Adrià I hom féu a Elipand (Crist no és només 'servus', és a dir, 'homo purus': 76; concepte repetit pels bisbes de França: 79). I en encarar-se amb Feliu, en recorda les qualitats personals, però també les recaigudes en la doctrina retractada per ell mateix davant concilis, cosa que li ha valgut dures crítiques; l'autor, després de recordar les dues etapes constatables en la doctrina de Feliu, abans i després del 799, creu que, mirats de forma evolutiva, és possible de considerar amb simpatia els textos de Feliu d'Urgell (80-83). Això no obstant, en aquestes pàgines l'autor segueix referint-se a Elipand, perquè pressuposa que per a Alcuí «the teaching of Felix is continuous in intent and in spirit with that of Elipandus» (89); de fet, entorn del 797 Alcuí s'adonà que la seva distància doctrinal amb Feliu era molt gran i que era inútil d'intentar de convèncer-lo que la humanitat de Crist no era «Deus nuncupativus». En

els *Adversus Felicem libri septem*, Alcuí, per la seva banda, tornava a reduir l'adopcionisme al nestorianisme, afirmant que ninú no pot ensenyar l'adopcionisme i sostenir amb coherència la unitat de persona en Crist (91); alhora s'hauria manifestat insensible a la doctrina de Pau: «semetipsum exinanivit», i, per contra, s'hauria limitat en el «Deus exaltavit illum» (91-92); aquest punt bíblic i la manca de traça en l'elaboració del concepte de «persona» (97) serien les majors diferències entre Alcuí i Feliu d'Urgell (99). Alcuí hauria seguit pensant la ,persona in divinis' com a pura relació amb les altres i d'ací la incapacitat d'entendre l'anorreaicó (100-102). L'apèndix I és dedicat a esbrinar la doctrina de Feliu i l'autor considera aquestes pàgines més pròpies a oferir suggeriments que no pas a formular tesis («suggestive rather than definitive», 120, núm. 7): la primera afirmació és: la doctrina de Feliu hauria evolucionat (107) i l'evolució hauria començat amb motiu de la primera confrontació de Regensburg 792 amb la intenció de demostrar la pròpia ortodòxia als carolingis. El primer punt a clarificar era que, pel fet de dir que Jesús en tant que home no era Déu per natura, ell no el convertia en ,fals Déu', ni l'expressió ,deus nuncupativus' en un segon déu, car aquesta expressió només hauria designat la ,communicatio idiomatum' (107). La confrontació d'Aachen 799 decidí Feliu a abandonar paraules ofensives com ,adoptio', i ,nuncupativus' i a allunyar-se del nestorianisme, afirmant, per exemple, que Maria era mare de Déu de forma diversa a com era mare de l'home (108). Igual com en el cas d'Elipand, també en el de Feliu, Alcuí, tot i transcriure literalment fragments, no fou pas encertat a reconstruir-ne el pensament (109-110); Alcuí suposava que la doctrina dels dits dos autors es trobava en línia de continuïtat; l'autor admet continuïtat en afirmar la unitat de subjecte en Crist i la del mateix subjecte que és fill natural etern de Déu i temporal de Maria (110); una altra connexió entre els dos autors seria la insistència a afirmar que en la seva humanitat Crist és semblant (,similar') a nosaltres, però, insisteix Feliu, només ,in natura' (114). L'autor es pregunta si el llenguatge de Feliu és el d'un nestorianisme amagat. La resposta és que la contraposició entre ,proprius Dei filius' i ,homo assumptus' no n'ha d'ésser considerada prova definitiva, car és diversament repetida des d'ambdues parts en controvèrsia, sobretot per al ,carolingi' Benet d'Aniana. Les afirmacions d'Alcuí i de Paulí d'Aquilea en sentit de contraposició entre dos subjectes en Crist serien interpretacions o suposicions d'ells, no pas doctrina de Feliu (116-117), i així transformen el seu ,adoptivus' en llur ,adoptatus' (117). El ,pedigree' de Feliu encara resulta més evident en esbrinar les seves cristologia i eclesiologia: en la línia de Gregori el Gran, Crist i l'Església, ,una persona', Cap i Cos «unus homo unave caro» (118): en Ell i per mitjà d'Ell (no pas igual com Ell, ja que la seva Persona divina s'humilià oblidant les prerrogatives de Déu), l'home és elevat a aquella situació, que per a Ell fou humiliant, la de fills adoptius (120). Per la doctrina anterior, insistint en la Persona divina del Verb, i en la funció mitjancera de la Humanitat de Crist (Elipand hauria evitat ,Mediator', Feliu l'empra), el nostre hauria refutat Beatus de Liébana, essent, però, receptiu a la seva crítica a Elipand, la de no salvar la dignitat única del Crist (121). La pitjor acusació de Paulí d'Aquilea i d'Alcuí seria aquesta: Feliu hauria presentat Jesús com a ,esclau', condició, de la qual hauria sortit pel baptisme en el Jordà. Però, segons ells mateixos, Feliu ensenyava que Jesús no tingué pecat; la ,necessitat del baptisme' hauria estat acusació feta per ells a Feliu, interpretant la doctrina d'aquest que la humanitat de Jesús necessità una segona naixença, una regeneració espiritual, un renaixement (122); si Jesús en tant que home no era Déu per naturalesa, hagué de rebre la bondat per gràcia; altrament no hauria compartit la nostra naturalesa; aquest hauria estat l'acte mediador per excel·lència, i el baptisme de Jesús hauria tipificat aquesta mediació (123); més encara: el baptisme és associat a la Resurrecció, la qual, alhora, completa la redempció i dóna sentit al baptisme (124); l'autor proposa, encara, una altra hipòtesi, la d'un paral·lelisme amb Teodor de Mopsuèstia, que desemboca en aquesta formulació d'allò que hauria estat com la clau de volta: «l'auto-anorreament del Verb fins al punt de fer-se Ell mateix un Fill adoptiu, *no pas* l'elevació o adopció d'un subjecte separat del Verb a l'estat de Filiació» (126). La Confessió signada per Feliu el 799 a Aquisgrà hauria evitat aquelles paraules (,adoptivus', ,nuncupativus'), que els seus contraris podien fàcilment atacar com a nestorianes

(126-127). L'apèndix segon és dedicat a les crítiques de Benet d'Aniana més adreçades als 'felicians' que a Feliu d'Urgell, car, en efecte, els atribueix afirmacions que aquest mai no hauria fetes (128-130). Les pàgines 211-221 contenen la bibliografia.— J. P. E. [11187]

Matthias Theodor KLOFT, *Der spanische Adoptianismus*, dins *794 - Karl der Grosse in Frankfurt am Main. Ein König bei der Arbeit*. Ausstellung zum 1200-Jahre-Jubiläum der Stadt Frankfurt am Main, Sigmaringen, Jan Thorbecke Verlag 1994, 56-61.

Una part d'aquella exposició i d'aquest catàleg era dedicada a l'adopcionisme (55-61) i la segona pàgina de la corresponent presentació recorda els episodis de Feliu d'Urgell en els sínodes de Regensburg 972 i la conseqüent retractació del mateix Feliu a Roma immediatament després; la subsegüent polèmica amb Alcuí de York i Paulí d'Aquilea; i la definitiva estada a Lió sota Agobard de Lió (57 [cf. ATCA, XIV (1995), 312-313]). En apèndix són presentats i fotogràficament reproduïts fragments del recull d'actes contra l'adopcionisme aplegat a Regensburg el 821, ara a Munic, Bayerische Staatsbibliothek, Clm. 14468; d'Alcuí, *De Trinitate et de Christo Deo homine*, ara a Gotha, Forschungs- und Landesbibliothek, Membr. 175; i d'Isidor de Sevilla, *De fide catholica contra judaeos*, de París, BN, lat. 2326 (58-61).— J. P. E. [11188]

José ORLANDIS, *La circunstancia histórica del adoptianismo español*, dins «Scripta Theologica», XXV (1994), 1079-1091.

Pàgines dedicades a la globalitat del problema adopcionista. Quant a Feliu d'Urgell: el tema adopcià, fins aleshores peninsular, amb ell esdevé europeu, sobretot pel fet d'haver-se col·locat ell al costat d'Elipand i enfront d'Alcuí, en resposta a la lletra d'aquest del 789 (1084-1085). A Ratisbona (i a Roma) reculà, professant que Jesucrist era 'proprium et dilectum Filium Dei' (1086); així, el tema esdevenia un dels dos principals del concili de Frankfurt (1088). Un nou intercanvi epistolar entre Alcuí i Feliu, que no aportà cap novetat, desembocà en el concili d'Aquisgrà, on ell «terminó por ceder, tras ver como sus tesis eran unánimemente rechazadas» (1089). La pitjor conseqüència de l'adopcionisme hauria estat el fet que a Europa es generalitzà un «sentimiento de desconfianza hacia la religiosidad hispánica, y de un modo particular hacia su antigua y venerable liturgia» (1091).— J. P. E. [11189]

Míkel de EPALZA, *Sobre el origen islámico del adoptianismo: influencias musulmanas encubiertas en el cristianismo latino*, dins *Diálogo*, 29-52.

Míkel de EPALZA, *Influences islamiques dans la théologie chrétienne médiévale: l'adoptianisme espagnol*, dins «Islamochristiana», 18 (1992), 55-72.

Segons el text original publicat pel mateix autor, del qual el segon títol és traducció (55, nota), l'adopcionisme seria «un ejemplo patente de las interferencias medievales entre las tres religiones» (29). L'autor presenta «el conjunto de elementos que han permitido atribuir su origen a antecedentes cristianos, judíos e islámicos» (30). Quant a Feliu d'Urgell (el primer polemista hispà contra els sarraïns), «su contacto con los musulmanes se habría iniciado de joven con las guarniciones islámicas instaladas en los valles pirenaicos donde él era monje» (34); i en els seus darrers moments hauria establert comparació entre la mort de Jesús i el sacrifici d'Abraham: «la doctrina de la sustitución de Jesús en su crucifixión y muerte es de origen coránico, perfectamente en la línea del adoptianismo islamizante» (35).— J. P. E. [11190-11191]

Lucas F. MATEO SECO, *Adoptianismo hispánico y concilio de Frankfurt (En la conmemoración de su XII*

centenario), dins «Anales Valentinus», XX (1994), 99-120.

D'acord amb els termes del títol, Feliu d'Urgell ocupa en aquestes pàgines un lloc molt secundari (109) i, així, només de biaix és recordada la seva compareixença davant el concili de Regensburg / Ratisbona el 792; a la pregunta de «quien fue el primero en enseñar el adopcianismo, si Elipando o Félix», l'autor es manifesta impressionat per les raons de Juan Francisco Rivera Recio a favor del primer: «Las razones que aduce para atribuir a Elipando la paternidad del adopcianismo parecen de gran peso» (108, nota 34); després, però, ni que sigui amb paraules d'altri, considera que les lletres dels bisbes espanyols a Carlemany i als bisbes de l'Imperi haurien estat escrites per Elipand «como se echa de ver por la intemperancia de su lenguaje, aunque bien pudo ser que, sobre todo, en la primera, le ayudase Félix con su ciencia teológica» (109, nota 38).— J. P. E. [11192]

Alberto PRIETO, Ramon MARTÍ, *Ordenamiento territorial antiguo y medieval del Nordeste peninsular*, dins *Ciudad món romà*, II, 339-342.

La documentació dels segles IX i X ha fet conèixer seixanta nuclis de districte territorial alto-medieval, vint dels quals són qualificats de 'ciutat', i vint d'altres actuaven com a caps de districte; els 'territoria' haurien evolucionat com els centres de poder que s'estenien damunt aquells.— J. P. E. [11193]

Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *El diplomatarí del monestir de Santa Cecília de Montserrat, I. Anys 900-999*, dins «Studia Monastica», 36 (1994), 225-302.

La introducció sintetitza les vicissituds de l'existència d'aquell monestir, des de la seva fundació com a institució privada del conegut abat Cesari el 945, fins a la seva integració en el de Santa Maria de Montserrat el 1539 (223-225), en què també la documentació s'hi integrà, mantenint la pròpia consistència, però compartint la dissort de la destrucció pel bombardeig napoleònic; per això, «la transmissió documental del diplomatarí de Santa Cecília de Montserrat passa necessàriament a través de l'obra dels documentalistes antics» (226): Pèire de Marca, Gregori Bovets, Benet Ribas, Jaume Caresmar o Jaume Pasqual, i Ramon d'Abadal i de Vinyals. Hi han ajudat «un inventari patrimonial confegit a la segona meitat del segle XVI i l'índex de l'antic arxiu montserratí» (227), conservats a l'Arxiu de Montserrat, A III, d 4/36 i a l'ACA, *Monacals d'Hisenda*, 3751. Són noranta-nou els documents datats entre el 900 i el 999 conservats o almenys coneguts, de trenta-un dels quals és transcrit el text complet, dels altres regist i escatocol, si són coneguts. Són en general documents de canvi de propietari, alguns encara basats en 'aprisió' (núms. 2, 10, 13); hom hi troba els formularis ben coneguts: «Ego.. (et)... donator(es)...» (o 'vinditor(es)', i en algun cas, 'com[m]jut(r)atrix', núms. 37 i 92); hi ha alguna 'carta helemosinària', conseqüència de darreres voluntats, com les dels núms. 80 i 91. Després, les fórmules segueixen els mòduls normals: «Magnum mihi et satis licitum», «Manifestum est enim», «Per hanc scripturam». En algun cas, però, hom redacta de nou, com en el núm. 55 i en la introducció del 74. No cal dir que hi ha ocasions més solemnes, com les de la fundació (núm. 7) i de la consagració de Santa Cecília (núm. 33). La lectura de la tercera línia de la pàgina 286, núm. 77, permet de veure la llengua catalana real darrera l'expressió llatina: «bugus VIII de apes et parilio I de bovos et CC oves et kabras VII, kavagos II» = «vuit bucs d'abelles, i un parell de bous i dues-centes ovelles i set cabres, dos cànecs»; era el 983. També compareixen els drets senyorials, com la tasca (núm. 74) i les lleis visigòtiques (núm. 53) i algun franc (núm. 80). El 981 l'abat Cesari estava malalt i havia de signar amb el dit (núm. 73); ja no tornaria a comparèixer, pel que sembla.— J. P. E. [11194]

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Les actes de consagració de les esglésies d'Arbúcies, Vallcanera i*

Martorell (s. X), dins «Quaderns de la Selva», 7 (1994), 151-156.

Després d'una introducció, on són recollides les primeres notícies relatives a cada una de les tres esglésies, hi ha transcripció de les corresponents dotaties, datades el 923, 968 i entre el 985-993, respectivament. La primera, en transcripció del 1547 conservada a l'Arxiu Parroquial d'Arbúcies, concreta la dotació de llibres feta pel fundador de l'església: dos missals, un antifoner, un col·lectari, als quals un altre donant afegí un leccionari (153); les altres dues són de l'ADG, *Llibre dels feus*, 6 (incompleta), i *Quesitòries*, 5 (només el fragment relatiu a les relíquies), respectivament.— J. P. E. [11195]

Yolanda GARCÍA LÓPEZ, *La tradición del 'Liber Iudiciorum': una revisió*, dins *De la Antigüedad al Medioevo. Siglos IV-VIII*. «III Congreso de Estudios Medievales», Madrid, Fundación Sánchez-Albornoz 1993, 381-405.

Recordada l'edició crítica del *Liber*, del 1902, l'autora es refereix al fet que durant els segles VIII-IX corren per Catalunya i la Narbonesa textos molt pròxims en llur base comuna, però amb diferències explicables pel fet que elements legislatius nous eren empeltats en el text antic (385-387). Una mostra seria la llei 6.1.3 relativa a les ordalies i la posició que ocupa en les còpies (nou) de la versió catalana 'vulgata' (387), en comparació amb els exemplars de la versió antiga, en un dels quals, l'actual París BN lat. 4667, copiat a Girona entorn el 827 (387-388), la dita llei manca. Els exemplars que la integren li donen un títol autòcton: *Quomodo iudex per examen caldarie causas exquirat*. En el pas del segle X al XI hauria estat elaborada a Barcelona una *Lex* que era una autèntica 'vulgata' catalana; el seu exemplar més antic, del 1011, no portava la dita llei, introduïda en foli afegit (390); el ms. de Barcelona, BC 944, posterior al 1050 suprimia 137 lleis (392); en successives còpies hom introduf noves modificacions, que arribaren a la incoherència (393); les modificacions s'allargaren fins a la Reforma Gregoriana (394). Hi ha bibliografia (404-405).— J. P. E. [11196]

Jacques BOUSQUET, *Le cartulaire du chapitre de Rodez et une bulle du pape Agapet II. L'activité pontificale à la fin de l'âge carolingien*, dins «Travaux Durliat», 37-51.

Dins la discussió de l'autenticitat de la butlla esmentada en el títol, l'autor es refereix a les adreçades per papes del s. X (Agapet II, Lleó VII, Joan XIII) a monestirs catalans: Sant Miquel de Cuixà, Ripoll (amb notícia de volums portats d'Itàlia), i Arles del Tec (41-42).— J. P. E. [11197]

Ramon ORDEIG I MATA, *Dades referents al comte Oliba Cabreta*, dins «Estudis d'Abadal», 25-40.

L'autor ha trobat, aplegat i transcrit sis documents, datats entre el 982 i el 1030, relatius al comte Oliba Cabreta, inèdits [encara que «coincidint amb la correcció de galerades d'aquest article surt editada l'obra d'E. Junyent [cf. ATCA, XII (1993), 424-427], la qual inclou alguns dels documents publicats i estudiats ací», 25, nota*]. Els dos primers i el darrer són de París, BN, *Collection Baluze*, dos dels altres eren a Serrateix encara al segle XVIII i són ara copiats a Barcelona, BC, ms. 729/IV, i el restant és al fons de *Pergamins* de la mateixa biblioteca (33-40). Les dades són aplegades en dos apartats: el de notícies familiars, que permeten a l'autor de precisar la mort del comte Sunifred, germà d'Oliba Cabreta, el 20 d'octubre del 966 (25-28) i el d'aquelles que es refereixen a propietats diverses a Torderes, a Baó, a Puig-reig, i al Pujol de Planers (28-32).— J. P. E. [11198]

Anscari M. MUNDÓ I MARCET, *La cultura artística escrita*, dins *El romànic en l'àmbit català*

(Catalunya Romànica, I), Barcelona, Enciclopèdia Catalana 1994, 133-162.

Després d'algunes consideracions generals sobre les fonts culturals, el paper de clergues i de laics, el nivell de la cultura en la Catalunya del període romànic i la solució distinta de les arts plàstiques, el dret, l'escriptura i la il·lustració, l'autor comença examinant l'evolució de l'escriptura des de la lletra visigòtica a la carolina i a la postgòtica. Tot seguit es refereix als escriptors, dividits en menors (Banyoles, Vilabertran, Sant Pol de Mar, Serrateix, Àger, Organyà, Sant Vicenç de Cardona, Solsona, Sant Benet de Bages, Santa Maria de l'Estany, Sant Pere de les Puelles, Sant Daniel de Girona) i majors (Elna, Arles, Cuixà, Sant Martí del Canigó, Sant Pere de Rodes, la Seu d'Urgell, Roda de Ribagorça, Girona, Barcelona, Sant Cugat, Egara-Terrassa, Osona-Vic i Ripoll). Fixant-se sobretot en els aspectes artístics, però no pas únicament, l'autor detalla els possibles còdexs que haurien sortit de cadascun d'aquests escriptors i els cartularis que certament hi foren copiats. La informació és desigual, perquè d'alguns còdexs només en resten fragments i és difícil, en aquestes condicions, fer-se càrrec cabal de l'activitat de molts escriptors. En canvi, són estudiats amb detall aquells escriptors dels quals han sobreviscut més testimonis, i particularment Girona, Barcelona, Vic i Ripoll. L'autor drecja inventari dels llibres visigòtics i dels primers carolingis, de les inscripcions i epitafis i dels còdexs dels segles XI i XII, dels quals hom ha pogut certificar origen català, tant si es troben 'in situ' com si, cas més comú, han emigrat a altres bandes. Mundó s'atura a estudiar l'activitat gironina 'com a exemple' (147), descrivint succintament un bon nombre de testimonis i fixant-se sobretot en l'activitat del jurista i canonge gironí i barceloní, Renall. De Barcelona es refereix a l'escriptori escola del levita Bonsom. Pel que fa a Ripoll, a part d'esmentar els manuscrits visigòtics i mossàrabs, que anaren a parar a Ripoll i en els escrits en el monestir fins a l'any 1000, es concentra en l'estudi de les dues grans bíblies conservades senceres: Vat. lat. 5729 i París, BN, lat. 6 (*Bíblia* dita de Rodes) i en els fragments coneguts de la *Bíblia* de Sant Miquel de Fluvià. Mundó demostra que totes tres bíblies foren escrites a Ripoll i en proposa la cronologia relativa, entre 1010 i 1025.— J. de P. [11199

Marcel DURLIAT, *La sculpture monumentale en Catalogne dans la première moitié du XIe siècle*, dins «Estudis d'Abadal», 69-83 i catorze reproduccions fotogràfiques.

Estudi d'història de l'art. La seva tesi és que Josep Puig i Cadafalch es guià per idees preconcebudes en l'estudi de l'arquitectura romànica a Catalunya i en deixà fora Sant Pere de Rodes. L'autor propugna que cal estudiar per separat la decoració mural i les estructures arquitectòniques d'entorn l'any mil, en què Catalunya se separa de França, s'acosta al papa i es manifesta en una arquitectura i escultura que de cap manera no haurien estat velles (70-71). En el curs de l'exposició és transcrita la inscripció de la portalada de Sant Genís de Fontanes (71; fotografiada en la làmina 1); i resumida documentació contemporània de Sant Esteve de Banyoles (80).— J. P. E. [11200

Stephen P. BENSCH, *From Prizes of War to Domestic Merchandise: The Changing Face of Slavery in Catalonia and Aragon, 1000-1300*, dins «Viator. Medieval and Renaissance Studies», 25 (1994), 63-93.

L'autor es proposa d'examinar la transformació de l'esclavitud en la Corona catalano-aragonesa, provocada per l'impacte de la ràpida urbanització, de l'expansió del comerç i del desplaçament de la frontera amb els musulmans; l'examen és possible gràcies a «an unusually rich documentation, especially in Catalonia» (65). Les denominacions emprades en els documents ('sarraceni', 'mauri', 'morisci', 'captivi', 'baptizati') no permeten de confondre'ls amb els pagesos de remença. En les pàgines que segueixen trobem indicació de les etapes de la dita evolució. S'acabava l'esclavitud entre cristians; l'esclau era 'un altre' i podia ésser objecte de propietat (66). A partir d'aquesta suposició, els esclaus augmentaren a mesura que els nuclis cristians del Nord

s'imposaren en la Península i esdevingueren un termòmetre del poder i de la riquesa dels senyors cristians; per això, se'n trobaven més en els palaus que treballant als camps (67); també feien de recordatori de la inestabilitat de la frontera i dels seus perills i, de retruc, d'element identificador del grup cristià (68). Es troben en la documentació esclaus donats a esglésies o a monestirs, o col·locats com a fiança (70). Per a la redempció o intercanvi de captius, hom establí a Catalunya un càrrec oficial, el de 'mostolaf' (71), sovint atorgat pel comte de Barcelona com a recompensa de serveis a la casa reial (73); els primers barcelonins amos de vaixells resulta que tingueren aquell càrrec (74); els esclaus eren objecte de transacció comercial, car figuren en les taxes de les lleudes (75), també els importats a Gènova des de Barcelona (76). A mitjan segle XII la corona intervingué, assenyalant les condicions de l'esclavitud legal (76). Durant el segle XIII, el comerç d'esclaus adquirí abast mediterrani i augmentà més del doble llur valor en el mercat (77-78); per un moro metge, foren pagades cent lliures, nou vegades més que per un esclau normal (78-79); també la dona tenia preu superior a l'home -238 sous de mitjana contra 186-, i el negre més que el blanc, amb una mitjana de 290 sous (79). Les dades no permeten de dibuixar els llocs de procedència ni les rutes del comerç dels esclaus, tampoc el nom dels mercaders especialitzats, sí, en canvi, el dels principals compradors: Durfort, d'Espiells, Marquet, de Corts, i Llull (80). L'esclau ja no era mostra del valor militar del seu amo, ans peça de la llar o de la feina. L'anàlisi dels testaments de 263 barcelonins entre el 1100 i el 1290 demostra que l'esclau era un element normal d'aquella societat: el 21% en posseïa (81-82). Amb el segle XIII la relació amo-esclau esdevingué més personal (82) i augmentà el nombre dels que es convertiren al cristianisme (83), també el nombre d'esclaves (trenta-nou contra disset entre el 1270 i el 1290) (84), fet relacionable amb la distinció de funcions masculines i femenines en la família barcelonesa (85). Però l'esclavitud seguia essent una situació que convidava a la fuga, o en la qual es donaven relacions tenses com la de Ramon Llull amb el seu mestre d'àrab (86). Al final tenim transcripció de sis documents, tots de l'ACB, *Pergamins* (87-91: un d'ells és la compra-venda, mitjançant Jaume ces Fonts, del metge abans esmentat; un altre conté llista nominal de nou moros fets esclaus «en bona guerra» al sud del País Valencià el 1277) i llista de compra-vendes d'esclaus amb intervenció de barcelonins entre el 1220 i el 1296, documentades en l'ACB i en l'ACA (92-93).— J. P. E. [11201

F. Xavier SITJES i MOLINS, *Els nou-cents anys de Santa Maria de Cervera*, dins «Miscel·lània Cerverina», 9 (1994), 21-27.

Presentació i transcripció del testament de Guillem Bel·lit, datat el 1090, que contindria la notícia més antiga de Santa Maria de Cervera, aleshores en obres, car és feta una deixa 'operi' [no necessàriament significa que es trobés en construcció; la deixa hauria pogut ésser feta a l'Obra, és a dir, a la institució responsable de qualsevol mena d'obres en l'edifici, potser encara només previst de Santa Maria]. Es conserva a Montserrat, *Sant Benet de Bages*; les deixes, concentrades entorn de Manresa, s'estenien de Vic a Cervera.— J. P. E. [11202

Stephen P. BENSCH, *Barcelona and its Rulers, 1096-1291*, Nova York, Cambridge University Press 1994.

Llibre només conegut per referència.— J. P. E.

[11203

Jesús MASSIP [i FONOLLOSA], *La carta de població del territori de Tortosa, i el Temple*, dins *Ordes religioso-militars*, 43-53.

Resumida en les dues pàgines inicials la història de Tortosa anterior a la reconquesta (43-44), l'autor recorda la donació de la dita ciutat el 1147 a Guillem Ramon de Montcada i una *Carta de poblament* del 1148, que no hauria estat efectiva; sí, en canvi, la del 1149, conservada en setze

còpies, quinze de les quals són de l'Arxiu Municipal i una del Capítular de Tortosa (47). L'autor hi ha constatatades dues versions (45-46), la primitiva, de protagonisme comtal, fins ara desconeguda, i la manipulada a favor dels Templers, aprofitant la crisi dels primers anys del regnat d'Alfons el Cast. L'autor transcriu tant la primera (50-51) com la segona (52-53).— J. P. E. [11204]

Antoni VIRGILI I COLET, *Les relacions entre la Catedral de Tortosa i els Ordes Religioso-Militars durant el segle XII, segons el "Cartulari de la Catedral de Tortosa"*, dins *Ordes religioso-militars*, 67-79.

L'autor comença refusant el concepte historiogràfic de ,reconquesta' i propugnant que sigui substituït pel de feudalització. Immediatament després formula el seu objectiu: «aportar algunes notes sobre el paper de la Catedral de Tortosa i dels Ordes Militars, i les seves relacions en el model de feudalisme que s'imposà a la regió de l'Ebre, que té com a centre neuràlgic la ciutat de Tortosa, arran de la conquesta d'aquesta per l'exèrcit catalano-genovès, el desembre de 1148» (69). I aportades les notes, la conclusió és: «Tant la Catedral de Tortosa com els Ordes Religioso-Militars contribuïren poderosament al procés de feudalització de la regió de l'Ebre» (75). En apèndix ofereix regest de vint documents del *Cartulari V* de l'Arxiu Capítular de Tortosa (75-79), indicant en cada cas la utilització que n'ha estat feta per estudiosos anteriors.— J. P. E. [11205]

Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *El Col·lectari-capítulari de la Catedral de Vic—Vic, Museu Episcopal, Ms. 99 (LXIV)*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», V (1994), 107-173.

El dit còdex, de 136 folis de pergamí, és ací descrit (109-110), datat a Vic entre el 1150 i 1175, atribuïble a Ramon de Lió (110-112). Hi ha dues pàgines de mostra (111 i 113). L'autor assenyala els detalls del temporal (112-116), del santoral (116-118) i del capítulari (118-119). Són successivament donats els incipits de totes les peces, amb la corresponent referència al *Sacramentari Gregorià* o a d'altres, de les col·lectes (121-151) i de les capítules (151-158). Hi ha taula de peces (159-169) i de celebracions de festes de l'any o de sants (170-173).— J. P. E. [11206]

Josep MORAN I OCERINJAUREGUI, *L'ús de la llengua vulgar per a fins religiosos i catequètics en els orígens*, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», XXVIII (1994 = Miscel·lània Germà Colón, 1), 81-87.

Unes primeres pàgines d'abast europeu són seguides de la presentació de les *Homilies d'Organyà* i de les *Homilies de Tortosa*, en les quals un dels sermons, el del Dimecres de Cendra, és idèntic, occità a Tortosa, català a Organyà, cosa que porta a concloure que aquestes foren traducció de l'occità.— J. P. E. [11207]

V[íctor] FRÍAS ZURITA, *La Sagrera catalana (c. 1025-c. 1200): características y desarrollo de un tipo de asentamiento eclesial*, dins «Studia Historica - Historia Medieval», XI (1993), 81-121.

Estudi dividit en dues parts, en la primera de les quals l'autor exposa «las características de la sagrera como asentamiento situado en un circuito delimitado, sacralizado, pacificado, protegido y jurídicamente definido. Una segunda parte estará dedicada a tratar la sagrera desde el punto de vista de la historia del poblamiento» (82), a base de les col·leccions de documentació publicades en els darrers decennis (82, nota 4). Comença precisant el significat del mot ,sagrera' (82-83) i el perimetre, al qual corresponia, que l'autor creu circular (84), dins el qual es trobaven almenys l'església i el cementiri. L'espai així determinat era sacre, pacífic i protegit; i ací són successivament recordats casos en què calgué clarificar i defensar les dites característiques; per la primera, tota transgressió comesa dins tal espai es doblava automàticament de sacrilegi i era sotmesa a la

jurisdicció del bisbe (86-91); foren sistemàticament perseguits els actes d'irrupció violent en aquell espai (92-97); i l'autor es fixa en les expressions emprades pels documents a fi de subratllar-ne la protecció: ,defensio', ,immunitas', ,munimen', ,salvitas/salvatio' (97-99); defensa i seguretat comportaven un cens, normalment entre mitja i dues lliures de cera, una o dues candeles i un o dos parells de gallines o de caçons (100-101). Aquesta situació privilegiada féu set a qui se'n volgué aprofitar per alçar-hi torres bèl·liques o per protegir-s'hi de la justícia; per això els *Acords de Pau i Treva* de Perpinyà 1173 permeteren que en tals casos els oficials reials actuessin dins la sagrera (103-104). Les pàgines següents intenten de precisar a base de les dades documentals què hi havia en la sagrega, ultra l'església i el cementiri (105-106): la seva distribució geogràfica, concentrada tota en la Catalunya Vella (113-115) entre la primera meitat del segle XI i la segona del XII (112-113); i l'agrupació de sagreres en tres tipus d'acord amb els elements predominants en llur configuració (115-117); els més interessats en l'existència de sagreres havien d'ésser bisbes i capítols, tant per raons jurisdiccionals com patrimonials, però d'altres institucions eclesiàstiques i persones seglars també consta que hi tingueren iniciatives (119-120). [En la secció de Recensions d'aquest volum, la dedicada a la compilació de Ramon Ordeig, *Les dotalies de les esglésies catalanes*, permet de constatar la compareixença dels ,trenta passos' uns quants anys abans de l'any Mil]- J. P. E. [11208

Lluís TO I FIGUERAS, *Señorío y familia: los orígenes del ,hereu' catalán (siglos X-XII)*, dins «*Studia Historica - Historia Medieval*», XI (1993), 57-79.

Objectiu de l'autor: exposar l'influx de les estructures familiars en els canvis de la societat catalana dels segles X-XII, car família i parentiu podrien haver estat alhora vehicle de domini senyorial i marc de resistència a les violències i antagonismes estructurals. Havent recordat algunes de les coses que en els darrers segles hom ha dit de l'hereu, l'autor assenyala els més antics casos d'heretament coneguts d'ell en documentació d'Arenys de Mar, Arxiu Municipal Fidel Fita; de Barcelona, ADB, *Santa Anna*, i BC, *Pergamins*; i Girona, ADG, *Pia Almoina i Pergamins de Cadins*, que van del 1061 al 1180 (59, nota 5): són donacions dels béns constitutius d'un patrimoni familiar, fetes per pares (excepcionalment per d'altres parents), amb motiu del casori del futur hereu o pubilla, tot i reservar-se el ple usdefruit dels dits béns durant llur vida (59-62): era una forma de procedir que s'apartava de la legislació gòtica (63-64) i que en un primer moment potser fou presentada com a venda amb reserva d'usdefruit (65-66), també en les famílies nobles, en les quals donació o compra a favor del fill gran eren justificades amb el ,melioramentum' visigòtic, pràctica confirmada pels *Usatges Auctoritate et rogatu* i *Possunt etiam*, els quals, en el context dels segles XI i XII permeteren de reforçar la tendència a la primogenitura (67-70), superant així un període de darrerries del segle XI d'heretaments per parelles de germans (70-71). Els senyors també haurien enfortida la tendència vers l'hereu en les successions dels dominis útils, confirmant i àdhuc determinant quin fill havia de succeir; condicionant la concessió d'un domini útil al fet que es mantingués indivís, per tant, en mans d'un únic successor; preveient la constitució d'altres cases amb fills no hereus; solucionant casos extrems, com els de vells o d'orfes (aquest/a era destinada a casar-se amb fill/a dels nous ocupants de la propietat) (71-77). L'hereu hauria nascut de les famílies d'aquells enfiteutes que constituïen l'èlite pagesa (78).— J. P. E. [11209

Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *El pas de l'escrivà al notari*, dins *Actes Història Notariat*, 439-462.

Les primeres pàgines recorden els autors que s'han manifestat sobre el dit pas, bo i reconeixent que a Catalunya manca la provisió legal que hauria hagut de fer néixer el notariat (439-441); per això, cal deduir la data del naixement de dos fets: de la consciència d'ésser el notari ,persona publica' i de la de redactar un document ,in forma publica'; ambdós punts són objecte d'anàlisi

en documents catalans, bo i diferenciant en el primer punt entre les diverses classes de notaris: reials, baronials, eclesiàstics i urbans (442-456); quant al segon, seria determinant la doble redacció i l'existència de registres específics, sobre la conservació dels quals legislà la Cort de Perpinyà del 1351 (457-461). En conclusió, el pas s'hauria realitzat en la transició del segle XII al XIII (462).— J. P. E. [11210]

Joan BELLAVISTA I RAMON, *L'«Ordo de nuptiis celebrandis» del ritual del monestir de Sant Cugat del Vallès*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», V (1994), 21-30.

El dit ritual seria del 1218. La missa de matrimoni és de la Pentecosta, fet que encara seria documentat en dos *Ordinaris* de Barcelona, del segle XVI; el ritu del consens matrimonial s'assembla, amb qualche variant, al dels sacramentaris catalans contemporanis (23). La transcripció de l'*Ordo de nuptiis celebrandis* ocupa les pàgines 25-30; hi ha reproducció de dues pàgines (26-27). El ritual és conservat a l'ACA, Sant Cugat 73.— J. P. E. [11211]

Víctor FRÍAS ZURITA, *Problemas cronológicos del movimiento de Paz y Tregua catalán del siglo XI*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 14-15 (1993-1994), 9-37.

La finalitat d'aquestes pàgines és, segons l'autor, la de «contribuir a aclarar los problemas cronológicos que, para la Catalunya del siglo XI, plantea el análisis del movimiento de Paz y Tregua» (9); el resultat més perceptible de la dita revisió cronològica és que «la asamblea Vic, 1033' supuestamente presidida por el obispo Oliba no ha existido nunca» (26); en conseqüència, les proclamacions catalanes de Pau i Treva durant el segle XI serien les de Toluges 1027 (10-12), Vic 1027 i 1029 (13-15), Barcelona 1063 (19-21), Vic 1063 (21-23), el text de la qual, amb interpolacions, hauria passat per una Pau i Treva de Vic 1033 (23-26), Toluges 1062-1066 (26-29), Girona 1068 (29-30) i Barcelona, Girona, Vic entorn el 1068 (30-34); resultaria, doncs, que durant el segle XI el moviment hauria tingut dues etapes, una en cada meitat, més popular la primera, més institucional la segona (35). És transcrit en apèndix el text de la proclamació de Pau i Treva de Barcelona 1066 a base de Terrassa, AHC, *Pergamins 4-A-4* (36-37).— J. P. E. [11212]

Josep M. PONS I GURI, *Documents sobre l'aparició dels Usatges de Barcelona, anteriors al segle XIII*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 14-15 (1993-1994), 39-46.

L'autor resumeix en dues pàgines les referències a usatges en documents diversos, ja publicats, datats entre el 1148 i el final del segle XII, i transcriu les frases més directament al·lusives; però «la invocació en dret d'un usatge concret i ben identificat pel propi nom» (42) es troba en una sentència datada el 3 d'abril del 1196, conservada en l'ACB, *Liber Antiquitatum*, I, f. 116, i ací transcrita (43-46), on és adduït i copiat el text de l'usatge 114: amb aquest fet hom desestimava la prescripció bessona del *Liber iudiciorum* i optava pel *Decret* de Gracià (42, nota 16) [quant a la cronologia de referències als *Usatges*, hom pot veure la recensió al llibre de Gener Gonzalvo i Bou en la secció de Recensions d'aquest volum].— J. P. E. [11213]

Joan BASTARDAS [I PARERA], *Sobre la cronologia i la significació de l'usatge Qvoniam per iniquvm principem*, dins «Estudis d'Abadal», 85-106.

Recordades algunes de les mitificacions realitzades per la historiografia catalana, l'autor aplega testimoniatges de la forma com autors entre el segle XVIII i el XX magnificaren tant el *Llibre del Consolat de Mar* com els *Usatges* (87-89), també de la manera com darrerament han estat desmitificats, sobretot en el punt de la seva antiguitat (89-90). Per la seva banda, l'autor estableix uns principis, que resumeix així: «...el codi dels Usatges és una compilació de lleis, costums i

constitucions, que conté textos que van des del setè decenni del segle XI fins al quart del segle XII» (91), cosa que obliga a estudiar procedència i significat de cada capítol, i que ell fa amb els usatges 64-66: el text és reproduït (92) i n'és oferta una 'interpretació condensada' (92-93). Primeres constatacions crítiques: l'usatge 63 seria resum o regest del 64 (94) i les frases finals del 66 (les 11 i 12) haurien estat notes marginals esmunyides en el text (92-93); el dels usatges 64-66 seria d'autor i redactor únic, el qual hauria intentat un cert to solemne (64), amb preàmbul atípic dins el conjunt i amb ús del plural majestàtic (95); l'atipicitat confirma l'autenticitat: el text preexistia a la seva inserció en els *Usatges* i l'autor defensa que és del temps de Ramon Berenguer III, doncs, anterior al 1118 (96), cosa confirmada per la comparació amb documents contemporanis, entre els quals destaca la donació de Tarragona al metropolità Oleguer (97-101); també en són subratllades les al·lusions a la cúria o tribunal (99) i a la 'terra' amb significat de 'pàtria' (99-100). Hauria, doncs, estat una llei del dit comte i, d'acord amb d'Abadal (104), hauria manifestat un intent d'introduir els principis de sobirania monàrquica en un país d'estructura fonamentalment feudal (101). S'hi traduiria una manera ferma, però civilitzada, de manar (102) per establiment de l'associació entre sobirania del príncep, el bé de la pàtria i el benestar del poble (103). Hi ha bibliografia (105-106).— J. P. E. [11214]

The Usatges of Barcelona. The Fundamental Law of Catalonia. Translated, with an Introduction and Notes by Donald J. KAGAY, Londres, University of Pennsylvania Press, 192 pp.
Traducció anglesa dels *Usatges* només coneguda per referència.— J. P. E. [11215]

Heidi VIEROW, *The Will of Raimonda: Testament of a Woman in the Twelfth Century*, dins «Manuscripta. A Journal for Manuscript Research», 36 (1992), 214-223.

El pergami, ací descrit (214) i fotogràficament reproduït (223), pertany a la Duke University, comprat en un encant de Sotheby's el 1969. La protagonista Ramona feia testament perquè se n'anava a Jerusalem; era de Vic o d'Osona, tal com demostra la frase: «concedo ad sancti Petri sede Vici», que l'autora no ha sabut transcriure («ad sancti petri sedecim [? sedevici]»); fins i tot sembla que pertanyia a la part dels Montcada, car hi ha una referència a Guillem de Montcada. Un altre indicador és la referència a una església de Sant Andreu.— J. P. E. [11216]

Paul FREEDMAN, *Benefactions of the Sacristan of Vic and a New Letter from the Early Pontificate of Innocent III*, dins *The Two Laws. Studies in Medieval Legal History Dedicated to Stephan Kuttner*. Edited by Laurent MAYALI and Stephanie A. J. TIBBETTS (Studies in Medieval and Early Modern Canon Law, 1), Washington, The Catholic University of America Press 1990, 76-81.

Desconeguda dels inventaris de lletres papals d'Innocenci III, se n'ha conservada a Torelló, Arxiu de la Cúria del Castell, una de datada el 13 de maig 1199, confirmant una donació de Pere de Tavertet al capítol de Vic; no és l'original, ans còpia del pas del segle XIII al XIV. No és possible de precisar a quina donació es refereix d'entre les documentades en el *Liber dotationum antiquarum* de Vic, Arxiu Capitular (78); són també aplegades notícies relatives a Pere de Tavertet i a la seva família, en particular al conflictiu nebot bisbe de Vic, Guillem. Al final és transcrita la dita lletra d'Innocent III, *Cum a nobis petitur* (81).— J. P. E. [11217]

Johannes FRIED, *Beobachtungen zur Rezeption des Dekretalenrechts in Aragon*, dins «Proceedings of the Eighth International Congress of Medieval Canon Law. San Diego, University of California at La Jolla, 21-27 August 1988», edited by Stanley CHODOROW (Monumenta Iuris

Canonici. Series C: Subsidia, vol. 9), Città del Vaticano, BAV 1992, 505-519.

L'autor recorda l'estada de Jean d'Abbeville (el 'cardinalis Sabinensis') a Catalunya i resumeix les prescripcions reformadores del 'seu' concili provincial de Lleida 1229, on es trobà amb Jaume I, amb el qual no consta que tractessin d'afers de relació entre Església i Estat (506-507), cosa que no calia, atesa la protecció papal damunt els regnes de Jaume I (507-508). Les prescripcions d'Abbeville provocaren reaccions; una d'elles podria ésser copsada darrera la lletra de Gregori IX al bisbe de Barcelona, Berenguer de Palou, informant-lo que el papa no defensaria els privilegis clericals de tonsurats que, anys després d'haver viscut com a seglars, tot d'una invocaven els dits privilegis. L'autor col·loca aquesta decisió en el context de les noves conquestes, en què la corona hauria procurat una interpretació extensiva de les seves prerrogatives (510). Com que la dita resposta repeteix allò que era 'doctrina communis', l'autor es pregunta si les prescripcions del concili Laterà IV i les darreres *Compilationes* eren conegudes a Catalunya en aquell moment, i constata que sant Ramon de Penyafort en la primera redacció de la *Summa de casibus* desconeixia decretals del 1224 i la *Compilatio quinta* del 1226 (515). El rei hauria volgut tenir una resposta autoritzada en un punt en què compilacions i autors no s'acabaven de posar d'acord (516-517). Al final és transcrita d'ACA, *Sant Cugat* 40, la *Provisio papalis contra tonsuratos coningatos* de Gregori IX, any 1231 (519).— J. P. E. [11218]

Osvald CARDONA I ROIG, *La tradició literària i els goigs de sant Ramon de Penyafort*, Vilafranca del Penedès, Museu de Vilafranca 1990, 126 pp.

Precedeix una presentació d'Osvald Cardona escrita per Albert Manent (9-12). El cos del treball comença amb un resum biogràfic de sant Ramon de Penyafort (13-18), després del qual entrem en la llegenda entorn el mateix (19-29). El 1601 arribarien les festes de la canonització i amb elles un certamen literari, del qual són transcrites composicions poètiques, o almenys fragments (31-60); el mateix any 1601 eren publicats els primers goigs, dos dels quals són reproduïts (64-65); el mateix any se celebraren grans festes a Vilafranca del Penedès, amb goigs propis (72); uns i altres tingueren continuïtat en els temps posteriors (83-94). La celebració de la festa anyal de sant Ramon de Penyafort (95-100) i els goigs moderns (101-106) [cauen fora dels nostres límits]. L'apèndix és dedicat a la *Cançó de sant Ramon*, potser de l'època de la canonització; en són transcrites dues versions (108-109). Les pàgines 123-125 contenen bibliografia.— J. P. E. [11219]

Gabriel ALOU FORNER, *Notícies sobre la biblioteca del Convento de San Francisco de Palma (siglo XIII)*, dins «Boletín de la Tercera Orden Franciscana», 3 (1989-1990 [1991]), 5-9.

El 12 de setembre del 1234, l'empordanesa Guillema Hug feia testament a Mallorca, ací transcrit (7-9) de Madrid, AHN, *Clero. Dominicos de Palma*, carpeta 76, en el qual, entre d'altres deixes a parròquies de Ciutat, destinava cinc-cents sous melgoresos al framenor Arnau, per a l'adquisició d'una *Bíblia* i el restant per a llibres de la biblioteca del convent de Sant Francesc.— J. P. E. [11220]

Annette BUSSUT, *Francesc d'Assís i els franciscans en la Catalunya medieval. (De l'imaginari i de la vida quotidiana)* (Episodis de la història, 289-290), Barcelona, Rafael Dalmau editor 1992, 70 pp.

L'autora defineix aquestes pàgines «corpus de textos sobre Francesc d'Assís i els franciscans en la Catalunya medieval», dividit en quatre seccions «segons l'horitzó d'expectativa dels oïdors / lectors» o allò que volien escoltar de sant Francesc o dels franciscans en els diversos moments de la vida, més seriosos o més riallers. Les seccions són la devoció, on són presentats i transcrits

dotze fragments d'autors medievals (14-27); l'amor profà, al qual són dedicats quatre fragments (28-32); el riure o la crítica, on trobem set mostres d'autors diversos (32-44); i les informacions, que són vint (44-67).— J. P. E. [11221

Furs de València. Volum VI. Edició crítica de Germà COLÓN i Arcadi GARCIA (Els Nostres Clàssics, A-134), Barcelona, Editorial Barcino 1994, 216 pp.

Són publicats en aquest volum els furs integrats dins una qualsevol de les següents onze rúbriques del llibre setè: *De prescripcions* (5-18); *De sentències d'actes de citacions e de despeses necessàries e útils que seran feïtes de volentat* (19-40); *De jutge qui mal jutjarà* (41-42); *En qual guisa sentència que serà donada deu ésser menada a exequíó* (43-57); *A quals no non la cosa jutjada* (57-61); *Si per falses cartes e falses testimonis serà jutjat* (61-62); *D'aquells qui confessen en dret alguna cosa* (62-65); *De apel·lacions* (66-98); *D'aquells qui poden renuntiar e lexar sos béns* (98-104); *Dels béns que són posseïts per auctoritat de jutge* (104-111); i *Del privilegi del fisch, ço és d'aquel qui té loch del príncep* (111-113); o de les vuit del llibre vuitè: *De força o de violència que sia feyta a algú* (115-121); *De penyores* (121-145); *De fermançes* (146-155); *De pagues com deuen ésser feytes* (156-163); *De evictions, ço és d'aquelles coses que alcú haurà guayades per dret en jubiï* (164-185); *Com pusque hom e deje altre affillar e emancipar* (185-189); *D'aquells qui són remuts de poder de lurs enemics* (109-191); i *De donacions* (192-209). De cada fur és indicat el rei que li conferí força legal, començant per Jaume I: en són donats els textos català i, si existeix, el llatí, aquest en lletra cursiva menuda; textos que són completats amb anotacions crítiques, i aquestes enriquides en les pàgines 211-213; [hom esperaria alguna anotació sobre el fet que la data de la pàgina 81 digui «MXXXLXXVI» en comptes de «MCCCLXXVI»; també és extranya la grafia ,Regniqui', que trobem a continuació, en comptes de ,Regnique'].— J. P. E. [11222

James BRODMAN, «*Exceptis militibus et sanctis*»: *Restrictions upon Ecclesiastical Ownership of Land in the Foral Legislation of Medieval Castile and Valencia*, dins «*En la España Medieval*», 15 (1992), 63-75.

En relació a València, l'autor defensa que les restriccions en els traspassos de propietat de terres, expressades en aquella frase protocolària i recollides en els *Furs de València*, eren condicionades per la situació de frontera i que en el pas del segle XIII al XIV ja no eren necessàries. Recorda la compareixença de la fórmula en temps de Ramon Berenguer IV (69), la seva repetició en documents de Jaume I i en els dits *Furs* (71), i la progressiva permissivitat en sentit contrari, fins que Martí l'Humà el 1403 la suprimí dels *Furs* per als clergues que acceptessin de sotmetre's a les obligacions fiscals comunes (72).— J. P. E. [11223

Martín AURELL, *Chanson et propagande politique: Les troubadours gibelins (1255-1285)*, dins *Le forme della propaganda politica nel Due e nel Trecento*. Relazioni tenute al convegno internazionale organizzato dal Comitato di studi storici di Trieste, dall'École française de Rome e dal Dipartimento di storia dell'Università degli studi di Trieste (Trieste, 2-5 marzo 1993) a cura di Paolo CAMMAROSANO (Collection de l'École Française de Rome, 201), Roma, École Française 1994, 183-202.

L'autor recorda que el sirventès era instrumentalitzat a arma de propaganda, també política, del qual sabien servir-se aquells a qui interessava, pagant joglars o àdhuc col·locant-los en nòmina (194-187). Els comtes de Barcelona no foren excepció, sobretot després del 1229, en què nombre de joglars llenguadocians i provençals es refugiaren a Catalunya i, 'fàidits' (immigrats o refugiats), seguiren al servei de la política gibel·lina dels comtes. L'autor, basat en els estudis de V. De Bartholomaeis i de Martí de Riquer (186-189), recorda els juglars de totes procedències (catalans,

llenguadocians, provençals, italians, en particular sicilians) que composaven, interpretaven i cobraven per llur propagnada política: Pauler de Marselha, Folquet de Lunel, Cerverí de Girona, Pere Salvatge, Percevallo Doria i d'altres (191-201).— J. P. E. [11224]

Eusebi COLOMER I POUS, *La controversia islamo-judeo-cristiana en la obra apologètica de Ramon Martí*, dins *Didlogo*, 229-257.

Dins el marc polític i cultural de la corona catalano-aragonesa (229-230), l'autor subratlla els projectes de sant Ramon de Penyafort (231-238), en els quals s'empelta l'activitat de Ramon Martí primer a Tunis (239ss.), i després en l'elaboració del *Pugio fidei*, en mútua dependència amb sant Tomàs d'Aquino (240). La seva obra apologètica hauria estat adreçada en un primer moment als musulmans, després més als jueus (243-244), en una actitud no pas de diàleg, ans de dura controvèrsia, amb expressions pejoratives, tant contra uns com contra altres (245-247). L'autor ressegueix el pensament apologètic de Ramon Martí, primer en l'*Explanatio symboli apostolorum*, tractat de mentalitat augustiniana, teològic i apologètic alhora, destinat tant a jueus com a sarraïns (248); la *Disputa de Barcelona* del 1263 l'hauria obligat a canviar d'estratègia: el *Capistrum iudeorum* ja seria una controvèrsia per escrit entorn la vinguda del Messias, demostrada per arguments a posteriori, pels efectes del cristianisme (249-251); el *Pugio fidei*, ja en món mental tomista, integra una triple controvèrsia: filosòfica contra els averroistes; teològica, de comparació entre les tres religions monoteistes, centrada en el tema messiànic, de la solució del qual depenia el fracàs o l'èxit de l'obra; i dogmàtica, d'exposició de les doctrines cristianes sobre Déu U i Tri, sobre la creació i pecat de l'home, i sobre la redempció (252); continuava en les seves pàgines la prova a posteriori, pels efectes del cristianisme (253).— J. P. E. [11225]

Ludovica DE NAVA, *Centocinquant'anni di studi su Carlo I d'Angiò*, dins «Incontri Meridionali. Rivista Quadrimestrale di Storia e Cultura», (1994-1), 7-62.

El tema d'aquestes pàgines és totalment vinculat al de les Vespres Sicilianes. En aquest repàs bibliogràfic, particularment atent a les interpretacions interessades tant d'aquell personatge com de les Vespres, hi ha informació relativa a l'edició de fonts de totes les procedències: Nàpols i Sicília (8, 19), Barcelona (22), cròniques italianes (25-26) [però és estrany de no trobar-hi els *Acta Aragonensia* de Heinrich Finke]. Quant a les quatre possibles línies d'interpretació, Francesco Giunta considerava la catalana la més equilibrada (33 i nota 82). Salvatore Tramontana reivindicà l'aportació de Jerónimo Zurita (47). En general, els estudis realitzats amb motiu del setè centenari de les Vespres s'han alliberat de prejudicis de campanar (60).— J. P. E. [11226]

Andreas KIESEWETTER, *Das Geburtsjahr König Roberts von Anjou und Fürst Philipps I von Tarent*, dins «Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken», 74 (1994), 646-662.

El futur rei Robert d'Anjou i els dos germans seus més grans foren ostatics de Jaume II a Ciurana i des de Bellaguarda foren alliberats el 1295. La revisió de dades ja conegudes, entre les quals hi ha la *Crònica* de Ramon Muntaner (665-666), condueix l'autor a datar el naixement del futur rei el 1275, entre els seus germans Lluís, del 1274, i Felip (de Tarent), del 1276; és decisiu en el recompte el fet que el 1294 aquest rebés el feu de Tarent, cosa que exigia tenir divuit anys.— J. P. E. [11227]

Carme BATLLE, *La família i els béns de Pere Marí, escrivà de la reina Constança vers 1300*, dins «Acta

historica et archaeologica mediaevalia», 14-15 (1993-1994), 243-258.

L'autora basa aquestes pàgines en la documentació d'ACA, *Canc.*, reg., en allò que afecta les relacions dels Marí amb la Casa Reial, i en ACB, *Pergamins*, i *Notaris. Bernat Vilarrúbia*, en allò que respecta la família, la casa (251-254) i els béns de Pere Marí, coneguts sobretot per l'inventari del 1308 (246, nota 8), que l'autora qualifica de 'magnífic', dins el qual són resumits «els instruments notariais... referents a propietats y (!) negocis» (254). Aquestes pàgines col·loquen davant els ulls les possibilitats que la nova relació amb l'illa de Sicília posava a l'abast de la mà dels mercaders barcelonins ben relacionats amb la casa reial.— J. P. E. [11228]

Juan Manuel del ESTAL, *Reafirmación de Jaime II en su política de paz con el reino nazarí de Granada (junio 1298)*, dins «Miscel·lània de Textos Medievals», 7 (1994), 71-77.

Dins una política general de pacificació des de la seva proclamació com a rei, Jaume II signà successius tractats de pau amb Muhammad II de Granada els anys 1295 i 1296. Dos anys més tard, ambdues parts exploraven si l'altra seguia decidida a mantenir els compromisos. La lletra de Jaume II, del 1298, escrita en el moment d'emprendre des de Palamós la travessa vers Sicília, confirmava al Nazarí la voluntat de pau; és a l'ACA, *Cancellaria. Registres*, 265, i ací transcrita (76-77).— J. P. E. [11229]

Josep M. SANS I TRAVÉ, *La introducció de l'Orde del Temple a Catalunya i la seva organització*, dins *Ordres religiós-militars*, 17-42.

Dins aquesta exposició general de diversos aspectes de la presència i vida dels Templers en els Països Catalans, una pàgina (31) informa de la cultura d'aquells cavallers, l'única prova de la qual serien els llibres que figuren en els inventaris, ja publicats, de llurs cases; hi ha els indispensables volums litúrgics i, de més a més, algunes obres escollides de tema jurídic, mèdic, i d'una temàtica que va del catecisme a la teologia [entre les quals hi havia una obra que no sembla que fos massa freqüent, el *De sacramentis* de Robertus Paululus], passant per les vides de sants; també consta el destí que moltes d'elles tingueren, amb motiu de la supressió.— J. P. E. [11230]

Rafael CONDE I DELGADO DE MOLINA, *Una reliquia de les Onze Mil Verges per a Jaume II*, dins «Misc. Martí», 211-214.

Ultra la presentació de l'interès de Jaume II a posseir en la seva capella un Cos Sant, tenim en aquestes pàgines transcripció tant de la lletra de les autoritats de Colònia trametent relíquies de les Onze Mil Verges, com de la del rei regraciant la donació i tramesa. Són d'ACA, *Canc.*, reg. 24 i 238. La dita relíquia consta en l'inventari de Martí l'Humà, *Canc.*, reg. 2316, en fragment ací transcrit (214, nota 5).— J. P. E. [11231]

Joan VERNET, *Un vers sobre el 'rei' de Barcelona?*, dins «Estudis d'Abadal», 41-42.

En una publicació del 1988, hom afirmava que un vers àrab, relatiu a l'ambaixada de Bonfill [a Còrdova?] del 971, parlava del 'rei' de Barcelona. Confrontat l'original àrab, la paraula no és 'malik' (rei), sinó 'amid', que té el significat més genèric de 'governant'.— J. P. E. [11232]

P. S. VAN KONINGSVELD, *Christian-Arabic Manuscripts from the Iberian Peninsula and North Africa: A historical Interpretation*, dins «Al-Qantara. Revista de Estudios Árabes», XV (1994), 423-451.

La segona part d'aquest article, intitolada *Manuscripts procedents de l'Espanya cristiana i de*

Portugal, conté transliteració llatina i traducció anglesa dels dos paràgrafs finals del *Vocabulista in arabico*, escrits per Ramon Martí, desafiant els sarraïns a escriure una 'sura' com aquella (438-440). La tercera s'ocupa dels *Manuscripts d'al-Andalus*; hi trobem paràgrafs dedicats al darrer bisbe mossàrab de Tortosa, Paternus, i als llibres que s'endugué i donà a la seu de Coimbra el 1090, entre els quals hi hauria hagut un *Librum canonicum arabice scriptum*, el contingut del qual coincidiria amb el de el Escorial, Cod. Or. 1623; també procedirien de Tortosa els dos folis escadussers del *Liber esmentar*, procedents de cobertes, actualment a l'Arxiu Nacional de Lisboa [cf. ATCA, XI (1992), 692, núm. 7561] (442-443).— J. P. E. [11233]

Marie-Thérèse URVOY, *La culture et la littérature arabe des chrétiens d'Al-Andalus*, dins «Bulletin de Littérature Ecclésiastique», XCII (1991), 259-275.

En aquestes pàgines de presentació global del tema, hi ha referència a les dues versions musicals del *Cant de la Sibila*, la de Marratxí, que seria anterior a l'arabització, i la de Manacor, influïda pels cants maronites del Divendres Sant (265); i als folis de Tortosa, ara a Lisboa, en els quals l'àrab ja hagué d'ésser vocalitzat i després serien traduïts en llatí (267; cf. 268 [vegeu el resum anterior]).— J. P. E. [11234]

Dominique URVOY, *Les aspects symboliques du vocable 'mozarabe'. Essai de réinterprétation*, dins «Studia Islamica», LXXVIII (1993), 117-153.

En aquesta exposició de l'etimologia de 'mossàrabs' com a 'mixti arabes' o cristians barrejats d'arabisme, sobretot lingüístic i cultural, i de les seves conseqüències, trobem referiments: a la *Risala* del basc Ibn García, que treballava al servei de Mugàdid i 'Alí de Dénia entre el 1010 i el 1076, defensant la diferència entre arabisme i islamisme, extrem aplicable als àrabs cristians (134-139); a la traducció tortosina del *Recull dels sants canons* a l'àrab, més acurada que la del prevere Vincentius, perquè també arabitzava la terminologia canònica tècnica (142-143); i al punt final d'aquella 'mixtura' per la «interdicció de toute autre religion que l'islam sur leurs possessions», imposada pels almohades (147). Aquest hauria estat el destí dels mossàrabs de València, que s'haurien aliat momentàniament amb Alfons el Bataller, però haurien pagat llur mal pas amb l'expulsió (148-149).— J. P. E. [11235]

Joaquín LOMBA FUENTES, *El papel de la Frontera Superior en la transmisión del pensamiento islámico a Europa*, dins *Diálogo*, 371-397.

Visió general i global sobre el tema. La Frontera Sobirana també inclouria Aragó i Catalunya i, en conseqüència, l'autor recorda centres i autors que haurien contribuït a la dita transmissió durant la segona meitat de l'Edat Mitjana.— J. P. E. [11236]

Miquel BARCELÓ, *Els fulús de Tanga de finals del s. I b./VII d.C., els pactes més antics i el cas de Mallorca i Menorca: una revisió*, dins «Gaceta Numismática», núm. 114 (septiembre 1994), 5-18; i *Corrigenda*, ibid., núm. 115 (diciembre 1994), 63-64.

Als vuit internacionalment coneguts fins ara, cal afegir dos exemplars de 'fulús' amb inscripció 'nafaqa', un al Museu de Menorca i l'altre trobat recentment a Felanitx (7); aquesta troballa «posa el problema de la difusió a Mallorca, Menorca i Eivissa de moneda musulmana dels segles I/VI i II/VII» (8). Fonts històriques col·loquen entorn el 857 el trencament d'un pacte anterior entre musulmans i mallorquins (10); també recorden la percepció d'un terç per part dels primers (10-11); el referit pacte podria ésser del 715 i hauria estat trencat entre el 849 i el 857. Així, «la connexió (*sic*) de les Illes Balears amb l'emirat omeia va ser més constant i intensa del que

s'havia pensat» (16), ja abans de la definitiva conquesta musulmana. Hi ha reproducció de tres monedes i de les respectives inscripcions i, dins el text, transcripció de fragments àrabs d'historiadors musulmans (17-18).— J. P. E. [11237]

Xavier PUIGVERT I GURT, *Àger, un topònim berber a la Marca Superior d'Al-Andalus*, dins «Faventia», 16 (1994 [1995]), 73-85.

L'autor incideix en els problemes de qui eren els pobladors de la contrada d'Àger després de la conquesta musulmana, i en els etimològics del topònim, i aporta a favor de l'origen àrab del mot un paral·lel al Magreb, «Agâr a la plana d'Al-Qayrawan» (79), que hauria deixat rastre a Al-Andalus a través dels Banû Agâr, documentats a València i a Mallorca en els moments de la reconquesta cristiana (83-84); hi hauria hagut un 'hisn' militaritzat a Àger, d'on aquesta població hauria rebut el nom (84).— J. P. E. [11238]

Àngel POVEDA, *Assaig de construcció d'un model aplicable als assentaments de Mayûrqa*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 19 (1994 = *Conquesta i organització feudal de Mallorca*), 281-294.

L'autor defineix així aquestes pàgines: «...descripció del model elaborat per estudiar els lligams existents entre els assentaments de Mayûrqa, com una aproximació essencialment teòrica» (282). Els assentaments han estat localitzats a base d'«un treball pacient sobre la cartografia disponible de Mallorca» (282) i llur ròdol ha estat calculat «en funció de les superfícies dels territoris que ens proporciona el *Llibre del Repartiment* de Mallorca» (282). L'aproximació teòrica és concretada en fórmules matemàtiques i en diverses gràfiques (283-287) i desemboca en la conclusió «que els agrimensors del *Repartiment* van assignar les superfícies de cadascuna de les alqueries i dels rafals, sense excloure'n els intersticis que, molt sovint, hi havia entre els assentaments» (286-287). Les darreres pàgines assenyalen les alqueries i rafals que pertanyien a vuit 'juz', (288-292) i dediquen un quadre a quantificar superfícies i distàncies del d', 'Inkan' (Inca) (293). Hi ha bibliografia (294).— J. P. E. [11239]

M. Magdalena RIERA FRAU, *Aigua i disseny urbà: Madina Mayûrqa*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 18 (1994 = *Conquesta i organització feudal de Mallorca*), 305-312.

La millor descripció de Madina Mayûrqa és la del 1114 en el *Liber Maiolicibus*. Però només els *Codex Llagostera* i *Codex Sagarriga*, on és descrita «una inspecció a tots els canons que estaven oberts a la sèquia el 1381» (308), permeten a l'autora de reconstruir el sistema de portada i assortiment d'aigua per tota la ciutat sarraïna, ací descrit (308-310) i dibuixat en croquis del perímetre urbà (311).— J. P. E. [11240]

Helena KIRCHNER, *Espais irrigats andalusins a la Serra de Tramuntana de Mallorca i la seva vinculació amb el poblament*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 18 (1994 = *Conquesta i organització feudal de Mallorca*), 313-336.

La base de l'estudi són els fons de l'ARM, *Escrivania de Cartes Reials*, en particular les compra-vendes i els establiments (314); es concentra en els districtes ('guz') musulmans de Qanarusa (Coanegra i Alaró) i de Bunyula-Musu (Bunyola i Orient) (316). Les restes arqueològiques proporcionen poques dades, moltes, en canvi, la toponímia. En el curs de les pàgines són esbrinats en detall els aspectes, tant agrícoles com de població, relacionats amb l'aigua en cada un dels dits districtes, tenint, de més a més, en compte que pel *Capbren de Gastó de Bearn* és coneguda l'existència de deu molins a Alaró en el moment de la conquesta (328) i per la *Remembrança* de Nuno Sanç la de set a Bunyola (330). Hi ha bibliografia (334-336).— J. P. E. [11241]

André BAZZANA, *Territoire castral et réseaux irrigués: l'exemple du Hisn de Ghalinâr (Alicante)*, dins «Mélanges de la Casa de Velázquez», XXIX (1993), 155-170.

Partint del pressupòsit que un sistema de regadiu és un fet de cultura, explícitament volgut per una comunitat, l'autor intenta d'explicar el de la Vall de Gallinera en època islàmica, aprofitant tant la notícia d'al-'Udhri, com les referències documentals des de mitjan segle XIII fins a darreries del XV, de Barcelona, ACA, *Mestre racional*, i de Madrid, AHN, *Osuna*; també les informacions de Josep Anton Cavanilles. Hi ha nou fotografies i croquis.— J. P. E. [11242]

Joan MARTÍNEZ I TOMÀS, *Aproximació a la Tortosa islàmica: l'evidència arqueològica*, dins «Butlletí Arqueològic», Època V/15 (1994), 331-337.

D'acord amb el títol, l'interès de l'autor és l'arqueològic; això no obstant, dedica sengles paràgrafs a les fonts escrites, d'entre les quals, per part àrab, destacaria al-Himyari, i per part cristiana, la documentació pròxima a la conquesta el 1148 per Ramon Berenguer IV (332-333); també proporcionen dades els mapes o vistes de la ciutat, ni que siguin moderns, perquè reflecteixen els antics recintes emmurallats.— J. P. E. [11243]

Bonaventura HERNÁNDEZ SANAHUJA, [*Hallazgo de una moneda de oro árabe en l'Hospitalet de l'Infant*], dins *Ruinas del antiguo pueblo de Oleastrum. Manuscrit inèdit de 1865 conservat a la Real Academia de la Historia, Madrid*. Introducció, edició i notes a cura de Jaume MASSÓ [I CARBALLIDO] i Joan MENCHON (Quaderns d'Història Local, 1), l'Hospitalet de l'Infant, Foment Cultural 1991, 29-30.

Reproducció d'un article, publicat sense títol al *Diario de Reus* del 17 de juliol del 1868, dedicat a la troballa d'una moneda d'or encunyada a Còrdova per Ali ibn Hammud (1016-1018); hi ha traducció castellana de la inscripció.— J. P. E. [11244]

David J. WASSERSTEIN, *An unrecognized Hoard of Fâtimid Silver from al-Andalus and a Phantom Caliph*, dins «Al Andalus. Revista de Estudios Árabes», XV (1994), 245-252.

El 1930, José Lafuente Vidal informà de la troballa d'un tresor de moneda àrab a Elx, constituït per almenys 230 peces, i n'atribuí una trentena a 'Abd al-'Azîz b. al-Mansûr de València, el qual, segons les inscripcions, hauria tingut la pretensió d'ésser califa (245-248). L'autor, que reproduïx els dos tipus d'inscripcions (249), afirma que pertanyen a la dinastia Fatimita d'Egipte, i que són datables entre els anys 996 i 1021 (248-250) i que, doncs, no permeten cap atribució a 'Abd al-'Azîz (252).— J. P. E. [11245]

Anna M. BALAGUER, A. BOFARULL I OMENGE, *Monedes de les taifes de Saragossa, Lleida, Calataiud i Dénia-Tortosa*, dins «Acta Numismàtica», 24 (1994), 63-74.

Les peces ací presentades pertanyen al «Instituto Valencia de Don Juan», de Madrid, monedes que ja havien estat publicades en catàlegs generals i que, per això, ací no veuen transcrits les respectives inscripcions, només visibles en les reproduccions fotogràfiques. Després d'una breu presentació de les monedes de Lleida i de Dénia-Tortosa (66-67), trobem llista i reproducció fotogràfica de les sis lleidetanes (70-72) i de les quinze de Dénia-Tortosa (72-74).— J. P. E. [11246]

Félix RETAMERO SERRALVO, *Volums de les encunyacions a nom de Mubasir al-Nâsir al-Dawla (Madîna Mayûrqa, 484-508 H./1091-1115 d. C.)*. Raons, abast i primers resultats, dins «Afers. Fulls de

recerca i pensament», 18 (1994 = *Conquesta i organització feudal de Mallorca*), 295-303.

L'autor coneix vuitanta-cinc exemplars de monedes d'encunyacions realitzades a Madina Mayûrqa en els anys indicats en el títol, conservats actualment a Madrid, Museo Arqueológico Nacional; a Ciutat de Mallorca, Museu de Mallorca; i a Barcelona, Gabinet Numismàtic de Catalunya; adverteix que el desgast i les manipulacions sofertes per les monedes han afectat sovint les inscripcions d'anvers i de revers (298; cf. 300 i 302); arriba a la conclusió que «el total caldria situar-lo entre poc més del mig milió i dels tres quarts de milió de peces, produïdes en disset anys d'activitat encunyadora» (299-300), xifra molt superior a la de monedes encunyades al comtat de Barcelona entre el 971 i el 1076 (300); i que el *Llibre del Repartiment*, amb els qualificatius de ‚makhzan' i de ‚ra'îya', permet d'endevinar diversitats de tractes fiscals clànics (302-303).— J. P. E. [11247

Carles PITARCH ALFONSO, *Noves dades sobre una inscripció àrab trobada a principis del segle XX a Culla (Castelló)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXX (1994), 509-516.

L'autor, a base d'anotacions inèdites de Casimir Melià i Roca, ara a Albocàsser, Arxiu Municipal, i de les de València, Arxiu de la Reial Acadèmia de Sant Carles, *Llibre d'actes*, precisa, tant el lloc de la troballa d'aquella inscripció com el camí que seguí fins a l'acadèmia de València. La inscripció és coneguda per haver-ne estat la fotografia publicada dues vegades, per Carles Sarthou el 1913 i per E. Lévi-Provençal el 1931; «a hores d'ara la làpida cullerana no es troba al Museu de Belles Arts de València» (516).— J. P. E. [11248

P. S. VAN KONINGSVELD, G. A. WIEGERS, *The polemical Works of Mubammad al-Qaysî (fl. 1309) and their Circulation in arabic and aljamiado among the Mudjárs in the fourteenth Century*, dins «Al-Qantara. Revista de Estudios Árabes», XV (1994), 163-199.

El ms. 1557 de la BN d'Alger conté tres obres, la segona de les quals s'intitula *Kitâb miftâh al-dîn wa-'l-mujâdala bayna 'l-nasârâ wa-'l-muslimin... / La clau de la religió, o la disputa entre cristians i musulmans...* (164-165), la segona part de la qual és una explicació, del punt de vista musulmà, de la persecució contra el templers, que hauria estat relacionada amb la campanya del 1309, organitzada per Jaume II de Catalunya-Aragó contra Almeria (166 i 172-176), i de les bones repercussions que la retirada cristiana hauria tingut per als musulmans de Catalunya (176), car l'autor hauria estat un musulmà no àrab (177; però cf. 183), al-Qaysî, captiu a Lleida (184 i 186), on hauria estat protagonista d'una discussió amb un religiós cristià davant l'autoritat; la disputa és ací resumida per a enfortiment de la fe musulmana (179-180; 183-184). Una reelaboració abreujada, «reduced to the absolute minimum» (191), del *Kitâb...* en castellà aljamiat es troba en els manuscrits 4944 i 5302 de Madrid, BN, i en els T 12, V 7 i V 6, també de Madrid, Real Academia de la Historia, prova de l'extensió de la dita obra per la Corona de Castella; el resum tindria autor conegut: 'Alî al-Gharîb (192). El *Kitâb...*, encara, esmenta un llibre de polèmica anti-cristiana d'Abd Allâh al-Asîr, que no pot ésser confós amb Anselm Turmeda, tan posterior (193). L'autor ofereix una periodització de les confrontacions musulmano-cristianes en al-Andalus (194-196) i es pregunta si la darrera etapa, protagonitzada per l'activitat missionera cristiana envers els sarraïns romanos en societats cristianes o del Nord d'Àfrica i del Pròxim Orient, té relació amb personatges com és ara Ramon Llull (196). Les darreres pàgines presenten els textos o títols del ms. 4944 de Madrid, BN (197-198).— J. P. E. [11249

Eulàlia DURAN, *La cort reial com a centre de propaganda monàrquica: la participació morisca en l'exaltació*

messiànica dels Reis Catòlics, dins *Institucions Catalanes*, II, 505-514.

El rei Ferran el Catòlic era per a una certa literatura profètica el rei universal, que havia de portar la fe catòlica al triomf definitiu, amb la destrucció dels infidels (507-509); els mateixos sarraïns conversos s'associaren a la propaganda per conveniència d'ésser lliures de tota sospita i pel fanatisme de neòfits, del qual serien mostra el *Fortalitium fidei* d'Alonso de Espina, jueu convers, l'apèndix del *De la venguda de l'Antecrist* procedent de Nàpols i traduït per Joan Alemany, intítulat *Capítol que mostra la causa perquè de necessitat se ha de seguir la destrucció e trànsit de la çuma e xara...* (509-511), i sobretot l'*Espejo del mundo* d'Alfons de Jaén, morisc de Granada trasplantat a València, que aplica al rei Ferran profecies diverses i sobretot el *Vae mundo in centum annis...* i la figura del 'vespertilio / rata penada' (512-514). [Incomprensiblement, l'autora atribueix a Francesc Eiximenis un *De cymbalis ecclesiae*, escrit el 1301 (una vintena d'anys abans de néixer!), del qual transcriu un paràgraf, que l'autor del text esmentat atribuiria a Joaquim de Fiore (514, nota 37). És sabut que un *De cymbalis ecclesiae* no existeix; que Arnau de Vilanova escriví aleshores un *De mysterio cymbalorum ecclesiae*, editat en aquestes pàgines, VII-VIII (1988-1989), 7-169, al qual pertany el fragment transcrit: 103, línies 981-985; i que aquest text i tot el *Vae mundo in centum annis...* (ibid., 102-103) era atribuït a un 'virum fere illiteratum' (ibid., 102, línies 940-941), cosa que no era pas Joaquim de Flore!].— J. P. E. [11250

Dolors BRAMON, *La resistència de las aljamas vista por la Inquisición: la figura del Alfaquí*, dins «Actes du V Symposium International d'Études Morisques», edités par Abdeljelil TEMIMI, I, Zaghuan (Algèria) 1993, 171-176.

A base de documentació inquisitorial valenciana, l'autora exposa el fet que totes les funcions al servei de la societat musulmana, que abans eren exercides per membres diversos, entre la conquesta i l'expulsió foren concentrades en l'alfaquí, el qual, doncs, era vist pels inquisidors com el centre de la resistència.— J. P. E. [11251

Josep PIERA, *La literatura aràbig-valenciana*, dins «Revista de Catalunya», 82 (febrer 1994), 109-118.

En una primera part, l'autor assenyala l'influx dels antics poetes àrabs de València o de Dènia en escriptors valencians actuals. En la segona es pregunta si aquells tingueren quelcom d'específic, transcriu fragments poètics d'alguns d'ells (Ibn Hafàga, Ibn al-Zaqqâq, Ibn al-Abbar, Al-Rusafî), i quant a allò que els especifica, afirma que es caracteritzen «pel nou i renovador ús del gènere floral, humanitzador del paisatge» (117).— J. P. E. [11252

Rafael BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, *Las cortes valencianas y la política morisca en la época de Carlos V*, dins *Institucions Catalanes*, I, 341-353.

La documentació inquisitorial conservada a Madrid, AHN, *Inquisición*, completada amb la de Londres, British Library, Egerton, ms. 1510, permeten a l'autor de reconstruir les deliberacions dels consells reials entorn el problema dels moriscos, on la representació institucional valenciana procurà «liberar a los moriscos de la voracidad inquisitorial y lograr posponer la represión a una previa tarea evangelizadora» (341), deliberacions que, en gran part, giraren entorn la fórmula de finançar la particular atenció pastoral als convertits. Per la seva banda, la intervenció valenciana «fue arrancando al Santo Oficio la confiscación de los bienes, la imposición de penitencias pecuniarias y, finalmente, el propio conocimiento de los delitos cometidos por los moriscos» (353).— J. P. E. [11253

Eugenio CISCAR PALLARÉS, «Algaravia» y «Algemía». *Precisiones sobre la lengua de los moriscos en el Reino de Valencia*, dins «Al-Qantara. Revista de Estudios Árabes», XV (1994), 131-162.

Les primeres pàgines resumeixen allò que autors recents (Joan Fuster, M. Carme Barceló) han dit de forma general sobre la llengua dels moriscs valencians. L'autor, per la seva banda, basa el seu estudi en la sèrie de processos enantats davant la cort de justícia de l'abat de Valldigna, conservats a València, ARV, *Clerecia*, caixes entre la 1887 i la 2240 (137, nota 12). Només necessitaren intèrpret per no entendre el valencià el 2'5% dels homes, però el 58'4% de les dones, amb la precisió que en poblacions mixtes com Simat, homes i dones tots entenien el valencià (143). En resum: «de los habitantes moriscos de la Valldigna, mayores de diez años, entendían y hablaban, con mayor o menor perfección, la ,algemía': la casi totalidad de los varones adultos, un tercio de las mujeres y más de la mitad de los jóvenes mayores de diez años» (145). El coneixement, en canvi, de l',algaravia' per part de cristians era molt més esporàdic, extrem confirmat pel fet que dels quaranta-tres intèrprets documentats en la font esmentada, trenta-dos eren moriscs i onze cristians (147). En aquella zona, per tant, la llengua no era problema i no feia de barrera humana ni el coneixement de l'altra llengua era excepcional (150-151). Tampoc no sembla que hi hagués problemes per a entendre un castellano-parlant (152-153). Les darreres pàgines presenten una geografia valenciana del bilingüisme algemia-algaravia abans de l'expulsió, basada en l'ARV, *Béns dels moriscs expulsats* (154-155), confirmada per les prescripcions oficials, que obligaven els pares moriscs a ensenyar valencià als seus fills (158). Hi ha dos quadres: d'intèrprets documentats en la cort de justícia de Valldigna entre el 1560 i el 1609; i de declaracions de moriscs, segons que fossin de Simat o d'altres llocs, entre el 1569 i el 1609 (160-162).— J. P. E. [11254

Ron BARKAÏ, *Les trois cultures ibériques entre dialogue et polémique*, dins *Chrétiens, musulmans et juifs dans l'Espagne médiévale. De la convergence à l'expulsion*. Sous la direction de Ron BARKAÏ (Toledot-Judaïsmes), París, Du Cerf 1994, 228-251.

Repàs cronològic de diàlegs i de polèmiques. En el *Llibre del gentil i dels tres savis* de Ramon Llull encara no compareix el concepte modern de tolerància, però subratlla allò que és comú a les tres religions; l'ús de la llengua catalana el col·locava a l'abast dels seglars (240); l'evolució del mateix Llull fins a *Liber praedicationis contra Iudaeos* i al *Liber de fine* reflectiria els canvis realitzats pels teòlegs d'ordes mendicants (241). La *Disputa de Barcelona* assenyalaria el canvi en la valoració cristiana de la literatura jueva postbíblica, emprada per a la demostració del cristianisme (243); la *Disputa de Mallorca* hauria estat un dels darrers diàlegs pacífics (243-245). El *Pugio fidei* de Ramon Martí, basat en la literatura jueva postbíblica, contribuï a un millor coneixement del judaïsme i de la seva literatura (246-247). La conversió d'Anselm Turmeda hauria estat un fet excepcional, també per raó dels seus estudis cristians (247-248). La *Disputa de Tortosa* hauria representat el cim de les tendències extremistes i els jueus no hi haurien pogut expressar lliurement llurs raons (249).— J. P. E. [11255

David ROMANO, *Judíos hispánicos en los siglos IV-IX*, dins *De la Antigüedad al Medioevo. Siglos IV-IX*. dins «III Congreso de Estudios Medievales», Madrid, Fundación Sánchez-Albornoz 1993, 351-365.

No hi hauria dades sobre jueus catalans fins al 852 i després només dues de segures i una de dubtosa: els *Annales Bertinianorum* col·loquen aquell any una presa de Barcelona pels sarraïns, «judaeis prodentibus», expressió de la qual l'autor diu no veure el significat precís; un document de Carles el Calb, datable els anys 855-857, esmenta un «Iudas hebreus, fidelis noster», el qual hauria informat el rei de la fidelitat dels barcelonins (263 [el *Diplomatari de la Catedral de Barcelona* (cf. Recensions d'aquest volum), 187, el data entre 875-877]); i resultaria dubtosa la notícia que

abans del 894 el comte gironí Dela hauria comprat als jueus casc i terme de Juïgues i els hauria traslladats a Girona (262-262).— J. P. E. [11256]

Gilbert DAHAN, *L'usage de la ratio dans la polémique contre les juifs. XII-XIV siècles*, dins *Diálogo*, 289-307.

Presentació de l'ús de la ,ratio' en Inghetto Contardo, Ramon Martí, Bernat Oliver i Ramon Llull. En Inghetto equival a ,pensar normal' (292); en Ramon Martí, a argument, sobretot al tret de l'Esriptura, i és contraposat a ,nequitia', a ,mala jugada' dels jueus (295); també significa l'actuació lògica de l'enteniment d'acord amb el principi de causalitat (295-296); en Bernat Oliver, les ,rationes' són, com les ,autoritates', un pern per a la demostració; més encara, és punt de referència per a la bondat de les accions (296); Ramon Llull és l'únic autor que «accorde à la dialectique une confiance sans bornes» (297), a la dialèctica basada en els seus principis d'ésser = actiu (299-300); Ramon Martí utilitza poc la ,ratio' i encara en explicacions per a cristians; per als jueus, les ,autoritates' (204); Bernat Oliver presenta primer els textos escripturístics i després argumenta racionalment a base de sil·logismes (305).— J. P. E. [11257]

Eleazar GUTWIRTH, *Habitat and Ideology: The Organisation of Private Space in late Medieval Juderías*, dins «Mediterranean Historical Review», 9 (1994), 205-234.

[Aquestes pàgines abasten un espai més ampli que el d'aquest anuari], però hi trobem la descripció que en el segle XIV el jueu català Moshe Nathan fa d'una mansió opulent en el seu *Sefer Tosaot Hayyim* (207-208), completada amb dades d'Astruc Rimoc (Francesc de Sant Jordi) (208); també hi ha resum d'allò que, en relació a la casa, el lleidetà Maymon Galipapa critica en vídues (210-211); i d'alguns dels *Responsa* de Salomó ben Adret sobre drets i servituds de vistes a través de finestres, un dels quals almenys fa referència a Perpinyà (213-214).— J. P. E.[11258]

David ROMANO, *Fossars jueus catalans*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 14-15 (1993-1994), 291-315.

En les primeres pàgines trobem referències a allò que poden representar les làpides per al coneixement dels fossars jueus catalans [sense, però, cap record de les de Montjuïc transcrits per Francesc Pérez Bayer en la segona meitat del segle XVIII, en quadern conservat a Munic, Bayerische Staatsbibliothek, que hom pot veure dins ATCA, XI (1992), 396-432, en particular 428-432] (292-293; cf. 303, nota 70); també és recordada la normativa valenciana per a sepultura de jueus (295), el *Responsum* de Salomó ben Adret sobre la licitud de translació de cadàvers (296-297), i la concessió de cementiris a les aljames de Catalunya (298). Les pàgines 298-304 exposen els resultats obtinguts amb les excavacions i estudis realitzats fins ara; les 305-308 són dedicades a suggeriments de futur. Hi ha bibliografia (309-314) i dues fotografies (315). [A les pàgines 386-387 del mateix volum hi ha notícia del descobriment de restes del call jueu de Puigcerdà en excavacions dels anys 1992-1993].— J. P. E. [11259]

José DOÑATE SEBASTIÀ, Josep Ramon MAGDALENA NOM DE DÉU, *Three Jewish Communities in Medieval València: Castellón de la Plana, Burriana, Villarreal* (Hispania Judaica, 8), Jerusalem, Magnes Press - Hebrew University 1990, 343 pp.

Llibre només conegut per la recensió, signada per Robert Chazan, publicada dins "Speculum", 69 (1994), 132-133. D'acord amb les notícies allí proporcionades, són aportats vuitanta-sis nous documents relatius a jueus de Castelló, cent de relacionats amb Borriana i setanta-cinc amb Vila-real.— J. P. E. [11260]

Sílvia PLANAS I MARCÉ, *Alguns documents sobre jueus de Girona*, dins «Misc. Marquès», II, 603-617.

L'autora dona notícia d'un treball més ampli sobre jueus gironins, en curs d'elaboració, a partir dels documents notariais conservats a Girona (uns 1662), corresponent al període 1311-1342. La major part dels documents són econòmics, la resta es refereix sobretot a matrimonis entre jueus. L'autora dreça una primera llista de noms dels jueus i jueves gironins del període i, en apèndix, dona una certa transcripció de quatre documents, dels anys 1332, 1325, 1330 i 1331, respectivament.— J. de P. [11261]

Moshe IDEL, *Kabbalah and Elites in Thirteenth-Century Spain*, dins «Mediterranean Historical Review», 9 (1994), 5-19.

L'autor es fixa en el procés d'aparició de la càbala, amb particular atenció a les relacions entre els diferents grups. [El tema no es circumscriu als Països Catalans i per això aquest resum es limitarà a allò que ens pertoca]. Idel distingeix entre autors de primera i de segona categoria (6), distinció que aplica a la doctrina de cabalistes hispànics entorn de prescripcions rituals jueves (9). Els autors més importants haurien elaborat una càbala oral, per als seus grups de deixebles (Nahmànides, del qual transcriu dos fragments del *Comentari al Pentateuc*, que anirien en aquesta direcció, 11-12, Jonàs de Girona, Salomó ben Adret); els altres l'haurien posada per escrit i Isaac el Cec hauria fet de pont entre els dos grups (10), ja que propicià que d'altres (Esdras de Girona, Abraham ben Isaac, Azriel i Ya'aqov ben Sheshet) participessin d'un ensenyament fins aleshores només familiar. El grup dels primers s'hauria estroncat abans que el d'Isaac el Cec (16). Les darreres pàgines s'ocupen de la càbala a la Corona de Castella (17-19).— J. P. E. [11262]

Lola BADIA, *La Disputatio contra Iudeos d'Inghetto Contardo*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XXXIII (1993 [1994]), 47-50.

Resumida l'obra, l'autora constata que darrera la dita discussió hi ha «una dimensió de ficció literària...», amb uns personatges, uns ambients i unes situacions» (48): «una literatura fabricada i consumida en un ambient d',illiterati'» [un ,illiteratus' en llatí, no és una ,contradicció in terminis?], com el *Llibre dels feits* i «naturalment, l'obra de Ramon Llull» (48): «Inghetto se'n s'afigura com un Ramon sense l'Art» (49). Però, «l'argumentació de la ,Disputatio' és una glossa constant de l'Escriptura» (49) i «els que [els] agermana més de prop... són l'estil descriptiu i expositiu de la prosa llatina, el clima de l'època... i els recursos de la dramatització».— J. P. E. [11263]

Bibliografia lul·lística, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XXXIII (1993 [1994]), 53-68.

Són ací elencats cinc títols sota l'epígraf de *Edicions, antologies i traduccions d'obres lul·lianes* i disset sota el d'*Estudis lul·lístics*, en conjunt vint-i-dos, més o menys relacionats amb tema lul·lià, publicats entre els anys 1989 i 1993 (53-55), quinze dels quals són objecte d'apreciació (57-68).— J. P. E. [11264]

Fernando DOMÍNGUEZ REBOIRAS, *Nicolás de Cusa y las colecciones lulianas de París. Notas al códice 3 (sic! 83) de la Biblioteca del St. Nikolaus-Spital en Bernkastel-Kues*, dins «Revista Catalana de Teologia», XIX (1994), 129-139.

Les primeres pàgines resumeixen les posicions d'Eusebi Colomer sobre l'interès de Nicolau de Cusa per l'obra de Ramon Llull i en particular pel *Liber contemplationum* (129-131) i les posteriors aportacions de Rudolf Haubst (132; [cf. ATCA, I (1982), 363, núm. 148]), com també la valoració del mateix Colomer [cf. ATCA, III (1985), 382, núm. 1514]; així «quedaba fuera de

toda duda el origen parisino de las fuentes lulianas del Cusano» (133). Després, Charles H. Lohr assenyalava que alguns dels extrems del dit manuscrit es trobaven dins «una tradició manuscrita netament italiana» (133: [cf. ATCA, V (1986), 477-478, núm. 2872]). L'autor es fixa en altres textos copiats en el mateix volum i així els *Principia philosophiae* presentarien un salt textual d'un manuscrit de la Cartoixa de Vauvert a un de la Sorbona, és a dir, del manuscrit que serví de font a l'*Electorium* de Thomas Le Myésier al mateix *Electorium* (135-136, amb reproducció del f. 194, on el salt és visible: 137); un altre manuscrit, del qual l'*Electorium* copià el *De ascensu et descensu intellectus*, serví de font del mateix tractat en la còpia del Cusà. També procediria de París el text dels opuscles 76-78 dins *Raimundi Opera Latina*, XVII (138). Conclusió: «la funció de París en el origen de las fuentes lulianas del Cusano queda consolidada y reforzada» (139).— J. P. E. [11265]

Josep Enric RUBIO ALBARRACÍN, *Las relaciones entre fe y razón en Ramon Llull según el capítulo 154 del Llibre de contemplació: estudio de contenidos y de estilo*, dins «Antonianum», LXIX (1994), 231-260.

L'autor mateix diu: «...el presente artículo aporta dos perspectivas sobre un mismo tema: la teológico-filosófica y la literaria; ambas deben ser estudiadas en conjunto...» (232) en concret en el capítol 154, intitulat: *Com home cogita en les concordances e en les contrarietats qui són enfre fe e raó* (231). L'estudi té, doncs, dues parts, la primera dedicada a l'anàlisi del contigut (232-247), la segona a la de les formes (248-260). El capítol juga amb tres termes: cogitar, concordança i contrarietat (232), amb els quals presenta en els 18 primers versos una reflexió analògica i ascendent i en els dotze següents el descens lògic de les dignitats divines en perspectiva més dinàmica (233). Delimitat el camp de la raó (coses visibles i invisibles) i el de la fe (coses invisibles, greus a saber i a entendre), són recordades tant llurs relacions de contrarietat (la fe no admet dubte, la raó, sí: 236) com de concordança (la raó s'eleva a la fe: 238, per l'analogia: 239-242). L'ús dinàmic es pot trobar en la demostració de l'excel·lència de la fe veritable amb la demostració de falsedat de la fe errònia (245); més encara, fe i raó en concordança s'ajuden a conèixer la veritat (246-247). A continuació l'autor estableix que la dinàmica del raonament en el capítol té dues unitats complementàries: el vers i la tríada de versos i, com si Llull pensés a base de parells (248), analitza mostres diverses de desglossament binari (251-256) i constata que «el paralelismo binario en el interior de cada versículo forma parte de otro mayor, en el marco de la tríada, con lo cual el dos avanza hacia el tres» (253), car els elements binaris s'estructuren en les tríades de versos, les quals «sí tienen todas en común una exposición de las oposiciones que las hace avanzar hacia su reconciliación: tal es el sentido numérico del tres, que reconcilia el uno con el dos» (257), tal com permetrien de veure les mostres diverses transcrits i esquematitzades en les pàgines finals (257-260).— J. P. E. [11266]

Armand LLINARÈS, *Une histoire sommaire des religions selon la Doctrina Pueril de Ramon Llull*, dins «Revista Catalana de Teologia», XIX (1994), 99-107.

Relectura dels capítols 68-72 dels *Començaments de doctrina pueril*: la llei natural hauria estat completada i enfortida per les institucions de l'Antic Testament, en particular pels Deu Manaments; i, malgrat que ni els jueus contemporanis de Jesús de Nazaret ni els contemporanis de Llull no ho volien reconèixer, la Llei de l'Esriptura fou perfeccionada per la Llei Evangèlica, sobretot amb les doctrines de la Trinitat i de l'Encarnació. La presentació de Mahoma és molt més crítica i en algun detall defectuosa; la propagació de l'Islam s'explicaria per la tebior religiosa dels cristians, car els musulmans intel·ligents tornarien cristians si hom hi aplicués els mètodes dels apòstols. Per a Llull, serien gentils tant els idòlatres com els cristians desvinculats de l'Església catòlica.— J. P. E. [11267]

Josep Enric RUBIO I ALBARRACÍN, *Les raons necessàries segons l'Art Demonstrativa*, dins «Studia Lulliana olim Estudios Lulianos», XXXIII (1993 [1994]), 3-14.

«La relació entre el funcionament de les raons necessàries i l'Art serà l'objecte del present article» (4), a base de la segona formulació de l'etapa quaternària, la de l'*Art demonstrativa* (resum: 5), d'entorn el 1283, en particular «en el condicionament de les cambres que facen referència a la figura S en la segona distinció, així com en alguns dels mous de la tercera» (5). Presentat, doncs, el funcionament de la figura S o de les tres potències (6-9), ve la pregunta de quin és el mecanisme psicològic pel qual funcionen les raons necessàries (9): sense una suposició prèvia (que és cosa de la voluntat) no és possible arribar a la demostració (10), car, amant o desamant, la voluntat va al davant de l'enteniment (11); i allò que cal pressuposar són coses tan elementals com que la veritat és superior a la falsedat i que les virtuts són superiors als vicis i que Déu concorda amb els primers i no amb els segons (12-13).— J. P. E. [11268]

Albert SOLER [I LLOPART], «*Vadunt plus inter sarracenos et Tartaros*»: Ramon Llull i Venècia, dins *Intel·lectuals i Escriptors*, 49-68.

Objectiu d'aquestes pàgines és el de descriure la maniobra d'aproximació a Venècia 1289, en què Ramon Llull trameté al nou dux Pero Gradenigo (52) cinc recents textos seus, amb dedicatòria probablement autògrafa (54) i advertiment previ (50), formant un volum, ara a Venècia, Biblioteca Nazionale Marciana, lat. 200, classe VI; l'autor qualifica el dit volum més de treball que de regal (51) i creu que la tramesa tenia el rerafons dels contactes que Venècia mantenia amb els mongols (53); en fou intermediari Pero Geno (Zeno), potser el venecià de la *Consolatio Venetorum...* (55); en aquells mateixos moments hi havia en la família Geno (Zeno) dos membres que portaven el sobrenom de 'lo Cumano' (56-58). Hi ha dos apèndixs: el primer és inventari de documents relatius a la família Geno (Zeno) (59-60); el segon és descripció del manuscrit [cf. ATCA, XIV (1995), 545-546, núm. 10273]. Les pàgines finals són reservades a reproduccions de mostres o de figures (64-68).— J. P. E. [11269]

Tomàs MARTÍNEZ [I ROMERO], *Un comentari a propòsit de crestians de la cintura* (Blaquerna, *Cap. XCIII*), dins «Randa», 35 (1994 = «Miscel·lània Josep M. Llopart», I), 7-15.

Cap al final del llibre IV, *De apostolical estament*, són esmentats els 'crestians de la cintura', i l'autor es pregunta «a què al·ludeix Llull» (9-10). Guiat per Joan Coromines i per Charles du Fresne (Du Cange), arriba als cristians que viuen entre i sota els musulmans d'Egipte, reconeixibles pel fet de cenyir un cinturó damunt la vestidura. Les referències de Jean de Mandeville i de sant Vicent Ferrer (11) encaixarien en la conclusió: aquell concepte anava associat «tant a un espai més o menys limitat com a una referència concreta, és a dir, a una imatge externa, que caracteritzava un grup determinat de cristians» (15).— J. P. E. [11270]

Dominique URVOY, *L'idée de «christianus arabicus»*, dins «Al-Qantara. Revista de Estudios Árabes», XV (1994), 407-507.

En la *Disputatio Raymundi Christiani et Hamar Sarraceni*, Llull s'autoqualifica dues vegades de 'christianus arabicus'. Descartada la significació ètnica, Charles H. Lohr [cf. ATCA, IV (1985), 574-575, núm. 2118] ho ha interpretat en el sentit que Llull sabia l'àrab i que dominava les formes àrabs de pensament, pressuposant la identificació entre àrab i musulmà —i l'autor aprofita aquesta ocasió per precisar el sentit dels manlleus filosòfics de Llull a autors àrabs (498-501); Jordi Gayà apunta que potser es tractava d'un desig (501). A partir del *Liber de fine*, Llull distingia entre 'religiosi arabici', estudiants destinats a esdevenir 'christiani arabici', i aquests que, ultra el coneixement de l'àrab, actuarien d'acord amb un planteig encertat i amb els llibres

adients (*al-Kindi*, Teliph, *Llibre del Gentil*) en la confrontació amb els musulmans (per manca d'aquest encert, no ho hauria estat Ramon Martí, 500), possiblement en la línia dels polemistes mossàrabs en llengua àrab (506-507).— J. P. E. [11271]

Dominique URVOY, *Sur un aspect de la combinatoire arabe et ses prolongements en Occident*, dins «Arabica», 39 (1992), 25-41.

Dominique URVOY, *Encore une question de méthode*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XXXIII (1993), 51-52.

En el segon títol, l'autor precisa la seva doctrina formulada en l'article primer, més atent a la combinatòria d'alguns filòsofs àrabs: entre aquesta i Llull, ell hi subratlla les 'correspondències', els elements que poden servir de 'terreny comú' (51), sense parlar de préstecs; també recorda que, quant a les figures, sense arribar a la identitat amb les de certs filòsofs àrabs, hi ha una certa continuïtat o inspiració entre aquestes i les de Ramon Llull, que les podrien haver tingut com a punt de referència.— J. P. E. [11272-11273]

Antoni BONNER, *Possibles fonts musulmanes de les Deu Regles i Qüestions de Ramon Llull*, dins «Revista Catalana de Teologia», XIX (1994), 93-98.

El 1293, a Tunis, Llull repensava l'Art, introduint-hi quatre novetats: la Taula, el mecanisme de les deu regles i qüestions, els nou subjectes, i la qualificació de l'Art com a 'general' (93-94). L'autor s'ocupa de la segona i assenyalava les obres posteriors, on regles i qüestions compareixen, la sistematització que en féu Erhard W. Platzeck i les indicacions de Dominique Urvoy i de Charles Lohr sobre llur origen en Ibn Sabîn, de Múrcia (94-95); per la seva banda, observa que Ibn Sabîn depèn d'al-Farâbî, d'Avicenna i dels Germans de la Puresa; i que l'ordre lul·lià de regles i qüestions té una major correspondència amb el d'Avicenna; i conclou «que la font principal o ulterior de les qüestions i regles lul·lianes potser seria Avicenna» (97).— J. P. E. [11274]

Carlos LORENZO LIZALDE, *Nota sobre la poesia algorítmica de Ramón Llull*, dins «Revista Española de Filosofía Medieval», Núm. 0 (1993), 95-103.

L'autor reproduceix el *Déus, ab joy chant...* (95-96 [*Regles introductòries a la pràctica de l'Art demostrativa*]), també traduït al castellà (96-97). Després d'algunes notícies generals, afirma que la dita composició tenia un objectiu didàctic i mnemotècnic (99) i n'analitza diverses estrofes: la primera resumiria el pensament neoplatònic de la derivació dels éssers; la segona seria més tècnica i explicaria com s'ha de formular una pregunta (101). El pressupòsit seria que l'estrat de la realitat, també de la divina, encaixa amb el de la lògica racional o del coneixement (102). I així, el fiador que l'Art funcioni és Déu mateix, fiador de la lògica i de la veritat; Llull vindria a dir: això que saps per la Paraula, raona-ho (103) [cf. 768, n. 11268].— J. P. E. [11275]

Vincent SERVERAT, *Pour une archéologie du roman: les «états de la société» dans l'oeuvre de Ramon Llull*, dins «Romania», 112 (1991 [1993]), 406-449.

L'autor centra la seva atenció en una de les imatges lul·lianes de contingut social, la de la revisió dels estats del món, i precisa: «propos essentiel de notre article: information discursive des 'états du monde' comme ébauche du roman moderne» (440) entre el *Llibre de contemplació* i el *Blanquerna* (1270-1283), amb la intenció de «démontrer comment Ramon Llull à pu conférer à une micro-structure littéraire, les états du monde, le souffle long du roman, et cela au moyen de développements successifs» (407). Del *Llibre de contemplació*, l'autor es fixa en els caps. 110-122 (408-419), sobretot en el darrer, repàs dels estats i oficis, dins la distinció XXIII dedicada al sentit

de la vista, perquè es tracta de veure aquells grups tant del dret com del revés, o entremig de l'ordre còsmic i del religiós, com en l'*Hexameron* de sant Ambròs de Milà (409-410), i dins l'escala estratificadora dels estats de vida, com en l'*Elucidarium* d'Honorius Augustodunensis (410-411); el capítol 122 segueix un ordre descendent, que no és normal en Llull, «comme si le prestige social et culturel de l'artisan se situait dans une relation inverse à la noblesse ontologique des matières traitées» (414), però és dins un llibre de meditació personal, no pas en un sermó 'ad status' (415-419). En el *Llibre d'intenció*, i més en concret en els seus capítols 25-30, Llull emmotlla les realitats socials en la seva filosofia de la doble intenció i de la cosmologia dels quatre elements, amb llur dinamisme tant directe com indirecte. Les dues escales, la de sabers i tècniques i la de grups socials són de sentit invers quant a la intenció primera i quant a la dinàmica dels elements (421). En l'*Arbre de ciència*, l'enfortiment de l'Art té la contrapartida d'enxiquir el criteri subjectiu dels grups socials, i d'insistir en l'objectiu, el de sabers i tècniques (422); també hi és detectable un desplaçament de l'atenció des dels oficis pagesos als burgesos (423). La *Doctrina pueril* (424-430) presenta un balanceig entre el criteri objectiu d'oficis o sabers i el subjectiu dels grups socials, i seria innovadora pel fet de comportar en Llull «l'adoption... d'une structure ordonnatrice qui est inédite sous sa plume, le 'choix du métier'», però de moment només de manera teòrica i didàctica, dins la tradició medieval tant del *De disciplina scoliarum* com dels *Regimina sanitatis* -el de Bernat de Gordon, per exemple- (430). *Blanquerna* innova perquè el protagonista viu els dits estats i es decideix per un en la narració novel·lesca (431), tret del matrimoni, els protagonistes del qual són Evast-Aloma: «structure narrative imparfaitement intersubjective» (434), que predomina en el romanç lul·lià (435), encara que, en sortir del palau de l'Enteniment (caps. 45-53), el protagonista es troba amb un grupat d'altres personatges que, símbols de la temptació, incideixen en la vida de *Blanquerna* (435-436); cas semblant al del *Llibre d'Ave Maria*, on desfilen cinc estats de vida, vistos en perspectives diverses (437-438). En les pàgines finals l'autor hipotitza sobre quins llibres de la Real podien haver estat fonts per a Llull i torna a la tesi: «c'est l'analyse de la forme littéraire qui permet de sonder en profondeur et sans a priori le fond doctrinal» de l'escriptura lul·liana (443), en la línia de Barthélemy Hauréau i en oposició a Marcelino Menéndez y Pelayo (444), o de la valoració de la forma literària per damunt el fons doctrinal (445). Del *Llibre de contemplació* a l'*Arbre de ciència* hi hauria hagut, de més a més, un desplaçament del món rural no sols al ciutadà, ans al dels oficials reials (446-448).— J. P. E. [11276]

Jean BATANY, *L' 'escolier' dans tous ses 'estats': le récit bref d'un parcours socio-professionnel*, dins *Le récit bref au Moyen Âge*. Actes du Colloque des 8 et 9 mai 1988. Éditeurs D. BUSCHINGER et W. SPIEWCK, (Wodan, Recherches en littérature médiévale, 2), Amiens, Centre d'Études Médiévales 1989, 7-25.

Comparació entre la historieta de l'estudiant tasta-olletes del *De disciplina scoliarum* del Pseudo-Boeci, i el *Blanquerna* lul·lià. Pàgines només conegudes per referència.— J. P. E. [11277]

Charles LOHR, *Ramon Lull and Thirteenth-Century Religious Dialogue*, dins *Diálogo*, 117-129.

La contemplació de les 'dignitats' és comuna a les tres religions monoteistes; les dignitats són actes, i, doncs, correlatives, i prova de la Trinitat, car són necessàries 'ad intra' i lliures 'ad extra'; si de fet existeix aquest món creat 'ad extra' és paral·lel a les dignitats divines (118-121); això també s'aplica al coneixement intel·lectual humà, explicació que té paral·lels neoplatònics i islàmics, i en sant Agustí tant com es refereix a la psicologia de l'amor (122); en el dinamisme humà pel camí d'arribar al màxim ens trobem amb Déu i amb l'Encarnació (124). El fracàs de Llull fou degut a la resistència dels universitaris (125), perquè a la dimensió horitzontal del coneixement, Llull sumava la vertical, vers el millor i el màxim (126); la lògica escolàstica, en canvi, es limitava al grau positiu o dimensió horitzontal, de les percepcions sensibles, i al

comparatiu, coneixement intel·lectual de les realitats sensibles; però negava el darrer, el dels ,intel·lectibilia'; aquest és el pla en el qual es mou la *Lògica nova*, destinada al terç grau del coneixement, l'intel·lectual de realitats intel·lectuals; és, encara, una manera natural de conèixer (128).— J. P. E. [11278]

Rosa BORGE BRAVO, *Las reglas de votación en la obra de Ramon Llull*, dins «Finestrelles», 6 (1994), 179-187.

Text d'una conferència, les primeres pàgines del qual són dedicades a recordar trets fonamentals del lul·lisme. Les regles per a les votacions [són resum de les pàgines ja conegudes dels lectors d'ATCA, XIII (1994), 591, núm. 9377].— J. P. E. [11279]

Anthony BONNER, *L'Art lul·liana com a autoritat alternativa*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XXXIII (1993 = [1994]), 15-32.

L'autor parteix del pressupòsit que «l'ensenyament universitari medieval es basà exclusivament en ,auctores'» (17) i que «els pensadors més prestigiosos només cercaven la manera més adequada de compaginar les seves ,autoritates' i resoldre les ,quaestiones' que la seva lectura suscitava» (18). Llull, per contra, en la presentació del cristianisme ,ad extra' s'allunya de l'ús d'autoritats i es lliura al de raons (19), opció que l'autor vincula a la feta a favor de la ,primera intenció', a la que «la gent estimàs Déu desinteressadament» (21) en col·laboració de fe i raó (21-22). També en la presentació de la doctrina a fidels, Llull redueix els temes bíblics o l'autoritat a les raons de l'Art (22-24): «...què pretén amb tal programa?» En primer lloc «que un grup de mestres i batxillers aprovassin la consideració de la seva Art com una mena d',auctoritas' paral·lela» (29), i així «Ramon Llull proposava una nova ,auctoritas', l'Art que Déu li havia donat [a Randa: 26-27], com a subjecte d'estudi» (30); en darrera instància, tal com a Lió Pere Valdo, segons Brian Stock, féu néixer ,comunitats textuals' (29), també Llull hauria tingut la mateixa idea (30). De fet, el lul·lisme primer hauria creat un sistema ,endoreferencial', després hauria format comunitats textuals dedicades a l'estudi i a la propagació dels seus escrits, les quals, finalment, haurien estat refusades per la institució (31-32).— J. P. E. [11280]

Albert SOLER [I LLOPART], *Ramon Llull and Peter of Limoges*, dins «Traditio. Studies in Ancient and Medieval History, Thought, and Religion», XLVIII (1993), 93-105.

[Cf. ATCA, XIV (1995), 545-546, núm. 10273]. El 1287 Ramon Llull arribava per primera vegada a París a demanar protecció del rei de França i de la Universitat per al pla dels ,Studia linguarum' i conegué Pèire de Llemotges, que potser l'introduí a la cort reial. De fet, la BN de París conserva cinc volums manuscrits d'obres lul·lianes procedents de la biblioteca de Pere de Llemotges (94), les quals obres són anteriors o d'aquella estada parisenca de Llull (96). Les pàgines 97-100 informen sobre de Llemotges, les 101-103 d'algunes particularitats i anotacions dels dits manuscrits. Però després d'aquella primera estada, Pere semblaria haver perdut l'interès envers l'obra lul·liana (105).— J. P. E. [11281]

Adel SIDARUS, *Le Livro da Corte Imperial entre l'apologetique lullienne et l'expansion catalane au XIVe siècle*, dins *Diálogo*, 131-172.

El *Livro...* compareix solitari a Portugal com a apologia del cristianisme per als gentils, els jueus i els musulmans (132); també destaca per la utilització abundant de textos de l'adversari. L'obra és formada per tres apologies, diferents per estil i mètode (134-135); la fe cristiana hi és provada per ,raons necessàries', amb resultat positiu en adreçar-se a pagans, negatiu a jueus i

sarraïns; la part dedicada a aquests és més aspra. Quant a les fonts: més de dos terços són pures traduccions d'apologies llatines del s. XIV: l'apologia contra l'Islam és traducció de la part tercera de la *Disputatio Raymundi Christiani et Hamar sarraceni* (137-138); la dedicada al judaisme depèn totalment de Nicolau de Lira (138-140); la dels gentils conté llargs extrems del *Liber apostrophe*, de la *Disputatio quinque hominum sapientum* i de la *Disputatio eremitaie et Raymundi super quaestionibus sententiarum*; l'autor pensa que aquest mosaic prové del mateix Llull i que només fou traduït al portuguès (141). Presentat l'aplec de fragments corànics (144-146), es pregunta d'on prové, atès que «pareille érudition suppose un cadre général d'études arabes et islamiques, qui a fait totalement défaut au moyen âge lusitan» (146); només en Ramon Martí es troba la majoria d'aquelles citacions coràniques, car ha estat l'únic que ha verament conegut i utilitzat l'*Hadith* musulmà (147). A la pregunta de si l'autor és portuguès (148), l'autor acumula indicis que assenyalen vers Catalunya i vers el moment de les segones nocces de Jaume II, el 1316 (150-153); l'obra hauria estat escrita entre el 1316 i el 1318; de més a més, «la version portugaise... semble conserver quelques vestiges de cet idiome [català]» (154); seria normal que el llibre hagués arribat a santa Isabel de Portugal, la 'santa Reina', germana de Jaume II. Dues taules de citacions de l'*Alcorà* (156) i d'*Hadith* (157) en el *Livro...* i en Ramon Martí són seguides de la traducció francesa de la *Mise en scène inaugurale du LCE* (158-162) i de bibliografia (163-170).— J. P. E. [11282

Francisco de GAMA CAEIRO, *El lulismo medieval portugués como ejemplo de diálogo filosófico-religioso*, dins *Diálogo*, 461-475.

L'autor parteix de la divisió d'obres lul·lianes de Tomàs i Joaquim Carreras i Artau en polèmic-racionalistes, lògic-enciclopèdiques i místiques. Mostra del primer grup seria el *Livro da Corte Imperial* (463-466 [cf. resum anterior]); la lògic-enciclopèdica seria representada pel *Leal Conselheiro* de D. Duarte, malgrat que en algun punt es distancia dels 'raymundistas'; en aquestes pàgines són recordades relacions culturals entre Portugal i Catalunya (467-470). La darrera, també manifestada en el *Livro...*, hauria informat empreses colonitzadores (471-474).— J. P. E. [11283

Noel FALLOWS, *Chivalric manuals in medieval Spain: the Doctrinal de los caualleros (c. 1444) of Alfonso de Cartagena*, dins «The Journal of Medieval and Renaissance Studies», 24 (1944), 53-87.

El *Llibre de l'orde de cavalleria* de Ramon Llull insistiria més en els valors religiosos i ètics de la cavalleria que en la institució en ella mateixa (59). William Caxton en l'epíleg a la seva traducció anglesa del dit *Llibre* (c. 1483-1484) evocava en paràgraf ací transcrit les figures i les valors ideals de la cavalleria (65-66); també la valoració de la justa com a entrenament per al combat difereix de la positiva de Llull (73).— J. P. E. [11284

Michela PEREIRA, *Le figure alchemiche pseudolulliane: un indice oltre il testo?*, dins *Fabula in Tabula. Una storia degli indici dal manoscritto al testo elettronico*. Atti del Convegno di studio della Fondazione Ezio Franceschini e della Fondazione IBM Italia. Certosa del Galluzzo, 21-22 ottobre 1994 a cura di Claudio LEONARDI, Marcello MORELLI e Francesco SANTI, Spoleto, Centro di Studi sull'Alto Medioevo [1994], 111-118 i nou pàgines de figures.

El *Testamentum* alquímic atribuït a Ramon Llull conté una sèrie de figures, paral·leles a les de l'art combinatoria; són diagrames basats en la disposició de lletres, que representen continguts fonamentals del text, d'acord amb un alfabet. D'altres estudiosos havien cridat l'atenció envers el dit paral·lelisme (112). Les figures pertanyen a la redacció més primitiva del *Testamentum*, tal com ho demostra llur presència en els manuscrits més antics (113) i el fet que el text s'hi refereix;

els diagrames, en canvi, serien posteriors. La funció de les figures és la de visualitzar o integrar el text (114) o la d'aclarir-ne les foscos, sobretot en allò que es refereix a saber com posar en moviment les figures i a conèixer la seqüència de les operacions alquímiques. George Ripley, *Liber duodecim portarum* n'oferia la contraprova (115). Les figures devien ésser completades amb la de l'arbre elemental (116). Hi ha bibliografia (116-117) i reproducció de nou figures [119-129].— J. P. E. [11285]

Simona FOÀ, *Fallamonica Gentile, Bartolomeo*, dins *Dizionario Biografico degli Italiani*, XLIV. *Fabron-Farina*, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana 1994, 456-457.

Resum biogràfic d'aquest mercader genovès afincat a València a començaments del segle XVI, on s'integrà en el grup de lul·listes i patrocinà edicions del *Liber artis metaphysicalis* de Jaume Gener i de la *Disputatio Raimondi christiani et Hamar saraceni*, a cura d'Alfonso de Proaza. Uns divuit sonets seus foren acollits en el *Cancionero general*, de València 1520. Fou autor dels quaranta-dos *Canti* en terzines, viatge còsmic realitzat sota la guia de Ramon Llull.— J. P. E. [11286]

Giordano BRUNO, *De umbris idearum* a cura di Rita STURLESE. Premessa di Eugenio GARIN (Istituto Nazionale di Studi sul Rinascimento. Studi e testi, XXVI), Florència, Leo S. Olschki editore 1991, LXXXIV i 250 pp.

En la introducció, ultra els problemes crítics, l'autora s'encara amb la interpretació màgico-ocultista, que, segons Frances A. Yates, era la característica de la mnemotècnica bruniana; i, reconeguda la importància de Llull en la primera obra parisenca de Bruno, resumeix el resultat de la discussió amb aquest paràgraf: «L'influenza del 'Doctor illuminatus' va vista non solo nella natura combinatoria del sistema fino ad ora esaminato e nell'impiego delle ruote mobili come strumento meccanico per generare le combinazioni, ma anche nell'idea di un arte inventiva, di un arte come metodo di ricerca. Mentre tuttavia per Lullo l'arte opera con principi che sono ad un tempo logici e metafisici, l'inventività dell'arte bruniana si realizza solo e proprio in virtù del fatto che essa opera con segni manipolabili» (LXXIII).— J. P. E. [11287]

Llorenç PÉREZ MARTÍNEZ, *Lulismo e inquisición a principios del siglo XVII*, dins *Perfiles jurídicos de la Inquisición española*, bajo la dirección de J. A. ESCUDERO, Madrid 1989, 727-751.

Treball només conegut per referència.— J. P. E.

[11288]

Vsevolod BAGNO, *El lulismo ruso como fenómeno de cultura*, dins «*Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos*», XXXIII (1993 [1994]), 33-44.

Una primera presència lul·lista a Rússia aniria vinculada a K. Kuhlmann, seguidor d'Athanasius Kircher (33-34). Però l'impacte cultural del lul·lisme a Rússia és del segle XVIII i es concreta en la traducció de l'*Ars brevis* (37) i en la *Gran i meravellosa ciència cabalística*, ambdues d'Andrei Bielobodski (36), deutora dels filòsofs italians del Renaixement (34-35), escrita els anys 1698-1699 (38) i sintetitzada per Andrei Denisof (1664-1730), «capaç de respondre a qualsevol problema» (39); Bielobodski també escriví una Retòrica lul·liana, en la qual es formaren els predicadors dels 'vells creients', que elaboraren sermons d'esquema lul·lià (40-41).— J. P. E. [11289]

Pere ROSSELLÓ BOVER, *La figura de Ramon Llull en l'avantguarda catalana: J. V. Foix i Josep Palau*

Fabre, dins «Misc. Colón», 1, 201-218.

Les pàgines inicials resumeixen la vigència de Llull entre alguns avantguardistes francesos (202-203), abans de centrar-se en dos de catalans anterior i posterior a la Guerra Civil, respectivament. Foix dedicà a Llull alguns articles amb motiu del setè centenari del naixement, on reivindicava una significació política, car «representava globalment totes les característiques del català: poeta i apòstol, particularista (l'adopció de la llengua vulgar) i universalista, intel·lectualista i realista, artista i metafísic. Per damunt de tot, 'foll de passió d'unitat', anti-separatista, integrador, catòlic» (205); després hi afegiria el místic (208). Si el Foix assagista subratllava el realisme de Llull, el poeta en subratllava el surrealisme (211). Palau i Fabre, prescindint de les dades fàctiques, en valora sobretot l'alquímia o aquella base sotsconscient que la féu possible (212).— J. P. E.

[11290]

Eusebi COLOMER I POUS, *L'actualitat de Ramon Llull*. Lliçó inaugural. Curs Acadèmic 1994-1995, 10 octubre de 1994. Barcelona, Universitat Ramon Llull 1994, 28 pp.

La introducció és dedicada a sintetitzar una caracterització de Ramon Llull: idealista i arrauxat tot alhora (7), pensador cristià dialogant que ha saltat les fronteres de l'Islam i d'Israel (8-9), elaborador d'una ,art' que no és únicament mètode, ans també contingut sintetitzador de ,principia essendi et cognoscendi' (9-12), i precursor de la combinatòria actual (12-14). El cos de l'estudi és dedicat al *Dictat de Ramon* i al seu *Coment* (14), obres del 1299, pensades «de cara a la predicació a jueus i a sarraïns» (15) i dedicades a Jaume II de Catalunya-Aragó [sobre la significació d'aquestes dedicatòries, vegeu ATCA, XIV (1995), 318]; Llull hi desplegaria una ,demonstratio per hypothesim' de la fe cristiana, variant de la ,reductio ad absurdum' (16-17), com serien «les conseqüències destructores... de la negació de Déu» (18), la contradicció ,in terminis' que el món sigui finit i etern alhora (19-21), que Déu sigui agent, ,quo maior cogitari nequit', i no sigui Trinitat (22-23), així com pensar Déu encarnat és pensar-lo major que no pas no-encarnat (24). Aquests raonaments, però, no condueixen a ,comprendre / comprehendere' Déu, sinó només a ,captar-lo / apprehendere' (25-26).— J. P. E.

[11291]

Miquel BATLLORI, *Arnau de Vilanova i l'arnaldisme*. Edició a cura d'Eulàlia DURAN (dir.) i Josep SOLERVICENS (coord.). Pròleg de Giuseppe TAVANI (Obra Completa, vol. III. Biblioteca d'Estudis i Investigacions, 20), València, Tres i Quatre 1994, XVI i 446 pp.

Aplec dels estudis arnaldians de l'autor, publicats des del 1934, ací agrupats en set seccions, després de les pàgines proemials del prof. Tavani (VII-XV): la primera, *Trajectòria personal*, engloba *La pàtria i la família*, del 1947 (3-73), *El parentiu amb Joan Blasi a través de la documentació de Marsella*, del 1949 (75-126) i *La connexió amb Itàlia*, del 1950 (127-147). La segona, *La producció escrita*, conté *Obres teològiques: a) Escrits espirituals*, del 1947 (151-177); b) *El «Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus que fiebant contra tractatum Arnaldi de Adventu Antichristi» i L'«Expositio super 24m. Capitulum Mathei»*, del 1955 (179-208 [a la nova referència de 179*, cal afegir-hi ATCA, XIII (1994), 70-77 i sobretot 393-399]; *Noves dades biogràfiques extretes del «Tractatus»*, del 1956 (209-212); i c) *Versions italianes medievals*, del 1951 (213-231); i *Obres mèdiques*, del 1947 (233-257). La terça, *Comentaris a obres arnaldianes*, recull *Obres teològiques: a) Arnau de Vilanova, antiscolàstic*, del 1951 (261-272); b) *«Ço que ara s'és descobert en la província de Toscana»*, del 1950 (273-278); i *Obres mèdiques: Fons del regiment de sanitat*, del 1945 i 1971 (279-283). La quarta reproduïx les *Orientacions bibliogràfiques per a l'estudi d'Arnau de Vilanova*, del 1954 (285-299 [a la referència complementària de la pàgina 285* cal afegir el llibre de Jaume Mensa i Valls, *Arnau de Vilanova, espiritual. Guia bibliogràfica*, cf. ATCA, XIII (1994), 426-427). La sisena, *Arnau de Vilanova i Ramon Llull*, aplega *Llur relació amb la filosofia i les ciències orientals del segle XIII*, del 1969 (303-319); *Profecies sobre la croada pervivents a Barcelona l'any 1530*, del 1975 (321-324); i

La difusió de llurs textos: repertori provisional, del 1942 (325-344). La sisena és dedicada a *L'Arnaldisme*; hi trobem: *Sicília i la Corona d'Aragó en les profecies d'Arnau de Vilanova i de Joan de Rocatalhada*, del 1989 (347-363); [però, vegeu ATCA, XIII (1994), 63-70]; i *Un carteiig erudit sobre l'autenticitat del «Breviarium» d'Arnau de Vilanova*, del 1934 (365-389). La setena i darrera reproduceix *Notes crítiques* dedicades a *Els textos espirituals d'Arnau de Vilanova en llengua grega*, del 1953 (393-397); *Un opuscle inèdit: Zúgater, mellele eidénai...*, del 1964 (397-406); *Advertiment al lector en l'edició de l'Expositio super Apocalypsi*, del 1970 (406-410); i *Joaquim Carreras i Artau i l'arnaldisme*, del 1954 (410-414). Segueix una *Nota editorial*, que informa del fet que no han estat integrades en aquest volum pàgines arnaldianes incloses dins títols d'abast més general (415-416); dues pàgines de *Sigles i abreviatures* (417-418 [on ens hem quedat sense saber què significa l',ATCA' repetit, almenys, a 151 i 179]); i l'*Index onomàstic*, obra de Josep Solervicens (419-443).— J. P. E. [11292

Jaume MENSA I VALLS, *L'«Arxiu de Textos Catalans Antics» i els estudis arnaldians. Ressenya bibliogràfica dels estudis i de les edicions de textos referents a Arnau de Vilanova apareguts en els deu primers volums*, dins «Anuari de la Societat Catalana de Filosofia», V (1992-1993 [1994]), 169-174.

En aquestes pàgines són presentats i resumits un per un, tant els tres estudis publicats en la secció d'articles (170-171) com els altres tres editats en la de notes i documents (171-172) dels deu primers volums d'aquest anuari, el butlletí bibliogràfic (172) i les quatre recensions i les notícies bibliogràfiques dedicades a Arnau de Vilanova, altra bibliografia del signant i de Francesco Santi dedicada al mateix tema (173). L'autor indica que hom ha plantejat problemes crítics entorn de textos acceptats fins ara com a arnaldians i que ha contribuït a una nova imatge d'Arnau de Vilanova (173-174).— J. P. E. [11293

Jaume MENSA I VALLS, *La polèmica escatològica entre Arnau de Vilanova i els filòsofs i teòlegs professionals (1297-1305): anàlisi dels arguments i de les argumentacions*, dins «Anuari de la Societat Catalana de Filosofia», V (1992-1993 [1994]), 263-275.

Resum de la tesi doctoral del mateix autor, llegida el 29 de maig del 1993 en el Departament de Filosofia de la Universitat Autònoma de Barcelona, a Bellaterra. La primera part de la tesi esdevingué poc després *Arnau de Vilanova, espiritual: guia bibliogràfica*, llibre ja conegut dels lectors d'aquest anuari [cf ATCA, XIII, (1994), 426-427]. L'objectiu de la tesi pròpiament dita consisteix «a estudiar, bàsicament a partir de les obres contingudes en el dit manuscrit [Vat. lat. 3824], la polèmica escatològica entre Arnau de Vilanova i els filòsofs i teòlegs d'ofici (professors de París i dominics) des del punt de vista dels arguments emprats per a fonamentar les pròpies tesis» (264). [El lector d'ATCA segurament en recorda un tast ben significatiu en les pàgines del volum XIII (1994), 105-205].— J. P. E. [11294

MARTÍ DE BARCELONA, *Influència de les prediccions arnaldianes*, dins «Modilianum», 11 (desembre 1994), 3-8.

Reedició de la lletra, trobada abans de la Guerra Civil dels anys 1936-1939, per Ramon d'Alòs-Moner en l'Arxiu Parroquial de Moià, en la qual hom descrivia l'impacte que havien causat a la vila les prediccions escatològiques d'Arnau de Vilanova. La lletra ha estat recentment publicada [cf. ATCA, XI (1992), 469] i ara la transcripció del text original català ha estat completada amb una reelaboració moderna, obra de Josep Ruai i Vinyet (7-8).— J. P. E. [11295

Robert E. LERNER, *The Medieval Return to the Thousand-Year Sabbath*, dins *The Apocalypse in the Middle Ages*. Edited by Richard K. EMMERSON and Bernard MCGUINN, Ithaca i Londres, Cornell University Press 1992, 51-71.

L'autor allunya Arnau de Vilanova de la posició escatològica de fra Pèire Joan i recorda la seva predicció de la fi del món en el *De tempore adventus Antichristi*, predicció que hauria elaborat ell mateix i l'hauria presentada «as infallible truth gained from biblical science» (63). Durant els pontificats de Bonifaci VIII i de Climent V, Arnau pogué comptar amb tolerància (64). Francesc Eiximenis es refereix a un Sàbat de mil anys en el *Dotzè del cristià*, conduït per Lactanci Fortunat i per Joan de Rocatalhada (aquest, però, no esmentat explícitament).— J. P. E. [11296]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Arnau de Vilanova, polemista anti jueu a Lleida el 1303?*, dins «Misc. Colomer», 109-118.

Recents publicacions relatives a un *Responsum* de Selomoh Abraham ben Adret adreçat al ,qahal' de Lleida assenyalant la solució a unes objeccions, datables entre el 1284 i el 1310, basades en passatges bíblics de l'Antic Testament i formulades per «...un cert savi de les nacions d'Israel...», permeten de posar la hipòtesi de si el dit savi no fou Arnau de Vilanova, car aquells llocs bíblics són dels principals formulats per ell en polèmica anti-jueva (114-117); i, d'altra banda, ell mateix certifica en la *Confessio Ilerdensis* la seva presència a Lleida el 1303 (113-114); també hi podria haver estat l'estiu del 1305, fent camí entre Barcelona i Burdeus (114).— J. P. E. [11297]

Arnaldi de VILLANOVA, *Aphorismi de gradibus. Indices* instruït Michael McVAUGH (Arnaldi de Villanova Opera medica Omnia, II), Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona 1992, 40 pp.

Publicats els *Aphorismi de gradibus* pel mateix autor el 1975 [cf. ATCA, IX (1990), 380-382], la manca de taules diferenciava aquell volum dels que el seguien; d'ací ve aquest fascicle complementari, en el qual trobem l'*Index nominum* (13-15), l'*Index verborum* (17-35); en aquesta taula les paraules derivades són indicades en el lema del qual deriven, i, en tractar-se de verb, de l'infinitiu), i *Index codicum* (37-38).— J. P. E. [11298]

Luis GARCÍA BALLESTER, Eduard FELIU, *Las relaciones intelectuales entre médicos judíos y cristianos: la traducción hebrea de las Medicationis parabole de Arnau de Vilanova, por Abraham Abigdor (ca. 1384)*, dins "Asclepio. Revista de Historia de la Medicina y de la Ciencia", XLV (1993), 55-88.

En el cas concret de la traducció presentada en el títol, els autors voldrien copsar la comunicació existent entre els grups cristià i jueu contemporanis. Resumides les dades conegudes en relació a l'activitat d'Abraham Abigdor com a traductor (59-60) i sobre el sentit dels seus estudis universitaris de medicina i més en general de ciències naturals a Montpeller, possibilitat que li donava la universitat cristiana (60-65), els autors recorden que en aquell context perdien força els textos àrabs i l'adquirien els llatins, a l'altura de l'ensenyament universitari (66-69), importància de la qual participaven també els escrits en català (68). La voluntat de traduir a l'hebreu aquesta literatura produí un cos de normes per al bon traductor (69-72, en particular 71). Abigdor hauria fet una traducció ,adequada' del llibre arnaldià, més encara, hi afegí complements, aplegats i traduïts al final de l'article (78-81).— J. P. E. [11299]

Antoine CALVET, *Alchimie et Joachimisme dans les Alchimica pseudo-arnaldiens*, dins *Alchimie et*

philosophie de la Renaissance. Actes du Colloque International de Tours (4-7 décembre 1991) réunis sous la direction de Jean-Claude MARGOLIN et Sylvain MATTON (De Pétrarque à Descartes, LVII), Paris, Librairie Philosophique Vrin 1993, 93-107.

L'autor arriba a Arnau de Vilanova per la [falsament atribuïda] *Expositio Apocalypsis* (95) i el retrata intel·lectualment a base de la seva biblioteca (96) i espiritualment per l'*Alia informatio begunorum* (96-97). Els beguns haurien conjuntat i transmès les herències araldiana i lul·liana (97). Ací haurien nascut els textos, en els quals «le processus alchimique s'apparentait aux étapes de la Passion du Christ» (98). En textos alquímics atribuïts a Arnau hi ha l'equivalència de 'lapis = Christus'; en atribuïts a Ramon Llull, l'acció salvadora de Crist és comparada a la de la pedra (98); un altre element seria la valoració superior de la praxi (i treballar els metalls n'era una), i Arnau la valorava positivament; un text alquímic conservat a Venècia, Biblioteca Marciana, VI. 214, compara la generació de Crist i la de l'elixir i la Passió amb els processos alquímics (101), i un de Cambrai, Bibliothèque Publique, 919 (818), *De aqua vitae simplici et composita*, conté testimoniatge de la vinculació entre obra científica i ideal cristià en Arnau de Vilanova (102), i el *De semine scripturarum* condueix l'autor a preguntar-se si els opuscles espirituals no han sostinguda l'activitat científica en Arnau (103). La conclusió relativa als textos alquímics és aquesta: «La tentation était grande de plaisir sous l'autorité du grand catalan des textes où étaient superposés une alchimie inspirée par le pseudo-Geber, un christocentrisme relatif à l'enseignement d'Arnaud livré aux Béguins et, dans la lignée de Bacon, une 'renovatio' totale du corps social et de l'ordre du Monde» (104); i en relació a Arnau de Vilanova, aquesta: «Pour l'heure, la probabilité d'un lien entre, d'une part, les groupes dissidents de l'Église... issus d'un noyau formé autour de personnalités aussi remarquables qu'Olivi et Arnaud, et, d'autre part, une alchimie dont le médecin catalan serait l'inspirateur, paraît une supposition dénuée de fondement véritable» (105).— J. P. E. [11300]

Francesc MASSIP, *Orígenes y desarrollo del teatro medieval catalán*, dins «Revista de Filología Española», LXXIV (1994), 23-40.

L'autor es fixa principalment en «los elementos propios de teatralidad» (23) de les representacions primitives i les analitza i exposa en tres grups de celebracions: litúrgiques, ciutadanes i cortesanes. Resumeix l'acció 'teatral' de les representacions de la sepultura de Jesús (*Les tres Maries*, la *Representació del Centurió*), de Pentecosta i la pluja de llengües de foc, del Davallament de la creu i de la Resurrecció, i sobretot de Nadal (24-28). Més participació ciutadana tingueren les representacions de la Passió de Jesús i de l'Assumpció de la Mare de Déu (29-30). Destaquen les representacions cortesanes de la coronació de Martí l'Humà i de Ferran d'Antequera, que salten de la formulació d'expectatives nacionals a l'autoafirmació del nou rei i de la seva raguèlia (32-34); es repetirien a darreries del segle XV amb motiu de la presa de Granada (35).— J. P. E. [11301]

Jordi PARRAMON I BLASCO, *Repertori mètric de la poesia catalana medieval* (Textos i estudis de Cultura Catalana, 27), Barcelona, Curial Edicions Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1992, 338 pp.

L'autor s'ha proposat d'oferir una ressenya clara i ordenada de les obres conservades de tots els poetes catalans dels segles XIV i XV i de quasi tots els anònims, escrites en català o en provençal; el seu material de base han estat 1342 poesies en les quals es troben 1433 entrades de repertori mètric (1392 cobles i 141 d'estructures narratives) i «el requisit de totalitat només s'ha pogut acomplir de manera aproximada» (7), tot i haver-ne estat exclosos tots els trobadors catalans (8) i les obres només rimades com els *Cent noms de Déu*, de Ramon Llull (9). L'estudi del dit material li ha permès de proposar la següent periodització de la poesia medieval en llengua catalana: lírica religiosa paral·lela als trobadors; continuació de la lírica trobadoresca; primera generació del segle

d'Or; segona generació del mateix segle; i l'escola de València i els seus contemporanis (10-14). Presenta successivament els principis de versificació medieval (15-18), els tipus de vers (19-22), els tipus de cobla amb la teoria de l'octava (22-26) i les normes per a les diverses seccions del repertori (27), la primera de les quals és la mètrica (47-225), seguida de la dedicada a diverses composicions d'esquema múltiple (216-225), de la de sistemes narratius (227-237), essent la darrera la sil·làbica (329-264); segueixen els quadres auxiliars (265-271), el repertori d'autors i d'obres (273-319), les fonts tant manuscrites com impreses de la poesia catalana medieval (322-326), la bibliografia (327-334); i un afegit dedicat a dues aportacions de darrera hora (335-336).— J. P. E. [11302

Josep IZQUIERDO, «*Emperò piadosament se creu per los feels*»: la tradició occitano-catalana medieval de l'apòcrif *Evangelium Nicodemi*, dins *Intel·lectuals i Escriptors*, 17-48.

Objectiu: examinar quatre textos de versions catalanes o occitanes de l'*Evangelium Nicodemi*, en tant que única tradició manifestada en dues llengües (18). El text llatí original és encara representat a Catalunya per dues còpies manuscrites: la d'ACA, Ripoll, 106, del segle X, i la de Vallbona de les Monges, cod. 3, del segle XIV; n'havien existit d'altres, conegudes per inventaris (20); de l'occità *Sens e razos d'una escriptura* també n'hi ha traducció catalana a Barcelona, BU, 451; l'autor esbrina forma i contigut de l'obra occitana original i avalua la relació dels manuscrits occitans amb el català; en aquest context, l'autor es refereix a la doctrina sobre l'Anticrist, ampliada en el text català, i a Arnau de Vilanova (27 i nota 10: [es fa difícil de creure que tants anys després l'autor ignori que els textos arnaldians bàsics sobre l'Anticrist han estat publicats en aquestes pàgines d'ATCA, VII-VIII (1988-1989), 7-169]); també en d'altres punts, el text català divergeix dels occitans (30). Del també occità *E la mira, car tot era ensems*, de Barcelona, BU, 1029, de 2510 versos, l'autor n'examina els fragments dedicats a la Passió (32-34), a la Glorificació de Jesús (34-37) i als signes precursors de l'Anticrist: amb un esforç considerable elements que existeixen esparsos foren narrativament enllaçats pel compilador (31-38). El *Gènesi* és conservat en cinc manuscrits catalans i en quatre d'altres (39-40): hauria estat «molt probablement català en el seu origen» (41). La comparació feta mitjançant dos fragments col·locats en triple columna entre l'*Evangelium Nicodemi*, *Sens e razos...* i *Gènesi*, condueix a aquesta conclusió: «el català no depèn directament de l'occità, ans de l'*Evangelium Nicodemi* amb un cert grau de llibertat» (44: [però la referència a Alexandre i Rufus, fills de Simó Cirineu pot procedir directament de l'*Evangelium de Marc*, XV, 21]). El *Gamaliel* s'ha conservat en dos manuscrits en català i en edicions antigues; el text es relaciona amb l'occità, no pas amb el francès; la font principal és *Sens e razos...* (45-47).— J. P. E. [11303

Josep M. MARTÍ BONET, *El ministerio pastoral del obispo Ponç de Gualba en sus visitas (a. 1303-1330)*, dins «Memoria Ecclesiae», IV (1993), 9-63.

Presentació dels quatre primers registres de l'ADB, *Visitatumum*, el primer dels quals és codicològicament analitzat (12-15). Resumida la biografia de Ponç de Gualba (15-17) i la cronologia de les seves visites pastorals entre el 1303 i el 1330 (18-34), són analitzades a continuació les diverses dades que aquelles vuit-centes seixanta-dues actes proporcionen: motivació (34-36), preparatius (36-39), les tonsures (39-41), el celibat (41-44), l'administració parroquial (44-48), la moralitat dels laics (48-54), els seus problemes matrimonials (54-56), els jueus (56-57), els monestirs i beateris (57-60) i d'altres temes (60-63).— J. P. E. [11304

Josep M. SANS I TRAVÉ, *Recull de cartes de fra Ramon de Saguardia durant el setge de Miravet (Novembre*

1307 - Desembre 1308), dins «Misc. Martí», 417-447.

L'ACA, *Canc.*, *Cartes Reials Diplomàtiques*, conserva lletres de fra Ramon de Saguàrdia adreçades a Jaume II de Catalunya-Aragó, a la reina Blanca, a Climent V, i a d'altres personatges a fi d'alleujar els sofriments dels templers empresonats o assetjats, en aquells moments, en què també en els regnes i terres del dit rei començava el procés que s'acabaria amb la supressió dels mateixos. Les onze lletres, de les quals hi ha ací una transcripció (432-447), ultra les peticions de justícia, contenen informacions fàctiques relatives al capteniment dels Templers en la Croada contra Catalunya del 1285, o a les obres de caritat practicades en les cases de Templers (434). Les pàgines introductòries resumeixen els esdeveniments d'aquells anys, als quals les lletres fan referència.— J. P. E. [11305]

Tomàs de MONTAGUT I ESTRAGUÉS, *El Reial Patrimoni i els béns del Temple (1307-1317)*, dins *Ordres religiós-militars*, 140-153.

A partir del moment que decidí d'intervenir en la dissolució de l'Orde del Temple, Jaume II posà els béns de l'orde sota el control dels oficials reials i impulsà les gestions diplomàtiques en cort romana cercant una solució que li fos favorable. Ací en són recordats alguns passos mitjançant documents ja publicats per Heinrich Finke; al final, ell obtingué els rèdits dels béns del decenni en què aquests estigueren sota segrest reial (vegeu quadre: 145), i, sobretot, que els superiors dels dos ordes resultants (Sant Joan de Jerusalem, a Catalunya i Aragó; Montesa a València) li havien de retre jurament de fidelitat. En apèndix són transcrits quatre liquidacions de comptes d'altres tantes cases, ara a ACA, *Reial Patrimoni. Reg.* 625-627 (148-153).— J. P. E. [11306]

Marek GENSLER, *Catalogue of Works by or ascribed to Antonius Andreae*, dins «Mediaevalia Philosophica Polonorum», XXXI (1992), 147-155.

L'autor avisa que no té pretensions de donar un catàleg definitiu. El resultat de les seves recerques, tant personals (Praga, Oxford, Cambridge) com a través de catàlegs, li permet de presentar una sèrie de cinc obres que considera certament autèntiques i són: 1. *Scriptum super artem veterem*, del qual formen part i han tingut còpies i potser edicions independents: *Scriptum super Porphyrii Isagogen ad Categorias Aristotelis*, *Scriptum super sex principia Gilberti Porretani* i *Scriptum super librum Divisionum Boethii*; 2. *Scriptum aureum super Metaphysicam Aristotelis*, del qual formen part, amb còpies i potser edicions independents: *Quaestiones super XII libros Metaphysicae Aristotelis*; 3. *Quaestiones de tribus principiis rerum naturalium (materia, forma, privatio)*; 4. *Quaestio de subiecto totius scientiae naturalis*; i 5. *Quaestio de subiecto totius logicae*. Un segon grup aplega les obres d'autenticitat dubtosa: 6. *Quaestiones in VIII libros Physicorum*; 7. *Quaestiones super libros de anima*; 8. *Tractatus de syllogismo (demonstrativo et topico)*; 9. *Tractatus formalitatum ad mentem Scoti*; 10. *Commentarium in IV libros Sententiarum*; 11. *Compendiosum principium in libros Sententiarum*; i 12. *Sermones*, dels quals hi ha quatre col·leccions, tres de les quals parcials (diumenges, sants i dies feiners) i una de més completa (de festes, diumenges i comuns). El tercer apartat conté indicació de les obres menys conegudes o perdudes: 13. *Scriptum in Novam Logicam*; 14. *Quaestiones ordinariae de Logica*; 15. *Quaestiones quodlibetales*; 16. *Tractatus de modis distinctionum*; 17. *Quaestiones mercuriales seu commentarius in regulas iuris*. Per a cada obra o part hi ha indicació de variants del títol, localització de manuscrits i informació d'edicions, incipit i alguna notícia complementària relativa a atribució.— J. P. E. [11307]

Olga WEIJERS, *Le travail intellectuel à la Faculté des Arts de Paris: textes et maîtres (ca. 1200-1500). Répertoire des noms commençant par A-B* (Studia Artistarum. Études sur la Faculté des Arts dans

les Universités médiévales, 1), [Turnhout], Brepols 1994, 92 pp.

Les pàgines 65-67 són dedicades a Antoni Andreu, el qual, segons l'autora, hauria nascut a Catalunya. Ultra la bibliografia general que l'afecta, tenim en aquestes pàgines una fitxa per a cada una de les seves obres, en la qual consten títol, incipit, manuscrits, edicions i referències bibliogràfiques específiques. Les obres fixades són: *Commentarius in librum de sex principiis* (*Questiones de sex principiis*); *De tribus principiis rerum naturalium* (*Questiones*); *Expositio* (*Questiones*) *in XII libros Aristotelis Metaphysice*; *Questiones de anima*; *Scriptum in artem veterem*; *Tractatus abbreviatus de modis distinctionum*; *Tractatus de syllogismis demonstrativis* et *Tractatus de syllogismis topicis*. Serien d'atribució dubtosa les *Questiones in novam logicam* i les *Questiones super Physicam Aristotelis*. També hauria escrit un comentari a les *Sentències* [de Pere Llombard].— J. P. E. [11308]

Marek GENSLER, *Antonius Andreae - the faithful Pupil? Antonius Andreae doctrine of Individuation*, dins «*Mediaevalia Philosophica Polonorum*», XXXI (1992), 23-38.

L'autor limita la seva recerca a dues obres: *Tractatus de tribus principiis naturae* i *Quaestiones super XII libros Metaphysicae*. La primera només esmenta el problema del principi d'individuació dins l'exposició de quatre de les tretze questions de què consta; la segona li dedica un epígraf, que no té paral·lel en obres de Joan Duns Escot (25-26). La doctrina del *Tractatus* relativa a la individuació parteix del concepte de natura o quiditat, que pot ésser específica o individual; aquesta, a diferència de la tomista, no seria constituïda per la matèria, encara que «the individual difference is a principle constituting things substantially (materially), not logically (formally)» (28). La de les *Quaestiones* segueix l'anterior, també pel fet de partir del concepte de natura/quiditat, però conté una discussió de les doctrines d'Enric de Gant, d'Avicenna i d'Averrois sobre el principi d'individuació, dels quals es distancia (30-32). Ací, l'element que individua és dit 'haecceitas' (32), de manera que «a singular being consists of two principles: quiddity and haecceity» (33). Aquesta darrera no s'identifica amb la matèria, encara que, en comparació amb la forma, funcioni com a element material (33). Les darreres pàgines comparen aquesta doctrina amb la de Joan Duns Escot i confirmen la «exceptional fidelity» a les doctrines d'Escot, tot i alguna variant en terminologia (34-37).— J. P. E. [11309]

Thomas TURLEY, *AB APOSTOLORUM TEMPORIBUS. The Primitive Church in the Ecclesiology of Thre Medieval Carmelitans*, dins «*Studia in Honorem Eminentissimi Cardinalis Alphonsi M. Stickler*», curante Rosalio Iosepho Card. CASTILLO LARA (Pontificia Universitas Salesiana. Facultas Iuris Canonici. *Studia et Textus Historiae Iuris Canonici*, 7), Roma 1992, 559-580.

[Cf. ATCA, XIV (1995), 560, núm. 10317], La primera part és un resum del tema del retorn a l'església primitiva en la història de l'Església catòlica (560-567). A continuació són exposades les posicions de Guiu Terrena en relació al dit problema tal com es presentava en el seu temps, després de les insistències dels 'espirituals' contemporanis, i particularment dels franciscans, en la pobresa com a tret fonamental de l'Evangeli, d'on es dedueix que en la història de l'Església hi hauria hagut una fractura entre l'època de pobresa i la de riquesa i poder (358-360). Terrena, en canvi, reafirmava que l'Església contemporània era essencialment idèntica a la del temps dels apòstols (571); considerava que la pobresa bàsica era la que conduïa a la comunitat de béns, dins la qual apòstols i successors tenien la responsabilitat d'encaminar els béns comuns a favor de la comunitat, i que, més enllà de la pobresa, element fonamental era l'obediència (572-573).— J. P. E. [11310]

Vicent GARCIA EDO, *Arnau de Soler, segon Mestre de l'Orde de Montesa (1320-27) (itinerari i altres*

notícies del seu temps), dins *Ordres religiós-militars*, 555-566.

Una sèrie de fonts (556), les principals de les quals es troben a València, ARV, *Clergat. Lligall* 895, i Madrid, AHN, *Órdenes militares. Códices* 542C i 820, completades amb ACA, *Canc., reg.*, permeten a l'autor de refer itinerari i principals decisions preses per Arnau de Soler el 1320 (557-559), 1321 (559-560), 1322 (560-561), 1323 (561-562), 1324 (562-563), 1325 (563-564), 1326 (564-565) i 1327 (565). Hi ha croquis geogràfic de les poblacions visitades (566). Assenyalem que durant la primavera del 1320 s'hagué de desplaçar per l'afer de l'entrada en religió del primogènit Jaume (558); i que l'hivern del 1320-1321 el mestre encarregà a dos escrivans de València la còpia de quatre o cinc llibres litúrgics: l'*Officiarium temporale* i el *Sanctorale*, un *Responsorium sanctorale* i *dominicale*, i un *Breviarium* (559).— J. P. E. [11311

Francesca ESPAÑOL I BERTRAN, *L'escultor Joan de Tournai a Catalunya*, dins «Misc. Marquès», I, 379-432.

En l'apèndix d'un treball destinat a aclarir significativament l'activitat professional de Jean de Tournai a Catalunya, l'autora torna a publicar dos documents, un de l'ACA, *Canc., reg.*, de l'any 1324, i l'altre de Barcelona, ACB, de l'any 1327.— J. de P. [11312

Antonio DURAN GUDIOL, *Obispos oscenses del siglo XIV*, dins «Argensola. Revista de Ciencias Sociales del Instituto de Estudios Altoaragoneses», núm. 108 (1994), 85-117.

La majoria dels bisbes documentats en aquestes pàgines o eren catalans o serien bisbes de bisbats catalans; ací n'és reportada la informació més important dels anys en què foren a Osca, a base sobretot d'Osca, Archivo de la Catedral. Hi trobem: Pedro de Urrea, que havia estat bisbe de Girona (86-88); Bernat Oliver, que regentà aquella seu entre el 1337 i el 1345, i passaria a Barcelona (88-91); Pere Clasquerí s'hagué d'encarar amb les conseqüències de la Pesta Negra entre el 1349 i el 1357, en què passà a Tarragona; el 1354 una butlla papal assenyala la fundació de l'Estudi General d'Osca (93-96); en temps de Guillem de Torrelles, 1357-1361, fou forta la repercussió de la Guerra amb Castella, la dels dos Peres; fou traslladat a Barcelona (96-98); Ferran Munyòs, de València, governà entre el 1372 i el 1383; tingué la confiança de Pere el Cerimoniós en els primers anys del Cisma d'Occident (1378) i de la consegüent indiferència, car el nomenà canceller el 1382 (108-110); el franciscà Francesc Riquer, de Barcelona, pontificà entre el 1386 i el 1393, en què passà a Vic (113-115). Una font particular de notícies posteriors a la Pesta Negra són les memòries de Bartolomé Daíz, degà de Calataiud, conservades a Jaca, Archivo de la Catedral, *Libro de la cadena* (93)- J. P. E. [11313

Josep HERNANDO I DELGADO, *Escrivans, il·luminadors, lligadors, argenters i llibres a Barcelona, segle XIV. Documents dels protocols notariais*, dins «Miscel·lània de Textos Medievals», 7 (1994), 189-258.

Part d'una recerca més extensa sobre contractes de treball i d'aprenentatge (189-190) [a la qual pertanyen les pàgines d'ATCA, XII (1993), 141-271 i les resumides en el volum XIII (1994), 581, núm. 9341], tenim ací setanta-sis documents publicats íntegres, resumits en regest i completats amb anotacions crítiques (197-258), les notícies dels quals relacionades amb cada una de les professions indicades en el títol són sintetitzades en les pàgines 190-194. Quaranta-tres procedeixen de l'ACB, un de l'AHCB, i els altres de l'AHPB. Predominen els contractes per a la còpia de llibres litúrgics; però destaquen el de còpia del *Pugio fidei* de Ramon Martí a base de l'exemplar de Santa Caterina de Barcelona, i el dels llibres de coneixement de terres per a Bernat de Cabrera. Sobresurt la figura de l'il·luminador Arnau de la Pena entre el 1357 i el 1372 (211-236). Hi ha dos 'venditores (publici) librorum' (230 i 238), i, cap a finals de segle, dos

estudiants de l'Estudi General de Lleida: Joan Llorenç, de cànons, i Berenguer Banyeres, de medicina (252).— J. P. E. [11314]

Josep CLARA i TUBAU, *L'ofici a Carlemany dins el breviari de 1339*, dins «Misc. Marquès», II, 619-630.

L'autor discuteix allò que diversos estudiosos han dit del culte i de l'ofici de Carlemany a la Seu Gironina i transcriu en apèndix les nou lliçons [de matines] del dit ofici, tal com apareixen en el *Breviarium* del 1339, encara que el text d'aquest ofici i el de la Concepció de la Mare de Déu són addicions del temps del bisbe Arnau de Montrodon. Al final, bibliografia sobre el tema.— J. de P. [11315]

Gaspar COLL i ROSSELL, *El Decretum Gratiani de la British Library de Londres: un manuscrit il·luminat a Barcelona entre 1342 i 1348*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», VI (1991-1993 [1994]), 265-290.

El dit *Decretum* és partit ara en dos volums (Add. Mss. 15274 i 15275), però inicialment era un de sol (266); és ací descrit (266-268); tres inscripcions catalanes, una del segle XIV d'un capellà d'Igualada i dues del 1440, del llibreter Gilbert (?) Çacoma [de família de conversos: ATCA, VI (1987), 38-40] (268-269), en demostren la procedència; els dos escuts que clouen la pàgina inicial permeten de precisar el comitent, el canonge de la Seu d'Urgell, Berenguer Çaportella i de Pinós, i els anys en què fou elaborat, entre el 1342 i el 1348 (269-277). Les altres pàgines són dedicades a anàlisi artística de les miniatures (278-285), les característiques de les quals «denoten molts paral·lelismes amb diversos manuscrits il·luminats del cercle de Ferrer Bassa» (283). Les pàgines 489-490 ofereixen sis reproduccions de la primera pàgina i d'altres miniatures.— J. P. E. [11316]

Josep HERNANDO i DELGADO, Jordi FERNÁNDEZ i CUADRENCH, Jordi GÜNZBERG i MOLL, *Liber examinationis notariorum civitatis Barchinone (1348-1386)* (Acta Notariorum Cataloniae, 4), Barcelona, Fundació Noguera 1992, 278 pp.

En el marc de la crisi provocada per les Vespres Sicilianes i la consegüent Croada contra Catalunya, el rei concedia a les ciutats en les corts del 1289 el dret de participar en l'examen dels notaris reials o ciutadans (21); el 1337, Barcelona obtenia de Pere el Cerimoniós el privilegi d'examinar els notaris que havien d'exercir en la ciutat i de triar el tribunal (22-23) i el 1395 naixia el Col·legi de Notaris de Barcelona (25). L'anàlisi del *Liber*.. ocupa les pàgines 26-59: parts d'una acta d'examen, metodologia, llista de notaris aprovats; la transcripció de les vuitanta-una actes, les pàgines 69-243; en algunes de les primeres és transcrita íntegra la lletra del Cerimoniós concedint el privilegi, al qual ens acabem de referir. En setze casos, l'acta no és i, doncs, no ha estat transcrita completa; en nou d'altres, l'acta és reduïda a anotació. Hi ha taula cronològica de les actes (247-259) i unitària per a antropònims i topònims (263-277).— J. P. E. [11317]

Teresa-Maria VINYOLES i VIDAL, *Deutes, torts i injúries d'una comtessa de Pallars. Reflexions sobre la mentalitat feudal*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 14-15 (1993-1994), 175-192.

Amb motiu del Jubileu o 'Sancta Indulgència' del 1350, la comtessa vídua de Pallars, Sibil·la Amat de Cardona, reconeixia davant fra Granell, guardià de Sant Francesc de Cervera, «tots sos deutes, torts e injúries» coneguts per «totes les peticions et demandes de tothom qui dar-ne volgué» (185). La llista notarial, conservada a Barcelona, ACB, *Pia Almoïna. Marmessories. Pallars*, i ací transcrita (184-191), és agrupada entorn els castells de Rupit, d'Hostoles ('Ostales'), de

Tavertet i de Mataplana. Les dades del document permeten de refer la seva genealogia entre els Amat de Cardona i els Pallars del 1310 al 1416 (176-178 i 192), de conèixer noms de masos dels quatre termes esmentats (178-181), i de constatar que per motius de consciència hom, almenys en aquest cas, reconeixia deutes, però no els pagava (181-184), encarregant-ne la satisfacció, a base dels béns relictos, als hereus o marmessors.— J. P. E. [11318]

Adolfo ROBLES SIERRA, *Actas de los Capítulos Provinciales de la Provincia de Aragón de la Orden de Predicadores, correspondientes a los años 1352, 1353, 1354 y 1355*, dins «Escritos del Vedat», XXIV (1994), 229-297.

Continuació de la sèrie [cf. per als lliuraments anteriors: ATCA, XII (1993), 610, núm. 8562; XIII (1944), 601, núm. 9410; XIV (1995), 565-566], de la qual aquestes actes constitueixen, respectivament, els números XVIII (231-250), XIX (251-270), XX (271-285) i XXI (286-297). Ja al començament, l'editor indica que a través d'aquests textos hom pot endevinar les dificultats de l'orde dominicà de la província d'Aragó a superar la prostració causada per la Pesta Negra (292-293). De fet al començament de cada acta trobem indicacions generals que ho demostren. Però ací interessan detalls com l'ordre de les lliçons en els convents (275-276; 290), amb la prescripció de repetir a la tarda les lectures de lògica explicades al matí o la de fer durar el curs de Tots Sants a Santa Magdalena, 22 de juliol (234; 292); o la de copiar cada casa en volum de pergami, per duplicat, la documentació que l'afectava, i els inventaris de sagristia, vestuari i llibreria (238), o d'encarregar-ne la còpia a Barcelona (275, 290); hom constata el poc coneixement del llatí en els joves (254-255), insisteix en els coneixements literaris exigibles en el postulant (256, 274), crida l'atenció sobre certes manifestacions de la festa de Sant Nicolau (276) i, encara més, sobre conclusions filosòfiques malsonants o estranyes (276, 291). Som informats de professors i estudiants de cada convent i dels enviats a estudis generals de l'estranger; hi trobem figures conegudes: Nicolau Eimeric és mestre d'estudiants al 'Studium Generale Ordinis' de Barcelona (240) i predicador general (270); Joan de Montsó és gramàtic a Manresa (241) i a València (262), i lògic a Xàtiva (296); Pere Correger era 'natural' a Barcelona (241) i allí mateix mestre de lògica (280, 294); Ramon de Tàrraga era 'lògic' a Barcelona (241, 260) i a Lleida (278), i 'natural' a Mallorca (296); Pere Marc era 'natural' a Barcelona (278, 296); Antoni Ginebreda hi era gramàtic (294). D'altres ben interessants notícies de detall no recauen en el nostre camp.— J. P. E. [11319]

Peter COCOZELLA, *La «Passió» catalana del segle XIV: estudi preliminar d'un poema inèdit*, dins «Zeitschrift für Katalanistik», 7 (1994), 63-92.

«...dins aquesta literatura del cicle pasqual... el contingent en llengua catalana es destaca per diversos aspectes...» (66). L'autor es fixa en dos textos sobre la Passió, el descobert per Joan Segura, potser a les Piles, ara, sembla, a Barcelona, BU, 1029, i el de París, BN, esp. 472 (68-69), ací comparats: en longitud guanya el primer: 2458 versos enfront de 666; en «intensificació del dinamisme dramàtic», amb exposició directa i un ritme molt vivaç, el segon (72), del qual són analitzades i resumides les vint escenes, que van de la reunió a casa de Caifàs, amb intervenció de Judes, fins al Judici Final (73-80); ultra els versos transcrits en el resum acabat d'esmentar, tenim ací els corresponents a les dues narracions de la penitència de sant Pere (81-82) i el diàleg entre Jesús i Ponç Pilat (83-86). Després de constatar que les fonts són els quatre evangelis (86), i que, doncs, la narració gira entorn d'un 'misteri' pasqual (87), l'autor subratlla la popularitat de les representacions de la Passió en terres catalanes, i la dramàticitat del text de París, que seria «la mostra més antiga, pràcticament íntegra, de la història edificant i meravellosa de la Passió...» (88). Hi ha llistes bibliogràfiques de fonts primàries (88-90) i d'altres estudis (90-92).— J. P. E. [11320]

Robert E. LERNER, Christine MOREROD-FATTEBERT, *Johannes de Rupescissa. Liber secretorum eventuum*. Édition critique, traduction et introduction historique (Spicilegium Friburgense, 36), Fribourg, Éditions Universitaires 1994, 326 pp.

Hi ha traducció catalana medieval d'aquesta obra en el manuscrit de Carpentras, Bibliothèque Inguimbertaine 336, a la qual és ací dedicada una pàgina, on són assenyalades les diferències entre el text pres com a base d'aquesta edició i el de la dita traducció catalana (105). Per la seva banda, en les pàgines introductòries Robert E. Lerner assenjala la utilització que Joan de Rocalhada féu de les previsions d'Arnau de Vilanova.— J. P. E. [11321

Carlos MIRANDA GARCÍA, *Iconografía de las edades del mundo o de la Iglesia en el «Breviari d'Amor» de Matfré Ermengaud de Béziers*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», CXCI (1994), 455-498 i dues làmines al final de l'article.

L'atenció de l'autor s'adreça en aquestes pàgines als aspectes representatius de les set figuracions acoblades en una composició circular, en dos dels manuscrits, els conservats respectivament a El Escorial, S. I. 3 (llenguadocià copiat a Tolosa de Llenguadoc a mitjan segle XIV), i a Madrid, BN, Res. 203 (català, copiat a Lleida a darreries del mateix segle); les figuracions són reproduïdes en les dues làmines finals i al començament de cada capítol són transcrites les frases que en el corresponent manuscrit defineixen el sentit de cada una de les set miniatures.— J. P. E. [11322

José M. CRUSELLES GÓMEZ, *La política educativa del Consell de València antes de la fundación de la Universidad*, dins *Instituciones Catalanes*, II, 387-394.

Les primeres disposicions relatives a mestres emanades del Consell de la Ciutat de València són del 1373, encaminades a solucionar al mestre del Capítol la manca de local, i així el Consell comprà una casa (388); alhora, però, sorgia el propòsit de potenciar l'Escola Major de la ciutat, posant-hi un bon director, però l'intent fracassà (389). El 1389 ressorgia la política de la intervenció activa, centrada en Pere Figuerola [cf. ATCA, VI (1987), 355], que redactà unes ordinacions de l'Escola, mai no aplicades (390), com tampoc les que el 1399 elaborà una comissió, encapçalada per Francesc Eiximenis; i així, seguia la indecisió entre la unitat o la multiplicitat de localització d'escoles valencianes. El 1407 predominava en el Consell no sols la voluntat de la localització unificada, ans també la d'obtenir una bona educació a bon preu (391). El 1410 era constituïda una nova comissió i el 1412 sorgia l'escola unificada del Capítol i de la Ciutat, unida a la imposició d'un examen als mestres; la duplictat d'autoritats féu tancar l'escola el mateix any i només subsistia la de la Seu (392); després del 1417, la Ciutat es limità a assegurar la localització unitària, a la qual afegí durant la segona meitat del segle XV lectures municipals de poesia, d'ètica, de teologia i de cirurgia; només les darreres subsistiren (393). El 1490 reprengué la consciència de posar remei al desordre, ara amb un Estudi General (394).— J. P. E. [11323

Míkel de EPALZA, *Fray Anselm Turmeda (ʿAbdallāb al-Taryumān) y su polémica islamo-cristiana*. Edición, traducción y estudio de la Thufa (Libros Hiperión 152), Madrid 1994, XXIV i 520 pp.

Reproducció de l'edició fins ara única d'aquest llibre, realitzada a Roma el 1971, a la qual hom ha afegit algunes pàgines introductòries de María Jesús Rubiera Mata, que narren l'origen del llibre i la repercussió que ha tingut en el seu mateix autor (IX-XII) i una nova bibliografia aplegada i presentada per aquest: equival a un butlletí bibliogràfic de les publicacions turmedianes posteriors al 1971 (XIII-XXIV), repartides en les seccions següents: edicions d'obres de Turmeda, tant en àrab com en català (XV-XVI); estudis sobre aspectes àrabs de les obres de Turmeda (XVII); històrics sobre Turmeda i la seva obra (XVII-XVIII); literaris sobre Turmeda i la seva obra (XVIII);

sobre el pensament de Turmeda (XVIII-XIX); i creacions literàries entorn l'obra de Turmeda (XIX-XX). Aquestes novetats són aplegades en llista bibliogràfica única (XXI-XXIV), que s'ha d'afegir a la primitiva (181-183). Recordem que la *Thufa* és publicada en àrab i en traducció castellana anotades (191-497), precedides de la introducció (1-188).— J. P. E. [11324]

Albert NADER, *Traces des épîtres des Frères de la Pureté dans l'oeuvre «La Disputation de l'âne» d'Anselme Turmeda*, dins *Diálogo*, 443-459.

Després de la síntesi bio-bibliogràfica de Turmeda (443-445) i de resumir la *Disputa...* (445-448), és presentat el grup dels Germans de la Puresa (449) i són traduïts fragments de les lletres emparentats amb el tema de la *Disputa...* (449-453), i d'altres de l'obra d'al-Farabi, *Idees dels habitants de la ciutat virtuosa* (453-454); segueixen els testimonis de la presència de les dites lletres a al-Andalus ja a començaments del segle XI (455), lletres que Turmeda pogué tenir fàcilment a Tunis (455-456). Hi ha bibliografia (458).— J. P. E. [11325]

Pascal BARTHÉLEMY, *Du «Belutage» alchimique; remarques sur la méthode de G. Sedacer*, dins *Alchimie et philosophie de la Renaissance. «Actes du Colloque International de Tours (4-7 décembre 1991)» réunis sous la direction de Jean-Claude MARGOLIN et Sylvain MATTON (De Pétrarque à Descartes, LVII), Paris, Librairie Philosophique Vrin 1993, 79-92.*

L'autora comença jugant amb el concepte de ,sedàs' implicat tant en el cognom ,Sedacer' com en el títol de ,Sedacina', car l'alquímia és essencialment un passar la matèria pel sedàs a fi d'extreure'n la quinta essència. Resumeix tant el *Liber Alterquinus* com la *Sedacina* [cf. ATCA, XIII (1994), 616-617, núm. 9428]. En aquest llibre, Sedacer esmenta vuit obres, de les quals poua; l'autora les ha identificades i resumeix així la seva anàlisi: «...celui-ci [Sedacer] élabore, à partir des traités qu'il utilise, un véritable patchwork aux aspects très divers» (81): reelabora amb creativitat els materials que troba; la *Sedacina*, doncs, és resultat de tria en les fonts. La seva part teòrica és una rècula de llocs comuns de la literatura alquímica; i cada capítol és introduït per una síntesi teòrica. Les dites bases teòriques presenten l'alquímia com a art sacre i secret, com a ciència de la natura, i en subratllen l'aplicació pràctica, tot presidit per la fórmula «unus modus, una via, unus finis est in omnibus» (82-86), tot i que integra ingredients i fórmules molt diversos, rebuts de l'experimentació, entorn un cas central: el de la fabricació del vidre i de les pedres precioses (86-87). El darrer apartat tracta de les qüestions plantejades per la *Sedacina*: la de l'originalitat (87), la de l'experimentació i l'eficàcia (88-89) i la del llenguatge (90-91). Assenyalam que el manuscrit de Madrid, BN, 4235 és autògraf de Sedacer i conté una *Ars chirurgiae* (89, nota 31).— J. P. E. [11326]

Marc B. ESCOLÀ, *Sobre la teoria del poder en el tractat de Francesc Eiximenis: Regiment de prínceps, dins «Finestrelles», 6 (1994), 189-204.*

Aquestes pàgines tenen dues parts, introductòria (189-196) i expositiva (196-203). La primera recorda les dues redaccions del *Regiment*, com a escrit independent i com a part del *Dotzè del cristià* (191), les interpretacions del pensament polític d'Eiximenis en els darrers cent anys (192-193), entre la democràcia radical i la teocràcia extrema (193-194), i la qüestió de les fonts del seu pensament, les tradicionals, sistema d'idees teocràtiques abstractes, que mai no aconseguí d'«eliminar el concepte més concret i arrelat del pacte» (196). La segona, partint de la convicció que el *Regiment...* no és una exposició completa del pensament polític d'Eiximenis (204), en repassa la funció del poder, que és conduir als béns comuns, sobretot al de la concòrdia social, per tant, volgut per Déu, funció semblant a la del cap en el cos físic, assegurada en aquell moment tant per la senyoria feudal com per la regidoria ciutadana, amb tot el perill de destrucció de la concòrdia; d'ací el rebuig

del poder que asserveix els vassalls (200), i la insistència que la base del poder és la necessitat social i l'obligació del governant a assegurar la justícia (201).— J. P. E. [11327]

Josep OLIVES I PUIG, *Del pactisme medieval al contractualisme modern*, dins «Finestrelles», 6 (1994), 205-241.

Les primeres pàgines resumeixen la presentació que Josep Torras i Bages fa del pensament d'Eiximenis en *La tradició catalana*, que sintetitza en un dilema entre el franciscà i Jean-Jacques Rousseau: «és cert que el pacte eiximenià genera llibertat, mentre que el pacte de Rousseau la treu?» (205-207). Immediatament després, l'autor presenta el seu objectiu d'estudiar «primer la doctrina medieval del pacte... Després, exposa la concepció eiximeniana del pacte de senyoria amb relació al perill del seu trencament i amb relació a la teoria de la llei. Finalment, per a acabar de situar aital concepte en el marc teòric al qual pertany, ofereix alguns elements de dues grans teories que li serveixen de base i n'expressen, cadascuna a la seva manera, els principis: la teoria medieval de la naturalesa i la teoria bíblica del pacte» (207). Punt central de la doctrina política eiximeniana seria el 'pacte de senyoria', que determina les obligacions d'ambdues parts (208), consideració limitada al poder purament humà, més encara, al seu aspecte civil o temporal, dins el qual es troba el dit 'pacte de senyoria', que regula unes relacions de poder, derivades del pecat original (210): «Totes les senyories del món foren en llur fundació primera paccionades e posades en certs pactes» (211); el poder que no entra en pacte seria tirànic (211-212; cf. 215-219). Pacte pressuposa llibertat i a partir de la llibertat són diverses les formes de govern que poden ésser legítimes (214); tot es pot reduir a «posar en primer lloc la legitimitat de l'origen del seu poder o senyoria i que en tot moment situï l'interès de la comunitat per davant del seu propi» (217). Les altres seccions cauen fora del nostre abast, fora la bibliografia final (239-241).— J. P. E. [11328]

Antoni I. ALOMAR I CANYELLES, *Una altra mostra dels beneficis de l'estudi dels inventaris de béns: els filtres d'aigua mallorquins*, dins «Misc. Colón», 1, 67-79.

Al començament, hom troba indicacions bibliogràfiques de compilacions d'inventaris dels Països Catalans (67-68). Després són descrits i analitzats els filtres per aigua, vigents a les Illes Balears fins al segle actual. En apèndix són transcrits trenta-un anotacions relatives als dits filtres en inventaris, molts d'ells encara inèdits a Ciutat de Mallorca, ARM, datats entre el 1356 i el 1502, dos dels quals no mallorquins; també hi ha set anotacions relatives a serboi (77-79).— J. P. E. [11329]

M. Milagros CÁRCEL ORTÍ, *La encomienda de Ulledecona de San Juan del Hospital: Regesta documental (1097-1384)*, dins *Ordres religioso-militars*, 252-274.

Ramon Berenguer IV pagà la col·laboració dels Hospitalers a la conquesta de Tortosa amb la Castellania d'Amposta, de la qual formava part Ulledecona; pels volts del 1380 hi hagué diferències amb la població entorn els drets de l'Orde, la qual es defensà aplegant en l'arxiu del Castell de Miravet els documents que li eren favorables; fou la *Compilatio multorum privilegiorum Ordinis in particulari et in generali*, dividida en set seccions d'acord amb la possible aplicació dels dits documents; el volum és ara a Madrid, AHN, *Códices* 662B; és ací descrit (257-260) i els seus noranta-nou documents resumits en regest, amb indicació de l'ús que hom ha fet d'alguns d'ells (261-274).— J. P. E. [11330]

Regina SÁINZ DE LA MAZA LASOLI, *Precedentes de la incorporación de la Orden de San Jorge de Alfama a*

la de Montesa en 1400. El mestre Cristóbal Gómez, 1387-1394, dins *Ordres religioso-militars*, 567-577.

L'autora explica que el seu interès per la figura de Cristóbal Gómez «viene dado no sólo por el desconocimiento que se tiene de su actuación, sino muy especialmente porque durante los siete años que ejerció el cargo fue protagonista de una serie de vicisitudes que propiciaron la gran crisis económica y de toda índole... que condicionaron su inmediata incorporación a Montesa» (567). La font és l'ACA, *Canc., reg.*, d'on, de més a més, són en nota copiades cinc lletres (569-575); part de culpa fou l'intent d'annexionar la casa de València al càrrec del mestre general, cosa que provocà la contraposició del comanador de València i l'absència de C. Gómez de Sant Jordi d'Alfama (571-573); l'intent de reconducció no reeixí (575-577).— J. P. E. [11331

Josep PUJOL, «*Gaya vel gaudiosa, et alio nomine inveniendi scientia*»: les idees sobre la poesia en llengua vulgar als segles XIV i XV, dins *Intel·lectuals i Escriptors*, 69-94.

L'autor s'encara amb «l'aparat teòric, amb què als segles XIV i XV s'explica, es justifica i es legitima idealment la poesia de tradició trobadoresca en llengua vulgar» (69), començant per recordar els materials de base, tant anònims, com d'autors coneguts (Felip de Malla, Bernat Metge, Joan Ramon Ferrer, 71-72). El mateix autor sintetitza així aquest seu estudi comparatiu: «insistiré en allò que els és comú, és a dir, en la terminologia i en l'associació de la poesia amb la filosofia moral i amb d'altres desenrotllaments contemporanis (apartat 3 [73-88]); la comprovació subsegüent de fins a quin punt hi ha indicis d'aproximació dels mons de la 'poesia' i de la 'gaia ciència' (apartat 4 [88-94]) vol apuntar, a manera d'apèndix, alguns nuclis de reflexió que ja cauen fora de l'objecte principal d'aquest treball» (73).— J. P. E. [11332

Josep ROMEU I FIGUERAS, *Sobre conjurs folklòrics en vers*, dins «*Revista de Catalunya*», núm. 90 (novembre 1994), 83-94.

En la segona meitat d'aquestes pàgines són transcrits tres conjurs copiats el 1397 i ja publicats per J. B. Alart el 1879: *Conjur a falsa, àlias buba negra*; *Conjur de lobàs*, i *Conjur a tota nafra* (88-92); i un altre de datat el 1568 i publicat entre el 1915 i el 1917 per Josep Gudiol i Conill, procedent de l'Arxiu Parroquial de Sant Martí de Maçana, a l'Anoia: *Déu me meta en bona via...* (92-93). L'autor afirma dels primers: «Els exemples de conjurs més antics en català que avui coneixem es troben copiats en un manual de notari de Perpinyà de 1397...» (88) [però dotze anys abans, el mateix mes de novembre, havien estat fets públics en aquestes pàgines d'ATCA, I (1982), 47-78: a) la notícia datada el 2 d'agost del 1303 d'un conjur català que començava *En Gotornons que esclafava* (66); b) el text d'altres dos, *Conjur-te, gota...* i *Un rey moro tres fryles tenia...* (68), copiats el 19 de desembre del 1304; c) el dels quatre, *Esclé e malura...*, *En Pere Marbre sebia...*, *Nou puygs pugé...*, i *Sa mare de sent Archàngel...*, transcrits el 8 agost 1310 (71); d) i el *Mala bosta, mala bosta...*, escrit a Girona el 29 desembre 1346 (74)].— J. P. E. [11333

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Noves dades per a la biografia de Ramon de Perellós, autor del Viatge al purgatori de sant Patrici*, dins «*Misc. Martí*», 215-230.

Aplec de notícies, la majoria de les quals procedeixen de l'ACA, *Canc., reg.*, també de l'AHPB, i de fonts impreses com els Anales de Jerónimo Zurita; les notícies comencen en la reintegració dels Comtats de Rosselló i Cerdanya a Catalunya el 1343, i s'acaben el 1386 amb la mort de Pere el Cerimoniós, i giren entorn les dues generacions dels Perellós: Francesc de Perellós i el seu fill Ramon de Perellós (que no es pot confondre amb un oncle seu del mateix nom: 221); ambdues generacions tenen un comú denominador, el de la notable presència a la cort francesa, el pare com a ambaixador de Pere el Cerimoniós, Ramon ja des dels anys de la seva formació; característica de Ramon fou la seva

pertanyença al grup de cortesans format entorn el primogènit Joan, allunyats del rei Pere (228-229). La documentació esmentada permet de reportar nombre de detalls de l'actuació dels Perellós.— J. P. E. [11334]

M. Cristina FORNS DE RIVERA, «El libro de albaceazgo de Bartomeu de Miramat, notario de Molins de Rei (1391)», dins *Actes Història Notariat*, 559-578.

Bartomeu de Miramat llegà els seus béns a la Pia Almoina de la Seu de Barcelona, raó per la qual l'ACB, *Pia Almoina*, conserva el *Llibre de marmessoria de Bartomeu de Miramat*, el *Capbreu de censals, violaris...* de la seva propietat i una seixantena de pergamins (559-560). L'autora es fixa en el llibre de la marmessoria, que presenta (560), resumeix (561-566) i en dóna una certa transcripció (568-578): consten en el *Llibre...* tant els béns mobles i immobles d'aquell notari, com les despeses pagades pels marmessors. També consta que una de les feines dels marmessors fou la de «triar les scriptures» (566), però no consta el destí ni de la documentació notarial ni dels seus llibres.— J. P. E. [11335]

Lluís CABRÉ, *Comentaris sobre Bernat Metge i la seva primera consolació: el Llibre de Fortuna i Prudència*, dins *Intel·lectuals i escriptors*, 95-107.

Partint d'un estudi de Malcolm B. Parkes sobre la manera de treballar dels intel·lectuals de la Baixa Edat Mitjana, l'autor intenta dilucidar la manera de treballar de Bernat Metge, l'estatut literari que volia donar a les seves obres i la manera d'entendre els 'auctores' que llegia, aplicant-se a comentar el *Llibre de Fortuna i Prudència*, on, a part d'altres fonts, Metge orbita entorn el *De consolatiōne Philosophiæ* de Boeci, que Metge faria servir sobretot segons l'art de l'autor amagat: bo i traduït, extractant i comentant, exposa, en primer lloc les seves pròpies opinions, d'amagat. Boeci seria, doncs, un pre-text pres molt seriosament, en el sentit que hauria permès d'obrir debats veritables en oferir les dues cares de qualsevol problema. El *Llibre de Fortuna i Prudència*, d'altra banda, anuncia *Lo somni* en molts aspectes, on Metge torna a utilitzar les mateixes estratègies consolatòries i exculpatòries, encara que aleshores els seus horitzons de lector s'haurien ampliat.— J. de P. [11336]

Julia BUTIÑÀ JIMÉNEZ, *Cicerón, Ovidio, Agustín y Petrarca en «Lo Somni» de Bernat Metge*, dins «EPOS. Revista de Filología. U.N.E.D.», X (1994), 173-201.

Quant a l'influx d'altres autors en Bernat Metge, «no se había advertido la presencia de San Agustín ni destacado suficientemente la de Petrarca» (173). Al començament del diàleg sobre la immortalitat hi hauria un paral·lelisme amb les *Confessiones* de sant Agustí d'Hipona, I, caps. VI i VII, on trobaríem «una sinuosa gradación valorativa del pensamiento agustiniano» (182). En el curs de *Lo Somni* hi ha, sota Petrarca, un desplaçament vers el pla ètic, relacionable amb el *De civitate Dei*, XIX, XII-XIV (182-184). Més enllà de Ciceró i del Dante (de la defensa de la immortalitat a la de l'amor honest), Metge s'hauria avançat fins a la defensa de l'amor deshonest (189), a les antípodes de la suposició agustiniana, segons la qual no hi havia «verdaderas virtudes, donde no había verdadera religión» (190). La confrontació textual de llargs extrets del *De secreto conflictu curarum mearum* i de *Lo Somni* (181-197) ho confirmaria.— J. P. E. [11337]

Xavier RENEDO, *L'heretge epicuri en Lo somni de Bernat Metge*, dins *Intel·lectuals i escriptors*, 109-127.

De manera general i sobretot a través de llurs detractors, l'autor situa uns nuclis de racionalistes i descreguts en la Corona catalano-aragonesa durant l'època medieval i es pregunta després sobre la relació entre no creença i heretgia, que coincideixen en l'actitud de la pertinàcia.

Després, exposa el concepte que alguns medievals van tenir de l'epicureisme antic, identificat amb la negació de la immortalitat de l'ànima i amb l'afirmació de la primacia final en l'escala dels béns del plaer material. Analitzant el llibre I de *Lo somni*, l'autor descriu Bernat Metge com un típic epicuri segons la manera de veure dels medievals, el qual, de més a més, bo i fent una exitosa maniobra de diversió literària, refermaria la seva actitud amb pertinàcia.— J. de P. [11338]

M. Milagros CÁRCEL ORTÍ, *La lengua vulgar en la administración episcopal valentina (siglos XIV y XV)* (Obras de investigación histórica, LXVII), Castelló, Societat Castellonense de Cultura 1994, 114 pp.

L'autora recorda que, imitant la cancelleria reial de Barcelona, les episcopals dels Països Catalans en el pas del segle XIII al XIV introduïren la registració de documents en volums, i la de València no en fou excepció; i, encara que molts dels dits registres s'hagin perdut fa segles, s'ha conservat memòria escrita a començaments del segle XVII dels cinquanta-cinc volums que aleshores encara hi havia amb documentació episcopal entre el 1340 i el 1400 (12-16); ara n'hi ha setze dels segles XIV-XV a l'Arxiu Diocesà de València, i vint-i-un a València, Arxiu del Baró de Llaúri (18). Els documents són normalment escrits en llatí, però l'autora es fixa en els escrits en català, també coneguts per llur presència en un volum amb formularis (Barcelona, BC, ms. 1276: del futur cardenal Jaume d'Aragó, 1369); els agrupa en tipologies (24), n'assenyala les diverses parts amb les corresponents fórmules, des de la intitució a les possibles notes de manament al notari o escrivà (24-31). El cos de l'estudi consisteix en la transcripció dels cent dinou (el 33 és repetit) documents en català i un (el segon), en castellà, datats entre el 1343 i el 1477 (33-103). Fins al 1370, la majoria són comunicacions adreçades a dos pobles damunt els quals el bisbe de València tenia senyoriu temporal: Xulella (núms. 3-6, 8, 11, 13, 17-22, 25, 29, 32, 34-36, 40, 46, 47, 50, 53, 66, 76, 83, 108 i 112) i Puçol (núms. 14, 15, 27, 28, 39, 42, 73, 88, 91, 106); després, són substituïts per ordres de tema econòmic donats a oficials del mateix bisbe. Assenyalem, però, alguns temes particulars: Guillem Arnau de Petau, [que anys després seria bisbe de la Seu d'Urgell] (39, núm. 10); cartells de predicació d'indulgències a favor de la Seu de València (46, núm. 24: llista de relíquies insignes!) o d'hospitals (63, núm. 61, i 91-92, núm. 102); hi ha un de tants conflictes entre jurisdicció reial i eclesiàstica (53-54, núm. 37); assenyalem, encara, notícies diverses: d'un inventari de béns del bisbe Jaume d'Aragó, on consten llibres (71-72, núm. 61); d'una sentència arbitral donada pel futur fra Bonifaci Ferrer (76, núm. 69, i 77, núm. 71); d'una plaga de llangots el 1408 (88, núm. 95); de Pere d'Artés (89, núm. 97); de captius d'uns i d'altres (80, núm. 78; 82, núm. 81; 87, núm. 93); d'egipcians, foragitats de la seva terra pels turcs (99, núm. 114). Subratllem el fet que el 1353, el bisbe de València confirmava que sant Feliu i sant Narcís [d'Ènova o de Girona?] havien defensat el regne «en lo temps dels francesos, com vengueren envers lo regne...» (47, núm. 26). Hi ha taules onomàstica (105-111) i toponímica (111-112).— J. P. E. [11339]

Rafael NARBONA VIZCAÍNO, *Las fiestas reales en Valencia entre la Edad Media y la Edad Moderna (siglos XIV-XVII)*, dins *Instituciones Catalanes*, II, 463-472.

L'autor distingeix tres etapes en les festes reials, que van d'una major a una menor intervenció del poble i, per contra, d'una menor a una major, 'elitització': els dos regnats de Pere el Cerimoniós i Joan I; els de Martí l'Humà i dels Trastámara; i els dels segles XVI-XVII; en el segon és documentada la inclusió de composicions poètiques, tant catalanes com llatines, i de representacions d'entremesos; de més a més, el 1414, el Consell encarregà un advocat d'escriure i de llegir una arenga adreçada al rei (468); la utilització de símbols en la tercera etapa era acompanyada d'explicacions només intel·ligibles a iniciats (471).— J. P. E. [11340]

Josefina PLANAS BADENAS, *La miniatura catalana en los inicios del siglo XV: análisis de un códice escorialense*, dins «Reales Sitios», núm. 108 (1991), 45-56.

Josefina PLANAS BADENAS, *Un manuscrito catalán iluminado en torno a 1400: los Oficios de devoción privada (a. III. 1) de la Real Biblioteca del Monasterio de El Escorial*, dins «Boletín del Museo e Instituto 'Camón Aznar'», LXII (1994), 93-124.

L'autora qualifica el seu primer article d'estudi preliminar en relació amb el segon; en aquest defensa que aquell volum fou copiat i il·luminat a Catalunya, i, després d'haver ofert algunes dades descriptives de la seva materialitat (94-95), es fixa en les vuitanta-quatre miniatures, de les quals dreça la llista (96-98); les atribueix a tres mans (96; 112) i ressegueix els temes elaborats per cada autor (98-101; 102-104; 105-111, respectivament); el tercer seria el mateix Rafael Destorrents (104, 113). Les pàgines 115-124 ofereixen reproducció en blanc i negre d'onze pàgines del manuscrit.— J. P. E. [11341-11342]

J. PELLICER I BRU, *El marc de l'or de Barcelona i Montpeller (i també el de Mallorca, Perpinyà i València) segons el Manual de mercaderies català del segle XIV*, dins «Acta Numismàtica», 24 (1994), 75-105.

El *Manual català de mercaderia* és datat de mitjan segle XIV i es conserva a Barcelona, BU, ms. 4; en són transcrits els paràgrafs relatius a l'aleació de metalls nobles per a l'encunyació de monedes (77-87), les dades dels quals en un segon moment són estudiades amb l'objectiu d'establir les equivalències entre tipus diversos de monedes (marcs de llocs diversos, millaresos, dobles, florins, tornesos). El marc hauria tingut «entrada en les encunyacions barcelonines l'any 1048» (102).— J. P. E. [11343]

Les *Exempla médiévaux. Introduction à la recherche, suivie des tables critiques de l'Index exemplorum de Frederic Tubach*. Sous la direction de Jacques BERLIOZ et Marie Anne POLO DE BEAULIEU. Avant-propos de Claude BREMOND, Jacques LE GOFF et Jean-Claude SCHMITT, Carcasona, Groupe Audiois de Recherche et d'Animation Ethnographique 1992, 296 pp.

Una de les col·laboradores, Colette Ribancourt, estableix les llistes de coincidència entre els 710 exemples del *Recull de exemplis e miracles... per ABC...*, en l'edició de Marian Aguiló i Fuster, de Barcelona 1881-1904, i els aplegats i classificats per Frederic Tubach. L'autora corregeix vuit d'aquestes equivalències (219), afegeix les de quaranta més i diu que en resten dinou per a identificar (217-233).— J. P. E. [11344]

José Ángel GARCÍA CUADRADO, *Los tratados filosóficos de san Vicente Ferrer: nota histórica y bibliográfica*, dins «Revista Española de Filosofía Medieval», 1 (1994), 61-73.

Les primeres pàgines resumeixen tant el marc mental del segle XIV (61-63), com la biografia de mestre Vicent. L'autor reafirma l'autenticitat dels dos tractats lògics dels anys 1371 i 1375 i ressegueix tant llur pèrdua com retrobament en el nostre segle (63-66). Resumeix esquemàticament els dos tractats *De unitate universalis* i *De suppositionibus* (66), en subratlla l'influx que hi exerciren, ni que fos tàcitament, Guillem de Shyreswood, Pere Hispà, i sobretot Walter Burleigh, del qual és presa la definició de 'suppositio' (67); és ben explícit i reconegut l'influx d'Aristòtil i el de sant Tomàs d'Aquino (67-68); sistematitza el realisme tomista moderat, ja confrontat amb el nominalisme d'Occam, sobretot en les nocions de 'significatio' i de 'suppositio' (la d'aquesta seria 'sintàctica', basada en la relació subjecte-predicat, 68-69). La doctrina lògica de Ferrer hauria estat més valorada pels lògics italians del Renaixement que pels mateixos tomistes (69-70). Les seves grans aportacions haurien estat dues: «el valor atemporal de la suposición natural, y la distinción, dentro de la suposición material, en común y discreta» (70). Hi ha bibliografia (71-73).— J. P. E. [11345]

José Ángel GARCÍA CUADRADO, *Hacia una semántica realista. La filosofía del lenguaje de S. Vicente Ferrer*, Pamplona, Eunsia 1994, 338 pp.

El mateix autor resumeix d'aquesta manera l'objectiu general i l'aportació de les successives seccions de l'obra: «...el primer objetivo de mi trabajo ha sido el intentar esclarecer los presupuestos filosóficos de la propuesta del maestro Ferrer, en contraste con los lógicos de su época» (19), sobretot Occam i Burleigh (71-91), que representarien «los dos polos de tensión (nominalismo y realismo exagerado)» (20). A partir d'ací, l'autor exposa «con detalle la propuesta ferreriana, estableciendo los puntos originales de su aportación y las deudas con sus predecesores» (20), els conceptes de ,significatio' (173-200) i ,suppositio' (93-172) [vegeu resum anterior], la relació de «la doctrina semántica de Ferrer con los presupuestos realistas que guían su pensamiento filosófico. Se tomará como punto de partida la cuestión de los universales y la teoría del conocimiento subyacente en cada uno de los diversos planteamientos» (20), «las implicaciones relevantes dentro de la teoría supositiva de Ferrer, para comprender las relaciones entre verdad y ciencia, centrándome principalmente en las disputas sobre el objeto de la ciencia en el siglo XIV, discusiones que se han replanteado, de un modo u otro, en la epistemología contemporánea» (20-21); i finalment, l'influx posterior [vegeu també el resum precedent] (21). Assenyalarem les pàgines dedicades a l'atenció que autors diversos han posat en la doctrina lògica de sant Vicent Ferrer (27-29) i les de bibliografia (325-337).— J. P. E. [11346]

Mauricio BEUCHOT, *Metafísica, lógica y lenguaje en la filosofía medieval*, Barcelona, PPU 1994, 151 pp.

El segon capítol d'aquesta obra és dedicat al pensament lògic-ontològic de sant Vicent Ferrer. Adscrit el valencià a l'escola tomista pel que fa a la solució donada al problema dels universals, l'autor estudia el seu pensament lògic. Com a ,artifex intellectualis', el lògic no es confon ni amb el gramàtic ni amb el psicòleg, sinó que la seva missió és la de conèixer les estructures lingüístiques i conceptuals, esbrinant allò que és correcte i vàlid. L'autor analitza després les coincidències de Ferrer en el camp semiòtic amb algunes nocions de la moderna lògica, assenyaladament pel que fa a la predicació lògica i gramatical.— J. de P. [11347]

A. LÓPEZ GARCÍA, *Nota para la historia de la lingüística española: la contribución de San Vicente Ferrer*, dins «Philologica», II (1989), 389-398.

Aquest títol només m'és conegut per referència.— J. P. E.

[11348]

Bernard HODEL, *Sermons de Saint Vincent Ferrer à Estavayer-le-Lac en mars 1404*, dins «Mémoire Dominicaine», 2 (1993), 149-192.

A Fribourg de Suïssa, *Archiv des Cordeliers*, s'ha conservat el ms. 62, que conté sermons de mestre Vicent predicats per la Savoia el 1404, resumits pel framenor Frederic d'Amberg; són les ,reportationes' més primitives de sermons vicentins. L'autor recorda que l'anada del predicador era prevista com a remei contra corrents herètics (150), refà la trajectòria apostòlica del mestre i de la seva Companyia des del 9 de març del 1404, primer a Fribourg (150-152), després a Estavayer on, en els dos dies d'estada (20 i 21 de març) predicà cinc vegades (152). Tots cinc sermons en la dita transcripció són ací publicats, primer en traducció francesa (155-174) i després en llatí (175-190). Són els següents: *Feria quinta ante dominicam palmarum in Staviaco ad populum* (175-179); *Feria quinta in Staviaco ante prandium, collatio ad clerum* (179-182); *Feria quinta in Staviaco monialibus ibidem post prandium* (182-185); *Feria sexta post prandium in Staviaco, monialibus* (185-186); i *Feria sexta ante dominicam Palmarum in Staviaco, ad populum ante prandium* (187-190). En les notes és indicada la bibliografia anterior relativa a aquest manuscrit (190-192).— J. P. E. [11349]

Adolfo ROBLES SIERRA, *Cuatro sermones inéditos de san Vicente Ferrer*, dins «Escritos del Vedat», XXIV (1994), 311-358.

L'autor comença amb la notícia del descobriment d'un llibre de sermons vicentins a Aiora per Vicent Pons i Alòs; el volum és constituït per blocs diversos, un dels quals és format per vint-i-un de predicats per mestre Vicent Ferrer a Lleida durant la quaresma del 1414. L'autor manifesta les raons de la seva inseguretats en l'atribució a mestre Vicent de tres dels quatre sermons ací publicats, els del Diumenge de Rams (313-315) (del quart, el del Divendres Sant, el dubte no sembla possible). Els publicats són: *Sermo alius de eadem die* (317-324); *Sermo in Ramis Palmarum* (324-331); *Dominica in Ramis Palmarum* (331-340); i *Sermo factus in die Veneris Sancto Valentie XXI Aprilis* (340-358): aquest sermó és justament el que manca en la *Quaresma predicada a València el 1413*, ja que, tal com allí fa constar el taquígraf: «Die veneris sancta non valui scribere sermonem propter fletum» (311; [segueix el mateix esquema que el d'idèntic dia en les col·leccions renaixentistes de *Sermones byemales*]).— J. P. E. [11350]

Manuel Ambrosio SÁNCHEZ SÁNCHEZ, *Predicación y antisemitismo: el caso de San Vicente Ferrer*, dins *Proyección histórica de España en sus tres culturas: Castilla y León, América y el Mediterráneo*, vol. III, Valladolid, Junta de Castilla y León 1993, 195-203.

Pàgines només conegudes per referència.— J. P. E.

[11351]

Dolors LÓPEZ I PÉREZ, *La Corona d'Aragó i el Magrib: política i comerç (1331-1410)*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», V (1994), 121-134.

Resum de tesi doctoral. L'autora comença recordant les aportacions de Charles Emanuel Dufourcq, que escatien la problemàtica fins al 1331. Ella ha recercat en nombre d'arxius de Països Catalans, tot i reconèixer que no és esgotat l'ACA ni els protocols notariais de diferents arxius valencians; segueix creient que els arxius nord-africans no contenen fons relatius als anys per ella estudiats (133-134). Ressegueix les vicissituds comercials, primer, i les polítiques després, i arriba a la conclusió que les tensions internacionals derivades de les incursions piràtiques en les marines «no van arribar a paralitzar les transaccions, ni tan sols van constituir un obstacle de certa magnitud» (132).— J. P. E. [11352]

Roser SALICRÚ I LLUCH, *Cartes de captius cristians a les presons de Tunis del regnat de Ferran d'Antequera*, dins «Miscel·lània de Textos Medievals», 7 (1994), 549-590.

Les primeres pàgines resumeixen de forma general la situació, en la qual vivien els captius cristians i en particular la pressió a tornar moros (550); i es val de fonts diverses a fi de descriure una situació que tothom qualifica de degradant (552-556); també recorda el marc diplomàtic de relacions entre la Corona Catalano-Aragonesa i el regne de Tunis en temps de Ferran d'Antequera (557-563). Les lletres conservades a l'ACA, *Canc.*, *Cartes reials diplomàtiques*, són mitja dotzena, quatre de catalanes, una de siciliana i una de castellana, datades entre el 1413 i el 1416 (477-583); també són publicades vuit lletres reials contemporànies relacionades amb el tema, d'ACA, *Canc.*, *reg.* (584-590).— J. P. E. [11353]

Roser SALICRÚ I LLUCH, *Dels capítols de 1413 als de 1422: un primer intent de fer viable la guarda d'esclaus de la Generalitat de Catalunya*, dins *Institucions Catalanes*, I, 355-366.

Decidida en les corts del 1413 la creació d'una Guarda d'esclaus dins la Generalitat de Catalunya, hi hagué aquell any una primera normativa (356), substituïda per la del 1422, que la reina Maria promulgà a proposta de noves corts, ací transcrita (363-366) d'ACA, *Canc.*, *reg.*

2796. També hi ha quadre sinòptic d'allò que representà la guarda d'esclaus entre el 1421 i el 1428 (362).— J. P. E. [11354]

Francesc MASSIP, *El rei i la festa. Del ritu a la propaganda*, dins «Revista de Catalunya», núm. 84 (Abril de 1994), 63-83.

Objectiu de l'autor: «dilucidar la transformació gradual de la imatge espectacular des de finals de l'edat mitjana fins al llinar de la moderna», a base d'un punt concret: les entrades i les coronacions dels reis (64). Una primera part relata, àdhuc amb fragments transcrits de cròniques contemporànies, els entremesos representats en les ciutats de la corona en l'arribada del monarca durant els segles XIV i XV (64-68), fins que amb Martí l'Humà compareixen «els primers símptomes de glorificació de la monarquia» (68), entrelaçats dins l'àpat de la coronació (70). Amb els Trastàmara, «els entremesos realitzats en la coronació de Ferran I... marquen una fita en el camí de la instrumentalització de la imatge sacra» (71-76); en la seva entrada a València a darreries del mateix 1414, ultra els acostumats, trobem l'*Entremès de la visió de les tres lances* i l'*Entremès de la visió de mestre Vicent*, el tema dels quals eren visions del futur sant Vicent Ferrer (76-77). Ja a finals del segle XV, Barcelona preparà l'*Entremès de Santa Eulàlia* per a l'entrada d'Isabel de Castella, la Catòlica (78). També amb Ferran d'Antequera hauria començat en la coronació la utilització de les victòries personals: *Entremès de la presa de Balaguer* i l'*Entremès de la roda de la fortuna*, sublimació, aquest, de la sentència de Casp (79). Hereu dels Trastàmars, Carles I seria exalçat amb manifestacions reservades a la Divinitat en una seva entrada a València (81-82).— J. P. E. [11355]

Isaac VÁZQUEZ JANEIRO, *El maestro salmantino Diego de Moxena de Valencia, lector de Dante y Petrarca*, dins «Salmanticensis», XLVI (1994), 397-432.

Una primera part d'aquestes pàgines estableix un enfilall d'hipòtesis sobre el(s) franciscà(ns) castellà(ns), fray Diego de Valencia de Don Juan o de Alcántara, que s'hauria d'identificar amb fray Diego de Moxena (398-411). A continuació, són analitzades les peces de correspondència entre ell i el rei Ferran d'Antequera, d'ACA, *Canc.*, *Cartes Reials Diplomàtiques*, i *Reg.*, ací transcrites (428-432), datades el 1415; la carta d'ell manifestaria reminiscències textuais tant del Dante Alighieri (420-421) com de Petrarca i altres (422-425); la carta de fra Diego hauria convençut el rei a adherir-se al Concili de Constança abans del nou de setembre del 1415 (426 i 431) [en plenes Vistes de Perpinyà, quan ja feia un any que a Morella havia propugnat i obtingut de no allunyar-se'n].— J. P. E. [11356]

Martín de ALPARTIL, *Cronica actitatorum temporibus Benedicti XIII pape*. Edición y traducción: José Ángel SELMA MUÑOZ, María del Mar AGUDO ROMERO, Saragossa, Gobierno de Aragón 1994, XVI i 256 pp.

La introducció presenta breument el ms. de El Escorial I. II. 17, la crònica, les característiques de la llengua i de la narració, notícies relatives a autor i pla de l'obra; quant a aquesta, els editors s'han proposat de realitzar «una transcripció lo más fiel posible al original» (XV), transcripció que, amb la traducció castellana disposada en columnes paral·leles, ocupa les pàgines 3-235. No cal dir que és font de primera mà sobre molts esdeveniments del pontificat de Benet XIII (Pero de Luna), també dels anys passats en terres catalanes. [De la fidelitat de l'edició en pot donar mostra el fet que el títol del llibre és ací *Cronica actitatorum temporibus Benedicti XIII pape* (coberta i portada), quan a l'original hom pot llegir *Cronica actitatorum temporibus domini Benedicti XIII pape*, com també aquesta frase: «...ut Bartholomeus per reverendum dominum dominum patrem Martinum, episcopum Pampilonensem...», que en el manuscrit fa: «...ut Bartholomeus per

reverendum patrem Martinum, episcopum Panpilonensem...»]. Hi ha taula d'antropònims (239-249) i de topònims (251-254), ambdues d'Alfredo Encuentra Ortega.— J. P. E. [11357]

M. Carmen LACARRA DUCAY, *Los pintores del arzobispo Don Dalmau de Mur (1431-1456) en tierras de Aragón*, dins «Aragonia Sacra», IX (1994), 43-54.

Reedició de les pàgines ja conegudes dels lectors d'ATCA pel resum publicat dins el volum XIV (1995), 602, núm. 10452.— J. P. E. [11358]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Un document relacionat amb Bernat Metge*, dins «Misc. Colón», 1, 89-92.

Presentació i transcripció del document en virtut del qual el fill de Bernat Metge, Pere, donava comissió per al cobrament de censals morts carregats damunt els comuns de la Cirera i de Llorac. Hi consta la data en què Bernat Metge féu testament: 6 juliol 1411. El document és de Cervera, AHC, *Fons notarial*, 39.— J. P. E. [11359]

Constantin MARINESCU, *La politique orientale d'Alfonse V d'Aragon, roi de Naples (1416-1458)*. [Pròleg de Maria Teresa FERRER I MALLOL] (Memòries de la Secció Històrico Arqueològica, XLVI), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1994, XXVI i 262 pp.

Aquest llibre, en la seva incompletesa (un autèntic 'opus imperfectum'), tant com una exposició basada sobretot en l'ACA, *Canc., reg.*, sobre els intents d'Alfons dit el Magnànim d'estendre la seva influència fins a l'extrem oriental de la Mediterrània, on, de més a més, hi ha informació sobre ciutadans dels Països Catalans presents en aquelles terres i mars per defensar-les (Cavallers de Sant Joan de Jerusalem de Rodes, entre els quals hi hagué dos priors generals catalans) o per comerciar-hi, [és un termòmetre de les peripècies tràgiques de les Penínsules Ibèrica i Balcànica durant mig segle, del 1936 fins a la dècada del 1980; a punt d'ésser publicat el 1936, no sols els treballs d'edició quedaren estroncats amb motiu de la militarada del 1936 i de la subsegüent guerra civil 1936-1939, ans encara els plec impresos segregats pel règim franquista, fins que a l'Institut d'Estudis Catalans foren restituits els seus fons editorials; d'altra banda, els originals de l'autor desapareixien a Romania en restar el 1945 dins l'òrbita soviètica].— J. P. E. [11360]

Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ, *La tesorería general de Alfonso V el Magnánimo y la Bailía General del reino de Valencia*, dins «Hispania. Revista Española de Historia», LIV (1994), 421-446.

Ultra les publicacions sobre el tema, aquestes pàgines es basen sobretot en València, ARV, *Mestre racional*. Objectiu: «las intrincadas relaciones financieras y contables entre dos organismos básicos de la Hacienda real: la Tesorería General y la Bailía General de Valencia» (422). L'autor recorda les funcions del tresorer assenyalades per les *Ordinacions de casa i cort* de Pere el Cerimoniós; però amb el segon Trastàmara, sobretot per l'absència del rei a Itàlia, el càrrec evolucionà en doble sentit: a) augmentà la capacitat de decisió del tresorer general (425-426), fent-lo més particip d'aquella incipient «impersonal autoridad del estado» (424); i b) es desdoblà en dos: el que acompanyava el rei a Nàpols i el que seguia actuant en els territoris peninsulars de la Corona Catalano-aragonesa (ultra el de Sicília) (427). El segon apartat recorda nombre de casos d'operacions financeres de la corona realitzades sense que el tresorer hi participés, almenys directament (428-440; dos quadres on consten entrades i eixides de la batllia general del regne de València; i els pagaments realitzats directament pel tresorer els anys 1424-1447: 433). El mateix patrimoni reial començà a no ésser vist tant com a propietat personal del rei, ans només com a usdefruit: «el

resultado fue una amalgama inestable entre la constante enajenación del Patrimonio Real y la defensa legal de su integridad» (443).— J. P. E. [11361]

Jordi GÜNZBERG I MOLL, *Antoni Vicens: notari, ambaixador i polític (Barcelona-Nàpols: 1424-1488)*, dins *Actes Història Notariat*, 375-387.

Són nombrosos els notaris del segle XV que han estat objecte d'estudi. Antoni Vicens, de família tarragonina, és conegut sobretot pels seus mateixos protocols, de Barcelona, AHPB (374-378); ja ho eren les seves ambaixades a la parella reial Alfons dit el Magnànim i Maria, ací resumides (379-382); en la política municipal col·locà el seu pes a favor de la Biga i fou prior del Col·legi de Notaris de Barcelona (382-384). En les darreres pàgines és resumit el testament, sobretot els capítols de bé d'ànima i de deixes familiars (384-387), car no hi consta el destí dels llibres notariais [ni de la biblioteca personal].— J. P. E. [11362]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Notícia d'una butlla del Concili de Basilea a Sabadell*, dins «Misc. Martí», 379-383.

L'acta notarial, ací transcrita de Sabadell, AHM, *Fons notarial*, certifica que el 1439 hom intentà d'obtenir un benefici eclesiàstic a Sabadell a base d'una butlla no papal, ans del Concili de Basilea. En la introducció són aplegades d'altres notícies locals procedents del mateix fons.— J. P. E. [11363]

Franco MOSINO, *La vittoria sugli Angioini in una lettera latina di Alfonso il Magnanimo ai Bolognesi*, dins «Incontri Meridionali. Rivista Quadrimestrale di Storia e Cultura», (1994-2-3), 331-339.

La lletra, del 28 de juny del 1442, es conserva a Bolonya, Archivio di Stato, *Lettere al Comune* (1402-1467); és ací transcrita (331-332) i fotografiada (337-338); els comunicava la victòria del Piano di Sessano, i l'autor la col·loca en el curs de les operacions militars de la conquesta del Regne de Nàpols.— J. P. E. [11364]

Stefano Maria CINGOLANI, *Finzione della realtà e realtà della finzione. Considerazioni sui modelli culturali del Curial e Güelfa*, dins *Intel·lectuals i Escriptors*, 129-159.

En aquestes pàgines l'autor esbrina la col·locació del *Curial*... dins el laberint cultural ibèric del segle XV i en particular la de les ficcions poètiques dins la trama de la novel·la (129). Recorda el concepte que la ciència universitària tenia de la literatura pre-cristiana, també en la formació de seglars, com eren els fills de reis: tant quant serveixi al món mental cristià o a la informació per a funcions determinades, com la del rei; per això, els poetes havien d'ésser evitats en l'ensenyament dels infants, també dels reials (130-142); Alfonso de Cartagena, Francesc Eiximeis (136-138) i Antoni Canals pensaven el mateix (139) i Simó Salvador afegia que els consellers reials havien de tenir «sapiència, ciència i prudència» (140); l'autor del *Curial*... s'hauria col·locat enfront d'aquells, hòmens científics e de reverenda leteradura' (141-142); aquests eren els autors catalans d'obres en llatí, teòlegs, bisbes, predicadors i els alts personatges de cancelleria reial (148); el *Curial*... perseguiria un model propi, el del cavaller lletrat, tal com ho prova el pròleg del llibre III (147-149) i en particular el viatge de Jerusalem al Parnàs, afirmació del dret a cultivar un art divers del de les Muses (153), la veritat del qual és purament literària, no terrenal i substantiva en ella mateixa (155). Potser l'exaltació de Pere el Gran era una forma de denigrar l'anomenat Magnànim i posseïa veritat en la seva ficció mateixa.— J. P. E. [11365]

Lola BADIA, *Literatura catalana i patronatge reial al segle XV: episodis d'un distanciament*, dins *Institucions Catalanes*, II, 525-534.

Tesi: «...per raons circumstancials força diverses, els quatre majors escriptors catalans de mitjan segle XV produeixen al marge del patronatge reial: Ausiàs March, Joanot Martorell, Joan Roís de Corella i Jaume Roig» (526). Quant a Marc, l'autora recorda que ningú no li ha discutit la tesi de «posar en relació la severitat, el pessimisme i el perpetu soliloqui adolorit de March amb el fet que vivia apartat de la cort» (528); resumeix la trajectòria dels Martorell, de la protecció reial a la marginació bandolera [cf. ATCA, XIII (1994), 439-442], i concreta: «és perfectament explicable la desafecció a la persona del llunyà rei Alfons que traspua de les pàgines de la novel·la» (529); en Roís de Corella i en Jaume Roig, les tertúlies ciutadanes, de cavallers o de professionals amb estudis universitaris, haurien estat l'alternativa a la cort: «eren el recanvi més evident del col·lapse del patronatge reial convencional» (531). Hi ha bibliografia (533-534).— J. P. E. [11366]

Eneae Silvii PICCOLOMINEI, postea PII PP. II. *Carmina*, editio commentarioque instruxit Adrianus VAN HECK (Studi e Testi, 364), Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostòlica Vaticana 1994, XXIV, 248 pp. i XI taules.

Nova edició crítica, basada en el ms. de la mateixa Biblioteca Vaticana, Chigi H IV 135 (2). Dos d'aquests 'carmina' fan referència a Alfons dit el Magnànim, una directa i personal, *Ad Regem Aragonum* (59 [IX (33)]), i l'altra, *Ad Neapolitanos*, indirecta, incitant-los a obrir-li les portes (58 [VIII (32)]). Ambdós són reproduïts en la làmina 2, f. 77r del ms. Vat., Reg. lat., 1461. En els aparats són indicats d'altres elogis d'humanistes al rei esmentat.— J. P. E. [11367]

Roberto DELLE DONNE, *Le Cancellerie dell'Italia Meridionale (secoli XIII-XV)*, dins «Ricerche Storiche», XXIV (1994), 361-388.

Encara que sigui la secció menys completament exposada en aquestes pàgines, les 380-388 són dedicades a la cancelleria napolitana posterior a la conquesta definitiva d'Alfons dit el Magnànim. Aleshores, s'haurien transportat a Nàpols algunes característiques dibuixades en les *Ordinacions de casa i cort* de Pere el Cerimoniós (381, i nota 72): l'ofici de protonotari en podria ésser un exemple, aleshores col·locat, a diferència d'abans, sota canceller i vicecanceller (382); les *Ordinacions* de Ferran d'Antequera del 1413 regularen camps de responsabilitat i procediments d'ascens (ACA, *Canc.*, reg., 2618, f. 144; 3819, f. 1). Augmentava la importància dels buròcrates i sobretot dels responsables de la cancelleria.— J. P. E. [11368]

Jordi RAVENTÓS I FREIXA, *La Verge dels Consellers i el Retaule dels Blanquers. Art i política a Barcelona en la crisi del segle XV*, dins *Institucions Catalanes*, II, 429-433.

Darrera ambues peces hi hauria, respectivament, les opcions polítiques de la Biga senyorial i de la Busca menestral; en la Mare de Déu dels Consellers, Lluís Dalmau i els consellers haurien cercada una bona acollença d'Alfons dit el Magnànim, atesa la seva estima per Van Eyck; en el retaule, Jaume Huguet hauria servit la «ideologia marcadament populista» (431) de la Busca, en la qual era determinant el sentit religiós, efecte, encara, de predicadors com sant Vicent Ferrer i fra Mateu d'Agrigento, d'il·luminats com Ramon Guerau, ideòleg del moviment buscaire, i realitzat d'acord amb la informació de fra Mateu Rella, prior del convent de Sant Agustí, tal com estableix el contracte, ací resumit (432).— J. P. E. [11369]

Mitja SKUBIC, *Noms de persona en el Tirant lo Blanc*, dins «Verba Hispanica», 2 (1992), 107-109. Pàgines només conegudes per referència.— J. P. E. [11370]

María Jesús RUBIERA MATA, *Tirant contra el Islam*, Alacant, Editorial Aitana 1993, 91 pp.

María Jesús RUBIERA MATA, *Els elements àraboislàmics en el Tirant lo Blanc*, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm. 181 (maig 1994), 50-53.

El primer treball només m'és conegut per la recensió, signada per Esperanza Alfonso, publicada dins «Al-Qantara. Revista de Estudios Árabes», XV (1994), 276-278. Rubiera constataria que cinquanta capítols, que en la traducció castellana del 1511 formaven el llibre IV, informarien i valorarien la realitat sarraïna de forma diversa a com ho fan els llibres I-III i V; serien obra de Martí Joan de Galba, menys familiaritzat amb els veïns musulmans.

En l'article l'autora manifesta que «no crec que hi haja fonts literàries àrabs directes en el *Tirant*» (50), novel·la justament de confrontació entre Cristiandat i Islam, en la qual «els personatges musulmans... parlen, actuen i es vesteixen com els musulmans valencians» (50); d'aquí, el sorprenent canvi en el tractament dels personatges musulmans que es produeix a partir del capítol 300: «l'autor, que coneixia l'Islam i els musulmans comença a fer errors monumentals» (51), com el de confondre Mahoma amb Al·là i d'altres, que abans no cometia. D'ací, la disjuntiva: amnèsia sobtada o diversitat d'autor? L'autora s'inclina per la segona possibilitat: «quaranta-nou capítols del *Tirant* són obra d'un autor diferent al de la resta de la novel·la» (52), i seria Joan Martí de Galba; en «desapareix també el conegut erotisme del *Tirant*» i «aconsegueix la conversió dels musulmans al cristianisme»; d'altra banda, pels nombrosos fragments del *Tirant* que apareixen en l'obra de Joan Roís de Corella, «crec que va ser el mateix Roís de Corella qui va afegir aquests textos per millorar l'obra» (52); també seria identificable la intervenció saltada de Galba entre els capítols 350 i el 487 (53).— J. P. E. [11371-11372]

Robert ARCHER, *L'obra poètica de Pere Joan de Masdovelles*, dins «Els Marges», núm. 49 (març de 1994), 63-78.

Resumides les dades biogràfiques de Pere Joan Masdovelles, l'autor presenta les seves sis composicions poètiques, «de crítica social o bé de vituperació personal» (64), en particular els tres poemes sobre les dones, segons els quals la casada honesta ha d'ésser totalment fidel al seu marit i l'altra només seria perdonable si el seu amant és el poeta (64-66). Segueix el text crític de *Dona d'onor qui viure vol honesta* (67-68), *Temps és stat que m'anàveu pastar* (69-70), *Llinrada us son a mi no per amor* (71-72), *Tot ignorant se pense molt saber* (73), *No pensen gens que metre hun jornal* (75) i el corresponent aparat a base de cinc manuscrits, de París, BN esp 225 i de Barcelona, BC, mss. 9, 10, 11; i Ateneu Barcelonès, ms. 1. (76-78).— J. P. E. [11373]

Antònia CARRÉ I PONS, *L'estil de Jaume Roig: les propostes ètica i estètica de l'Espill*, dins *Intel·lectuals i escriptors*, 185-219.

L'única possibilitat de novetat en tema de misogínia rau en la composició i en l'estil. La composició de l'*Espill* segueix un pla traçat meticulosament, en el qual el jo del narrador és alhora literari i didàctic, «com si fos' autobiogràfic i pedagògic per als altres, de més a més confirmat per les normes donades per Salomó (186-188). L'estil contindria alhora «una proposta ètica i una proposta estètica» (191). Ja el títol indica la finalitat ètica, que a l'acabament es transforma en ascètica (192; cf. 201); la proposta estètica: la versificació és allunyada de models literaris en prosa (193-194); el model lingüístic és popular (194-196); des d'un punt de vista estrictament literari, hom pot assenyalar tant models com antimodels (196-200); quant a les formes de comicitat, una de les seves claus és l'ambigüïtat i el doble sentit, tergiversant contra les dones episodis àdhuc de la *Biblia* (202-207); hi ha episodis d'humor fàcil (207-213) i el contrast entre Eva i Maria (213-219).— J. P. E. [11374]

Josep M. GREGORI, *Jaume Castelló, un cantor de la Capella Reial de Joan II, present en el setge de la Força de Girona del 1462*, dins «Misc. Marquès», II, 77-80.

A través de documents de l'ACA, que cita o extracta, i desfent una possible equivocació de F. J. Fétis, l'autor identifica Jaume Castelló, cantor de la capella reial, amb el mestre Mateu Fletxa, 'el Vell'. — J. de P. [11375]

Martín AURELL, *La fin du monde, l'enfer et le roi: une prophétie catalane du XVe siècle*, dins «Revue Mabillon. Revue Internationale d'histoire et de littérature religieuses», 66 (5) (1994), 143-177.

El manuscrit de Carpentras, Bibliothèque Inguimbertaine, 336, del qual l'autor dóna qualque notícia [i del qual hom pot veure la descripció dins aquestes pàgines d'ATCA, XII (1993), 46-53], d'origen potser napolità, potser rossellonenc (144), conté textos, el comú denominador dels quals són les previsions escatològiques vinculades amb la dinastia catalano-aragonesa (144-145); un dels textos aplegats en aquell volum, un dels pocs d'autor català, és ací resumit (146-151); el seu autor hauria estat un frare de posicions moderades tant en l'apocalíptica com en l'antisemitisme (151-152); en canvi, era claríssima la seva parcialitat a favor d'Alfons dit el Magnànim (153-155). Les pàgines 156-177 ofereixen una transcripció anotada i amb subtítols en francès del text anònim i anepígraf dels ff. 116-156, que comença *A vós, molt honorable e de mi molt cava mare...* i acaba amb una tirada de versos, el primer dels quals és *D'un temps ençà tinch gran spant...* (176-177; [ja publicada dins ATCA, XII (1993), 49-51]). — J. P. E. [11376]

Lola BADIA, *La legitimació del discurs literari en vulgar segons Ferran Valentí*, dins *Intel·lectuals i Escriptors*, 161-184.

La seva traducció catalana dels *Paradoxa* de Ciceró es conserva a Barcelona, BC, ms. 1029; n'hi ha una altra d'anònima en el ms. 296 de la mateixa biblioteca (178). L'autora divideix en catorze paràgrafs i analitza el pròleg de Valentí (162-168); també resumeix el pròleg de l'altra traducció (179-180), i assenyalta tant diferències com coincidències entre ambdues (180-181), també en ambdós pròlegs: són tèdrics, dos exercicis paral·lels de retòrica; i resumeix: «Valentí legitima la creació literària gràcies a la supervaloració d'una noció de traducció semànticament molt baldera i elevada, a través de la funció ètica, a categoria essencial de la cultura d'Occident» (183). — J. P. E. [11377]

Cristina MARCON, *Studenti, libri, ebrei: due schede d'archivio del 1468 e 1470*, dins «Quaderni per la storia dell'Università di Padova», 26-27 (1993-1994), 257-261.

L'Archivio di Stato, Archivio Notarile, de Pàdua, conserva dos documents, ací transcrits (260-261), pels quals consta que el tortosí Andreu Climent, estudiant de Dret, el 29 de desembre del 1468 (1469 de la Nativitat), lliurava a vendre en la botiga de quatre socis hebreus dos exemplars del *Digestum vetus*, un *Volumen* i un *Còdex*, que al cap de poc més d'un any ja havia recuperat. Era testimoni del primer acte 'Usias Giarcia (sic), Chatelanus... de Valencia'. — J. P. E. [11378]

Jaume TURRÓ, «*Officium poetae est fingere*»: *Francesc Alegre i la Faula de Neptuno i Dyana*, dins *Intel·lectuals i escriptors*, 221-241.

Resumida la situació bibliogràfica de les *Metamorfosis* d'Ovidi en traducció catalana d'Alegre (222), el mateix autor sintetitza així el contingut d'aquestes pàgines: «aclarir qui era Francesc Alegre, determinar els anys de la seva activitat literària, definir el seu context i... posar en relleu l'interès de la seva obra després d'establir les *Transformacions* com a font de la *Faula de Neptuno i*

Dyana», l'autor de la qual no seria altre que Francesc Alegre (223). La documentació registrada en les pàgines 238-241, demostra que el ,Francesc Alegre, mercader' i el ,Francesc Alegre, ciutadà' són una sola persona; la seva activitat literària té dues etapes cronològiques: 1472-1482 i 1493-1495, amb estada a Palerm durant la Guerra contra Joan II, del qual fou partidari (226-229). Paral·lels textuals demostrarien la identitat de l'autor de les *Transformacions* i de la *Faula...* (229-234); influït per les obres mitològiques de Joan Roís de Corella, anteriors al 1465, el superaria en la llibertat en tractar els materials mitològics (233); també hauria estat influït pels tres grans italians: Dante, Boccaccio i Petrarca (236). En apèndix és transcrit un fragment del contracte per a l'estampa de les *Transformacions del poeta Ovidi* (236-237), dos fragments en paral·lel del *Sermó d'amor* i de les *Transformacions* (237-238) i els registres documentals que ja coneixem.— J. P. E. [11379]

Miquel BATLLORI, *La família Borja*. Edició a cura d'Eulàlia DURAN (dir.) i Josep SOLERVICENS (coord.). Pròleg de Pierre MESNARD (Biblioteca d'Estudis i Investigacions, 21. Obra Completa, vol. IV), València, Tres i Quatre 1994, VIII i 300 pp.

Després del pròleg (VII-VIII), els estudis dedicats als Borja són ací agrupats en quatre seccions: *L'enaltiment de la família Borja*, dins la qual trobem *El llinatge Borja del segle XIII al XVI*, del 1972 (3-54), amb una *Nota complementària. Les fonts d'aquestes recerques genealògiques* del 1961 i 1983 (55-58); *El comte Lluís d'Hongria i els seus valencians dels Borja*, del 1980 (59-77); *La família Escrivà, parenta dels Borja*, del 1974 (79-106); *Els papes Borja: Calixt III i Alexandre VI*, del 1972 (107-115), pàgines completades el 1992 (116-121) i el 1985, aquestes sobre *La re-creació del ducat de Gandia* (122-124); i *El naixement de Joan de Borja i Enríquez, tercer duc borgià de Gandia*, del 1957 (125-141). El segon conjunt s'intitula *El català, llengua de cort a Roma durant els pontificats de Calixt III i Alexandre VI*, i inclou: *El català a la cort romana*, del 1983 (145-155); *El català literari dels Borja*, del 1959 (157-159); i *La correspondència d'Alexandre VI amb els seus familiars i amb els Reis Catòlics*, del 1956 (161-168). El conjunt terç és dedicat a *La política d'Alexandre VI*, i conté: *Alexandre VI i la Casa Reial d'Aragó (1492-1498)*, del 1958 (171-212); *Alexandre VI i Alfons II de Nàpols*, del 1972 (213-219); *Entorn de la biblioteca d'Alfons II de Nàpols*, del 1964 (221-225); i *Bernardino López de Carvajal, legat d'Alexandre VI a Anagni el 1494*, del 1959 (227-243). La secció quarta duu el títol de *Notes crítiques*, i aplega quatre recensions sobre altres tants llibres dedicats a la família Borja o a algun dels seus membres (247-254); i dues a publicacions dedicades a Alexandre VI (255-258). Una nota editorial explica les raons del present aplec (259-260). Dues pàgines contenen llista de sigles i abreviatures (261-262). El volum s'acaba amb l'*Índex onomàstic* (263-297).— J. P. E. [11380]

Els Borja. Coordinació i presentació: Miquel BATLLORI, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 17 (1994), 264 pp.

Tal com diu el coordinador-presentador, una gran part d'aquest fascicle ens col·loca «davant la projecció històrica d'una família, amb una realitat més artística i creativa que no veritablement factual» (9); algun dels altres estudis apropa més a la realitat. El conjunt és format pels següents títols: Santiago La Parra López, *Els Borja, ducs de Gandia* (11-29): [hom en pot veure el resum en la segona part d'aquestes Notícies bibliogràfiques, les corresponents a la lletra ,G']; Marion Hermann-Rötgen, *Vanozza al segle XVIII. L'amant d'Alexandre VI com a favorita barroca* (31-41); Helga Schüppert, *Lucrecia Borja. Un ideal de dona del Renaixement?* (43-55); Luigi Tacconelli, *Faust i Borja. La figura borgiana en la saga fàstica* (57-74); Gabrielle Hoffmann, *Cèsar Borja, l'home poderós, en Friedrich Nietzsche* (75-87); Sabine Poeschel, *La moral dels quadres. Observacions sobre presumptes retrats dels Borja al Vaticà* (89-108); Marià Carbonell i Buades, *Roderic de Borja. Un exemple de mecenatge renaixentista* (109-132 [resumit a continuació]); Hans Ulrich Seeber, *The Duke of*

Gandia, d'Algernon Charles Swiburne (135-138); Herwart Röttgen, *Savonarola i Alexandre VI Borja* (139-140); Susanne Schüller-Piroli, *Lucrecia Borja en la llegenda demontaca dels papes* (141-144); Ximo Company, *Els Borja 1994. Una breu interpel·lació* (145-152); Vicent Olaso i Cendra, *Un passeig bibliogràfic borgià des de la Safor* (153-158 [resumit a continuació]); Ferran Soldevila, *Els Borja* (fragment d'un text del 1931, destinat a una conferència, que no fou pronunciada) (165-179). Segueixen quatre recensions de llibres de tema borgià (181-199).— J. P. E. [11381

Ximo COMPANY, *Els Borja 1994. Una breu interpel·lació*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 17 (1994 = *Els Borja*), 145-152.

Reflexió centrada en les tres figures màximes de la raguèlia: Alfons de Borja - Calixt III, en el qual veu un exemple de serietat tant de vida com de treball (147); Roderic de Borja - Alexandre VI, home amb sentit de responsabilitat familiar, com ho demostren les normes per a Joan de Borja, duc de Gandia, en part transcrites (149-150); i sant Francesc de Borja, el sentit de Déu o de l'absolut, amb la devaluació de les riqueses d'aquest món (151).— J. P. E. [11382

Marià CARBONELL I BUADES, *Roderic de Borja. Un exemple de mecenatge renaixentista*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 17 (1994 = *Els Borja*), 109-132.

Partint del fet que la mala premsa s'ha rabejat en Roderic de Borja, l'autor creu que «una revisió més objectiva de la seva personalitat i, en particular, de la seva conducta envers l'art i la cultura permeten fer una nova valoració de Roderic» (112-113). Comença recordant els anys d'estudi tant a València com a Bolonya, i que el seu mestre Gaspard da Verona el posaria en contacte amb l'impressor Aldo Manuzio (113, nota 11) i amb d'altres humanistes italians (114-118). Jeroni Pau convisqué amb Roderic entre el 1475 i el 1492 (116). Ja papa hauria intensificat els contactes amb els humanistes; tot just elegit, la processó del Vaticà al Laterà per a la coronació «es transformà en un seguici triomfal a la manera dels antics romans» (123) i el mateix concepte papal fou revestit de reminiscències antigues («pontifex maximus», per exemple: 122; el falsari Anno da Viterbo feia els Borja descendents de Marc Porci Cató: 113); els encàrrecs d'obres arquitectòniques i artístiques condueixen a la mateixa conclusió: tor era destinat a esdevenir «la traducció formal a escala urbana d'una estratègia política encaminada a fundar un nou principat eclesiàstic» (128), «síntesi entre tradició i innovació, entre aspiracions religioses tenyides d'escolasticisme i ambicions terrenals d'una gran modernitat» (132).— J. P. E. [11383

Vicent OLASO I CENDRA, *Un passeig bibliogràfic borgià des de la Safor*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 17 (1994 = *Els Borja*), 153-158.

L'autor resumeix les aportacions principals dels darrers anys al coneixement de la dita família, entre els quals destaquen els de Santiago La Parra López [cf. ATCA, XIII (1994), 506-507, núm. 9051] i de José Luis Pastor Zapata, *Gandia en la Baixa Edat Mitjana: la vila i el senyoriu dels Borja*, Gandia, Centre d'Estudis i Investigacions Comarcals «Alfons el Vell» 1992, 287 pp.; la traducció catalana reelaborada de Mario Menotti, *Els Borja*, a cura de Miquel Batllori i Ximo Company, València, Bancaixa 1992, 501 pp. [cf. ATCA, XIII (1994), 638-639, núm. 9512]; i la de Ximo Company, *Els Borja, espill del temps*, València, Edicions Alfons el Magnànim 1992, 120 pp. [Vegeu els dos resums anteriors].— J. P. E. [11384

Cebrià BARAUT, *El papa Alexandre VI i el monestir de Santa Maria de Montserrat*, dins «Studia Monastica», 36 (1994), 41-67.

Les intervencions montserratines del segon papa Borja afectaren algunes el monestir, que

integrà en la Congregació de San Benito de Valladolid, amb la consegüent supressió i posterior restitució de la dignitat abacial, i d'altres el santuari, que clarament afavoriria. Són, en conjunt, deu documents, datats entre el 1493 i el 1499, als quals se n'afegeixen cinc de papas anteriors, esmentats o confirmats en les butlles alexandrines. D'aquest conjunt, dotze són transcrits íntegres. Procedeixen de Madrid, AHN, *Clero. S. Benito de Valladolid*, de la biblioteca de Montserrat, ms. 835: *Constituciones de los monges heremitanos...*, i de recopilacions diverses publicades en els segles XVI i XVIII. [La butlla núm. 11, si és d'Innocenci VI, no pot ésser del 1241: 58].— J. P. E.

Cristina PAPA, «...l'avrebbe adorata come Dio, se la fede cristiana non l'avesse trattenuto». *La Vita Christi di Isabel de Villena*, dins «Hagiographica», I (1994), 287-314.

L'autor pretén aclarir l'originalitat d'Isabel de Villena pel fet que el centre de la *Vita Christi* és la funció representada per les dones en la història de salvació amb la declaració polèmica de la superioritat del sexe femení, funció concentrada en la corredempció de Maria, que no es limità a ésser el ventre que portà el Fill de Déu (288); la seva creació més original hauria estat la genealogia femenina de Crist, al costat de la masculina. La *Vita* pertany al gènere literari de les 'Vides de Jesús', més femení que el masculí dels tractats teològics (290-291). Recordat el marc mental tant de la cort de la cosina Maria de Castella com dels literats de València (293-296), torna a subratllar que Isabel desestima aquells episodis evangèlics, en els quals una dona no té un cert protagonisme i que la *Vita* és una biografia vista amb els ulls de la mare (298), cosa explicable, ja que havia estat escrita a fi d'ésser llegida en veu alta a una comunitat femenina (299). En escenes diverses, sor Isabel uneix Eva a Maria en l'influx damunt la redempció i dona entenent que «le donne possono rivolgersi direttamente a Dio senza il bisogno di una mediazione maschile» (300-301); altra parella és la formada per Maria i la seva mare, santa Anna (302-303). A Canà, Maria feia com de mestressa de casa (302), en la narració de la Passió i en la de l'Ascensió a l'Assumpció arreu destaca la sensibilitat envers els petits episodis de cada dia, sobretot en la narració de la vida casolana i humil d'Egipte (304-305). El personatge més reeixit seria el de la Magdalena, on es troben elements comuns als *Sermons* de sant Vicent Ferrer (310-312). En una paraula: sor Isabel aprofita per als seus objectius l'herència doctrinal dels Pares i presenta una imatge de Maria d'alguna manera corresponsable en la posada en pràctica dels dissenys salvadors de Déu (313).— J. P. E.

Agustín CORTÈS SORIANO, *La teología como supuesto y resultado de la interpretación de la Escritura*, en *Jaime Pérez de Valencia*, dins «Anales Valentinus», XX (1994), 1-97.

L'autor se centra en dos temes: l'hermenèutica bíblica era per a Peres de València una forma de fer teologia; el concepte clau de la qual seria el d' 'homo mysticus'. D'acord amb aquestes dues idees és estructurat l'estudi en dues parts: la pràctica de la interpretació de l'Esriptura (1-64) i l' 'homo mysticus' i el seu pelegrinatge (65-97). Partint del principi que el text de la *Bíblia* comporta un 'lumen spirituale' i que ha d'ésser llegit gràcies a la dita claror, se'n dedueix que només sota aquesta il·luminació pot ésser copsat l'autèntic sentit de l'Esriptura, el de la globalitat de Crist i la seva Església; aquest principi també és aplicable (i aplicat) quan la lletra del text o les seves versions semblen no ésser prou clars o a l'hora d'avaluar les aportacions dels exegetes jueus (11-28); és també el determinant a l'hora d'esbrinar què és una intel·ligència catòlica de la *Bíblia* (29-45); el darrer apartat d'aquesta primera part es pregunta si, per a Jaume Peres, exegesi i teologia són idèntiques: no ho serien, però l'exegesi seria una forma de teologia (46-64). La segona secció, intitolada *'Homo mysticus' y su peregrinación*, parteix del mateix principi: Crist és qui dóna el sentit intentat per Déu a la *Bíblia*, la qual, doncs, es refereix constantment a allò que succeirà, durant la pelegrinació terrenal, al conjunt format per Crist i el seu poble, la pelegrinació

del qual segueix les set edats ja formulades per sant Agustí, subratllant, però, el caràcter escatològic del present temps de la història (94); aquest seria el tret que l'acomunaria amb Joaquim de Fiore, del qual, però, no acceptaria la fonamental tesi triàdica i encara menys una edat intrahistòrica de l'Esperit (95-96).— J. P. E. [11387]

Marc Vicent ADELL, *Problemàtica de l'acusatiu preposicional en català: notes al voltant de Roís de Corella*, dins «Misc. Colón», 1, 93-109.

L'autor estudia la compareixença de la preposició 'a' en els textos catalans de l'Edat Mitjana (95); agrupa els diversos usos que es troben en l'obra escrita de Joan Roís de Corella (102-106) i arriba a la conclusió que «l'ús de la preposició 'a' en l'objecte directe, i més, si aquest és de persona, és força antic, com ho demostren els textos literaris» (106).— J. P. E. [11388]

Juan Francisco PARDO MOLERO, *La religiosidad en las obras de Joan Roïç de Corella*, dins «Anales Valencinos», XX (1994), 175-193.

El de la religiositat ha estat un aspecte marginat en els estudis dedicats a Joan Roïç de Corella. L'autor es fixa en el seu franciscanisme i en la seva vinculació a la 'Devotio Moderna'. Quant al primer, subratlla la relació personal de Roïç amb Francesc Eiximenis, ja que «a suasió, consell e instància» de Corella fou publicat el *Primer del Crestià* el 1483 (177-178); la devoció a sant Josep, rebuda d'Ubertino da Casale; el fet de subratllar la pobresa de Jesús en la seva traducció de *Lo Cartoixà* (178-179); l'emotivitat (180); i la defensa de la Puríssima Concepció de la Mare de Déu (181). En referència a la 'Devotio Moderna', en recorda les característiques assenyalades per Ricardo García Villoslada (183) i indica els textos d'En Corella que hi encaixen (184-190).— J. P. E. [11389]

Rafael LAPESA, *Gonzalo de Berceo y Joan Roïç de Corella ante el duelo de la Virgen*, dins «Miscel·lània d'homenatge al dr. Esteve Pujals», Barcelona, Columna 1994, 175-187.

En contraposició a la descripció cronològica, amb la corresponent reacció adolorida, dels fets de la Passió en Berceo, Roïç en la seva *Oració a la Sacratíssima Verge Maria, tenint son Fill, Déu Jhesús, en la falda, devallat de la creu*, presenta el dolor del fidel davant el Fill mort en braços de la Mare i els sentiments d'aquesta, també l'oferiment de repetir per a la sepultura els presents dels Reis i l'esperança del retrobament al tercer dia (184-187).— J. P. E. [11390]

Mariàngela VILALLONGA, *Pere Miquel Carbonell, un pont entre la Itàlia i la Catalunya del segle XV*, dins «Revista de Catalunya», núm. 85 (Maig de 1994), 39-56.

Pere Miquel Carbonell (1434-1517) és conegut com a historiador i cronista; l'autora vol subratllar el seu projecte «de construir un nou marc cultural a la Barcelona de la segona meitat del segle XV; el seu paper és el de fer de pont entre Itàlia i Catalunya» (40). Resumida la seva biografia (41-43) i obra, que és la «d'un humanista», però temorós davant certes dades desmitificadores (43-45), l'autora precisa el paper de Carbonell en la historiografia del segle XV mitjançant les *Cròniques d'Espanya*: en català, com els grans cronistes catalans, i distanciant-se de Joan de Margarit i de Pau, d'una banda, però sobretot de Pere Tomic, de l'altra, pel refús de les llegendes que aquest (i Rodrigo Jiménez de Rada) havien acceptades i propagades. Això no obstant, no deixa de servir-se'n, si li convé, encara que les seves fonts, per contra, són les cròniques recents, tant europees com catalanes (la de Pere el Cerimoniós és integrada sencera), els documents de l'ACA, i les obres dels humanistes italians sobre Alfons dit el Magnànim (50-55).— J. P. E. [11391]

Agustí ALCOBERRO [I PERICAY], *L'Arxiu Reial de Barcelona i la historiografia humanista: les Cròniques d'Espanya de Pere Miquel Carbonell*, dins *Institucions Catalanes*, II, 515-524.

Tesi de l'autor: «...l'Arxiu Reial va ser el marc d'elaboració de les *Cròniques d'Espanya*... i els seus abundosos fons van proporcionar a Carbonell la matèria primera bàsica per a la redacció de la seva obra» (516); recorda les tensions amb els escriptors reials pel càrrec de responsable de l'arxiu i els entrebanys que trobà en el seu treball de recerca. Malgrat tot, Carbonell reeixí a establir en l'Arxiu Reial la pròpia raga, que durà del 1486 al 1559 (516-518). Quant a les *Cròniques d'Espanya*, Carbonell pretén basar-se només en els 'autors aprovats', que, a diferència d'Itàlia, on són considerats tals els clàssics antics, són per a ell les cròniques a les quals té accés en el dit arxiu, del qual, de més a més, integra seixanta-tres documents, essent el primer historiador català que els utilitza. Les cròniques són la font principal, els documents són auxiliars; el més utilitzat és el *Liber Feudorum Maior*, seguit del volum de discursos reials, de les *Constitucions* [de Catalunya?] i del procés de Casp (519-522); són adduïts principalment en temes de patrimoni reial, d'ordinació de casa i cort, i dels monestirs de Ripoll i Sant Cugat del Vallès (523).— J. P. E. [11392]

Agustí ALCOBERRO [I PERICAY], *Medievals i moderns. El debat historiogràfic en la Catalunya del segle XV*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», IX/19 (1994), 538-554.

El debat historiogràfic esbrinat i exposat en aquestes pàgines és el de Pere Miquel Carbonell contra Pere Tomic, ja que el primer hauria escrit les seves *Cròniques d'Espanya*, també com a resposta a les *Històries e conquestes dels reis d'Aragó e comtes de Barcelona*, publicades a Barcelona el 1495. Tant com aquestes es refiaven de sant Isidor i de Rodrigo Jiménez de Rada i donaven crèdit a les contalles mitològiques tant en l'origen de poblacions catalanes com en el de les dinasties comtals, Carbonell, influït per Jeroni Pau, s'hi manifestava crític i exigia de basar la narració històrica en fonts constatables, sobretot en les d'autors clàssics, tot i sentir-se «temptat per la bellesa d'alguns relats llegendaris» (546). També seria en ambdós autors contraposat el mètode de treball, acumulatiu en Tomic, més crític en Carbonell, el qual, de més a més, seguint Jeroni Pau, engloba dades proporcionades per l'arqueologia i pels estudis filològics (547-549). Damunt aquestes bases, es realitzava a Catalunya la fractura produïda pels humanistes a Itàlia (550-553).— J. P. E. [11393]

Federico BALAGUER, *Dos cartas y un memorial dirigidos al Concejo de Huesca (1490-1499)*, dins «Argensola. Revista de Ciencias Sociales del Instituto de Estudios Altoaragoneses», núm. 108 (1994), 293-298.

Una de les lletres ací publicades, d'Osca, Archivo Municipal, fou escrita a Lleida per un tal Leonard López; hi exposava la situació de l'intent de 'fixar' per a l'Estudi d'Osca un professor lleidatà, a qui anomena 'don Gaston'; també indicava que la dita lletra calia «luego rasgarla y no manifestarla» (296).— J. P. E. [11394]

Winfried SCHLEINER, *Moral Attitudes toward Syphilis and Its Prevention in the Renaissance*, dins «Bulletin of the History of Medicine», 68 (1994), 389-410.

Winfried SCHLEINER, *Infection and cure through women: Renaissance constructions of syphilis*, dins «Journal of Medieval and Renaissance Studies», 24 (1994), 499-517.

L'autor centra el seu estudi en les obres escrites per metges renaixentistes sobre el 'morbus gallicus' (390), començant per les dels anglesos (390-397); després es trasllada al sud dels Alps, on ens trobem amb Gaspar Torrella, que es distancia de l'explicació de la sífilis donada pels astròlegs (constel·lació sideral / càstig de Déu) i es fixa més en la profilaxi (398).

En el segon article, l'autor torna recordar Gaspar Torrella i la seva explicació de la propagació

de la sífilis, encomanada per un cavaller a una prostituta valenciana a Itàlia, la qual l'estengué (503-504). D'altra banda, reproduceix el fragment del *De institutione foeminae christianae* de Joan Lluís Vives, en traducció anglesa del segle XVI (506-507), en el qual explica que un seu parent, Bernat Valldaura, fou guarit de la sífilis per la seva muller, Clara, «virgo tenerima et formosissima», narració que algun altre escriptor centroeuropeu del mateix segle s'encarregaria de propagar.— J. P. E. [11395-11396]

Catalunya a l'època de Colom (1450-1506). Textos de l'exposició celebrada al Saló del «Tinell» i del cicle de conferències. Barcelona, tardor de 1992 (Col·lecció Joan Urfp), Barcelona, Generalitat de Catalunya 1994, 256 pp.

Amb motiu del V Centenari de la Descoberta d'Amèrica, la Comissió 'Amèrica i Catalunya 1992' organitzà una exposició i planificà un cicle de conferències. Les dues parts d'aquest volum responen a aquelles dues iniciatives. Tenim en la primera uns textos relativament breus que corresponen a seccions diverses de la dita exposició. La primera, dedicada a la *Política de la segona meitat del segle XV*, conté escrits de Josep M. Font i Rius, Víctor Ferro, Eulàlia Duran, Frederic Udina i Martorell i Eduard Escartín; també ofereix reproducció de dues pàgines d'incunable i d'alguns fragments o pàgines manuscrites (15-40); la segona secció presenta la *Societat* amb col·laboracions de Jaume Riera, Carme Batlle i Teresa Viñolas (43-59); la terça és dedicada a la *Religió*; les seves pàgines són signades per Antoni Pladevall i Frederic Udina (63-74); la quarta tracta d'*Economia i Comerç* amb contribucions de Miquel Crusafont i Sabaté, Maria Teresa Ferrer i Mallol, Anna Maria Adroer, Frederic Udina i Martorell i Rosa M. Martín i Ros (77-92); la cinquena és intitulada *Navegació* i conté pàgines de Josep M. Font i Rius, Hug Palou, Maria Teresa Ferrer i Mallol i Joan Vernet (95-106); en la sisena presenten la *Cultura* Frederic Udina i Martorell, Josep M. Garrut i Josep M. Gregori i Cifre; hi ha tres reproduccions de pàgines manuscrites (109-122); la setena s'ocupa de Colom amb pàgines de Frederic Udina i Martorell i de Jordi Gálvez i Pasqual, amb dues reproduccions de portolans i de fragments manuscrits (125-144). La segona part reproduceix les conferències de Miquel Batllori i Munné, *La cultura a Catalunya a l'època de Colom* (147-158); de Rafael Conde Delgado de Molina, *El sistema financer català a la segona meitat del segle XV* (159-166); de Geo Pistarino, *La tesi genovista sobre Cristòfor Colom* (167-234); de Pere Català i Roca, *Les famílies Colom a Barcelona* (235-244); i Joan Vernet i Ginés, *La navegació catalana a l'època de Colom* (245-251).— J. P. E. [11397]

Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *Noves dades sobre els breviaris de Tarragona impresos per Joan Rosenbach*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», V (1994), 49-75.

L'autor parteix del supòsit que «en aquest camp de la bibliografia l'argumentació amb base documental ha de ser molt crítica, i no pot ignorar la història ni la metodologia tipogràfica aplicada a l'estudi dels impresos d'aquesta època» (49). Sobre aquestes dues bases (la documental es troba tant a Barcelona, AHPB, com a Tarragona, Arxiu de la Catedral, *Actes capitulars*), recorda els successius passos de diferenciació entre el *Breviarium Tarraconense* de Pere d'Urrea, del 1484-1485, imprès per Nicolau Spindeler (50-53), i l'imprès el 1499 per Joan Rosenbach, del qual el 1790 posseïa un exemplar el monestir de Sant Jeroni de la Murta; també Gregori Maians en conegué un exemplar i Jaume Caresmar potser el de la Murta (53-56); el mateix 1499, el capítol tarragoní feia imprimir missals i diürnals; aquests haurien estat enllestits «en el trencall dels mesos de juliol i agost» (57). Un projecte paral·lel per a l'edició de breviaris i de diürnals és documentat el 1521 i sembla que també incloïa missals (58-60); de fet, el breviari només fou enllestit a començaments del 1523 (61); és conegut no sols per notícies diverses, ans també pel fet que li pertany el plec de mostra de Barcelona, AHPB, *Grafics, núm. 17*, el qual, d'altra banda, coincideix amb les corresponents pàgines del *Breviarium Tarraconense* de Lió 1550 (reproduccions:

64-68): «Aquesta sorprenent identificació no solament ens confirma que el plec de mostra de breviari en qüestió pertany a l'edició del breviari tarraconens de 1523, sinó que, de retruc, palesa que la reedició de l'any 1550 és pràcticament una reimpressió del breviari de 1523» (69 i 74). Del breviari del 1550, ací descrit (71), se n'ha conservat un exemplar únic i encara incomplet, a Tarragona, Biblioteca Pública (71); una comissió capitular en revisà les *Regulae generales*, amb resultat poc convincent (72-73).— J. P. E. [11398]

M. SOCORRO PARADAS PENA, *El obispo de Barcelona en el tránsito del siglo XV al XVI: Pere Garcia (1490-1505)*, dins *Institucions Catalanes*, II, 123-132.

L'autora en subratlla la formació parisenca i es fixa en les *Determinationes magistrales contra conclusiones apologetales Ioannis Pici Mirandulani...*, publicades el 1489 a Roma; en transcriu les dotze tesis, en subratlla el tomisme i la valoració del sentit literal de la *Bíblia*, per damunt elucubracions cabalístiques (124-126). A Barcelona, entre d'altres decisions (126-127), prengué la de publicar el 1498 amb impremta el *Missale Barcinonense* [no pas 'Barcinonensis!': 128], deixà a la Seu la seva biblioteca personal, de la qual es conservarien sis volums, marcats amb el seu segell [ací reproduït cap per avall] (128-130); les seves visites pastorals consten a l'ADB, *Visitatum*, 25-28 (130-131): hi és repetida la prescripció d'adquirir el «missale mixtum, stampatum, novum» (131). Hi ha bibliografia (132).— J. P. E. [11399]

J. CLOSA FARRÉS, *De libris doctissimis: Notas sobre la enseñanza de las humanidades en Cataluña de los siglos XV al XVII*, dins *Institucions Catalanes*, II, 369-375.

Aplec general de les notícies que hom pot trobar en el catàleg dels manuscrits de la BU de Barcelona de Francesc Miquel i Rosell relatives a humanistes catalans autors d'obres pedagògiques: i més concretes entorn Bartomeu Mates i la seva *Grammatica latina* (370; amb particular atenció a certs capítols del seu contingut com el de l'ornamentació retòrica: 372-373), als llibres de Pere Joan Nunyes (371), i al *Thesaurus puerilis* d'Onofre Pou i als seus exercicis gramaticals sobre nombre de situacions o marcs vitals (374-375), acabant amb el *Dictionarium* de Pere Torra (374-375).— J. P. E. [11400]

Dominique [Lavedrine] de COURCELLES, *Histoires des Saints, la prière et la mort en Catalogne*. Préface d'Augustin REDONDO (Textes et Documents du «Centre de Recherche sur l'Espagne des XVI et XVII siècles», 1), París, Publications de la Sorbonne 1990, X i 138 pp.

[Cf. ATCA, XIV (1995), 360-363. Coneguda, doncs, la tesi de l'autora], trobem que aquest llibre és dividit en tres seccions. La primera (1-52) comença informant-nos de la gran difusió de la literatura hagiogràfica a Catalunya, amb quatre gèneres literaris, personificats en quatre volums: 1. el *Passionari hispànic* llatí (Londres BL ms. 25.600); 2. el leccionari català de Ripoll (ACA, Ripoll 113); 3. la traducció catalana de la *Legenda aurea* (Vic, Bibl. episc., ms. 174); i 4. el *Flos sanctorum* imprès el 1494 (Madrid, BN, 2000; i Barcelona, BU, 687, incomplet); en destaca el terç pel fet d'ésser «interpretation originale, vivante, déjà spectaculaire de la vie de sainte Eulalie» (11). En les pàgines següents la dita informació és completada amb testimoniats de la valoració que hom feia en la Baixa Edat Mitjana dels llibres esmentats (13-14), amb indicació de manuscrits dels segles XIV-XV, i sobretot de les edicions entre el 1494 i el 1565 (18-19). Aquelles narracions experimentaren un desplaçament, que anà de la lectura i relectura dels textos fins a la representació teatral (25); en seria mostra la tercera lliçó de matines en l'ofici de santa Victòria o en el de santa Margarida (25-26); augmentava el dramatismes, com en el *Misteri de santa Àgata* (29), que arribava al màxim amb el *Davallament de la Creu*, com el de Prada de Conflent (33). Aquell desplaçament seria còpsable en la *Passió* i els *Goigs* de sant Jordi (38-40) i en les diverses representacions i *Goigs*

de sant Cristòfor (41-50). La segona part intenta de trobar el secret dels *Goigs*: són alhora narració i pregària (53); narració verbal de la realitat del sant (58-59), base de la pregària formulada per un ,nosaltres' comunitari (61-62) a un ,vós' personal, amb nom i tot: és la síntesi del poder del sant (64-65). La narració recorda el camí del sant (en un 67% màrtirs) vers el paradís, pel pas de la mort; un 30% de les estrofes recorda els beneficis del sant als seus devots, «véritable inventaire au présent du pouvoir virtuel du saint» (79); el gran benefici és també el pas per la mort al paradís, com el sant (87-88). [Aquesta psicoanàlisi del cant dels goigs] continua preguntant-se de quina manera els fidels poden accedir al món de la narració i quins són els límits del real (89). La resposta es basa en uns *Goigs de... santa Margarida* del 1674, on l'autora veu la contraposició entre el món masculí, posseïdor del poder i pagà, i el femení, espiritualment maternal i cristià (92); el primer és vist condemnat al fracàs, fins al punt de ja no fer por (96), perquè la comunitat que canta els goigs també «croient obtenir leur prochaine délivrance» (98). La tercera part analitza les variacions que la ,legenda' del màrtir sant Vicenç té en unes cobles valencianes del segle XV i en tres goigs, uns de no localitzats, i dos de Gerri de la Sal i de Malla, respectivament, tots del pas del s. XVII al XVIII; en les cobles, realitat material i social i figuracions imaginàries s'entrellacen (108); els primers dels goigs redueixen els fets biogràfics del sant al mínim i els turments als genèrics de ,fam, set i vergonya de nuesa' (112), car l'important és el marc religiós d'una festa parroquial. Els de Gerri gairebé prescindeixen de referiments biogràfics, però subratllen el culte tributat per la parròquia (116-117); els de Malla transformen el sant en predicador i concreten la seva ajuda en les necessitats imperioses d'evitar pedra i secada (120-121). Les històries dels sants catalanes són històries d'homes, sobretot en la mort (122-123). Al final són assenyalats fons de goigs manuscrits (destaca el de l'AHCB) i publicats (125-127), i la bibliografia (127-130); hi ha taula unitària d'antropònims i de topònims (131-132). En pàgines diverses del volum hi ha deu reproduccions d'altres tants fulls de goigs.— J. P. E. [11401

Joaquim GARRIGA RIERA, «Geometria fabrorum». *Procediments de representació tridimensional als tallers de pintura catalans dels segles XV i XVI*, dins *Institucions Catalanes*, II, 407-428

Josquim GARRIGA RIERA, *La geometria espacial de Pere Mates*, dins «Misc. Marquès», I, 527-562.

Joaquim GARRIGA RIERA, *Sobre el pintor Perot Gascó (segle XVI)*, dins «Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya», I (1993), 117-143.

El primer article crida l'atenció entorn els «procediments geomètrics aplicats pels pintors catalans del Quatre-cents i del Cinc-cents per descriure sobre el pla del quadre la tridimensionalitat de les coses» (407), on hom pot copsar, de més a més, «la peculiar metabolització del model italià de la perspectiva» a casa nostra. Les diverses fórmules de resoldre els nostres artistes la perspectiva es trobaven en la línia italiana (Bernat Martorell, Llufs Dalmau) i dependrien del *Libro dell'arte* de Cennino Cennini (410-412), o en la flamenca (Mestre de l'Anunciació de Puigcerdà), els principis teòrics de la qual serien posteriorment aplegats per Hieronymus Rodler, *Eyn schön nützlich Büchlin und Underweisung der Kunst des Messens...*, del 1531 (cf. 422). Les pàgines 417-428 ofereixen quinze figures, en moltes de les quals hi ha esquemes dels principis de perspectiva que hi foren aplicats.

El segon article és una aplicació dels principis exposats en l'anterior a l'obra de Pere Mates, i algunes de les figures il·lustratives són reproduïdes ací (541-550). La documentació relativa a la biografia de Mates i als contractes de les seves obres és rebuda d'estudis ja publicats. Assenyalem la bibliografia final (559-562).

La base documental per al coneixement de Perot Gascó, de la primera meitat del segle XVI, fou publicada per Josep Gudiol i Cunill; una nova aportació s'espera de les investigacions de Miquel Mirambell. En aquestes pàgines, dedicades a l'anàlisi estilística, l'autor es limita a dos punts: l'estudi de la distribució de l'espai d'un quadre, clarament diversa en l'obra de Perot i en la del seu pare Joan Gascó (119-134); i l'aplicació de la nova criteriologia a l'atribució de peces,

entre les quals hi ha una ‚Mare de Déu amb el nen Jesús‘, desconeguda fins ara (134-143).— J. P. E. [11402-11403-11404]

Aimé SOLIGNAC, *Le «Compendio breve» et l'«Exercitatorio» de Cisneros et les «Exercices Spirituels»*, dins «Archivum Historicum Societatis Iesu», LXIII (1994), 141-159.

Els *Ejercicios espirituales* tenen «formules textuellement reprises par Ignace» d'aquell *Compendio breve* (141; descripció: 142, nota 574), el qual no és senzill resum del *Exercitatorio*, car tota la seva darrera part, *Reglas y avisos*, és totalment nova. L'autor s'ha formulat una hipòtesi de treball: a Montserrat el 1522, Íñigo de Loyola hauria rebut de dom Juan Chanón «un livret, peut-être manuscrit, analogue, sinon identique au C[ompendio] b[reve], qu'il a pris avec lui à Manrèse et dont il s'est servi pour faire ses propres ‚exercices‘» (143); i, mitjançant confrontacions textuales, la sotmet a prova en quatre punts: el de les *Reglas y avisos* (142-145); el de les meditacions sobre el pecat i l'infern (145-149); el de les contemplacions de la vida de Jesús (149-152); i el dels beneficis rebuts de Déu, les perfeccions divines i la *Contemplación para alcanzar amor* (143-156). En conseqüència, l'autor creu que la seva hipòtesi «atteint un haut degré de probabilité» (156) i que, doncs, els *Ejercicios espirituales* dependrien directament del *Compendio breve* i només indirectament i més parcial, del *Exercitatorio* de Garsias de Cisneros (158).— J. P. E. [11405]

Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *Aportación a la bibliografía litúrgica de Antonio Odriozola*, dins «El Museo de Pontevedra», XLIV (1990 [1991] = «Homenaje a Antonio Odriozola»), 109-126.

A base d'una *Selección de mi cuaderno-resumen de la parte catalana y valenciana* d'Antonio Odriozola, completada per l'autor amb signes indicatius d'allò que correspon a cada un dels dos autors, trobem ací notícia de les edicions litúrgiques dels bisbats dels Països Catalans dels segles XV i XVI. Per a Barcelona hi ha notícia de quatre edicions del *Breviarium*, de dues del *Diurnale*, d'una dels *Officia Tridui Sacri*, d'una dels *Psalmi vesperorum*, de dues del *Missale*, d'una del *Missale parvum*, de quatre de l'*Ordinarium*, d'una del *Modus expellendi tempestates*, d'una de les *Preces dominicales et ordo infirmorum* i d'una del *Processionarium* (110-112). Per a Elna hi hauria dues edicions del *Breviarium*, dues del *Missale*, dues del *Missale parvum*, una de l'*Ordinarium*, una del *Officium Matutinum B. M. V.* i una del *Processionarium* (113-114). Per a Girona, tres edicions del *Breviarium*, una del *Diurnale*, una d'*Officia nova*, tres del *Missale* i una del *Ordinarium* (114-115). Per a Lleida, cinc edicions del *Breviarium*, tres del *Missale*, tres del *Ordinarium*, i una del *Processionarium* (115-116). Per a Mallorca, dues edicions del *Breviarium*, una del *Diurnale*, una (o dues?) del *Missale*, una del *Ordinarium*, i una de l'*Officium nominis Iesu* (116). Per a Sororb, una edició del *Breviarium* (116). Per a Tarragona, quatre edicions del *Breviarium*, una del *Diurnale*, tres del *Missale*, tres de l'*Ordinarium* i una del *Procesionarium* (117-118). Per a Tortosa, dues del *Breviarium*, tres del *Missale*, dues de l'*Ordinarium*, i una del *Processionarium* (118-119). Per a Urgell, tres edicions del *Breviarium*, una del *Diurnale*, quatre del *Missale*, dues de l'*Ordinarium* i una del *Procesionarium* (119-120). Per a València, sis edicions del *Breviarium*, una del *Diurnale*, dues dels *Officia Maioris Hebdomadae*, una del *Kalendarium perpetuum*, tres del *Missale*, una de l'*Officium beati Lazari*, tres de l'*Ordinarium* i tres de llibres musicals (120-121). I per a Vic, quatre edicions del *Breviarium*, dues del *Diurnale*, dues del *Missale* i quatre de l'*Ordinarium* (121-122).— J. P. E.

[11406]

Pere-Joan LLABRÉS I MARTORELL, *Els goigs de la Mare de Déu en el Missal mallorquí del 1506*, Mallorca 1992, 14 pp.

La introducció recorda, d'una banda, la vigència dels llibres litúrgics de cada bisbat fins

després del Concili de Trento [cf. resum anterior]; de l'altra, la devoció medieval catalana als *Goigs*, personificada en Jaume I el Conqueridor. Després, són presentats, fotogràficament reproduïts i traduïts rimadament al català els *Septem Gaudia in honore beate Marie virginis* (4-7); la *Prosa: Gaude Virgo Mater Christi* (7-8) i l'altra *Prosa: Ad honorem virginis cantemus* (8-9); també ho és la *Missa omnium gaudiorum beate Marie virginis*, que l'autor compara amb la bessona del *Missale secundum ordinem ecclesiae Barchinonensis* del 1521 (9-11). Al final és reproduïda la *Regula: quando celebrantur septem gaudia infra annum* (11). El colofó d'aquell missal mallorquí és reproduït a tall de cloenda d'aquest fascicle (13).— J. P. E. [11407]

Josep TORNÉ I CUBELLS, *Un non Ordinari «secundum ritum Barchinone»*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», V (1994), 175-188.

Donada la notícia del recent ingrés a la secció de manuscrits de la Biblioteca Pública Episcopal del Seminari de Barcelona del fascicle d'onze folis, objecte d'aquetes pàgines, aquest és ací descrit tant en la seva materialitat com en el contingut, i és datat de «vers l'any 1500» (176: mostra d'escriptura, 177); en són transcrits els textos: *Ordinarium secundum ritum Barchinone* (178-180); *Forma seu modus tradendi Corpus Christi infirmis secundum ritum civitatis Barchinone* (180-185); *Quomodo administratur sacramentum Extreme Unctionis infirmis secundum ritum Barchinone. Sequitur Ordo* (185-187); i *Aquesta rúbrica de Jesús escrita és stada treta de la libreria de Santa Maria in Araceli* (187-188).— J. P. E. [11408]

Antonio FERNÁNDEZ LUZÓN, *La enseñanza universitaria en Barcelona en la primera mitad del siglo XVI*, dins *Instituciones Catalanes*, II, 377-385.

Després dels intents reials d'establir Estudi General a Barcelona, de Martí l'Humà el 1398 i el 1408, i d'Alfons dit el Magnànim el 1450, avortats per la contraposició de la Ciutat, finalment aquesta atorgava el seu beneplàcit el 1507 a la reunió de les seves Escoles Majors i de la Facultat de Medicina (377-378). A base de documentació ja publicada [en la qual, però, manca el primer volum dels documents per a la història de la Universitat de Barcelona dels dres. Antonio de la Torre i Jordi Rubió, del 1971] i de la inèdita en l'AHCB, *Registre de Crides i Deliberacions, Registre de Deliberacions, Estudi General i Dietari de l'Antic Consell Barceloní*, o en l'AHPB, l'autor exposa les etapes del dit Estudi i els successius plans d'estudi, començant pel del 1508 (379-380); immediatament després hi hauria una contraposició entre la tendència tradicional d'un Pere Joan Matoses i la humanística de Martí Ivarra en gramàtica (380); en arts, seguia la tradicional, àdhuc amb el lul·lista Joan Bonllavi (381); el 1536 començaria la construcció de l'Estudi a la Rambla, les lliçons de lleis i el 1539 la concessió de l'exclusiva en l'ensenyament dels laics (382); el 1541 una protesta dels estudiants hauria provocat un augment de la dotació econòmica i del nombre de càtedres i una etapa brillant en les diverses facultats, capolada el 1559 per l'enduriment de la Inquisició espanyola (383-384).— J. P. E. [11409]

Vicent L. SALAVERT FABIANI, *La institucionalització de l'activitat científica al regne de València (segles XVI-XVII)*, dins *Instituciones Catalanes*, II, 395-405.

En la línia dels treballs de prosopografia científica de José M. López Piñero, l'autor recorda que en la Corona catalano-aragonesa dels segles moderns són censats cent quaranta-quatre cultivadors de la ciència: 67 de València, 34 de Saragossa, 22 de Barcelona, 7 de Ciutat de Mallorca i 14 de localitats menors (397); la universitat de València propicià el treball de professors de gran vàlua (Tomàs Duran, Pere Ximeno), encara que Jeroni Munyòs acabà marxant a Salamanca per raons econòmiques (398-399); les corts, tan poc repetides, només indirectament pogueren afavorir la ciència, mitjançant la construcció d'un port de pedra a València; contribuïren, en canvi,

positivament, presentant un projecte de fortificació de la costa alternatiu i menys car que el de Giovanni Bta. Antonelli (399-400); els municipis, en canvi, eren molt més poderosos que els de Castella; la Ciutat de València disposava de l'examen dels metges i cirurgians, encarregat als professors més prestigiosos (400 [cf. 723-724, n. 11094]); l'Hospital General valencià també impartia docència en forma de cursos monogràfics com el de Diego Díaz el 1564 sobre «com curar carnuços que s fan a la via de la orina» (401); el mecenatge fou feble, amb les excepcions de la cort del Duc de Calàbria, amb tirada a la literatura, i de les acadèmies constituïdes per nobles (402-403). Hi ha bibliografia (403-405).— J. P. E. [11410]

Gabriel SEGUÍ I TROBAT, *El català en els rituals de sagraments de la diòcesi de Mallorca (1516-1847)* (Departament de Filologia Catalana de la Universitat de les Illes Balears), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1994, 146 pp.

Donada una descripció succinta dels cinc rituals mallorquins, que seran objecte d'edició, en llur part redactada en català, l'autor els enquadra en llur context sociolingüístic, és a dir, en la història de la llengua a Mallorca, que resumeix amb un cert detall. El quadre històric traçat serveix al lector a fi que s'adoni que l'ús litúrgic del català fou un mur de contenció en el moment que la dita llengua quedà arraconada degut al progrés, conscientment atiat des de Madrid, d'una castellanització tan universal com postissa i esnobista. Els rituals són estudiats després des del punt de vista litúrgic i en relació amb les reformes tridentines, que tant van marcar la pràctica religiosa de l'època moderna. Seguidament, l'autor dóna les característiques essencials morfosintàctiques i lèxiques de cadascun dels rituals, abans de recollir en dues pàgines les conclusions del seu estudi. Per acabar, hi ha la «ratio editionis». Finalment, són publicades les parts en català dels rituals mallorquins dels anys 1516, 1601, 1691, 1725 i 1847. En notes al final de volum hi ha l'aparat complementari de variants.— J. de P. [11411]

Jordi TORRA I MIRÓ, *La biblioteca de la Universitat de Barcelona i el breviari benedictí (Montserrat, Rosenbach, 1519)* Norton 438*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», V (1994), 43-48.

L'autor resumeix en les primeres pàgines la història de l'actual biblioteca de la Universitat de Barcelona, iniciada amb els fons de les de convents diversos en el moment de la desamortització. Les deficientes condicions de conservació causaren la pèrdua de molts llibres (46). Entre els fons tot just identificats han comparegut «un parell d'incunables, algun manuscrit... i diverses edicions d'obres interessants o rares» (46); també catorze dels divuit folis liminars «que probablement devia tenir l'edició perduda del breviari benedictí de Montserrat de 1519» (47), acf tècnicament descrits (48); de la dita edició només se'n coneixia un foli, salvat a Braga, Biblioteca Pública.— J. P. E. [11412]

Himnari Litúrgic complet llatí-català, a cura de Josep M. BELLPUIG. Pròleg del Bisbe de Vic. Revisió de Josep RUAIX, Barcelona, Editorial Claret 1994, 960 pp.

D'entre els quatre-cents disset himnes aplegats i traduïts en aquest volum, n'hi ha de dos autors nostres: Joan Micó: *Maximus Redemptor orbis* (696), *Sanguis olim victimarum* (698) i *O celse rerum Conditor* (700); i Joan de Sant Josep: *Plaudant aetherei sidera verticis* (788).— J. P. E. [11413]

Alicia de COLOMBÍ-MONGUIÓ, *Boscán frente a Navagero: el nacimiento de la conciencia humanista en la poesía española*, dins «Nueva Revista de Filología Hispánica», LX (1992), 143-168.

En la *Carta a la Duquesa de Soma*, Joan Boscà narra que Andrea Navagero l'incità a imitar en castellà els sonets i altres fórmules poètiques dels italians. L'autora no està d'acord que el dit pas

es reduís a una 'innovació formal' (146), car, d'una banda, comportava, certament, la substitució de l'octosíl·lab per l'endecasíl·lab (147-149), però de l'altra també exigia la 'imitatio' dels clàssics (151-155), de forma eclèctica, com féu Francesco Petrarca (158), on no manca Ausiàs Marc (166). «La presencia de los clásicos latinos va impregnando cada vez más la obra de los dos amigos [Boscà i Garcilaso de la Vega]: es el momento del triunfo maduro en la auténtica poética del humanismo» (167). En el curs de l'article són reproduïdes poesies o fragments de Boscà.— J. P. E. [11414

Àngel CASALS, *La predilecció de Carles V pels catalans: aportacions a un tòpic recurrent*, dins *Instituciones Catalanes*, I, 67-73.

Des de fa un segle, alguns historiadors s'han decantat a considerar Carles V particularment afecte a Catalunya (67-68), mentre d'altres no ho veïen clar o ho negaven (69-70). Documentació de Simancas, Archivo General, *Estado*, permet a l'autor de recordar que la política imperial era conduïda per subalterns, els quals no eren afectes (70-71), i que la política de l'emperador tenia un únic nord: treure diners i vèncer els enemics, punts en els quals posava en guarda l'hereu davant els catalans, «reconeixement de la perplexitat i la ignorància d'un rei cap a la forma de govern d'una part dels seus regnes» (73).— J. P. E. [11415

Jaime MOLL, *La impremta en Valencia de 1530 a 1532: notas para su estudio*, dins «El Museo de Pontevedra», XLIV (1990 [1991] = «Homenaje a Antonio Odriozola»), 205-216.

Exposició de la trajectòria que seguiren els elements tipogràfics (lletreries, ornaments, gravats, etc.) en les impremtes valencianes dels anys 1530-1532, contribuint a clarificar la situació de la impremta a València aquells anys. Joan Joffre moria el 1530 i al cap de poc Jordi Costilla treballava amb els elements tipogràfics que havien estat d'aquell. En canvi, els de Costilla són emprats per Joan Navarro (208). El mateix 1530 compareix una nova impremta, la de Francesc Díaz Romano; treballa amb material de Cristòfor Cofman, però en morir Costilla el 1532, lloga el seu obrador i aprofita el material procedent de Joffre; l'obrador és venut el 1542 a Joan Navarro (209). Definides tècnicament les lletreries emprades pels dits impressors, l'autor dóna llista d'impressors de Joan Joffre (310-211), de Jordi Costilla (211-212), per aquest en el taller de l'anterior (212) i per Francesc Díaz Romano, tant abans com després d'integrar material de Joffre (213-214). Hi ha mostres de lletra (215).— J. P. E. [11416

Klaus REINHARDT, *Eine mögliche Quelle der anti-jüdischen Apologetik von Juan Luis Vives: die Dialoge von Bernardo Pérez de Chinchón*, dins «Misc. Colomer», 155-163.

El *De veritate fidei christianae* és obra pòstuma de Vives; ja Gregori Maians assenyalà que per a les parts de confrontació amb jueus i musulmans li havia proporcionat materials l'erasmista de Gandia, Bernardo Pérez de Chinchón amb els seus *Antialcorano* i *Dialogos christianos contra la secta mahomètica y contra la pertinacia de los judíos* (156-157), fortament marcats per la confiança en les possibilitats de la raó com a jutge entre les diverses religions (158-159), possibilitats que determinen l'hermenèutica de Vives en relació a l'Antic Testament, qualificat de 'lex puerilis', que no hauria sabut reconèixer el seu sentit propedèutic vers l'edat adulta del cristianisme (160). D'altra banda, Vives veuria la raó com a claredat de la llum de Déu, integrada en l'Església (161).— J. P. E. [11417

Miguel Àngel de BUNES IBARRA, *La evolución de la polémica anti-islámica en los teólogos españoles del primer Renacimiento*, dins *Diálogo*, 399-418.

Mostra de l'interès pastoral a informar i convèncer serien les dues obres publicades a València

el 1515 i el 1532, respectivament, una de mossèn Joan Andrés (l'autor més valorat ací i fora per la riquesa i serietat de la informació, pel fet d'ésser convers, 409, nota 24) i per [l'erasmista del Palau de Gandia], Bernardo Pérez de Chinchón (407-408 i 413-414); també ho serien els catecismes, tant valencià com castellà, també de València 1566 i 1599 (412). Els autors posteriors anirien repetint, de forma cada vegada més pobre, les idees d'aquells (417).— J. P. E. [11418]

Valerio DEL NERO, *Valla, Vives e Nizolio: filosofia e linguaggio*, dins «Rinascimento. Rivista dell'Istituto Nazionale di Studi sul Rinascimento», XXXIV (1994), 293-304.

El *De veris principiis et vera ratione philosophandi contra pseudophilosophos*, publicat per Mario Nizolio a Parma el 1553, es trobaria en la línia del *In pseudodialecticos* i del *De disciplinis* de Joan Lluís Vives contra la lògica dels nominalistes contemporanis. Cita el *De causis corruptarum artium* i, per contra, amb ell «rivendica polemicament al linguaggio ordinario lo spazio riservato alla dialètica» (296; cf. 299); també el segueix en l'exigència que la paraula respongui a realitats i necessitats veres (300) i, més en general, en els temes pedagògics (303). En canvi, critica el Vives del *De explanatione cuiusque essentiae* per la seva posició boeciana massa abstracta en el tema dels universals (302-303).— J. P. E. [11419]

Manuel MAÑAS NÚÑEZ, *Los Dialecticos libri quatuor de Juan Luis Vives: una obra desconocida*, dins «Cuadernos de Filología Clásica. Estudios Latinos», 6 (1994), 207-226.

Aquesta obra fou publicada pòstuma, el 1550; només se'n coneixeria un exemplar, a París BN. Era un manual escolar sense pretensions, dividit en quatre llibres, dedicats els tres primers a 'dispositio / iudicium', i el quart a la 'inventio'. Les seves fonts són Aristòtil, Porfiri, Ciceró, Quintilià, Boeci, Gilbert de la Porée, Rudolf Agrícola i Lorenzo Valla (211). L'autor dedica llargues pàgines a resumir el contingut doctrinal dels dits quatre llibres (212-222). L'obra era destinada sobretot a ajudar l'estudiant a aprendre d'argumentar.— J. P. E. [11420]

Cesare VASOLI, *Bruno, Ramo e Patrizi*, dins «Nouvelles de la Republique des Lettres», (1994-II), 169-190.

La posició de Giordano Bruno davant Pierre Ramus fou clarament negativa; en canvi, en arribar a França el 1579 havia preferit el lul·lisme derivat de Bernat de Lavinhetta, en la seva recerca de principis universals i necessaris, capaços d'unificar tots els coneixements humans (177 i nota 22, amb bibliografia).— J. P. E. [11421]

Reis FONTANALS, *La fundació canònica i imperial del Col·legi de Cordelles* (Mínima, 3), Barcelona, Biblioteca de Catalunya 1994, 56 pp.

L'autora comença resumint allò que hom sabia fins ara del dit col·legi (7-13) i en particular les posicions dels autors entorn els seus inicis, que alguns col·loquen els anys 1533 / 1538 i d'altres el 1572 (14-24), punt que ara resultaria clarificat pel pergami núm. 13053 de l'Arxiu de la BC (20 i nota 12; reproducció fotogràfica: 19), en el qual l'autora [sense cap base textual] creu veure que el 1530 el papa Climent VII hauria concedit a Joan Cordelles «llicència per a la creació d'una institució on es facin classes de dret, teologia, arts o medicina i s'atorguin títols de batxiller i graus de doctor i mestre» (20). El document, que inclou la dita butlla papal (32-42) i la paral·lela concessió de Carles V (42-53, que seria a l'origen de la qualificació d'«imperial»), és ací transcrit íntegre (32-55). En el curs de l'exposició trobem un plànol de la localització del Col·legi de Cordelles dins la ciutat de Barcelona (8), un gravat del segle XVIII, que presenta vuit de les ensenyances que hom podia rebre en el dit col·legi (12) i l'escut de la família (23), descrit en el

document imperial (50). Hi ha esquema genealògic de tres branques dels Cordelles (26-27).— J. P. E. [11422]

Antoni BORRÀS I FELIU, *La fundació del Col·legi de Betlem de la Companyia de Jesús, de Barcelona*, dins *Institucions Catalanes*, II, 203-211.

A base de documentació de Roma, Archivum Romanum Societatis Iesu, i de Sant Cugat del Vallès, Arxiu de la Província de Catalunya de la Companyia de Jesús, l'autor recorda la relació d'Ignasi de Loiola amb famílies barcelonines, que desitjaren casa de jesuïtes a la ciutat; la fundació, però, i la seva financiació fou difícil i trobà solució, d'una banda, amb l'aplicació de rendes de monestirs suprimits, com el de Vilabertran per obra de Pere Domènec (208) [en relació al qual deuen ésser desconeguts de l'autor els treballs de Jaume de Puig en aquestes pàgines, I (1982), 217-259 (amb M. Josepa Arnall) i XII (1993), 355-369], i de l'altra el mecenatge predominant de Na Maria Manrique de Lara i Folc de Cardona (208-211). Ens toquen en particular les notícies de la deixa de la biblioteca de mestre Pujals a l'incipient col·legi (204, nota 12), la d'una primerenca activitat d'ensenyament de la teologia moral en forma d'estudi de casos (207), la de l'ensenyament de teologia des del 1563 a alumnes jesuïtes, i des del 1567 també a no jesuïtes, amb una segona càtedra des del 1570 i 80 alumnes de fora; el 1572 haurien estat 150, l'any sobre, 200, però després tornarien a uns 140 (210-211).— J. P. E. [11423]

Mercè GRAS I CASANOVAS, *Els memorials de redreç econòmic de Serafí de Masdovelles, majordom de la Pia Almoïna de la Seu de Barcelona (1533-1540)*, dins *Institucions Catalanes*, II, 103-109.

Les primeres pàgines apleguen dades sobretot econòmiques, en relació al personatge Serafí de Masdovelles, tretes de quaderns autògrafs de comptes conservats a l'ACB, *Pia Almoïna*, fons que també posseeix els *Memorials de Serafí de Masdovelles*, relatius a modificacions que calien en l'administració dels rèdits de la Pia Almoïna de la Seu de Barcelona: calia augmentar el nombre d'oficials complidors presents en els diversos senyories de la dita institució (106-107), concentrar les rendes prop Barcelona, a fi d'evitar el frau, i de racionalitzar-les (108), sistematitzar la documentació (i així sorgiren el *Speculum* de la Pia Almoïna i els *Llevadors de rendes*: 108) i inventariar cada bienni béns i rendes (108-109).— J. P. E. [11424]

Joan CARBONELL MANILS, *El Carmen nuptiale d'Antonio Agustín*, dins «Faventia», 16 (1994 [1995]), 87-79.

Resumides les circumstàncies de l'enllaç de Ferran Joan Ramon Folc de Cardona en segones noces amb Isabel Agostí, i les del posterior enviudament d'aquesta sense fill mascle, situació que propicià la intervenció d'Antoni Agostí, l'autor edita críticament a base del text de Madrid, BN, ms. 1854, el *Carmen nuptiale*, escrit a Bolonya el 1540 (98), n'analitza l'estructura, en comenta alguns detalls, com és ara l'influx del poema LXII de Catul (93-96: influx que no exclouria el d'altres grans poetes llatins) i el tradueix al català (97-98). Seria un «epitalami molt ben construït temàticament i mètricament» (98), que demostraria la qualitat dels estudis clàssics realitzats per Antoni Agostí a Bolonya.— J. P. E. [11425]

Josep CLOSA I FARRÉS, *D. Antoni Agostí i els Ordes Militars a Catalunya a la segona meitat del segle XVI*, dins *Ordes religioso-militars*, 578-586.

L'autor espigola en obres diverses d'Antoni Agostí o del seu cercle i comenta les escasses mostres de l'atenció que ell dedicà als ordes militars.— J. P. E. [11426]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *El testament d'Isabel de Sacirera, escrit per Baltasar Sança, confessor seu i autor cerquerí del segle XVI*, dins «Miscel·lània Cerverina», 9 (1994), 173-185.

L'autor descobrí i donà a conèixer Baltasar Sança [cf. ATCA, XIII (1994), 652, núms. 9554-9555]; ara publica el dit testament, del 1556, escrit per Sança i lliurat al notari que el protocolitzà, ara conservat a Cervera, AHC, *Fons notarial. Varis. Testaments*. La testadora, possiblement gironina, casada, aleshores ja vídua, es trobava integrada dins la important família del marit, la dels Caçador, dos dels quals compareixen en el testament. Aquest podria ésser típic d'una representant de la noblesa pagesívola de mitjan segle XVI tant en l'aspecte devocional immediatament anterior a les innovacions de la Contrareforma (unes de tantes misses havien d'ésser celebrades «segons lo orde del venerable mossèn Pere Oromir», 178), com en el de les atencions als pobres i en el de les vinculacions familiars. L'aportació de Bernat Sança podria ésser la riquesa i complexitat, gairebé barroca, de les prescripcions testamentàries i sobretot la qualitat de la llengua. Hi ha reproducció fotogràfica de les pàgines primera i darrera d'aquell testament (184-185).— J. P. E. [11427

Joan Hilari MUÑOZ I SEBASTIÀ, *Algunes dades inèdites de Cristòfor Despuig*, dins «Ramàs. Institut d'Estudis Comarcals del Montsià», 3 (agost 1994), 16-18.

Maria-Josep MARGALEF I SAGRISTÀ, *Cristòfor Despuig, autor de Los Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*, dins «Ramàs. Institut d'Estudis Comarcals del Montsià», 3 (agost 1994), 19-21.

La dada inèdita principal del primer títol és un acord capitular de Tortosa, conservat a Tortosa, Arxiu de la Catedral, *Actes capitulars*, vol. 11, relatiu a la fundació d'una missa celebradora cada divendres en virtut de testament de Cristòfor Despuig; el paràgraf corresponent és copiat en el dit acord. També és establerta la llista dels fills, alguns néts i un besnét de Despuig, amb l'arbre genealògic.

El segon títol remarca ús i valoració de la llengua catalana en els *Col·loquis*.— J. P. E.

[11428-11429

Jordi AIGUADÉ CRUSAT, Adrià CHAVARRIA CURTO, ELISENDA CRISTIÀ BALSSELLS, Òscar SALADIÉ BORRAZ, *Església i societat: un model de relació institucional a través de l'estudi d'un testament del segle XVI*, dins *Institucions Catalanes*, II, 213-219.

El testament és del cavaller Bernat de Saportella, datat el 27 de juliol del 1571; el seu text es conserva en el pergamí de Tartagona, AH, *Repertori Municipal*, calaixera 2, caixa 17, núm. 1. Ací és d'alguna manera transcrit en la seva part catalana (215-217) i analitzat en els seus concrecions (217-218), les principals de les quals són el bé d'ànima, l'ajut a institucions eclesiàstiques i la fundació d'una Causa Pia per donzells a maridar i captius a redimir.— J. P. E. [11430

Joan Hilari MUÑOZ I SEBASTIÀ, *Algunes dades biogràfiques inèdites de l'escultor Agustí Pujol, 'pare'*, dins «Missiva. Fulls d'informació històrica i opinió cultural», núm. 9 (octubre-desembre 1994), 5-6.

Les noves dades procedeixen de Tortosa, Arxiu Capítular de la Catedral, *Llibres de bateigs*, i de l'AHC de les Terres de l'Ebre, *Coronatge i maridatge*, i permeten de precisar la cronologia i, doncs, l'atribució d'obres. El 'pare' hauria estat batejat a Tortosa el 1564, hauria tingut sis germans i hauria contractat matrimoni el 1582.— J. P. E. [11431

Josefina MATEU IBARS, «Capítols e ordinacions dels drets de la bolla de Plom e Segell de cera del General del Principat de Catalunya». Un comentari a la edició barcelonesa de 1579, conservada en la

Biblioteca de la Universidad de Barcelona, dins *Instituciones Catalanes*, II, 35-43.

L'autora dreça la llista de les edicions de capítols de drets de la Generalitat de Catalunya existents en la BU de Barcelona, publicades entre el 1577 i el 1601 (36, nota 2), es fixa en i transcriu els onze capítols relatius al cobrament de drets de la Generalitat de Catalunya publicats el 1579 (37-43).— J. P. E. [11432]

Victoria PINADA, *La Ratio imitandi de Pedro Juan Núñez*, dins «Romanische Forschungen», 105 (1993), 302-314.

Dos manuscrits de Barcelona, els d'ACA, Sant Cugat 69, i de BU, 1185, ambdós de darreries del segle XVI, han conservat aquesta *Ratio imitandi*, ací publicada a base de la còpia de la BU (311-313), completada amb aparat crític de variants (314). L'aprenentatge d'escriure implica la 'imitatio', de tipus més formalístic que lliure, d'un model, en llatí el de Ciceró (303). La terminologia emprada per Pere Joan Nunyes és la de Quintil·lià (304: 'additio', 'detractio', 'immutatio' i 'transpositio'), amb possibilitats de barrejar-se les unes amb les altres (306-307). S'ocupà del tema en d'altres obres de retòrica: *Institutionum Rhetoricarum libri quinque* i *Tabulae Institutionum Rhetoricarum* (307-309).— J. P. E. [11433]

Víctor NAVARRO BROTONS, *Astronomia i cosmologia en l'obra de Jeroni Munyòs*, dins *Trobades Història Ciència*, 315-326.

Són recordades la trajectòria biogràfica i acadèmica i les obres de Jeroni Munyòs, conegudes a través dels manuscrits de Copenhague, Armagnaeanske Institut, AM 812; de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, Vat. lat. 6996-6998; i de Nàpols, BN, ms: VIII 33 (318). El descobriment de la 'supernova' més aviat va causar-li disgustos davant la ciència oficial (319), potser perquè els seus estudis el conduïen a «unes idees cosmològiques molt precises, obertament antiaristotèliques i de clara inspiració estoica» (319), tradició que aplicava també als temes ètics i teològics (320) i que potser fou la causa que refusés el sistema copernicà (322-323). Hi ha bibliografia (324-326).— J. P. E. [11434]

Cebrià BARAUT, *Visites pastorals de la Vall d'Andorra durant els segles XVI i XVII*, dins «Quaderns d'Estudis Andorrans», 6 (1994), 117-135.

Conservades a la Seu d'Urgell, en part dins l'Arxiu Episcopal, *Visites*, i en part dins l'Arxiu Capitular, *Visitatio officialatus...*, *Visites*, i *Processus visitationum*, foren practicades en la dècada dels setanta tant del segle XVI com del XVII i en la dels vuitanta del XVI, en les parròquies i en algunes capelles; són coneguts nominalment els clergues, i el 1587 «molts dels capellans que exercien el seu ministeri a Andorra eren originaris de França» (118). Són transcrites completes les actes dels anys 1575 (121-125), 1576 (125-127), 1587 (128-129), 1672 (129-131), 1677 (131-133) i 1679 (133-135). Les parts formulàries són en llatí, les prescripcions derivades de la visita, en llengua catalana. Fem remarcar que en la visita del 1575, hom preceptuava que Sant Julià de Lòria tingués les tres sèries de llibres parroquials: de batejats, difunts i testaments, i capítols matrimonials (121); i que Sant Esteve d'Andorra adquirís «un quern amb Sanctus, Agnus Dei i Credo dominicals» (122); i que en la visita del 1576 totes les parròquies tenien ja les sèries «de difunts, batejats y núpties» (126); i que hom manava a Sant Julià de Lòria i a la Massana que adquirissin els missals romans nous (126). Un segle més tard, el 1677, les sèries de llibres parroquials eren «los sis llibres de la cura... los batejats, confirmats, combregats, casats, morts y excomunicats» (132), i hom manava als eclesiàstics, que «tinguin y llígien llibres espirituals, com són Molina, *De sacerdotibus*, y altres conserments dit fi y matèria» (134). El 1575, Joan Moles, vicari d'Ordino, estudiava a Barcelona (124).— J. P. E. [11435]

Oriol OLEART, *La creació del dret: els anomenats Capítols del redreç del General de Catalunya*, dins *Institucions Catalanes*, I, 245-258.

L'autor defensa la tesi que els dits capítols eren «decisiones de la cort general, que requereixen el consentiment del rei» (245). Recorda la doctrina dels autors, sobretot la de Francesc Grases i Gralla, *Epítome, o compendi...*, Barcelona 1711 (249, nota 28), i assenyalà allò que demostra la documentació dels segles XVI i XVII en relació a l'aprovació de la normativa elaborada per les corts per a l'actuació de la Generalitat de Catalunya, tant la impresa en les successives edicions dels *Capítols de cort, per lo redreç del General...* (250, notes 35 i 36; 253-254, notes 75-87), com la manuscrita d'ACA, *Generalitat* (252-253). El fet que tant Felip V com Carles d'Àustria repetissin els mateixos *Capítols...* en les corts dels anys 1701-1702 i 1705-1706, confirmaria la tesi de l'autor (257).— J. P. E. [11436]

Mònica GONZÁLEZ FERNÁNDEZ, *Barcelona i la vint-i-quatrena de Corts a les Corts de Montsó de 1585*, dins *Institucions Catalanes*, I, 299-307.

L'autora diu que en aquestes pàgines es limita a «remarcar la importància de la documentació analitzada» (307), que, quant als processos de corts de cada Braç, del comú dels Tres Braços, i del comú del Protonotari, es troba a l'ACA, *Canc.*, *Generalitat*, i *Batllia General de Catalunya*, a l'AHCB, a Tortosa, AHM, a Tarragona, AHA, a les biblioteques de Barcelona, BU i BC (299); i que quant a la participació de la Ciutat de Barcelona, ultra el *Dietari de l'Antic Consell Barceloní*, és a l'AHCB, *Consell de Cent. Deliberacions*, i *Consell de Cent. Corts*, en registres diversos (300). Hom hi pot trobar informació sobre el desacord del Consell amb l'actuació, titllada de personalista, dels síndics en les dites Corts (301-303), i sobre els punts propugnats per la Ciutat en relació als abusos dels oficials reials, a l'observança de les lleis per part del monarca i dels seus oficials, als desigs de modificació de la Reial Audiència, a les actuacions del Sant Ofici i al bandolerisme (304-306).— J. P. E. [11437]

Núria SALES, *Institucions polítiques catalanes en vigílies de la seva abolició: una tasca historiogràfica urgent. La reedició de la compilació de constitucions de 1588-1589, la publicació dels Processos de Cort de 1585-1705*, dins *Institucions Catalanes*, I, 275-279.

L'autora repeteix la proclama feta nou o deu anys abans (275-276); recorda les publicacions realitzades durant aquest temps, tant en estudis com en reproduccions de *Constitucions de Catalunya* o similars (276-277); també que, en canvi, res no s'ha fet en «la necessària publicació dels inèdits processos de cort de 1585-1706» (277), en els quals hom trobaria, entre nombre d'altres detalls importants, l'existència de dues institucions autòctones i espontànies: el 'Nou Braç Militar', que englobava els membres del respectiu Braç oficial realment presents al país, acollit a l'hospitalitat del capítol de la Seu de Barcelona, i els 'Tres Comuns', grup constituït per representants de la Generalitat, de la Ciutat de Barcelona i del Nou Braç Militar, que es convertí en la bèstia negra dels botiflers (278-279).— J. P. E. [11438]

Xavier GIL PUJOL, «Atajar pesadumbres»: *proposets governamentals per unes Corts Generals de la Corona d'Aragó en 1578, no celebrades*, dins *Institucions Catalanes*, I, 217-228.

Sobre la base de l'aplec documental conservat a Londres, British Library, Add. 28.381, informacions i parers d'entorn 1578 en vistes a una possible visita reial, amb o sense corts, als regnes de la Confederació catalano-aragonesa, trobem memorials relatius a la situació de Catalunya: el bandolerisme, considerat afer «de poca substància» (221), o la conveniència que, si hi hagués Corts, el duc de Cardona en fos apartat «para que no se esfueren otros con él a cosas que pueden dar cuidado» (222); també la necessitat de fer justícia i evitar abusos d'oficials reials (223),

de cercar solució a un estat preocupant de l'orde de la Mercè, i de no donar més ales a l'autogovern de la ciutat de Barcelona (224-225); algú reconeixia que el governador de Catalunya, Hernando de Toledo, era odiat a Catalunya (224); Vespasiano Gonzaga Colonna, virrei de València, assenyalava que calia passar de l'exigència d'unanimitat a la de majoria en les votacions del braç noble en Corts, l'extrema necessitat d'emparar moriscos contra abusos dels senyors i la urgència d'evitar que hom s'atrevisís a acollir malfactors (223-224). La desfeta d'Alcazarquivir obligaria a ajornar el viatge reial, tot i que hom seguia preparant-lo, demanant informació de corts anteriors, tret dels registres de l'Arxiu Reial de Barcelona (225: els de les tres darreres els tenia el vice-canceller: 227); i escoltant el parer de Frederic Furió i Ceriol, que, però, havia d'ésser mantingut lluny de la cort de Montsó, segons el ms. de la British Library, *Egerton 1506* [cf. ATCA, II (1983), 361-364].— J. P. E. [11439]

Joan Lluís PALOS PEÑARROYA, Ramon RAGUÉS I VALLÈS, *Les institucions catalanes a l'època moderna i l'ascens dels juristes*, dins *Institucions Catalanes*, I, 53-66.

Les primeres pàgines resumeixen les notícies sobre la funció creixent dels juristes tant en les Corts de Catalunya, com en les institucions d'Església i en les municipalitats durant el segle XVI (54-55). El cos de l'article, però, es concentra en el mateix tema dins la Generalitat de Catalunya de la primera part del segle XVII, a base sobretot d'ACA, *Generalitat. Dietari*, completat amb *Consell d'Aragó*, lligalls diversos. La importància dels juristes recolzava en la defensa de les *Constitucions de Catalunya* (55), en la qual, d'una banda, recusaren la Reial Audiència per partidista (56), i de l'altra arribaren a defensar la pròpia superioritat damunt la dels diputats i oïdors de comptes: «Qualsevol intent de comprendre la política de la Generalitat, especialment a partir de la dècada de 1620, ha de passar necessàriament per un examen dels vots confeccionats pels juristes» (57). El bloqueig dels camins normals de creació del dret repercutí a favor dels juristes, i així s'explica la gran florida jurídica catalana, amb noms com els de «Càncer, Fontanella, Olibà, Peguera, Tristany o Xammar» (58). Eren formats en el dret comú, tant civil com canònic; l'aplicació de tal doctrina frenava els impulsos absolutistes del poder (58-59); atès l'influx dels juristes, és natural que l'autoritat mirés de tenir-los a favor seu, amb l'esquer d'entrar en els tribunals reials, sobretot en l'Audiència (61-63); també per això, d'altres veus s'associaven a la de Francesc Eiximenis en la queixa contra els abusos dels juristes (64). El quadre 1 té llista d'advocats que entre el 1605 i el 1641 estigueren primer al servei de la Generalitat i després de l'Audiència (65-66).— J. P. E. [11440]

Antoni PLADEVALL I FONT, *Les transformacions i canvis en l'estructura monàstica de Catalunya de l'any 1592*, dins «Misc. Martí», 385-402.

El 1592 fou data-clau en la història eclesialística de Catalunya, car representà el pas institucional de la situació anterior a la posterior al Concili de Trento. Una trentena de butlles conservades a l'ACA, *Canç.*, *Pergamins*, permeten de resseguir les disposicions preses per a la realització d'aquell projecte que englobava la supressió de totes les canòniques agustinianes de Catalunya (Principat i Comtats) (390-395), d'entre les quals destaca la de Solsona, única que fou elevada a catedral (lletres de proposta de Felip II, del 1590, ací de nou publicades: 391-392); també incloïa la reestructuració de les institucions benedictines, moltes de les quals foren integrades en d'altres monestirs (398-402); subratllem el resum de la butlla que creava a Lleida, prop l'Estudi General, el col·legi de la Congregació Claustral Tarraconense, amb les fonts de financiació d'aquest estudi (399).— J. P. E. [11441]

Melquíades ANDRÉS MARTÍN, ¿*Prequietismo en Valencia?*, dins «Anales Valencinos», XX (1994),

347-365.

«Mi intento es hacer una carta [! cata?] en la espiritualidad vivida comúnmente en esta época, en el entonces llamado Reino de Valencia» (348), i per a això es basa en trenta dels llibres d'espiritualitat més importants publicats en la ciutat de València entre el 1605 i el 1675, la llista dels quals dóna (349-351). Per a un estudi complet del tema, però, caldria veure els llibres inèdits, les notícies relatives a confraries i a comunitats religioses i sobretot processos inquisitorials (352 i 354-355). El nucli doctrinal del problema és l'oració de quietud (352-354), al qual són vinculats els de contemplació, experiència immediata de Déu, tocament diví, centre de l'ànima i unió amb Déu (355-356). D'aquella trentena d'autors, són ací resumides les doctrines d'Antoni Sobrino (356-358), Lorenzo Martín Jordán (358-359), Alfons Pastor (359-361), Vicent Olleme (361-362), Jeroni Planes (362-363) i Pau Canedo (363).— J. P. E. [11442

Joan GIMÉNEZ I BLASCO, *Els mestres de capella de Santa Maria de Mataró al s. XVII*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria» [de Mataró], núm. 50 (octubre 1994), 27-40.

La base documental d'aquestes pàgines es troba a Mataró, tant en el Museu Arxiu de Santa Maria, com en l'Arxiu Municipal, i a Barcelona, ACA, *Protocolos notariales. Mataró*. L'autor ressegueix cronològicament les notícies trobades, començant per la de la riquesa d'instruments de música coneguda per l'inventari de Jaume Salvador (28-29). És particularment interessant el contracte amb Felip Pujol per a la confecció dels llibres de cor el 1594: *Llibre d'oficis dominicals, Llibre d'oficis santorals i Llibre de vespres dominicals*, totalment transcrit (37); el 1616, el mateix Felip Pujol era nomenat mestre de cant i és transcrita la concòrdia corresponent (37-38); són coneguts els noms dels seus successors, en temps dels quals no mancaren les tensions (30-31); ja el 1685, el mestre sortint, Josep Gas, deixava per escrit la consuetud de les activitats musicals a Santa Maria: *Memorial de les festes té obligació cantar lo mestre de capella y cantors de la parroquial iglesia de Santa Maria de Mataró...* (38-40); següen les tensions entre universitat i parròquia entorn la provisió de mestre de capella, que desembocaren en oposicions, les quals agreujaren el conflicte (34-36).— J. P. E. [11443

Antoni BORRÀS, *La difícil consolidació del Col·legi de Sant Andreu de la Seu d'Urgell (1601-1616)*, dins «Urgellia», XI (1992-1993 [1994]), 209-223.

Un dels fundadors d'aquella casa i col·legi, Pedro Martín, redactà una *Historia de la fundación del Collegio de Urgel desde el año 1599 hasta el de 1616*, conservada a Roma, Archivum Romanum Societatis Iesu, Arag., 23¹, ací transcrita (219-223). Les pàgines inicials la completen amb documentació del mateix fons i de València, ARV, i Sant Cugat del Vallès, Arxiu de la Companyia de Jesús a Catalunya; cal destacar-ne la protecció fundacional del bisbe Andreu Capella fins a la seva mort; el fet que l'escola de gramàtica del col·legi començà de funcionar el 1600 i que de seguida tindria dos mestres, «estudiants en període de formació» (212); i que les bases econòmiques de la casa jesuítica de la Seu trontollaren com a resultes de l'expulsió dels moriscs del Regne de València.— J. P. E. [11444

Santiago ALCOLEA, *A l'entorn d'alguns mapes de la Catalunya del segle XVII*, dins «Revista de Catalunya», núm. 87 (Juliol-Agost de 1994), 37-46.

El primer mapa imprès de Catalunya conegut fins ara és el publicat dins el *Theatrum Orbis Terrarum* per Jan Baptist Vrients a Anvers el 1603 (38-39). L'autor, però, a base de la documentació d'ACA, *Generalitat. Deliberacions i Cauteles i albarans*, recorda que n'hi hagué amb anterioritat, encarregats a Benito Sánchez Galindo el 1588 (40), i a Miquel Jeroni Salvador el 1596 (41). També consta que el 1604 Joan Granollacs, resident a Avinyó, havia rebut l'encàrrec de procurar un mapa

de Catalunya, que en aquell moment era molt avançat. L'autor es pregunta si el mapa del 1603 no era el d'Avinyó o algun dels anteriors (43). A darreries del segle XVII arribaria el d'Erasme Ripoll (44-45).— J. P. E. [11445]

Joan VILÀ I VALENTÍ, *Comentaris al primer mapa imprès de Catalunya: Joannes Vrints, 1603*, dins «Revista de Catalunya», núm. 87 (Juliol-Agost de 1994), 47-61.

El primer mapa de Catalunya imprès, conegut i conservat fins ara, el del 1603, és col·locat en el marc de l'interès geogràfic en els reialmes de l'Europa Occidental. Quant a l'interès geogràfic a Catalunya en seria exponent Pere Gil, *Llibre primer de la història catalana*, el qual cita un mapa manuscrit (49-50); consta, de més a més, que Joan Trigall, de Puigcerdà, l'any 1610 posseïa tres mapes de Catalunya, els de Paolo Fornali, Itàlia 1570; Jan B. Vrients, Anvers 1583; i Guillaume Postell, París, sense any (50). Segueixen notícies relatives a les reproduccions posteriors (52) i la valoració del mapa del 1603, ací reproduït (entre 56-57): «La informació subministrada per aquesta peça cartogràfica és, en conjunt, ben abundant i així mateix és força encertada la representació dels diversos accidents fisiogràfics... Fins i tot pot sorprendre, en alguns aspectes, l'exactitud i la riquesa informativa» (53).— J. P. E. [11446]

Joan TRES, *Francesc Comte o el sentiment de la revolta contra les pretensions franceses sobre el Rosselló*, dins «Revista de Catalunya», núm. 83 (Març de 1994), 54-63.

Comte no fou un fosc notari aïllat a Illa, ans «un erudit relacionat amb les personalitats polítiques i culturals més importants de l'època» (55), com poden ésser-ho Joan Terés, d'una banda, i Joan Pujol, de l'altra (són reproduïdes les dues quintetes que Comte dedicà a Pujol i les dues de resposta: 55-56). I les *Il·lustracions dels comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent*, del 1586, tingueren ampli ressò de citacions, elogis i referències en Jeroni Pujades, Esteve de Corbera i Joan Gaspar Roig i Jalpí, i foren utilitzades pels comissionats francesos i espanyols a l'hora de precisar l'article 42 del *Tractat dels Pirineus* (59). La primera part de les *Il·lustracions* és descripció, en forma de viatge, dels terminals dels comtats, tant en relació al Principat i a Occitània, com entre ells mateixos (58-60); la segona, en forma de col·loqui entre pastors, figurativament motivat pel retorn dels comtats a la corona catalano-aragonesa entorn el 1495, narra els orígens mitològics de les poblacions de la zona i llur no-pertanyença a la Gàl·lia Narbonesa. És, doncs, una obra política que exalça la catalanitat dels comtats contra pretensions franceses (63).— J. P. E. [11447]

Maria dels Àngels PÉREZ SAMPER, *La confitura de la Diputació del General: un problema de despesa pública del segle XVII*, dins *Institucions Catalanes*, I, 367-377.

A l'ACA, *Generalitat. Visites del General*, 51, hi ha el procés enantat als diputats del trienni 1611-1614 en concepte d'àpats amb motiu de les insaculacions, d'altres ocasions en què la urgència d'una feina obligava els oficials de la casa a treballar àdhuc de nit i, doncs, calia proporcionar-los els corresponents àpats, i amb motiu de solemnitats, en què la casa havia de mantenir el seu honor, com en el Corpus del 1610, descrit per Jeroni Pujades (369); ací són transcrits, entre d'altres fragments, alguns dels articles entorn als quals hom féu la investigació (369-370), la factura presentada pel pastisser Bernat Balet per llaminadures servides el 28 de maig del 1612 amb motiu del torneig que es féu a la plaça del Born (373-374), i dues llistes presentades per l'adroguer Pau Ferrer (374-375). Hi ha quadre de productes, on també consta la freqüència de llur encàrrec i el preu (375-376).— J. P. E. [11448]

Antoni GRAU I ESCORIHUELA, *Cartes de repoblació castellanenques de la Casa de Medinaceli. Geldo*,

Fanzara, Suera, Castro-Fondeguilla i els llocs de la Serra d'Eslida, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXX (1994), 153-195.

Presentació i transcripció de les noves cartes de població per als repobladors cristians (nominalment consignats), necessàries després de l'expulsió dels moriscs. Es trobaven a Sevilla, Archivo Ducal Medinaceli, *Secció Sogorb*, lligalls diversos. Són datades dels anys 1612-1613. Foren atorgades pel delegat del duc de Sogorb; són les següents: la de Xeldo, en llengua catalana (155-165); la de la Pobla de la Serra d'Eslida, en català (165-172); la de Fanzara, també en valencià (172-180), completada amb una concòrdia d'un any més tard, en castellà (180-182); la de Suera, en català (182-189); i la de la Pobla de Castro i Fondeguilla, en castellà (189-194). Hi ha bibliografia (195).— J. P. E. [11449]

Francesc ESTEVE I PERENDREU, *Don Josep de Riquer, Comanador Santjoanista de l'Espluga de Francolí, enterrat a l'església parroquial de Sant Llorenç de Lleida*, dins *Ordres religioso-militars*, 418-427.

A base de les dades proporcionades per tres arxius de Lleida (parroquial de Sant Joan, de la Paeria, i Històric, *Protocols notarial*), ací és refeta la història dels Riquer durant el segle XVII, amb particular atenció al pas de Josep per l'Orde de Sant Joan de Jerusalem (421), i a la seva mort i enterrament, els detalls del qual són coneguts pel *Memorial del gasto se ha fet en lo enterro de cos present del quondam Don Joseph de Riquer...*, del 23 d'octubre del 1679, en el qual són inclosos rebuts de gèneres diversos, ací transcrit de l'esmentat fons de *Protocols notarial*, reg. 828 (424-426).— J. P. E. [11450]

Memòries d'una família pagesa: els Anglada de Fonteta (segles XVII-XVIII). Estudi i transcripció:

Santi SOLER I SIMON, la Bisbal d'Empordà, Ajuntament 1994, 118 pp.

Darrerament ha ingressat a la Bisbal d'Empordà, AHC, el fons Anglada de Fonteta, una de les peces del qual és el llibret d'anotacions ací publicat. L'editor descriu el volum, format de quinze quadernets, quatre dels quals incomplets, escrits durant gairebé dos-cents anys per almenys sis successius hereus de la raguèlia Anglada (10-12: reproducció de tres pàgines); completa, ja des del segle XV, la informació tant del mas com dels propietaris útils (13-18) i presenta els successius autors, entre els quals destaquen l'iniciador, Miquel, i Francesc Anglada jr., que deixaren més notícies en les pàgines de la primera meitat del segle XVII i de mitjan segle XVIII (19-26). El cos de l'obra és constituït per les anotacions de Miquel Anglada (31-71), de Josep Anglada (71-78), de Francesc Anglada sr. (78-79), de Francesc Anglada jr. (80-94), de Joan Anglada (94-99) i, ja en el segle XIX, de Miquel Anglada (99). Les parts corresponents a Josep i a Francesc Anglada sr. pràcticament es limiten a ésser recordatori d'escriptures notarial, i dels dies i notaris, on es troben registrades; la d'En Joan Anglada, també recordatori de moviment de deutes. En canvi, les pàgines inicials d'En Miquel Anglada i les gairebé finals d'En Francesc Anglada jr. contenen nombre d'altres notícies, locals, catalanes i alguna d'europea: destaquem les relatives a situacions difícils per secades el 1619 i el 1631, pels aiguats del 1599 i del 1617, per la pedregada del 1625; recordem la llista de pagaments ocasionats per un procés judicial (52-53), la descripció de la solemnitat per la introducció de la festa litúrgica de la Puríssima [no pas de la definició, que només arribaria el 1854], en la qual un Miquel, tot cofoi pel càrrec de jurat, estrenà gramalla i assumí la responsabilitat de guardar a casa seva una de les masses (60-63); recordem també l'*Oració de Sant Sebastià*, tant en versió catalana com llatina (65-71). De Francesc Anglada jr. n'hem de retenir els records dels durs anys posteriors al 1714, i de les insuportables exaccions a què la gent fou sotmesa (80-82, 86, 88, 89 i 93) i les moltes descripcions de fenòmens naturals, com terratrèmols (84 i 85), aiguats (84 i 89), pedregada (91), estrella fugaç (87); de malures: passa de cadarn i de febre (87), mal sota la llengua en bestiar de peu forcat, gros i menut (83), i receptes per a mals diversos (90 i 97). I una bona nova: el 1750 arribà una rebaixa d'impostos del 40%,

que a la Corona de Castella ja era vigent des del 1705 (92); simultàniament era inaugurat l'orgue del convent de Sant Francesc (93). En nota, l'editor ha explicat molts dels conceptes que ara no resulten clars per a un lector no especialitzat, explicacions que aplega en apèndix final (100-104), on també estableix l'arbre genealògic (105); afegim nou reproduccions fotogràfiques, la llista de fons arxivístics que han confirmat o completat les dades d'aquest llibre (198), i la bibliografia específica (111-113).— J. P. E. [11451]

Fernando SÁNCHEZ MARCOS, *Historiografía e instituciones políticas en la Cataluña del siglo XVII. El caso de la Cataluña Ilustrada de Esteve de Corbera*, dins *Institucions Catalanes*, II, 547-556.

L'autor vol manifestar la relació entre investigació del passat i institucions públiques en la Catalunya moderna, recordant els arxivers reials que foren historiadors i les constitucions de cort del 1564, que manaven d'encarregar algú de fer la història de Catalunya, i del 1702, que creaven el càrrec de cronista de Catalunya, que recaigué en Pau Ignasi de Dalmasas i Ros, destituït el 1714 (549-551). És ací resumida la biografia d'Esteve de Corbera i les seves obres, tant publicades com inèdites (552-553); l'objectiu de *Cataluña Ilustrada...* és exposat amb paràgrafs de la mateixa obra: el de fer conèixer la història de Catalunya, no inferior en raons de prestigi a la d'altres països (553-554); la Generalitat de Catalunya s'encarregà de l'edició, però aquesta només arribaria a Nàpols el 1678, a càrrec de Rafael Vilosa (555-556).— J. P. E. [11452]

Enric CABRA I MARTORELL, *Entorn d'una còpia menorquina setcentista de les Cobles del Davallament*, dins «Revista de Menorca», LXXXIV (1993), 329-360.

Un capbreu de la comunitat de preveres, conservat a Maó, Arxiu Parroquial de Santa Maria, conté, en els folis sobrers, còpies de dues peces teatrals realitzades abans del 1644 per Bartomeu Vives: la *Presa de Menorca* [cf. ATCA, X (1991), 628, núm. 6834] i les *Cobles del davallament de la Santa Creu* «tretas conforme se fa en la Santa Seu de Mallorca» (329), de les quals són també conegudes tres còpies mallorquines, dues de les quals són a Barcelona, BC, *Manuscrits*, i l'altra a l'Arxiu de la Seu de Mallorca (330), que, de més a més, ha conservat un croquis de la representació (333). Són cent noranta-quatre versos (332), amb variants segons les còpies. Ací són col·locades en el context d'altres davallaments catalans (335-337) i dels mallorquins de Sóller, Felanitx i de la Seu, tant anteriors com posteriors a l'arranjament del 1691 (337-339); també és documentada la representació a Ciutadella el 1622 dins pregàries per secada i, com a Mallorca, la seva substitució per un text llatí abreujat a mitjan segle XVIII (340-342). La representació del Davallament exigí estàtues especials del Sant Crist, amb braços mòbils (345-349). Després d'una pàgina de bibliografia (351), la transcripció del text ocupa les pp. 352-360.— J. P. E. [11453]

Laura GARCÍA SÁNCHEZ, *Solemne entrada a Barcelona y diversos acontecimientos festivos ante la jura de Fueros del Reino de Cataluña por Felipe IV, en 1626: el Dietario, como testimonio, de Miquel Parets*, dins *Institucions Catalanes*, II, 473-480.

L'autora transcriu un llarg fragment de Celestí Pujol i Camps, editor de la traducció castellana del *Dietari* de Miquel Parets, en el qual n'és identificat l'autor i li són atribuïdes les modificacions de la versió castellana (474-475); també són transcrits llargs paràgrafs del *Dietari* (Barcelona, BU, ms. 224-225), relatius a la cort del 1626 (476-478), i d'altres en què és narrada la fi d'aquella cort incompleta i la fuga de Felip IV (479-480).— J. P. E. [11454]

Valentí SERRA DE MANRESA, *Un cas d'institucionalització del servei assistencial als empestats de la dissetena centúria, protagonitzat pels caputxins de Catalunya*, dins *Institucions Catalanes*, II,

185-190.

Ultra la documentació ja coneguda relativa a l'afer, l'autor informa de l'existència a Barcelona, Arxiu de la Província Caputxina de Catalunya, *Fons miscel·lani*, d'uns *Advertiments i apuntaments per al temps de la pesta*, promulgats el 1631 pel provincial Fruitós de Verdú, i revalidats el 1651, ací transcrits (186-188). Allò que semblava impuls espontani, era, en realitat, encaminat des de la superioritat (189).— J. P. E. [11455]

Jaume REULA BIESCAS, *Preeminència règia versus llibertats a la Catalunya de Felip IV i Lluís XIV*, dins *Institucions Catalanes*, I, 309-315.

En aquestes pàgines són recordades les publicacions controvertides (en general aplegades a Barcelona, BC, *Fulletons Bonsoms*), a favor del rei o de les institucions catalanes, i els principals arguments respectius: la forma bàsica de llibertat és servir el rei; el país i les seves institucions tenen els drets que els confereix el pacte amb el rei, drets que han estat sistemàticament conculcats (310-311); al cap de poc d'haver estat substituït el rei d'Espanya pel de França, la polèmica continuà, canviat només el destinatari; hi destacà Francesc Martí i Viladamor, primer «el més ferm defensor teòric del pactisme polític» (312), després tornat valedor de les pretensions absolutistes franceses: «la voluntat del príncep, com a encarnació dels interessos de tots els súbdits, havia de prevaler sobre immunitats i privilegis» (312-313).— J. P. E. [11456]

Joan BUSQUETS I DALMAU, *Neutralitat de la Santa Seu i Gal·licanisme a Catalunya durant la Guerra de Separació (1640-1659)*, dins «Misc. Colomer», 281-296.

Sobre la base de la documentació ja publicada, i de la inèdita a ACA, *Generalitat*; Archivo Segreto Vaticano, *Espana*, i *Fondo Albani*; i Biblioteca Apostòlica Vaticana, *Barb. lat.*, l'autor distingeix la revolta popular contra les classes altes i la decisió política de les institucions catalanes de no reconèixer per rei Felip IV de Castella; recorda la posició de la Santa Seu, més aviat decantada a França, fins al punt d'enviar un nunci a Barcelona (283-285; 292-293), en clara contraposició al capteniment del bisbe de Barcelona, fidel a Felip IV (286-287); aquell hagué d'exiliar-se, com els altres bisbes, situació que Peire de Marca aprofità per a convèncer alguns dels dirigents catalans d'idees favorables a l'intervencionisme directe del poder civil en afers de jurisdicció eclesiàstica (288-291); oficialment, els jesuïtes restaren al costat de Felip IV, però alguns de catalans pensaven de forma diversa (293-295). Al final (1651), el papa Innocenci X estava disposat a mitjançar entre Catalunya i Felip IV (295-296).— J. P. E. [11457]

Pofirio SANZ CAMAÑES, *La contribución económica y militar de la ciudad de Huesca en la guerra de Cataluña (1640-1652)*, dins «Argensola. Revista de Ciencias Sociales del Instituto de Estudios Altoaragoneses», núm. 107 (1993), 135-172.

La documentació d'Osca, Archivo Municipal, i en concret la de les seccions de *Registros de Cartas Misivas*, d'*Actos comunes* i la *Serie General de Documentación Histórica*, completada amb d'altra de Saragossa, Archivo Histórico de la Diputación Provincial, *Legajos* o amb qualque fulletó de la Biblioteca Universtaria, ultra la bibliografia, permeten a l'autor d'exposar les constants exigències de la monarquia tant en homes com en diners, i les respostes de la ciutat durant els anys 1640-1652, sobretot en els moments en què la guerra havia entrat en el Regne d'Aragó (149-155), i propicià una reunió urgent de defensa de les Cortes de Aragón la tardor del 1646 (155-159). El 1648 entrava a l'Aragó la pesta des de València (168).— J. P. E. [11458]

Núria SALES, *Per què l'adquisició del Rosselló és presentada per la historiografia francesa com una conquesta*

militar més?, dins «Revista de Catalunya», núm. 90 (novembre de 1994), 23-38.

La primera d'aquestes pàgines recorda, cronològicament, les decisions dels tres braços de les Corts de Catalunya oferint a Lluís XIII de França la sobirania paccionada damunt Catalunya entre el setembre del 1640 i el del 1641, amb el paral·lel acuinament (= ruptura del vincle de vassallatge) del rei de Castella; aquests fets foren interpretats pels autors i per les autoritats catalanes com un exercici de sobirania del cos social, prosseguint en la línia encetada en temps de Carlemany (25-28). Els francesos (autoritats i escriptors), en canvi, presentaren l'adquisició de Catalunya com una represa d'una antiga sobirania resident en el rei de França, mai no prescrita, des dels temps de Carlemany (28-34); l'*'historiographe du roy'*, Ch. Sorel, que s'atreuï a dir que Catalunya havia reconegut el rei «par une franche volonté», fou destituït d'aquell càrrec (35). Peire de Marca veié la diferència entre la situació absolutista del rei «à France et à Rome» i «en Catalogne», però subratllà que també ací «l'auctorité du roy s'exerce souverainement» (36). I si Lluís XIII era conscient de l'origen de la seva autoritat damunt Catalunya, Lluís XIV ja només parlà de retorn a l'obediència dels prínceps legítims (36-37).— J. P. E. [11459]

Maria Tereza AMADO, *As histórias recentes na institucionalização do saber histórico moderno: História de los movimientos y separación de Cataluña, de Francisco Manuel de Melo*, dins *Instituciones Catalanes*, II, 535-546.

Assaig historiogràfic entorn l'obra de Melo dedicada a la Guerra dels Segadors; segons l'autora s'inscriuria «no género 'Historias Recentes'» (537), i la seva característica principal seria l'objectivitat de la narració, fins al punt que Melo s'hauria limitat a historiar esdeveniments, en els quals havia participat. La pàgina 546 presenta un quadre esquematitzat de les obres de Melo.— J. P. E. [11460]

Eduard ESCARTÍN SÁNCHEZ, *La Capitanía General de Catalunya i l'ordre constitucional català*, dins *Instituciones Catalanes*, I, 95-101.

El 1511, el càrrec de capità general era unit en la mateixa persona del lloctinent general, però les prerrogatives no es confongueren, car la capitania general era competent en tot el relatiu a la defensa, i posseïa el seu propi tribunal, els membres del qual només eren assessors, essent el capità general jutge únic, a diferència de la Reial Audiència, els jutges de la qual, no pas el lloctinent, decidien les causes (96-97). Davant l'intent d'aplicar l'autoritat del capità general als ciutadans de Catalunya, la Generalitat instà contrafacció de constitucions, documentada en dos *Fulletons Bonsoms*, de la BC: *Justificación jurídica de las contrafacciones, que insta la Generalidad... i Escrituras, reales órdenes y formales doctrinas a favor de la jurisdicción del Real Tribunal de la Capitanía General...*, contrari a l'anterior (98). La cort de Madrid deixà la causa sense resoldre (99). Lluís de Peguera ja havia intervingut a favor del capità general en un *Tratado de la jurisdicción del Capitán General...* del 1584 (100, nota 28). Les corts del 1706, sota l'Arxiduc Carles d'Habsburg, suprimiren el tribunal de capitania general (101).— J. P. E. [11461]

Enric MOLINÉ, *Les Constituciones Sinodals d'Àger i Meià*, dins *Instituciones Catalanes*, II, 163-169.

D'Àger hi ha dues compilacions de sinodals posttridentines dels anys 1648 i 1665 (164); de Meià, una del 1659, com la primera d'Àger publicada a Barcelona. La primera d'Àger fou editada per l'arxiprest presentat pel rei de França durant la Guerra dels Segadors i les seves constitucions desaparegueren de l'edició posterior. Tant en les d'Àger com en les de Meià hi ha llista de termes i d'esglésies pertanyents a la respectiva circumscripció; en la primera d'Àger, de més a més, l'arxiprest Joan Fort aplegava les notícies més importants, també alguna de fantàstica, sobre la història de l'antiga abadia. En les d'Àger, de més a més, hi ha setanta folis

dedicats a oferir models de documentació, a ús dels rectors. Hi ha mapa de les dues circumscripcions (166).— J. P. E. [11462]

Pep VILA, *Unes 'redondillas' de 1651 en honor de sant Josep, patró d'una confraria de Montagut*, dins «Annals 1994. Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca», 89-101.

L'arxiu parroquial de Sant Pere de Montagut, ara a Girona, ADG, conté tres llibres de confraries, un dels quals pertany a la de Sant Josep, descrit ací (91-92); conté, entre d'altres textos, «un poema de Pere Antoni Coramina» (92) dedicat a Sant Josep, «una obra seriosa, en el context de la poesia devota, retocada, de tema hagiogràfic, una constant del nostre Barroc» (93), «que explica el pas a pas, com en la història sagrada, les relacions de Josep i Déu» (94). Els vuitanta-quatre versos de les *Redondillas offeridas y dedicadas al inclíit (!) patriarca y espòs de Maria Santíssima...* ocupen les pàgines 97-100. Notícies relatives a l'autor són assenyalades en les dues pàgines finals, on també trobem un altre poema de Coramina, intítulat 'Soner', el primer vers del qual és «Alegres noves, venturós dia...» (101).— J. P. E. [11463]

Gemma GARCÍA FUERTES, *Sociabilidad religiosa y círculos de poder. Las Escuelas de Cristo de Madrid y Barcelona, en la segunda mitad del siglo XVII*, dins *Instituciones Catalanes*, II, 319-328.

Foren membres de la de Madrid Guillem Ramon de Montcada, marquès d'Aitona, que propicià el naixement de la de Barcelona, i Cristòfor (i Lluís) Crespí de Valldaura, que establí a València el primer Oratori de Sant Felip Neri (323), Lluís Pons, abat de Ripoll i bisbe de Solsona (325). L'Escola de Crist, de Barcelona, fou erigida el 1660 (326). Les seves vicissituds són conegudes pel llibre d'A. Minuart, *El solitario en poblado...*, Barcelona 1744, per correspondència de l'esmentat marquès d'Aitona dins el ms. 1348 de la BU de Barcelona, *Libro de espiritualidad*; destaca entre els seus membres Oleguer Montserrat, denunciat d'il·luminisme, empresonat i absolt pel Sant Ofici (Madrid, AHN, *Inquisición. Libro 735*), bisbe d'Urgell el 1689 (327-328). El grup propicià la política uniformista (328).— J. P. E. [11464]

Valentí SERRA DE MANRESA, *Cartas de D. Juan-José de Austria a fr. Ramon de Tona*, dins «Estudios Franciscanos», 95 (1994), 179-186.

Les tres lletres ací publicades, datades el 1669, es conserven a Barcelona, Arxiu de la Província dels Caputxins de Catalunya, A-5-7: Civ.14 (183-186). L'infant hi exposa el seu estat d'ànim.— J. P. E. [11465]

Jon ARRIETA ALBERDI, *Derecho e historia en ambiente postbélico: las «Dissertationes» de Rafael Vilosa (1674)*, dins *Instituciones Catalanes*, I, 183-196.

La biografia de Rafael Vilosa, basada en gran part en documents d'ACA, *Consell d'Aragó*, deixa el dubte de si en algun moment inicial fou partidari de la vinculació amb França en la crisi del 1640, però aviat es passà a Felip IV, del qual fou persona de confiança, també en l'administració de Milà i de Nàpols, on el 1674 publicà el volum que contenia els seus *Tractatus de fugitivis...* i les sis *Dissertationes ad praxim valde utiles* (185, nota 21), els títols de les quals són reproduïts (186, nota 22). Toquen fets reals que havien presentat grans problemes en l'Audiència i en el Consell d'Aragó, sobretot el primer, *De iure civitatis*, que esbrina si Solsona, acusada d'haver-se lliurat a l'enemic francès el 1655, havia d'ésser condemnada de lesa majestat per procediment sumari a perdre la categoria de ciutat (i la titularitat episcopal) o havia d'ésser escoltada (188-190); i el quart sobre si Vilafranca de Conflent i el Conflent formava part del comtat de Rosselló, en el qual cas passava a sobirania francesa pel tractat dels Pirineus, o del de Cerdanya (192-194). Vilosa

subratlla, d'una banda, els deures de fidelitat (187 i 190), però, de l'altra, la seva dialèctica jurídica no pogué vèncer el pes dels documents aportats per Pèire de Marca, i Vilafranca i el Conflent caigueren en mans de França. Les altres dissertacions tracten d'afers d'insaculació, de dret de vot, o de precedència, fortament personalitzats (190-192).— J. P. E. [11466]

Salvador REUS i BELMAR, *Un col·loqui del metge Rafel Rapó (1645-1710)*, dins «Randa», 35 (1994 = «Miscel·lània Josep M. Llompart»), 17-43.

Les primeres pàgines resumeixen informació relativa a literatura de diàlegs (17-18) i de teatre (18-19) els segles XVII i XVIII en els Països Catalans. Diàleg i teatre és el *Diàleg per celebrar les festes del Rey d. Carlos segon ab Done Maria Lluïsa de Borbon... en la vila de Sinen...*, el 1680. És descrit el volum miscel·lani que l'ha conservat, ara a Ciutat de Mallorca, Biblioteca Municipal, *Fons Llabrés* [vegeu en la secció IV d'aquestes notícies bibliogràfiques, 842, n. 11536, el resum de l'inventari del dit fons de Ciutat de Mallorca] (19-20); és resumida la biografia de Rafael Rapó (21-23; amb transcripció d'actes baptismal i funeral, de l'ADM, *Fons de Sinen*), que també publicà un *Apollineum Maioricense bellum contra febres perniciosas...*, Ciutat de Mallorca 1707. Els 414 versos del col·loqui són elogi dels reis de la casa d'Àustria, afavorits amb successives intervencions divinals també en el dit casori (23-25); en són analitzades les característiques mètriques i lingüístiques (26-30) i transcrit (30-41) i anotat (41-43) el text.— J. P. E. [11467]

Joan FARRÉS i SERRA, *L'abat Planella i els seus vassalls*, dins «Quaderns. Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles», 1992-1994, 129-140.

Les relacions entre la vila i el monestir (i més en particular, l'abat) de Banyoles mai no foren bones, ara presidides per la tensió entre dues voluntats: la de conservar totes les prerrogatives feudals i la d'alliberar-se'n i de passar a senyoriu reial; però els anys de l'abat Anton de Planella i Cruïlles (1675-1688) marquen un dels moments cimals de la tensió, tal com permeten de veure els diversos plets entre les dues parts entorn la senyoria i certes conseqüències de la mateixa, conservats en alguns lligalls de l'AHC de Banyoles (137). N'és transcrita la *Instrucció per a la informassió que haurà de rebre el senyor jutge de cort acerca dels acesos, gravaments y oppresions causats y fets per lo Abat, monjos y demés ministres de dit abadiat contra la universitat y demés singulars de la vila de Banyolas y altres particulars del dit abadiat* (138-140), de l'abril del 1681, on són formulades vint-i-quatre acusacions contra el referit personatge.— J. P. E. [11468]

Joaquim ALBAREDA i SALVADÓ, *Sebastià Enric Torres: del negoci del glaç a la revolta*, dins «Misc. Martí», 73-84.

L'autor ja havia donat a conèixer aquest personatge [cf. ATCA, X (1994), 642, núm. 6883]. Ara, a base de documentació de l'arxiu particular del mas les Torres, de Sant Quirze de Safaja, i en particular de la correspondència que ell, botifler col·laboracionista ja entorn el 1690, mantingué amb el seu hereu durant els anys en què visqué exiliat al Conflent, prop Prada; la correspondència és rica en detalls familiars i administratius del patrimoni, en particular dels pous de glaç, part de la qual és ací transcrita. També són assenyalades les seves connexions comercials amb barcelonins, tot i ésser políticament divergents.— J. P. E. [11469]

Imma SOCIAS BATET, *El contracte dels quatre gravats dels novíssims, entre l'impressor i gravador Joan Jolis Santjaume i Magf Cases, doctor en teologia*, dins *Institucions Catalanes*, II, 449-462.

[El lector d'ATCA coneix altres pàgines de l'autora sobre aquest tema: XIV (1995), 634, núm. 10558]. Ací recorda dades biogràfiques d'ambdós contractants (449-450); dóna la biblio-

grafia de Cases (450-451), assenyalant les edicions dels *Desenganys de l'Apocalipsi* (451, nota 10; 455-456), resumeix (453-454) i transcriu el contracte d'acabament de les ,planxes o taules' dels novíssims, de l'AHPB, *Lluís Fontana. Decimum Quartum Manuale* (459-460); al final dels *Desenganys...* hi ha *Lo llibre escrit o estampat dintre i fora...*, que fou editat en tres formats (major, mitjà, menor), els quals contenen els quatre gravats (461-462: reproduccions), dels quals també són transcrites les explicacions (457, nota 38). La doctrina fou transposada en cobles catalanes, que en alguna edició tenen explicació prèvia en castellà (457-458 i nota 42).— J. P. E. [11470]

Pascual MARZAL RODRÍGUEZ, *Claustros de la Facultad de Medicina de Valencia entre 1683 y 1704*, dins «Asclepio. Revista de Historia de la Medicina y de la Ciencia», XLV (1993), 3-53.

La Facultat de Medicina de València tenia oficialment reconeguda la prerrogativa de celebrar claustres per separat; les actes d'aquests claustres no s'han conservat en volum unitari, ans esparses en protocols notariais, i l'autor publica les vint-i-una trobades fins ara (136); setze procedeixen dels Protocols Notariais del Col·legi del Corpus Christi, i pertanyen als anys 1683 al 1698 (132-161); les altres cinc, datades entre el 1699 i el 1704, són de la mateixa secció de l'ARV (161-169). Les seves dades «permiten conocer la población médica, los problemas que el ejercicio médico plantea en la Valencia del siglo XVII, las relaciones entre la universidad y la actividad profesional, etc.» (127). Les prerrogatives jurídiques del claustre foren suprimides com a conseqüència de la *Nova Planta* (130).— J. P. E. [11471]

José M. LÓPEZ PIÑERO, *Juan de Cabriada y el movimiento novator de finales del siglo XVII. Reconsideración después de treinta años*, dins «Asclepio. Revista de Historia de la Medicina», XLV (1993), 3-53.

El 1962, l'autor publicà un estudi sobre la *Carta filosòfica, médico-química* del valencià Joan de Cabriada i continuà estudiant el període final del segle XVII, dins el qual la dita *Carta...* hauria estat «el manifiesto de la renovación en España de la medicina y de los saberes biológicos y químicos relacionados con ella» (5-11: les pàgines 10-11 són dedicades al tradicionalista valencià Maties García); el marc històric del moviment renovador (11-19) i els tradicionalistes, tant els moderats com els intransigents (19-23: Joan d'Alós acceptava les dades noves i les veia compatibles amb el galenisme: 20-21). El moviment renovador s'hauria manifestat públicament el 1687 en què el valencià Crisòstom Martínez se n'anà a París a acabar l'*Atlas anatómic* (26-27) i Cabriada publicava la *Carta* (24); format, sembla, en la mateixa València en el galenisme tradicional (28), membre d'acadèmies renovadores a Madrid (29), a Sevilla i a Bilbao (30), la *Carta* tingué a Madrid dues edicions successives els anys 1686 i 1687 (30), on, entorn una malaltia concreta (31), «refuta la autoridad de los antiguos y defiende la experiencia como único criterio, en las cosas naturales» (32); les seves tesis són ací resumides (32-36), com també ho és llur repercussió (36-43); l'atac «más extenso y sistemático» a la carta fou la *Verdad defendida* publicada a Barcelona el 1688 pel perpinyanès Cristòfor Tixedas; segons aquest, «las novedades anatómicas no modifican las doctrinas galénicas» (39).— J. P. E. [11472]

María José LÓPEZ TERRADA, Felipe JEREZ MOLINER, *El Atlas anatómico de Crisóstomo Martínez como ejemplo de vanitas*, dins «Boletín del Museo e Instituto 'Camón Aznar'», LXI (1994), 5-33.

Les primeres pàgines ressegueixen la trajectòria biogràfica de Crisòstom Martínez, amb particular atenció al treball de dibuix anatómic realitzat a París els anys 1687 i següents; després recorda el seu estudi de catorze postures en què pot ésser dibuixat un esquelet i de llur significat ,sapiencial' (més o menys connexe amb la fugacitat de la vida, de l'encara inèdita *Explicación de la*

tabla grande de los esqueletos y los huesos [10-11]), posicions i significacions que són explicitades a base d'obres hispàniques contemporànies (11-26). Hi ha reproducció de vuit de les làmines de l'obra més coneguda de Martínez: *l'Atlas anatómico* (27-33).— J. P. E. [11473]

Pep VILA, *Un romanç castellà del segle XVII contra la pirateria turca a Tossa de Mar*, dins «Quaderns de la Selva», 7 (1994), 157-164.

L'autor recorda alguns dels romanços contemporanis dedicats a gestes d'alliberació de gent de Marina presoners (o a punt d'ésser-ho) de pirates turcs: *Verdadera relación de una milagrosa victoria que Dios... à dado a todos los de la villa de Tossa...* de Barcelona, Jeroni Margarit 1612, ara a Lisboa, BN, Res. 254,18 (158); o Miquel Jordi, *Relación verdadera de la famosa presa que han hecho las dos galeras de Barcelona...*, Barcelona, Esteve Lliberós 1618, ara a AHCB (160). En aquestes pàgines és reproduït fotogràficament el romanç *A la heroica hazaña con que han obrado los hijos de la insigne villa de Tossa...*, de darrerries del segle XVII (161-164).— J. P. E. [11474]

Bonifacio PORRES, *Catálogo de los religiosos trinitarios españoles en 1691*, dins «Trinitarium», 2 (1993), 231-254.

El document que ha conservat les llistes ací publicades és a l'ACA, *Monacals d'Hisenda*, 3230. És obra d'Antoni Pequeoles i conté relació nominal dels religiosos augustins dels convents d'Alzira, Oriola, Xàtiva, Llíria, Morvedre, València, Fraga, Avinyana, Lleida, Bellvís-les Sogues, Balaguer i Tarragona, distingint els sacerdots, els coristes i els llecs (246-250; quadre: 232). Però manca la dita informació per als convents augustinians d'Anglesola, Barcelona, Mallorca, Montsó, Peníscola, Piera, Tortosa i Vilafranca del Penedès (231).— J. P. E. [11475]

Josep M. SABATÉ i BOSCH, *Protocol de la ciutat de Tarragona, amb motiu de l'atorgament del Ritual propi en la festivitat de Santa Tecla (any 1692)*, dins *Institucions Catalanes*, II, 481-488.

La narració d'aquelles celebracions fou aplegada en un volum [manuscrit?], *Introducción y breve noticia de las gloriosas victorias de Santa Tecla...*, d'on és transcrit el decret de la Congregació de Ritus (482, i nota 2), alguns paràgrafs que descriuen celebracions diverses, entre les quals primà una gran processó, de la qual és transcrit l'ordre amb què foren col·locades les banderes (484); també hi hagué balls (destacava el dels Titans) i entremesos (485-486).— J. P. E. [11476]

Joaquim ALBAREDA [I SALVADÓ], *Les classes dirigents catalanes i la monarquia hispànica en el tombant del segle XVII*, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm. 184 (setembre 1994), 36-41.

A base d'informacions ja publicades i d'altres d'inèdites a Vincennes, Service Historique de l'Armée de Terre, A 1, de les quals són transcrits fragments, l'autor resumeix els esdeveniments de la insurrecció dels anys 1687-1691, i de l'intent, que sobretot Ramon Trobat propugnava des del Rosselló, d'annexar Catalunya a França. En un primer moment, mentre s'estenia el descontent pel país per culpa dels allotjaments i de les exaccions de(l)s exèrcit(s), nobles i comerciants veien en la guerra ocasió d'avantatges i Narcís Feliu de la Penya proclamava Carles II «el mejor rey que ha tenido España» (37); la por d'un avalot militar adreçà l'atenció d'alguns nobles vers França fins que les campanyes guerreres dels anys 1694-1697 decantaren la ciutat de Barcelona i els seus estaments al partit anti-francès; aquest hauria estat un factor que en part explicaria l'opció austriacista en la Guerra de Successió.— J. P. E. [11477]

Isabel GERMÁN TORRES, *La Academia de los Desconfiados*, dins *Instituciones Catalanes*, II, 565-572.

L'Acadèmia dels Desconfiats durà del 1700 al 1703; les activitats dels acadèmics són conegudes per les actes de les sessions, ara a l'AHCB, ms. 98, i per publicacions contemporànies dels acadèmics com les *Nenias reales, y lágrimas obsequiosas...*, Barcelona 1701, *Relación sucinta del feliz arribo...*. Ací tenim llista dels fundadors (565), nobles que ja no es dedicaven al bandolerisme com feia un segle, ans consideraven més important la noblesa de les aportacions personals que la de la raguèlia, en el camí de la raó desconfiada (567-568); entre Escil-la i Caribdis, seguiren els primers esdeveniments de la successió de Carles II i de la presència de Felip V, i la majoria acabà austriacista (569-672).— J. P. E. [11478]

Amèlia CASTAN I RANCH, *Nobleza y poder en la Cataluña de la época moderna: una aproximación biográfica al primer marqués de Castellidosrius (1651-1710)*, dins *Instituciones Catalanes*, II, 263-272.

L'Arxiu dels marquesos de Castellidosrius, dipositat en l'Arxiu Nacional de Catalunya [cf. ATCA, XI (1992), 750-751, núm. 7991], permet a l'autora de presentar Manuel de Sentmenat i de Lanuza, primer marquès de Castellidosrius. Hi ha transcripció de la llista de béns (266: completada amb la de rendes i gravàmens: 270) i informació sobre els principals passos de la seva trajectòria en noblesa (Grandesa d'Espanya, el 1701), de la militar (virrei de Mallorca i del Perú) i de la diplomàtica (ambaixador a Lisboa i a París en el moment de la successió de Carles II); Mallorca es manifestà agraïda per la seva bona actuació (267-268), però progressivament endeutat i criticat, fou desposseït del càrrec de virrei del Perú, on morí.— J. P. E. [11479]

Pere MOLAS RIBALTA, *Els Cavallers de l'Orde de Montesa a l'Audiència de València (segles XVII-XVIII)*, dins *Ordres religioso-militars*, 587-596.

Objecte d'aquest estudi són aquells «magistrats de l'Audiència que assoliren en algun moment de la seva vida la dignitat de cavallers de l'Orde de Montesa», amb particular atenció als del segle XVII (els del XVIII ja han estat estudiats) i als canvis del *Decret de Nova Planta* (587). I així, no sols trobem nòmina dels magistrats montesians del segle XVII, ans també indicació de les famílies més representades (588-590). En suprimir el Consell d'Aragó, la Nova Planta tingué repercussions personals per a alguns magistrats, com també perillà el càrrec de Lloctinent General de Montesa (591-592). Durant el segle XVIII només sis montesians foren magistrats de l'Audiència (592-594). Suprimit i restablert entorn el 1750, el càrrec de Lloctinent General s'acostava a la posta sota la contraposició dels clergues de l'orde; malgrat tot, el 1787, Josep Villarroya publicava a València la gran obra *Real Maestrazgo de Montesa* (595-596).— J. P. E. [11480]

Marià CARBONELL I BUADES, *Guillem Mesquida i Munar (1675-1747): biografia d'un pintor mallorquí a l'Europa del primer Setcents*, dins «Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya», I (1993), 145-169.

L'autor mateix informa que el seu objectiu s'ha limitat a «puntualitzar alguns aspectes de la seva [de Guillem Mesquida] biografia i de la seva carrera» (168), car fora de Mallorca és pràcticament desconegut; aprofita les dades consignades per Bonaventura Serra i Ferragut, contemporani i amic de Mesquida, en les seves *Recreaciones eruditas*, inèdites a Montserrat, Biblioteca, ms. 471 (145: la nota 3 informa d'altres escrits de Serra). Els arxius de Ciutat de Mallorca (ARM, *Protocolos notariales*; ADM), permeten de refer la família (145-147; 153-154) i l'estada a Ciutat els darrers anys de la vida (162-168), i els de Venècia la seva estada en la dita ciutat (153-157); també és documentada per un contemporani l'estada a Bolonya (150); les estades a Roma i a Munic, en canvi, són conegudes més de segona mà. La informació s'estén a transaccions

de nombre de les seves obres.— J. P. E.

[11481

Eva SERRA I PUIG, *Diputats locals i participació social en les bolles de la Diputació del General (1570-1638). Una mostra i una reflexió*, dins *Institucions Catalanes*, I, 259-274.

L'autora vol desviar l'atenció de la casa barcelonina de la Generalitat i fixar-la «en la seva xarxa territorial (diputacions locals...) i verificar la complexitat d'interessos imbricats en les seves activitats fiscals (a través d'unes mostres d'arrendament de bolles)» (259), basada en el *Memorial de tots los deutors antics del General...*, dels anys 1701-1702, d'ACA, *Generalitat*, G-72. Les delegacions locals de la Generalitat fora Barcelona eren vint-i-una des de Perpinyà i Vilafranca de Conflent fins a Tortosa (260-262). A diferència de les rendes reials, que haurien pujat a 300.000 escuts anyals, els drets de la bolla recaptats per la Generalitat de Catalunya (la seva principal font d'ingressos), havien baixat en la segona meitat del segle XVII, de 140.000 lliures entorn el 1630 a unes 100.000 entorn el 1700 (262-263). Això no obstant, els drets del General suposaven «la circulació anual de milers de lliures, volum que no podia deixar indiferent els més diversos sectors socials del país» (264), cosa que l'autora esbrina tant en allò que fa referència a l'assentament geogràfic dels arrendadors dels drets de la bolla (265-266), com a llur pertinença social (266-267: amb quadres comparatius entre la segona meitat del segle XVI i la primera del XVII): hi constata una considerable mobilitat econòmica per l'augment dels arrendadors i dels fiadors pagesos, «que sembla reforçar la idea de la formació d'una sòlida pagesia» (267); es fixa en el cas de Girona (267-268), com també en situacions en què calgué arribar a la subhasta de béns d'arrendadors o de fiadors (269). Les darreres pàgines ofereixen l'estat de les quantitats degudes a la Generalitat, arrossegades de mitjan segle XVI fins vora mitjan segle XVII en les vint-i-dues circumscripcions (271-274).— J. P. E.

[11482

Enric RIERA I FORTIANA, *Les institucions catalanes i Felip V durant la seva estada a Catalunya (1701-1702)*, dins *Institucions Catalanes*, II, 487-494.

Aquesta narració s'estén del juliol 1701, en què fou anunciada la vinguda del rei per al seu casament amb la nena Maria Lluïsa de Savoia, fins al 10 d'abril 1702, en què la reina marxà vers Aragó. Les fonts són el *Dietari de l'antic consell barceloní*, el *Lumen Domus* de Santa Caterina, d'una banda, i de l'altra certes publicacions oficials d'aquell moment com *Festivas demostraciones y majestuosos obsequios...*, del 1702, o *Relación suscinta del feliz arribo a Barcelona de... don Felipe de Borbón...*. L'autor transcriu fragments d'ambdues bandes, que donen versions contraposades dels esdeveniments d'aquells mesos, molt més realistes les primeres, a través de les quals es manifesta un capteniment reial esquerp, per ventura desatent i altiu.— J. P. E.

[11483

Eva SERRA, Josep FONTANA, *Un pamflet polivalent: un text del 1708 imprès el 1836*, dins «Misc. Martí», 449-460.

El 1836, a fi de fer por davant una possible victòria dels carlins, hom publicava a Barcelona en el català original i en traducció castellana un text que hom intitulava: *Constituciones dictadas en el año de mil setecientos ocho para el castigo de los catalanes partidarios del señor Archiduque de Austria*; l'original referia una reunió a Sant Domènec de Peralada de representants dels tres braços, afectes a Felip V de Borbó, en la qual hom havia elaborat vint-i-set punts, qualificats de ,capítols de Cort' i de ,constitucions i capítols de Cort' (458, núm. 22), que dibuixaven les formes diverses de represàlia que els dits representants, autoqualificats de ,botiflers', proposaven al rei a fi de castigar els partidaris de l'Arxiduc, qualificats de ,vigatans'. El text no presenta dificultats d'autenticitat, quant la seva datació el 1708 [però per ventura hom es podria preguntar si no era, almenys en part, elaborat pels ,vigatans' a fi de revifar la pròpia combativitat, davant possibles

represàlies].— J. P. E.

[11484

Rosa M. ALABRÚS I IGLÉSIES, Ricardo GARCÍA CÁRCEL, *L'afer Grases i la problemàtica constitucional catalana abans de la Guerra de Successió*, dins *Institucions Catalanes*, II, 557-564.

Francesc Grases i Gralla publicà el 1711 l'*Epítome o compendi de les principals diferències entre les lleis generals de Catalunya i els capítols de redreç...*; la publicació provocà la seva destitució fulminant de tots els càrrecs, coneguda per BC, ms. 173, *Annals Consulars de la Ciutat de Barcelona*, on és copiada la carta reial de destitució (557-558); fou acusat d'absolutista (558-559), i d'haver defensat que el rei sol pot establir lleis a Catalunya; ell, en canvi, recordava la diferència entre 'Corts' (= rei i braços: els únics capacitats a legislar) i 'cort' (= braços sols); els *Capítols del redreç* serien normes internes per al bon govern de la Generalitat, no pas lleis de Catalunya (559-560); [prescindint de l'anterior precisió], Grases defensava que a Catalunya «no fasse la llei lo Rey i la Cort, ni lo rey ab la Cort, sinó lo Rey en la Cort», o dit d'altra manera: «iubente Rege, approbante Curia»; i es pregunta si el rei sol podia derogar les lleis (560). Aquesta doctrina es col·locava en el procés vers l'absolutisme (561-563) i dins el darrer grup austriacista entorn Ramon Vilana (563-564).— J. P. E.

[11485

Narcís FIGUERAS CAPDEVILA, Josep M. T. GRAU I PUJOL, Roser PUIG I TÀRRECH, *La possessió de llibres a través dels inventaris 'post mortem'*. Un mostreig, dins «Misc. Marquès», II, 129-160.

Els autors han aplegat, estudiat i publicat catorze inventaris 'post mortem' que contenen llistes de llibres, redactats al districte judicial de Santa Coloma de Farners i conservats dins manuals notariais de Girona, AH, o de Santa Coloma de Farners, AHC. Donen notícies sumàries dels posseïdors d'aquests llibres (pagesos, comerciants, mariners, metges, propietaris, eclesiàstics) i del tenor dels inventaris, generalment poc acurats i redactats sovint de cara a la venda o subhasta dels llibres. El mostreig permet de constatar que les biblioteques són petites (ningú no té més de cent cinquanta volums) i es troben a casa dels grans propietaris, dels clergues i dels metges. El llibre religiós és en tots majoritari, seguit del llibre jurídic, dels llibres d'història, de diccionaris i d'obres literàries modernes. Els metges acaparen els llibres de llur especialitat. És donat en apèndix un quadre amb les quantitats de llibres que apareixen en cada inventari i la transcripció de les llistes de llibres dels mateixos.— J. de P.

[11486

Júlia BUTINYÀ, *Un autor pagès al segle XVIII: Narcís Collell*, dins «Revista de L'Alguer», III (1992), 161-171.

Pàgines només conegudes per referència. El pagès, al qual són dedicades, és el Narcís Collell, protagonista del resum següent.— J. P. E.

[11487

Júlia BUTINYÀ, Dolors CONDOM, Pep VILA, *El quadern d'exercicis catalano-llatins de Narcís Collell (1740-1744)*, dins «Quaderns. Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles», 1992-1994, 229-241.

Narcís Collell (1722-) fou «un pagès il·lustrat, desdoblant de mestre i també d'autor dramàtic» (229), que estudiava al Col·legi de Cordelles de Barcelona el 1742 i que deu anys més tard escriví la *Comèdia famosa dels esposos sant Julià i santa Basilisa*; també l'*Entremès del ball dels ermitans* [cf. ATCA, XII (1993), 672, núm. 8775]; a l'Arxiu particular Butinyà, de Banyoles, es conserva el seu llibre d'apuntes, *Artes in Meta[physica]m*, dins el qual hi ha els exercicis escolars de traducció del català al llatí, corresponents als anys 1740-1744 (230). Tres són els autors de gramàtiques explícitament citats: Elio Antonio de Nebrija, Joan Torrella, i Michele Verino (232-235); més

tard, Desideri Erasme: 237), de les gramàtiques dels quals són conegudes edicions catalanes del segle XVIII (235); tres, també, els poetes llatins: Lucà, Marcial i Virgili (233); els exercicis de traducció, ultra acostar al domini de la llengua llatina, vehiculaven valors morals i continguts religiosos (232-233). Una altra constatació: a mitjan segle XVIII l'aprenentatge del llatí en les escoles de gramàtica es feia a partir del català (234-235). Les darreres pàgines exposen els aspectes tècnic-pedagògics de l'ensenyament del llatí deduïbles del quadern (237-240). Hi ha bibliografia (241).— J. P. E. [11488

Genaro LAMARCA LANGA, *La cultura del libro en la época de la Ilustración. Valencia, 1740-1808* (Estudios Universitarios, 60), València, Edicions Alfons el Magnànim 1994, 222 pp.

L'objectiu de l'autor és el d'esbrinar «la presencia de los libros que podían existir en las viviendas privadas valencianas» (12), coneguda a base dels dos-cents cinquanta-sis inventaris privats, d'entre els mil tres-cents dos trobats en els protocols notariais de València, ARV, i Col·legi del Patriarca, en els quals consten unes catorze-mil obres, completats amb notícies d'altres fonts (16-17). El seu és un estudi sociològic (27), en el qual s'ha trobat amb molts problemes que en dificulten la precisió (p. e., sota un títol, hi ha un sol volum?) (35-36). La primera constatació és que un de cada cinc inventaris conté llibres (33), agrupables en una vintena de professions (30 i 34), essent les més ben assortides les dels advocats, amb una mitjana de 186 títols, seguides de les dels metges (174 títols) i de les dels nobles (148 títols) (41). Un segon capítol esbrina la presència d'obres d'èpoques successives: són abundants els autors clàssics literats, però, en canvi, és pràcticament absent Aristòtil [per ventura present a través de sant Tomàs d'Aquino] (44-54: hi ha una biblioteca clàssica notable: la de N'Antoni Ladron de Pallàs: 53-54); segueixen la literatura espiritual, sobretot la castellana moderna, encapçalada per fra Lluís de Granada i per santa Teresa de Jesús (54-68); les obres religioses estrangeres, en particular les de tendència jansenista (68-72) i gal·licana (72-74); les dels primers il·lustrats, entre les quals hi ha les de Gregori Maians i Siscar (79-81) i les de Jacint Segura (81-82); i les dels plenament il·lustrats, entre els quals hi ha Francesc Pérez Bayer (88-89). L'autor conclou: atès «el paupérrimo panorama de la literatura ilustrada en estas bibliotecas» el segle XVIII «ha sido 'esencialmente' el siglo de las tinieblas» (90). El capítol terç porta l'estudi sociològic a la presència dels temes principals en els grups socials diversos. El primer resultat és: els llibres de religió pugen al 37'9%, els de dret el 24'6%, els de lletres el 13'9%, els de ciències el 12'7%, els d'història el 10'9% (93). Els de devoció es troben en totes les classes; els llibres eren predominantment d'autors espanyols en el 65'3% (97), en llatí el 44'1, en castellà el 40'5% (98), en un 49'6% del segle XVII (100). Segueix l'anàlisi detallada de la presència social dels llibres religiosos (101-116, amb llista de les obres més esteses, 115), amb un apèndix per a les hagiografies (116-117; cf. 193); de la dels llibres de dret (117-129, amb llista de les obres més presents: 127); eren sobretot els nobles els propietaris dels llibres històrics i geogràfics (129-136); i els metges els qui tenien més llibres científics (137-153); continua l'anàlisi detallant els llibres de lletres, entre els quals hi ha gramàtiques i diccionaris (153-169), però també el *Don Quijote* (163-164) i la literatura barroca (164-168). El tema religiós només passava a segon lloc en les biblioteques de persones del terç estat (174) i en les dels advocats (177). Hi ha una consideració particular a llibreria femenina (175-177) i als catàlegs de quatre llibreters: Pere Miró (178-181), Manuel Fuster (181-184), Joaquim Minguet (184-186) i Manuel López (186-187). La conclusió general torna a parlar de «panorama desolador» (196), perquè el 80% de la població era analfabeta (192-193) i els llibres eren massa cars; de fet, el 50% de les biblioteques tenien menys de 20 obres (193). Hi ha bibliografia (199-206).— J. P. E. [11489

Francesc QUÍLEZ, *La fortuna crítica del pintor Antoni Viladomat: la configuració d'un mite artístic*, dins

«Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya», I (1993), 215-226.

L'autor repassa la valoració crítica que des de mitjan segle XVIII hom ha anat fent de l'obra d'Antoni Viladomat i Manalt (1678-1750); considera d'autenticitat dubtosa l'anècdota, reportada per Antoni Ponz i Piquer, segons la qual Anton Rafael Mengs hauria afirmat que en el seu temps «no había habido pintor de tanta habilidad» (215, nota 3); però l'anècdota hauria influït en Juan Agustín Ceán Bermúdez i, ja en el tombant vers el segle XIX, en Leandro Fernández de Moratín (215-218). [Els altres crítics ja pertanyen als segles XIX i XX].— J. P. E. [11490]

Antoni SIMON I TARRÉS, *El diari personal de Salvi Escarrà. La Girona de mitjan segle XVIII segons les memòries d'un escriptor*, dins «Misc. Marquès», II, 631-642.

L'autor presenta Salvi Escarrà, discret escriptor i causídic gironí (1728-1800?), que deixà unes certes memòries relatives a esdeveniments de la vida de la ciutat entre 1748 i 1753. Són conservades a Girona, AHM, ms. 6; l'autor les edita i anota.— J. de P. [11491]

Joan FLORENSA, *Cartas circulares de los Padres Provinciales de Cataluña (1742-1835)*, dins «Archivum Scholarum Piarum», XV (1991), 95-191.

En les dues pàgines de presentació el recopilador fa constar que en els darrers anys han desaparegut lletres que havien de completar aquest aplec: «faltan las de carácter pedagógico y por tanto de mayor interés» (96). Les ara publicades procedeixen de Barcelona, Arxiu de la Província de l'Escola Pia de Catalunya. Pertanyen al segle XVIII el decret constitutiu de la Província, del 1751 (97), i dinou lletres circulars, datades entre el 1743 i el 1796 (98-147). En general toquen afers interns de cases i col·legis, entre els quals no manquen els arxius (114-116); semblen tenir major interès la primera, per la qual sabem l'existència d'edicions escolars pirates, contra les quals es queixava la Universitat de Cervera (98-99); la circular posterior a l'expulsió dels jesuïtes (123-131); i la del 1786, que esbrina si l'assignatura de retòrica ha d'ésser explicada a les classes en llengua llatina o castellana, on hi ha una citació de la *Filosofía de la elocuencia* d'Antoni de Campmany (141-143).— J. P. E. [11492]

Asunción ALEJOS MORÁN, *Valencia y su arte en el «Viaje» de Ponz*, dins «Archivo de Arte Valenciano», LXXIV (1993), 92-100.

Repàs i resum, sovint amb transcripció de frases, de les descripcions i valoracions que Antonio Ponz féu d'edificis i d'obres d'art de València en els volums del seu *Viaje de España* publicats els anys 1772-1774.— J. P. E. [11493]

Rafael Daniel GARCÍA PÉREZ, *Palou, primer historiador de California*, dins «Estudis Baleàrics», núm. 50 (octubre/gener 1994-95), 133-151.

Presentada l'obra escrita de Francesc Palou, informació dels primers passos de les missions de Califòrnia, i donada la notícia de la troballa d'una còpia del *Informe sobre el estado de las misiones de Monterrey*, acabat el 14 de novembre del 1773, conservada a Sevilla, Archivo General de Indias, *Gnadalajara*, aquest és ací transcrit i completat amb qualque anotació de l'editor (137-147). Palou no es limità a les notícies relatives a l'estat de les missions, ans hi afegí «sus fundaciones, distritos entre sí, y todo lo que conduzca para una completa noticia de estas nuevas conquistas» (137), i encara ho completà amb dues taules estadístiques de la població humana (148) i del bestiar (149) de les cinc poblacions.— J. P. E. [11494]

Jaume CODINA, *L'afer Capdellaire, 1755-1780. Església versus regalisme*, dins «Misc. Martí», 197-209.

La documentació conservada a Barcelona, ADB, *Parròquies*, capsa 50, lligall 208, permet de resseguir les reaccions que les pretensions, sobretot econòmiques relatives a delmes i primícies, del rector de la parròquia del Prat de Llobregat, Francesc Capdellaire i Rovira, provocaren en la dita població; i sobretot les tensions entre la Reial Audiència de Barcelona i la Cort de Madrid, d'una banda, i el bisbe i la cúria eclesiàstica de Barcelona, de part altra, entorn de la renúncia i substitució del dit Capdellaire i de les garanties processals que li havien d'ésser respectades. Hi ha reproducció de fragments textuais de la documentació esmentada.— J. P. E. [11495]

Francesc FELIU, Núria HERNÁNDEZ, *La partitura oblidada d'uns Goigs a Sant Martíria*, dins «Quaderns. Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles», 1992-1994, 185-198.

La partitura ací presentada és la de Domènec Arquimbau, mestre de capella de la catedral de Girona els anys 1785-1790; es conserva a l'ACG, on també hi ha deu altres composicions seves dedicades a goigs (189-190). El text d'aquells goigs, *Cobles del gloriós bisbe i màrtir sant Martíria, del qual lo cos és venerat en lo monestir de Sant Esteve de la vila de Banyoles*, «ens ha arribat en algunes edicions del segle XVIII» (185) i és ací reproduït fotogràficament en una de les edicions esmentades (191). La composició és analitzada des del punt de vista musical (197) i reproduïda (192-196).— J. P. E. [11496]

Eduardo BARAJAS SALAS, *Cartas de académicos de la historia al obispo de Beja, frei Manuel do Cenaculo*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», CXCI (1994), 517-561.

Tres dels quatre corresponsals de Manuel do Cenaculo, les lletres dels quals es troben a Èvora, Biblioteca Pública, són dels Països Catalans, dos d'ells valencians: Francesc Pérez Bayer, ací representat amb nou missives (525-539), i Joan Bta. Munyòs amb setze (540-558); i el català Antoni de Campmany i de Montpalau, amb dues (559-561); el conjunt és datat entre el 1782 i el 1798 i, ultra els aspectes personals, o els relatius a les innovacions propugnades per la Il·lustració, els llibres són un dels temes més tractats: i així, en la penúltima de les seves, Pérez Bayer explica el projecte i la iniciada realització del transport dels llibres que ja té i dels que fa comprar per tot Europa a la Universitat de València, «mi amada patria, donde tengo ánimo de poner Libreria Publica» (536); en les seves, Munyòs informa de l'estada de Do Cenaculo a València entorn el 1769 (540); de la seva anada a Portugal, a la recerca de documentació sobre Amèrica, i de la preparació, edició i ressò de la seva *Historia General de América* (552-558); de la dedicació de Vicent Blasco als nous estatuts de la Universitat de València (549-550); de lletres de Daminal de Goea a Joan Lluís Vives (556); i de la mort de Pérez Bayer el 27 gener 1793 (550); també trobem que Do Cenaculo donà quatre manuscrits medievals a la Real Academia de la Historia, de Madrid, entre els quals hi havia una còpia de sant Ramon de Penyafort, *Summa de casibus paenitentiae*, sola [sense el llibre quart, *De matrimonio*] (560).— J. P. E. [11497]

Santiago FRANCIA LORENZO, *Documentación indiana en el Archivo Capitular de Palencia*, dins «Memoria Ecclesiae», V (1994), 11-30.

Hi ha la notícia de la visita de Joan Bta. Munyòs i Ferrandis [cf. resum precedent] dins la preparació de la *Historia General de América* i transcripció del rebut, conservat a Palencia, Biblioteca Capitular, datat el 26 de maig del 1783, pel qual reconeixia d'haver rebut nou volums manuscrits relacionats amb aquell tema (13-14); només un hauria tornat a Palència.— J. P. E. [11498]

Jaume MEDINA, *Un pla d'estudis d'Humanitats per al Seminari de Vic (1787)*, dins «Misc. Martí», 313-323.

El dit pla d'Estudis es troba a Vic, Arxiu del Seminari; és ací transcrit tant el seu text complet: *Plan o Método de Estudios para la Aulas de Gramática y Retórica del Seminario Conciliar de la Ciudad de Vich* (317-323), com la lletra, amb la qual el seu autor, Segimon Pou i Comella de Palau, el presentava al bisbe de Vic, Francisco de Veyán y Mola. Encara que el seu objectiu bàsic era el de proposar distribució i calendari de lliçons de gramàtica i retòrica llatina durant quatre anys, també hagué de recordar, atesa la situació de desconeixement del castellà, que «lo primero que se debe establecer en el Seminario es el conocimiento de la Lengua o Gramática Castellana por medio de la Catalana, que es la Matriz» (317).— J. P. E. [11499]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *La comanda hospitalera de Cervera durant els segles XII, XIII i XIV segons una carta de Jaume Pasqual (1788)*, dins *Ordres religioso-militars*, 302-314.

Les notícies que hom tenia fins ara de la presència a Cervera de l'Orde Hospitaler durant l'edat mitjana depenien d'una font desconeguda, recentment redescoberta a Cervera, AHC, *Vària. Sant Joan de Jerusalem*. És una lletra de vuit pàgines adreçada per Jaume Pasqual al cerverí Andreu de Massot, col·laborador local de Francisco de Zamora; per la seva banda, Pasqual afirma basar-se en anotacions preses per Josep Rocafort, rector de Tona, en l'arxiu de les Hospitalàries de Sant Joan de Jesuralem de Barcelona. Aquestes notícies, cronològicament abastants del 1174 al 1370, són resumides en les pàgines 303-306 i exposades amb major extensió pel mateix Pasqual en la carta, ací transcrita (307-312). Hi ha reproducció fotogràfica de les pàgines autògrafes inicial i final (313-314). També és transcrita la lletra amb què Andreu de Massot agrafà la informació proporcionada per Jaume Pasqual (303, nota 11).— J. P. E. [11500]

Francesc OLIVÉ, Susanna VELA, *Les respostes de les Valls d'Andorra al qüestionari de Francisco de Zamora (1788)*, dins «Quaderns d'Estudis Andorrans», 6 (1994), 11-54.

Ultra les proporcionades pels seus propis viatges, Francisco de Zamora aplegà informacions en les respostes als seus qüestionaris. A Madrid, Biblioteca de Palacio, ms. 1227, es troba la relativa a Andorra, escrita en català per Anton Puig(t) (13: resum biogràfic) al qüestionari segon, el de les cent vuitanta-tres preguntes. Els autors han transcrit preguntes i respostes (17-54); un dels apartats, el de *Letras y antigüedades*, és particularment acostat a la temàtica d'aquestes pàgines (49-54) i permet de conèixer la situació cultural de les Valls a darreries del segle XVIII [dins el qual destacava el mateix Puig(t), autor no sols del *Politar andorrà*, sinó també d'un mapa d'Andorra, reproduït a la pàgina 53].— J. P. E. [11501]

Juli CLAVIJO I LEDESMA, *Aproximació a l'estudi d'uns capítols matrimonials del segle XVIII*, dins «Annals 1994. Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca», 133-170.

L'autor ha aplegat en els protocols dels notaris Pau Casabona i Caralt i Benet Anton i Conchis [sembla a Olot, AHC, Protocols notariais], i resumit d'acord amb un seu esquema, vint-i-cinc capítols matrimonials, tots datats el 1790 (145-170), i n'ha assenyalat en les pàgines introductòries algunes característiques socials vistes amb esquemes mentals d'ara, com són l'endogàmia de classe i l'endogàmia geogràfica, dins una estructura, en la qual «el fet que la majoria dels cònjuges pertanyin a la classe industrial, ens pot fer pensar en la presència d'una estratègia dels sectors burgesos orientada a llur consolidació com a classe» (143). L'altra constatació és que en la presa de les decisions encaminades a la dita consolidació, la dona no hi tenia cap paper de protagonista, normalment instrumentalitzada en funció de l'estructura familiar.— J. P. E. [11502]

Josep M. VILARRÚBIA-ESTRANY, *El Baró de Maldà i Sant Andreu de Palomar*, dins «Finestrelles», 6 (1994), 263-265.

Presentació resumida de la família i de Rafael d' Amat i de Cortada i transcripció dels paràgrafs que dedicà al dit poble en el seu recull intítulat *Viles i ciutats de Catalunya*.— J. P. E. [11503]

Michel CADÉ, *Presse d'opinion et presse militaire à l'armée des Pyrénées Orientales: L'Écho des Pyrénées, L'Avant-Garde de l'Armée des Pyrénées-Orientales et le Journal de l'Armée des Pyrénées Orientales (1793-1795)*, dins «Annales du Midi», CVI (1994), 451-468.

En el marc de la Guerra Gran un exèrcit, que al Departament dels Pirineus Orientals arribà a tenir 90.000 soldats, necessitava un diari de guerra i diaris que relacionessin l'exèrcit amb la societat. «L'Écho...» durà del 1 de maig 1793 al 6 abril 1794; era obra personal d'Antoni Jaubert i fou favorable a la majoria girondina que governava el Departament i incidí des de fora en el desplegament de les accions bèl·liques. A començaments del 1794, l'editor ja havia caigut en desgràcia (458). Des del poder militar hom li féu la competència amb «L'Avant-Garde...» (22 febrer-17? novembre 1794); l'editor era el fiscal del Tribunal Revolucionari; era periòdic de propaganda republicana (461), rebé el recolzament dels militars i ofegà «L'Écho...» (462-463). «L'Avant-Garde...» posava en comunicació la Société Populaire de Perpinyà i les seves consignes amb les tropes (463). El 25 novembre 1794 naixia el «Journal...», directament lligat als militars i fou diari oficial de l'exèrcit des del núm. 14, del 23 desembre 1794; desapareixeria després del 16 febrer 1795; essent oficial, no tingué recolzament popular. Hi ha reproducció de respectives primeres pàgines (453, 460 i 466).— J. P. E. [11504]

Eugène CORTADE, *Un prêtre dans la Révolution: l'abbé Jacques Perone (1747-1811), curé de Pézilla-de-la-Rivière*, dins «Conflent», núm. 184 (juillet-août 1993), 31-39.

Exposició de les repercussions de la Revolució Francesa en el rector de Pesillà de la Ribera, mossèn Jaume Perone [Perona?], només coneguda per referència.— J. P. E. [11505]

Pep BALSALOBRE, *Que acàmpia qui puga o el relat de les peripècies del rector de Vilafreser a la Guerra Gran: llengua i estil*, dins «Quaderns. Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles», 1992-1994, 243-259.

Conseqüència del desastre militar espanyol entorn el turó i capella del Roure, que decantà decididament la Guerra Gran a favor de la Revolució Francesa (20 novembre 1794), els pobles fins a Girona es trobaren immersos dins front de guerra i sofriren tota mena d'opressions i de violències, una de les quals fou l'incendi de la rectoria de Vilafreser, on es conservava l'arxiu parroquial [Cf. ATCA, XIV (1995), 377]. Ací és transcrita del *Llibre de òbits de la Iglésia Parroquial de Sant Sadurní de Vilafreser...*, actualment conservat a Medinyà, Arxiu Parroquial, la narració d'aquells mals moments, escrita pel rector de la parròquia, Salvador Vidal, com a justificació dels nous llibres (245-247 i 258-259); assenyalem el paràgraf, on són indicades les sèries de l'arxiu parroquial cremat (258). L'autor recorda d'altres memòries contemporànies (248) i estudia en especial l'aspecte lingüístic (250-254) i literari (254-255) de la narració; en dedueix que, malgrat la imposició oficial de la llengua castellana, la llengua catalana mantingué una elevació acceptable entre la clerecia, en la cultura de la qual les disposicions tridentines haurien influït positivament (251).— J. P. E. [11506]

Joaquim MARTÍ MESTRE, *Una contribució a la lexicografia del segle XVIII: Marc Antoni d'Orellana*,

dins «Misc. Colón», 1, 111-145.

De família castellana afincada a València, autor de la monumental *València antiga y moderna*, hi defensa una teoria, segons la qual el «llemosí» hauria estat llengua única, i que per això, en parlar, baleàrics, catalans i valencians ens entenem, però després dels Reis Catòlics el valencià hauria seguit el propi camí sota l'influx del castellà (112-114). «Una de les aportacions més notables i originals... és la del lèxic» (115: llista de les fonts escrites d'on el tregué), en particular el dels oficis (117; i 127-133); ací trobem relació dels mots destinats a completar el vocabulari de Carles Ros (118-127), i d'altres d'esparsos al llarg de l'obra (133-136), com també aquells que són comentats en relació a la història de la llengua (136-140); clouen l'article algunes observacions sobre propostes etimològiques (140-141) i morfològiques (141-143). Hi ha bibliografia (143, 145).— J. P. E. [11507]

Pep VILA, La resurrecció del canonge Mulet, *una comèdia desconeguda del vuit-cents català*, dins «Revista de Catalunya», núm. 85 (Maig de 1994), 120-127.

Notícia d'haver estat trobat en biblioteca privada d'Olot, recentment adquirida per la Generalitat de Catalunya, un exemplar imprès a començament del segle XIX de *La comèdia nova, en dos actes, de la resurrecció del canonge Mulet*, que ja hauria estat representada a Manresa a darreries del segle XVIII (121-122). L'autor, Josep M. Mas i Enrich, era conegut com a autor de tres comèdies en castellà, una de les quals *La resurrecció...* en versió castellana (122). Hi ha resum de l'argument, reconstrucció d'un episodi amorós datat entorn el 1430, dins el qual s'empeña la mort i la resurrecció momentània del dit Francesc Mulet per a confessar la Puríssima Concepció de Maria (124-126), episodi de tradició local documentada en l'Arxiu Històric de la Ciutat de Manresa (124). L'autor qualifica *La resurrecció...* de «comèdia lacrimògena», precedent de «l'estètica romàntica» (126).— J. P. E. [11508]

Gaspar FELIU I MONFORT, *Alguns plets de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem a les darreries del segle XVIII*, dins *Ordres religioso-militars*, 482-487.

Els dits plets foren iniciats entre els anys 1779 i 1797 i es troben a l'ACA, *Hisenda. Monacals. Sant Joan de Jerusalem, Reial Audiència. Plets civils*, i *Sant Joan de Jerusalem. Arm. 12*. Fan referència a conflictes entorn de drets damunt pastures i fems a la Novella, a la validesa de contractes d'arrendament de rendes d'acord amb l'interès altern de les dues parts, d'on l'autor dedueix que hi havia, d'una banda, interès real a millorar els cultius, de l'altra, la substitució d'una visió localista per una de més global del profit econòmic, de la qual també participaven les autoritats de l'orde.— J. P. E. [11509]

Anna Maria AGUADO, *Rendes i patrimoni senyorial de l'Orde de Montesa davant la desamortització de Godoy*, dins *Ordres religioso-militars*, 597-602.

L'operació, a la qual es refereixen aquestes pàgines, s'estengué al segle XIX. Ací ens interessa l'enquesta sobre els rèdits de l'Orde de Montesa en els anys 1795-1799, coneguts per la documentació de Madrid, AHN, *Consejo de Órdenes*, lligall 3729, i reduïdes a quadre sinòptic, on consten els béns de cada casa (599-600) i que la mitjana de la renda anyal del conjunt de cases pujà aquells anys a 48.207 lliures (601).— J. P. E. [11510]

IV. SOBRE ARXIUS, BIBLIOTEQUES I MUSEUS

ALEMANYA

Handbuch der Handschriftenbestände in der Bundesrepublik Deutschland. Herausgegeben vom Deutschen Bibliotheksinstitut. Teil 1. *Baden-Württemberg, Bayern, Berlin (West), Bremen, Hamburg, Hessen, Niedersachsen, Nordrhein-Westfalen, Rheinland-Pfalz, Saarland, Schleswig-Holstein.* Bearbeitet von Tito BRANDIS und Ingo NÖTHER, Berlin, Deutsches Bibliotheksinstitut 1992, XVIII i 654 pp.

Tal com el títol permet d'endevinar per la referència a Berlín-Oest, aquest llibre, pel fet d'haver estat preparat des del 1983, en què Alemanya era dividida entre la Federal a l'occident i la Comunista a l'orient, no s'estén a tot Alemanya, ans només a les biblioteques de l'antiga Federal. Aquestes són agrupades dins les respectives ciutats, les quals ocupen el lloc que els correspon per ordre alfabètic. En la mesura en què els fons de les biblioteques ho permeten, després de les dades oficials (adreça, titularitat, responsables, etc.) i de les generals sobre la biblioteca, les informacions relatives a manuscrits es distribueixen en tres apartats: els manuscrits pròpiament dits, les peces musicals manuscrites i els autògrafs. En aquest llibre no hi ha informació especialitzada sobre cada un dels volums, però ofereix una primera notícia general d'allò que hom pot esperar de trobar en un concret fons de manuscrits. I així, prescindint del cas dels cent-quaranta quatre *Cod. Hisp.* de la Bayerische Staatsbibliothek de Munic, entre els quals es troben els lul·lians en llengua catalana (479), quan a Aachen, Suermond-Ludwig Museum trobem notícia de vuit manuscrits ,span.' podem pensar que n'hi ha algun que recau en el nostre camp (4-5); també entre els quatre ,span.' de la secció romànica de la Biblioteca Universitària de Tübinga (479).— J. P. E. [11511

Elisabeth REMAK-HONNEF, Hermann HAUKE, *Katalog der lateinischen Handschriften der Bayerischen Staatsbibliothek München. Die Handschriften der ehemaligen Mannheimer Hofbibliothek Clm 10 001-10 930 ausgenommen die Codices Lulliani (Clm 10 493-10 658) und die Sammlung Camerarius (Clm 10 351-10 431)* (Catalogus codicum manu scriptorum Bibliothecae Monacensis. Tomus IV. Series Nova. Pars 1), Wiesbaden, Otto Harrassowitz 1991, XXVI i 316 pp.

La introducció explica l'exclusió dels manuscrits lul·lians: «bereits ausführlich... durch Professor J. Perarnau behandelt wurden» (X; cf. VIII). En l'anàlisi dels volums ací descrits trobem en el Clm 10250 la *Summula de Summa Raymundi cum commento*, d'Adam [de Heisterbach] (137-138); en el Clm 10674, escrit a València el 1569-1570 per Francesc Joan Roig, són copiades una sèrie d'obres de Jeroni Munyòs: *De sinibus rectis et obliquis*; *Elementa optica*; *Theoricarum planetarum constructio...*; *De annulo astronomici (sic) fabrica*; *Astrologiarum et geographicarum institutionum libri sex*; *Sextus liber geographicus...*; *De la fábrica de la carta de navegar...*; *De planisphaerii parallelogrami inventione*; *Utrum sint plures orbes celestes necne*; i *Praefatio magistri Hieronimi Muñoz...* ad C. Plinii Secundi de Naturali Historia secundi libri enarrationem (198; cf. 291); i en el Clm 10.801, autògraf d'anotacions miscel·lànies de Giovanni Bembo, transcripció d'inscripcions de Sagunt i de València, realitzades personalment el 1505 (234).— J. P. E. [11512

Dieter KUDORFER, *Katalog der lateinischen Handschriften der Bayerischen Staatsbibliothek München. Clm 28 461-28 615* (Catalogus codicum manu scriptorum Bibliothecae Monacensis, tomus IV. Pars 9), Wiesbaden, Otto Harrassowitz 1991, XVIII i 320 pp.

Aquest volum, dedicat a la presentació dels manuscrits llatins adquirits entre els anys 1930 i 1954, inclou la descripció del Clm 28.606, en el qual hi ha còpies de l'*Ars generalis ultima* i de

l'Arts brevis de Ramon Llull; ambdues obres foren copiades a Catalunya (240-242).— J. P. E.
[11513]

AMÈRICA

Barbara A. SHAILOR, *Catalogue of Medieval and Renaissance Manuscripts in the Beinecke Rare Book and Manuscript Library Yale University*. III. *Marston Manuscripts* (Medieval & Renaissance Texts and Studies, 100), Binghamton (New York) 1992, XXXIV i 644 pp.

El volum Marston MS 96 conté els sermons de Sant Vicent Ferrer de Pasqua a l'Advent; procediria de Santo Domingo de Silos (183-184); el Marston MS 127 és un exemplar de la *Summa de paenitentia et matrimonio* de sant Ramon de Penyafort, en còpia del segle XIII (235-237); el Marston MS 171 és còpia del *De dictis et factis Alphonsi regis* d'Antonio Beccadelli, 'il Panormita', escrita a Alemanya el 1493 (326-328); el Marston MS 253 és un exemplar de Gauthier de Chatillon, *Gesta Alexandri Magni*, copiat a Catalunya entorn del 1270 i conté notes en català, que confirmen haver estat un llibre escolar (495-496); finalment, el Marston MS 266 és un exemplar de Duran d'Osca, *Biblicae distinctiones*, de mitjan segle XIII; el volum fou adquirit recentment a Barcelona (521-523). Alguns dels volums manuscrits d'aquesta col·lecció són els que desaparegueren de l'arxiu de la Seu de Saragossa entorn el 1950.— J. P. E.
[11514]

ANGLATERRA

Gregorio de ANDRÉS, *El hispanista Obadiab Rich y la almoneda de libros españoles en Londres en 1824*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», CXC (1993), 283-311.

En les pàgines introductòries trobem notícies de l'*Hortus sanitatis*, d'Antoni Josep Cavanilles (286), de la venda a Londres de la biblioteca de Gregori Maians i Siscar (287), dels dos volums de la *Historia del Nuevo Mundo* de Joan Bta. Muñoz (289-290), i pinzellades biogràfiques d'aquell nord-americà, resident a València abans i després de les Guerres Napoleòniques i cònsol dels EE. UU. en la mateixa ciutat (284-285). Entre els llibres posats a la venda en aquella ocasió hi havia un manuscrit del *Llibre dels àngels* de Francesc Eiximenis, copiat el 1392 (301, núm. 1140); també papers d'Honorat Joan «sobre las antigüedades de España» (301, núm. 1145).— J. P. E.
[11515]

BARCELONA

M. Eugènia IBARBURU, *Los Cartularios reales del Archivo de la Corona de Aragón*, dins «Lambard. Estudis d'Art Medieval», VI (1991-1993 [1994]), 197-213.

Pàgines principalment atentes a les característiques artístiques de les il·lustracions del *Liber Feudorum Maior*, doblement importants perquè es tracta de miniatura de tema civil i senyorial. El volum, recopilat per Ramon de Caldes abans del 1192, constava inicialment de 888 folis, entre 1784 i 1806 reduïts a 89, als quals se n'han afegit darrerament 26 només il·lustrats. L'autora hi distingeix dos il·luminadors, l'obra dels quals analitza i relaciona (198-207). Menys important seria el *Liber Feudorum Ceritaniae*, dels anys 1200-1209, les il·lustracions del qual serien també obra de dues mans (208-210).— J. P. E.
[11516]

Alexandre OLIVAR, *El recull de pregàries marials del manuscrit 217 de Ripoll*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», V (1994), 31-42.

En els darrers folis del dit còdex (ff.190-194) hi ha nou fórmules de pregària de contingut marià, que comença amb el responsori «Nascetur vobis parvulus...» (32); segueix amb les oracions «Sancta Dei Genetrix, virgo semper Maria...» (32-33), «Te supplico, virgo sancta...» (33-34), «Sancta Maria, Dei genitrix mitissima...» (34-35), amb les conegudes dinou invocacions iniciades amb «Ave...» (36), la lletania a «Sancta Maria» (37-38), l'encomi «Sancta Maria, te laudo, te adoro...» (39), l'oració «Precor te, piissima...» (39) i la pregària de salutació «O pia domina dulcissima...» (40-41). Les transcripcions són acompanyades d'observacions i àdhuc d'aparat crític.— J. P. E. [11517]

Regina SAINZ DE LA MAZA LASOLI, *El Monasterio de Sigüenza. Catálogo de documentos del Archivo de la Corona de Aragón. I (1208-1348)* («Anuario de Estudios Medievales. Anejos», 29), Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1994, XXVIII i 374 pp.

Al començament trobem indicació dels fons i sèries diversos de l'ACA, que conserven els documents ací resumits (IX-XII). Les pàgines XIII-XIV ofereixen la bibliografia; segueixen: la llista de les persones que ocuparen càrrecs de la comunitat o en relació a la mateixa (XV-XVII), amb particular atenció a la infanta Blanca d'Aragó (XVII-XVIII); les dades sobre el patrimoni i l'economia del monestir (XIX-XXI) i sobre el reflex d'altres esdeveniments més generals que hom pot trobar en la documentació relativa a Sixena (XXI-XXIII). El cos del volum és constituït per mil setze registres d'altres tants documents, que abasten els cent-quaranta anys assenyalats en el títol, amb indicacions complementàries com són la possible publicació del document regestat en altres estudis, i la remesa a d'altres registres del mateix volum, que fan referència a tema idèntic (2-347). Les pàgines finals contenen la taula única d'antropònims i de topònims (351-372).— J. P. E. [11518]

Asunción BLASCO MARTÍNEZ, *El notariado en Aragón*, dins *Actes Història Notariat*, 189-273.

Sis dels documents publicats íntegres en l'apèndix procedeixen de l'ACA, *Canc.*, reg.: són els cinc numerats del 9 al 13, dels anys 1366-1367 (240-251), i el 21, del 1393 (260-265).— J. P. E. [11519]

Andreas KIESEWETTER, *Il trattato del 18 ottobre 1305 fra Filippo I de Taranto e Giovanni I Orsini di Cefalonia per la conquista dell'Epiro*, dins «Archivio Storico Pugliese», XLVII (1994), 177-213.

Ultra el fet que aquestes pàgines contribueixen a copsar les complexesa i complexitat de la situació internacional d'uns anys en què la Casa de Barcelona s'hi trobava plenament implicada, i a la possibilitat que aquella situació influís en l'Expedició dels Almogàvers a l'Orient, hi ha el detall que per als anys 1298-1300 només existeixen cinc 'litterae clausae' en francès dels Anjou de Nàpols, tres de les quals adreçades a Jaume II de Catalunya-Aragó, conservades a l'ACA, *Canc.*, *Perg. extrainv.*, 23, 88 i 210 (180, nota 18); els impulsos angevins vers l'Orient, dins els quals hi ha la conquesta de l'Epir, s'haurien vistos frenats per la derrota que els fou infligida per Frederic III de Sicília-Trinària a Falconara el 1299, però es revifarien després del *Tractat de Caltabellotta* del 1302 (188).— J. P. E. [11520]

Pietro CORRAO, *Mediazione burocratica e potere politico: gli uffici di cancelleria nel regno di Sicilia (secoli XIV-XV)*, dins «Ricerche Storiche», XXIV (1994), 389-409.

Aquestes pàgines dibuixen l'estructura i les funcions de cancelleria, procedents de Barcelona,

i llur encaix amb les de la protonotaria, tradicional en el Regne de Sicília, a darrerries del segle XIV i començaments del XV. Una de les fonts d'informació és l'ACA, *Canc., reg.*, (394, nota 10), on també es troba la llarga lletra de Martí l'Humà al seu fill Martí de Sicília, del 1403, sobre el procediment aplicat en la cancelleria reial de Barcelona per a la registració de documents oficials (400: ACA, *Canc., reg.*, 2299, f. 99).— J. P. E. [11521

Valentí SERRA DE MANRESA, *La vida quotidiana de les institucions conventuals i monàstiques, a través dels llibres de comptabilitat (segles XVI i XVII)*, dins *Institucions Catalanes*, II, 181-183.

L'autor crida l'atenció envers els *Llibres de gasto (i recibo)* o *Llibres d'entrades i eixides* procedents de la desamortització de convents, ara a ACA, *Monacals. Hisenda*, o *Monacals. Universitat*, i a l'Arxiu Provincial de Caputxins de Catalunya: forneixen dades segures sobre preus de jornals i de coses, sobre forma d'alimentació de pobres i de dies de festa, i àdhuc sobre situacions especials com podia ésser una pesta o el setge de Barcelona el 1714. En nota hi ha mostra de les dites anotacions.— J. P. E. [11522

Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, *Notes per a l'estudi del Mestre Racional de la Cort al segle XV*, dins *Institucions Catalanes*, II, 45-54.

Recordats els nombrosos treballs de l'autor entorn el mateix tema (45, nota 2), i a base d'ACA, *Reial Patrimoni, reg.*, en aquest es proposa «mostrar alguns dels instruments jurídics utilitzats per la monarquia per racionalitzar, fomentar i garantir l'existència d'un cert poder monàrquic exclusiu... en l'àmbit de la fiscalitat i de les finances generals de la Corona» abans de la reforma de l'ofici de Mestre Racional el 1459 (46): establerta la continuïtat del règim jurídic (46-49), l'autor exposa la intervenció del dit mestre en el reconeixement de crèdits nobiliaris (49-50), en el control dels recursos eclesiàstics aportats al fisc regi (50), en la verificació d'exempcions municipals als tributs reials (51-52) i en la fiscalització de l'administració reial (52-54).— J. P. E. [11523

Àngel FÀBREGA I GRAU, *La catedral, ente propulsor de cultura. La catedral de Barcelona*, dins «Memoria Ecclesiae», IV (1993), 101-122.

Recordades les successives destruccions de Barcelona pels musulmans (conquesta, el 717; al-Mansur el 985), ho són també les successives donacions i adquisicions de llibres, documentades en els *Libri Antiquitatum* de l'ACB; són particularment esmentats el mestre Renall (107) i Sant Ramon de Penyafort (107-108), com també alguns bisbes: Ponç de Gualba, Francesc Climent, Pere Garcia. El 1383 era establerta la 'Llibreria Sedis' (108) i el 1443 la 'Llibreria Nova', amb un primer bibliotecari, Pere Oller (120), i el desdoblament de responsabilitats entre el canonge protector de la Llibreria i el beneficiat guarda de la mateixa (111). La creació de l'Estudi General de Barcelona desplaçà l'interès cultural i començà l'empobriment de la biblioteca de la Seu de Barcelona, accentuada durant el segle XVII (112). Les pàgines següents són dedicades al foment de les belles arts en la mateixa seu. La darrera pàgina recorda l'escola de cant o de música (121).— J. P. E. [11524

Françoise VIELLIARD, *La tradition manuscrite du Livre du Tresor de Brunet Latin. Mise au point*, dins «Romania», 111 (1990 [1993]), 141-152.

L'autora estableix la llista dels manuscrits que contenen el text francès de la dita obra; al final presenta el full escadusser, procedent de l'Arxiu Parroquial de l'Ametlla del Vallès, ara a Barcelona, ADB, *Fragment* 22, que conté un extret del llibre II, cap. 44, *Des signories*, text ací transcrit, amb

indicació de les variants en relació a l'editat (150-151).— J. P. E.

[11525]

Ramon ALBERCH I FUGUERAS (coordinador), *Guia de l'Arxiu Municipal de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona 1992, 66 pp.

Troblem en aquestes pàgines presentació breu tant de l'Arxiu Històric de la Ciutat, amb les seves sèries i indicació de l'any en què comença la respectiva documentació (7-13: reproducció d'una caplletra il·luminada per Bernat Martorell d'un *Llibre d'hores*: 12); com dels arxius municipals de districte, on hom fa constar els fons anteriors al segle XIX, en cas de posseir-ne (districtes de Sants-Montjuïc, de darrereries del s. XVII: 28; de les Corts: mapes antics: 34; Sarrià-Sant Gervasi, del 1714: 38; Horta-Guinardó: cadastre del 1736; Nou Barris: pergamins del 1341: 52; Sant Andreu: documentació familiar del segle XVIII: 56; Sant Martí: edicte reial del 1740: 60). També hi ha indicació de possibles fons particulars o eclesiàstics existents en el districte.— J. P. E.

[11526]

Jaume CODINA I VILÀ, *L'arxiu del Veguer de Barcelona*, dins «Materials del Baix Llobregat», 1 (tardor 1994 = *El medi natural i altres escrits*), 93-94.

Breu presentació del dit arxiu, i notícia d'haver estat integrat en l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona a ca l'Ardiaca, indicació de les possibilitats de recerca d'una de les seves sèries, la de processos judicials, i repàs d'algunes de les altres possibilitats d'informació ofertes per les diverses seccions.— J. P. E.

[11527]

Ramon PLANES I ALBETS, *Retrobament i adquisició d'un document cabdal extraviat: el dietari de les Corts Generals de Pau Claris de l'any 1640*, dins «Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius», núm. 3 (setembre 1994), 5-6.

Notícia de l'adquisició pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i de la seva destinació als fons de l'Arxiu Nacional de Catalunya, de l'original del dit dietari, ja prou conegut i utilitzat per historiadors diversos de la Guerra de Separació durant el segle actual; descripció del volum i reproducció d'una de les seves pàgines.— J. P. E.

[11528]

Valentí SERRA, *Principales fuentes documentales para el estudio de la misión capuchina de Trinidad y Guayana*, dins «Memoria Ecclesiae», V (1994), 299-305.

El mateix autor delimita així el seu estudi: «nos referiremos, exclusivamente, a los documentos fundamentales para el estudio de dicha Misión, que se hallan depositados en los archivos barceloneses, documentación que, antes de la exclaustración de 1835, formaba parte del 'Caxón de Yndias' del antiguo Archivo Provincial de los Capuchinos de Cataluña ubicado, primero, en el convento de Montcalvari... y después de la Guerra de Sucesión, en el de Santa Madrona...». Ara és repartida en tres arxius: el Provincial dels Caputxins de Catalunya, del qual són assenyalades deu unitats manuscrites i tres d'impreses (300-302), en l'ACA, on es conserven dos registres manuscrits (303) i en la BU de Barcelona, amb sis unitats manuscrites (mss. 141, 142 i 1808 (303-305)).— J. P. E.

[11529]

Santiago ALCOLEA, Dolors LAMARCA, Pilar LLOPART, Jordi TORRA, *La Biblioteca de la Universitat de Barcelona*, Barcelona, Publicacions de la Universitat 1994, 192 pp.

Presentació divulgadora tant de la prehistòria (biblioteques de convents) com de la història (des del segle XIX) de la biblioteca de la Universitat de Barcelona, en la qual, tot i no mancar-hi,

s'han evitat tant les referències a fonts inèdites com a la bibliografia. En aquest pla, Jordi Torra i Pilar Llopart presenten un resum de *La vida universitària des de l'època medieval fins a la Universitat Autònoma* (11-58), on trobem pàgines dedicades a *La Universitat de Cervera* (17-19) i a *Les biblioteques conventuals* (20-25). Pilar Llopart i Dolors Lamarca sintetitzen allò que han estat i són *Les biblioteques de la Universitat de Barcelona des del període de la Universitat Autònoma fins als nostres dies* (61-105). La tercera col·laboració, signada per Santiago Alcolea, *Els llibres del Fons de Reserva* (107-189), subratlla les característiques dels llibres de les èpoques successives, des dels medievals als dels darrers segles, en particular les variacions experimentades per l'art de la impremta des dels incunables a les edicions i il·lustracions dels segles XVII i XVIII. Tot el llibre és abundantment il·lustrat; destaquem les pàgines senceres dedicades a reproduccions: 13, del ms. 65; 120, del ms. 1420 [la il·lustració d'aquesta pàgina és relacionable amb les del Vat., Ross. 3, dedicades a les vuit formes de pregar de sant Domènec de Guzmán, procedents d'àrea catalana?]; i 169, d'una portada de llibre editat a Barcelona el 1773.— J. P. E. [11530]

Jaume TURRÓ, *El ms. 151 de la Biblioteca Universitària de Barcelona* (Jardinet de orats): *descripció i estudi codicològic*, dins «Boletín bibliográfico de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval», 6 (1992), 1-55.

Pàgines només conegudes per referència.— J. P. E.

[11531]

Josep M. CAMARASA, *La biblioteca i les col·leccions Salvador de l'Institut Botànic de Barcelona: una font per a l'estudi de la Història Natural a Catalunya de mitjan segle XVII a mitjan segle XIX*, dins *Jornades Història Ciència*, 157-166.

Tercer d'una raguèlia d'apotecaris barcelonins, Joan Salvador i Riera (1683-1725) estudià a Montpeller, París i Roma i, retornat a Barcelona, es dedicà a engrandir les tres col·leccions que, malgrat les pèrdues, són conservades en l'Institut Botànic de Barcelona: «la biblioteca, l'herbari i les altres col·leccions naturalfstiques» (160). Assenyalem les notícies relatives a la biblioteca (160-161), com també el fet que ell anotà més d'un centenar de denominacions catalanes de peixos a l'exemplar del *Liber de piscibus marinis*, de Guilhem Rondelet (162); i a la utilització que de les dites col·leccions han fet els estudiosos (163-164). Ja el 1796 Pèire Andreu Pourret publicà la *Notícia històrica de la família Salvador de Barcelona*, reeditada el 1844 (164 i 166). Hi ha bibliografia (164-166).— J. P. E. [11532]

CERVERA

Dolors MONTAGUT I BALCELLS, *Documentació de la Comarca de l'Urgell a l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 6 (1994), 185-192.

L'autora resumeix les vicissituds dels protocols notariais cerverins abans de fer cap a l'AM de Cervera el 1933, d'on passaren a l'AHC; de més a més, conserva els llibres notariais d'Anglesola, Bellpuig (367 volums), Guimerà, Tàrrega (1209 volums), Verdú i Vilagrassa, ultra els llibres del notari d'Agramunt, Josep Soler (1635-1662). També hi ha l'arxiu de la Comptadoria d'Hipotecques, de Tàrrega (188), i documentació diversa dels pobles de la comarca, ací especificats: d'Anglesola, de Belianes, de la Baronia de Bellpuig i Linyola, de Tàrrega, de Tornabous i de Verdú (de tots els quals hi ha documents anteriors al segle XIX), ultra fons parroquials de Castellnou de Seana, Golmés, Linyola, Sant Martí de Maldà i Utxafava (ara Vilasana). L'arxiu fotogràfic i l'hemeroteca recauen fora dels nostres límits cronològics (190-192). Hi ha bibliografia (192).— J. P. E. [11533]

CIUTAT DE MALLORCA

Juan ROSSELLÓ LLITERAS, *Los Registra Litterarum Justitiae del obispado de Mallorca (1356-1449)*, dins «Memoria Ecclesiae», IV (1993), 183-189.

Aquests registres són la font principal per al coneixement de l'administració de justícia eclesiàstica a la Mallorca de la Baixa Edat Mitjana. Són catorze volums de l'ADM per als segles XIV-XV. Exposades les característiques i raons generals de les dites actuacions (sobretot per deutes) (184-185), és analitzada i transcrita una lletra de mostra (186) i al final reconstruït el calendari d'expedició de lletres els anys 1430 i 1431 (188-189).— J. P. E. [11534]

Luz ZAFORTEZA DE CORRAL, *La aportación de los notarios a la tradición jurídica mallorquina: los «Ars Notariae»*, dins *Actes Història Notariat*, 437-438.

Trobem en aquesta pàgina les notícies següents: l'ARM posseeix registres notariais que van del 1282 al 1860; que en arxius i biblioteques de Ciutat hi ha una trentena de manuscrits de tractats i de formularis de notaria; i que tant la biblioteca de El Escorial com la BN de Madrid posseeixen còpies de mitjan segle XIV d'una *Summula super tribus partibus artis notariae*, anònima, però que «parece redactado por un notario mallorquín»; i que Tarragona, AHA, posseeix l'*Ars notariae* de Guillem Vedell.— J. P. E. [11535]

Juan MATAMALAS GONZÁLEZ, Antònia MOREY TOUS, Josep Antoni UMBERT GUIMÓ, *L'Arxiu de Gabriel Llabrés i Quintana*, Palma de Mallorca, Ajuntament 1993, 144 pp.

Les pàgines inicials recorden les fites cronològiques més significatives tant de la trajectòria biogràfica com de les obres d'En Gabriel Llabrés i Quintana (1858-1917) (9-11). Segueixen les informacions de les diverses parts d'aquell arxiu: la dedicada a documentació familiar (des del 1560) i personal (25-34); la dedicada a documentació professional, on podem trobar dos grans apartats: el de les peces escrites antigues (des del 1256) aplegades per Gabriel Llabrés en els diversos llocs on exercí (41-58 i 68-69); i la constituïda per les còpies que ell transcriví personalment (71-79). Vénen després l'apartat que engloba compilacions de tema divers (com és ara genealogies, llista de biblioteques que posseeixen exemplars de la *Crònica* de Ramon Muntaner, etc.) (80-89); el de treballs redactats per Llabrés (103-110); i un d'apèndix (*Addenda*) dedicat a documentació relativa a famílies diverses (117-130). Les pàgines 131-141 contenen la taula alfabètica de noms de persones.— J. P. E. [11536]

CIUTAT DEL VATICÀ

Hermann HOBBERG, *Inventario dell'Archivio della Sacra Romana Rota (sec. XIV-XIX)*, a cura di Joseph METZLER (Collectanea Archivi Vaticani, 34), Ciutat del Vaticà, Archivio Segreto Vaticano 1994, 212 pp.

Dos grups de documents assenyalats en aquest llibre recauen en el nostre camp: els que tenen per autors els auditors rotals catalans; i així, en els *Manualia actorum et citationum*, trobem volums realitzats sota l'autoritat de Guillem Cassador (núms. 84, 91, 97A, 102, 129, 136B, 148; cf. p. 169); d'Antoni Agostí (núms. 204B, 215B, 236, 247, 265, 281, 282, 286, 305, 318; cf. p. 169); assenyalem, de més a més, que, fet únic, es conserva d'ell un *Repertorio delle decisioni di diversi uditori del secolo XVI*, cf. p. 170); de Cristòfor Robuster (núms. 297, 298, 312, 320, 335, 348, 353, 358, 367, 373, 388, 409, 418, 419, 421, 422, 433, 443); de Pau Duran (núms. 557, 602, 618, 629,

631, 640, 643; cf. p. 188); i de Vicent Calataiud (núms. 635 i 676); hi han encara, anotacions diàries de Juan Díaz de la Guerra, futur bisbe de Mallorca (93, núm. 46), d'Antoni de Sentmenat i de Cartellà (93, núm. 54) i d'Antoni Despuig i Dameto (93, núm. 67); aquest apartat pot ésser completat amb el de *Processus in admissione auditorum*, on trobem referències als d'Agostí, de Robuster (p. 194), de Jaume de Cortada i Bru, de Francesc Borrull (197), de Sentmenat, i de Despuig (198). El segon grup, des de la pàgina 104, és constituït per les *Positiones* relatives a processos, en els quals almenys una de les parts del plet és d'un dels bisbats dels Països Catalans: Girona (núms. 638, 655, 691, 763, 826, 1356, 1518, 1550, 1597, 1752, 1838), Lleida (núms. 232, 1013, 1014, 1087), Barcelona (núms. 236, 667, 773, 1086, 1527, 1891), Tarragona (núms. 348, 447, 1734), Urgell (núms. 640, 659, 676, 708, 745, 770, 778, 801, 1178, 1322, 1547, 1645, 1665, 1696, 1729, 1739, 1754), Vic (núms. 668, 686, 706, 772, 774, 954A, 1284, 1680, 1749, 2052), València (núms. 727, 759, 827, 1069, 1669, 1671, 1715, 1844, 1872, 1897, 1935, 1984) i Mallorca (núms. 982, 1055, 1530, 1606, 1749, 1839, 1892).— J. P. E. [11537]

Leonard E. BOYLE, «*The Ways of Prayer of St. Dominic*». *Notes on ms Rossi 3 in the Vatican Library*, dins «*Archivum Fratrum Praedicatorum*», LXIV (1994), 5-17.

L'autor recorda al principi les vicissituds de la biblioteca Rossi fins a arribar a la Vaticana (7), dins la qual el Ross 3 hauria entrat a formar part d'aquesta biblioteca entre el 1838 i el 1854; a començaments del XV era a la cartoixa valenciana de Porta Coeli, qui sap si per donació del fundador, el bisbe de València i dominicà Andreu d'Albalat (8-10); Boyle distingeix entre la part del volum anterior a Porta Coeli i les addicions cartoixanes (10-11), mentre les il·lustracions podrien ésser del Llenguadoc (11) i són element que col·loca el volum per damunt totes les altres còpies dels *Modi orandi b. Dominici*, car fan més intel·ligible el mateix text (12-13); dues pàgines dels folis 9 i 11, amb les respectives il·lustracions, són reproduïdes en color (entre 8-9). [Vegeu sobre aquest volum, ATCA, X (1991), 284-292]. Hi ha altra bibliografia recent dedicada a aquest manuscrit.— J. P. E. [11538]

EIVISSA

J. MARÍ CARDONA, *Arxiu Històric de la Pabordia de Santa Maria d'Eivissa: Sant Ofici*, Eivissa, Ajuntament 1990.

Publicació només coneguda per referència.— J. P. E.

[11539]

ENCAMP

Esther CARRILLO ARNALDICH, M. Antònia FANTOVA SENTELLES, M. Cinta PUJAL CARABANTES, Montserrat SIRÉS GRAU, Susanna VELA PALOMARES, *Arxiu Parroquial d'Encamp* (Arxius Parroquials, núm. 2), Andorra la Vella, Serveis d'Arxius Nacionals 1993, 232 pp.

Les primeres pàgines indiquen els arxius que, ultra els locals (però el del comú es perdé en l'aiguat del 1937) i els andorrans, són bàsics per a una història d'Encamp: el Capítular de la Seu d'Urgell, el Comarcal de Puigcerdà i els departamentals de Perpinyà i de l'Ariège (7). L'arxiu d'Encamp és documentat ja el 1307 (8) i l'actual parroquial engloba tant la documentació del temple parroquial com la de les capelles del terme (9). Després d'una presentació general de la documentació, amb particular esment de la més antiga (10-12), segueix el quadre de la

classificació (13-16) i dins el cos del volum les fitxes de cada una de les vuit-centes quaranta-cinc unitats arxivístiques, aplegades en les següents seccions: administració (núms. 1-98; pp. 18-29); parròquies i capelles (99-125; 32-34); fundacions-causes pies (126-168; 36-41); registre parroquial (169-170; 44); confraries, gremis i germandats (171-172; 46); fons notarial de la parròquia (173-671; 48-114); justícia (672-702; 116-120); documentació d'institucions públiques (703-725; 122-124); unitats documentals arbitràries (726-730; 126); llibres manuscrits (731-780; 128-133; el núm. 764 sembla una consuetat); pergamins (781-845; 136-150: amb folis procedents de cobertes). Hi ha taules onomàstica (151-192) i toponímica (193-217); bibliografia (219) i set reproduccions de pergamins o de pàgines (223-231).— J. P. E. [11540]

ESPANYA

Juan Manuel ABASCAL PALAZÓN, *Inscripciones romanas y celtibéricas en los manuscritos de Fidel Fita en la Real Academia de la Historia*, dins «Archivo de Prehistoria Levantina», XXI (1994), 367-390.

Entre les dites anotacions de Fidel Fita i Colomer, n'hi ha tres de relatives a Barcelona i una de Rubí (369-370), dues de Sant Martí d'Empúries (376) i una de Gandia (388).— J. P. E. [11541]

Anthony LUTTRELL, *The Structure of the Aragonese Hospital: 1349-1352*, dins *Ordes religioso-militars*, 315-328.

Interessa particularment d'aquestes pàgines la informació sobre fons de la Castellania d'Amposta com són els registres del Castellà, conservats a Madrid, AHN, Órdenes militares. Códices 599B-604B; i els sis volums del *Cartularium Magnum*, d'ibid., 648B-653B, completables amb d'altres, tant del mateix arxiu com del de La Valletta, National Library of Malta, Archives of the Order of St. John, codd. 317-318 (315). En el curs de l'article hom pot trobar dades sobre cases catalanes (316-323) i noms de molts hospitalers catalans en la llista final (324-328).— J. P. E. [11542]

Tomás RAMÍREZ PASCUAL, *Una biblioteca del siglo XVI. Donación de fray Bernardo de Fresneda al convento de San Francisco, en Santo Domingo de la Calzada, La Rioja*, dins «Berceo», núm. 123 (1992), 69-98.

L'inventari dels volums donats al dit convent es conserva a Santo Domingo de la Calzada, Archivo de la Catedral, *San Francisco*, i és publicat ací (73-84). Entre les seves cinc-centes vuitanta-vuit obres trobem les següents: 66. *Concilios Provinciales Valentinis*; 115. *La theologia natural*; 117. *El arte grande de Raimundo Lulio*; 156. *Jacobo de Valencia sobre los salmos*; 255. *Ludovico Vives de la verdad de la fe*; 326. *Raymundo pío heremita de las alabanzas de la Virgen María*; 503. *Ludovico Vives en dos cuerpos*; 523. Francisco Calça, *La oración del Niño Jesús*, dorado; 524. *Anti Ronchano gerundense, De la venida del rey don Felipe* [sic! Deu ésser el gironí Antic Roca].— J. P. E. [11543]

Manuel RAVINA MARTÍN, Isabel CEBALLOS ARAGÓN, *Índice de las disposiciones testamentarias de Cádiz. 1740-1775*, Madrid, Ministerio de Cultura 1991.

Obra només coneguda per la recensió signada per Josep M. T. Grau, publicada dins «Quaderns de la Selva», 7 (1994), 227-229, on consten les comarques del Principat, fills de les quals, camí de les Amèriques, dictaren llurs darreres voluntats a Cadis durant aquells anys; els de les poblacions de la Selva consten de forma nominal.— J. P. E. [11544]

Cayetano SÁNCHEZ FUERTES, *El Archivo Franciscano Ibero-Oriental: Origen, vicisitudes e importancia de sus fondos misionales*, dins «Memoria Ecclesiae», V (1994), 273-297.

Part dels fons que constitueixen aquest arxiu era conservat en el del convent franciscà de Pastrana: hi havia una crònica de la Província de València (294).— J. P. E. [11545]

FRANÇA

Catalogue Général des manuscrits des bibliothèques publiques de France. Tome LXIV. Supplément. Versailles. París, Centre National de la Recherche Scientifique 1989, XVIII i 468 pp.

Les pàgines inicials numerades amb xifres romanes contenen llista de les ciutats, els fons de manuscrits de les quals han estat descrits en aquesta col·lecció, amb la corresponent referència bibliogràfica. En el cos del volum trobem notícia analítica del ms. 1374 (F 789-F 791), obra de Joan Noguer, advocat general del consell sobirà del Rosselló: *Journal historique de la révolution de 1787*, en sis volums, dels quals ací se'n conserven tres (45-46); el volum 1731, aplec de peces en vers de mitjan segle XVII, conté als ff. 56-57, *Les vérités de Catalogne*, del 1647 (133); el volum L. 122, és un *Journal de l'expédition de Minorque*, 1756, d'un oficial d'Estat Major del mariscal de Richelieu (269); una part del volum L.234, conté als ff. 121-202, 'pièces concernant la paix des Pyrénées' (298); i el volum L. 242 és recull de documents relatius a l'expedició de Menorca el 1756; conté plans (300).— J. P. E. [11545]

GIRONA

Joaquín YARZA LUACES, *Funzione e uso della miniatura ispana nel X secolo*, dins *Il secolo di ferro: mito e realtà del secolo X*. 19-25 aprile 1990. Tomo secondo (Settimane di Studio del Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, XXXVIII), Spoleto 1991, 1047-1083.

Les pàgines 1071-1075 són dedicades a dues miniatures del *Beatus* de Girona (i del de Torí, BN): la de la crucifixió, per a la qual «l'artista sicuramente dispone di un ciclo, ora perduto, di origine paleocristiano sconosciuto» (1074); i la del 'Descensus ad inferos' amb la representació del baptisme de Jesús: «Si tratta di una formula iconografica strana» (1074), només en part deutora de sant Isidor de Sevilla (ibid, nota 63).— J. P. E. [11546]

Jaume MARQUÈS I CASANOVAS, *Les il·lustracions del Beatus de Girona*, dins «Estudis d'Abadal», 43-49.

L'autor definí «consideracions marginals» aquestes pàgines, centrades en les il·lustracions. Tres vegades, el text del comentari a l'Apocalipsi al·ludeix a les figures adjuntes (44-45); quatre d'altres provindrien del manuscrit original (45-46). Són coneguts dos il·lustradors: 'Ende, pictrix', a la qual són atribuïdes divuit il·lustracions, i el prevere Emeteri, autor d'altres divuit (46-47). Investigacions recents haurien arribat a la conclusió que les composicions s'han de col·locar en un marc «del nord..., cèltiques, carolíngies, merovíngies, llombardes, dels bizantins italians, de paleocristians i visigòtics» i que «la influència islàmica només hi és aparent» (48). Copista i il·lustradors serien catalans? (49).— J. P. E. [11547]

Carlos CID PRIEGO, *A propósito de una miniatura del 'Beato' de Girona: la serie de la zorra y el gallo*,

dins «Misc. Marquès», I, 237-259.

L'autor estudia i compara la miniatura de la guineu que ataca un gall mossegant-lo pel coll, present, encara que amb tipologia i variacions diverses, en els manuscrits del comentari a l'Apocalipsi de sant Joan, de Beatus de Liébana, un dels quals es conserva a la catedral de Girona i pertany a la família II B. Com a complement informatiu, Cid Priego esmenta un relleu escultòric de la Cámara Santa de la Catedral d'Oviedo, que reproduceix la mateixa escena i sembla inspirat en un *Beatus*. Finalment, i amb independència del tema, esmenta una il·lustració de la *Biblia* de Sant Llorenç de Liège, ms. 9916 de la Bibliothéque Royale Albert I, de Brussel·les, on apareix també l'escena d'una guilla atacant un gall. L'article és acompanyat amb reproduccions fotogràfiques de les miniatures estudiades.— J. de P. [11548

Ramon ALBERCH I FUGUERAS, *Arxius i arxivística a les comarques gironines*, dins «Misc. Marquès», II, 521-601.

L'autor estudia la formació de diversos arxius gironins, els seus cartularis i sèries, les circumstàncies adverses que els han afectat, l'impacte de les desamortitzacions i els intents contemporanis de reorganitzar-los, agrupar-los i dinamitzar-los. Complementa l'estudi una bibliografia, organitzada en petits blocs, sobre arxius i arxivística gironina: bibliografia, instruments de descripció i informació, arxivística, notícies d'arxivers i d'investigadors.— J. de P. [11549

ITÀLIA

I Registri della Cancelleria Angioina ricostruiti da Riccardo Filangieri con la collaborazione degli Archivisti Napoletani, Vol. XL (1291-1292), Nàpols, Accademia Pontiniana 1993.

Tommaso PEDIO, *I registri della Cancelleria angioina della V indizione (1291-1292)*, dins «Studi Storici Medievali», XIV (1994), 53-92.

Arnold ESCH, Andrea KIESEWETTER, *Südtalien unter den ersten Angiovinen: Abschriften aus den verlorenen Anjou-Registern im Nachlass Eduard Sthamer*, dins «Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken», 74 (1994), 646-662.

Destruïts cap al final de la Segona Guerra Mundial, amb el volum que ens ocupa continua el resultat de la reconstrucció dels registres dels Anjou en l'Archivio di Stato de Nàpols. El volum XL ha aplegat allò que hom pot saber dels documents corresponents als onze volums XXIX-XXXIX de la dita sèrie, integrats i, doncs, salvats en publicacions diverses abans de llur destrucció: són 1773, el contingut dels quals és resumit en l'article de Pedio; molts d'ells es referien als contactes d'aquells dos anys a fi de trobar sortida de la situació creada després de la Guerra posterior a les Vespres Sicilianes (convenis d'Oloron o de Canfranc); un dels elements d'aquella situació era l'existència d'escamots d'almogàvers que, pel seu compte, saquejaven les contrades angevines, ja que ells no acceptaren aquells intents d'arribar a tractats de pau (55-66).

En la seva qualitat de col·laborador del «Preussisches Historisches Institut» de Roma, Eduard Sthamer treballà en l'Archivio di Stato de Nàpols entre el 1908 i el 1915 i encara els anys 1930-1933 (647-648), aplegant *Dokumente zur Geschichte der Kastellbauten* en el Regne de Sicília (649). Perduts el 1943 els registres dels Anjou en l'arxiu esmentat, ha estat fins ara impossible d'avaluar el conjunt del treball de Sthamer, car només una part d'havia conservat a Roma; ara, reunificada Alemanya, ha estat possible d'afegir-hi 4.976 folis, procedents de la Deutsche Demokratische Republik (655). Les pàgines darreres presenten de forma esquemàtica les seccions en què són agrupats aquells prop de cinc-mil folis (656-662).— J. P. E. [11550-11551-11552

Gian Maria VARANINI, Daniela ZUMIANI, *Ricerche su Gerardo Boldieri di Verona (1405 c.—1485), docente di medicina a Padova. La famiglia, l'inventario dei libri e dei beni, la cappella*, dins «Quaderni per la storia dell'Università di Padova», 26-27 (1993-1994), 49-147.

En l'inventari dels llibres d'aquell professor, realitzat el 1485, trobem un exemplar del *Manipulus curatorum* [de Guiu de Montroquer] (127, núm. 127); un de les *Quaestiones super tribus principibus (!) rerum naturalium et Formalitates Antonii Andreae et Sancti Thomae* (132, núm. 203); i un del *De aegritudinibus capitibus*, d'Arnau de Vilanova (132, núm. 208).— J. P. E. [11553]

Marina ZANNAZZO, *Una famiglia di medici a Padova nel XV secolo: i Noale. Gli inizi, i progressi economici, sociali, culturali*, dins «Quaderni per la storia dell'Università di Padova», 26-27 (1993-1994), 149-198.

L'inventari de llibres, drecat el 1501, conté tres exemplars del *Breviarium (practicae)*, d'Arnau de Vilanova (184, núm. 36; 188, núm. 94; i 194, núm. 151), i un del *De regimine sanitatis ad regem Aragonum*, del mateix autor (197, núm. 207).— J. P. E. [11554]

Primo GRIGNOLO, *Note sui fratelli Francesco e Zaccaria Littegado, medici lendiranesi del Cinquecento. La famiglia e l'inventario dei libri di Zaccaria*, dins «Quaderni per la storia dell'Università di Padova», 26-27 (1993-1994), 199-221.

En la biblioteca d'aquest, inventariada el 1557, hi havia un exemplar de la *Practica (medicinae)* d'Arnau de Vilanova (218, núm. 34).— J. P. E. [11555]

LLEIDA

Francisco CASTILLÓN CORTADA, *Catálogo del archivo de la Catedral de Lleida. Fondos de Roda de Isábena*, dins «Aragonia Sacra», IX (1994), 133-192.

Constituïda en seu episcopal en la zona de Lleida no controlada pels sarraïns, el bisbe tornà a Lleida després de la reconquesta el 1149, però la catedral fou reconeguda com a tal fins al concordat del 1851, en virtut del qual la documentació de Roda passà a la catedral de Lleida. De fet, el dit fons és dividit en tres seccions: la constituïda pels dotze còdexs, dels segles X-XIV (137-138); la de les vint-i-sis carpetes de documentació sobre pergami (139-182); i la dels manuscrits, en la seva immensa majoria documentació notarial del segle XVII (182-185). La descripció dels dits fons és completada amb taula toponímica (185-187). Les darreres pàgines exposen les vicissituds dels objectes de valor d'aquella catedral després de la desamortització (187-192).— J. P. E. [11556]

MANRESA

Marc TORRAS I SERRA, *Inventaris dels llibres d'actes de l'Ajuntament de Manresa* (Inventaris i Catàlegs de l'Arxiu, 2), Manresa, Arxiu Històric de la Ciutat 1994, 44 pp.

La sèrie intitolada *Manuale de consells*, a través de la qual hom pot resseguir l'estat social i econòmic de la ciutat a través de segles, els fets físics o socials que més preocuparen els manresans (pestes, secades, guerres...) o les principals construccions que la mateixa ciutat promogué (5), comença el 1291, i, després d'un buit dels segles XVI i XVII, resultat d'un incendi provocat per l'exèrcit de Felip V el 13 d'agost del 1713 (7), es converteix en *Acuerdos o Registro de acuerdos* després del *Decret de Nova Planta* (20), i entra en el segle XIX en arribar a la setantena de volums (15-23); la sèrie *Esborranyans* compta amb trenta-tres volums datats entre el 1646 i el segle XIX

(33-36); la sèrie *Materials* és constituïda per dos volums que abasten els anys 1364-1442 (41); altres dos volums conserven els registres d'assistència del segle XVIII (42). Després del títol, cada fitxa conté informació de l'abast cronològic, nombre de folis, mides, característiques de les cobertes, estat general i d'altres indicacions d'interès.— J. P. E. [11557]

LA MASSANA (Andorra)

Montserrat CHECA, F. Xavier PARÉS, Elisenda VIVES, *Lletres impreses. De incipientibus ab A, Littera*. Sala de la Llar de la Massana. Del 20 de desembre de 1991 al 16 de gener del 1992, la Massana, Comú [1992], 64 pp.

Presentada la biblioteca parroquial de la Massana, que posseeix una cinquantena d'obres anteriors al segle XX (6; 21-23) i de forma més específica mn. Josep Bordes i Pujet (16-18) i fra Tomàs Junoy (19-20), trobem la descripció dels exemplars que figuraren en aquella mostra: *Missale ad usum Romanae Ecclesiae*, Lió, Stephanus Baland 1505 (25-27); *Missale secundum ritum et consuetudinem insignis Ecclesiae Urgellensis*, Saragossa, Jordi Coci 1536 (28-31); *Missale Romanum*, Anvers, Christophorus Plantini 1575 (32-33); *Catechismus ex Decreto Sacrosancti Concilii Tridentini*, Pamplona, Carolus Labayen 1611 (34-35); Rodrigo Méndez da Silva, *Catálogo Real y Genealógico de España...*, Madrid, Mariana del Valle 1656 (36-38); Jaume (Jean) Crasset, *Modo, preparació y práctica de morir bé*, Olot, Miquel Roldan 1714 (39-40); Natalis Alexandri, *Historia Ecclesiastica Veteris et Novi Testamenti*, París, Antonius Dezallier 1714 (41-43); Didacus Ximénez Arias, *Lexicon ecclesiasticum latino-hispanum*, Barcelona, Joan Piferrer 1729 (44-45); Francisco Bono, *Quaresma entera...*, València, Josep Esteban Dolç 1741 (46-48); fra Ramon de Sant Josep, *Despertador christiano de la devoción a San José... sobre las principales excelencias que le atribuyen los gozos que le cantan en el Principado de Cataluña*, Barcelona, Juan de Urrutia 1745, (49-50); *Missale Sacri Ordinis Praedicatorum*, Roma, Hieronymus Mainardi 1748 (50-52); Blas Julián y Cabrera, *Sermones sobre varios asuntos*, Madrid, Andrés Ortega 1776 (53-55); Aelii Antonii Nebrissensis, *De Institutione grammaticae libri duo*, Barcelona, Vídua Piferrer s. a. (56-58).— J. P. E. [11558]

MONTSERRAT

Josep MASSOT I MUNTANER, *Inventari de l'Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*. Fascicle I (Obra del Cançoner popular de Catalunya. Materials. Volum IV/1), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1993, 416 pp.

Josep MASSOT I MUNTANER, *Inventari de l'Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*. Fascicle II (Obra del Cançoner popular de Catalunya. Materials. Volum IV/2), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1994, 417-830 pp.

Els materials ací aplegats són ara a Montserrat, herència del senyor Rafael Patxot i Jubert. Els inventariats ací són dividits en quatre sèries, respectivament assenyalades amb les lletres A (Materials Aguiló, 13-321), B (Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, 323-409), C (Missions, concursos i altre material de l'Obra del Cançoner, 427-501) i S (Materials de Rossend Serra i Pagès, 503-774). Les dues primeres seccions són presentades en el primer fascicle i les altres dues en el segon. Cada una de les seccions és constituïda d'unitats, en les quals són aplegats materials diversos, sovint de temàtica idèntica; de fet, la secció A té 39 aplecs, la B 186, la C 243 i la S 41. El segon fascicle s'acaba amb dues taules: l'onomàstica (775-801) i la toponímica (803-822). Moltes de les peces de tradició popular poden ésser anteriors al segle XIX, en particular les que es refereixen a esdeveniments més antics, com pot ésser la Guerra dels Segadors o la de

Successió, o episodis de les mateixes; en alguns casos, la dita anterioritat consta de forma explícita: així per exemple, a 101 són reproduïts els dinou títols d'un manuscrit del segle XVIII, als quals s'han d'afegir immediatament després dos altres fulls escrits el mateix segle, cronologia que es repeteix en moltes altres pàgines, de les quals és donada ací una mostra: 103-105, 133, 134, 142, 144, 151, 157, 159-167, 172, 178, 201, 222, etc.— J. P. E. [11559-11560]

SALITJA I SANT DALMAI

Teresa ESTANY TALLEDA, *Inventari dels arxius parroquials de Salitja i Sant Dalmai*, dins «Quaderns de la Selva», 7 (1994), 181-188.

Ambdós arxius sofriren pèrdues substantives durant la Guerra del Francès, raó per la qual manquen sèries, i aquestes no són completes (182-183). A Salitja trobem llibres de baptismes des del 1565 (184), de matrimonis des del 1581, d'òbits des del 1569 (185) i de confirmacions des del 1621; de testaments des del 1531 (186). A Sant Dalmai, llibres de comptes des del 1746, de baptismes des del 1731 (187).— J. P. E. [11561]

SANT FELIU DE GUÍXOLS

Ernesto ZARAGOZA PASCUAL, *Una edició incunable desconocida de la bula de indulgències para difuntos en favor de la Guerra de Granada (1483-1484)*, dins «Hispania Sacra», 46 (1994), 153-155.

L'únic exemplar fins ara conegut d'aquesta butlla en castellà, impresa a Toledo el 1483 o 1484, es troba a l'Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols. És ací transcrita i reproduïda fotogràficament. El text deixava uns buits, omplerts a mà en llengua catalana.— J. P. E. [11562]

SANTA COLOMA DE FARNERS

Xavier PÉREZ I GÓMEZ, *El fons documental de la família Rosquellas de Santa Coloma de Farners*, dins «Quaderns de la Selva», 7 (1994), 189-200.

El dit arxiu familiar és ara a l'AHC de Santa Coloma de Farners. Només és anterior al segle XIX part de la documentació patrimonial: inventaris del 1799, escriptures notariales de la família Rosquellas, del 1745; d'altres famílies, del 1728; documents de crèdit, del 1768; i documentació judicial, del 1770.— J. P. E. [11563]

SOLSONA

Antoni LLORENS [I SOLÉ] (+), *Els documents dels segles X i XI de l'Arxiu Capitular de Solsona*, dins «Urgellia», XI (1992-1993), 301-486.

Publicació dividida en tres parts: introducció (301-321), transcripció dels documents (322-456) i taules (457-486). La introducció ens informa que l'Arxiu Capitular de Solsona posseeix 3.394 pergamins (un miler pertanyen als segles X, XI i XII) i dos cartorals. Els documents ací

publicats són majoritàriament actes de transaccions privades (302-303; només cap al final es multipliquen les donacions a Santa Maria de Solsona: 439-450), les dades tant personals com geogràfiques (303-305), en particular les relatives a Santa Maria de Solsona (305-307), són ací resumides; també les numismàtiques (310: amb quadre de preus i monedes de les successives transaccions: 311-318). Els documents transcrits són cent seixanta-nou i abasten des del pas del segle IX-X fins al 1070; són completats amb set d'altres, ara desapareguts del dit arxiu, datats entre el 928 i el 973. Ja sabem que la majoria són transaccions privades comarcanes (amb excepcions que van fins al Penedès), dins les quals podem assenyalar alguns detalls: el mot *semeder (371/71/6), definit en llatí: «...semedero qui vadit ad kasa de Balchero» (382/85/2); és, doncs, el precedent de ,sender/sendera'; són, respectivament del 1034 i 1040; quant a la paraula ,fevum' que segons 304 només es trobaria en una donació, la del núm. 161, datada el 1070, ja abans, el 1049, havia comparegut en la concessió feudal de la Llena a Jobert Guillem de Lavança (395/102/5). Hi ha una referència a ensenyament: «Bonefilio, qui docuerit Miro ad clericatum» (376/78/6); i d'altres a les lleis gòtiques: 415/126/1; 437/153; 441/158). A 383/87 trobem una prova de diferenciació social entre uns personatges que porten el títol de ,domnus/donna' i uns altres que no el tenen. També hi ha consciència de diversitat d'ètnia, car un Vuarinus és ,francigena' (383/86/10), o del ròdol devocional propi (448/167); l'estatut jurídic de la Vall de Lord és precisat en la carta de fraquesa dels seus habitants (436/152). La distància resulta encara més clara quan en les datacions hom fa referència a sobirans que regnen ,in Francia' (333/17/14) o ,in Germania' (443/159/3). Les taules són dedicades a antropònims (457-471), escrivans (471-473), topònims (473-484) i a esglésies (484-486).— J. P. E. [11564]

TARRAGONA

Isabel ESCANDELL PROUST, *Manuscritos de la Cartuja Scala Dei. Noticia de una biblia inédita*, dins «Boletín del Museo e Instituto Camón Aznar», LXII (1994), 67-91.

Només de tres volums manuscrits pot hom demostrar, per les anotacions de propietat encara en ells existents, que han pertangut a Scala Dei: són els de Madrid, BN, 140, Bíblia incompleta del començament (70) i la que ella anomena Bíblia Sacra (perquè conté en dos volums només el text de l'Escriptura, sense glosses ni comentaris), ara del Seminari de Tarragona (76-77). De la de Madrid, BN 3245, i dels tretze volums de la Bíblia cum glossis [de qui són les glosses o de quines glosses es tracta?], ara del Seminari de Tarragona, en pot ésser feta la hipòtesi de pertinença, perquè la primera té la mateixa enquadernació que la del núm. 140; i perquè hi ha una tradició secular que l'afirma regalada per sant Lluís d'Anjou, bisbe de Tolosa, al seu nebot, l'infant Joan d'Aragó, futur patriarca i administrador de bisbat i metròpoli de Tarragona, i per aquest a Scala Dei (72-75). L'autora es fixa sobretot en les il·lustracions i només de la que ella anomena Bíblia Sacra afirma la procedència catalana, sota influx tant francès com italià (77). Segueixen quinze reproduccions de miniatures o pàgines, les vuit primeres de la glossada i les set restants de la sacra (80-91).— J. P. E. [11565]

TORTOSA

J[osé] MARTÍNEZ GÁZQUEZ, *Manuscritos científicos latinos de la Catedral de Tortosa*, dins «Hispania Sacra», 46 (1994), 413-424.

Pàgines, en les quals són successivament presentats els manuscrits núms. 10, del 1055 (414-415), 80, del s. XII (415-416), 143, del s. XV (416-417), 144, de darreries del s. XII (417-418) i 234, del s. XIII (418-423). L'autors ofereix qualque notícia de cada volum i s'estén

més en la presentació de les obres. Hi ha bibliografia (424), en la qual figura dues vegades un *Millenium. Historia y Arte de la Iglesia Catalana. Catálogo de la Exposición*, Barcelona 1992 [títol per ventura inexistent. Manca el treball en el qual foren identificats manuscrits de la catedral de Tortosa com a procedents de la papal de Peníscola, ATCA, VI (1997), 295].— J. P. E. [11566]

VALÈNCIA

M. Milagros CÀRCEL ORTÍ, *Los registros de Visita pastoral: producto de la actividad escritoria de la curia episcopal. Una visita a la Catedral de Valencia (1396)*, dins «Memoria Ecclesiae», IV (1993), 203-222.

La visita fou realitzada per Pere Solanes, ardiaca de Solsona a la Seu d'Urgell, per encàrrec del cardenal Jaume d'Aragó: se n'ha conservat a València, Arxiu Metropolità, I/II, *Visites pastorals*, la part relativa a la inspecció de capelles, altars i benifets que hi eren fundats; és escrit de mà única. Permet la reconstrucció del qüestionari, tant de la ,visitatio rerum' com de la ,visitatio personarum' (206). Som informats que el beneficiat de l'altar de Sant Martí, Vicenç Soler, era «magister regens scholas artium in Valencia» (210); també hi ha notícies de llibres litúrgics i de documentació relativa als beneficis visitats (211-212). La visita desembocava en certes provisions reformadores, comunicades per escrit (212-214). Les darreres pàgines ofereixen quadre de les capelles i dels respectius beneficis; en relació a aquests, consten: fundador, beneficiat o substitut, titular dels drets de presentació (patró) i rèdits (214-222).— J. P. E. [11567]

Juan Luis CORBÍN FERRER, *San Luis Bertran. Evangelización de América*, dins «Memoria Ecclesiae», V (1994), 235-239.

Aquestes pàgines no són pas un estudi de l'activitat de sant Lluís Bertran a Amèrica, ans indicació de les fonts sobre el tema existents en fons valencians: en l'arxiu del Convent de Sant Domènec (237), en el de la Catedral de València (237-238), en l'ARV, en l'Arxiu i Biblioteca del Col·legi del Corpus Christi, en l'Arxiu i Museu Municipal de València (238) i en l'Arxiu Parroquial de Sant Esteve (239).— J. P. E. [11568]

VIC

Isabel ESCANDELL PROUST, *La Biblia de 1268 del archivo episcopal de Vic*, dins «Anuario del Departamento de Historia y Teoría del Arte [de Madrid]», II (1990), 103-115.

Pàgines només conegudes per referència.— J. P. E.

[11569]

VIDRERES

Josep M. T. GRAU I PUJOL, Roser PUIG I TÀRRECH, *La notaria de Vidreres (segles XVII-XIX)*, dins *Actes Història Notariat*, 591-606.

Suprimida la notaria local el 1875, els seus fons es troben en l'Arxiu Històric de Girona, *Notaria de Vidreres*. Ací són reunides les notícies anteriors al 1465, data del primer volum conservat; entre les posteriors hi ha la certificació de les pèrdues sofertes el 1653, en què l'exèrcit

del rei d'Espanya incendià l'església parroquial (593). A continuació som informats de les successives vicissituds de la dita notaria, sobretot de dos dels seus extrems: les successions, sovint familiars, de notaris, i els canvis en els drets damunt la notaria entre propietat eminent i útil per venda o arrendament de la darrera, a particulars o a la mateixa vila. Hi ha genealogia dels notaris de la notaria de Vidreres (606).— J. P. E. [11570]

XÀTIVA

J. ALONSO LLORCA, A. BOLUDA PERUCHO, V[icent] PONS ALÓS, *Particularidades de los archivos de colegiatas: el archivo de la colegiata de Santa María de Xàtiva*, dins «Memoria Ecclesiae», IV (1993), 261-281.

Ultra les consideracions generals sobre allò que és peculiar de les col·legiatas i de llurs arxius [potser es podria estendre als de les Comunitats de Beneficiats, peculiars de les terres pertanyents a l'antiga Província Eclesiàstica Tarraconense], trobem en aquestes pàgines informació bibliogràfica recent de publicacions relatives a arxius parroquials valencians (264, nota 11). El de Santa Maria de Xàtiva «conserva documentació continuada desde la Edad Media», amb «la práctica totalidad de sus fondos» (270) i ací són recordats els treballs recents per a la conservació i utilització dels dits fons (271); i les etapes del temple després de la reconquesta (272), reflectides en les corresponents de l'arxiu (273-275). Hi ha quadre estructural de les seves vuit grans seccions, amb les corresponents sèries, cronologia i consistència de cada una (276-281).— J. P. E. [11571]

LLOCS DIVERSOS

Enric PUJOL, *Fons per a l'estudi de l'obra de Ferran Soldevila*, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm. 187 (desembre 1994), 14-16.

L'autor es proposa d'oferir una primera notícia genèrica del fet que l'herència escrita de Ferran Soldevila és esparsa en tres llocs: Chavornay (Suïssa), en poder del seu fill Gerard; i a Barcelona, Institut d'Estudis Catalans (IEC); i Universitat de Barcelona. En el primer hi ha diaris i correspondència; els originals catalans de la *Història d'Espanya*, també es troben repartits entre fill i IEC; en aquest darrer fons hi ha originals d'obres històriques i avanç de projectes com el *Diccionari Biogràfic*.— J. P. E. [11572]

Michelle FOURNIÉ, *Les quatre manières d'Enfer*, dins «Travaux Durliat», 319-339.

De las IIII maneras d'iffen és el títol que presideix les quatre miniatures del *Breviari d'amor* de l'occità Matfret Armengaut, ací estudiades: representen el si d'Abraham, el purgatori, els llims i l'infern dels condemnats. El tema cau fora del nostre camp, però són assenyalats en apèndix els sis manuscrits de la traducció catalana: dos a Barcelona, BU i BC; dos a París, BN; un a Madrid, BN; i un a Londres, British Library (337).— J. P. E. [11573]

Benedicto XIII, *el Papa Luna. Muestra de documentación histórica aragonesa, en conmemoración del Sexto Centenario de la Elección Papal de Don Pedro Martínez de Luna (Aviñón, 28 de septiembre 1394)*. Saragossa, Diputación General de Aragón 1994, 240 pp. i annex de vuit pàgines.

Després de les presentacions oficials (11-17) i de les introduccions cronològiques i familiars

(21-31), trobem una primera part, on autors diversos resumeixen aspectes relacionats amb Benet XIII: José Àngel Sesma Muñoz, *De Pedro Martínez de Luna a Benedicto XIII* (33-46); Vicente Àngel Álvarez Palenzuela, *El pontificado de Benedicto XIII* (47-62); Francisco de Moxó, *Benedicto XIII y la monarquía aragonesa* (63-73); Teresa Laguna Paül, *La biblioteca de Benedicto XIII* (75-90); M. Carmen Gómez Muntané, *Don Pedro de Luna y la música de su tiempo* (91-99: amb transcripció de dues lletres de Martí l'Humà al seu mestre de capella el 1409, d'ACA, Canc., reg. 2184: 96); María Carmen Lacarra Ducay, *Benedicto XIII y el arte* (101-111); Arturo Zaragoza Catalán, *La arquitectura gótica del Maestrazgo en tiempos del papa Luna* (113-124: transcripció de frases anteriors al s. XIX, laudatòries de Santa Maria de Morella: 120); Mariano Pemán Gavín, Luis Franco Lahoz, *Observaciones acerca de un proceso. Obras en la Seo de Zaragoza en la época de Benedicto XIII* (126-130). Les il·lustracions, abundoses en aquesta primera part, constitueixen el nucli de la segona, o catàleg, amb reproducció d'alguna pàgina manuscrita i presentació de l'obra: J. Àngel Sesma Muñoz, *Constitutiones edite per d. card. de Luna legatum, de Madrid, BN* (139); Àngel Fàbrega i Grau, *Tractatus de concilio generali* (140) i *Tractatus de subsismate* (141), ambdós de l'ACB; Teresa Laguna Paül, dos exemplars del *De novo subsismate, de El Escorial* (142-143); J. Àngel Sesma Muñoz, *Adversus congregationem Pisanam, de El Escorial* (144); Àngel Fàbrega Grau, *Super horrendo et fimesto casu, de l'ACB* (145); J. Àngel Sesma Muñoz, Testament de Benet XIII, Peníscola 31 octubre 1412 (148); el mateix, sobre Nicolau Eimeric, *Utrum papa possit vel debeat papatum renuntiare* (149-150); Àngel Fàbrega Grau, *Compti annorum 1387-1390* (155); Àngel Sesma Muñoz, Butlles a Joan I i a la reina Violant, comunicant d'elecció de Benet XIII, d'ACA (156-157); del mateix i del mateix arxiu, *Informatio seriosa eorum que facta fuerunt Avinione per dominos duces Francorum* (158-159); Àngel Fàbrega Grau, Narració de la fugida de Benet XIII del palau d'Avinyó, 11 març 1403, d'ACB (161); M. Teresa Iranzo Muñoz, butlla d'excomunió de Gregori XII, de València, ACV (163); J. Àngel Sesma Muñoz, Actes del concili de Perpinyà, d'Avinyó, BM, ms. 2602 (164-165); J. Àngel Sesma Muñoz, *Processus rerum gestarum in conventu Dertuse 1413-1414, de El Escorial* (168-169); Tomás Domingo Muñoz, Isidro Miguel García, Nomenament de Francesc Climent a arquebisbe de Saragossa, 1415, de Saragossa, Archivo Capitular de la Seo (171); J. Àngel Sesma Muñoz, Lletra (transcrita) de Pere Sagarriga, arq. de Tarragona, a Alfons dit el Magnànim, d'ACA (172-173); J. Àngel Sesma Muñoz, Lletra de Joan Claver informant de l'atemptat d'enverinar Benet XIII, 1418, d'ACA (174); Teresa Laguna Paül, *Inventarium Librerie Maioris Castri Paniscolae, de París, BN* (177); la mateixa, *Inventarium librorum in Studio repertorium, de Barcelona, BC* (178); la mateixa, *Copia inventarii librorum librerie maioris Castri Paniscolae, de Barcelona, BC* (179-180); la mateixa, *Inventarium bonorum Castri Paniscolae* (181); Gabriel Roura, Bíblia de Carlos V rey de Francia, de Girona, Tresor de la Catedral (183); Teresa Laguna Paül, Nicolás Gorrán, *Commentaria in Sacram Scripturam* I-II, de València, ACV (186-189). Les pàgines restants són dedicades a la descripció i reproducció fotogràfica d'obres d'art, més o menys relacionades amb Benet XIII (197-230).— J. P. E. [11574]

TARSICIO DE AZCONA, *Los capuchinos y la evangelización de América y Filipinas: presencias, características y fuentes*, dins «Memoria Ecclesiae», V (1994), 91-136.

En el curs d'aquestes pàgines trobem paràgrafs que recorden la vinculació durant tot el segle XVIII de la Missió de Santa Marta - Rfóchacha - Maracaibo a la província caputxina de València entre el 1694-1819; i de les missions de Trinitat i Guaiana a la de Catalunya (95-96); notícia d'una circular del P. Lluís de Barcelona, datada a Mataró, 14 juliol 1791 (115); i de l'ensenyament de l'art tèxtil a les missions de Trinitat i Guaiana almenys en la segona meitat del segle XVIII (127-128). En la indicació de fonts, trobem presentació de l'Arxiu Provincial dels Caputxins de València (135) i dels de Catalunya (136).— J. P. E. [11575]

Les anteriors notícies bibliogràfiques són obra de Josep Perarnau i Espelt (J. P. E.) i de Jaume de Puig i Oliver (J. de P.).

ABREVIATURES EMPRADES EN LA SECCIÓ
DE «NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES»

Ultra les normals, ja assenyalades dins ATCA, I (1982), 475, en la secció bibliogràfica d'aquest volum hi ha les abreviatures següents:

Actes Història Notariat = *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català*. Barcelona, 11, 12 i 13 de novembre de 1993 (Estudis, 7), Barcelona, Fundació Noguera 1994, 766 pp.

III Arqueologia Cristiana = *III Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica*. Maó, 12-17 de setembre de 1988 (Monografies de la Secció Històrico-Arqueològica, II), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1994, [VI] i 512 pp.

Ciutat Món Romà = *La ciutat en el món romà*. Actes. XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica. Tarragona, 5-11 / 9 / 1993. Vol. I. Ponències. Volum II. Comunicacions, Tarragona 1994, 410 i 444 pp.

Crisi Catalunya Central = *La crisi de l'edat mitjana a la Catalunya Central*. Coordinador: Marc TORRAS i SERRA («Miscel·lània d'Estudis Bagencs», 9), Manresa, Centre d'Estudis del Bages 1994, 288 pp.

Diálogo = *Diálogo filosòfico-religioso entre Cristianismo, Judaismo e Islamismo durante la Edad Media en la Península Ibérica*. Actes du Colloque international de San Lorenzo de El Escorial 23-26 juin 1991 organisé par la Société Internationale pour l'Étude de la Philosophie Médiévale édités par Horacio SANTIAGO-OTERO (Rencontres de Philosophie Médiévale, 3), Turnhout, Brepols 1994, XII i 508 pp.

«Estudis d'Abadal» = «Estudis Universitaris Catalans». Tercera època, XXX (1994 = Estudis d'història oferts a Ramon d'Abadal i de Vinyals en el Centenari del seu naixement), 234 pp.

Intel·lectuals i escriptors = *Intel·lectuals i escriptors a la Baixa Edat Mitjana*. Treballs del Seminari de Literatura Medieval del Departament de Filologia Catalana (Universitat de Barcelona, 1988-94). A cura de Lola BADIA i Albert SOLER (Textos i estudis de cultura catalana, 36), Barcelona, Curial Edicions Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1994, 302 pp.

Institucions Catalanes = *Les Institucions Catalanes (Segles XV-XVII)*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 13 (1993 [1994])/1 i 2 = Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya, 674 i 588 pp.

«Misc. Altisent» = «Miscel·lània en homenatge al P. Agustí Altisent». A cura del Departament de Geografia, Història i Filosofia (Àrea d'Història Medieval) de la Facultat de Filosofia i Lletres de Tarragona, Tarragona, Diputació de Tarragona 1991, 604 pp.

«Misc. Codina» = «Miscel·lània d'Homenatge a Jaume Codina». Coordinació: Margarida GÓMEZ, Gregori GUTIÉRREZ, Manuel LUENGO, el Prat de Llobregat, Ajuntament 1994, 518 pp.

«Misc. Colomer» = «Revista Catalana de Teologia», XIX (1994 = *Pensar en diàleg*. Miscel·lània en homenatge al prof. dr. Eusebi Colomer, a cura de Josep RIUS-CAMPS i Francesc TORRALBA ROSSELLÓ), 384 pp.

«Misc. Colón, 1» = «Miscel·lània Germà Colón», 1 (= «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», XXVIII, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1994, 282 pp.

«Misc. Marquès» I/II = Actes de les Jornades d'Homenatge al dr. Jaume Marquès i Casanovas: *Cultura i Societat a les terres de Girona*. Girona 26 i 27 de novembre de 1993 («Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXIII i XXXIV [1994], 676 i 670 pp., respectivament).

«Misc. Martí» = «Miscel·lània en honor del doctor Casimir Martí». Coordinat (!) Josep M. SANS TRAVÉ, Francesc BALADA i BOSCH (Fundació Salvador Vives i Casajuana, 119), Barcelona, Rafael Dalmau editor 1994, 472 pp.

Ordes religioso-militars = «Actes de les primeres jornades sobre els Ordes religioso-militars als Països Catalans (segles XII-XIX). (Montblanc, 8-10 de novembre de 1985)», Tarragona, Diputació 1994, 616 pp.

«Travaux Durliat» = *De la création à la restauration*. «Travaux d'histoire de l'art offerts à Marcel Durliat pour son 75e anniversaire», Tolosa de Llenguadoc, Institut d'Études Méridionales 1992, 664 pp.

Trobades Història Ciència = «I Trobades d'Història de la Ciència i de la Tècnica. Trobades Científiques de la Mediterrània (Maó, 11-13 setembre 1991)». Coordinadors: J. M. CAMARASA, H. MIELGO, A. ROCA, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans i Institut Menorquí d'Estudis 1994, X i 446 pp.